

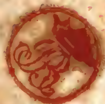
HISTORIA BIBLIOTHECÆ FABRICIANAE

QVA

SINGVLI EIVS LIBRI EORVMQVE
CONTENTA ET SI QVAE DANTVR VARIAE
EDITIONES AVGMENTA EPITOMAE VERSIONES
SCRIPTA ADVERSA ET HISCE OPPOSITAE APOLOGIAE
SIVE DEFENSIONES AVCTORVM ERRORES
ET VITAE

DOCTORVMQVE VIRORVM
DE AVCTOR. ILLIS EORVMQVE LIBRIS IVDI-
CIA ET ALIA AD REM LIBRARIAM FACIENTIA
RECENSENTVR SCRIPTORESQVE ANONYMI
ET PSEVDONYMI NEC NON SCRIPTA
SPVRIA INDICANTVR

AVCTORE
IOANNE FABRICIO.

WOLFFENBVTTELII,
SUMTIBUS GODOFREDI FREYTAGII BIBLIOPOLÆ.
ANNO MDCCXVIII.

HELMSTADII LITTERIS SCHNORRIANIS.

SERENISSIMO PRINCIPI AC
DOMINO

DOMINO AVGVSTO WILHELMO

DVCI BRVNSVICENSI

ET

LVNEBVRGENSI

PRINCIPI

PIO FELICI AVGVSTO

VITAM

AC

PROSPERITATEM

SERENISSIME DVX
DOMINE CLEMENTISSIME.

PRima hæc *Historiæ bibliothecariæ* Pars ſine temeritatis nota, graviſſimisque de cauſis, Serenitatis tuæ genibus advolvitur, eiusque celſiſſimo Nomini debita cum ſubmiſſione ſeſe dicat dedicatque: non enim tu ex eorum es Principum genere, qui litteras ac litteratos averſantur, proque inutilibus terræ ponderibus habent, ſed illas magnum Dei beneficium eſſe, ſine quo nullum imperium, nullum regimen conſiſtere, feliciterque geri queat, ſapienter & cordate iudicas; atque hos pro eorum meritis non tantum æſtimas, iisque faves, verum etiam ipſe nobiliſſima eorum es portio, utpote ea eruditione, quæ Principi viro neceſſaria & congrua eſt, ſatis atque egregie imbutus: & quamvis ad exemplum beatis adſcriptorum Avi & Pa-

rentis, AVGVSTI & ANTONII VLRICI, quorum memoria eſt eritque ſemper in benedictione, libris ſcribendis, quod nec tui eſt officii, non des operam, rem tamen litterariam in conſervandis & locupletandis Scholis, Bibliotheca Auguſta, & Academia Iulia inſigniter promoves, eoque, præter alia præclariſſima laudandaque opera, famam tibi comparas immortalem. Neque hoc ſcriptorum genus, quod ſubiectiſſime offero, a faſtigio principali, in quo ſupremus rerum Arbiter Serenitatem tuam collocavit, alienum, aut indignum eſt, quod coram eo compareat: nam res bibliothecaria & per ſe ſacroſancta eſt, & olim Bibliothecæ ſacris in ædibus aſſervatæ, iisve adiunctæ fuerunt, atque hæc Pars ſanctisſimos libros, quibus verbum Dei continetur, eorumque inſigniores omnium temporum interpretationes, adeoque theſaurum exhibet omnibus mundi regnis longe maiorem; ſicut & pietas tua, ſcio,

agnoſcit, cumque inclyto Iſraëlitarum Rege, qui librum Pſalmorum reliquit, ultro confitebitur. Præterea illud in Academia illuſtris Senatus Noribergenſis altorfina cœptum quidem, at in alma tua Iulia, cuius poſſidendæ gubernandæque æquo & pari iure, cum potentiſſimo Magnæ Britanniæ, Franciæ & Hiberniæ Rege, eodemque S. R. I. Architheſaurario & Electore, ac Duce Brunsvic. & Luneb. quem Deus præteritis temporibus ſervavit, ſervetque in poſterum, gaudes ac frueris, continuatum, auctum, recognitum, emendatum, atque eo uſque perductum eſt, ut, ſi Deus velit, una iam pars poſt alteram in lucem emitti, cumque eruditionis ſtudioſis, ſi non cum eruditis, communicari poſſit. Et habet ſane Prima hæc Pars, de quo ſibi gratuletur, dum Superi voluere, ut hoc prodiret anno, quo Serenitas tua magnificentiſſimi Academiæ ſuæ *Rectoris* munus ac nomen glorioſe gerit, quo-

que

que, quaſi altero iobelæo, reformationis a *Luthero* factæ, cuius illo in tempore neceſſitatem ne ipſi quidem adverſæ partis Proceres ſcriptoresque, prudentia, iudicio & candore valentes, diffiteri poſſunt, memoria rite atque ſolemniter recolitur. Sed & otii mei, Domine, tibi reddenda erat ratio. Cognoſces autem ex hoc ipſo ſcripto, me in tam grandibus operibus pervolutandis ac legendis, tamque multis variisque rebus colligendis, diſcernendis, ponderandis, collocandis, atque in litteras redigendis, minime otioſum fuiſſe, ſed multum curæ, laboris, ſtudii, induſtriæ & vigiliarum impendere debuiſſe. Huc accedit, quod a ſereniſſima Domo Brunsvic. & Luneburg. atque in primis tua, multis magnisque beneficiis affectus & ornatus ſim: quorum memoriam ſicut nulla in me dies, nulla temporis iniuria aut iniquitas delere unquam valebit, ita præſens liber in publici eorum ac ſempi-

terni

terni teſtimonii locum ſubire geſtit, laudesque virtutum tuarum, dum hinc & illinc eas recenſet, quæ optimorum ſunt Principum, præclariſſime celebraſſe ſibi videtur. Denique cum omnium tibi parentium votis, inter eos, ſi fidem, cultum, atque obedientiam ſpectes, non ultimus, coniungo meum, Deumque precor optimum, maximum, ut ſoſpitem & florentem te nobis ſervet, Dux ſereniſſime, eamque tibi felicitatem largiatur, quæ piis deſideriis tuis reſpondeat, & ſalutem gloriamque cumulet atque adaugeat cum temporalem, tum æternam. Scriptum Helmſtadii, in celebri Academia Iulia, V. Non. Auguſti, die AVGVSTO ſacra, anno a nativitate Chriſti MDCCXVII.

SERENITATI TVAE

Subiectiſſimus

IOANNES FABRICIVS.

PRAE-

PRAEFATIO.

Ccipis hic, benevole LECTOR, *Primam Partem Historiæ* librorum in folio qualis *meæ* cunque *bibliothecæ*, habiturus brevi alteram, in qua scripta dogmatica, polemica, moralia, homiletica, philosophica, historica, philologica, lexicorum volumina, synodica, juridica, & alia recensentur. Atque alteram istam, si Deus velit, opusque non displicuerit tibi, sequentur cum tempore ceteræ etiam Partes, eæque prioribus concisiores ac breviores; nam in grandibus istis voluminibus, quæ primus librorum ordo exhibet, quæque tam multa in se comprehendunt, verbosiores nos esse oportuit; sequentes autem paucioribus absolvi poterunt. Ita tamen in illis quoque versabor, ut instituti memor non præteriturus sim quidquam eorum, quæ mihi commemoranda sunt, atque ad modum priorum in medium producenda. Edo autem præsens hoc opusculum, ceteraque editurus sum, non tam in gratiam excellenter eruditorum, nobiliorumque bibliothecarum possessorum, quam eruditionis alumnorum, seu studiosorum, eorumque virorum, quibus non datum est multos & selectiores sibi comparare libros, & tamen aliquam eorum sitiunt cognitionem, eamque nec vulgarem,

 nec

nec vanam atque inutilem. Nam pro ſtudioſis, atque in meum pariter uſum, cœptum a me fuit hoc opus in alma Noribergenſium Academia altorfina. Vbi cum aliquando reſpirarem a diurnis laboribus, & crepuſculi tempore in muſeo meo, libris undique cincto, deambularem, illos circumſpiciens cogitare cœpi: *Bone Deus, tuum hoc eſt munus, tuumque beneficium, quod bonis me libris, partim a maioribus & parente ad me translatis, partim ære meo, immo tuo comparatis, inſtruxeris; tibi pro theſauro iſto gratias ago habeoque immortales. Sed utinam exactius conſtaret mihi, quid in ſingulis contineatur ac proponatur.* Mox incidit hæc cogitatio: *Voti tui facile damnari poteris, ſi prælectiones inſtituas bibliothecarias, & libris omnibus probe inſpectis & excuſſis, eorum contenta & auctorum vitas, variaque de illis doctorum iudicia, & ſi quæ ſunt alia huc facientia, colligas, collectorumque copiam facias auditoribus ſtudioſis.* Nec mora. Cogitationis enim huius, tanquam fidi & ſinceri amici conſilium ſecutus, horas ſubſecivas operæ huic impendi, & parata in materiam lectionum ſupellectile aliqua, bono cum Deo adplaudentibusque ſtudioſis, ſcholam aperui bibliothecariam, eamque aliquot vicibus, ſi qui deſiderarent, non ſolum Altorfii, ſed etiam hic loci, fideliter continuavi, donec præſens exinde, ſummo Numine favente, prodiret commentarius, tanquam arrha & ſponſor ſubſequentium. Quodſi vero Superis viſum fuerit, prius me e vita evoca-

evocare; quam opus sit absolutum; fieri tamen potest, ut alii meo excitentur exemplo, qui eiusmodi in se operam suscipiant, eaque & melius & elegantius fungantur: meam enim exiguam esse fateor, errorumque ac defectuum, qui a congerie tam variarum rerum non abesse solent, veniam & studiose peto, & ab humanitate tua, LECTOR optime, mihi plane polliceor. Patere etiam, quaeso, ut adhuc unum atque alterum tibi significem. Frequenter excito G. M. *Königium*, Tob. *Magirum*, *Blountium*, Guil. *Caveum*, & Io. Gottfr. *Olearium*, quoniam eorum libri sunt parabiliores, iidemque alios indicant scriptores, qui & ipsi, si lubet, evolvi atque inspici queant. Et quod ad errorum indicia attinet, (adfero autem non vivorum, sed defunctorum errores) illos omnes ego nolim praestare, aut tanquam certos approbare; sed fides eorum sit penes auctores, quos allego: qui si cui iniuriam faciunt, in culpae consortium memet non possunt attrahere, qui narratorem & historicum ago, non vero accusatorem & adversarium. Pari modo si quae sunt alia, quae offendere quem possunt, aut a veritate recedunt, eorum, tantum abest, ut prudens ac sciens me reddam participem, ut potius omne illud indictum velim, sive a me dictum sit, sive ab alio. Scopus meus est, sincera & fideli

recensione prodesse discentibus & librorum amatoribus, iisque Bibliothecæ meæ, non quidem magnæ atque eximiæ, nec tamen etiam plane contemnendæ, usum concedere. Abundent alii pluribus ac maioris pretii libris; ego me beatum reputo, quod mihi concessum fuerit, meos propius atque intimius inspicere, eorumque viscera, artus, temperamentum, affectiones, habitum, ornamenta, itemque nævos, vitia & defectus accuratius perscrutari, & quidquid in illis boni & notabilis, quidquid etiam malæ notæ, ac proinde fugiendum, ad meum & aliorum usum transferre, adeo, ut Dei beneficio (huic enim, huic soli omne bonum adscribendum est) dicere liceat cum poëta:

Exiguus nobis, sed bene cultus ager.

Vale.

I.

BIBLIA SACRA HEBRAICA & CHALDAICA, cum Masora, ac selectissimis hebræorum interpretum Commentariis, R. *Salomonis Iarchi*, R. *Abrahami Aben Esra*, R. *Davidis Kimchi*, R. *Levi ben Gerson*, R. *Saadiæ Gaon*, R. *Iesch aiæ*, & Notis ex auctore, quem *Baal Turim* vocant, collectis, studio & labore *Io. BUXTORFII*. Basileæ, 1620. Cum ejusdem Tiberiade, seu Commentario masoretico triplici. 2. volum. Ex Bibliotheca Mart. *Beerii*. Prodiit hoc opus sic correctius post quatuor, ut titulus habet, editiones venetas, quæ adornatæ fuerunt a Dan. *Bombergo* antverpiensi, qui a Felice Pratensi linguam didicit hebræam, & Venetiis typographia hebraica maximis sumtibus erecta & curata (vide *Magiri* Eponymol. crit. p. 143.) æternum sibi nomen comparavit. Prima editio fuit anni 1517. secunda anni 1525. tertia anni 1548, quarta anni 1568, ceu refert *auctor* in Præfatione. Quatuor autem sunt, quæ hoc opus præcipue continet, nempe textum hebræum, textum chaldæum, Masoram, & commentaria Hebræorum. *Idem* ibidem. Henricus Iac. *von Bashuysen*, Hanoviæ professor theologiæ, linguarum oriental. & histor. ecclesiasticæ, meditatur editionem Bibliorum rabbin. glossat. in qua glossas Rabbinorum contracturus est in compendium, ceu memorant *Relationes innocuæ* de anno 1709. p. 60. Ceterum de variis editionibus Bibliorum hebræorum videantur *Buxtorf.* in Biblioth. rabbin. p. 297. Pet. *Terpagrius* in Prodromo Bibliothecæ sanctæ, Rich.

Simon in Hist. crit. V. T. Append. libri III. p. 511. & Iac. *Le Long* Biblioth. S. quam CL. *Boernerus* cum Additionibus edidit Lipsiæ, part. I. 96. ac speciatim de præsente p. 112. Et *Simonius* quidem in Hist. crit. V. T. p. 513. refert, iudæos parvi æstimare hanc Buxtorfii editionem propter errata, quæ in ea occurrant, præcipue in Commentariis Rabbinorum, ubi reliquerit mendas amanuensium, quæ in præcedentibus erant editionibus. Certe non assurgit ad perfectionem Bibliorum *Bombergi* in fol. cum paraphrasibus chaldaicis, & commentariis plurium rabbinorum, nec non Masora magna & parva, ac præfatione R. *Iacob Haiim* A. 1525. editorum. R. *Simon* l. c. p. 512. qui & de aliis ebraici codicis editionibus ibid. & in seqq. verba facit. *Boernerus* autem in Additam. ad Biblioth. Le Longi dubitari ait, an recte fecerit Buxtorfius, cum ad librorum Esdræ & Danielis analogiam punctationem paraphrasium chaldaicarum revocavit. P. I. 113. Interim *Kortholtus* huic editioni laudem tribuit, in tract. de Var. scripturæ versionibus p. 387. De Commentatoribus Bibliorum ebraicis, & inprimis de illis, quorum mentio fit in titulo præsentis operis, consulendi sunt *Buxtorfius* in Biblioth. rabbin. p. 293. *Leusd.* in Iona illustrato p. 22. 28. Rich. *Simon* Hist. crit. V. T. l. 3. c. 5. & in Catal. auctor. hebr. p. 535. *König* Bibl. vet. & nova, & I. C. *Wolf*. Biblioth. hebr.

R. *Salomon*, Isaaci filius, contracte רשי unde nonnulli fecere *Rabbi Salomonem Iarchi* (nam *Iarchi* nomen i. e. Lunatici, aiunt assumsisse ab urbe Luner provinciæ Aquitaniæ, ubi aliquandiu vixit, ירח enim significat Lunam) Augustobonæ seu Trecis, quæ nunc Troyes, in Galliæ Campania natus, Rabbenu Gerschom discipulus, Iudæis κατ' ἐξοχὴν פרשנדתא *Parschandata* i. e. Legis interpres, *Buxtorfio* in Biblioth. rabbinica p. 393. 234. commentatorum princeps dictus, ac stilo strictiori & subobscuro usus, scripsit commentarium in tota V. T. Biblia, & claruit sec. XII. obiitque anno, ut fertur, æt. 75. Vid. G. *Calixt.* Appar. theol. 133. *Cartwright* præfat. in Annot. in Gen. d. *Cren.* Animadvers. P. V. 186. Io. Frid. *Breithaupt* in Annot. ad præfat. in commentar. Iarchi in V. libb. Mosis, a. *König*. 423. 717. & *Wolf* Biblioth. hebr. 1057.

R. *Abraham*, bar R. Meir, *aben Esra*, i. e. nepos Esræ, theologus, medicus, philosophus, astronomus, Iudæis dictus *Sapiens*, aut *Doctus*, in plerosque scripturæ libros scripsit commentarios literales, nec

nec non multos libros grammaticos, interque mortales esse desiit A. 1165. æt. 75. Stilus eius est concisus, ideoque interdum obscurus. *König* 2. *Wolf* 71. *Cartvvright* præfat. in Annot. in Gen. d.

R. *Saadias*, cognomine Gaon siue Haggaon, i. e. excellens, dictus, ex urbe Ægypti Pithom, (Al Fiumi) princeps academiæ foranæ, e secta Karæorum, scripsit tractatum de Resurrectione, &, si non omnes libros V. T. certe Legem in arabicam linguam transtulit, commentarium quoque in Canticum & Danielem, composuit, vitaque hac excessit A. 942. æt. 50. *König* 71. Rich. *Simon* in Catal. scriptor. iudaicor. 544. *Wagenseil* de LXX. hebdomad. Danielis p. 24. *Le Long* Biblioth. S. part. I. 218. 224. 240. 244. I. C. *Wolf* præf. in Notit. Karæorum & Biblioth. hebr. 932.

Libri *Baal hatturim* (i. e. Domini montium) autor est R. *Iacob*, Ascheris filius, germanus, qui vixit sec. XIV. & scripsit טורים ד seu IV. Ordines, quibus instituta & leges Iudæorum omnes, quæ vel in Gemara, vel in scriptis iuris iudaici peritorum continentur, complexus est. Notulæ autem eius in Pentateuchum, בעל הטורים *Baal hatturim* vocatæ, sunt commentarius allegoricus & cabbalisticus; sed, *Simonii* iudicio in Histor. crit. V. T. l. 3. c. 6. satius fuisset, ut eius loco positus hoc in opere bliblico fuisset commentarius R. *Aben Melec*, qui pure literalis est. *Placcius* de Anon. 686. *Wolf*. 584.

Quod ad Tiberiadem attinet, seorsum hæc prodiit A. 1620. & 1665. in 4. Et in primo quidem libro agitur de Masoræ nomine, definitione, urbe Tiberiade, schola & sapientibus Tiberiadis, quorum princeps erat R. *Iehuda* sanctus, compilator Mischnæ A. C. 190. (quibus tamen incrementum potius, quam initium Masoræ tribuit *L' Empereur* in annotat. ad Kimchii Ὁδοιπορ. 63.) deque translatione scholarum ex Iudæa in Babyloniam: nam mortuo R. *Iehuda* sancto, discipuli ejus, *Raf* & *Samuel* in Babyloniam migrarunt, secumque illuc traduxerunt doctores & discentes. Habuit autem Babylonia celebres academias in urbibus Nahardea, Sora, & Pumbeditha. Præterea agitur in Tiberiade de ultimis Tiberiadis sapientibus; de tempore scriptæ Masoræ, videlicet, eam ante Talmud esse concinnatam; de punctorum vocalium & accentuum inventoribus, eos non fuisse Masoretas; de viris 120. Synagogæ magnæ, hos esse primos Masoræ auctores; de materia Masoræ, & censura cir-

ca voces, litteras, & litterarum numerum: & denique de Masoræ forma, ac fine. In secundo autem libro traditur clavis Masoræ, & in tertio castigationes in Masoram. De Masora videatur Rich. *Simon.* Hist. crit. V. T. l. 1. c. 24. adferens, Buxtorfium ea, quæ de Masora adfert, petivisse à Iudæis, malæ hominibus fidei, iuxtaque cum illis rem exaggerasse. Errat autem, iudicante Barthol. *Mayero* Philol. S. Tom. II. p. 109. Buxtorfius noster, quando cap. X. p. 26. scribit, Esdram *cum duce Zorobabele* Ierosolymam missum fuisse. In præfatione Tiberiadis (nullus enim liber sine lectione præfationis, si qua datur, inspiciendus est, quoniam illa lectorem in notitiam libri deducit, & sæpe præclara continet. *Hottinger* Biblioth. quadrip. 120.) commemorat auctor 1. fidelitatem ac studium suum, 2. brevem historiam de Masora & Masoretis, 3. occasionem & causam suæ scriptionis.

Ioannes *Buxtorfius*, westphalus, *Piscatoris*, *Grynæi*, *Hospiniani*, *Bullingeri* & *Bezæ* discipulus, professor hebrææ linguæ in academia basileensi per annos 38. linguarum orientalium peritissimus, & *Rabbinorum Magister* dictus, ideoque & apud Iudæos in diversis Europæ partibus magnæ celebritatis, atque ab ipsis, immo & ab integris Synagogis, creberrimis literis salutatus dicam? an fatigatus, vir pietate in Deum, humilitate & candore præstans, & in quo ne hostes quidem quidquam, nisi præconceptam rabbinicarum opinionum existimationem taxare sciunt; lue pestifera pluribus magnis laboribus ereptus fuit A. 1629. æt. fere 65. Plura de eius vita, & elogiis dabunt *Witte* in Memor. Philosoph. 306. *Blount* in Censura script. celebr. 910. *Magirus* 157. *Pasor* in præfat. Manual. in N. Testamentum, & L' *Empereur* in Annot. ad Kimchii Ὁδοιπορ. 64.

II.

BIBLIA HEBRAICA cum latina interpretatione Xantis PAGNINI & Benedicti ARIÆ Montani hispalensis. Accesserunt libri apocryphi græce scripti. Cum N. T. græco, eiusque vulgata interpretatione a Benedicto *Aria* Montano correcta, ita ut, quæ minus recte a vulgato sunt reddita, in marginem translata sint. Aureliæ Allobrogum 1609. Sæpius editum est hoc opus, videlicet Antverpiæ A. 1584. (quam editionem, ut optimam, sequi solebant, teste *Crenio* Animadvers. philol. P. XI. 96, Raphelengius

&

& Grotius) & A. 1613. in 8. Lipsiæ A. 1657. cura Mart. *Geieri* ac Io. Phil. *Olearii*, & Francofurti ad Mœnum A. 1707. Sed & lipsiensis prædicta commendatur a *Bosio* in Introd. in notit. script. eccles. c. 6. (Crenii Method. T. III. 466.) Cum in titulo aliarum editionum legeretur: *Accesserunt huic editioni libri græce scripti, quos ecclesia orthodoxa, hebraeorum canonem secuta, inter apocryphos recenset*; verba hæc, rogatu Iesuitarum, ut *Crenius* narrat l. c. mutata fuere in illa, quæ supra attulimus. Notabis autem, ea, quæ in margine, & littera antiqua in textu occurrunt, *Pagnini* esse; quæ autem currente, ut vocant, littera expressa sunt, *Montani*. In præfatione agit Ben. *Arias* Montanus de antiquitate & utilitate linguæ hebrææ, nec non integritate Bibliorum hebraicorum, de studio Sanctis *Pagnini* in vertendis Bibliis, & quomodo eius versio ab ipso alicubi correcta, talisque Bibliis regiis, quæ Antverpiæ prodierunt, inserta fuerit. Curam vero corrigendi Pagninus, teste *Simlero* in Epit. Biblioth. Gesner. 743, communem habuit cum Fran. *Raphelengio* & Guidone ac Nicolao *Fabriciis Boderianis*, fratribus, (de quibus vide Io. Alb. *Fabricii* Centur. Fabricior. p. 32.) eamque, auspiciis & iussu PHILIPPI II. Hispan. regis, lovaniensis academiæ theologis suffragantibus, suscepit; sed & hoc pacto, ut *Thuanus* ad A. 1598. observat, magnam sibi invidiam conflavit, atque in primis adversarium habuit Leonem a *Castro*.

Hac occasione de versionibus Scripturæ non nihil dicendum est. Nimirum magnum est Dei beneficium, quod, cum variæ sint hominum linguæ, in eas passus sit transferri S. Scripturam, ut eius cognitionem omnes sibi gentes comparare & acquirere possent. Quamvis enim nulla versio ad puritatem fontium ubivis accedat: tamen cum *Brochmando* in Λυχνῳ λογ. προφητ. parte II. c. 5. persuasissimi sumus, nondum prodiisse ullam Bibliorum versionem adeo corruptam, e qua citra præiudicium lecta disci non possit, quicquid ad salutem præcise necessarium est. De variis autem scripturæ versionibus vid. Rich. *Simon* in Hist. crit. V. T. l. 2. Iac. *Le Long* Biblioth. S. P. I. 157. & seqq. & *Kortholt* in singulari de hac materia scripto.

Xantes sive Santes *Pagninus* fuit nativitate lucensis, religione dominicanus, seu ordinis Prædicatorum, & teste *Sixto* sen. Biblioth. S. l. 4. 375. trium linguarum, maxime vero hebrææ peritissimus,

mus, & LEONE X. hortante ſumtusque præbente, quanta maxime valuit diligentia ac fide primus poſt B. Hieronymum omne V. T. ex hebraica veritate latine reddidit, diemque ſuum obiit A. 1536. aut A. 1541. ætatis 70. Nic. *Antonius* in Biblioth. hiſpan. Verſionem eius, ut commodiſſimam, theologi commendant lovanienſes, nec non in Bibliis regiis gallicanis) pariſienſes, ceu omnes, vulgata excepta, cum ſermonis puritate, tum proprietate verborum ab ipſis fontibus cum delectu petita, antecellentem. Eademque laudatur a *Sixto* ſen. l. c. *Franzio* de Interpr. ſcript. p. 31. 41. & *Hottingero* in *Bibliothecar.* p. 166. errata tamen etiam ex *Luthero* ibidem p. 33. indicantur. In eiusdem laudes quoque eunt *Calovius* Part. 1. Bibl. illuſtrat. p. 3. & *Hackſpan.* in prolegom. in Annotata ad dicta ſcript. difficil. p. 12. *Genebrardo* autem præfat. in Origenis *Opera*, verſio eius videtur eſſe minus diligens, nimis ambitioſa, nimis curioſa, nimis grammatica, nimium rabbinicarum fabularum æmula &c. Videatur etiam R. *Simon* Crit. V. T. l. 2. c. 20. p. 313.

Bened. *Arias*, Montanum ſe vocans ob montoſam patriæ regionem (erat enim, ut refert Cypr. *de Valera* in præf. ad Biblia, natural de Frexenal dela Sierra) quem *Friſius* in Epitome Biblioth. Geſner. p. 111. & *Scaliger* in Scaligeran. 270. hiſpalenſem, *König* autem in Biblioth. vet. & nova p. 550. andaluſium facit, obiit A. 1598. æt. 71. De eius ſcriptis & elogiis videatur *Blount* 774. & *Lexic. univerſ. hiſtor.* editum Lipſiæ 1709. T. I. 191. Eundem vero perſtringunt *Druſius* in Levit. 18, 6. & Iud. 4, 11. Matth. *Polus*, & Rich. *Simon* Crit. S. V. T. l. c. p. 317. quod Pagnini verſionem temere loco moverit, & pro bonis Pagnini ſua prava, inepta, ac barbara vocabula repoſuerit. Sed aliud, mitiusque iudicium de verſione eius fert Brianus *Waltonus* in operis anglicani præfatione, quod videlicet, licet alicubi barbara, nec ita commode, ac Pagninus, ſenſum exprimere, videri queat; in hoc tamen veniam mereatur, quod non ad elegantiam latini ſermonis, ſed ad vim vocis hebraicæ exprimendam, in uſum tironum, Pagnini verſionem mutaverit.

III.

Divinæ ſcripturæ, nempe VET. & NOVI TESTAM. omnia, GRAECE. Francofurti apud Andr. Wecheli heredes. 1597. Quæ editio commendatur a *Franzio* de Interpret. ſcript. 30. nobiliſſ. Col-

lecto-

lectoribus lipsiens. *Actor. erudit.* A. 1698. 75. & Jo. Alb. *Fabricio* Biblioth. gr. l. 3. c. 12. p. 326. Prodiit etiam Londini LXX. interpretum versio, secundum exemplar romanum, quod laudat *Colomesius* p. 801, in grandi, minore quadruplici, & octuplici forma, (inter quas media præstare dicitur) & Lipsiæ 1697. in 8. ch. aug. iuxta exemplar oxoniense, cum Io. *Frickii* præfatione de variis LXX. interpretum editionibus, & notabilioribus rebus ad hanc versionem spectantibus: (vide *Acta eruditorum* A. 1698. 75. Rich. *Simon* Hist. crit. V. T. l. 3. p. 135. & Io. Alb. *Fabricium* l. c.) item cura Io. Ern. *Grabe* Oxonii A. 1708. 1709. in fol. & 8. (ubi tamen deficit ea pars, quæ libros historicos & propheticos complectitur) nec non studio Lamberti *Bos*, Franequeræ 1709. 4. mai. Vide *Acta erudit.* A. 1708. 193. & A. 1710. 469. & 473. & *les Nouvelles* de la Rep. des lettr. A. 1710. 634. In præfatione docetur, editionem hanc a viro quodam doctissimo, quem Rich. *Simon* Histor. crit. V. T. l. 3. 136. putat fuisse Fran. *Iunium*, iuxta exemplar complutense, antverpiense, argentinense, ac romanum recognitam, & inde varias lectiones fuisse collectas: Novum autem Test. ad exemplar Rob. *Stephani* excusum, & ex eo, ac aliunde varias lectiones expressas: noluisse autem Veteri Testamento præfigere titulum *Versionis septuaginta*, quia iure ne an iniuria sic appellentur, inter doctos non conveniat. Ceterum disseritur in ea de LXX. interpretibus, ac variis V. T. versionibus græcis.

De hodierna versione græca, eiusque ab antiqua genuina differentia, legi possunt Iac. *Usserius* in Syntagm. peculiari, & in Dissert. de Cainane Arphaxadi, (T. VII. Crit. sacror. 3266.) Aug. *Pfeiffer* disp. de Colloquio Caini & Abelis §. 9. *Sixtus* sen. B. S. l. 4. 376. *Petitdidier* Dissert. IIX. & IX. 59. *Scaligerana* 368. *Colomesius* 447. *Grabe* in Prolegom. version. ab ipso editæ, de qua *Acta erud* A. 1710. 469. & Io. Alb. *Fabricius* Biblioth. gr. l. 3. c. 12. p. 324. Negat autem *Hottinger* in Thesauro philolog. 279. versionem τῶν LXX. esse omnium antiquissimam, eique præponit Chaldaicam, non Onkelosi illam, sed alias, unde Onkelos suam deinde concinnavit. Sicut *Colomesius* Opp. 801. correctiorem, ita Patricius *Iunius* in Notis ad I. ep. Clementis ad Corinth. p. 150. edit. clericanæ, & post eum Is. *Vossius* promisere novam editionem Bibliorum V. T. græc. ex MS. exemplari *Theclæ*, quod omnium, ut ille ait, quotquot hodie in Europa sunt, longe optimum & antiquissimum est. Vid. etiam

Le Long Biblioth. S. 340. Io. *Mafius* in Iof. 3, 16. (Criticor. facr. Francofurt. editionis p. 1470.) notat, LXX. interpretes vocalium obfervationi operam nullam dediffe, quarum fortaffe, ipfius iudicio, nullæ erant eo tempore notæ. Et in c. 4, 8. eos non nunquam certo confilio, nullo errore, aliud, quam hebræum habet, reddidiffe. Et fi Iof. *Scaligerum* in Scaligeranis p. 50. audire iuvat, in nominibus animalium, arborum, lapidum, iis magis, quam aliis interpretibus, eft fidendum. Danielis, aut certe quarti capitis eiusdem prophetæ, nec non apocryphorum verfio *Theodotioni* tribuitur, ficut interpretatio pfalmorum Symmacho. Quid? fi C. *Cellario* in Collectaneis hift. famarit. credimus, tota hæc verfio Bibliorum V. T. non eft LXX. interpretum, fed *Dofithei* cuiusdam, iudæi. *Placc.* de Pfeudon. 564. Antequam difcedamus ab hoc libro, lubet communicare cum Lectore ea, quæ viri eruditi notarunt, & corrigendis accenfuerunt.

Iob. 39, 19. φοβον	φοβὴν. *Le Cene* dans le Projet d' une nouv. verf. 409.
Pf. 67, 27. αρχοντες	ψαλται, cantores. *Wagenfeil* Notabil. noriberg. 169.
Ezech. 20, 37. αριθμω	αρθμω. *Bos* in Prolegom. in V. T. græc. LXX. interpr. c. 3. atque in *Actis erudit.* A. 1710, 476.
Amos 9, 6. επαγγελιαν	συναγγελιαν. *Idem* ibid. 476.

IV.

BIBLIA S. cum Gloffa ordinaria STRABI, & Poftilla Nicolai LIRANI, cum Additionibus PAVLI burgenfis epifcopi, ac Matthiæ DOERINGI Replicis. Leander a S. MARTINO omnia recenfuit, adiecitque plures antiquos ac novos tractatus, analyfes, parallela, tabulasque chronologicas & profopographicas. Antverpiæ 1634. volum. III. Ex bibliotheca G. *Calixti.* Editio hæc, iudice *Le Long.* P. I. 639, eft omnium optima; priores autem funt veneta A. 1588. & parifina A. 1589. Præmittuntur duo B. *Hieronymi* Prologi, videlicet galeatus ad Paulam & Euftochium, & alter ad Paulinum cum annotationibus Leandri a *S. Martino*, Peculiare & proprium

prium huic est operi, quod secundum Glossam singula capita in versus distributa sunt, Stephani *Layctoni*, Cardinalis & archiepiscopi cantuariensis, partitio capitum in ultimo tomo separatim exhibetur, summaria ad singula capita sunt apposita, loca SS. *Patrum* suis redduntur auctoribus, *Iohannis* abbatis nivicellensis Concordantia canonum & scripturarum annotata est Glossæ ordinariæ, Fran. *Luca* Correctiones romanæ cum coniecturis Leandri *de S. Martino* exhibentur, totius scripturæ Tabula analytica operi, singulis autem libris singulæ analyses præmittuntur; ultimo tomo comprehensa sunt Nic. *Lirani* Opuscula contra iudæos, *Pauli* burgensis scrutinium scripturarum, Chronologia totius scripturæ, Calendarium veteris synagogæ, Index propriorum nominum, locorum communium S. Scripturæ, nec non rerum & verborum, præterea Index in singulas epistolas & evangelia dominicalia, & denique Index controversiarum istius temporis. Videatur de hoc opere Rich. *Simon* Hist. Crit. V. T. l. 3. c. 11. de Glossa autem ordinaria *idem* l. c. p. 414. & Hist. crit. N. T. part. III. c. 27. *Mathes. in* Concionib. de Luth. 144. *Gerhard.* Conf. cathol. 1465. & G. *Calixt.* Appar. theol. 181. ubi dicit, Glossam interlinearem esse *Anselmi* laudunensis.

Walafridus, Rabani discipulus, ac primum monachus fuldensis, tum abbas Augiæ divitis, ab oculorum vitio *Strabus* vel *Strabo* dictus, vixit sec. IX. & commentatus est in multos S. Scripturæ libros; Glossa autem eius ordinaria ex SS. Patribus collecta, a posteris aucta & ornata fuit. *Bellarm.* de Scriptor. eccles. ad A. C. 840. Io. *Gerhard.* Conf. cathol. 1465. & Exeg. L. de script. S. n. 89. Io. Gottfr. *Olear.* Biblioth. S. P. II. 237 Io. Frid. *Mayer* Biblioth. bibl. 53. Io. Christian. *Neu* in Accession. ad Wheari Relect. 283.

Nicolaus de Lyra, oppido non Brabantiæ, neque Angliæ, sed Normanniæ, non ex iudæo factus christianus, (*Saubert.* Palæstr. theol. philol. 29.) dictus *Doctor planus & utilis*, *Luthero* bonus hebraista & fidelis christianus, vixit Lutetiæ Parisiorum in conventu Fratrum minorum, & supremum diem vidit A. 1340. Vide *Sixt.* senens. Biblioth. S. 347. Rich. *Simon* H. C. du V. T. l. 3. c. 11. & Biblioth. crit. T. IV. 252. *Luther* Colloq. mensal. 478. *Mathes.* in Concion. de Luthero 144. *Mayer* Biblioth. bibl. 53. *Gerhard.* Patrol. 629.

Olear. Biblioth eccles. P. II. 22. *Cartvvright* præfat. in Annot. in Gen. d. & I. C. *Wolf.* Biblioth. hebr. 912. Animadversiones in eum scripsere *Paulus*, episcopus burgensis, & Diegus *Deza*; *Döringus* autem eum contra illum defendit. Ipse vero præter Postillam prædictam, quæ est perpetuus brevisque commentarius in universa S. Biblia, scripsit *Postillas maiores*, seu enarrationes in epistolas & euangelia dominicalia: disputat. contra. perfidiam iudæorum: Probationem adventus Christi per scripturas a iudæis receptas: Tract. de animæ claustro: & alium de idoneo ministrante & suscipiente sacrosanctum altaris sacramentum.

Paulus, Burgo-hispanus, religione iudæus, e sanguine levitico, sed lectione Summæ Thomæ aquin. conversus ad fidem christianam, atque in baptismo nomen *Pauli de S. Maria* consecutus, ecclesiæ carthaginiensis spartariæ primum, deinde burgensis in patria episcopus, postea regnorum Castellæ & Legionis archicancellarius, tandemque patriarcha aquileiensis, scripsit Scrutinium scripturarum, obiitque A. 1435 Vide Barthol. *Mayerum* Philol. S. part. II. 71. *Trithemius* vocat virum in divinis scripturis studiosissimum, & valde peritum. Videatur quoque *König* 143. *Olear.* Part. II. B. S. 61. *Caue* Append. 63. *Cartvvright* præfat. in Annotat. in Gen. d. *Simon* Hist. crit. V. T. 415. Optima Scrutinii scripturar. editio Labbeo videtur illa, quæ Brugis prodiit A. 1591. *Casaubon.* in Exercit. S. 412. *Lutheri* in Colloq. mensal. p. 478. iudicio, Additiones eius & *Simigeri* satis sunt frigidæ.

Matth. *Doringus*, saxo, ordinis Minorum, claruit sæculo XV. Vide Rich. *Simonium* l. c. 415. & *Mayeri* Biblioth. bibl. 54. Erat vir in theologicis quidem non indoctus, ebraici autem nihil quidquam intelligens; unde ad istiusmodi quam suscepit provinciam minime fuit idoneus, ac eruditis interdum risum movit, iudice *Cartvvrighto* præfat. in Annot. in Gen. T. 1. supplem. Crit. sacr. d.

Ioannes *Iones*, vulgo *Leander a S. Martino*, londinensis, ordinis benedictini, Præses generalis Congregationis anglicæ, & in academia duacena hebrææ linguæ professor regius, obiit A. 1536.

Fran. *Lucas*, brugensis, theologus lovaniensis, atque ecclesiæ cathedralis audomaropolitanæ theologus & decanus, vir græce & hebraice doctissimus, A. 1619. obiit, & Concordantias biblicas, Commentarium in IV. evangelia, Notasque in S. Biblia reliquit. *Le Long* P. II.

P. II. 430. 437. *König* 483. *Cartvvright* præfat. Annot. in Genes. d. *Mayer* Biblioth. bibl. 65.

V.

Targum, h. e. paraphrasis ONKELOSI, ex chaldæo in latinum versa, & annotationibus illustrata a Paulo *Fagio*. Argentorati 1546. Ipsum hoc Targum, dictum *Babylonicum*, lingua chaldaica conscriptum, reperitur etiam in Bibliis polyglottis A. 1657. neque nisi solum Mosis pentateuchum complectitur. Sed & aliæ sunt interpretationes sacri codicis chaldaicæ, videlicet *Ionathanis* ben Vziel in prophetas, Ierusalemitani, & Hagiographorum interpretis, qui vulgo *Iosephus cæcus* esse putatur, sub eiusque nomine Dav. *Wilkins* Paraphrasin chaldaicam in librum I. & II. Chronicorum in lucem emisit Amstelædami A. 1715. 4. quæ editio & correctior & plenior est Beckiana. Vid. *Clerici* Biblioth. vet. & nova T. IV. 219. Immo & longe plures extiterunt translationes chaldaicæ, de quibus videatur *Le Long* Biblioth. S. part. I. 158. Onkelosi & Ionathanis idioma est elegans & nitidum. Targum in totum V. T. latine reddidit Andreas *de Leon* zamorensis. *Fagius* in præfat. huius translationis ostendit, tres præcipue caussas esse, propter quas chaldaica biblia merito nobis commendatissima esse debeant. Incidit autem ibi cum *Galatino* triplicem in errorem, putans, *Onkelosum & Aquilam unum eundemque esse*: Onkelosum fuisse *proselytum*: & paraphrasin adornasse in V. T. *totum*. Præterea consilium aperit suum, quod in transferenda ista paraphrasi secutus sit. Nimirum in versione non spectavit elegantiam linguæ, sed operam dedit, ut non multum a verbis auctoris discederet, phrases & idiotismos linguæ in Annotationibus accurate exposuit, ritusque & alia memoratu digna & utilia ex ebræorum scriptis fideliter indicavit. Quo nomine laudatur a *Boissardo*, Melch. *Adamo*, *Leigthio*, & aliis apud Blount 645. Quibus adde *Cartvvright* in Annot. in Gen. d. 2. & Rich. *Simon*. Crit. V. T. I. 3. c. 15. & 24. p. 507.

Onkelos creditur esse æqualis Hillelis, Schammai, & Gamalielis senioris, cuius apostolus Paulus facit mentionem, non autem, uti iam dictum, idem cum Aquila pontico, nec proselytus, nec sororius Titi Vespasiani, nec denique universi paraphrastes Testamenti veteris. *Hottinger* Thes. Philol. 254. *König* 589. *Lightfoot*

 ad

ad Matth. I, 23. *Placc.* de Pseudon. 468. I. C. *Wolf.* Biblioth. hebr. 959. & *Scaligerana* 289. ubi magnus Scaliger profitetur, Onkelosum & Ionathanem eiusmodi esse paraphrastas, ut valeant instar commentatorum.

Paulus *Fagius*, germanice *Büchlein*, Tabernis rhenanis natus, Wolfg. *Fabricii* Capitonis discipulus, fuit ludi isnensis magister, & ibidem, postquam Argentorati docuisset, pastor, & quamvis inter christianos excelleret in ebraicis, tamen informatione *Elia Levita*, Venetiis accersiti, usus est: postea Argentina, ubi in locum Capitonis successerat, occasione libri Interim, cui subscribere recusabat, iuxta cum Bucero recusante idem in Angliam se contulit, ab archiepiscopo cantuariensi Thoma *Crammero* evocatus, ubi S. biblia transferre cœperunt: sed progressum mors Fagii insperata evertit. Mortuus autem est Cantabrigiæ A. 1550. æt. quasi 46. non sine veneni suspicione, & sepultus in æde S. Michaëlis. Sed sub regimine MARIÆ hæreseos accusatus, ideoque corpus eius effossum & crematum; sub ELISABETHA vero in integrum restitutus est, vir severus & humanus, atque in concionando eloquens, & liberi oris. Melch. *Adam.* in Vitis theol. 204. Varia ex ebraico transtulit in latinum, atque inter illa etiam Tobiæ librum, quem ebraice conscriptum & a iudæis CPli impressum Seb. Münsterus Basileæ recudi curaverat. De quo vide *Placcium* in pseudon. 594. & Io. *Sauberti* Opera posthuma 102. Scripsit etiam Collationem præcipuarum, quæ in usu sunt, translationum Geneseos, & Isagogen in linguam ebræam. *Elias Levita* eum dignum censet, de quo, ad imitationem iudæorum, qui de Mose Maimonide dicunt, *A Mose* (legislatore) *usque ad Mosen* (Maimonidem) *non surrexit sicut Moses* (Maimonides) dicant Christiani: A Paulo (apostolo) usque ad Paulum (*Fagium*) non surrexit, sicut Paulus (*Fagius*.) Et Christoph. *Cartwright* præfat. in Electa targumico-rabbinica (T. I. supplem. Critic. sacr. c. 2.) hanc Fagii sententiam: *Si ex præcipuis Hebræorum commentariis unum quoddam fieret, reiectis iudaicis naniis atque cavillis, & reservatis, quæ alicuius pensi atque momenti essent, futurum esset, ut plures ad S. linguæ studium animum applicarent, nec facile S. lingua, quod alias formidandum, iterum concideret, penitusque interiret*, utroque adprobat pollice, addens, unius Fagii iudicium pluris apud se esse, quam omnes omnium hebræomastigum

stigum censuras. Rich. *Simon* l. 3. Hist. crit. V. T. c. 15. scribit, eum pluribus locis Münstero feliciorem esse. Fagius, *Scaligeri* in Scaligeranis p. 153. iudicio, in Genesin optimus. Plura eius encomia congessit *Blount* p. 645.

Cypriani de VALERA Biblia hispanico idiomate, cum annotat. marginalibus. Amstelodami 1602. Editio altera. Altera autem dicitur, non respectu alicuius prioris, quam emiserit Valera, sed eius, quam publicaverat Cassiodorus *de Reyna* Basileæ A. 1569. 4. unde *Kortholtus* de variis scripturæ edition. c. 24. scribit, hanc nostram non tam novam translationem esse, quam Reynanæ, alicubi ex genevensi, præsertim gallica, mutatæ & emendatæ repetitionem. Biblia hispanica, Francofurti impressa A. 1622. 4. non nova sunt editio, sed ipsissima reynana anni 1569. Sunt & translationes Bibliorum hispanicæ a iudæis adornatæ, ut Ferrariensis A. C. 1553. quæ non est castrata, (vid. Biblioth. *Sarraziana* p. 3.) & versionem Santis *Pagnini*, uti in præfatione dicitur, eiusque Thesaurum sequitur, seque iactat placuisse romanæ Curiæ, (certe etiam placuit Ios. I. *Scaligero*, sicut patet e Scaligeran. 59.) & Constantinopolitana; si non eadem est, paucis mutatis, cum Ferrariensi. Videatur *Le Long* P. II. 152. Fran. *de Enzinas* (du Houx) quem *Camerarius* & *Melanchthon* recte adpellant Dryandrum, traduxit N. T. in linguam hispanicam; sed inde sibi negotium accersivit apud theologos belgicos; de quo videantur *Colomesii* opera p. 807. Præmissa nostræ editioni est Adhortatio non tantum Cypriani de Valera, in qua agit de divino legendi scripturas præcepto, de canone librorum sacrorum, de usu nominis Iehova, quem retinuerit, deque sui scopo negotii, sed etiam Cassiodori *de Reyna*, qui partim ad Concilium tridentinum, quod lectionem scripturæ in lingua vulgari permiserit, provocat, seque nec versionis vulgatæ, nec pagninianæ mancipium fuisse, sed fontes ipsos adiisse ait: præterea prædictæ versionis ferrariensis corruptelas quasdam, ex odio christianorum illatas, aperit atque indicat. Mart. Sylv. *Grabe* in Append. apologet. ad Vrb. Regii Form. caute loq. p. 186. observat, translatorem nostrum *Gen.* 37, 35. vocem שאול non recte reddidisse per sepulcrum, sed reddere debuisse per infernum seu inferos. In meo huius versionis exemplari, quod Lugduno Batavorum a Ch

 quo-

quodam viro accepi, scelesta nebulonis cuiusdam, qui sine dubio iudæus fuit, manus; ex perverso zelo omnes paginas, libros apocryphos V. T. nec non Matthæum & Marcum usque ad huius caput 4. complectentes, discidit & perforavit, tamque subtiliter & affabre, ut vix observari queat.

Cyprianus *de Valera*, hispanus, reformatæ æque, ac Cassiodorus de Reyna, addictus ecclesiæ, quem Thom. *Hyde* l. 2. Biblioth. bodlei. p. 219. alias *de Valeriola* dici ait, claruit initio seculi XVII. & alios duos libros hispanica lingua scriptos reliquit, unum de Vitis Pontificum, eorumque doctrina & nimia potestate, alterum de Falsis miraculis visitationis B. Mariæ, matris Domini. Casp. *Lindenberg* Lubecæ emisit Epistolam de non contemnendis ex lingua hispanica utilitatibus theologicis, lectu omnino dignam, qua reynanam versionem, a Valera nostro correctam, ac ferrariensem pro accuratissimis habet. Vid. *Læscheri* Narrat. innoc. A. 1716. 211. & *Plac.* de Anon. 673. & Pseudon. 599.

VI.

Biblia utriusque testamenti, ex editione Rob. STEPHANI. Parisiis 1557. volum. II. Quæ magno in pretio hodieque apud Gallos habentur, mihique, cum A. 1681. spectarem Bibliothecam celeberrimi collegii, Doctorem eius insignem interroganti, quem pro rariori ac præstantiori Bibliothecæ libro haberent, ille exerto digito opus hoc biblicum, tanquam singularem thesaurum, indicavit atque ostendit. Et sane meretur commendari, quoniam correctissime editum est, typisque argenteis, teste *Hülsemanno* Prælect. in Form. concord. 237. sane elegantissimis. Quid autem in eo præstitum sit, ex Præfat. hauriri potest. Nimirum in V. T. ponitur litteris minusculis versio vulgata: maiusculis, uti quidem Robertus dicit, interpretatio Santis *Pagnini* a *Vatablo* correcta, Notæque, ut iterum Robertus ait, subiiciuntur ex Santis αυτοχειρα ab Vatabli dictatis. Sed transferendis in latinum libris apocryphis Claud. *Baduellus* operam suam navavit, notisque eos illustravit. Novi Testam. translatio & notæ sunt Theodori *Bezæ*. Atque in hisce notis Beza multa N. T. loca in suspicionem mendarum & corruptelarum illatarum vocare non veretur. *Colomesi* 787. Quæ loca vindicatum it *Glassius* lib. I. Philol. S. & Io. Eric.

Oster-

Ostermannus in Position. suis philol. observationes bezanas examinare studet. *Cren.* P. I. Animadverſ. philol. p. 58. At alii observant, versionem novam, quæ iam A. 1545. prodierat, non esse Pagnini, sed tigurinam, seu Leonis Iudæ, eaque Doctores lugdunenses & salmanticenses, qui pro pagniniana acceptabant, deceptos fuisse; Notas autem, pro vatablicis venditatas, ipsum Rob. *Stephanum* ex iudæis & aliis collegisse. Vid. *Genebrardus*, *Ducaus*, R. *Simon* apud Le Long. Biblioth. S. part. I. 603. 665. M. *Adam* in Vit. theologor. 96. *Episcop.* Opp. T. I. a. 277. *Calov.* P. I. Biblior. illustr. p. 4. Io. *Halseman.* l. c. & auctor *præfat.* in Simon. Hist. crit. V. T. ✱ 4. Cuius autem cunque sint, profecto valde literales & criticæ sunt, adeoque magni æstimandæ, iudice Rich. *Simonio* l. 3. Hist. crit. V. T. c. 15. p. 443. Ant. *Teissiro* apud Blount in Censura celebr. auctor. 605. & Dav. *Chytræo* orat. de Stud. theolog. p. 7. quamvis Alphonsus *Martine*, bæticus, sub Sanctæ in hæreticos Inquisitionis nomine, Censuram earum A. 1558. ediderit.

Rob. *Stephanus*, de cuius familia legendi sunt Theodor. *Ianſſon* ab Almeloveen, & Mich. *Maittairius* de Vitis Stephanorum (in Tomo V. supplem. Actor. erudit. 504. & Novor. libror. atrio (Neuer bücher saal) T. I. 730.) nec non *Ancillonius* Mel. crit. P. II. 92. fuit typographus parisiensis, qui variis doctissimis scriptis inclaruit, qualia sunt: Dictionarium sive Thesaurus latinæ linguæ, Lexicon latino-gallicum, Lexicon gallico-latinum, Elucidarium poëticum, Ambrosii *Calepini* Dictionarium ex Thesauro auctum, Responsio ad Theologorum parisiensium censuras, quibus Biblia ab ipso edita notarunt, (cuius excerpta reperies in R. *Simonii* Crit. S. N. T. part. III. c. 39.) & Genevæ, quo propter theologorum persecutiones se transtulerat, obiit A. 1559. ætatis 56. foris gloria dives, & domi liberis, quibus, si Genevæ manerent (sic enim testamento caverat) reliquit opulentam supellectilem. Elogia eius vide apud *Colomesium* p. 22. & *Blountium* 636. Quibus adde *Thuanum* l. 23. p. 453.

Fran. *Vatablus*, Gamachio-picardus, romano-catholicus, sub FRANCISCO I. ebrææ linguæ prof. parisiensis, & abbas bellozanensis, quem ebræi admirati sunt, christiani autem maximo cum fructu audiverunt, obiit A. 1547. uti testantur *Colomesius* operum p. 9. lib. 3. pag. 62. & *König* pag. 832. Elogia eius dant *Colomesius* l. c. & *Blount* 603. Ios. *Scaligeri* in Scaligeran. p. 401. iudicio, non

non tantum magnus fuit in hebræis, sed nec alius christianus in iis eo doctior. Nihil scripsit: Annotationes autem, quæ eius nomine sunt editæ, studiosi in auditorio collegerunt.

Claud. *Badvellus*, natione gallus, reformatæ addictus religioni, & prof. nemaus. claruit A. 1567. cuius scripta recensentur in *Epit*. Biblioth. gesner. p. 150. interque illa eminent liber de Ratione vitæ studiosæ ac literatæ in matrimonio collocandæ & degendæ: de officio & munere Professorum: Annotationes in Ciceronis orationes pro Milone & M. Marcello: Instituta literaria, quibus demonstratum, quemadmodum disciplina iuventutis in gymnasio sit constituenda: Acta martyrum sui, quo vivebat, seculi, ab ipso latine reddita.

Theodorus *Beza*, natus Vezeliis, vetusto Heduorum oppido in Burgundia, proselytus religionis Reformatorum, Aureliæ creatus Licentiatus iuris, in voluntarium exilium, religionis causa, abiit Genevam, postea que docuit Lausannæ græcas literas & sacram scripturam: inde rediit Genevam, factus collega Calvini, & docuit tam in ecclesia, quam in schola, ejusque primus fuit rector. Fuit valde præstanti forma, & eloquentia atque auctoritate pollebat, ideoque in synodis & legationibus ab ecclesia reform. adhibitus, & a Pontificiis dictus *Papa Hugenotarum*. Interfuit colloquio parisino, synodo rupellanæ, & nemausensi, colloquio mompelgartensi (in quo collocutorem habuit Iacobum *Andrea*) & conventui bernensi. Nimis reprehendit Erasmum in minutulis, & interdum iniuste. *Clericus* Biblioth. choisi. T. XII. 20. Obiit An. 1605. ætatis 86. Epitaphium eius extat apud Melch. *Adamum* in vitis exteror. theol. p. 237. Scripta eius recensentur p. 242. Doctorum de eo iudicia habes apud *Magir*. in Eponymol. crit. 131. *Blount* 710. *Ancillon*. P. 1. 378. *Crenium* Animadvers. P. XII. 45. 46. & *Bibliothecar.* nulli addict. part. T. I. 277. Ex omnibus eius scriptis Annot. maiores in N. T. cum Elogiis hominum illustrium, & Poëmatibus latinis maxime commendantur. *König* in Bibl. V. & N. p. 109. *Colomes*. oper. p. 497. *Cren*. Animad. P. I. 8. & *Bibliothecarius*. l. c. Optima bezani N. Tti editio est cantabrigiensis A. 1642. Polluit insigni memoria, eamque, quod ad præterita, etiam in senectute retinuit, quum præsentium oblivione facile caperetur. Iustus Iosephus *Scaliger* stomachatur contra eum, quod in ea esset hæresi, ut pronunciationem græcam probaret novam. De

De Bibliis latinis vid. Rich. *Simon* l. 2. H. cr. V. T. c. 21. & in Append. libri III. eiusdem Hist. p. 525. Iac. *Le Long* Bibl. S. 518. & *Episcop.* T. I. a. 276. Nimirum in 3. classes Biblia latina distribuuntur. Ad primam pertinet *Vetus vulgata* secundum græcam versionem LXX; ad secundam *Hodierna vulgata*, maximam partem iuxta ebræum facta; ad tertiam *Nova versiones*, secundum eundem ebræum textum. Hodiernæ vulgatæ innumeræ extant editiones, & variæ admodum. Olim multi eam reformare & corrigere tentarunt, ut complutenses Theologi, parisienses, lovanienses, & Rob. *Stephanus.* SIXTUS V. P. M. novam & correctiorem versionem edere studuit, iussitque, ut Missalia omnia, Breviaria, Officia Virginis, Psalteria, Ritualia, Pontificalia, & alii ecclesiastici libri iuxta hanc editionem emendarentur. Meliorem postea CLEMENS VIII. A. 1592. dare voluit; sed & ipse expertus est, se in suis correctionibus non fuisse infallibilem. Hinc, etsi Rich. *Simon*, romanæ addictus ecclesiæ, concedit, in usu Ecclesiæ publico editionem Clementis usurpandam esse, expedire tamen iudicat, in privatum usum editiones Stephani & Lovaniensium usurpare, quia non solum postremæ correctionis auctores infallibiles se esse non arbitrati sunt, sed maxime, quod testati sunt, multa se inemendata reliquisse, quæ emendari poterant. p. 528. 529. Append. ad lib. 3. Hist. crit. V. T. Idem meminit aliarum editionum latinarum, videlicet Isidori *Clarii*, Lucæ *Osiandri*, *Münsteri*, *Castellionis*, Leonis *Iuda.* ibid. Adde etiam eiusdem Crit. S. N. Tti. Autorem hodiernæ vulgatæ quidam putant esse B. *Hieronymum*, sed in libro duntaxat Psalmorum: alii ignotum esse aiunt. *Placc.* de Anon. 82. In *Scaligeranis* dicitur, vulgatam versam esse ex ebræo, exceptis Psalmis, & aliis duobus libris, qui ex græco versi sint. p. 405.

De Vulgata versione latina, qualis hodie datur, sanum videtur ferre iudicium *Sixtus* senensis in Biblioth. S. lib. 8. p. 854. concedens quidem, reperiri in ea non nullas mendas, solœcismos, barbarismos, hyperbata, multa parum accommodate versa, & minus latine expressa, obscure & ambigue reddita, itemque non nulla superaddita, aliqua omissa, quædam transposita, immutata, ac vitio scriptorum depravata; negans tamen inde sequi, ecclesiam latinam, quæ illa usa est, non habuisse veram, sinceram & integram

gram SS. Bibliorum editionem. in eave quid inveniri, quod vel a veritate christianæ fidei devium, falsum ac mendax sit, ita ut in fide & moribus homines inde nequeant instrui & informari. Et quamvis notetur a *Galatino* l. 3. A. C. V. c. 7. *Dilherro* Dispp. T. I. 40. *Calovio* Crit. S. 535. aliisque, tamen etiam laudatur a *Bugenhagio* in comment. in Ierem. c. 1. p. 1. Ios. *Scaligero* in Scaligeranis 405. & Alex. *Moro* in Matth. 24, 50. Ne quid dicam de *Ramireresio* in Pentecont. c. 49. Io. *Boys* apud Rich. Simon. dans l' H. cr. des versions du N. T. 158. & Christ. *Helvvichio* in Vindic. Discuss. 40. Sique a fonte abit, sæpe id fit ob variam lectionem, notante *Simonio* de Commentator. N. T. 878. aut quod, uti *Fagius* observat in notis ad Paraphrasin chald. Gen. 4, 8. sequitur vel LXX interpretes, vel paraphrasten chaldæum, vel rabbinorum quendam. Magnam quoque ei invidiam conflavit opinio de intolerabili authentiæ axiomate, quasi in Concilio tridentino Sess. IV. decreto de editione & usu SS. librorum, respectu fontium declarata fuerit authentica: cum tamen, sicut contexus docet, non respiciantur nisi *editiones latinæ*. Qua de re legi qoteſt *Wagenseil.* in Confut. carm. Lipmann. 523. 524. Prima vulgatæ impressio facta fuit Moguntiæ per Io. *Fust.* & Pet. *Schoiffer* A. 1462. *Le Long* P. 1. 575. & *Bibliothecar.* nulli parti addict. T. I. 359.

VII.

Sebast. CASTELLIONIS Biblia sacra, ex eius interpretatione, cumque eiusdem Annotationibus. Francofurti 1697. Prima editio prodiit A. 1551. ultima 1699. In dedicatione ad EDVARDVM Angliæ regem, quem *Flori* exemplo de Pyrrho Epiroratum rege loquentis vocat *clarissimum*, translationis suæ institutum exponit, dicens, sese operam dedisse, ut fidelis & latina ac perspicua illa esset, quoad eius fieri posset, ne quem deinceps orationis obscuritas, aut horriditas, aut etiam interpretationis infidelitas a sacrorum lectione librorum reuocaret: fatetur, esse adhuc suum seculum in profundis ignorantiæ tenebris circa divina demersum, eiusque causam esse hominum vitiositatem ac impietatem, veram autem ad divinarum rerum cognitionem viam diviniNuminis metum & cultum, eiq; præstitam obedientiam: sperandanostris meliora tempora, cum multa & maxima in oraculis promissa

multa nondum sint perfecta: docet, in controversiis religionis decidendis non esse condemnationibus, aut vinculis suppliciisve utendum, sed caritate, lenitate, & patientia, quam etiam Deus exerceat, dum sinit cum frumento crescere zizania; eosque demum viros esse bonos, & magistratui etiam politico fideles & obedientes, qui ex religione erga Deum nolint credere, quod capere nequeant. Ceterum, uti in Præfatione indicat, quæcunque ebræo aut græco sermone a sacris auctoribus scripta sunt, ea inde suo marte transtulit in latinum; quæ autem chaldaice extabant, ex aliorum translationibus est interpretatus, ut linguæ illius imperitus. Profitetur etiam, se non esse vatem, sed vatum & veritatis studiosum, suis igitur rationibus non temere credendum: docetque, apostolum, dicentem, *nullum fatidicum scriptum privata explanationis esse*, hoc velle, sacrarum literarum mentem, divinumque sensum nullis artibus, nullis scientiis, nulla humana industria, aut memoria, aut ingenio posse percipi. Si scire velis, quæ sit recta ad intelligendas sacras scripturas via, eam statim post præfationem monstrare laborat, nempe hanc, oportere te spiritu divino seu pietate esse præditum: impios enim literam duntaxat videre & verba audire posse. Et quoniam historia a temporibus Maccabæorum usque ad Christi adventum manca & mutila, ideo eam ex Fl. *Iosepho* supplevit, & libris Maccabæorum adiunxit, novi autem fœderis libris Defensionem utriusque translationis suæ, & latinæ & gallicæ, eamque in primis contra Theod. *Bezam*.

Seb. *Castellio*, gallice Châteillon, qui postea *Castalio* maluit audire, (vide *ipsum* in Defens. contra Calvinum p. 356. & *Scaligerana* 84.) allobrox, Basileæ græcæ linguæ professor, ibidem obiit An. 1563. æt. 48. sicut indicat eius epitaphium, quod legitur in fine Dialogorum ipsius sacrorum. Vertit S. Biblia non tantum in latinum, sed etiam gallicum sermonem. Et in illa quidem puritati latini sermonis studuit ut cum maxime. Sed hoc eius studium non nullis visum est nimium, immo superstitiosum, inque eius notis crediderunt se invenisse impia quædam. Itaque factum, ut vulgo male audiat, & verberetur a Genevensibus, atque in primis *Beza* (contra quem scripsit Defensionem suarum translationum) *Vossio* Instit. orat. P. II. 6. *Riveto* T. II. opp. 917. *Hottingero* Bibliothecar. p. 167. Henr. *Stephano* præfat. in Psalmos cum Exposit.

 catho l.

cathol. & præfat. in N. T. *Hotomanno* ep. 1. *Hofmanno* in Lexico, *Sixto* senensi Bibl. S. lib. 8. 839. R. *Simonio* Hist. crit. V. T. l. 2. c. 21. l. 3. c. 15. & H. C. des Commentat. du N. T. c. 52. *Dieterico* part. 1. Antiqq. bibl. 174. *Calovio* Prolegom. in Biblia illustr. 4. & in *Excerptis menstruis* A. 1700. 686. Sed alii eum excusant, immo laudant, ut *Polus* in præf. tomi 1. Synops. criticor. 5. Iac. *Du Port* præfat. ad Metaphr. psalmor. H. *Grotius* in Epp. Arn. *Boot*, Io. *Checus* & Laur. *Humfredus*, C. *Carleilus*, Phil. *Melanchthon*, & Frid. *Furius*, (quorum testimonia huic Bibliorum editioni præmissa sunt, ut & IV. ipsius Dialogis) G. *Arnold* Hist. eccl. & hær. P. IV. sect. 2. n. 57. R. *Simonius* Crit. sacr. V. T. l. 3. c. 15. p. 443. Sim. *Episcopius* Opp. T. I. a. 277. 278. Mart. *Ruarus* Epp. P. I. 97. & Scæv. *Sanmarthan.* l. 1. Elogior. Vide plura apud *Blount* 708. & *Le Long* P. 1. 696. Et laudatoribus eius accensendus etiam est *Thuanus*, qui lib. 36. p. 670. sic scribit: *Castalio puriorem linguarum cognitionem ad theologicam scientiam adiunxerat, & Biblia sacra interpretatione nova transtulerat.* Minime vero hæc eius sunt verba, quæ quis hostili animo editioni infarsit genevensi: Castalio cum puriorem linguarum cognitionem ad theologicam scientiam adiunxisse *se putaret, impurissimas manus, multorum iudicio, ad sacra tractanda attulit, cum a rebus ad tantum opus necessariis homo imparatissimus novam Bibliorum interpretationem insolenti temeritate molitus est.* Vide *Le Long* l. c. Tandem, cum sententiam de prædestinatione mutaret, adversariorum impotentia bonus vir ad tantam redactus est paupertatem ut, teste *Grotio* ep. XI. lignando sibi vitam quæreret; sæpe etiam Io. *Oporinus* inopem sustentavit, & post mortem eius inventi sunt quidam, qui æs defuncti alienum dissolverent, eiusque liberos suis educandos sumtibus susciperent, tres quoque Poloni fidelissimo præceptori monumentum posuere, in quo eum ob multivariam eruditionem & vitæ innocentiam, doctis piisque viris percarum fuisse testantur. *König* 174.

תורה נביאים וכתובים Ios. ATHIÆ Vetus Testamentum germanicum seu teutonicum, literis rabbinicis. Amstelædami A. M. 5447. C. 1687. Antea expressum fuerat A. 5439. C. 1679. literisque germanicis exhibetur in Bibliis pentaplis Wandesbeci prope Hamburgum 1711. 4. de quo vid. *Neu. Bucher saal* T. 2. 786. R. autem

Iekuthi-

Iekuthielis versio, Amstelodami A. 1677. edita, multorum errorum postulatur. *Id.* 788. Ordo librorum scripturæ S. hoc in nostro libro est sequens: V. libri Mosis, Canticum Salom. Ruth, Ecclesiastes, Estheris, Iosuæ, Iudicum, Samuelis, & Regum libri: Iesaias, Ieremias, Ezechiel, & Prophetæ minores: Psalmi, Proverbia, Iob, Daniel, Esra, Nehem. & Paralipomena. Athiæ versio, uti *Odhelius* obseruat in Synag. bifr. 17. sæpe Lutheri versionem sequitur, superatque sermonis elegantia *Iecuthielianam.* Et Theodor. *Dassovius*, ceu refert *Meelfuhrer* in Accession. ad Almeloveenii Biblioth. latent. p. 23. promittit Consensum Athiasianæ versionis cum Lutherana. De hac Athiæ versione videantur *Le Long* Biblioth. S. part. 2. 271. *Kortholt* de Var. scripturæ edition. 342. *Wolfius* Biblioth. hebr. 553. & *Wagenseil* in præfat. Instructionis de iudæorum modo loquendi & scrib. germanice, E 4. ut qui istam versionem habet instar magni commentarii. Estque illa efformata, sicut in titulo dicitur, iuxta optimos iudæorum interpretes & libros, videlicet Ionathanis Targum, Raschi, Aben Esræ, R. David Kimchi, Rabbenu Iesaiam, Rabbenu Saadiam Gaon, Ralbag, Beer Mosche, Maggid, Aiala Schlucha, Chibbure lækt, & Michlal iophi. Vbi sciendum, *Beer Mosche* auctorem habere R. Mosen filium Issacharis, *Maggid* R. Iacobum f. Isaaci, *Aiala Schlucha* R. Naphthali fil. Ascheris, *Chibbure lackt* R. Abrahamum fil. R. Iehudæ, & *Michlal iophi* R. Salomonem fil. Melech. De quibus qui plura scire cupit, adeat *Buxtorfii*, *Bartoloccii*, & *Wolfii* Bibliothecas hebræas seu rabbinicas.

Iosephus *Athias*, iudæus, typographus amstelodamensis, medio seculo XVII. clarus, Biblia hebraica, hispanica, & anglicana characteribus nitidissimis in lucem edidit; & anglicana quidem ingentibus sumtibus: non enim per singulas schedas, ut solent typographi, literas æneas in loculamenta reposuit, sed omnes typorum formas, ut vocant, integras servavit, ut sequentes editiones statim imprimi possent, sine nova typorum positione. *Wolfius* l. c. *Le Long* P. II. 336. Ipse autem non est auctor huius versionis, sed eius rogatu, R. *Ioseph Gosel*, filius Alexandri, cognomine *Witzenhausen* dictus, & revisores eiusdem R. *Meir*, archisynagogus Germanorum amstelodamensis, & R. *Schabtai*, qui posterior operam in primis dedit, ut eiusmodi adhiberentur voces, quæ a quibuscunque iudæis germanis intelligerentur. *Wolf* 505. *Neu.*

Bücherfaal T. 2. 788. ita ut Athias nihil contulerit, quam ut prelo eam suo excuderet.

IIX.

BIBLIA sacra LATINA, in quibus vulgata emendata, & difficiliora loca, potissimum ex Lucæ *Osiandri* Observationibus explicata, per Andr. OSIANDRVM. Francofurti 1611. Editio quarta, emendatior & locupletior. Præmittitur duplex præfatio, una editoris, altera Consistorii theologici in Ducatu würtenbergensi. In illa ostendit editor, se hoc opus consensu & voluntate FRIDERICI, Principis würtenbergensis aggressum esse, atque eum in finem unice elaborasse, ut genuinam, fideique analogam difficiliorum locorum explicationem lectori suppeditaret, gravissimarum quæstionum ac controversiarum theologicarum succinctam enodationem suo loco insereret, veros solutionum fontes, sive serio cum adversariis confligandum, sive in congressibus academicis veritas defendenda sit, extento quasi digito monstraret, & una cum textu biblico quoddam velut compendium theologiæ (quod index operis posterior ostendit) additis interdum etiam suis cogitationibus, in hac præsertim editione posteriori, adornaret, denique capitum argumenta textui & glossæ convenientiora multis in locis substitueret. Idem præterea indicat, istam patris sui paraphrasin simul & lutheranam & brentianam Bibliorum explicationem proponere & exhibere. In hac autem Consistorium würtenbergense docet, quid signa diuersa huic Bibliorum editioni inserta, ut [ ] " – ( ), significent, pariterque indicat, in apocryphis scriptis, præsertim in Baruch, libro Sapientiæ, & Siracide, non verbum verbo, sed sententiam redditam esse, nec se dubitare, quin inter reliqua promovendi studii adminicula haud postremo loco opus hoc sit futurum. Recusa sunt hæc Biblia, sed sine notis, Stutgardiæ A. 1664. in 8. maiori, in usum studiosorum. Et hæ Vulgati editiones osiandrinæ optimis accensentur a *Bosio*, in Introduct. in notit. scriptor. eccles. c. VI. n. 7. & *Crenio* T. II. Methodor. 450. Iam accipe aliorum observata.

Deut. XVI, 2. Immolabilis Phase *de ovibus* & *de bobus.*	Oves & boves. *Casaubon.* Exercit. XVI. 418.
1. *Reg.* 21, 1. Venit David in *Nobe* ad Achi-melech sacerdotem.	In *Nob.* Hieron. *Dicolius* Geograph. S. 1. 5. p. 710.

Andr.

Andr. *Osiander*, Lucæ senioris, pastoris eslingensis filius, & Andreæ, pastoris noribergensis, deinde autem professoris & pastoris regiomontani nepos, fuit ecclesiæ uracensis pastor, deinde concionator Aulæ wurtenbergicæ, & consiliarius porro abbas adelbergensis, denique cancellarius academiæ tübingensis, & ecclesiæ præpositus. Melch. *Adamus* p. 862. laudat eum, quod fuerit theologus vigilans, prudens, constans: in concionibus nervosus ac disertus, in consolando placidus, in erigendis lapsis & visitandis ægris facilis: robustus elencticus: perspicuus exegeticus: utrobique artificiosus orthotomicus. Scripsit etiam Assertiones de Conciliis, & Respons. ad Analysin Greg. de Valentia, & obiit A. 1617. æt. 55. Hoc opus laudatur ab *Hülsemanno* in præfat. in Form. concord. 237. *Gerhardo* in Methodo studii theol. 151. A. *Pfeiffero* in Thesauro hermeneut. 520. & R. *Simonio* Hist. crit. V. T. l. 2. c. 21. Lucas *Osiander* sua decerpsit ex Luthero, *Vinarienses* ex L. Osiandro, sicut observat *auctor Annotat.* ad Biblioth. Schrader. P. I. A. 8. Osiandri explicatio, ex latino in germanicum idioma a Dav. *Förtero* translata, prodiit Stutgardiæ A. 1600.

IX.

BIBBIA VOLGARE tradotta per il. Rev. P. D. Nicolò DE MALERMI, In Vinegia A. 1567. Primum edita fuit A. 1471. & recusa cum Summariis Marini *Veneti* A. 1477. cum præfatione Hier. *Squarzafici*, qui & historiam Aristeæ subiunxit, (unde R. *Gedalias* errandi occasionem cepit, ut scriberet, Christianos inter sacros libros recipere illam etiam Historiam. *Wolf.* B. hebr. 215.) eod. anno, ac postea sæpius, donec in lucem veniret ultima ista nostra editio, cum licentia, ut in frontispicio dicitur, S. Congregat. inquisitionis, & ab omnibus mendis summa diligentia purgata. De italicis Bibliorum versionibus videantur Rich. *Simon* p. 534. *Le Long* Biblioth. S. part. II. 119. & *Du Pin* Differt. prelim. sur la Bible T. I. 222. Iidem agunt etiam de aliis vernaculis versionibus, ut gallicis, hispanicis, anglicis, polonicis, ungaricis, belgicis, & germanicis. Et omnino notandum, quod *Simonius* dicit, omnes horum populorum versiones, ante Lutherum iuxta vulgatam compositas fuisse, minusq; accuratas esse, propter imperitiam linguarum l. 3. p. 141. Ant. *Bruccioli* versio italica secundum fontes concinnata esse dicitur, quæ-

quæque A. 1540. prodiit cum Notis, reliquis editionibus præfertur; sed R. *Simonius* ait, eum exscripsisse Pagninum, l. 2. H. cr. V. T. c. 22. Recusa est A. 1544. & 1546. ac 1548. nisi fortasse hæc ultima cum penultima confunditur. Tribuitur etiam SIXTO V. Papæ versio Bibliorum italica, quæ prodierit A. 1590. sed sine fundamento. *Le Long* Bibl. S. part. II. 131. *Placc.* de Anonym. 643.

Nicolaus *Malermus*, in subscriptione se vocans *Malberbium*, natione venetus, religione camaldulensis, fuit abbas monasterii S. Michaëlis de Lemo, floruitque sub finem seculi XVI.

X.

Versio Bibliorum germanica nitidissimo charactere impressa Noribergæ apud Anton. Koburgerum A. 1483. volum. II. Eadem etiam fuit excusa Augustæ Vindel. A. 1518. Vetustior autem est illa, quam Augustæ Vindel. A. 1467. excudit Io. *Beumler*, de qua vide Diet. *von Stade* in Specim. lection. antiq. francicar. 22. Immo *Hottingerus* p. 150. meminit adhuc antiquioris, quæ excusa fuerit A. 1448. In hisce versionibus liber Deuteronomii appellatur das Buch der andern Ee, Ecclesiasticus das Buch der geistl. Zucht, Acta apostolorum das Buch der Würckung der 12. Botten. Continent etiam, & epistolæ ad Galatas subiungunt epistolam ad Laodicenses, spuriam illam, ut erudite docet *Ittig.* in Append. Dissert. de Pseudepigr. Christi, Mariæ & apost. c. 6. 135. Quam barbarum sit hoc idioma germanicum, quod in hisce reperitur versionibus, facile apparet, dummodo evolvantur seqq. loca, videlicet Gen. 3, 15. 16. *Ich vvirt setzen* feyntschafft zwischen dir und dem weyb. und deinen samen. und irem samen. Sy wirt *zermüschen* dein haubt. *und du vvirst heymlich tragen neyde irem fußtritt.* Vnd zu dem weyb sprach er. *Ich vvird mannigfaltigen deyn iamer und dein empfahung.* Du wirst *geberen die sun* in schmerzen. *und vvirst under dem gevvalt des mannes.* und derselb wird über dich herschen, Gen. 8, 21.: Vnd der herr *schmecket den geschmack* der süssigkeit. Ex. 34, 29.: Vnd do moyses *abgieng* von dem berg Synai, *er hielt* die *zvvu* tafeln der *gezeugnuß* unnd wesste nit das antlutz *gehörnet vvas von vvegen der gesellschafft* des worts gottes. Ps. 1, 1: Selig ist der mann, der nicht *abgieng in den rath der ungütigen* unnd nicht stund in den weg der sünder. und *nicht saß in dem stull der pestilentz*,

lentiæ. Quæ verba in alia quadam versione sic redduntur: Selig ist der mann, der nicht den weg ist gangen *der unvvilden*, und den *vveg der sunder nicht ist gestanden*, und *in den meistersessel der schelmen nicht ist gesessen.* & denique Pf. 22. (23.) 1. & 7. Der herr regieret mich, und *mir gebrist nichts. Du hast erveystet mein haubt in dem oel. und mein kelch macht truncken, vvie lauter er ist.* Vltimum hoc dictum in versione quadam, ut aiunt, heluetica, sic exprimitur: *Du schmierest mein grind mit schmutzen.* Sed & non nunquam sensus S. Scripturæ pervertitur, ut Gen. 3, 15. *Sie* wird zermuschen dein haupt; & in Summariis Pf. 2. & 8. Vide *Calov.* part 1. Bibl. illustr. p. 4. Et Ioh. Frid. *Mayer* in disp. XI. de versionibus bibl. aliqua eius vitia recenset, quorum Eccius ad 3000. se observasse testatur. His etiam adde *Spenerum* præfat. in Luther. rediviv. b. *Hottinger* in Bibliothecario 150. *Bugenhagium* præfat. in Annot. suas in Biblia Lutheri germanica saxonici idiomatis, & *Ittig.* præfat. in Biblia germanica A. 1708. Editiones Bibliorum germanicæ iam ante Lutherum prodierunt Augustæ A. 1467. 1477. 1518. 1494. & Norimbergæ A. 1490. 1518. *Le Long* Bibl. f. 186.

Mart. LVTHERI Biblia germanica. Wittebergæ 1536. Sane pro ingenti Dei beneficio agnoscendum est, quod per Lutherum meliorem ac nitidiorem patriæ nostræ dedit versionem germanicam. Quæ quidem initio μερικῶς prodiit, seu secundum partes; novi enim T.ti translatio in fol. edita est Wittebergæ A. 1522. idiomate germanico, & A. 1523. illo idiomate, cuius usus est in Saxonia inferiore. A. 1524. Illuminata, ut vocant, Wittebergæ prodiit: A. 1528. utriusque Saxoniæ idiomate itidem Wittebergæ. Editum quoque est N. T. germanicum Basileæ A. 1523. in 4. Augustæ A. 1524. & Argentorati A. 1527. in fol. eodemque anno Dresdæ in fol. De hoc autem dresdensi exemplari notandum, illud non comparuisse sub nomine Lutheri: immo Lutheri translationem prohibitam fuisse mandato Principis, & præsentem illam, quæ tamen & ipsa erat Lutheri, commendatam. Quo de *Lutherus* Tom. V. ien. german. p. 140. b. Quod autem ad V. T. attinet, edidit Lutherus pentateuchum Wittebergæ A. 1523. & partem secundam libros historicos, ac tertiam poëticos continentem, anno 1524. Psalterium tamen Davidis ebraismos in multis locis sapit, quod postea in re-

visione Lutherus germanico idiomati magis adaptavit. Esaiam vero edidit A. 1528. & omnes prophetas A. 1532. Quæ partes omnes ac singulæ in unum opus collectæ, adeoque integra Biblia germ. simul & uno volumine edita sunt A. 1534. sive potius inchoata A. 1534. & consummata ac publicæ donata luci A. 1535. Atque hæc fuit prima editio versionis Lutheri; cui successit altera sive postrema anno 1541. vel potius A. 1542: illo enim prelo subiecta fuit, hoc autem plene expressa & consummata. *Calov.* in Bibl. illustr. T. I. p. 5. *Franz.* de Interpr. Scripturæ p. 90. 91. *Narrat. innoc.* A. 1706. p. 326. & El. *Fricke* Append. Lutheranismi seckendorf. pag. 2713.

Iuvabit ex hoc ultimo annotare, quo ordine verterit Lutherus libros biblicos, & quibus illi annis prodierint. Nimirum

Anno 1522. editum ab ipso fuit Novum Testam.

23. Pentateuchus, sive V. libri Mosis.
24. Liber Iosuæ & reliqui usque ad Iobum.
- - Iob, Psalmi, Proverbia, Ecclesiastes, & Cant. cant. in fol. Et hæc prima fuit Psalterii editio.
26. Ionas & Habacuc, cum explicatione.
27. Zacharias.
28. Esaias.
29. Liber Sapientiæ. Item translatio Bibliorum latina.
31. Nova translatio Psalmorum.
32. Omnes Prophetæ. Et circa idem tempus Apocrypha.
33. Biblia saxonici idiomatis per *Bugenhagium.*

Non nulla tamen loca etiam post secundam editionem seu correctionem, a Luthero emendata sunt, quæ a Georg. *Rorario*, præscitu & consilio theologorum wittebergensium, in posteriores editiones fuere relata, sicut ex Mathesio refert *Franzius* p. 96. Immo etiam post mortem Lutheri quædam fuere mutata a *Rorario* & *Philippo*, teste *Sauberto* in Opp. posth. p. 158. Versioni suæ multum operæ impendit Lutherus. Vide Tom. V. ien. germ. 143. T. I. isleb. 424. & *Mathes.* in vita Lutheri p. 145. magisque interpretem egit, quam translatorem. *Olear.* in Prolegom. Explicat. bibl. (der Bibl. erkl.) p. 5. Versioni Lutheri iniquior est Rich. *Simon* C. S. V. T. lib. 2. c. 23. Eam vero insigni ornat encomio I. *Sturmius*, rector scholæ

ſcholæ argentoratenſis, in præfat. libri de Exercitat. rhetor. ad Philippum, Comitem a Lippe, *Mencelius* in præfat. Paſtoralis Lutheri per Portam, editionis primæ, & *Quenſted.* in Eth. paſtor. p. 35. Neque tamen pro infallibili ſeu tali eſt habenda, quæ nullum habeat erratum: nam nec ipſe Lutherus hoc ſibi tribuit, nec alii, quotquot veritatem amant. Vide *Matheſ.* conc. XIII. de vita Lutheri p. 144. *auctorem præfat.* in Biblia vinar. ſub finem, & *præfat.* meam operibus Sauberti poſthumis præmiſſam. Vnde patet, quod verba D. *Hoë* in præfat. Bibliis Lutheri germanicis Luneburgi A. 1660. editis præfixa, néminem Lutheri verſionem reprehendere, multo minus unquam corrigere poſſe, daſs niemand D. Lutheri verſion mit guten gewiſſen tadeln, viel weniger in ewigkeit verbeſſern könne, non abſolute & ſimpliciter, ſed reſtricte & ſecundum quid ſint intelligenda. Inter correctiores BibliorumLutheri germanicorum editiones ſunt Luneburgenſis A. 1663. Stadenſis A. 1690. Schleuſingenſis A. 1691. in 4. & Lipſienſis A. 1694. in fol. Gloſſæ ſeu Notæ marginales magnam partem ſunt Georg. *Rorarii*, teſte *Placcio* de Anon. 432.

Martinus *Lutherus*, islebienſis, primum ſtudioſus iuris, deinde monachus ordinis auguſtiniani, Doctor & prof. theologiæ wittebergenſis, vir eruditus, cordatus, facundus, fervidus in precibus, laborum tolerans, pecuniæ contemtor, iramque, ad quam pronus erat, moderare ſtudens, A. 1517. factus religionis reformatæ (ut Guil. *Cave* loquitur) dux atque anteſignanus, e cuius unico ſcriptorum folio, *Eraſmo* iudice, plus quam ex omnibus *Thomæ* ſcriptis addiſci poteſt, quique gratis docuit, licet ſalarium haberet 200. tantum florenorum, (Biblioth. *Schrader.* P. I. Aa 4.) pie obiit Islebiæ A. 1546. ætat. 63. honorifice Wittebergæ ſepultus. Eruditorum de eo iudicia vide apud *Magirum* 538. *Blount* 540. & *Ancillon.* Melange crit. P. 2. 341. Quibus adde Vrb. *Rhegii* part. 2. Opp. lat. p. 80. *Copii* præfat. Explicat.)( )(epiſt. ad Galat. 1. *Moſellan.* apud Schilter. de Libert. eccleſ. germ. 847. *Palatin. theolog.* Gegenbericht von dem Colloq. maulbrun. 204. *Eraſmum* in Epp. p. 601. 603. 613. *Micral.* Synt. hiſt. 764. *Olear.* Biblioth. S. E. part. I. 453. *Wharton* Append. ad Hiſt. lit. Cavei 138. & *Sonntag.* diſp. de præcip. quibusdam ſec. XVI. & XVII. theologis lutheran. De familia autem Lutheri Biblioth. *Schrader.* P. I. Y. Scripta tamen eius legenda ſunt, prout

prout ipse vult, cum iudicio & multa miseratione: idemque aliquando ad Capitonem scripsit, nihil sibi suorum scriptorum placere, praeter Catechismum & librum de Servo arbitrio.

XI.

Dat oude Testament düdesch. M. LVTHER. Wittenberch. 1528. Vetus Testamentum germanice, per Mart. LVTHERVM. Cum aliquot figuris. Sed de hoc non nisi V. libri Mosis hic adsunt.

Dat Nyge Testament tho Dude. Novum Testamentum germanice, per eundem LVTHERVM. Witteberga 1523. Cum variis figuris, praecipue in Apocalypsi Iohannis. De aliis Bibliorum saxonicorum, seu dialecto Inferioris Saxoniae expressorum, editionibus videantur *Kortholt* de Variis script. editionibus p. 344. & *Le-Long* P. II. Biblioth. bibl. 247. Nec huius tamen, vel praecedentis libri mentionem facit *Le Long*. Interpres fortasse fuerit Io. *Bugenhagius*. Immo hunc ipsum esse adfirmat El. *Frickius* in Append. Lutheranismi seckendorfiani p. 2720. & patet ex sequentibus, eiusque Biblia saxonici idiomatis Lubecae A. 1533. ait coepisse imprimi.

XII.

Biblia, dat ys, de ganze hillige Schrifft, dudesch. D. M. LVTHER. Biblia Lutheri Saxoniae inferioris idiomate. Magdeburgi 1578. Cum Annot. Io. BVGENHAGII, a quo etiam versa sunt, in libros quosdam biblicos, & Summariis Viti DIETERICI in V. T. Neque etiam huius editionis mentio fit a *Le Long* in Biblioth. bibl. P. II. 246. & seqq. Eadem Biblia recognita, emendata & elegantiori stilo reddita sunt a Dav. *Woldero*, Hamburgi 1596. fol.

Io. *Bugenhagen*, Iulino pomeranus, primum rector scholae, deinde ecclesiastes in Ducatu natali trepoviensis, hocque munere ob Pontificiorum persecutionem relicto, professor theol. wittebergensis, & post impetratum Doctoris titulum etiam pastor ecclesiae wittebergensis, & electoralium Superintendens, ad reformandum ecclesiam scholamque Ducatus brunsvicensis; & hamburgenses, conscribendamque Ordinationem ecclesiasticam Brunsvicensium atque Hildesiensium, & inaugurationem regis Daniae CHRISTIANI ac VII. episcoporum adhibitus, Germaniae evangelista, &

Pome-

Pomeranorum apostolus dictus, exaravit Annotationes in Deuteronomium, libros Samuelis, Psalmos, Ionam, & in epistolas ad Gal. Ephes. Philipp. Coloss. Thessal. Timoth. Tit. Philem. & Ebraeos. Festum translationis Bibliorum quotannis celebravit, deque vita academica dixit, se non amare tyrannidem, sed aequabilem aristocratiam, in qua fieri possit collatio iudiciorum cum bonis & doctis viris, tandemque obiit A. 1558. aet. 73. M. *Adam.* in Vitis theol. 311. *Cramer* Histor. pomeran. ecclef. l. 3. c. 33. *Cren.* de Singular. scriptor. 60. I. *Moller.* ad Bartholin. de scriptis Danor. 261. *König* 141.

Vitus *Dietericus*, seu Theodorus, noribergensis, primariae in urbe patria aedis pastor, Andr. *Osiandri* pro concione factas sugillationes, *Melanchthonis* consilio, patienter ferens, silentioque hostem superans, concinnavit librum de Officiis pastorum, Institutionem vitae christianae, Modum orandi, & Sententias consolatorias; in primis autem utilem ecclesiae operam navavit colligendis expoliendisque Lutheri commentariis in prophetam Micheam, atque in prima XI. Geneseos capita, ita ut totam ab ipso sic absolutam optaverit cum aliis *Calvinus.* Ad plures vero abiit A. 1549. *König* 246. M. *Adam.* 199. *Melanchth.* T. V. Epp. 254. *Selneccer.* praefat. in comment. in Gen. a

XIII.

Io. DIETENBERGERI Biblia germanica, cum annotationibus. Moguntiae 1534. Excusa etiam sunt Moguntiae A 1603. 4. Coloniae 1702. f. & 8. Noribergae 1705. at Casp. *Vlenbergii* Biblia germ. prodiere Coloniae A. 1630. recusa Bambergae 1705. f. & 8. De dietenbergeriana hac versione vide *Le Longi* Biblioth. S. part. 2.190. *Hottinger.* Biblioth. 153. *Dilherri* Vitas Christi, eiusque apostolorum, p. 688. *Dannhauer.* Hermeneut. S. 15. & *Zeltner.* de Nov. Bibl. version. german. 5. Notabis autem, idiomate eam bavarico, quod ipsi fortasse translatori pulcrum videbatur, deturpatam esse.

Io. *Dietenbergerus*, sic dictus a natali moguntinae dioeceseos vico Dietenberg, dominicanus, theologiae D. & in suo monasterio professor, haereticaeque pravitatis inquisitor, scripsit Fraenum Lutheranorum, item de Divortio, & contra Lutherum de Votis monasticis, suamque Bibliorum versionem Lutheri versioni oppo-

fuit (ſicut *Eccius* verſionem V. T. & *Emſerus* ſuam N. Tti, uterque iuxta vulgatam: de quibus vide *Le Long* P. II. 192. 197.) illamque per calumniam vocat *elymaſiticam*, tum in epiſtola dedicator. ad Electorem moguntinum, tum in præfatione ad lectorem, & obiit A. 1534. *Sixtus* ſen. l. 4. p. 330. & Nic. *Serar.* Rer. mogunt. l. 1. c. 40. Melch. *Zangerus* A. 1605. in libro ſuo, quem inſcripſit Warhafftige und augenſcheinliche Erweiſung, welcher geſtalt Mart. *Lutherus* die H. Schrifft den hauptſprachen, und der gantzen catholiſchen Kirche theologiſchen verſtand zu wider, an unterſchiedenen orten ungleich verdolmetſchet, itidem Lutheri verſionem exauctorare, Dietenbergianam vero evehere non dubitavit. Verum hæc ipſa tamen non formata eſt ad fontem ebraicum, ſed vulgatam verſionem, prout auctor ipſe indicat in præfatione ad lectorem, ut & in allocutione lectoris, calci libri ſubiuncta. In N. Tti translatione ſecutus eſt Emſerum. *Kortholt* de Var. Scripturæ editi-on. c. 25. *Le Long* P. II. 191. Meliorem autem eſſe Lutheri noſtri verſionem, ex eius collatione cum Dietenbergiana oſtendit *Calovius* in Præloq. ad Bibl. illuſtr. p. 7. 8. Adde *Glauch.* de Vſu concordant. 143. Sæpe etiam in explicatione epiſt. petrinæ Euangelicis iniuriam facit, uti *Keslerus* oſtendit in Bello relig. S. Petri & Papæ rom. p. 323.

XIV.

BIBLIA GLOSSATA Noribergenſia, alias dicta VINARIENSIA, Noribergæ 1703. Hæc editio eſt ex correctis; mendoſiſſima autem illa, quæ prodiit A 1670. Primæ editioni A. 1642. fuit a typographo ſubiuncta D. Dan. *Crameri* Arbor hæret. conſanguinitatis cum Declarationibus. De quo Io. *Muſaus* in Vindic. horum Bibliorum p. 292. Editioni A. 1686. accedere debebant ſereniſſimorum Principum lineæ vinarienſis-gothanæ imagines, affabre in æs inciſæ, ſed certam ob cauſam cum exemplaribus non venduntur: in noſtra autem viſuntur imagines ſer. ERNESTI III. Pii iure meritoque dicti, & ſer. FRIDERICI X. eius filii: ne quid de Lutheri effigie dicam, quæ & ipſa ſequitur. In præfatione, cuius auctor eſt Sal. *Glasſius*, agitur iuxta dictum apoſtoli Pauli 2. ep. ad Timoth. 3, 14-17. de S. ſcripturæ nomine ac titulis, eius vi & efficacia, & modo eam legendi: docetur etiam, ſcopum huius

huius operis fuisse, illiteratis, qui originalium linguarum & artium notitia carent, eo potissimum inservire. Post præfationem sequitur biblicorum mensium, mensurarum, ponderum, monetarum, & ulnarum collatio cum nostris; singulis capitibus præmittuntura usus a *Glassio* concinnati, & in fine exhibentur Symbola œcumenica, cum narratione de aug. Confess. & ipsa etiam hæc Confessio. Biblia hæc dicuntur *Northergensia* a loco impressionis; *Vinariensia* autem, ab auspiciis Ducum Saxoniæ vinariensis lineæ, in primis vero ser. ERNESTI Pii, cui ad hoc opus auctor suasorque fuit M. Sigismundus *Evenius*, antehac halensis & magdeburgensis scholæ rector, post huius autem urbis excidium atque e Livonia reditum consiliarius scholasticus vinariensis. Glossæ non sunt unius hominis, sed variorum theologorum & ministrorum ecclesiæ: de quibus videantur *Calovius* in Prolegom. in Biblia illustr. 13. Io. Frid. *Mayer* in differt. select. p. 429. *Tenzelius* in Colloq. menstr. A. 1693. 816. & Supplem. Hist. goth. 897. V. E. *Löscher* in Relat. innoc. A. 1704 398. & A. 1708. 103. *Vockerodt* in Exercit. acad. 28. *Placcius* de Anonymis 415. *Acta erudit.* A. 1711. 184. *Eyring* in Vita ERNESTI, Ducis Saxon. *Heumann* de Anon. & pseudon. 184. Car. *Arnd* Continuat. Biblioth. bibl. Mayer 15. & Io. Franc. *Meier* in differt. epistol. de pseudon. & anon. Quoniam vero auctorum istorum indices quibusdam in locis variant, haud ingratum erit lectoribus, si & meum cum ipsis communicavero.

Nimirum Geneseos librum enarrasse fertur D. Io. *Gerhard*, theol. prof. ienensis: Exodum M. *Illschner*, archidiaconus sondershusanus: Leviticum D. *Elsner*, theol. prof. publ. Erfurti: Numeros D. *Zapfius*, theol. prof. publ. Erfurti: Deuteronomion D. *Grossebain*, concionator aulicus vinariensis: Iosuam, Iudices & Ruth M. *Mylius*, concionator aulicus cranichfeldensis: Samuelis libros M. *Hubmaier*, superintendens heldburgensis: Regum libros M. *Mose*, archidiaconus ordruvianus: Paralipomena M. *Müller*, archidiaconus ienensis: Esdram, Nehemiam, Estherem, M. Paul. *Slevogt*, LL. oriental. prof. ienensis: Iobum Io. Mich. *Dilherr*, theol. & philos. prof. ienensis: Psalmos, Ecclesiasten, Proverbia D. Sal. *Glassius*, theol. prof ienensis. Vide eius Philol sacram p. 1491. Esaiam D. *Wiber*, superint. ordruvianus: Ieremiam & Threnos M. *Kromayer*, superint. generalis vinariensis: Ezechielem D. Andr. *Kesler*, super-

superint. coburgensis: Danielem D. Io. *Gerhard:* Hoseam, Ioël. Amos. Obadiam M. *Thilo*, archidiaconus gothanus: Ionam, Mich. Nahum, Habacucum M. *Schunek*, superint. waldershusanus: Sophon. Hagg. Zachar. Malachiam M. *Evenius*, consiliarius scholasticus in Ducatu ERNESTI Pii: Iudith, Sap. & Tob. D. *Kesler*: Ecclesiasticum seu Siracidem D. *Mengering*, concionator aulicus altenburgensis: Baruch, Maccab. II. Historiam Estheris, Susannæ, Daniel, Belis, Draconis babylonici, orationem Asariæ, trium virorum, & Manassæ, item Esdræ III. & IVtum, nec non Maccab. III. D. *Kesler:* Matthæum M. *Pratorius*, superint. schleusing. Marcum & Lucam M. *Cellarius*, superint. smalcaldiensis: Iohannem D. *Glassius*. Vide Spizel. Templum hon. 220. & Wittei Memor. theol. 1210: Acta apostol. D. Io. *Maior*, prof. theol. & superint. ienensis: epistolam ad Rom. M. *Lipach*, superint. neustadiensis: II. ad Corinthios D. Io. *Himmel*, theol. prof. ienensis: epistolas ad Galat. Eph. Philipp. & Coloss. M. *Sutorius*, superint. eisenbergensis: epistolas ad Thessal. Timoth. & Titum M. *Grebius*, regiomontanus: epist. ad Philem. & II. Petri M. *Seilerus*, archidiaconus vinariensis: III. Io. D. Io. *Maior:* epp. ad Hebræos, Iacobi & Iudæ M. *Neander*, pastor lobstettensis: Apocalypsin D. Io. *Gerhard.* Et revisores totius operis fuere D. Io *Maior*, D. Io. *Gerhard*, D. Io. *Himmel*, & *Dilberrus*.

Paraphrasis hæc cum illa, quæ Lucæ *Osiandri* est, unde etiam nostri, teste *Bibliotheca* Schraderiana A. 8, sua depromserunt, coniuncta, *Calovii* iudicio in Prolegom. ad Biblia illustr. p. 13, non raro integris præstat commentariis, & ob sedulam locorum parallelorum collationem multum ad sensum Scripturæ enucleandum facit. Plura si nosse cupis hoc de opere iudicia, adi, si placet, *Hülsemann.* Prælect. in Form. concord. 239. Io. *Musai* præfat. in tract. de Conversione, Io. *Schefferum* in Crenii Methodor. tomo II. 450. Rich. *Simon.* Hist crit. V. T. l. 2. c. 23. p. 337. & *Bibliothecarium* nulli parti addict. 183. 973. At neutra tamen istarum paraphrasium iuxta fontes instituta est, fatentibus in præfatione Vinariensibus, sibi iniunctum fuisse, Lutheri versionem intactam relinquere, nec eam ad fontium cynosuram examinare. Vitus *Erbermannus*, iesuita, impugnavit quidem præsentem; sed Io. *Musaus* eam contra illum defendit in Bibliorum glossatorum Vindiciis. Et I. M. *Kraft* in Emend. & corrigend. quibusd. Historiæ ver-

version. german. Lutheri Mayerianæ p. 3. notat, glossas quasdam Lutheri marginales ab hisce Vinariensibus mutatas & exterminatas esse. Denique indicanda sunt errata, quæ alii pro talibus habent.

Gen. 11, 2. *ex Armenia.*	*Ab oriente.* Iac. *Rauppius.*
25, 18. Et ipse *cecidit*, i. e. mortuus est.	*Accidit* ei, scil. habitatio. Ger. *Titius* Animadvers. exeget. C 3.
31, 7. *Decies*	*Sæpius*, ut *Num.* 14, 22. *Vatablus.*
Ex. 17, 16. *Hoc altare est signum, Deum iurasse per solium* seu maiestatem suam.	Quum *manus mea erat versus thronum Dei* seu cœlum, *bellum erat Domino contra Amalek*, idque erit deinceps, usque dum deleatur memoria Amaleki. *Starck* in Observat. bibl.
Ex. 23, 19. *Ne coquito hœdum in lacte matris suæ* (ne offeras illum in sacrificium, aut domi mactes & coquas ante octavum a nativitate diem)	Licet ante diem a nativitate trigesimum non offerretur Deo victima, tamen a die octavo idonea erat ad offerendum. Sed an hebræa phrasis hoc velit, vehementer iudæi ambigunt, qui *prohiberi hic carnes cum lacte coctas* constanter asserunt. Theodor. *Dassovius* disp. de S. codicis interpretib. vinariens. §. 3.
25, 2. Offerant mihi oblationem, ein Hebeopffer. (*munus, quod in altum tollebatur*) Confer *Ex.* 35, 5.	Hebræum vocabulum תרומה *Truma* nihil aliud quam *separationem* significat, quod ea, quæ ad fabricam dabantur tabernaculi, a rebus domesticis seiungerentur. *Idem* §. 4.
28, 6. Amiculum hoc faciendum curabis ex filis *sericis*.	Immo ex *laneis*. Ex talibus etiam fieri debebant aulæa. *Ex.* 26, 17. *Idem* §. 5.
Lev. 13, 45. *Retecto capite* incede-	Caput potius *in luctu* apud eos debe-

re, erat *signum luctus* apud iudæos.

debebat *tegi*: & hinc etiam leprosos oportuit tecto incedere capite. *Idem* §. 6.

Levit. 14, 6. Intingat illa simul cum avicula viva in aviculæ sanguinem (ita tamen, *ut non suffocetur in aqua*)

Hoc periculum non erat metuendum, quandoquidem non caput avis, sed *ala & cauda immergebantur. Idem* §. 7.

23, 14. Aut spicas virentes ne comeditote (*extra hunc casum non erat prohibitum* deambulando spicas recentes evellere.)

Immo *ante tempus hic definitum*, non licebat vel demetere fruges, vel edere spicas virentes. Et vocabulum כרמל *Carmel* significat spicam virentem hic prohibitam. *Idem* §. 8.

17. Ex habitation. vestris affertote panes agitationis duos (*singuli patres familias duos panes* adferre debebant, peregrini autem, festum celebraturi, *istos panes poterant emere* Ierusalemi, sicut & hostias.

Non nisi duo panes fuere oblati, iique cum duobus agnis. Atque isti panes *sumtibus publicis parabantur*, tanquam munus publicum, adeoque a patribus familias offerri non poterant; *multo minus emi*: quia extra atrium sacerdotale, ubi parabantur, exportari nequibant. *Idem* §. 9.

40. Termitibus arborum *speciosarum* (virescentibus ramis) spathis palmarum, & ramis arborum densarum cum salicibus torrentis (*qui maxime idonei sunt ad fabricam tabernaculorum*)

At *arbores speciosa* erant singularis species arboris. Atque illi frutices *gestabantur manibus*, in signum lætitiæ, non vero debebant inservire exstructioni tabernaculorum. *Idem* §. 10.

25, 2. *Horti tamen excipiebantur.*

Negat *Lundius* in Sacris iudaic. 1072.

Deut 24, 13. Vt in veste sua dormiat (*ut eo quietius dormiat*, si pignus suum, quo carere non potest, ante noctis adventum recipit.)

Licet pignora non restituerent Ebræi, tamen si vel *vestis*, vel *utensilia aduum* ablata essent, ea ipsa *restituebantur*. *Idem* §. 11.

Vtrum-

Deut. 26,12. Statuitur, omnes decimas datas Levitis fuisse anno primo & secundo, sed anno tertio, præter decimas ordinarias, datas fuisse *pauperibus decimas alias.*	Vtrumque inficiantur ebræi: siquidem anno primo & secundo non omnes decimæ, sed tantum *decima prima* porrigebantur Levitis; *decima secunda* autem *in esum cedebant patribus familias*, & cibus erant sanctus: anno autem tertio & sexto, secundarum decimarum loco dabantur decimæ pauperum. *Idem* §.12.
1. *Sam.* 7,16. Kiriath Iearim,	Intelligenda est *Bethel. Rauppius.*
1. Reg. 1,3. Vt ei *coniugio* copularetur.	Fuit *serua*, ad calefaciendum. *Abulensis*, *Munsterus*, *Tarnovius* Exercit. bibl. 62.
18,17. Qui *novitates invehis in religionem?*	Qui *tantam siccitatem & famem in Israëlem immittis*: vel, qui causando famem, populum israëliticum magno dolore & tristitia afficis. *Ios.* 7,25. *Rauppius.*
32. Tantæ capacitatis, ut *duæ frumenti mensuræ ibi potuerint seri.*	Tantæ capacitatis vel latitudinis, *quanta est saccus duorum satorum capax. Rauppius*, & *Glassius* Philol. S. p. 668.
Mich. 5,2. 1. *Chron.* 13,20.	- - v. 1.
Act. 15,11. Nempe *omnes fideles* inde usque a mundo condito.	Quemadmodum & illi, *qui e gentibus sunt. Glossa ordinaria*, & G. *Calixtus.*
- - 22,3. Ego *ut discipulus* huius præclari doctoris scholam frequentavi, atque ad pedes eius inferiori in loco sedi.	Loquitur Paulus *de victu*, & dicit per extenuationem, se quasi ad pedes magni doctoris Gamalielis abiectum cum eo cibum captasse: Pauli enim ætate nondum mos erat introductus, ut discipuli proiecti in solo operá darent præceptoribus ad eorum pedes. *Wagenseil* in Sota c. 9. p. 994.

XV.

Biblia STATVVM GENERAL. belgica, de STATEN-BIBEL, ex decreto Synodi nationalis dordracenæ, cum Annotationibus. Dordraci 1700. Hæc editio priori, quæ prodiit A. 1637. est correctior, in eaque exhibentur aliquot tabulæ, videlicet ad c. 3. Gen. ſitus paradiſi, terra Canaan, & regiones a primis patriarchis habitatæ: ad c. 10. globus terraqueus: ad c. 33. Numer. peregrinatio Iſraëlitarum, cum terra Canaan: ad c. 3. Nehem. urbs Hieroſolyma, cum templo & habitu ſacerdotum, atque inſtrumentis ſacris: ad c. 1. Matthæi terra Canaan peragrata a Chriſto, eiusque apoſtolis: ad c. 1. Actor. apoſtol. regiones ab apoſtolis, eorumque ablegatis peragratæ. Ceterum de hoc opere vide *Benthemii* Statum holland. eccleſ. & ſcholar c. 7. *Hulſemann.* Meth. ſtud. theol. 291. *Pfeiffer.* Theſ. hermen. 520. Io. *Olear.* Elem. hermen. S. p. 13. *Kortholt* de var. Script. edition. 350. I. Fr. *Mayer.* Biblioth. bibl. 133. *Wittich* Theol. pacif. Append. 124. *Le Long Bœrneri* P. 2. Biblioth. S. 280. Illuſtriſſimi Status Generales provinciarum unitarum, in decreto A. 1637. d. 29. Iulii facto, huicque volumini præmiſſo, authenticam declarant (authoriſeeren) & adprobant hanc verſionem, ita ut in eccleſiis & ſcholis ſuarum provinciarum poſſit recipi, tractari, & ad uſum transferri. Sed & de de auctoribus & reviſoribus huius operis quid dicendum eſt. Enimvero ad translationem V. T. adhibiti ſunt Io. *Bogermannus*, Wilh. *Baudartius*, Gerſon *Bucerus*: ad N. T. & Apocryphorum translationem Iac. *Rolandus*, Pet. *Cornelii*, Herm. *Faukelius*; ad reviſionem V. T. Ant. *Thyſius*, Io. *Polyander*, Pet. *Plancius*, Arn. *Teckmannus*, Iod. *Larenus*, Sibr. *Lubberti*, Iac. *Revius*, Fran. *Gomarus*: ad N. T. & apocryphorum reviſionem, Sebaſt. *Damman*, Feſt. *Hommius*, Gooſſ. *Geldorpius* Lud. Ger. *Van Reneſſe*, Ant. *Walæus*, Bern. *Fullenius*, Io. *Langius*, Vbbo *Emmius*, Io. *Caperoos* Vide *Placcium* de Anon. 484. & *Benthem* c. 7. p. 241. Et quamvis hæc verſio magnam laudem mereatur, clariſſimique *Actor. erudit.* collectores lipſienſes ad A. 1696. p. 12. eam cum nulla non recentiorum de palma contendere poſſe iudicent, non tamen ab erroribus plane immunem eſſe, credendum eſt. Tales obſervarunt atque annotarunt Iul. *Sterringa* in Animadverſionibus philologico-ſacris in Pentateuchum, quæ recenſentur in *Actis eruditorum*

torum A. 1696. 12. Claſſis theologorum *leuvardiana*, *Walenburchii*, T. I. Opp. 702. *Episcopius*, *Curcellaus*, prout ſtatim percipiemus, & ipſe, licet temerarium huius verſionis publice cenſendæ morem in oratione, qua profeſſionem auſpicabatur ſuam, improbaverit, celebris franekeranæ academiæ doctor, *Vitringa*. En igitur errata, eorumque correctiones, quantum obſervare in ſcriptis licuit.

Gen 1, 16. Tot heerſchappjie des daeghs - tot heerſchappjie des nachts.	Dat den dagh - dat de nacht regeert. *Episcop.* T. I. opp. a. 278.
2, 7. Hadde *geformeert*	Hadde *gemaeckt*. *Idem* ibid.
18. Ick ſal hem eene hulpe macken, (die) als tegen hem over zy.	*Geen gedierte* en nam hem des menſchen aen by hem te zyn, dat hem holpe vermeeren en genereren. *Biblia holland.* impreſſa Dordraci A. 1584.
24. *Aenkleven*	Adhærebit uxori ſuæ, i. e. *habitabit* cum ea. *Episcop.* l. c.
4, 2. Een *lantbouvver.*	Een *ackerman* *Sterringa*, in Actis erud. A. 1696. 13.
28, 13. Dit lant, daer gy *op light te ſlapen*, ſal ick u geven	Dit lant - dat ſal ick u geven. *Id.* ib. p. 14.
Exod 9. 16. *Vervvecke*	*Doen ſtaen.* In *Not.* ad h. l. id eſt, *peperci tibi*, nec vitam, prout merebaris, eripui, ut tibi tempus ad pœnitentiam concederem. *Curcellaus* Opp. 381.
21, 8. dat hyſe *niet* ondertrouwten heeft, ſoo ſal hyſe *doen loſſen*: en ſal hy niet vermogen	Die haer aen ſich ondertrowt heeft, ſo ſal he *ſorge dragen*, dat ſe geloſt worde. *Vitringa* Obſervat. ſacr. lib. I. 678.
Deut 20, 20. Dat *ſult* gy verderven: ende gy *ſult* een bolwerck bouwen.	*Permiſſionem*, non præceptum id faciendi dat Deus.
1. *Reg* 10, 1. *Aengaende den name* des Heeren.	*Ter eeren* van Iehova. *Vitringa* 803.

Iob. 2,12. Waerom zyn my *de Knien voorgekomen?*	Quare *oblatus sum patri, nutricis genibus* impositus. *Schultens* in h.l.
-- 17,12. Het licht is *naby (den ondergangh)* van wegen de duisternisse	Lux *brevis est* propter tenebras. *Idem.*
Prov. 16,4. De Heere heft alles gewrocht *om syns selfs wville*	Deus omnia sic constituit, ordinat & disponit, ut *aptissime* inter se quadrent. *Episcop.* 381.
Eccles. 12,11. *(Van) de meesters der versamelingen.*	*Zynde seer vasthoudende. Vitringa* de Synag. vet. 378.
Ier. 15, 8. Ick *hebbe* (hem) haestelick haer doen overvallen; de stadt met verschrickingen.	Et *immittam* in eam (Hierosolymam) subito *alienationem mentis & terrorem*, i. e. alienationem mentis ex terrore ortam. *Schultens* in Iobi 17, 2. p. 53.
Luc. 2, 1. Van den *Keyser* Augusto	Van den *Cæsar* Augusto. *Bynæus* de nativit. Christi 287.
Act. 19,3. Waer *in* zyt gy dan gedoopt?	Waer *toe* zyt gy gedoopt? *Vitringa* Observ. sacr. l. 3. p. 791.
In *Argum. epist. ad Rom.* Soo dat d' Apostel in het verhandelen van de leere *houdt de selve ordre, die in den Catechismo* der Gereformeerde Kercken gehouden wert. p 76.	*Catechesis a Paulo*, non Paulus a catechesi, methodum mutuata est. Phil. *a Limborch* Theol. christ. l. 1. c. 11. §. 12.
In *Annot. ad verba ad* 1. *Cor.* 5, 5. Over te geven den Satan, D. *uyt uvve gemeynschap te bannen*, of, gelyck Christus spreckt Matth. 18, 17. *te houden als een heyden ende tollener.*	Nulla est affinitas inter has locutiones, *Habere aliquem pro ethnico & publicano*, &, *Tradere eum satanæ*: posterius enim hoc fuit gravis pœna; prius vero non est pœna, & exercetur a singulis privatis, cum se subducunt a conversatione eorum, qui monita ecclesiæ spernunt. *Curcell.* 491.

Plura & alia videas in Tomo I. operum *Walenburchiorum*, p. 714.

XVI.

Erasmi SCHMIDII Opus sacrum posthumum, id est, sacer contextus græcus N. Tti. cum versione latina vetere, & nova Schmidii, eiusdemque Notæ & Animadversiones in idem, & Orationes, 1. de Sibyllis, 2. de libris sibyllinis in genere, 3. de librorum sibyllinorum, qui adhuc extant, auctoritate. Norибergæ 1658. Opus hoc auctoris fuit ultimum, teste *Spizelio* in Templo hon. 347. idque promisit in præfat. Concordant. in N. T. græcum. Versio Schmidii inter meliores numeratur a *Bosio* in Introd. in notit. scriptor. eccles. c. 6. §. 3. In prima oratione docet, X. uti quidem numerant *Varro* & *Lactantius*, fuisse Sibyllas, seu feminas vates, Deique consiliarias, sive Dei arcanorum participes (est enim Σιβυλλα quasi Θεοβυλη, cum Dores & Æoles pro Θεὸς Σιὸς dicant) videlicet persicam, libycam, delphicam, cumæam, erythræam, samiam, cumanam seu amaltheam, quæ tamen, iuxta auctorem, eadem est cum cumæa, hellespontiсam, phrygiam, & tiburtinam: nobilissimam autem & antiquissimam erythræam, quæ Iapheti uxor fuerit: in secunda, cumæam fuisse illam, quæ Tarquinio, non Superbo, sed Prisco primum novem, deinde sex, & denique tres duntaxat divinationum libros, non indicans, quid iis contineretur, pro 300. aureis philippeis venales obtulit, & accepto pretio tradidit: hisce libris in delubro Iunonis, quod erat in templo Iovis capitolini, custodiendis, initio duumviros, inde Xviros, post XVviros, denique XLviros, eosque sacerdotes, constitutos fuisse, usque dum *Stilico*, HONORII Imp. socer, seditionem in generum concitaturus, eos, adversis in rebus atque in magnis calamitatibus alioquin inspici solitos, A. C. 399. abolendos curavit; interim mansisse octo libros sibyllinos græce scriptos, qui hodie adhuc supersint, quanquam imperfecti & confusi, in sacris, politicis, & communi vitæ statu monita dantes, ortique ex illa carminum sibyllinorum collectione, quam AVGVSTVS Cæsar anno ante Christi nativitatem XVI. omnibus illis in locis, ubi Sibyllas fuisse inaudiverat, fieri iussit: in tertia, hos ipsos octo libros, si auctoritatem respicias, sibi videri genuinos, seu a variis Sibyllis profectos. Plura de Sibyllis & sibyllinis carminibus reperies in Rich. *Simonii* Biblioth. chois. P. 1. 55. l. Alb. *Fabricii* Biblioth. gr. l. 1. c. 29. *Cavei* Hist. lit. P. I. 25. *Cotelerii*

rii Iudicio de Clementis post. epist. 182. & Pet. *Petiti* lib. de Sibylla. Iam producemus aliqua, quæ alii notarunt in libro præsente.

Matth. XI, 23. c. p. 190. S. scriptura vocabulum *ᾅδης tantum de loco cruciatibus damnatorum*, adeoque impiis tantum & diabolis parato, accipit. Sic in Symbolo apostol. *κατέβη εἰς ᾅδου.*

Ἅδης æque, ut *Scheol*, est *status animarum post mortem*, homini per naturam incognitus: eoque etiam pervenit anima Christi a corpore soluta. *Grabe* ad Vrb. Regii Form. caute loq. 189. *Pearson* Exposit. symb. apostol. 414. *Historia* symb. apost. (in Actis erud. A. 1704. 59.) p. 150.

Ibid. Ill. significat *sepulchrum*, sicut & Hebræi voce שאול modo infernum, modo sepulchrum intelligunt. *Act.* 2, 27. 31. ex *Ps.* 16, 10.

Neque hoc assertum firmo stat talo, *nec loca scriptura adducta de sepulcro* sunt intelligenda. *Grabe* 243. *Pearson* 448.

Io. 18, 28. p. 746. Ne polluerentur, *ingressi in locum iudiciis politicis destinatum.*

Hanc rationem *reiicit Bynæus* de Morte Christi lib. 3. p. 10.

Act. 27, 9. p. 962. Notatur hic *ieiunium privatum* nautarum horum, quibus ob continuos aliquot dierum periculosos labores, cibum capere non vacaverat.

Negat I. H. *Lederlinus* disp. in h. l.

Er. *Schmidius*, Delitii in Misnia natus, primum scholæ lentschoviensis in Hungaria moderator, postea græcæ linguæ & mathematum prof. Wittebergæ, atque alumnorum electoralium ephorus, dedit etiam Pindari opera cum notis suis: dissertationem de Calendarii emendatione: tractatum de principalibus Græcorum dialectis: Centurias præcipuarum falsitatum, incommoditatum, confusionum & defectuum, in libr. grammatic. Io. *Rhenii* occurrentium: Orationes in obitum *Taubmanni* ac Dav. *Rungii*, & alia, obiitque A. 1637. æt. 67. *Witte* in Diar. biograph. L. 13. & Memor. philosophor. 405. *Spizel* Templ. honor. 349. In versione & notis suis sæpe, modeste

deste tamen, nec ubi necessitas postulat, a Lutheri versione abit: etsi enim, sunt verba *Welleri* in præfatione, professione & officio theologum non egerit, pietate tamen tanta erat, ut eruditione illa profunda sua in græcis literis non ad invehenda schismata, aut in præiudicium theologicarum rerum uteretur. Gratulor igitur (sic ille pergit) nostro seculo, cui adeo doctas notas typo exscriptas elegantiori videre licebit. Ger. *Titius* in not. ad disp. II. Thes. theol. eundem vocat virum prisca eruditione & fide; *Academia vvittebergensis* in progr. fun. modestum, abstinentem, mitem. Quibus adde *Grabium* in Append. ad Vrb. Regii Form. c. l. 170. *Morhof.* Polyh. l. 4. c. 6. p. 75. I. Alb. *Fabricium* Biblioth. gr. l. 4. c. 5. p. 199. & *Rachel.* Præfat. in Annot. philol. in N. T. e Xenoph. collectas. Fuit hostis hebraismorum, sed non omnium; concessit enim eos in dictis ex V. T. in novo allegatis, in ceteris autem illud pure græcum, exceptis quibusdam, asseruit. Sic enim se explicat ad Matth. 4, 4.

XVII.

Ioh. BVXTORFII patris, Concordantiæ bibliorum ebraicæ, cum Concordantiis chaldaicis, & filii cognominis præfatione. Basiliæ 1632. eodemque anno Lutetiæ Paris. nisi forte eadem est editio, mutato duntaxat loci nomine. Concordantiis istis locus quæsitus quasi in momento ostenditur, Lexici ebraici omnibus vocibus flexibilibus completi forma absoluta proponitur, & Masora sive critice perfecta, quoties, qua forma, quo libro, capite, & versu unaquæque vox declinabilis in textu ebræo inveniatur, numerato traditur. Præfatio est insignis & prolixa, qua ostendit auctor, Concordantias biblicas nihil aliud esse, quam indicem biblicum; omnium primas fuisse Concordantias latinas: & quamvis illarum primus concinnator indicari certo nequeat, IV. tamen scriptores præcipue nominari, a quibus primordia ceperint, *Antonium* de Padua, *Hugonem* de S. Caro, *Arlottum* etruscum, & *Conradum* halberstadium, qui omnes sec. XIII. claruerint: e quibus fortassis primus illarum faber *Hugo* fuerit carensis, nisi forte quædam initia iam ante data ab *Antonio* patavino; reliquos autem duos inventa auxisse, & initium aliquod concordantiarum particularum indeclinabilium fecisse; postea & alios Concordantiis operam dedisse, nimirum

Ioannem de Segovia vel Secubia seculo XV, *Frobenium*, & Rob. *Stephanum*; in græco idiomate *Euthalium* rhodium A. 1300. Xystum *Betuleium*, Henr. *Stephanum*, & Conr. *Kircherum*; in ebraico autem R. *Isaacum* sive Mordechai (qui fortasse alterum hoc nomen assumsit gravi morbo decumbens, ex more iudæorum) & *Nathanem*, qui vixit sec. XV. neque idem est cum R. Natahane iusto, Lexici talmudici auctore, quippe qui floruit medio seculo XI. Præterea ostensa operis huius ratione, summaque Concordantiarum utilitate, (de qua etiam legendus *Franzius* in tract. de Interpret. script. 52.) triplicem illarum usum commonstrat, quorum primus sit, rem vel locum quæsitum ostendere, secundus, Lexici vicem obire, tertius, esse instar Masoræ perfectæ. Interpretatio latina est Buxtorfii patris, & vicem sustinet selectissimarum illustrationum. Desunt autem nomina propria, & particulæ indeclinabiles: ad quem defectum ex parte supplendum facere possunt Christiani *Noldii* Concordantiæ particularum ebræo-chaldicarum, Hafniæ 1701. 4. Ceterum inter Concordantias Bibl. ebræas, quas commemorant Pet. *Terpagrius* in append. Prodromi Biblioth. sacræ, & *Le Long* Biblioth. S. part. II. 398. nominari merentur illæ, quas dedit Marius *a S. Calasio* Romæ 1621, f. 2. volum. quasque Rich. *Simon* Biblioth. choisf. P. I. 259. longe præfert Buxtorfianis. Hisce etiam, si titulum respicias, præstant Guil. *Robertsoni* Concordantiæ hebrææ, quippe quæ Buxtorfianis locupletiores, omniaque lexica ebraica, quotquot extant, complecti dicuntur; sed, iudice *Wagenseilio*, methodus in iis non placet, nec citra molestiam & difficultatem adhibentur. Quod denique ad utilitatem Concordantiarum attinet, præter *Buxtorfium*, & ab eo citatos *Franzium* ac *Fullerum*, eam prædicat *Calovius* in prolegom. ad Biblia illustrata p. 15. *Hackspan* Miscellan. sacr. 30. *Quensted* Eth. pastor. 45. & Andr. *Glauche* de Vsu concordant. bibliacar.

XIIX.

Erasmi SCHMIDII N. Tti ταμεῖον seu Concordantiæ. Gothæ & Lipsiæ 1717. Prior editio prodierat Wittebergæ 1638. Quæ si iuxta *Le Longum* Biblioth. S. II. 403. est optima, quanto maiori iure dici hoc poterit de præsente, quæ singulari studio denuo revisa, atque ab innumeris mendis repurgata, ita concinnata dicitur, ut & loca repe-

reperiendi, & vocum veras significationes, & significationum diversitates per collationem inuestigandi, ducis instar esse possit? Et huic novam accedere uoluit Præfationem Ern. Salom. *Cyprianus*, in qua disserit de *euangelii* etymologia, varia acceptione, de caussa discrepantiæ interpretationum, & origine hæresium, tandemque rogat fratres, ut in scripturis explicandis concordiæ caritatique christianæ (o utinam hoc fieret ab omni parte!) studeant. In titulo prioris editionis prædicatur hoc Ταμιεῖον hactenus usitato correctius, ordinatius, distinctius, pleniusque: & per *hactenus usitatum* intelliguntur Henr. *Stephani* Concordantiæ græcæ N. T. Has ipsas vero, quamvis ex typographeo Stephani prodierint, & cum eiusdem præfatione, eius tamen non esse, coniicit *Schmidius* in præfat. varias ob caussas, quæ sunt 1. imperita multorum similium vocabulorum confusio, 2. multarum vocum amissio, 3. falsorum thematum constitutio; ne quid dicam de superfluis, omissis, inconvenienter positis, transpositis extra ordinem, ac parum distinctis. Non male igitur locavit tempus biennii Schmidius, quod huic operi impendit reformando. Commendatur id ab *Hülsemanno* in Meth. stud. theol. 285. & *Morhofio* Polyh. l. 4. c. 6. p. 75. estque auctum a Io. Reinh. *Rub.* Relatum etiam est, *Gagnierum* Oxoniæ meditari Concordantias græcas V. & N. T. quarum fundamentum ponit in *Kircheri* Concordantiis similis argumenti. De aliis Concordant. græcis vid. *Le Long* Biblioth. S. part II. 402.

XIX.

Frid. LANKISCHII Concordantiæ Bibliorum germanico-hebraico-græcæ. Lipsiæ 1696. Editio tertia, auctior & correctior. Priores enim in lucem prodiere A. 1677. & 1688. recentissimaque comparuit A. 1705. & omnes istæ dicuntur Ernestinæ, quia Ser. ERNESTI Pii, Sax. Ducis, auspiciis factæ sunt. Certe *Agricolæ* & *Zeisii* Concordantias hæ nostræ longissime superant. Nicol. *Haas*, pastor & inspector budissenus, novum Concordantiarum opus promisit, sed in publico illud nec dum est visum. Præsens hoc omnes voces ebræas, & græcas LXX. interpretum, nec non germanicas versionis Lutheri secundum V. & N. T., exceptis pronominibus die, derer, denen, nec non particulis für, vor, & aliis, (de quo tamen conqueritur *Boediker* de Lingua teutonica 541) item græ-

cas apocryphorum librorum continet. Valde commendatur a Mart. *Geiero* in vetere, atque ab alio viro docto in nova præfatione, item a *Kromayero* in Lankischii programm. fun. ob collationem versionum & linguarum originalium, quæ hic tanquam in compendio exhibentur.

Frid. *Lankisch*, eruditus Philos. magister, & celebris pariter bibliopola lipsiensis, ibidem quidquid mortale habebat deposuit A. 1699. æt. 51.

XX.

SS. PATRVM, qui TEMPORIBVS APOSTOLICIS floruerunt, Opera edita & inedita, cum versione & notis Io. Bapt. *Cotelerii*, aliorumque, & Io. *Clerici*. Antverpiæ 1698. Et in primo quidem tomo comparent 1) Epistola BARNABÆ, p. 15. græce & latine, cum variorum doctorum iudiciis, p. 3. & notis Hug. *Menardi*, If. *Vossii*, *Cotelerii*, & *Clerici*, omissis Stephani *le Moine* notis, in quibus multæ vir lectionis, non tam, iudice Clerico, illustravit Barnabam, quam collectanea sua pleno effudit modio. Epistola scripta est ad iudæos conversos, qui, ut cum *Tertulliano* loquar, galaticantes, legem mosaicam cum euangelio coniungendam esse putabant, idque multis christianis persuadere audebant. Sanctus igitur Barnabas, sive quis alius, S. Paulum imitatus, eorum doctrinam hac epistola it convulsum, docetque multis scripturæ locis & figuris, legem Mosis iam abrogatam esse, eique euangelium successisse. 2) HERMÆ ποιμὴν, sive Pastor, p. 75. latine, cum variis lectionibus editionis tam coteleriānæ, quam oxoniensis, & animadversionibus, quæ in oxoniensi occurrunt. Pastor ille est liber a multis olim ecclesiis receptus, ab aliis reiectus, & *Spencero* in Annot. ad Origenis Philocal. p. 95. immo & ante eum *Clementi* alexandr. *Origeni*, & *Athanasio* valde utilis videtur, divinitusque inspiratus: dolendum autem, quod tantum latine ad nos pervenerit. In prima parte agit de visionibus, quæ concernunt statum ecclesiæ & mores christianorum; in altera de constitutionibus seu præceptis pietatis, quæ pastor sive angelus Hermæ præscribit; in tertia de similitudinibus, X. moralia docentibus: hinc prima pars Visionum, secunda Mandatorum, tertia Similitudinum nomine adpellatur. *Du Pin* T. I. de la Biblioth. ecclef. 28. *Placc.* de Anon. 146.

Ver-

Versio Pastoris latina est Rufini. *Placc.* 148. *Chytraus* Onomast. theol. 860. 3) CLEMENTIS Epistolæ duæ, p. 143. cum iudiciis virorum eruditorum, p. 126. & notis Patricii *Iunii*, Io. *Felli*, Pauli *Colomesii*, *Cotelerii*, *anonymi* cuiusdam, & Io. *Clerici*. In quarum priore, indubitato genuina, licet, fatente *Clerico* T. I. de la Biblioth. ancien. & mod. p. 183, quædam addita sint ex Clemente alexandrino, auctor hortatur fideles corinthios, ut ad communionem cum pastoribus suis revertantur, & virtutum exercitio navent operam; in altera (quæ fragmentum duntaxat est, & prius, quam prædicta, scripta fuerit, & de qua non nulli dubitant, (si non potius est doctrina Clementis, ab alio ex illo audita, & postea literis mandata) continetur exhortatio ad pœnitentiam, & virtutum opera christianarum. *Colomesius* 690. *Schu* *Fleisch* Epp. arcan. T. I. p. 24. Rich. *Simon* Biblioth. choif. T. I. 275. Thom. *Smith* in Vita Patricii Iunii pag. 26. 4) CONSTITVTIONVM APOSTOLICARVM, quæ græce *Διδαχαι*, item *Διδασκαλια* dicuntur, libri IIX. p. 199. præcepta de vita fidelium & regimine ecclesiastico continentes, cum testimoniis & iudiciis tam veterum, quam recentiorum, itemque notis, ut *Grabe* in Spicileg. patr. & hæret. sec. I. p. 41. vocat, aureis *Cotelerii*, qui & iudicium de iis in principio dat suum, videlicet, nec ab apostolis, nec ab apostolico Clemente profectas, antiquas tamen esse, manusque passas interpolatrices. Vid. etiam Card. *Bona* Rer. liturg. l. 1. c. 8. §. 4. *Casaubonus* Exercit. XVI. 591. *Cave* 14. *Grabe* l. c. p. 40. At Guil. *Whiston* T. VI. Doctr. prim. eccl. (uti refertur in Nov. libror. Atrio, T. III. 360.) sibi persuadet, esse sanctissimum omnium N. T. librorum, dignumque qui canoni inseratur. 5.) CANONES APOSTOLICI, p. 437. cum Guil. *Beveregii* notis; deque iis iudicio, p. 427. ex Synodico huc translatis. Exhibentur autem numero LXXVI. vel, iuxta aliorum partitionem, LXXXV. sub variis nominibus antiquitus cogniti: nam a Synodo chalcedonensi appellantur *οι παλαι κανονες*, a constantinopolitana *οι παλαιοι κανονες*, ab antiochena & *Basilio αρχαιοι κανονες*, a nicæna, ephesina, antiochena & *Athanasio εκκλησιαστικοι κανονες*, a *Constantino* & *Theodoreto εκκλησιαστικοι θεσμοι*, a *Cypriano* ecclesiasticæ regulæ, a CPtana, CONSTANTINO & *Alexandro αποστολικοι κανονες*, nunquam vero *κανονες των αποστολων*, nisi in decreto ephesino, ubi tamen pro *αποστολων* etiam legitur *πατερων*, & fortasse rectius: a-

CONSTANTINO vocantur etiam ἀποστολικαὶ παραδόσεις, & a concilio nicæno κανόνες. Sic autem de hisce canonibus iudicat *Beveregius* p. 31. & seq. eos non quidem ab apostolis ipsis conscriptos, vel Clementi tanquam amanuensi dictatos, nec inter canonicos sacrarum scripturarum libros recensendos, sed tamen a viris apostolicis, secundo a Christi nativitate seculo labente, & ineunte tertio constitutos, non nullos eorum a conciliis tunc dierum celebratis editos, tertio demum currente seculo a diversis viris in unum corpus collectos, (unde alii plures, alii pauciores numerarunt) summa in ecclesia polluisse auctoritate, & universam propemodum ecclesiæ primitivæ disciplinam per eos administratam fuisse. Huic adde *Chemnit.* Exam. conc. trid. P. 3. 92. *Casaubon.* contra Baron. 591. *Ziegler.* Σιδηρόξυλ. eccles. c. 1. §. 22. *Schilter.* Instit. iur. canon. l. 1. tit. 2. n. 4. *Strauch.* Amoen. iur. canon. 169. 6) RECOGNITIONVM CLEMENTIS rufinianarum (sunt enim a *Rufino* in latinum translatæ) libri X. p. 487. cum notis *Cotelerii*, alias etiam Clementis Acta, Historia, S. Petri Acta, Itinerarium, Periodi, Dialogi cum Appione dicti, continentesque narrationem de informatione Clementis a D. Petro accepta, de colloquiis Petri cum Simone mago, deque fortuna parentum & fratris Clementis. Sic satis antiqui sunt, citati quippe sub Clementis περιόδων nomine ab *Origene* Philocal. c. 22. pseudepigraphi tamen sunt, & apocryphi, fatente *Cotelerio* p. 484. compositi secundo seculo a viro docto quidem ac diserto, sed philosopho magis & philologo, quam theologo, in excogitandis autem connectendisque fictis narrationibus plane rudi & imperito; quæque libro IX. a cap. 19. usque ad 29. habentur, ea omnia descripta sunt ex *Bardesanis* dialogo de Fato ad Imperatorem. Ceterum de Recognitionibus hisce vid. quoque *Bellarm.* de scriptor. eccles. p. 30. *Chytræus* Onomast. theol. 813. *Gerhardus* Patrol. 34. *Olear.* Biblioth. eccles. 171. *Cave* 14. & *Grabe* Spicileg. Patr. & hæret. 1. sec. p. 275. 7) Τὰ κλημέντια CLEMENTINA, p. 602. Epistolam S. *Petri* ad S. Iacobum, episcopum ierusalemitanum, Epistolam Clementis ad Iacobum, utramque græce ac latine, posteriorem autem etiam ex interpretatione *Rufini*, & Homilias XIX. de rebus gestis, peregrinationibus & prædicationibus Petri complectentia. Vbi notandum, ὁμιλίας hic idem esse atque κηρύγματα, & διαλέξεις colloquia, sermones,

mones, prædicationes, dissertationes. Licet autem Clementina ista nugis & erroribus scateant, a semichristiana philosophia & hæresi, præcipue ebionitica, profecta, non sine fructu tamen legi posse iudicat *Cotelerius*, notarum additarum auctor, p. 601. tum propter elegantiam sermonis, tum multiplicis doctrinæ caussa, tum denique ad melius cognoscenda primarum hæresium dogmata: idemque observat, in multis ea similia esse Recognitionibus, nec semel in iis factam interpolationem. Et *Clericus* in operis huius præfat. existimat, præsens scriptum esse hominis ebionitæ, qui vixerit seculo II. Epistolam Clementis ad Iacobum veram ab *Altesserra* credi ac venditari miratur, aut potius indignatur cordatus *Launoius*, eique opponit multos alios, plane eximios ecclesiæ romanæ doctores, Epp. p. 687. Petri autem ad Iacobum Epistolam *Cotelerius* p. 602. aliam putat esse ab illa, quæ Photio memoratur. 8) CLEMENTINA EPITOME de gestis Petri, p. 749. in qua eiusdem Clementis vita continetur. Videtur ex Homiliis Clementinorum, & Recognitionum libris, tum ex Epistola Clementis ad Iacobum, Clementis martyrio, atque narratione *Ephraimi* composita esse, per eos homines, qui doctrinæ ac pietatis suæ esse duxerunt, quidquid superfluum, falsum, periculosum videbatur, id omne aut tollere, aut mutare, & corrigere. Estque ter facta huiusmodi compendiaria compages, secundum *Cotelerii* sententiam p. 749. & prima quidem ista, quæ post Turnebum hic editur. 9) MARTYRIVM S. CLEMENTIS, p. 804. græce & latine, quod extat apud Symeonem metaphrastem die 24. Novembris. Sed bene notat *Cotelerius* p. 804. de Clementis martyrio se nihil legisse in antiquioribus ecclesiæ magistris, primumque, quod sciat, *Rufinum*, (hic autem claruit versus seculi IVti finem) scribentem de adulteratione librorum Originis, Clementem nomine martyris donasse. Et *du Pin* rotunde pronuntiat, id a recentioribus græculis conscriptum esse. T. 1. 30. Videntur autem primi huius fabulæ fabricatores Clementem Pontificem romanum cum Fl. Clemente Consule, & DOMITIANI Imp. consobrino confudisse, sicut *Cave Dodvvellum* secutus arbitratur. 10) S. EPHRAIM narratio p. 811. de miraculo, quod in puero factum est a S. Clemente martyre, videl. templum in profundo maris a Deo temporis momento exstructum, proiectum

ab

ab impiis idololatris martyris corpus excepisse, atque ad preces discipulorum eius aliorumque fidelium immensi pelagi undas retrocedentes viam iis ad templum, in quo corpus martyris arcæ inclusum erat, aperuisse, idque per septiduum ita factum quovis anno tempore certaminis sancti martyris, puerumque quendam a parentibus suis eo ductum, hisce non animadvertentibus, illo in templo apud arcam remansisse, & quanquam redeunte mari obtectum, sub eoque quasi sepultum, altero tamen anno, cum illi redirent, viuum & valentem repertum esse, interrogatumque, quo medio vitam sub undis conservasset, respondisse, necessarium cibum ac potum affatim sibi datum fuisse a beato defuncto. Hæc est summa fabulæ. Sic multa tribuuntur scripta Clementi, sed sine fundamento, quædam etiam confunduntur cum Clementinis aliis Clementis alexandrini, ut, si Epistolas ad Corinthios excipias, recte pronunciaverit acutissimi iudicii *Petavius* Dogmat. theol de Trinit. l. 1. c. 3. n. 7. *Clementis nomine quæ inscripta circumferuntur, non sunt germana.*

In secundo tomo 1) Testimonia veterum de Ignatio p. 1. 2) Præfationes *Vsserii*, Is. *Vossii* & *Cotelerii* in Ignatium. p. 5. ubi cum præfatione Vsserii legendum est, quod in eius Vita narratur a Thoma *Smith* p. 88. & sqq. 3) IGNATII Epistolæ genuinæ, græce & latine, cum notis *Cotelerii* & Is. *Vossii*. p. 11. eæque VII. ab Eusebio memoratæ, nominatim epistola ad Ephesios, ad Magnesianos, ad Trallianos, ad Romanos, ad Philadelphenos, ad Smyrnæos, ad Polycarpum, in vinculis inter ferocientium militum manus & carcerum angustias animo præsentissimo exaratæ. Græcum earum debemus curæ *Vsserii*, diligentiæque Is. *Vossii*, & gratiæ ac favori seren. Magni Etruriæ Ducis FERDINANDI II. Huius enim permissu, illiusque rogatu, iste eas ex codice MSto Bibliothecæ Mediceæ descripsit Florentiæ, primusque edidit Amstelædami A. 1646 4. Londini recusas A. 1680. 4. Priores IV. Smyrnæ, III. posteriores Troade, dum Romam ad martyrium contendebat, scriptæ sunt, continentque fidem, patientiam, & cetera, quæ ad augendum domini Iesu cultum pertinent. 4) EÆDEM interpolatæ, etiam græce & latine, p. 45. cum notis *Vsserii* & *Cotelerii*. Interpolatas eas (inquit *Cotelerius* p. 45.) ac depravatas fuisse, satis superque demonstrant tum veræ epistolæ, cum testi-

testimoniis veterum ad oras positis, tum ex additamentis multa, quæ ad doctrinam, disciplinam & historiam æui ignatiani pertinere nullatenus possunt. Interpolationes istæ interiectæ fuerint seculo VI, aut antea, ab audaculo quodam græco, & fortasse ab eopse, qui Constitutionibus apostolicis suos adsuere centones ausus est, nisi clementini ignatianis sunt vetustioris futuræ. 5) EIUSDEM Epistolæ suppositiciæ, p.99. græce & latine, cum notis *Vsserii*, Is. *Vossii*, & *Cotelerii*, nimirum epistola *Mariæ* cassobelitanæ seu potius castabalensis, sic dictæ a Castabali, Ciliciæ urbe, ad Ignatium: epistola *Ignatii* ad eandem Mariam, ad Tarsenses, ad Antiochenos, ad Heronem diaconum Antiochiæ, ad Philippenses de baptismate, &, quæ tantum latine extant, duæ ad S. Ioannem apostolum & euangelistam, & una ad S. Mariam virginem, matrem domini nostri Iesu Christi, beatissimæque Virginis ad eam Responsio. 6) *Ignatii* Epistolarum verarum & spuriarum VETVS VERSIO. p. 129. 7) MARTYRIVM Ignatii p. 161. græce & latine, cum notis *Cotelerii*. 8) Eiusdem MARTYRIVM latine p. 171. cum notis *Vsserii*. 9) TIBERIANI, PLINII & TRAIANI Epistolæ de christianis p. 179. cum notis *Vsserii*. Atque hæ duæ posteriores resolutæ & explicatæ etiam sunt a G. I. *Vossio* in Tomo II. opp. histor. p. 54. 10) S. POLYCARPI Epistola ad Philippenses p. 184. græce ac latine, cum notis *Vsserii*, Patricii *Iunii*, & *Cotelerii*. Latinum in lucem produxit Iac. *Faber* stapulensis, græcum Pet. *Halloixius*. In ea hortatur sanctus vir ad iustitiæ, spei, ac patientiæ studium, officiaque præscribit uxoribus, viduabus, diaconis, iuvenibus & presbyteris, ac denique ostendit, quisnam sit antichristus, nimirum negator adventus Christi in carne, martyrii crucis, resurrectionis, atque iudicii. 11) Eiusdem Martyrium, descriptum ab ECCLESIA SMYRNENSI in epistola circulari p. 193. græce & latine, cum notis *Vsserii* & *Cotelerii*, & ille lacunas epistolæ supplevit. Vid. *Cave* P. I. 29.

In tertio tomo 1) Codex canonum ecclesiæ primitivæ, illustratus a Guil. BEVEREGIO. p. 1. ubi contra Io. *Dallaum*, Canones apostolicos (hos enim intelligit per canones primitivæ ecclesiæ) ad sæculi V. exitum referentem disputat, atque evincere laborat, eos a catholicis secundi tertiique sæculi Synodis sancitos publicatosque, adeoque nihil aliud esse, quam primitivarum Synodo-

rum decreta: cuius sententiæ fundamentum ponit in duobus hisce capitibus, 1. frequentes illis sæculis habitas fuisse synodos, quibus altiora tractata sint, 2. nihil in Canonibus apostolicis haberi, quod ecclesiasticæ istorum temporum disciplinæ non exacte respondeat. 2) Iac. VSSERII Dissertationes de Ignatii & Polycarpi epistolis. p. 183. In quibus docetur, varias a Polycarpo cum ad ecclesias, tum ad fratres quosdam scriptas fuisse epistolas, c. 1. ex omnibus autem illis unicam superesse ad Philippensium ecclesiam datam, eique subnexas olim fuisse Ignatianas VI. & hanc esse Syllogen epistolarum Ignatii polycarpianam, c. 2. a posterioribus græculis immutatam & interpolatam, c. 3. videri autem hanc iniuriam Ignatio factam seculo VI. ab eodem artifice, qui veteres L. canones ecclesiasticos, ob antiquitatem apostolicos dictos, XXXV. novorum adiectione auxerit, & pseudoclementinarum Constitutionum libros VIII. apostolorum quoque nomen præferentes varie interpolaverit atque immutaverit, c. 6. & 10. Apostolorum Διδαχη seu Διδασκαλια non significari VIII. Constitutionum libros, c. 7. non Ignatii, sed falsi Ignatii dari epistolam ad Philippenses, c. 12. non Petrum duntaxat, sed & Paulum & reliquos apostolos, in epistolæ ad Philadelphenos antiquissimis exemplaribus græcis referri, frustraque id negari a *Baronio*, c. 17. antiquas latinas Ignatii interpretationes ad textus originalis vitia sananda prudenter adhiberi posse, latinasque sancti viri ad Ioannem apostolum & B. Mariam virginem epistolas iure meritoque pro spuriis haberi, c. 19. 3) Vindiciæ Epistolarum S. Ignatii, per Ioann. PEARSONIVM. p. 236. ubi cum *Hammondo*, contra *Salmasium*, *Blondellum*, Io. *Dallæum*, Edm. *Albertinum*, argumentis tam internis, quam externis, id est, ex ipsis epistolis, & doctorum testimoniis, a secundo ad decimum quintum seculum collectis, probat, VII. Ignatii epistolas, Eusebio & Hieronymo memoratas, in quibus etiam est illa ad Polycarpum, atque ab Isaaco *Vossio* editas, veras esse & genuinas; adeoque, quod eius propositum scopusque erat, vere ex eis probari posse distinctionem episcopatus & presbyteratus; incidenter autem docetur, Stichometriam non esse Nicephori patriarchæ, c. 4. *Ignatii Apophthegmata* veteribus ignota esse, c. 6. plures episcopos in Ægypto fuisse ante Demetrium, c. 11. Hisce subiiciuntur If. *Vossii* 2. Epistolæ ad Andr. Rivetum, quarum prima depromit rationes, cur

cur se permovere Dav. *Blondelli* argumenta non potuerint ad evertendam epistolarum Ignatii veritatem, p. 429. altera respondet ad Blondelli Annotata, quæ ille priori adposuerat epistolæ, p. 434. & denique EIVSDEM Responsio ad ea, quæ in Notis ad Ignatii epistolas reprehendit Blondellus p.441. Equidem anonymus quidam, qui est Matthæus *de la Roque*, ecclesiastes rotomagensis, ausus est Vindicias pearsonianas ad examen revocare, sed imparatus, fatente *Colomesio* p. 637. ad tantum opus accessit, illisque laus Henr. *Norisii* Orthograph. p. 32. qua eruditissimæ vocantur, illibata manet. Opera hæc recensentur in *Actis* erud. A.1699.p.1. optandumque esset, ut eorum editor, CL. Clericus, summi viri Ezech. *Spanhemii* Notas in Patres apostolicos Cotelerii, quæ MSS. in bibliothecam regiam venerunt, quarumque mentionem facit Car. *Ancillonius* Memoriar. suar. p. 416. habuisset, quo & illæ splendido huic operi adiungi potuissent. Et quoniam hæc scripta ad tempora antiquissima pertinent, bene ac prudenter in præfatione monet *Clericus*, antiquitatis studium ab iis auspicandum esse. Neque vero in his & sequentibus Patribus recensendis dum versamur, exscribemus eorum errores, a Centuriatoribus magdeburgensibus, Io. *Gerhardo* in Patrologia, aliisque indicatos, sed eos duntaxat beneuolo cum lectore communicabimus, quos alii sibi videntur obseruasse. Et hic quidem unicum, quod vir quidam eruditus notat, a nobis indicandum est.

In T. I. Constitut. apostol. c. 44. p. 381. In dedicatione templi Salomonis, sacerdotes & levitæ, & cantores, cum cymbalis & psalteriis *steterunt ad orientem*, κατ ανατολας. 2. Paral. 5. 12.

Hoc vero non necessario indicat, facies eorum orienti obuersas fuisse. Nec sacer textus, dum ait, eos stetisse מזרח למזבח, quid aliud dicit, quam eos stetisse *in oriente ad altare*, seu ad orientalem plagam altaris. *Seldenus* l. 3. de Synedr. vet. Ebr. c.16. p.257.

S. *Barnabas*, i. e. filius consolationis, antea Ioses seu Ioseph dictus, in Cypro natus, genere iudæus & levita, unus e LXX. Christi discipulis, una cum S. Paulo gentium apostolus ordinatus, eiusque ad annum a resurrectione Christi XVItum usque fidelis in peregrinatione comes, cuius mentio fit *Act.* 4. 9. 11. 15. & Gal. 2. dicitur quidem Romæ & Mediolani docuisse, sed hoc dubium

 est;

est; probabile autem, sub finem vitæ docuisse patria in insula, ubi etiam martyrio coronatus fuit. *Cave* P. I. 9. P. II. 6. *Chytræus* Onomast. theol. 790. Io. Alb. *Fabricius* Biblioth. gr. l. 4. c. 5. & l. 5. p. 31.

Hermas, Pastoris auctor, veterum & recentiorum quibusdam videtur esse S. apostoli Pauli discipulus, quem salutat *Rom.* 16, 14. quique obiisse dicitur anno Christi 80. Pastorem autem scripsisse ante excidium urbis hierosolymitanæ, h. e. ante annum 70, demonstratum it *Dodwellus* dissert. 6. p. 523. Cui adde *Hieronymum* Catal. scriptor. eccles. c. 10. *Caveum* 15. *Du Pin* T. I. 28. & *Olear.* P. I. 329. Quicunque autem fuerit, certe primo vixit seculo. I. Alb. *Fabricius* de Apocryph. N. Tti p. 967.

S. *Clemens*, romanus, S. Pauli comes & collaborator, & iuxta Origenem S. Petri discipulus, Lini & Anacleti circa A. C. 64. vel sequentem in sede pontificia romana successor, cum Fl. Clemente consule neutiquam confundendus, dignitatem illam gessit usque ad annum 83. Liturgia & Epistolæ decretales ei tributæ, sunt scripta spuria. *Cave* 13. 15. *Olearius* P. I. 170. *Usserius* de Epp. Ignatii 183. *Cotelerius* in Constitut. apostol. l. 8. c. 6. p. 393. *Grabe* Spicileg. Patr. & hæret. sec. I. p. 254. & seqq. I. Alb. *Fabricius* Biblioth. gr. l. 4. c. 5 & l. 5. c. 31.

Ephraim, Chersonesi tauricæ archiepiscopus & martyr, obiit sub Traiano Imp. *Olear.* P. I. 223. *Cave* dissert. 1. de scriptor. eccl. incertæ ætat. p. 7. Scripsit etiam de Miraculis S. Clementis, qui ita incipit: Εξελθοντος Φιλιππυ τυ αποςολυ της Γαλιλαιας. quem tamen tractatum *Colomesius* se reperire potuisse negat.

S. *Ignatius*, si Gregorio Abulpharagio fides habenda, natus Novæ, seu, ut Phil. Cluverius vocat, Nuræ in Sardinia, apostolorum familiaris, Θεοφορος eo appellatus, quod Christum in pectore ferret, sedis antiochensis in Syria episcopus, TRAIANI iussu, apud quem contra Parthos euntem, atque tunc Antiochiæ præsentem, delatus fuerat, A. C. 107. Romam in vinculis missus, ibique ad bestias damnatus fuit. *Cave* P. I. 20. I. E. *Grabe* Spicileg. SS. Patrum & hæret. sec. II. p. 1. Io. Alb. *Fabricius* Biblioth. gr. l. 5. p. 38. *König* 426. *Nova Bibliotheca* T. I. 538.

S. *Polycarpus*, smyrnensis, Ioannis apostoli & euangelistæ discipulus, ecclesiæ patriæ episcopus, sub ANTONINO Pio ad rogum, de quo visionem antea habuerat, damnatus, lætus lubens-

bensque supplicium passus est anno Christi 147. ætatis 86. Scripsit epistolas plures, e quibus superest unica ad Philippenses. Fragmenta autem a *Victore* capuano latine reddita, atque a Fr. *Feuardentio*, & Pet. *Halloixio* edita, sicut dubia sunt, ita Διδαχη, & liber de obitu S. Ioannis euangelistæ spuriis merito accensentur. *Cave* P. I. 21. *König* 653. I. Alb. *Fabricius* Biblioth. gr. l. 5. 47.

Tiberianus fuit Primæ Palæstinæ Præses, vir, ut videtur, mitis, humanus, & iustitiæ studiosus, cuius relatione factum, ut TRAIANVS Imp. ecclesiis Palæstinæ, Syriæ, & aliarum orientis partium, pacem redderet, quod Ignatius Troadem perveniens intellexit. *Usser.* in annot. ad epp. Tiberiani & Plinii p. 179.

C. Plinius Cacilius (iuxta veterem morem potius Cæcilianus dicendus, a patre Cæcilio) *Secundus*, comensis; parente in pueritia privatus, a C. Plinio Secundo autem, Hist. natur. scriptore, avunculo suo adoptatus & nomina C. Plinii Secundi nactus, ab eodemque & matre educatus, præceptores habuit *Quinctilianum*, & *Euphratem* stoicum, quem in Syria miles audivit, studiisque eloquentiæ, poëseos & iuris non tantum magnam apud eruditos, atque in foro famam sibi acquisivit, sed & honores consecutus est amplissimos: fuit enim Quæstor Cæsaris, Tribunus militum, Tribunus plebis, Prætor, Præfectus ærarii militaris, Proprætor provinciæ ponticæ consulari potestate, & Curator alvei Tiberis, vir frugalis & abstinens, diligens paterfamiliæ, mitis in servos, iusti & æqui amans, munificus & liberalis, corpore imbecillo & minus robusto, vitamque per plurimum imperii TRAIANI tempus, aut paullo ultra, produxit. Eius sunt non tantum Epistolarum libri X. quos, tanquam magnum thesaurum, e Galliis in Italiam delatum, Aldo Manutio excudendos dedit Aloysius *Mocenicus*, Reip. Venetæ apud Regem christianissimum orator, immortalem gloriam meritus, sed etiam Panegyricus, Nervæ TRAIANO augusto dictus; non autem opusculum de Viris illustribus, quippe quod Sex. Aurelium *Victorem* auctorem habet: Tragoediam vero græcam scripsit anno ætatis decimo quarto. *Voss.* de Histor. lat. lib. 1. p. 51. & in epist. Plinii de christianis, T. 2. opp. histor. p. 54. I. Alb. *Fabricius* Biblioth. lat. l. 2. c. 22. Eximias huius Plinii editiones habemus a Io. *Veenhusio*, Iac. *Thomasio*, Christoph. *Cellario*, & Thoma *Hearne*. Vide iterum *Fabricium* p. 482.

Nerva TRAIANVS Imp. Cæs. natione hispanus, ante adoptionem M. Vlpius Traianus dictus, amore erga Senatum Optimi cognomen adeptus, cuiusque animam S. GREGORII precibus ex inferno liberatam esse superstitiosi credidere monachuli, cetera vinosus, παιδεραστης, & acerrimus persecutor christianorum, dum bella gerebat in remotissimis terris, multas a tergo gentes iugum dominationis suæ abiicere expertus est, tandemque obiit Selinunte in Cilicia, quæ ab ipso nomen Traianopolis accepit, A. V. 869. Christi 117. æt. 63. vel 64. postquam Dacica scripserat. *Voss.* de Histor. lat. l. 1. c. 30. p. 52. C. A. *Rupertus* ad Besoldi Synops. histor. 274. & in Orat. histor. 672. *Donnola* de patria Propertii 133.

Is. *Vossius*, Lugduno-batavus, Gerhardi Ioannis filius, Ordinum Hollandiæ historiographus, & canonicus winsoriensis regius in Britannia, variis scriptis, & quidem annotationibus in Melam & Iustinum, *Scylacis* Periplo, & libris de lucis natura, de Nili & fluminum origine, deque Sibyllis celebris, obiit A. 1689. æt. 70. Collectores *Actor.* erudit. ad A. 1685. 73. eum vocant maximi ingenii & doctrinæ virum, Io. *Pearson* in Vindic. epp. Ignatii c. 3. p. 250. veterum scriptorum peritissimum iudicem, & *Grotius* in Epp. præstant. viror. p. 824. adhuc iuvenem laudat ob summam eruditionem morumque suavitatem. Plura de eius encomiis collegit *Colomesius* Opp. p. 481. Adde *König.* 856. *Gravium* præfat. in Hesiodum, *Schurzfleisch.* Epp. arcan. T. I. 66. 90. 94. 47. T. II. 102. & *Beverег.* Prolegom. in Synod. p. 22.

Io. *Pearson*, anglus, theol. professor cantabrigiensis, dein episcopus cestriensis, Annalibus cyprianicis, & operibus posthumis famam immortalem consecutus, Collectoribus *Actor. erudit.* A. 1690. 52. πολυμαθέστατος, & A. 1683. p. 43. vir incomparabili doctrina, singulari erga exteros humanitate, & maximis in rem literariam meritis insignis, *Cavio* P. I. 20. doctissimus & nunquam sine præfatione honoris nominandus, *Colomesio* p. 513. vir naris emunctissimæ, & p. 847. magnus Cestriensium antistes, *Kustero* præf. in Suidam sub fin. magnum decus orbis literati, Natali *Alexandro* Dissert. histor. P. I. Sæc. III. p. 140. vir multæ eruditionis & accuratissimi criterii, & Sæc. V. 751. vir doctissimus dictus, mortalitatem deposuit A. 1688. *Witte* in Diar. biograph. T. II. *Beverег.* Proœm. in Cod.

Cod. canon. univ. eccl. §. 9. *Critopulus* in Censura eclogar. I. Fr. Mayeri 69. *König* 615.

Hugo *Menardus*, parisiensis, presbyter benedictinus, edidit notas in S. Gregorii librum de sacramentis, Diatribam de unico Dionysio, Martyrologium ex ordine Benedictinorum, atque e terris discessit A. 1644. *Witte* in Append. Diarii biograph. ad A. 1644.

Patricius *Iunius*, patria lingua *Young*, scotus, Petri equitis, qui IACOBI VI. Scotorum regis aetatem iuvenilem rexit, filius, graece & latine doctissimus, ac primum theologiae a parente destinatus, Armiger, IACOBI I. Britann. Regis bibliothecarius, & ab epistolis latinis, ecclesiae paulinae apud Londinenses thesaurarius, Graecorum amicus & commendator, ideoque a Rich. *Montacutio*, bathoniensi & wellensi tunc episcopo, Graecorum patriarcha dictus, ad interpretationem marmorum & aliorum cimeliorum arundelianorum, iuxta cum Io. *Seldeno*, & Rich. *Iamesio*, delectus, primus edidit S. Clementis ad Corinthios epistolam, cum alterius fragmento, deinde Catenam graecorum Patrum in Iobum, cum textu Iobi, (sed in hoc errans, quod putaret, eam esse veram & germanam LXX. Seniorum interpretationem) porro Gilb. *Folioti* Expositionem in Canticum canticorum, *Alcuini* in idem canticum compendium, & *Euthymii* Zigabeni, ut olim *Theodoriti*, in psalmos Commentarium, publicaturus etiam codicem Bibliorum graecorum alexandrinum, versionem LXX. interpretum & N. T. complectentem, quem vir praestantissimus D. Thomas *Rovvaus* a Cyrillo Lucari, patriarcha CPtano acceptum, circa annum Christi 1628. in Angliam attulit, cuiusque variantes lectiones, cum scholiis Iunii nostri usque ad XV. caput libri Numerorum, in Bibliis waltonianis extant, nisi morte praeventus esset: haec enim eius actionibus atque propositis finem imposuit A. 1652. aet. 68. Vide sis Thom. *Smithium* in eius Vita, cui subiunguntur doctorum virorum de eo elogia & testimonia p. 39.

Io. *Fell*, episcopus oxoniensis, dedit opusculum de catasterismis A. 1672. Notas in *Nemesium* de natura hominis A. 1674. & iuxta cum Io. *Pearsono* accuratissimam optimeque digestam S. *Cypriani* editionem A. 1682. obiitque A. 1686. aet. 63. A collectoribus *Actor. Erud.* ad A. 1683. 43. mactatur elogio viri incomparabili doctrina, singulari erga exteros humanitate, & maximis in rem litera-

literariam meritis insignis, atque ad A. 1688. 477. viri non minus eruditione praeclara, morumque sanctitate, quam episcopatu oxoniensi recte laudabiliterque gesto celeberrimi.

Paulus *Colomesius*; (e cuius maioribus Petrus quidam se vocavit *de Collomedio*) rupellensis, ob religionem e patria fugere coactus, presbyter ecclesiae anglicanae, & bibliothecae lambethanae curator, dedit etiam Vitas G. I. Vossii & Iac. Sirmondi, Epistolas CHRISTINAE Suecorum Reginae, Epigrammata & alia pöemata, nimioque propter Io. *Sancrofti*, archiepiscopi cantuariensis, singularis patroni sui, casum moerore sibi mortem attraxit anno 1692. Honorifica de auctore hoc, eiusque scriptis testimonia reperies in eiusdem Operibus a I. A. *Fabricio* editis p. 672. Quibus adde sis *Novam Biblioth.* T. I. 56. *Le Clerc* T. IX. de la Biblioth. choisf. 335. & *Struvium* Introd. in notit. rei lit. 404.

Io. Bapt. *Cotelerius*, nemausensis, pastoris reformatae ecclesiae, qui ad romanam se postea recepit, filius, lacte caprino nutritus, adolescens iam adeo eruditus in ebraica, graeca & latina lingua, ut eo audito venerabilis Clerus gallicanus obstuperet, postea doctor sorbonicus, & professor linguae graecae regius, vir mediocris quidem staturae, maximae vero atque infinitae propemodum litteraturae, a cunctis magni aestimatus, metu mortis in mortem ruit A. 1686. aet. 58. Steph. *Baluzius* in eius Vita, operi huic praemissa. Cui iungendi sunt *Graverolus* in eius Memoria, quae in principio Sorberianorum extat, & Carol. *Ancillon* dans les Memoires & vies de plusieurs modern. auteurs f. 379. Vide etiam *Acta erud.* A. 1699. I. C. *Wagenseil.* de LXX. hebdom. Daniel. p. 18. & *Critopulum* Censur. eclogar. Mayeri 43.

Io. *Clericus*, genevensis, Stephani Clerici graecae linguae professoris & senatoris genevensis filius, A. 1657. natus, *Chouveti*, & patrui sui Dav. *Clerici*, orientalium linguarum professoris, discipulus, continuato in salmuriensi academia studiorum cursu Genevam repetiit, indeque cum Gregorio *Leti*, italo doctissimo atque tot scriptis claro, in Angliam abiit, ibique aditu sibi ad viros tum temporis celeberrimos parato Londini per integros VI menses in aede quadam Gallorum sacras conciones ad populum publice cum omnium adplausu habuit, usque dum A. 1683. cum egregio illo viro, postea socero suo, Amstelodamum reversus est; ubi

ubi cognita inter Remonstrantes eius eruditione & virtute, primo philosophiam, deinde & theologiam docendi facultatem accepit; in quibus quantum valeat, doctrina & scriptis abunde comprobavit, philosophi, philologi, & theologi praeclarum nomen insigniter meritus, saepe etiam cum adversariis certans, quos inter fuere *Simonius*, *Perizonius*, *Baylius*, *Menardus*, *Vander Wayen*, *Witsius*, *Cave*, *Poiret*, Rich. *Kidder*, aliique. Quod ad scripta ab ipso edita attinet, eius curae & industriae debet resp. literaria editiones Dictionarii moreriani, operum S. Augustini, Dogmatum Petavii, Commentariorum *Hammondi* in N. T. Compendium historiae universalis, Artem criticam, Epistolas criticas & ecclesiasticas, Notas in Hammondum, & alia, quae deinceps nobis se se offerent. Gottl. Frid. *Ienichen* praefat. in Clerici nostri Opera philosophica, A. 1710. Lipsiae impressa, & *Parrhesiana* 341. A Collectoribus *Actor. erudit.* saepius pro merito laudatur Clericus, atque ad annum quidem 1711. p. 277. salutatur plurium operum & scriptorum hactenus sive editor, sive autor celebratissimus; a *Molynesio* in eiusdem anni Actis p. 478. maximus per totam Europam inter viros, qui iuventuti scholasticae docendae operam suam dicarunt, pius, iudicio praeditus, & sincerus christianus; a *Schurzfleischio* Epp. arcan. P. II. 320. quanquam multa in eius Arte critica reprehendat, vir acris ingenii & multae variaeque eruditionis: ut alios praeteream.

Quando iam de Patribus coepimus agere, de illis ipsis quid dicendum est. *Patres* hodie illi vocantur doctores ecclesiae, qui a temporibus apostolorum ad annum Christi 800. vixerunt, & interpretati sunt scripturam sacram: unde & *ecclesiastici scriptores* adpellantur, & hac ratione a doctoribus ecclesiae subsequentium temporum, qui in scholis Petrum Lombardum exposuerunt, philosophia, aut potius vanitatibus & inanitatibus philosophicis theologiam adulterantes, ac *Scholastici* dicti, distinguuntur; suntque Patrum alii graeci, alii latini. Iudicium ad Patres duplex afferre debet lector, veritatis, ac prudentiae: illud, ut sciat, quid in quolibet doctrinae capite Scripturae congruum, quid adversum; quod qui non attulerit, eum non raro diversae Patrum de una eademque re sententiae ancipitem animi reddent, nec doctiorem, sed dubium & ambigentem a se dimittent: hoc, ut scripta Patrum legitime discernat, probe conferat, deque iis candide iudicet. Abr.

Scultetus in Aphorismo de fructuosa lectione Patrum, Medullæ th
ol. Patrum præmisso. Qua de materia egerunt quoque Ma
Chemnitius in initio LL. theol. *Heerbrandus* disp. peculiari, *Dalla*
de Vsu Patrum, *Rivetus* in Crit. sacro, *Hulsemannus* & *Gerhardu*
Io. Gottfr. *Olearius*, l. c. *Meelfuhrer* in Corona C. Patrum & D
eccl. & *Du Pin*; deque selectu Patrum *Förstern* apud Creniu
Exercit. III. de libris scriptor. opt. 20. 21. & *Lutherus* in Collo
mensal. c. 30.

Neque vero, ut iam superius dixi, ea Patrum errata rece
sere, aut exscribere constitui, quæ notarunt *Centuriatores* magd
burgenses, Luc. *Osiander* in Epit. Hist. eccles. Abr. *Scultetus* in M
dulla theol. Patrum. I. *Gerhard.* & Io. *Hulsemannus* in Patrologi
I. C. *Meelfuhrer* l. c. & I. G. *Olearius* in Biblioth. eccles. sed il
tantum cum benevolo Lectore communicare, quæ in quotidi
na lectione modo hic, modo illic observavi, quæque alicuius m
menti esse videntur.

XXI.

S. IVSTINI opera: item ATHENAGORÆ, THE
PHILI, TATIANI & HERMIÆ tractatus aliquot, græce
latine. Coloniæ (immo potius Wittebergæ, indicante *Tenzelio* i
Dissert. select. 165.) iuxta parisinam anni 1636. Editio hæc nost
non cedit parisinæ, eo quod eam correxit *Vinterus*, *Schurtzfleisch*
iudicio in Epp. arcan. P. I. 632. vir probus ac diligens, græcæq
& latinæ linguæ admodum peritus; sed & typorum chartæque el
gantia satis se commendat. Nuper etiam Thomas *Creech*, Angl
rum eruditorum non ultimus, novam Iustini editionem Oxoni
molitus est, sed non perfecit, sibimet ipsi vim inferens, neque e
quæ affecta habebat, stare passus est. Londini A. 1715. genu
na Iustini martyris opera *Thirlbius* excudenda curavit: nunc ve
omnium, quæ feruntur, eiusdem operum plenissimam atque elega
tissimam parat Io. Adolphus *Hofmannus*. Vide *Acta erudit.* A. 171
237. Contenta huius voluminis, & quidem in I. Tomo, sunt: 1
Paranesis ad Græcos, p. 1. λόγος παραινετικὸς, seu potius Ἔλεγχ
πρὸς Ἕλληνας, Io. *Lango* interprete. In quo scripto ostendit, chr
stianam religionem præstantiores habere auctores, quam gentile
hanc enim aut poëtas habere, aut philosophos, utrosque aute
ei

esse ridiculos & absurdos, cum illi deorum originem ex aqua deducant, deque eorum pugnis, amoribus & ærumnis blaterent; hi vero inter se de rerum principiis convenire nequeant: ceterum christianæ religionis auctores esse prophetas, quorum doctrina sit consona, certa, & divinitus inspirata: christianam quoque religionem esse vetustiorem ethnica, quia Moses, eius princeps, ipsorum etiam ethnicorum testimonio omnibus Græcorum sapientibus, sive poëtis, sive historicis, sive philosophis, sive legislatoribus sit antiquior. Porro duplicem monstrat viam, qua græci seu gentiles ad veram pervenire possint religionem, nimirum ex parte, si eam didicerint a veteri Sibylla, Aemone, Mercurio; ex toto autem, si ex divinis sanctisque prophetis. 2) *Oratio ad græcos.* p. 37. Henr. *Stephano* interprete. Qua probat, se cum ratione & recto iudicio ab ipsis discessisse: nihil enim in eorum religione sanctum aut Deo acceptum inveniri, immo ipsos eorum deos, iuxta poëtarum descriptionem, admodum vitiosos ac scelestos fuisse. Videtur hæc oratio esse mutila, quoniam in ea non reperitur disputatio de dæmonibus, quam tamen in ea legerunt *Tatianus*, *Hieronymus*, ac *Photius*. 3) Ad *Senatum romanum pro christianis defensio.* p. 41. & II. ad *Antoninum Pium.* p. 53. Io. *Lango* interprete. Cuius etiam est interpretatio sequentium scriptorum, usque ad p. 516. Sed hæc potius est prior, & illa posterior, atque hæc posterior prolixioris quædam quasi appendix, utraque autem scripta ad Imperatores M. Aurelium ANTONINVM & L. VERVM, Senatumque romanum, circa A. C. 161. I. Alb. *Fabricius* Biblioth. gr. l. 5. c. 1. p. 53. & I. E. *Grabe* Spicileg. Patr. sec. II. 143. In illa, prima videlicet apologia, queritur Iustinus, christianos iniquissime ad supplicia rapi ob solum nomen, caussa incognita; deinde ad obiectiones gentilium respondet; denique a Senatu petit, ut is decreto, si quod hac de re promulgarit, Apologiam hanc publice adiungat, quo christianorum innocentia cuique innotescat: in hac, sive II. ut vulgo numeratur, Apologia, petit, ne christianos amplius puniant caussa incognita, nam legitimum processum hoc postulare; propter nomen ipsum neque laude, neque pœna quem dignum esse; gentiles neminem suorum prius afficere pœna, quam reus fuerit peractus; iudicium contra christianos hactenus usitatum affectu præter rationem niti; doctrinam christianorum non esse talem, ut eius confesso-

res sint puniendi; omnes, qui hanc doctrinam amplexentur, renuntiare veteribus voluptatibus, caritatem erga mortuos exercere, & orare pro inimicis; doctrinam christianam multa habere ethnicae similia, multa etiam diviniora; esse inter ipsos ethnicos circa religionis capita dissensiones, quarum caussa tamen non sese invicem oderint; licuisse priscis Bacchum & Apollinem flagitiosissimos, item Proserpinam & Venerem colere, quidni & christianis Deum ingenitum? haereticos post ascensionemChristi, a satana actos, minime a Romanis puniri, nedum occidi; christianos diligentissime cavere, ne quam impietatem committant; christianorum doctrinam esse certam, eosque iure meritoque Christum secundo a Patre loco colere; nec eorum ritus & caerimonias caussam esse posse, ut puniantur & interficiantur. Prolixiorem Apologiam hanc cum variorum notis Oxoniae A. 1700. 8. edidit I. E. *Grabe*, sicut breviorem illam H. *Hutchinus* A. 1703. 8. Exstant etiam in longioris Apologiae loca quaedam Observationes Lat. *Latinii* in Bibl. sacr. prof. *Clericus* T. II. Biblioth. select. 328. & T. III. 372. & I. Alb. *Fabricius* l. c. p. 54. 4) Liber de *Monarchia Dei*, p. 103. sive potius posterior eius pars: nam gentilium duntaxat testimonia nunc iam in eo legimus, cum prius monarchiam illam sacrorum auctoritate voluminum confirmasset. 5) *Aristotelicorum quorundam dogmatum euersio*, p. 110. Eorum nimirum, quae leguntur in quinque libris & nono Naturalis auscultationis, & tribus de Coelo. Vbi notandum, ea, quae num. XVI. sequuntur, sub. num. XIII. collocanda, quae autem numeris XIII. XIV. XV. posita sunt, ad num. XII. referenda esse, frustraque e Bibliotheca vindobonensi exspectari augmentum, quod quidem CL. *Lambecius* promisit, huius libri, cum ea, quae in codice caesareo exstant, & pro novo thesauro habita sunt, illa ipsa sint, quae Rob. *Stephanus* in graeca editione iam exhibuit, *Commelinus* autem & *Parisienses* omiserunt. *Grabe* p. 155. 6) *Quaestiones ad graecos*, cum graecorum responsione, & responsionis illius confutatione. p. 159. De quo libro dubium, pro genuinone, at interpolato tamen, an spurio haberi debeat; sique posterius valet, fraus ista paulo ante seculum XIV. facta fuerit. Quaestiones hae numero sunt V. quarum prima agit de Dei ignoratione, secunda de futura mundi restitutione, tertia de mundi creatione, quarta de discrimine essentiae & voluntatis divinae, quinta de Deo,

Deo, an ingenitus ingenita faciat omnia. 7) *Quaestiones graecanicae ad christianos*, cum responsione ad eas, p. 199. Agunt de incorporeo, Deo, resurrectione mortuorum, &c. suntque aut interpolatae, aut confictae. 8) *Dialogus cum Tryphone iudaeo*, p. 217. Habitus fuit Ephesi per biduum, cum Iustinus in procinctu esset, navique Epheso abire vellet: & hoc colloquium ille postea in literas retulit inter annum Christi, uti *Grabio* p. 159. videtur, 150. & 160. Neque vero integer iste dialogus ad manus pervenit nostras, dum posterior prioris, & prior posterioris pars evanuit periitque. Certamina virorum doctorum de hoc libro, sitne genuinus, an spurius, nota sunt, atque illa refert I. A. *Fabricius* l. c. p. 57. & *Buddeus* in Notitia suor. scriptor. 16. Probat autem Iustinus contra Tryphonem, doctrinam christianam non vanis niti fabulis, sed demonstrationibus spiritu Dei plenis, solvitque hoc iudaeorum argumentum, christianos falso de vera religione gloriari, quia mandata Dei de diebus festis, circumcisione &c. non servent, atque in homine spem collocent cruci affixo. 9) *Expositio rectae fidei*, seu rectae confessionis de S. consubstantiali Trinitate. p. 379. Sed hoc scriptum est spurium, & forsan Iustini siculi, qui vixit seculo V. *Scultetus* Med. theol. Patr. 20. *Rivetus* l. 2. c. 4. p. 199. *Cave* 28. *Tenzel*, Exercitat. select. p. 183. *Cren.* Exercit. III. de libris scriptor. opt. 49. 10) *Quaestionum* sive dubitationum CXLVI. *ad orthodoxos Solutio*, p. 391. Neque hic liber est Iustini martyris, sed alterius recentioris, & fortasse Iustini siculi. Interim non est plane improbandus, cum paleis hisce gemmulae quaedam intermixtae sint, quas studiosus lector ex splendore agnoscet. *Scultetus* 24. *Cave* 28. *Tentzelius* 187. *Grabe* 165. *Placc.* de pseudon. 405. Ion. *Slichtingius* auctorem huius scripti vocat virum tersi iudicii, in Vindic. confess. p. 11. 11) *Epistola ad Diognetum*, p. 494. In qua disseritur de religione christianorum, cur a iudaeis & graecis secesserint: quae sit ipsorum vita: quae doctrina nova: cur mortem contemnant. *Grabius* nec ad spurias eam vult reiicere, nec pro indubia venditare p. 165. *Scultetus* autem, *Cave* & *Tentzelius* pro genuina agnoscunt, & auctor *Historia Imperatorum romanorum*, quae in Actis erudit. A. 1693. p. 188. recensetur, antiquiori scriptori tribuendam, iamque ante A. C. 70. exaratam fuisse contendit: quae autem p. 501. lin. 44. & deinceps operum S. Iustini extant, pro lacinia habet, antiquissimae huic

 episto-

epistolæ vergente tempore adsuta. 12) *Epistola ad Zenam & Serenum.* p. 503. Est tota ethica, atque in præceptis moralibus occupata, nec indigna S. Iustino, uti quidem iudicant *Scultetus, Tentzelius, Cave*, aliique. 13) A *Leontio* hierosolymitano, & *Euthymio* zigabeno citata loca e libro de S. Trinitate. p. 516. Et posterius quidem testimonium interpretem habuit Petrum *Zin*. Sed Leontium Expositionem fidei, qualis nunc extat, scripsisse negat *Grabius* p. 163. concedens interim, quædam ex opere cuiusdam Iustini de Trinitate, a Leontio contra Nestorianos & Eutychianos citata, in dicta expositione reperiri, longeque prolixius & diversum a nostro fuisse illud, quo Leontius usus est, Iustini opus. 14) Petri *Lanssfelii* Dispunctio notarum Casauboni. p. 517. seu refutatio non tantum notarum, sed etiam calumniarum, (sic enim vocat refutator) quæ ab If. *Casaubono* in Exercitat. contra illustriss. Cardinalem Baronium Iustino martyri inurantur. In Tomo II. Fr. *Sylburgii* in Iustini opera annotationes. p. 1. & aliæ ex *Perionio* & *Billio* depromtæ. p. 44. cum triplici Indice, videl. verborum & phrasium, rerum, & dictorum Scripturæ. In Tomo III. 1) ATHENAGORÆ Apol. pro christianis. p. 1. Conr. *Gesnero* interprete, qui tamen liberius vertit, melius autem Suffrid. *Petri*, qui codicem emendatiorem habuit. *Tentzel*. p. 205. Apologiæ huius ad Impp. fratres M. Aurel. ANTONINVM, & L. Aurel. VERVM (quanquam Steph. *le Moyne* contendit, oblatum fuisse librum, post VERI obitum, M. Aurel. ANTONINO, & M. Aelio Aurel. COMMODO, patri ac filio, quem ille in societatem imperii assumserat. *Tentzel*. 204.) duæ sunt partes, in quarum altera petit, ut christianis æquo cum aliis reis iure in iudiciis uti liceat, nimirum ut criminis convicti puniantur, non convicti autem absolvantur, in altera vero respondet ad tria christianis obiecta flagitia, quæ sunt ἀθεότης, cœnæ thyesteæ, & concubitus incesti ac promiscui. *Scultetus* 46. Apologia hæc I. A. *Fabricio* l. 5. B. gr. c. 1. videtur esse scripta intra annum Christi 177. & 180. an autem ab auctore oblata fuerit Imperatoribus, ipseque a christianis ad eos missus sive legatus, certum non habemus. Recusa fuit cum Suffridi *Petri* versione, notisque variorum, & novis Ad. *Rechenbergii*, theologi hodie lipsiensis primi, Lipsiæ 1694. 8. cum Gesneri versione, notisque variorum

orum, & novis Eduardi *Dechair*, Oxoniæ e theatro ſcheldoniano 1706. 8. cui etiam additus liber Athenagoræ de mortuorum reſurrectione, cum verſione Pet. *Nannii.* Exiit etiam auſpiciis Dav. *Humphrey*, cum binis ipſius diſſertationibus, Iuſtini mart. Ioſephi, Methodiique fragmentis adhuc ineditis, & libro eiusdem Athenagoræ de Reſurrectione. 2) EIVSDEM oratio de Reſurrectione mortuorum. p. 40. Pet. *Nannio* interprete. In ea duo tractat vir ſanctus, diſputans contra eos, qui reſurrectionem negant, eorumque argumenta ſolvens, deinde eandem ex IV. demonſtrans fundamentis, 1. a fine hominis, 2. a communi omnium hominum natura, 3. a conditoris ſuper homines iudicio, 4. a ſummo hominis bono. Et hæc etiam oratio recuſa eſt Lipſiæ, cum variorum & novis Ad. *Rechenbergii* notis, A 1685. 8. 3) THEOPHILI contra chriſtianæ religionis calumniatores libri III. p. 69. Conr. *Clauſero* interprete, ſicut annotat I. A. *Fabricius* p. 92. Optima editio, ſi textum reſpicias, eſt oxonienſis A. 1684. 12. quam curavit Io. *Fellus*. In quorum primo explicat doctrinam de Deo, & cauſas recitat, cur *Autolicus*, qui erat ethnicus ſapiens, & ad quem hi libri directi ſunt, reſurrectionem mortuorum credere debeat: in ſecundo irridet deorum cultum, & diverſas, immo contrarias poëtarum ac philoſophorum gentilium de Deo ſententias commemorat, e contrario autem oſtendit, prophetas, Spiritu ſancto ductos, magno conſenſu docuiſſe: in tertio oſtendit, inutilem eſſe operam ethnicorum ſcriptorum, quia neque ipſi verum noverint, neque alios ad eius inquiſitionem hortentur; prætereaque calumnias it repulſum, quibus chriſtiani tunc petebantur, quaſi 1. uxores haberent communes, 2. germanis ſororibus commiſcerentur, 3. humanas carnes ederent, 4. nullasque doctrinæ ſuæ haberent demonſtrationes; & tandem, SS. literas neque novas, neque fabuloſas, ſed antiquiſſimas & veriſſimas eſſe, evincit. Atque notandum eſt, non eſſe commodiorem ad convincendos gentiles librum hoc ipſo, quippe in quo auctor non ex SS. literis argumenta promit, ſed ex natura, prout etiam facit S. Paulus. Hi libri, uti *Grabio* videtur Spicileg. Patr. ſec. II. p. 220. non ſunt eodem tempore ſcripti; ſaltem tertius a prioribus disiunctus fuit, ut qui a *Lactantio* ſeorſum tanquam liber de Temporibus allegatur. Scriptus autem fuit hic liber poſt mortem Imp. M. Aurelii VE-

VERI, quæ contigit anno Christi 180. Quanquam Henr. *Dodwel-lo* in peculiari Dissertatione visum sit, non esse Theophili, episcopi antiocheni. 4) TATIANI contra græcos oratio, p. 141 interprete Conr. *Gesnero.* Qua ostenditur, nihil eorum, quibus græci gloriantur, studiorum apud ipsos natum, sed omnia a barbaris, ut illi eos vocant, hoc est, ab orientalibus inventa esse, eosque adeo immerito sibi solis arrogare veritatis notitiam, & nulla iusta de caussa christianos odio prosequi, ridere, placitisque eorum invidere. Scripta est circa A. C. 168. cum auctor eius nondum esset infectus hæresi. 5) HERMIÆ gentilium philosophorum irrisio. p. 175. cum versione Raphäel. *Selleri.* Ridet autem, atque perstringit in hac oratione adversa inter se fronte pugnantes philosophorum opiniones de rerum principiis, anima, ac Deo. Vtraque hæc, & Tatiani & Hermiæ, oratio edita est Oxoniæ A. 1700. 8. a Wilh. *Worth* cum adnotationibus variorum, huiusque ipsius. 6) Henr. *Stephani* & Conr. *Gesneri* Annotationes in Athenagoræ apologiam, & librum de Resurrectione mortuorum. Præmissa autem operi huic sunt 1. Fed. *Morelli* epistola de sua Iustini editione. 2. Frid. *Sylburgii* præfatio, qua vir hic clarissimus exponit, quibus præsidiis fultus editionem suam curaverit, quod Iac. *Billii* omnia, *Perionii* autem ea duntaxat, quæ præmissa erant, annotaverit, quodque Io. *Langi* versionem elegerit, quoniam sit accuratior. 3. De S. Iustino veterum testimonia. Sequuntur iam, quæ notata sunt ab eruditis hoc in opere.

In *Iustini* Cohort. ad Græcos p. 34. Sibylla, Babylone orta, *Berosi*, qui chaldaicam historiam scripsit, filia.	Hæc verba *ab glossatore inepte* interiecta esse indicat *Montacutius* in Analect. ecclesiast. exercitat. 4. *Morhof* Polyh. l. 1. c. 6. n. 32.
In *Iustini* pro christianis Apolog. II. p. 72. Cum Ptolemæus, Ægyptiorum rex, bibliothecam instrueret, de prophetis iudæorum certior factus, *ad Herodem*, iudæorum tum regem, misit.	Errorem hunc notat I. Georg. *Eccard* in Program. A. 1706. de Historia univers. contemtum sui vindicante.

In

In *Iustini Quæst. & respons. ad orthod.* quæst. LVI. p. 424. Quod erit discrimen in resurrectione inter infantes baptizatos, qui nihil egerint, & eos qui non sunt baptizati, ac similiter nihil egerint?	Liber hic *non est Iustini*, fatentibus criticis. Iac. *Mehrning* in Historia baptismi 170.

Iustinus, natus in Flauia Neapoli, urbe Palæstinæ, ante Sichem dicta, patre Prisco, avo Bacchio, Romæ commoratus sermonibus, vita & habitu philosophum egit, martyrum autem constantia, senisque cuiusdam admonitionibus motus, christianam circa annum Christi 133. suscepit religionem, atque hinc *Crescentem*, philosophum cynicum, nactus hostem, ab eodemque insidiose accusatus, martyrii gloriam obtinuit anno Christi, ut probabile videtur, 163. *Hieronymus* Catal. scriptor. eccles. c. 23. *Tentzel.* Exercitat. select. p. 165. *Cave* P. I. 27.

Athenagoras, patria atheniensis, professione philosophus, studio christianus, homo cum primis pius, singulari ingenio præditus, in divinis iuxta & humanis literis egregie versatus, (verba hæc sunt *Rechenbergii* in eius editione) secundi scriptor seculi, quo anno obierit, quoque mortis genere, cum ignarissimis scimus. Plura autem de eo sciremus, si XII. eius libri *περι των εις εαυτον*, qui MSS. extabant in bibliotheca Conr. *Gesneri*, in lucem exiissent. Sed opus de vero & perfecto amore, quod eidem tribuitur, est suppositititium. I. Alb. *Fabricius* Biblioth. gr. l. 5. c. 1. p. 85. *Tentzel* 199. *Olearius* Biblioth. eccles. 89. Stilus eius, iudice Suffrido *Petri*, grandis est, & quantum sobrietas attica maximum capere potuit.

Theophilus noster non est ille, cui Euangelium Actusque apostolicos Lucas inscripsit, sed multo iunior, & quidem homo antiochenus, ex gentili christianus, ac postea episcopus urbis patriæ, A. C. 168. clarus, & post annum 180. defunctus. Scripsit & alios libros, unum contra Hermogenem, unum contra Marcionem, & libros catecheticos, sed omnes hi perierunt. Elaboravit quoque commentarios in euangelia, proverbia Salomonis, & Canticum canticorum; sed qui partim non extant amplius, partim mutili sunt. *Grabe* Spicileg. patr. sec. II. p. 219. I. A. *Fabricius* p. 91. *Olear.* P. II. 201. R. *Simon* Hist. crit. N. T. part. III. c. 1. p. 4.

Tatianus, natione assyrius, sive syrus, ex Mesopotamia, sophista sive philosophus, si non orator, deinde ex gentili christianus & Iustini discipulus, ad christianam quidem religionem eius perspicuitate & simplicitate permotus, vitaque christianorum modesta & frugali perspecta, multos scripsit libros, e quibus hodie tantum superest Oratio ad gentiles, *Eusebio*, *Irenaeo*, & *Origeni* laudata, ut elegantissima, utilissima, & eruditissima. Verum mortuo S. Iustino in graves incidit errores, damnans coniugium, veluti corruptionem, & abstinens a vino & animatis, atque ita sectam Encratitarum condens, obiitque, prout Io. Gottfr. *Oleario* in Abaco Patr. (nam in Biblioth. script. eccl. omissum est) p. 441. videtur, A. 175. cum Irenaeus, Lugdunensium antistes, adversus haereses scriberet. *Tentzel.* 218. *Cave* P. I. 34. I. A. *Fabricius* l. 5. c. 1. p. 81.

Hermias, sive *Hermeas*, philosophus christianus, licet non constet, quo tempore vixerit, antiquus tamen est scriptor, qui floruerit scripseritque ante religionis paganae destructionem. Legantur etiam, quae de eo tradunt *Tentzelius* p. 227. *Cave* P. I. 37. & P. II. 21, I. A. *Fabricius* 96. I. G. *Olearius* B. script. eccl. P. I. 330. Magnum autem saltum facit Iac. *Tirinus*, qui in Indice auctorum sui in S. scripturam commentarii, v. *Hermias*, hunc nostrum ait illum esse, cuius meminit Diog. Laërtius l. 5. s. 3. in vita Aristotelis, quique ex eunucho et trapezitae famulo factus sit philosophus, Platonis discipulus, ac postea Atarnensium tyrannus.

Conr. *Gesnerus*, tigurinus, medicus, philologus & polyhistor, pius etiam, & omni virtutum genere ornatissimus, lumen Germaniae & decus Helvetiae, inter universalium & perpetuorum catalogorum scriptores principatum obtinens, quantum iuvandae reip. litteriae studium in se esset vel eo ostendit, quod lue pestifera correptus, omni alia, praeterquam salutis aeternae cura abiecta, supellectilem librariam ita disposuit, ut scripta inedita post ipsius mortem publicari possent. Obiit A. 1565. aet. 49. postquam perpetuam ipse sibi noctem praedixerat, vir uti *Thuanus* iudicat, longissima vita dignissimus. Melch. *Adam* in Vitis medicor. 146. *König* 343. *Magirus* 389. *Conring* de Biblioth. Augusta 14. *Vogler* Introduct. in notit. bonor. scriptor. 10. 24. B. G. *Struve* Introd. in notit. r. l. cap. 1. p. 27. Horrendis autem *Crassi* verbis, quae leguntur Elogior. P. I. 26. opponi possunt ea, quae de eius cura salutis aeternae memorat *Thuanus*, deque eius virtutibus *Teissier*. *Le-*

Leontius, byzantius, ibique advocatus, si non etiam ecclesiæ presbyter, postea monachus in Laura S. Sabæ prope Hierosolymam, claruit sub MAVRICIO Imp. & vitam protraxit usque ad annum 620. Scripsit Excerpta, sive scholas de sectis, item adversus Eutychianos, Nestorianos, ac Severum, Dubitationes hypotheticas, & alia. *Cave* P. I. 303. *Olearius* B. script. eccles. P. I. 442. & P. II. 114. Io. Alb. *Fabricius* B. gr. l. 7. p. 451. G. I. *Vossio* de Histor. gr. l. 4. c. 18. idem videtur cum Leontio, cyprio episcopo, sed *Olearius* eos distinguit.

Euthymius Zigabenus, monachus græcus, ordinis S. Basilii, A. C. 1116. florens, ALEXIO Commeno familiaris, confecit Panopliam adversus hæreses, & Comment. in psalmos, in X. scripturæ cantica, & in IV. euangelia. *Voss.* l. 2. de Hist. gr. c. 27. *Cave* P. I. 451. *König* 289. & *Olearius* P. II. 251. Ceterum de Euthymio notandum, eum, ut *Colomesius* observat p. 627. & ex eo *Crenius* Differt. I. de furib. librar. p. 55. exscribere Chrysostomum, tacito eius nomine.

Petrus Franciscus *Zin*, veronensis, plurima e græco in latinum transtulit, ut Gregorii nazianzeni orationem de amandis & amplectendis pauperibus, Gregorii nysseni orationes II. eiusdem argumenti, Philonis vitam Iosephi, IV. abbatum, Ephræmi, Nili, Marci & Esaiæ quædam opera, & 3. condidit orationes, quarum prima agit de virtutibus Augustini *Valerii*, episcopatum veronensem auspicantis, secunda de philosophiæ laudibus, tertia de iuris & legum laudibus, floruitque medio seculo XVI. *Simlerus* in Epit. Biblioth. Gesner. 672.

Conradus *Clauser*, tigurinus, eodem, quo Zinius, florens tempore, latinitate donavit *Cornuti*, sive *Phornuti* commentarium de natura deorum gentilium, Commentarios quosdam in epistolas Pauli, *Laonici* libros X. de origine & rebus gestis Turcarum, ipseque scripsit Sermones de I. Christi passione & resurrectione, librum de Oratione, Admonitionem de legendis poëtis, Phrases Isocratis, Methodum analyticam ex Platone, Aristotele, Hermogene & Cicerone conflatam, Artificiosam methodum declamandi, concionandi, disputandi, conscribendi epistolas, & alia. *Simler* 161.

Ioach. *Perionius*, Cormeriaci in Turonibus natus, Aristotelem elegantius latinum, quam Io. Argyropylus fecerat, reddere studens, dum nimium Ciceroni addictus erat, Nic. *Gruchii* & Gul.

Guerentai censuram expertus est. Eidem etiam cum Pet. *Ramo* contentio fuit de Aristotele. Multa ex Patribus graecis transtulit in latinam linguam, suasque ipsius lucubrationes publico dedit, quibus nominis famam, satis inter sui aevi homines claram, ad posteritatem propagavit, & animam de litteraria republica bene meritam Deo reddidit A. 1559. *Thuanus* lib. 23. p. 451. *König* 620. G. Th. *Meier* praef. in analys. Polit. Aristot. §. 47. cuius verba refert *Magirus* 647.

Iacobus *Billius* (de Billi) prunaeus, sanmichaëlani coenobii in eremo antistes, vir non plus nobilitate, (verba sunt partim *Thuani* l. 74. p. 96. partim *Königii* p. 111.) quam propria virtute ac sanctimonia & doctrina ab omni fuco aliena, linguaeque graecae exacta cognitione clarus, praeterea etiam mathematum & iuris peritissimus, graecos Patres eleganter transtulit, notisque illustravit. Edidit etiam Formulas graecarum locutionum, Anthologiam sacram, & Observationes sacras: eiusque Carmina extant T. I. Delit. gall. Vtebatur familiariter Gilb. *Genebrardo*, viro doctissimo, cuius in aedibus Lutetiae dum valetudine parum firma hospitatur, & Gregorianae versionis nuper a se recognitae novam editionem urget, sub exitum anni 1581. post longa morborum taedia, vix 47. aetatis annum ingressus, in eadem, qua vixerat, pia animi tranquillitate ad Deum migravit. *Blount* 771. Vide etiam, quid in eo notet Rich. *Simon* T. II. de la Biblioth. choif. 35.

Pet. *Nannius*, alemariensis, presbyter & canonicus atrebatensis, graecae autem & latinae linguae 18. annos Lovanii in collegio buslidiano professor, grammaticus praeterea, criticus, orator, theologiae, iuris & matheseos gnarus, comis & blandi vir ingenii, multis doctrinae suae monumentis rem litterariam promovit, dum aliquot Patrum scripta feliciter transtulit, & de suis lucubrationibus reliquit Miscellanea, Dialogos, Orationes, item Scholia in Canticum canticorum, & Sapientiam Salomonis. Mortuus est A. 1557. cum saeculo annos aetatis numerans. Defunctum laudavit Cornel. *Valerius*, & Sigism. Frid. *Fugger*, L. Baro in Kirchberg & Viana, ut gratus discipulus, iussuque patris, qui cum *Nannio* amicitiam coluerat, bene merito tumulum posuit in D. Petri basilica louaniensi. Melch. *Adam* in Vitis philosoph. 178. *König* 566. *Magirus* 610. *Blount* 664. *Cren.* Animadv. P. XV. 88.

Raph.

Raph. *Seiler*, augustanus, ICtus, florens A. 1553, e græco transtulit *Cydonii* de contemnenda morte orationem, collegit Decisiones seu Sententias Cameræ imperialis ab A. 1495. usque ad annum 1570. ediditque Remissiones vel Relegationes, instar mercurialis statuæ indicantes, quo quique textuum iuris civilis, veri, perspicui solidique intellectus loco, ultra ordinarias leges, a diversis iuris interpretibus traditi atque explicati sint. *Simler.* in Epit. Biblioth. Gesner. 717. *König* 745.

Fed. *Morellus*, gallus, eruditione clarus in initio sæculi XVII, edidit *Pisidem*, commentarium in *Statium*, & *Libanii* orationes. *König* 553. *Morhof* Polyh. T. I. l. 6. c. 2. n. 19. p. 271.

Pet. *Lansselius*, gravelinganus, linguarum orientalium in academia madritensi professor, obiit A. 1632. æt. 52. deditque Scholia in ea SS. bibliorum loca, ubi Em. *Sa* & Io. *Mariana* deficiunt. Vid. *König* 457. & I. Fr. *Mayer* Biblioth. bibl. 70.

XXII.

IRENÆI Opera, quæ extant, & Fragmenta, cum scholiis & annotationibus Iac. *Billii*, Front. *Ducai*, & Fran. *Feuardentii*. Lutetiæ Paris. 1675. Quæ editio a *Cave* P. I. 31. habetur pro præstantissima. Meliores autem insecutæ sunt, *Grabiana* Oxoniæ A. 1702. de qua vide *Acta erud.* eiusd. anni p. 309. & Io. Alb. *Fabricium* Biblioth. lat. 728. & Biblioth. gr. l. 5. c. 1. p. 66. atque parisiensis P. *Massueti* A. 1710. de qua *Iournal* des Savans A. 1711. P. I. 68. & *Fabricius* B. gr. l. 5. p. 69. Operibus hisce præmittitur 1. *Feuardentii epistola dedicatoria* ad CAROLVM lotharingum, metensem & argentinensem episcopum, ac Pontificis a latere Legatum, in qua eorum studium commendat, qui veterum, præsertim theologorum, scripta edunt & emendant, deinde in laudes excurrit cum Irenæi, tum Caroli lotharingi. Invehitur autem in Lutheranos &, uti vocat, Calvinianos, eosque divum Petrum horrendis probris lacerare, hominem libero arbitrio spoliare, operibusque iustis nullum in cœlis præmium polliceri criminatur: quæ omnia sunt falsa, talia tamen, quæ fidem faciunt iudicio Ios. *Scaligeri* Canon. isagog. chronol. l. 3. p. 216. ubi editores hosce Irenæi vocat clamosos & maledicos. 2. *Commonitio* ad lectores de hac Vta librorum Irenæi editione, ubi fatetur, Irenæum græce scripsisse, putat autem, sive eundem,

dem, five presbyterum quendam græca in latinum transtulisse. 3. Vita Irenæi per eundem *Feuardentium*. 4. Antidota adversus probra & impias criminationes, quibus illustrissimam B. Irenæi famam lacerare, auctoritatemque vel imminuere, vel labefactare conentur novissimi huius temporis hæretici. Quinam vero illi? Ex crudeli quidem Feuardentii sententia: Calviniani & Lutherani, illi in libro gallicano, quem Clypeum fidei inscripserunt, hi in Centuriis magdeburgensibus. 5. Encomia B. Irenæi ex priscis Patribus collecta. 6. Interpretatio latina vocabulorum græcorum, quæ in Irenæo passim obvia sunt.

Ad Irenæi autem scripta quod attinet, exhibetur heic ex illis, quicquid superest, videlicet 1) V. libri adversus hæreses p. 1. scripti ante annum Christi 177. ita tamen, ut intervallo aliquo duo priores libri præcesserint reliquos. In quorum primo agitur de erroribus hæreticorum inde a Simone mago usque ad sua tempora, in primis autem de erroribus *Valentinianorum*: in secundo refutat eos per ipsorum principia, ostendens, sibimet ipsos contradicere: in tertio docet, per auctoritatem ecclesiæ fieri non posse, ut totius mundi ecclesiæ conspirarint in sententia doctrinæ apostolicæ contraria: In quarto probat, non esse nisi unum Deum, & contra *Marcionem* demonstrat, eundem esse Deum in V. ac N. T. Præterea rationes affert, quare homo spiritualis i.e. christianus, condemnet paganos, iudæos, hæreticos, & schismaticos: in quinto, eoque magna ex parte mutilo, agit de redemtione I. Christi, de lapsu hominis, resurrectione, extremo iudicio, antichristo, & statu animarum post mortem. Quamvis autem translatio horum librorum, exeunte seculo II, ut *Grabio* videtur, a quodam lugdunensis vel alterius in Gallia ecclesiæ ministro facta, admodum sit barbara & erroribus plena, nihilo minus tamen pretiosum est depositum, unde doctrina S. huius patris perspici & æstimari potest. 2) Fragmenta horum librorum græca ex Eusebio, Theodoreto, Epiphanio & Damasceno, latine reddita a Ioach. *Perionio*, Iac. *Billio*, Io. *Christophorsono*, aliisque: item Fragmenta V. ex scriptis B. *Polycarpi*, nunquam antea impressa. *Billii* scholia & *Ducai* Notæ ultra XIIX. primi libri capita sese non extendunt, sed *Feuardentius* singula omnium librorum capita notis illustravit: quæ, *Du Pinii* iudicio p. 74, maximam partem sunt utiles, & eruditæ, sed non nullæ earum rum

rum excedunt limites, quos sibi præscribere debet commentator, quippe qui explicare debet auctorem suum, non vero ostentare eruditionem. 3) Fragmentum ex libro extremo Ogdoadis (quam scripsit contra Florinum valentinianum, nuper presbyterum romanum) de accurate describendis & cum αυτογραφω conferendis suis libris, cum diris & imprecatione, quales & Iudæi & Christiani, immo etiam Romani, Græci & barbari suis adponere solebant libris. *Fabricius* Biblioth. gr. l. 5. p. 74. 4) Fragmentum epistolæ ad VICTOREM papam de celebratione paschatis diversa apud orientales & occidentales. Et post Indicem plura sequuntur Fragmenta, a *Ducao* serius transmissa. Alia edidit Christoph. Matth. *Pfaff* quæ recensentur in *Clerici* Biblioth. anc. & mod. T. III. 449. & nel *Giornale* de' Letter. d' Italia T. XVI. 226. 5) Sub finem operum additur etiam *Arnobii* catholici & *Serapionis* conflictus de Deo trino & uno, duabus in Christo substantiis in unitate personæ, gratiæ & liberi arbitrii concordia, cum notis *Feuardentii.*

Lib. I. adu. hæres. c. 26. p. 127. b. *Non similiter*, ut Cerinthus & Carpocrates opinantur.	*Consimiliter. Veiel* disp. I. de cura veter. circa hæres. 33. *Ittig* de Hæresiarch. ævi apostol. (in Actis erud. 1690. 311.)
In Annot. ad c. 9. l. 2. p. 159. a. Hoc ipsum novissimi huius ævi *Gnosticis, i. e Lutheranis & Calvinianis* contigisse.	Vid. *Le Clerc* Biblioth. choif. T. III. 406.
L. 2. c. 57. p. 218. a. Nec invocationibus angelicis *faciat* aliquid, nec incantationibus, nec aliqua praua curiositate, sed munde & pure & manifeste orationes *dirigentes* ad Dominũ.	Sic legendum: Nec invocationibus angelicis *facit* aliquid — orationes *dirigens* ad Dominum. *Werlhof* Programm. A. 1702. C 3.
In Annot. ad lib. IV. c. 23. p. 340. a. Calvinus & Marloratus *plane iudaizantes*	Hoc refutatur a *Clerico* T. III. de la Bibl. choif. 406.
In Annot. ad lib. IV. c. 37. p. 374. a *Hermetis* seu Pastoris scripta.	*Hermæ* E. S. *Cyprianus* ad Hieronymi Catal. de Scriptor. eccles. 235.

Irenaus, natione græcus, post Domitiani mortem natus, discipulus S. Polycarpi & Papiæ, a *Pothino* episcopo lugdunensi ordinatus provecta iam ætate presbyter, eiusque successor factus A.178. subque SEVERO Imp. martyrium passus circa annum 202. aut 203, scripsit græce, non latine, (ut *Erasmus* initio credidit, postea tamen errorem suum corrigens) & quidem, præter libros & epistolas superius commemoratos, tractatum contra gentiles περι επιστημης de scientia: librum de disciplina: Demonstrationem apostolicæ prædicationis, ad Marcianum fratrem: librum διαλεξεων διαφορων, h. e. dissertationes aut homilias super variis materiis: epistolam ad Blastum de schismate, quia ille prætextu ritus paschalis iudaismum in ecclesiam invehere cum non posset, ab ea discessit: librum de monarchia ad Florinum, in quo ostendit, Deum non esse auctorem malorum. Stilus Irenæi non est sublimis, sed pressus, tersus, nervosus, nec tam aptus ad delectandum, quam ad erudiendum lectores. Henr. *Dodvvellus* scripsit Dissertationes VI. in Irenæum, de quibus vide *Acta erudit.* A.1690. 547. & Io. Alb. *Fabricium* Biblioth. gr. l. 5. p. 68. De ipso autem Irenæo evolve sis non tantum *Dodvvellum* & *Fabricium* modo memoratos, sed etiam *Kônigium* 434. *Magirum* 481. *Blount* 174. *Du Pin* T. I. 75. *Olear.* T. I. 416. *Cave* T. I. 30. *Grabium* Prolegom. in Irenæum, & R. *Simon.* Hist. crit. N. T. part. III. c. 1. p. 8.

Arnobius, vulgo iunior dictus, ut ab Arnobio afro distinguatur, gente, ut videtur, gallus, scripsit etiam Commentarium in psalmos, & Annotationes ad quædam loca euangelistarum, florens sub medium seculi V. *Feuardent* in Præfat. *Kônig* 63. *Cave* P. I. 255. *Olearius* P. I. 79.

Fran. *Feuardent*, gallus, ordinis Minorum, S. theol. D. & professor parisiensis, natus A. 1541, florensque adhuc A. 1580, commentatus est in Ruth, Esther, Ionam, epistolas Iacobi, Petri, Iudæ. Reliquit etiam Theomachiam calvinisticam, hæreticosque, ut Andr. *de Soussay* loquitur in Continuat. Bellarm. p. 51, acerrimis scriptis exagitavit. *Dallaus* in lib. de Pœna & satisfact. 462. scribit, fuisse hominem suo nomine dignissimum, cæcosque irarum, odiorum & furiarum ignes sic exagitasse, ut raro apud se esset. Et *Hottingerus* Bibliothecar. 313. corruptionis in Irenæo eundem accusat, ipsosque Pontificios propterea editionem coloniensem feuardentianæ

præ-

præferre obſervat. Adde *König.* 302. *Caſaubonïana* 67. *Cave* P. I. 31. *Thomaſ.* in Cautel. p. 129.

OPTATI milevitani Opera, cum obſervationibus & notis Gabr. *Albaſpinai.* Pariſiis 1631. Huic editioni quæ vitioſa eſt, acceſſerunt etiam eiusdem Albaſpinæi de veteribus eccleſiæ ritibus Obſervationum libri II. ac Notæ in concilium eliberitanum & quosdam alios antiquos canones, atque aliquot Tertulliani libros. Præclara autem & emendata, ceterisque omnibus præferenda eſt editio Lud. El. *Du Pin*, cum ipſius *Albaſpinai*, Fran. *Balduini*, Mer. *Caſauboni*, Caſp. *Barthii*, & incerti ſcriptoris notis, Lutetiæ Pariſ. (an vero Amſtelodami?) A. 1700. de qua *Acta eruditorum* A. 1701. pag. 193. Contenta noſtri voluminis hæc ſunt: 1) Caroli *Paulini*, aurelianenſis, S. I. ac poſtea LVDOVICI XIV. Gall. Regis confeſſionarii, qui editionem iſtius, poſt obitum Albaſpinæi, curavit, *epiſtola* ad Armandum Io. Cardinalem de RICHELIEV *dedicatoria*, in qua in laudes magni huius Cardinalis excurrit. 2) Narratio felicis obitus Gabr. *Albaſpinai*. 3) Præfatiuncula ad lectorem, qua refertur, ſtatuiſſe beatum hunc epiſcopum hiſtoriam omnem carthaginienſem, ac Donatiſtarum hæreſis ortum atque progreſſum ſic illuſtrare ſuis Obſervationibus, omnino ut hæc ſuperioribus ſeculis implicata quæſtio poſteris aperta, plana, explicata denique videretur: ſed mortem præmaturam huic obſtitiſſe propoſito. 4) *Albaſpinai* obſervationes XI. in Donatiſtarum hiſtoriam, videl. 1. de erroribus ac criminibus Donatiſtarum. 2. & 3. Quomodo congruerent aut differrent Novatiani & Donatiſtæ. 4. An *Melchiades* datus fuerit iudex a CONSTANTINO, in cauſa Donatiſtarum. 5. 6. 7. de manus impoſitione, quæ eſt in ſententia Melchiadis. 8. 9. An quosdam reordinarint Donatiſtæ. 10. de Concilio arelatenſi, contra Calvinum & Molinæum ſeniorem. 11. de die & Conſulibus iudicii proconſularis, quo Felix apungitanus purgatus fuit. 5) *Optati* libri VII. contra Parmenianum. *Hieronymus* tantum VI. memorat: ſeptimus autem, ut *Sculteto* & *DuPinio* Tom. 2. p. 109. videtur, eſt auctori noſtro ſuppoſitus, & fœtus alicuius afri haud ita diu poſt Optatum viventis, & primum in lucem productus a Fran. *Balduino* ICto A. 1569. Optatus in libris ſuis VI. non ſolum ſurgentis atque invaleſcentis donatianæ ſectæ factionisque hiſtoriam exponit, ſed errores ipſos Donatiſtarum confutat, ſcelera item, factiones, & ſacrilegia ipſorum,

ut vocantur, exagitat. In specie autem liber I. agit de traditoribus & origine schismatis Donatistarum. II. de una vera ecclesia, quæ, & ubi sit? III. de defensione ecclesiæ catholicæ adversus criminationes *Parmeniani*, quod, dum unio africanæ & aliarum ecclesiarum quærebatur, duo a Marcario, CONSTANTIS Imperatoris Legato, essent occisi. IV. de abusu dictorum scripturæ, quem committant Donatistæ, dissuadentes populo unitatem ecclesiæ. V. de baptismatis iteratione nefaria. VI. de multifaria stultitia Donatistarum, & moribus perversis eorum, qui ad ipsos transierunt. In VIImo repetuntur non nulla capita, in prioribus iam tractata libris, atque ad novas aliquot Donatistarum provocationes respondetur. 6) Notæ Gabr. *Albaspinai* in VII. Optati libros. 7) In eosdem Annotationes ex Fr. *Balduini* commentariis. 8) Ad eosdem *incerti auctoris* Emendationes. 9) Gesta purgationis *Caciliani* & *Felicis*. Sunt pars quædam processus verbalis circa iustificationem Felicis, episcopi autumnitani, habiti A. 314. m. Febr. in quo convincit *Ingentium* falsi, quod nimirum & ipse contribuerit aliquid ad epistolam Cæciliani, qua falso accusabatur Felix, quasi esset traditor. 10.) Exemplum epistolæ *Constantini*. Qua præcipitur Ablauio, ut Cæcilianum cum quibusdam suæ sectæ episcopis æque ac nonnullos ipsius accusatores Arelaten mittat, quo ibi in Synodo mox instituenda possint iudicari. 11.) Concilium episcoporum Arelate celebratum & directum a SILVESTRO, Episcopo Romanorum. Vbi habentur V. epistolæ CONSTANTINI Imp. e quibus Donatistarum obstinatus animus, & Imperatoris moderatio ac studium pacis ecclesiæ elucet. 12.) Fragmenta a donatista quodam scripta ex historia passionis martyrum africanorum sub Anulino proconsule: videlicet, Dativi, Saturnini, Felicis, Ampelii & aliorum. Scriptum hoc complectitur impudentes Donatistarum calumnias contra Mensurium & Cæcilianum. 13.) Gesta Collationis carthaginiensis. Habita hæc fuit Collatio inter Catholicos & Donatistas, HONORII Cæs. iussu, coram Fl. Marcellino V. C. Trib. & Not. P. C. Varanis V. C. A. 411. ac primum in lucem edita a Papirio *Massonio*, postеaque a Petro *Pithoeo* cum MSS. collata & emendata. 14.) Historia carthaginiensis Collationis ex Commentariis Fr. *Balduini*. 15.) Observationum *Albaspinai* libri duo, eiusdemque Commentarii & Notæ in aliquot concilia & Tertulliani libros, nimirum in Concilium eli-

beri-

berinum, cæsaraugustanum, toletanum I. barcinonense, gerundense, nicænum I. chalcedonense, ancyranum, neocæsariense, antiochenum, laodicense, & caput 2. epistolæ tertiæ INNOCENTII P. R. ad Exuperium; in concilium arelatense I. arausicanum I. vasense I. arelatense II. valentinum, epaunense, carthaginiense II, III. & IV. in *Tertulliani* libros de Pœnitentia, de Oratione, ad Vxorem, de Præscriptionibus, de Pudicitia, de Spectaculis. *Thomas.* in Cautel. c. 11. §. 26. c. 13. §. 19. De Notis & Observationibus istis, ac præcedentibus etiam, quas memoravimus numero sexto, sic iudicat *Du Pin* p. 121. eas quidem explicare quædam capita disciplinæ, nec tamen semper recte se habere. Interim pro frivolis scripta isthæc non sunt habenda, sicut iudice *Hülsemanno* in Patrol. c. 4. n. 28. sine caussa fecit Mer. *Casaubonus.* Observationes hæ alias prodierunt cum notis Georg. *Kettembeilii*, opera Conr. Rittershusii, in 4. item cura Gebh. Theod. *Meieri* eadem in forma.

Optatus, afer, milevitanæ ecclesiæ in Numidia episcopus, circa annum Christi 370. sub VALENTINIANO & VALENTE Impp. sedente Romæ DAMASO, sex libros adversus Parmenianum, sectæ donatisticæ episcopum, elucubravit; vixit autem usque ad pontificatum SIRICII, ac THEODOSII imperium: quo tempore libros suos recensuerit, eaque confecerit additamenta, quæ libro VII. continentur. Quo vero anno diem supremum obierit, non liquet. *Sancti* nomen inde iam ab initio sexti post natum Christum seculi tributum ei est. Occasio libros istos scribendi Optato hæc fuit: Donatistæ maledicis ubique vocibus adversus Catholicos perstrepebant, at consessum & colloquium eorum vitabant quam poterant maxime. *Parmenianus* autem non contentus, dictis, quæ in ventos abeunt, Catholicos incessere, sententiam scriptis suam complexus est. Hæc igitur *Optatus* sibi refutanda sumsit libris prædictis, quorum utilitatem prædicat B. *Hieronymus*, multaque & valde egregia ad doctrinam pariter & disciplinam ecclesiasticam in eis contineri, variis probat exemplis. Stilus auctoris est magnificus, vehemens, & pressus, sed minus nitidus, ac politus. *Du Pin* in præfat. (& in *Actis erud.* A. 1701. 195.) *König* 590. *Cave* P. I. 131. *Olear.* P. II. 44. *Centuriatores magdeburgenses* laudant eum, ut virum instructum multiplici eruditione, constanti pietate, & doctrina. *Barthius* vocat pium & elegantem scriptorem, summumque argumentandi artificem. Vide *Magirum* 623.

Gabr. *Albaspinaus*, Guilielmi Marchionis a Castello novo filius, adeoque ex illustrissima familia editus, aurelianensis episcopus, multis virtutibus, doctrina, ingenio, consilio, acritate mentis, navitate, canonum veterum decretorumque scientia, & praeclaris ingenii dotibus, praecipue vero humanitate, misericordia & liberalitate erga pauperes insignis, ac fere incomparabilis fuit. Famulorum ægrotantium curam ipse habuit, eosque crebro inuisit. Nihil ei prius, nihilque antiquius fuit, quam copias pauperibus suas, easque ingentes, elargiri, illos ipsos *uberiores ac pinguiores suos fructus* (vox Antistite digna, sed oppido rara!) vocitans. Sæpe etiam piis hominibus dixit, si gravior annona incumberet, non ea tantum, quæ in numerato haberet, cum egenis communicaturum, sed omnem insuper supellectilem suam, & abacum, & currum, & sacrarii sui aurum atque argentum omne oppigneraturum. Immo post mortem suam nihil de familiæ claritate, nihil de dignitatibus, nihil de virtutibus suis prædicari voluit, præter unicam in pauperes misericordiam: eamque sibi fore dulcem næniam, funebrem pompam, ac monumentum ære perennius putavit. Mortuus autem est A. 1630. Gratianopali, cum ex Alpibus, ad quas LVDOVICVS XIII. Rex christianissimus fulminabat, & ad quem a Clero gallicano missus fuerat, rediisset, mortemque eius sensit viditque in somnio mendiculus quidam, in via, qua Aurelia Magdunum itur, cum misera & afflicta matre degens: media enim nocte magno eiulatu matrem excitauit, ac *fame posthac peribimus*, inquit, *o mater: obiit sacer antistes, iam iam vale mihi dixit, atque ut sua caussa Deum orarem, multis precibus obnixe contendit.* Nam Aurelia Magdunum ad castellum suum nunquam ibat benignissimus præsul, neque Magduno redibat unquam Aureliam, quin mendicanti ad currum pauperculo isti nummum impertiret argenteum, unde arctissima in rerum omnium egestate sustentaretur oppressa familia. Atque hæc excerpsimus ex *Descriptione felicis eius obitus*, quæ, uti diximus, Operibus præmissa est. Ab *Vsserio* in Epp. Ignatii c. 6. p. 195. dicitur vir antiquorum ecclesiæ rituum scientissimus; & a Ger. *Titio* de phrasib. vet. eccl. Dd. p. 158. episcopus doctissimus. Quibus adde Ios. *Arnd* de freq. commun. c. 5. p. 133. & Christian. *Helvvichium* de ordinat. presbyt. p. 3.

CLE-

XXIII.

CLEMENTIS alexandrini opera, græce & latine, ex versione Dan. *Heinsii*, & emendationibus Frid. *Sylburgii*, variorumque annotationibus. Coloniæ, seu potius Wittebergæ, 1688. Ex bibliotheca Frid. Bened. *Carpzovii*. Editio nova, iuxta parisinam A. 1641. Huic autem *Du Pin* T. I. p. 86. præfert alteram parisinam de A. 1629. Et illi quidem, qui ad hanc editionem contribuere annotationes, sunt Theod. *Canterus*, Ioan. *Arcerius*, Dav. *Hæschelius*, Georg. *Remus*, Pet. *Victorius* & Hieron. *Commelinus*. Opera vero ipsa, hic contenta, sunt: 1) Admonitio ad gentes p. 1. Qua eas hortatur, ut relicta religione sua falsa christianam amplectantur. 2) Pædagogi libri III. p. 77. Quibus hominis conversi mores formantur, seu theologia moralis traditur. 3) Stromatum libri IIX. p. 269. In quibus ei, qui iam informatus est in doctrina christiana, uberiorem eius cognitionem subministrat: præcipuusque huius operis scopus est ostendere, doctrinam christianam philosophia esse antiquiorem. Octavus autem liber est farrago principiorum logicorum, nihilque continet, quod spectet ad religionem christianam. *Du Pin* T. I. 83. Dicuntur libri *Stromatum*, quia continent variam multiplicemque literaturam, similem stragulis varie contextis, quæ a Græcis *στρωματα* vocantur. Tria hæc scripta, uti ex *Heinsio* observat Io. Alb. *Fabricius* B. gr. l. V. 103. referunt veterum mystagogorum ac philosophorum tres gradus, *αποκαθαρσιν*, *μυησιν*, & *εποπτειαν*. nam in Protreptico purgantur futuri christiani a sordibus superstitionum atque ethnicismi; in Pædagogo iam facti initiantur atque instituuntur; in Stromat. libris ad sacra maxima, & supremamDei contemplationem admittuntur. 4) Subiiciuntur *εκ των Θεοδοτȣ και της ανατολικης καλȣμενης διδασκαλιας κατα τȣς Ουαλεντινȣ χρονȣς Επιτομαι*, græce tantum, i. e. epitome ex *Theodoti* scriptis, & doctrina orientali (id est, Gnosticorum. R. *Simon* Hist. crit. T. III. 19. 28. & *Thomas.* in Cautel. 136.) secundum tempora vel æonas Valentini, continens varias locorum S. scripturæ explicationes gnosticas & valentinianas. Intelligendus autem Theodotus byzantinus, coriarius, a VICTORE rom. episcopo excommunicatus, cuius hæresin perstringit etiam S. *Hippolytus* in homilia contra errores Noeti. Et Epitomen illam a Fran. *Combefisio* latinitate donatam, quæ interpretatio extat in *Fabricii* B. gr. l. V. 135. germanice reddidit Godofr.

Arnoldus in Hist. eccles. & hæret. P. IV. p. 41. quam vero versionem postea impugnavit Elias *Veiel* in Ostensione Arnoldo opposita. Præmittuntur præfatio & veterum de Clemente nostro testimonia. In præfatione autem dicitur, *Hervetum* male hæc vertisse opera, idque aliquot exemplis comprobatur; *Clementem alex.* esse auctorem valde obscurum: sapientesque videri, non qui voces in Patribus & syllabas, quanquam & hoc necessarium, sed qui vitam emendent. Clementis huius Supplementum edidit Thom. *Ittigius*; de quo vide *Acta erudit.* A. 1700. 451.

In *Stromat.* l. VI. p. 646. prophetæ dictum (*Ps.* 117. (118.) 20. *Barnabas* exponens. | Immo *Clemens* romanus, *Grabe* Spicil. Patr. sec. I. 303.

Titus Flavius *Clemens*, atheniensis, dubium nativitate ne, an origine, ex ethnico philosopho christianus, multis & longinquis itineribus exercitus, Pantæni discipulus, & successor in munere catechetico, pariterque alexandrinæ ecclesiæ presbyter, & catecheseon magister, eruditus sed & nævis expositus, claruit ab A. C. 191. usque ad 210. multaque scripsit, e quibus prædicta duntaxat supersunt. *Olearius* P I. 169. Io. Alb. *Fabricius* 102. *Thomas*. in Cautel. 127. Fuit hic Clemens, iudice *Barthio*, & *Campanella*, omnium, qui contra gentes, ex earum doctrina & lectione instructi pugnarunt, auctorum longo intervallo præclarissimus, ac verus christianæ antiquitatis Varro. Stilus eius in Stromatibus est incomtus, sed in Protreptico & Pædagogo elegantior, fulciturque gravitate, quæ lepore non caret. *Cren.* de Singular. scriptor. 98. *Magirus* 224. *Blount* 178. *Campanella* de libris propr. c. 9. Rich. *Simon* Hist crit. N. T. part. III. c. 2.

Dan. *Heinsius*, gandavensis, iam in infantia & pueritia adversam fortunam cum parentibus expertus, Henr. *Schotani* & Bonaventuræ *Vulcanii* discipulus, a grammaticorum canonibus ediscendis abhorrens, græcarum autem literarum studio incredibili ardescens, a Ios. *Scaligero* & Phil. *Marnixio* impense dilectus & æstimatus, in academia leidensi iuvenis, videl. anno ætatis 19, docere cœpit, latinos primo, mox & græcos exponens auctores: postea politica professione donatus est, ac denique historica, publicæ quoque bibliothecæ a Curatoribus præfectus, a GVSTAVO ADOLPHO, Sueciæ Rege, in numerum Consiliariorum cooptatus, & a Ser. VENETORVM Rep. equestri D. Marci

ci dignitate ornatus. Morti proximus, quæ secuta est A. 1655. ætatis eius 73. omnium pæne rerum oblitus est. Ex auctoribus græcis & latinis, partim cum interpretatione & notis suis, edidit Maximum Tyrium, Aristotelis librum de poëtica, Paraphrasten antiquum in Ethica Aristotelis, Theocritum & græcos interpretes, Hesiodum & eius interpretes, Theophrastum eresium, Themistii Orationes quasdam, Silium italicum, Horatium, Senecæ tragœdias, deque sui ingenii penu Peplum græcorum epigrammatum, Orationes, Poëmata, Historiam rerum ad Silvam-Ducis gestarum, (in qua *Taciti* profundum os multa doctrina curaque, sine ineptiis, prout *Crenius* p. I. Methodor. p. 382. iudicat, non infeliciter æmulatus est) & alia. *König* 386. *Academia leidens* 201. Io. *Moller* ad Schefferi Suec. liter. 454. *Magirus* 424. *Blount* 993. Quibus adde Octav. *Ferrarium* Opp. P. I. 154. & P. II. 111. *Scaligerana* 178. 185. *Morhof* in Polyhist. *Schuppius* in lib. Amicus in adversis, accusat eum magnæ superbiæ, G. I. *Vossius* in Epp. præst. vir. p. 800. maledicentiæ, & *Calovius* ap. Cren. Animad. P. I. 63. sectationis criticarum minutiarum.

XXIV.

ORIGENIS Commentaria in S. scripturam, quæcunque græce reperiri potuerunt, omnia, cum variorum versionibus, notisque & animadversionibus, atque Origenianis Pet. Dan. *Huetii*. Coloniæ (aut potius Wittebergæ, vel Francofurti) 1685. ad exemplar rotomagense anni 1668. Origenis opera sæpius prodierunt Lutetiæ Paris. & Basileæ, de quo legendi sunt *Du Pin* T. I. 34. *Cave* P. I. 61. R. *Simon* Epp. select. ep. X. ac I. Alb. *Fabricius* B. gr. l. 5. Et P. *de la Rue*, monachus benedictinus, novam ac pleniorem daturus est omnium Origenis operum editionem. Quique ea integra, prout quidem hodie dantur, vult habere, is iungere huic volumini debet ea, quæ latine edidit Gilb. *Genebrardus*, & quæ seorsum prodierunt, videlicet librum de Precatione: Sermonem exhortat. ad martyrium: Hebraicorum nominum S. scripturæ, & mensurarum interpretationem: & librum I. refutationis omnium hæresium, editum a Iac. *Gronovio*, & I. C. *Wolfio*. In hoc autem volumine huetiano, quod prima est pars eorum, quæ publico donare constituerat reverendissimus editor, quodque complectitur exegetica, cum secunda deberet exhibere Syntagmata, & tertia Spuria, continentur 1) Fragmenta Comment. in Geneseos c. 1, v. 12. 14. 16. scripti post A. C.

A.C. 231. æt. 47. cum versione Fran. *Vigeri* & Io. *Tarini.* 2) Fragmenta Comment. in Exodi cap. 20, 27. eodem tempore. 3) Fragmentum homiliæ II. in Leviticum, post A. C. 244. æt. 60. sed diversæ ab illis in Leviticum homiliis, quæ in latinis Origenis editionibus exstant. 4) Fragmentum comment. in Iosuam. c. 15. post A. 237. 5) Homilia in I. Regum. c. 28. post A. 244. æt. 60. cum versione Leon. *Allatii.* 6) Fragmenta comment. in psalmos, ante A. 231. æt. 47. cum versione *Petavii*, *Tarini*, Henr. *Valesii.* 7) Fragmentum parvi tomi in Canticum, post A. 210. æt. 26. & aliud ex secundo in Canticum tomo, A. 240. æt. 56. cum auctor esset Athenis. 8) In Ieremiam homiliæ XIX. eodem tempore: & tertia quidem, quinta, sexta, septima, decima quinta, decima octava, & undevicesima cum Balth. *Corderii* versione. Omissa autem sunt, indicante id *Fabricio* p. 217. Fragmenta, quæ exstant in Catena in Threnos, quam latine Ant. *Agellius*, & græce ac latine Mich. *Ghislerius* publicaverat. 9) Fragmentum tomi XX. in Ezechielem, A. 240. æt. 56. 10) Fragmentum exegeticorum in Hoseam. A. 247. æt. 63. 11) Fragmentum tomi I. in Matthæum, post A. 244. æt. 60. & tomi II. cum *Valesii* & *Tarini* versione; nec non Tomus XI. usque ad XVII. cum *Huetii* versione. 12) Tomus I. & II. in Iohannem, ante A. 231. æt. 47. cum versione Ambrosii *Ferrarii.* 13) Fragmentum homiliæ quartæ in Acta apostolorum, post A. 244. æt. 60. cum versione Io. *Tarini.* 14) Fragmenta tomi I. & IX. exegeticorum in epistolam ad Romanos, eodem tempore. 15) Fragmenta duo homiliarum in epistolam ad Hebræos, post A. 244. æt. 60. cum versione Henr. *Valesii.* Quas observationes de tempore scriptionis aut meditationis, præstantissimo debemus *Fabricio*, l. c. Hisce subiunguntur *Huetii* Observationes & Notæ: in capite autem voluminis exhibentur eiusdem Præfatio, & Origeniana, in quarum illa vir illustrissimus disserit de iam commemoratis partibus huius operis, in his autem 1. de vita & obitu Origenis, 2. de eius eruditione & dogmatis, unde multæ ortæ sunt turbæ. 3. de eiusdem scriptis.

Origenes, non confundendus cum Origene philosopho platonico, natus Alexandriæ Ægypti A. 185. parentibus christianis, (e quibus pater *Leonidas* martyrium subiit A. 202.) adeoque a puero christiana fide imbutus, sæculares & sacras litteras diligenter coluit, mirumque in modum in utrisque profecit. Clementis alexandrini

&

& auditor fuit, & catechetico in munere successor; cumque in hac proselytorum informatione frequenter ipsi non minus cum fœminis, quam cum maribus conversandum esset, scripturæ litteram *Matth.* 19,12. superstitiose secutus, se ipsum, cultro ne vel medicamine? probabilius autem hoc, quam illo, eviravit, magisterium catecheseos incredibili studio exercens, donec per invidiam *Demetrii* episcopi expulsus Cæsaream se conferret, ubi anno ætatis 43. Christi 228. ordinatus fuit presbyter. Sed & hoc displicuit Demetrio, episcopo ordinario, propterea que omnem lapidem movit, ut reversum Alexandria eiiciendum, & sacerdotio privandum curaret. Sic Origenes iterum Cæsaream migravit, ac deinde persecutionis procella sæviente de loco in locum fugit, donec Tyri miseram & calamitosam vitam anno Christi 253 ætatis 68. deponeret. Iac. *Hasaus* in Conlect. libr. rar. T. I. Fasc. V. 55. Dictus fuit *Adamantius*, item χαλκέντερος, ob animum pertinacem & plus quam adamantinum, utpote quem nec vitæ austeritas, nec perpetui laboris studium, nec dura paupertas, nec æmulorum improbitas, nec suppliciorum terror a sancto absterreret instituto. Cognominatus quoque fuit συντακτης *Compositor*, incredibile enim dictu est, quam multos scripserit libros: nam *Epiphanius*, alioquin ei iniquior, tetestatur, illos ad numerum sex millium ascendere. Vnde *Hieronymus* ait: *Quis nostrum tanta potest legere, quanta ille conscripsit?* Attamen hodie pauca ex illis supersunt, & pauciora integra: quædam etiam ei tribuuntur, quæ vel dubia sunt, vel supposititia, de quibus videndi *Cave*, *Du Pin*, & Io. Alb. *Fabricius*. Multi errores ei obiecti fuere, cum viveret, maxime autem post mortem: immo dictus fuit fons hæreticorum. Sed eius apologiam susceperunt inter veteres *Rufinus*, *Eusebius* Pamphili, & *Socrates*; inter recentiores Io. *Picus*, comes mirandulanus, *Merlinus*, *Erasmus*, *Genebrardus*, Pet. *Halloix*, Pet. *Cunaeus*, Io. Rodolf. *Wetstenius*, *Huetius*, Gottfr. *Arnoldus* Histor. eccl. & hær. P. I. 99. I. Wilh. *Peterson* in Αποκαταςταντ. P. I. 58. Erraverit bonus vir, sicut errare humanum est, & adhæreant rosis eius spinæ ex inconsiderata applicatione philosophiæ platonicæ ad theologiæ dogmata, & nimio allegoriarum amore, considerare tamen oportet, 1. præiudicia in iuventute hausta non ita facile deponi posse, 2. multa ab eo dicta scriptave non dogmatice, sed problematice, 3. eos libros, in quibus præ aliis errores reperiri

aiunt, non in communem ecclesiæ, sed in privatum amicorum usum scriptos, nec ab ipso Origene, sed aliis in lucem prolatos. 4. multas, quæ in eo damnabantur, sententias, ne quidem ecclesiæ catholicæ dogmatibus, aut apostolicis traditionibus, Conciliorumve decretis adversas, sed quæstiones vel philosophicas fuisse, vel fidei adnatas. 5. plurima eius scripta ab hæreticis adulterata & interpolata esse. Certe vir fuit eruditissimus & sanctissimus, linguarumque græcæ & hebraicæ (quanquam ei huius cognitionem multi abiudicant, ceu patet ex *Actis erudit.* A. 1701. 31.) callentissimus, eiusque elogia collecta reperies in *Gerhardi* Patrol. 143. *Magiro* 613. *B...* 197. *Genebrardi* Prolegomenis, & P. I. Origenianor. *Huetii*, in quibus caput effert illud *Didymi* & *Hieronymi*, secundum post apostolos ecclesiarum magistrum vocantium Origenem. Et *Erasmus* in primis maximi eum fecit, atque Augustino aliisque patribus prætulit, Opp. T. III. 401. V. 432. VI. 559. IX. 87. Stilo usus est diffuso quidem & abundante, perspicuo tamen & facili. Operibus eius accenseri etiam possunt collectiones illæ variarum S. scripturæ editionum, quæ vocantur *Tetrapla*, *Hexapla*, & *Octapla*, scripta in totidem columnis iuxta se invicem, & inchoata A. C. 228. ætatis 33. Tyrique perfecta post A. C. 244. æt. 60. Et Octapla quidem constabant 1. exemplari ebraico, eiusdem linguæ literis descripto, 2. exemplari ebraico græcis elementis exarato, & versionibus græcis, 3. Aquilæ, 4. Symmachi, 5. LXX. interpretum, 6. Theodotionis, 7. Quintæ editionis hierichuntinæ, & 8. Sextæ editionis nicopolitanæ, quæ duæ ultimæ desiderantur: Hexapla, quæ auctiora edidit Bern. *de Montfaucon*, Parisiis 1714. p. 1. & Atrio nov. libror. T. III. 589. 665. sex prioribus prædictarum editionum: & Tetrapla quatuor intermediis, videl. Aquilæ, Symmachi, LXX. & Theodotionis versionibus. Vid. *Huetius* in Origenianis p. 255. R. *Simon* Hist. crit. part. III. c. 3. 4. 5. C. *Thomas.* in Cautel. cir. hist. eccl. 141

Pet. Dan. *de Huet*, cadomensis, Ser. Delphini, LVDOVICI XIV. Magni filii præceptor, episcopus abrincensis, iam diu privatam agit vitam Lutetiæ Paris. in domo profess. Iesuitarum, octogenario maior, scripsitque etiam de Interpretatione, de Claris interpretibus, de origine librorum, qui gallice *Romans* vocantur, Odas & Satyras, de quibus vide *Morhofium* Polyh. I. p. 92. lib. 7. p. 380. 383. III. p. 53. vir raræ eruditionis *Bocharto* Hieroz. P. I. 956. πολυμα-

μαθεςατ☉· *Morhofio* Polyh. tomo I. p.92. clarus hodie in literis *Vitringa* Sacr. obſervat.l. 1.452. dictus. Quibus adde *Bynaum* de natiuit. Chriſti 322. *Clericum* Biblioth. ſelect. T. XII. 26. *Critopulum* in Cenſura eclog. Mayeri 47. & *Menagiana* T. II. 278. T. III. 91. 93. 110.576.

Fran. *Vigerus*, rotomagenſis, Soc. Ieſu presbyter, eloquentiæ prof. pariſienſis, & eccleſiaſtes, vir græce & latine doctiſſimus, verſione & notis illuſtravit Euſebii Præparationem euangelicam, librumque dedit de Idiotiſmis græcæ linguæ, cuius editio leydenſis de A. 1680. eſt optima, e vivis exceſſit A. 1647. æt. 56. *König* 844. *Witte* Diar. biograph. X x 3. R. *Simon* Biblioth choiſ. T. I. 35. 46. Verſio Euſebii, ab ipſo peracta, iudice *Simonio* p. 36. eſt exactiſſima, & iuxta *Labbeum* P. I. 306. terſiſſima & caſtigatiſſima.

Io. *Tarinus*, andegavenſis, in literas redegit Deditionem nancinam, & Soteria nancina A. 1653.

Balth. *Corderius*, antverpienſis, S. I. primum græcæ linguæ Bruxellis lector, deinde theol. doctor, & profeſſor viennenſis, edidit Catenam Patrum in Pſalmos, & euangeliſtas Matthæum, Lucam & Ioannem, Io. *Philoponum* in caput I. Geneſ. Opera S. *Dionyſii*, ut fertur, areopagitæ, & S. *Dorothei* Inſtitutiones aſceticas, mortalitati valedicens anno 1650. æt. 58. *König* 211. *Witte* Diar. biogr. A a a

Dionyſ. *Petavius*, aurelianenſis, S. I. Pariſiis in collegio claramontano primum rhetorices, deinde SS. literarum profeſſor, vir æque ſanctus, ac doctus, ſed & ſuperſtitioſus in flagris eo usque corpori ſuo interdum dandis, ut ad vulnerum medelam chirurgi opem implorare neceſſe eſſet, præterea etiam mordax & obtrectator, ac Ioſ. *Scaligero* infenſiſſimus, ita ut ad eius nominis pronuntiationem nauſearet, in omni ſcientiarum genere edidit libros tam eruditos, ut ex omnibus prope regnis a viris doctis conſuleretur: conſuevit etiam quotannis repetere Io. *Deſpauterii* Grammaticam, ne quid ipſi excideret contra regulas grammaticæ, obiitque A. 1652. æt. 69. Inter eius opera eminent Dogmata theologica, Pariſiis 1644. & Antverpiæ 1700. Rationarium temporum, Pariſ. 1627. & Franequeræ 1700. *Syneſius*, *Themiſtius*, & *Iulianus* cum verſione & notis, tractatus de Pœnitentia publica, Poëmata, Orationes & Epiſtolæ, aliaque plura. *König* 623. *Colomeſius* 217. Henr. *Valeſius* in eius vita, *Valeſiana* 26. *Sorberiana* 171. *Magirus* 649. *Blount* 979. *Curcellaus* p. 862. eum vocat inter Ieſuitas aquilam; *Limborchius* Theol. chriſt.

l. 2. c. 17. n. 26. doctorem inter Iesuitas celeberrimum ac doctissimum.

Henr. *Valesius*, parisiensis, primum advocatus in summa Curia, deinde historiographus regius, cum aliis libris, tum versione & notis in Constantini Porphyrogennetæ variorum Græcorum excerpta, notisque in Ammianum Marcellinum, & aliis a *Colomesio* p. 316. indicatis clarus, obiit A. 1676. æt. 72. *König* 828. *Magirus* 787. *Colomesius* l. c. & p. 709. *Blount* 1029. Io. *Clericus* de Arte crit. sect. I. c. 14. *Hallervord* Spicileg. de Histor. lat. 669. *Schurzfleisch* Epp. arcan. T. I. 90. 104. *Critopulus* in Censura eclogarum Mayeri 64. ubi dicitur, plures observasse, eum nec in chronologia, nec in græcis litteris satis versatum fuisse.

Ambros. *Ferrarius*, mediolanensis, monachus benedictinus, vir græce doctus, claruit anno 1552. *König* 300. *Frisius* Epit. biblioth. gesner. 35.

XXV.

ORIGENIS opera, eaque tantum latine, doctissimorum virorum studio iam olim translata, postremo autem a Gilberto *Genebrardo* partim cum græca veritate collata, partim libris recens versis & e regia bibliotheca depromtis aucta Parisiis 1604. f. mai. Et quidem in tomo I. hæc continentur: 1) in Genesin homiliæ XVII, eæque extemporales, & diversæ a mysticis. 2) in Exodum XIII, & ipsæ extemporales. 3) in Leviticum XVI. eiusdem conditionis. Secundæ harum homiliarum fragmentum in Philocaliæ c. 1. exhibetur; sed cum eius nec vola, nec vestigium in secunda latinæ editionis homilia extet, haud difficulter inde colligas, plures in Leviticum homiliarum collectiones fuisse. *Cave* P. I. 57. 4) in Numeros XXVIII. rursus extemporales, cum scholiis Origenis permistæ. 5) In Iosuam XXVI etiam extemporales. 6) in librum Iudicum IX. 7) in 1. Reg. (Sam.) c. 1. & 2. de Elkana, eiusque uxoribus Peninna & Hanna, item de Eli, eiusque filiis Ophni & Pinehas I. 8) in librum Iobi libri III. quos e græco in latinum ab *Hilario* confessore versos tradit *Hieronymus* advers. Vigilantium. Sed accensentur suppostitiis. *Cave* 61. 9) in psalmum 36. V. 10) in ps. 37. II. 11) in ps. 38. II. 12) in Cant. cant. II. auctoris adhuc iuuenis. 13) in Cant. cant. explanationis uberioris, quæ ab Origene iam prouectiore facta est, IV.

IV. quarum duæ priores interpretem habent *Hieronymum*, reliquæ sicut illæ, quæ a nobis a numero 1. usque ad 8. memoratæ sunt, *Rufinum*. 14) in Esaiam IX. quarum quidem alias dantur XXV. idemque hunc in prophetam scripsit Commentariorum libros XXX. & Scholia. 15) in Ieremiam (de XLV.) XIV. extemporales, & confuso hic ordine exstantes, atque ab *Hieronymo* translatæ. 16) in Ezechielem XIV, extemporales, & ab *Hieronymo* versæ. 17) Peri archon, id est, de Principiis libri IV. anno 233. scripti, difficillimi sane & obscurissimi, atque a *Rufino* pessime versi, multis videlicet omissis, aliisque additis & interpolatis. *Cave* P. I. 60. Interim *Rufinus* in Prologo p. 419. negat se quid usquam addidisse, nisi ad tollendam obscuritatem, immo dehortatur ab omni additione & subtractione. Tractatur autem in iis de christianæ scientiæ rudimentis, ad instar compendii theologici. Ioach. *Hildebrand* Theol. dogmat. 36. 18) Threni seu planctus Origenis. Est scriptum spurium. 19) Apologia *Pamphili* martyris pro Origene. Hæc Apologia ad eos, qui pro Christi nomine ad metalla damnati erant, solatii ergo mittebatur, & libris constabat V. quibus sextum addidit *Eusebius*. Ex his primus defendit vel excusat Origenis dogmata, reliqui de eius vita, moribus & eruditione agunt. Et primum hic elegit *Rufinus*, quem latino sermone explicaret. *Cave* 76. 20) *Rufinus* de deprauatione librorum, præcipue *Origenis*. Vbi ostendit, Origenis libros, sicut & aliorum, ut *Clementis* apostolorum discipuli, *Clementis* alexandrini, *Dionysii* alexandrini, *Hilarii* pictauiensis, *Cypriani* & *Damasi*, ab hæreticis & maleuolis nefarie esse corruptos, atque ea illata, quæ ab eius sententiis & doctrinis longissime sunt remota. 21) de recta in Deum fide Dialogus, contra Marcionitas, Ioach. *Perionio* interprete. *Wetstenius* quidem ipsi hunc Origeni tribuit, *Huetius* autem Maximo. *Cave* 61. 22) Commentarius in Iob, eodem *Perionio* interprete, itidem suppositititius. 23) in eundem homiliæ IV. quas *Chrysostomo* esse deprehensum est. In tomo II. 1) in Matthæum tractatus XXXV. sic male divisi, interprete, uti *Huetius* coniicit, vel *Epiphanio* scholastico, vel *Bellatore* presbytero. Sunt pars commentariorum, a capite 16, vers. 33. initium ducens, & ad finem fere euangelii progressa. 2) in Lucam homiliæ XXXIX. ab Origene, si *Pearsoni* in Vindiciis epp. Ignatii c. 7. iudicium valet, perquam iuuene scriptæ. 3) in Ioannem tomi XXXII, Hæc divisio

ex græculi cuiusdam, opus mutilatum ficta librorum multitudine obtegere conantis, fraude profecta est: neque enim revera plures sunt, quam IX. duntaxat tomi, priores quidem circa annum 222. posteriores post annum 237. scripti. 4) in diversos N. T. (locos) homiliæ X. videlicet, *Matth.* I, 18. *Io.* I, 1-14. *Matth.* 2. 13-18. c. 6, 16. c. 8, 1-4. c. eod, 23. 24. c, 15, 21. 22. *Luc.* 2, 7. vel *Matth.* 3, 13. de epiphania Domini: quæ tamen homilia, uti inscriptionis auctor fatetur, non plene Origenis stilum redolet: c. 25, 31. & *Io.* 20, 11. Atquæ hæ homiliæ in suppositorum operum numero ponuntur. 5) in epistolam ad Rom libri X. Erant XX. sed *Rufinus* eos ad medietatem contraxit, detruncavit, interpolavit, misere vertit, & *Hieronymum* pessima fide pro translatore venditavit. *Cave* 59. 6) contra Celsum, philosophum epicureum, qui christianam religionem impugnaverat, libri IIX. Sigism. *Gelenio* interprete. Vide sis Rich. *Simon.* P. I. de la Biblioth. choif. p. 13. 7) Contra Marcionitas dialogi III. Laur. *Humfredo* interprete. Primus quidem contra Megethium, tres αρχας seu tria Principia, Bonum, Conditorem & Malum statuentem: ubi unum asseritur, pariterque docetur, legem moralem Christi adventu non esse sublatam, nec ei repugnare euangelium. De hoc Dialogo iam supra diximus ad num. 21. librorum I. tomi: Secundus contra Marcum, duo principia invehere ausum, Bonum & Malum; unitas igitur conditoris & legislatoris ac iudicis, nec non convenientia legis & euangelii, Christique in lege prædictio defenditur, Eutropiusque philosophus ethnicus, ab utraque disputantium parte in arbitrum electus, secundum Adamantium fert sententiam, & catholicorum ecclesiæ cupit inseri: Tertius contra Marinum, Megethium, Droserium & Valentem, de diaboli & malorum ortu, Christi vera humanitate & incarnatione, mortuorumque resurrectione certo futura. 8) Philocalia, siue de amore honesti, Gilb. *Genebrardo* interprete. Sunt collectanea ex libris Origenis a *Gregorio* nazianzeno & *Basilio* facta, de scriptura sacra, disciplinis exteris, fide, Deo, materia, libertate arbitrii, prædestinatione, caussa bonorum & malorum. Notat autem *Philocalia* vocabulum h. l. docente *Genebrardo* in epist. dedicat. p. 3. rerum divinarum cœlestem revelationem, & verbo Dei comprehensarum sapientiam. 9) De Susannæ historia epitome, ubi recensentur *Iulii Africani* dubia de historiæ illius, quæ *Dan.* 13. exstat, γνησιο-

σιωπῇ, & *Origenis* adferuntur solutiones. 10) Eiusdem *Iulii Africani* ad Origenem de historia susannæ epistola, cum Responsione *Origenis*, interprete Gent. *Herueto*, qui in præfat. scribit, optimum quidem esse, sacram scripturam ex ipsis haurire fontibus, sed quoniam non cuivis id datum, reliquum esse, ut ad veterem (vulgatam) editionem melius intelligendam ceterarum quoque editionum subsidio adiuueris. Præmittuntur hisce operibus 1) gravis & prolixa *Genebrardi* epistola dedicatoria ad CAROLVM IX. Gall. regem, in qua Origenis eruditionem ac merita celebrat, eiusque rationem interpretandi adversus cauillatores defendit, ostendens, duas eum libertatis suæ habuisse caussas, 1. quod non commentaria scriberet, sed verba faceret ad populum; aliud autem esse docendi, aliud concionandi munus. 2. quod ipsi res esset cum iudæis & hæreticis, veterem legem ad literam accipientibus, & ad literam quoque servandam contendentibus, adeoque Mosem cum Christo, iudaismum cum christianismo, legem cum euangelio commiscentibus. Hisce igitur eum sese opposuisse, & mysticum commonstrasse sensum, ita tamen, ne historicam expositionem, quæ inter grammaticam & allegoricam media, quæ præter literæ sonos, sensum Spiritus S. primo & per se significatum contemplans, orationis vim, verborum & sententiarum pondus, ordinem, antecessiones, consecutiones, profunditatem & amplitudinem declarat, atque spiritualibus spiritualia comparat, præteriret atque negligeret. Distinxisse ipsum inter S. scripturæ corpus, animam, & spiritum: illud fuisse ei literam; istam, translationem ad locum moralem; hunc, relationem ad mysteria. Magni faciendum esse, propter auctoritatem & antiquitatem, opus LXX. interpretum; sed pluris *Octapla Origenis*, quæ si exstarent, non opus nos habituros complutensibus vel antverpianis Bibliis. Novas Bibliorum versiones esse indoctas, barbaras, factiosas, fidei sæpe & pietati noxias, corruptasque multis additionibus, detractionibus, ac distorsionibus: & monumenta Origenis ab hæreticis & planis deprauata fuisse, ipsum vero alterum esse ecclesiæ post apostolos magistrum. 2) Collectanea de Origenis vita, operibus, rebus & sententiis, ubi c. 6. & ultimo notantur loci, quorum alii malevole in deterius accepti sunt, alii e libris vel non extantibus vel suppofititiis excitantur, alii ab hæreticis corrupti sunt, vel assuti, e. g. de Tri-

nitate,

nitate, Spiritu S., Christo, Christi matre, angelis, dæmonibus, damnatis & inferis, magia, mundo, stellis, terra, terrestri paradiso, homine, Adamo, anima & eius beatitudine, ecclesia eiusque potestate, Melchisedecho, resurrectione & igne gehennæ vel conflagrationis. *Hieronymus* opera Origenis diuisit in *Scholia*, *Homilias*, & *Tomos*, per illa intelligens breviores annotationes, per istas sermones familiares & conciones coram fideli populo habitas, per hos autem Commentarios maiores. Quibus expositionum generibus addi possunt adhuc duo, nempe *Epistolicum*, & *Hermeneuticum*, quorum illud in epistolis dubia explicantibus obtinet, hoc in Hexaplis, Octaplis, & palæstinæ editionis (de qua *Cave* P. I. 76.) codicibus. *Genebrard.* in Vita Origenis.

Rufinus Toranius, Aquileiæ, ubi & natus videtur, fidei lavacrum & presbyteratus ordinem consecutus, postea vero monasticam ingressus vitam, circa annum 371. cum *Melania* seniore in Orientem profectus est, atque inde in Ægyptum; reversus autem in Palæstinam, Melaniæ opibus sublevatus monasterium exstruxit, in quo sub illius cura 52. virgines instituebantur, ipse autem in hoc vitæ genere 25. vel, ut alii narrant, 27. annos transegit, origenismi caussa ingentes cum Hieronymo lites exercens, donec A. 397. Romam reverteretur; quæ tamen ei minus benigna fuit: nam ANASTASIVS papa hæreseos suspectum ad dicendam caussam evocavit, nec comparentem, sed Apologia sese defendentem, declarauit hæreticum. Tandem Aquileia ab ALARICO A. 410. vastata, profugit in Siciliam, ibique eodem, vel sequenti anno, obiit, *Cassiano* christianæ philosophiæ vir, haud contemnenda ecclesiasticorum Doctorum portio, *Palladio* nobilissimus & fortissimus, quo non est inventus inter homines nec doctior, nec mitior, *Paulino* nolano vere sanctus, & pie doctus, scholasticis ac salutaribus litteris græce & latine diues, sed *Hieronymo* (quem fortasse *αμετρια της ανθολκης* nimis transversum egit) Grunnius, Alecto, L. Lavinius, Asinius Pollio, Calphurnius Lanarius, & Scorpius dictus. Scripsit de benedictionibus Iudæ & reliquorum patriarcharum, Comment. in Hoseam, Ioël. & Amosum, item in psalmos 75. Expositionem symboli, duas Invectivas in Hieronymum, quarum tamen prior periit, & alia, quæ commemorantur a *Cave* P. I. 166. Videantur etiam *König* 707. *Olearius* P. II. 143. *Blount* 265. auctor Dissert. II. de suburbicar. eccles. c. 6.

Pam-

Pamphilus, Beryti in Phœnicia nobili genere natus, *Pierii* alexandrini discipulus, presbyter cæsariensis in Palæstina, illa ipsa in urbe bibliothecam exstruxit, eamque *Origenis* operibus maximam partem sua ipsius manu descriptis ornavit, caritate & munificentia celebris, ut qui egenis necessaria ad victum large præbuit, & multos S. scripturæ codices, suis sumtibus paratos, inter viros & feminas lectionis peritos distribuit. Sed anno 307. propter christianæ fidei professionem, post acerbissima tormenta in carcerem coniectus, & biennio post ultimo affectus est supplicio. Edidit, *Eusebii*, necessarii & amici sui ope adiutus, ex restitutis Origenis Hexaplis editionem LXX. interpretum palæstinam, quippe quæ in usum ecclesiarum palæstinarum, concinnata erat, item Apologetici pro Origene libros V. quibus *Eusebius* sextum addidit. *Cave* P. I. 76. *Olearius* P.II. 53. At *Sandius* in Nucl. Hist. eccles. p. 44. Apologeticum non eius, sed Eusebii opus esse contendit.

Gilbert. *Genebrardus*, arvernus, professione benedictinus, theologus parisiensis, & orientalium litterarum professor regius, aliquandiu etiam summus episcopus aquensis, sed dignitate hac, eo quod regia auctoritas non intervenisset, iterum exutus, in caussa regni & scriptis suis, quæ sunt Chronologia, & Commentarius in Psalmos, & alia, iniquior & acerbior, & vita quam stilo temperantior, A. 1597. obiit Semuri in Æduis, ubi opimum habuerat sacerdotium, maior sexagenario. *Saussay* de scriptor. eccles. 58. *König* 339. *Colomesius* 87. *Cren*. Dissert. I. de furib. librar. 57. & Dissert. II. 26. *Blount* 793.

XXVI.

EVSEBII Pamphili Præparationis euangelicæ libri XV. græce & latine, ex versione, cumque notis Fran. *Vigeri*. Coloniæ (seu potius Lipsiæ, vel Wittebergæ) A. 1688. iuxta editionem parisinam anni 1628. ut optimam. Scripti sunt hi libri post concilium nicænum, certe post conditum Chronicon, opus profecto nobilissimum, ut *Cavei* verba P. I. 93. mea faciam, & auro contra non carum, in quo etsi nihil aliud esset, tot aurea veterum fragmenta nobis conservantur. Et recte adpellatur *Præparatio euangelica*, quia in eo gentilibus iter quodam præparatur modo ad agnitionem euangelii, æterna & incorruptibilia bona omnibus hominibus, græcis & barbaris annunciantis, & ad solum unumque Deum, nec non ad

piam vitam, ex quo inter Deum & homines amicitia initur, invitantis. Nimirum caussas recitat, cur Christiani religionem gentilium abiecerint, & hebraicæ sapientiam scripturæ delegerint. *Scaligero* in Prolegom. in Thes. temp. * iii. libri hi vocantur luculenti, in quibus omnes thesauri vetustatis expositi sint ad gentium deos traducendos, insanam earum theologiam profligandam, & verum unius Dei cultum vindicandum.

Eusebius, natus in Palæstina, & fortassis Cæsareæ, circa annum Christi 270. vel frater, vel consobrinus Eusebii nicomediens. a Pamphili, cæsariensis ecclesiæ presbyteri, atque a schola & bibliotheca ibi adornata magnam nominis famam adepti, amicitia *Pamphili* cognomen ferens, ipse etiam presbyter, Pamphilo per martyrium sublato Tyrum secessit, & apud Paulinum episcopum, nisi fallimur, latitavit: inde in Ægyptum descendit, maioremque ibi persecutorum sævitiam expertus, ipseque in vincula coniectus est; sed idolis eum ibidem immolasse, ore calumniantium proditum est. Cessante persecutione in Palæstinam rediit, & Agapio Cæsariensium episcopo, rite electus, successit, sed episcopatum antiochenum, ad quem post Eustathium A. 330. surrogatus fuerat, licet ampliorem & sublimiorem, generose respuit, probe sciens, episcoporum ex una ecclesia ad alteram translationes a Canonibus ecclesiasticis prohibitas esse; tandemque annorum & famæ satur extremum diem clausit A. 340. æt. 70. vir pius doctus, veri studiosus, & ab ipso etiam Imp. CONSTANTINO magni æstimatus, ita ut de eo diceret, ipsum felicem esse, qui non unius artis, sed orbis prope totius regimine dignus esset. Quod ad fidem eius attinet, alii arianum fuisse aiunt, ut *Bellarminus*, *Baronius*, (de quibus vide Hulsemann. Patrol. c. IV. p. 1014) *Petavius*, *Clericus* in Epp. crit. & ecclef. (Acta erud. A. 1701. 68) Biblioth. anc. & mod. T. IV. 19. 33. & C. *Thomasius* in Cautel. circa Hist. eccl. 155. alii negant, ut *Cave* P. I. 92. & differt. de Eusebii arianismo, nec non in epist. contra Clericum, de qua vide Acta erud. 1701 71. alii dicunt, arianum fuisse ante concilium nicænum, sed in eo resipuisse, ut *Hulsemann.* l. c. *Sluterus* Propyl. 33. *Valesius* de vita scriptisque Eusebii d. 2. *Scultetus* in Medulla Patrum p. 833. pro semiariano agnoscit: *Valesius* autem, nec non *Conringius* in Conringian. epist. 123. ab hac eum culpa liberant; hoc tamen concedit *Valesius*, eum, licet æternitatem filii Dei confessus sit, ὁμοου-

σιον-

σιϛ tamen vocem nunquam ex animo probasse. Scripsit etiam Commentarios in psalmos & Esaiam, editos a Bern. *Montfauconio*, de quibus *Acta erud* A. 1707. 440. & *Clericus* Biblioth. anc. & mod. T. IV. 1. Onomasticon urbium & locorum S. scripturæ, quod opera Iac. *Bonfrerii* prodiit Parisiis A. 1631. Præterea de Eusebio plura dabunt *Hülsem.* Patrol. 1013. *Gesselius* præfat. in Hist. sacr. 2. *Sagittarius* Introd. in Hist. eccl. c. 3. *König* 287. *Magirus* 327. *Blount* 219. *Sandius* Nucl. hist. eccl. 133. *Olear.* P. I. 241. R. *Simon* Hist. crit. N. T. part. III. c. 6. *Rechenberg* de Stud. acad. 216. *Crenius* Animadvers. P. I. 125. de singular. scriptor. 126. & Christian. *Thomasius* Program. A. 1701. de 2. collegiis, & in Cautelis circa præcogn. Iurispr. eccl. 23. & I. A. *Fabricius* Biblioth. gr. vol. VI. 105.

XXVII.

EVSEBII Pamphili Demonstrationis euangelicæ libri X. Cum confutatione Hieroclis, libris II. contra Marcellum, & III. de ecclesiastica theologia. Omnia studio R. M. id est, Richardi *Montacutii* (vide *Labbeum* P. I. 307. & *Caveum* p. 94) latine facta, & notis illustrata. Coloniæ 1688. iuxta editionem parisinam anni 1628. Demonstrationis istius erant libri XX. scripti eodem fere tempore, quo priores; sed hodie non nisi X. extant. In iis auctor caussam christianam contra iudæos & gentes agit, & euangelicæ prædicationis veritatem ex sacris scripturis demonstrat. *Hierocles*, cum quo hic disputat Eusebius, erat Nicomediæ in Bithynia sub Diocletiano Præses, & postea Ægypti Præfectus, distinguendus ab Hierocle philosopho, de quo *Photius*, integro seculo iuniore. Iudex nicomediensis autem scripserat duos adversus christianos libros, φιλαληθεῖς dictos, in quibus Christum comparat Apollonio tyaneo, spurcissimumque magum Domino nostro paria, vel etiam maiora fecisse contendit, nimirum illum sine magistro fuisse gnarum omnium linguarum: in vincula coniectum pedicis se exsolvisse: in Æsculapii templo cultum pro Deo: miracula multa edidisse: denique in cœlum translatum. Sed hæc omnia falsa esse ostendit Eusebius. *Scultetus* Med. theol. PP. 785. Hoc opusculum L. *Holstenius* recognovit, & versionem Zenobii *Acciaioli* latinam, quibusdam in locis a græci exemplaris fide & auctoris mente abeuntem interpolavit. Vide p. 547. *Marcellus*, contra quem duos scripsit libros Eusebius

bius, Ancyræ fuit episcopus, sabelliismi aut potius paulismi siue samosatenismi damnatus in conciliabulo CP. A. 336. habito. In tribus de ecclesiastica theologia libris Eusebius argumentum adversus Marcellum latius pertractat. Atque hi V. libri cum versione & notis Rich. *Montacutii*, episcopi cicestriensis, cuius nomen tamen propter religionis discrimen non exprimitur, sed tantum initialibus indicatur litteris, libris de demonstrat. euangel. editionis parisiensis A. 1628. subiuncti sunt. Ipsius autem Demonstrationis euangelicæ versio latina non est alia, quam *Donati* veronensis, neque tamen exacta & accurata, iudice Rich. *Simonio* l. c. 44.

Demonstrat. euangel. lib. III. p. 124. adfertur *testimonium Iosephi* de Christo.

Quamvis accuratus sit in citationibus suis Eusebius, suspectū tamen falsæ citationis se reddidit, adferens testimonium *Iosephi* de Christo, quasi illud legisset in 18. libro Antiquitatum huius historici, quod tamen *ibi non reperitur*. Videtur primus sic legisse. Vnde non nulli dixerunt, eum id e suo finxisse cerebro. Et certe Origenes, qui eum præcesserat, & plures citandi Iosephum occasiones habuerat, nullam eius fecit mentionem. Rich. *Simon* T. 1. de la Biblioth. chois. 42.

Lib. VI. p. 291. At Iosephus *praeter ea*, quæ in sacris libris scripta sunt, *etiam ea, quæ intrinsecus, quasi secundo loco*, apud iudæos habentur, summa diligentia persecutus.

Sic vertenda erant: At Iosephus *vice eorum*, quæ in sacris libris scripta sunt, *iudaicas traditiones* summa diligentia persecutus. Indicare enim uoluit Eusebius, Iosephum non, uti promiserat, exacte semper secutum fuisse textum sacrum, sed eius loco attulisse maiorum suorum δευτερώσεις siue traditiones. R. *Simon* l. c. p. 44.

Dona-

Donatus veronensis, id est, Bernardinus Donatus, scripsit opusculum de platonicæ & aristotelicæ philosophiæ differentia, latineque reddidit Aristotelis libros II. œconomicorum, & Galeni librum de cognoscendis curandisque animi morbis, medio seculo XVI. clarus.

Rich. *Montacutius*, (Mountague) anglus, primum presbyter, deinde episcopus cicestriensis, iussu Regis IACOBI scripsit Analecta ecclesiasticarum exercitationum contra Baronium, item Apparatum ad origines ecclesiasticas, nec non commentationum de Originibus ecclesiasticis Tomum I. Antidiatribas ad priorem partem Diatribarum I. C. Bulengeri contra If. Casaubonum, Versionem & notas ad Photii epistolas, & plura alia, obiitque A. 1641. Suspectus fuit suis, qui faueret interdum Pontificiis, eorumque dogmatibus; quo autem iure, quaue iniuria, ipsi viderint. *König* 549. Th. *Hyde* in Catal. libr. biblioth. bodlei. P. I. 465. *Schlüter* Propyl. hist. eccles. 32. *Critopulus* in Cens. Eclogar. Mayeri 68.

Zenobius *Acciaiolus*, florentinus, ord. Prædicatorum, bibliothecarius in Vaticano, transtulit etiam in latinum *Theodoreti* cyrensis libb. XII. de græcarum affectionum curatione, & *Olympiodorum* in Ecclesiasten, scripsitque Epistolam, primo epistolarum Pici libro extantem, clarus A. 1536. atque ab Henr. *Ernstio* de Vera philosoph. 51. n. 92. vir doctissimus & probus appellatus. *Frisius* in Epit. biblioth. gesner. 831. *Magirus* p. 5.

XXIIX.

S. ATHANASII Opera, græce, cum interpretatione Petri *Nannii*, & aliorum, ut Io. *Lampadii*, *Erasmi* roterodami, Pet. *Felckmanni*, Wolfg. *Musculi*, Theod. *Bezæ*, Abr. *Sculteti*, Io. *Reuchlini*, Valent. *Ampelandri*, Heidelbergæ ex officina commeliniana 1601. Hanc editionem secuti sunt Parisienses in sua anni 1626. de eo tantum soliciti, ut correctiorem & auctiorem exhiberent, quamvis correctionem ubivis feliciter tentatam fuisse, in præfat. ad posthuma Petri de Marca opuscula neget *Baluzius*. Alia porro editio iuxta parisinam prodiit Coloniæ 1686. in qua additum opusculum ab Andr. *Arnoldo* sub Athanasii nomine publicatum. Vide *Acta erudit* 1686. 270. & A. 1685. 509. 51. Vltima lucem adspexit Parisiis A. 1698. per monachos S. Benedicti e congregatione S. Mauri, de qua

Acta erudit. A. 1699. 193. P. *Harduinus*, S.I. novam fertur moliri editionem. In dedicat. ad Perenottum, episcopum atrebatensem, versionis promotorem athanasianæ, dicit *Nannius*, se scripta Athanasii in III. classes seu tomos distribuisse, ita ut prima classis contineat Orationes cum Epistolis eiusdem argumenti, secunda Res synodales cum variis Epistolis eo spectantibus, tertia Supposititios libros; sed in præsenti editione hic ordo non fuit servatus, operaque duobus duntaxat tomis distincta, ita ut dubia & supposititia genuinis permixta appareant: Sunt enim omnino triplicis generis scripta athanasiana, germana, dubia, & supposititia. Germana & Genuina sunt vel Polemica, vel Apologetica, vel Historica, vel Didactica.

Polemica, in quibus pugnat vel contra gentes & iudæos, vel contra hæreticos. Contra gentes tantum pugnat Oratione contra gentes, T. 1. pag. 1. In qua agit de idolorum vanitate, Deoque vero. Contra gentes & iudæos Orat. de Incarnatione Verbi p. 37. Quæ est epitome doctrinæ christianæ. Hæreticis opponit tum Confessiones ecclesiæ de Deo & Christo, tum Confutationes eorum. Confessiones sunt 1) Epistola de fide ad Iovianum. T. 1. 398. Quæ tamen non ab uno Athanasio, sed universæ Synodi alexandrinæ nomine scripta. 2) Sermo de Incarnatione. T. 2. 36. In quo singula axiomata, seu singulas propositiones singulis scripturæ S. testimoniis comprobat. Refutationes, quas instituit, attingunt Arianos, Dimœritas siue Apollinaristas, Sabellianos, Pneumatomachos, & Paulum samosatenum. Arianis opposita sunt 1) Orationes V. Tom. I. 111. & seqq. Quarum epitome est Oratio contra eos, qui dicunt, Filium esse creaturam. T. 2. 30. 2) Tractatus in illud dictum: *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo.* T. I. 325. 3) Epistola ad Adelphium fratrem. 330. In qua laudat Adelphii pietatem, & zelum in refutandis Arianis. 4) Epistola ad *Maximum philos.* 332. Quæ est epitome eorum, quæ Maximus contra Arianos scripsit. 5) Epistola de sententia *Dionysii*, episcopi alexandrini. 428. In qua docet, Arianos e scriptura refutatos, frustra ad sententiam illius episcopi provocasse. 6) Refutatio hypocriseos *Meletii*, *Eusebii* & *Pauli samosateni.* 446. In qua asserit æqualitatem Filii cum Patre, & eos, qui Filium tantum similem Patri, non vero consubstantialem confitentur, negatæ diuinitatis Christi accusat. 7) Sermo de humana natura suscepta ab unigenito Verbo, 464. Habet tres partes, prima agit

agit de diuinitate Christi; secunda de Christi & Spiritus S. cum Patre consubstantialitate; tertia itidem de diuinitate Christi. Dimoeritas confutavit 1) Epistola ad Epictetum, Corinthiorum episcopum. 453. Habetur haec epistola pro omnium athanasiarum celeberrima. Dicti autem sunt (*) *Dimoeritae*, quod duas tertias partes humanae in Christo naturae confiterentur, corpus videlicet & animam, tertiam vero partem, ipsam mentem, in adventu Christi in carnem negarent. 2) Oratione, quod unus sit Christus. 518. Sabellium adoritur Oratione contra Sabellii gregales. T. I. 507. In qua ostendit, 1. Verbum esse distinctam a Patre personam. 2. personam illam a Patre distinctam non esse nudum hominem, sed Deum, ut & Spiritum S. Sabelliani enim sic duas hypostases inducebant, ut unam in Deo Patre, alteram in Filio homine constituerent, more Samosateni. Pneumatomachos oppugnat Epistolis duabus ad Serapionem de Spiritu S. T. 2. 2025. In priore ostendit, Spiritum S. non esse creaturam: in posteriore respondet ad obiectiones Pneumatomachorum, quae sunt, 1. Si non est creatura Spiritus sanctus, ergo Filius est, ac duo fratres erunt. 2. Si ex Filio accipit Spiritus S. sique ab eo datur, ergo avus est Pater, & Spiritus eius nepos. Samosatenum refutat Epistola de incarnatione Verbi Dei, T. 2. 461, eamque claudit repetitione confessionis Synodi apostolicae (h. e. nicaenae) de Christi persona, incarnatione, passione, morte, resurrectione, ascensione, & reditu ad iudicium.

Apologetica sunt 1) Apologia ad Imp. CONSTANTIVM. T. 1. 524. In qua se purgat a calumniis de maledicentia ad CONSTANTEM Augustum adversus Imp. CONSTANTIVM, de epistola ad *Magnentium* tyrannum scripta, de synaxi in templo dominico nondum dedicato celebrata, de inobedientia erga Imperatorem. 2) Apologiae duae de fuga sua. 545. 560. In quibus ostendit, se merito, ab Arianis persecutione pressum, fuga sibi consuluisse, nec reum esse homicidiorum, cum illi homines adhuc vivant, quos a se occisos fuisse fama mendax divulgaverit. 3) Epistola ad Africanos. 717. In qua defendit Synodi nicaenae decreta, & hortatur Episcopos, ut in iis solis acquiescant.

Histo-

(*) Το διμοιρον significat duas totius partes. Διμοιριται, milites duplares, qui duas salarii partes consequebantur.

Historica sunt 1) Narratio de Concilio nicæno. T.1.400. 2) Epistola catholica. 444. In qua hortatur episcopos Æpypti, Syriæ, Phœniciæ, & Arabiæ fratres, ut se ab arianis seiungant, cum orthodoxis conspirent, & pio zelo veritatem propugnent. Quæ tamen Athanasio abiudicatur a *Montfauconio* in Collectione nova Patrum & scriptor. græcor. (*Act. erud.* A. 1707. 638.) 2) Epistola ad Antiochenses. 447. Quæ videtur esse fragmentum integri alicuius libri. 3) Epistola ad Serapionem de morte Arii. 522. Videlicet, eum multa blaterantem in secessum abiisse, quasi ad usum alvi, & pronum factum medium crepuisse, humiqueexspirasse. *Erasmus* habet epistolam hanc pro spuria, sed P. *Montfaucon* ob stili & methodi convenientiam pronuntiat genuinam, cuius iudicium adprobat *Clericus* Bibl. choif. T. VII. 27. 4) Epistola de synodis Arimini & Seleuciæ. 670. Agit de levitate & inconstantia Arianorum & Eusebianorum in negotio fidei, & rebus in synodis Arimini & Seleuciæ gestis. 5) Epistola ad omnes ubique orthodoxos. 725. Exponit atrocem crudelitatem Arianorum contra orthodoxos, & rogat eos, ne Georgii cappadocis, truculentissimi Christianorum hostis, literas accipiant, sed tabellarios eiiciant. 6) Epistola ad Ioannem & Antiochum, & Epistola ad Palladium. Quæ tamen nihil memoratu dignum continent. 7) Epistola ad Dracontium. 735. Quem, episcopum alexandrinum electum, sed alio aufugientem, hortatur, ut ad ecclesiam redeat, nec eos audiat, qui ipsi hoc dissuadeant. 8) Epistola ad Ruffianum. T. 2. 46.

Didactica sunt 1) Tractatus de sabbato & circumcisione. T. I. 760. In quo docet de fine sabbati, & abrogatione eiusdem respectu diei cærimonialis 2) Synopsis script. S. T. II. 61. In qua recensetCatalogum libror. canonicorum & non canonicorum; a quibus singuli conscripti sint, & unde quisque habeat, quod sortitus est nomen; denique nominat libros V. & N.T. quibus contradicitur,

Dubia, quorum tamen aliqua iure meritoque in spuriorum classem referas, sunt 1) Homilia de semente. Matth. 12. T. I. 835. Præter collationem Christi & Davidis nihil habet memoratu dignum. 2) Oratio de ascensione Christi. T. II. p. 3. Monstrat typum ascensionis Christi in Elia & summo sacerdote V. T. Ob stilum floridiorem non videtur esse Athanasii. 3) Symbolum Athanasii. 38. *Place.* 85. S. *Clarcke* in Bücher saal T. III. 363. Nam in codicibus Athanasii

Athanasii vetustis non facile reperitur. 4) Epistola ad Ammun. 41. In ea vindicat honorem matrimonii, ita tamen, ut cœlibatum ei præferat. 5) Fragmentum epistolæ festalis. 44. Catalogum continet librorum canonicorum utriusque testamenti, fortassis ex Synopsi descriptum. 6) Vita Antonii ab Athanasio descripta. 444. *Placc.* 84. Nam insulsi potius hominis commentum, quam Athanasii scriptum esse videtur *Scult.* 480. *Gerh.* 220. 7) Liber de virginitate siue Meditatione. T. I. 822. *Placc.* 84. Si Athanasii est, mire deiecit stilum, inquit *Erasmus. Scultetus* & gravitatem theologicam abiecisse ait Athanasium, & istas pueriles præceptiones virgini præscripsit. 8) Expositio fidei 394. Nam est diversa a Symbolo Athanasii, eique contraria, quia dicit, tres personas divinas non esse tres subsistentias seorsum distinctas. *Gerh.* 206. 9) Epistola ad omnes ubique solitariam vitam agentes. 626. 10) Epistola LIBERII ad Athanasium, & *Athanasii* ad Liberium. 396. *Gerh.* 207. *Placc.* 84. *Montfaucon* in Actis erud. A. 1707. 436.

Supposititia sunt, & quidem in I. Tomo 1) Disputatio contra Arium in concilio nicæno. 82. *DuPin* T. II. 41. In ea enim dicitur, Concilium illud habitum esse A. 310. cum tamen fuerit habitum A. 325. Falso quoque refertur, in ea disp. Arium fuisse conversum. Nec disputatio illa habita fuit contra Arium, sed contra arianum quendam, non in concilio nicæno, sed in monasterio aliquo. *Gerh.* 212. *Scult.* 481. 2) Epistola catholica. Vide hic p. 45. 3) Epistola ad Serapionem de Spiritu S. cuius initium: *In eremo.* 344. In qua mira congeries locorum, & rationum confusio, molestissimaque semel dictorum iteratio. *Scult.* 482. Auctor videtur imitari voluisse Athanasii libellum ad Serapionem de Spiritu S. 4) Testimonia ex scriptura de naturali communione essentiæ inter Patrem, Filium & Spiritum S. 371. Nam compilator quædam ad verbum exscripsit ex Quæstionibus ad Antiochum, quæ tamen Athanasii non sunt. *Caveo* est genuinum scriptum. 103. 5) Enarratio illius: *Profecti in pagum* &c. 775. Auctor in ea torquet scripturas ludens. 6) In passionem domini nostri I. C. 782. Phrasis non sapit Athanasium. Et auctor ludit quodammodo, præter morem Athanasii, in SS. literis, vetatque omnino ius iurandum. 7) Homilia de sanctissima deipara Virgine. 810. Eiusdem est farinæ. Hinc & *Nannius* & *Baronius* e scriptis Athanasii genuinis eliminant. 8) Oratio contra omnes hære-

ses. 848. Est hominis deliri, iudice *Erasmo* 9) De incarnatione Christi contra Apollinarium. 470. 10) Oratio contra Apollinarium. 494. 11) Epistola ad Marcellinum de interpret. psalmor. 740. 12) Sermo in illud: *Qui dixerit verbum* &c. 764. Quem tamen *Cave* pro genuino agnoscit. tom. I. Hist. lit. p. 103. In Tomo II. 1) Oratio de Melchisedeco. p. 8. In cuius fine auctor facit mentionem Patrum nicænorum, quasi longe ante se mortuorum. 2) Epistola de passione imaginis Christi. 11. Quæ mire redolet Legendam auream. *Cocus* 193. *Bellarminus* ipse statuit, eam esse recentioris auctoris. 3) Definitiones theologicæ. 51. Quæ in initio dicuntur collectæ a Clemente. 4) Dialogi V. de Trinitate. 137. *Sand.* Interpr. parad. 381. Non sunt Athanasii, sed *Maximi*, qui multis post illum annis vixit. Et Maximi nomen extabat in membrana, cui Dialogi erant involuti, teste *Sculteto* 483. 5) Dialogi alii cum variis quibusdam contra diversas hæreses opusculis. 222. Eiusdem sunt *Maximi*. 6) Quæstiones ad Antiochum. 275. In quarum vicesima tertia Athanasius ipse citatur. *Placc.* 84. 7) Dicta & interpretationes parabolarum S. euangelii. 323. 8) Quæstiones aliæ anonymæ. 355. In quibus citantur, ut antiqui patres, Epiphanius & Gregorius nyssenus. *Gerhard.* 214. 9) Disputatio laodicensis cum Ario. 366. *Sand.* Interpret. parad. 381. In qua Arius dicitur a Photino, qui tamen eo recentior, hæresin suam didicisse. Est autem *Vigilii* afri, qui vixit sec. VI. *Placc.* 84. 10) De unita deitate Trinitatis libri VII. ad Theophilum. 394. Latine videntur scripti, non vero ex græco versi. Deinde auctor refellit Vrbicum, Eunomii discipulum, cum Eunomium primus refutarit Basilius. *Gerhard.* 219. 11) Adhortatio ad monachos. 434. 12) Epistola ad MARCVM, papam romanum. 438. *Bellarm.* de Scriptor. eccles. 62. Ita patet, vere scripsisse *Nannium* in dedicat. Nulli auctori plures falsos & nothos libros esse adscriptos, quam Athanasio. Vnde autem hoc? ex pia fraude eorum, qui scripta sua sub Athanasii nomine protrudere satagebant. Quale exemplum reperitur in *Vigilio* martyre l. 5. contra Eutych. fatente, se libros adversus Sabellium, Photinum & Arium idcirco sub Athanasii nomine scripsisse, ut præsentes cum præsentibus viderentur agere. *Sculter.* 481.

Commentarii in omnes epistolas Pauli, qui vulgo Athanasio tribuuntur, non sunt eius, sed Vulgarii seu *Theophylacti*, *Scultet.* 497.

497. *Placc.* 83. Neque etiam Syntagma doctrinæ ad clericos & laicos, editum ab Andr. *Arnoldo*; prout ostendunt Iac. *Basnagius*, & ex eo Collectores *Actor. erud.* A. 1685. 511. & *Placc.* 84. Neque Commentarii in psalmos: sunt enim *Theophylacti. Du Pin* T. 2. 43. Varia Athanasii opuscula, nunquam antea edita, in lucem produxit Bernard. *de Montfaucon* in Collect. nova Patr. & scriptor. græcor. de qua vide *Acta erudit.* A. 1707. 436.

Athanasius, piis & honestis parentibus Alexandriæ in Ægypto natus, primum urbis patriæ archiepiscopi notarius, tum diaconorum primicerius, tandemque archiepiscopus, & postquam varia fata expertus, & mox eiectus, mox receptus, pristinaque dignitate ornatus esset, sub VALENTE Imp. anno, ut videtur, 373. animam Deo reddidit, ætatis 76. vir omni virtutum genere cumulatissimus, promtus & acris disputator, strenuusque orthodoxiæ propugnator, quamvis inde a puero *αυτοδίδακτος*. *Cave* P. I. 101. *König* 69. I. Alb. *Fabricius* Biblioth. gr. lib. VI. 582. & V. 299. *Gerhard.* Patrol. 222. *Magirus* 86. *Blount.* 223. G. *Arnold.* Hist. eccl. & hær. P. I. 149. *Schurzfleisch* disp. LXXVI. *Cren.* de Singular. scriptor. 33. Stilus eius non est quidem floridus, Rhetorumque ornamentis distinctus, attamen apertus, perspicuus, simplex, efficax, splendidus. *Photius* apud Caveum 102. *Schurzfleisch* l. c. §. 12.

Io. *Lampadius*, brunopolitanus, philos. magister, primum scholæ patriæ, deinde solquetanæ rector, post historiarum professor nec non ad D. Stephani pastor bremensis, edidit Mellificium historicum: *Bertramum* h. e. perpetuum orthodoxæ ecclesiæ de verbis S. cœnæ consensum, notis illustratum: Triumphum Christi: Disputationum de Conciliis Decades IV. Prodromum concordiæ euangelicæ: Censuram ubiquitatis: & Dispp. de Persona Christi, obiitque A. 1621. æt. 52. *Witte* in Diar. biogr. Q. 4.

Wolfg. *Musculus*, natus Dusæ in Lotharingia, ordinique S. Benedicti adscriptus, ob defensionem doctrinæ Lutheri vulgo *Lutheranus monachus* audivit. Relicto autem monasterio, & uxore ducta, Argentinam migravit, ubi paupertate pressus, uxore ancillari iussa, textoriam didicit; mox etiam aggeribus faciendis operam suam locasset, nisi munus docendi in pago Dorlizheim (ubi tamen per integrum annum nullo fruebatur stipendio) ipsi demandatum fuisset. Postea primæ ædis pastor lectiones sa-

cras Wolfg. *Fabricii* Capitonis & Mart. *Buceri* assidue audiuit, ac hebrææ linguæ operam dare cœpit. Dehinc Augustæ Vindelicorum docuit in æde S. crucis, prudentem moderationem adhibens in convertendis Anabaptistis Ibidem græcam a Xysto *Betuleio* didicit linguam, & sine magistro arabicas litteras. Interfuit conventibus theologorum isenacensi, wormatiensi & ratisbonensi, relictaque ob libri *Interim* receptionem Augusta in Helvetiam abiit, atque in schola bernensi varios commentarios, locosque theologicos prælegit, ac præclare ad mortem se parans, eandem vidit & amplexus est A. 1563. æt. 66. Melch. *Adam.* in Vitis theolog. 367. Opera eius IX. tomis in fol. Basileæ edita sunt, eaque recensentur in *Frisii* Epit. biblioth. gesner. 325. ac sunt inter illa Dialogi IV. sub nomine *Eutychii Myonis* de quæstione, Liceatne homini christiano, euangelicæ doctrinæ gnaro, papisticis superstitionibus ac falsis cultibus externa societate communicare: Enarrationes in psalterium: Instructio venientium ad baptisma: de paradiso: Dialogi III. de concilio tridentino: de divisione decalogi: de iniuria homini christiano ferenda: de iuramento, contra errorem Anabaptistarum. Natura a contentionibus abhorruit, nec eius scripta, ipso vivo, a quoquam fuere impugnata, quam a *Cochlaeo.* Et quamvis Rich. *Simon* in Hist. crit. V. T. l. 3. c. 14. eum in linguarum & critices studio non satis exercitatum, atque *Huetius* de Clar. interpret. linguæ græcæ notitia imparatum fuisse asserant, loquentes de excellente & plane egregia notitia; hoc tamen non obstat, quo minus *Königius* p. 562. latine, græce, hebraice, & arabice peritissimum; G. *Calixtus* lib. de Resurrect. carn. c. 6. n. 17. eruditissimum commentatorem, & Io. *Crellius* in Comment. in epist. ad Ebr. c. 1, 2. celeberrimum scripturæ interpretem vocare possint. Hisce adde *Blount* p. 621. Ne quid dicam de *Hottingero* in dedicat. Thesium philol.)( )(2. & *Schurzfleisch.* disp. 97. de Merit. German. in gr. liter. §. 15.

Io. *Reuchlinus*, alias *Capnio*, phorcensis, iurium doctor, a Duce wurtenbergico legatus missus primum ad FRIDERICVM II. Imp. a quo in signum benevolentiæ sub discessum donatus fuit codice biblico ebræo, plus quam trecentos aureos valente, postquam a medico cæsareo, eoque iudæo *Ichiel Loans*, ebræam linguam didicerat, deinde Romam ad Pontificem summum, ubi etiam informatione iudæi, & quidem perfecte eruditi, nomine *Abdiæ*, usus est, cui-

cuique pro singulis horis unum solvit aureum, sicut ibidem audivit *Argyropylum*, publice Thucydidem enarrantem, quem & ipse iam tum & legere & interpretari noverat, ita ut eo audito Argyropylus gemens exclamaret: *Gracia nostra exilio transvolavit Alpes.* Post reditum autem in Germaniam, iudicibus suevici fœderis adscriptus, atque ob libros iudæorum multa adversa a barbaris passus fuit monachis. Scripsit Epitomen historiarum, & unam atque alteram Comœdiam, Breviloquium seu Lexicon latinum, librum de Verbo mirifico, Defensionem contra calumniatores suos, Interpretationem psalmorum pœnitentialium, libellum de Arte concionandi, primusque latina lingua Grammaticam ebræam; atque in ultima senecta, bella sueuica ut evitaret, græcam & latinam linguam in academia docuit ingolstadiensi, vir in curia & iudiciis exercitatus, ebrææ linguæ in Germania inter christianos parens & suscitator, ad hæc pius, modestus, candidus, erga inopes, ac præcipue scholasticos beneficus, atque alienus a liuore & obrectationibus, horridioris quidem pro illius, quo vivebat, sæculi qualitate, & impolitioris dictionis latinæ, melioris tamen, quam sunt Epistolæ obscurorum virorum, ad quas fingendas & conscribendas ipse dicitur symbolam suam contulisse. Stutgardiæ morbo icterico laborare cœpit, eoque prorsus labefactus ex hac vita discessit A. 1521. æt. 67. Melch. *Adamus* in Vitis philosoph. 37. & *Mains* in Vita Reuchlini, *Melanchthon* Orat. T. III. 295. *Frisius* Epit. Bibl. gesner. 242. *König* 164. *Magirus* 705. *Wharton* Append. ad *Cavei* Hist. lit. 122. *Buddeus* Introd. ad Hist. philos. Ebr. 179. 200. *Schurzfl.* disp. 97. de Merit. Germ. in gr. liter. §. 14. De eo scribit *Bucholzerus* in Ind. chronol. ad annum 1455. primum fere literas hebraicas & græcas in Germaniam importasse. Cui addatur *Calixtus* in Appar. theol. 161. & *Sainiore* Biblioth. crit. T. IV. 173. Io. *Hiltebrandus* A. 1558. Tiguri volumen Epp. ad Capnionem missarum edidit. Valentinus *Ampelander*, bernensis, condidit carmen in obitum Bullingeri, impressum Tiguri A. 1575.

XXIX.

BASILII Magni Opera, latine, per Wolfg. *Musculum* partim locis aliquot castigata, partim luculentis accessionibus aucta. Basileæ 1565. Tomi III. vol. I. Eadem græce & latine prodierunt

cum notis Front. *Ducai*, Parisiis A. 1618. & 1638. sed optandum, ut posterior hæc editio foret castigatior: item Moguntiæ A. 1692. cum eiusdem *Ducai*, Franc. *Combefisii*, aliorumque selectissimis annotationibus. Quæ editio hactenus est optima, omnibusque prioribus præferenda. Atque hic commendari meretur Fr. *Combefisii* Basilius restitutus, A. 1679. 8. T. II. impressus, quo editiones adhuc vulgatæ castigantur, augentur, illustrantur, & versiones recensentur. De Iuliani autem *Garnerii* Basilio nihil dicam. In nostræ editionis præfatione Wolfg. *Musculus* exponit, quid hoc in opere præstiterit, quidque de Basilio iudicandum sit, pariterque hortatur ad resarciendam ecclesiarum concordiam. Iam accipe contenta operis: quod quidem dispesci potest in Sermones, Tractatus & Epistolas.

In tomo I. continentur 1) Monadia *Gregorii* nazianzeni in vitam Basilii Magni. p. 1. 2) Basilii Hexaëmeron, sive de mundo sex diebus condito Homiliæ XI. *Argyropilo* byzantino interprete. p. 24. Quæ maximam admirationem merentur, teste *Suida*, nec ullis scriptis, si fratrem eius *Gregorium* audimus, cedere debent, nisi divinis. *Cave* P. I. 136. Decima autem & undecima non sunt Basilii, sed *Gregorii* nysseni. *Placc.* P. 2. 110. 3) Aduersus *Eunomii* Apologeticon libri V. *Georgio* trapezuntio interprete. p. 101. Ab Hieronymo & Suida vocantur egregii, ἐξαίρετοι. Sed duo ultimi in dubium vocantur. 4) Liber de Spiritu S. ad S. Amphilochium, *Erasmo* interprete. p. 171. Huic libro Erasmus quidem & alii moverunt litem, postremam saltem eius partem νοθείας accusantes, sed contra omnium sententiam veterum doctorum. Is. *Casaubonus* Exercit. XVI. c. 43. p. 490. & c. 33. p. 459. 5) In psalmos quosdam Homiliæ XVII. Raph. *Volaterrano* interprete. 214. Nimirum prima agit de virtute & laudibus psalmorum, atque Augustini tractatibus in psalmos præponitur, reliquæ exponunt psalmum I. VII. XV. (iuxta vulgatam versionem, alioquin enim est psalmus XV. & sic in ceteris) XXIIX. XXIX. XXXII. XXXIII. XXXVII. XLIV. XLV. XLVIII. LIX. LXI. CXIV. CXV. Ab Homiliis hisce distincta sunt Scholia in psalmos. 6) Homiliæ XXXI. varii argumenti, p. 303. videlicet in diuites avaros, *Luc.* 12, 16. & *Matth.* 19, 16. in divites: de ieiunio, ebrietate & luxu, invidia, ira: in verba Mosis, *Attende tibi ipse*, *Deut.* 30, 11. Deum non esse auctorem malorum: de gratiis Deo agendis: in

in martyrem *Iulittam*: de fide seu Trinitate: in verba *Io.* 1, 1. in principium *Prov*: de humana Christi generatione: de multorum vitiorum natura & proprietate: in XL. martyres: in *Gordium* martyrem, militem cæsariensem: quomodo gentilium scripta adolescentibus prosint: de S. Trinitate: de Spiritu sancto: contra Sabellianos, Arium, & Anomios: de martyre *Mamante*: de *Barlaam* martyre: pœnitentia: humilitate: non esse adhærendum rebus secularibus: ad baptismum exhortatio: de institutione baptizandorum: quomodo fiat baptisma in euangelio I. Christi: eum, qui per baptismum regeneratus est, participatione deinceps divinorum mysteriorum nutriri debere: Sermo II. de baptismo, 31. capitum, Wolfg. *Musculo* interprete: sine divina virtute non posse quenquam resistere satanæ.

In II. tomo, 1) Epistolæ CLXXX. p. 3. Inter quas sunt quædam *Gregorii* theologi, seu episcopi nazianzeni, & *Libanii*, octogesimaque est *Gregorii* nysseni tractatus de Trinitate ad Eustathium. *Placc.* 110. in aliis editionibus exhibentur CCCCXXVIII. Hoc opus est præstantissimum, continetque omnem illius temporis historiam, & ecclesiæ, quæ tunc erat, statum, atque epistolicum characterem, iudice *Photio* cod. 143. optime exprimit. *Du Pin* eas iuxta temporis, quo scriptæ sunt, ordinem disposuit & recensuit tomo II. B. E. 156. Epistolæ ad Amphilochium continent decisiones de principalibus capitibus disciplinæ, ita ut non haberi debeant pro privatis Basilii opinionibus, sed pro legibus sui temporis ecclesiasticis. *Idem* 175. *Scultetus* in Medulla theol. Patrum p. 1209. admirandas, ut vocant, Basilii epistolas, e codd. MSS. a Dav. *Hœschelio* collectas, a Io. Iac. *Beurero* autem in latinam linguam conversas, cum lectoribus communicat, ipse vero statuit, in iis nihil magnopere admirandum occurrere; quin de auctore non unam ob caussam dubitat. 2) Sermo de paradiso. p. 124. 3) liber de vera virginitate, *Ambrosio* camaldulensi interprete. p. 129. *Hulsemanno* in Patrol. pro suspecto habitus. 4) Ascetica, seu de renuntiatione huius vitæ, & spiritualis perfectione. p. 174. e quibus non nulla debentur *Eustathio*. *Placc.* P. II. 1 o. 5) Ethica. p. 198. Quæ constant capitibus seu definitionibus LXXX. 6 Regulæ contractiores. p. 294. Quas non nulli Romano-catholicorum tribuunt *Eustathio*, a quibus tamen alii dissentiunt. *Placc.* 110. 7) De vita solitaria, seu monasticæ Constitutiones. p. 354. Quas

Quas *Nicephorus Eustathio* sebasteno tribuit. *Placc.* l. c. alii Basilio aeque ac *Gregorio* nazianzeno. Irrepserunt quidem non nulla, quae a Basilii genio aliena sunt, & quaedam *Eustathio* debeantur; interim scriptum Basilio non est plane abiudicandum. *Cave* 136. 8) Epistola ad Chilonem, de vitae perfectione. p. 383. 9) Ad monachum lapsum. p. 386. Sunt alias duae epistolae. 10) Admonitio ad anachoretas iuniores. p. 387.

In tomo III. 1) Scholia in psalterium. p. 1. A *Riveto* habentur pro cinno commentariorum *Chrysostomi* & *Theodoreti*. *Placc.* 110. 2) In XVI. priora Esaiae capita enarratio, Godefrido *Tilmanno* interprete. p. 364. Quae *Hulsemanno* Patrol. c. 4. §. 34. spuria videtur. 3) XXI. Epistolae, prioribus adiiciendae. p. 482. Ad libri de Spiritu S. caput 27. beatus parens meus hoc annotavit: *Hoc caput Erasmo atque aliis multis videtur suspectum & dubiae fidei, inprimis Abr.* Sculteto *in Medulla patrum p* 1055. 1176. *a quibus dissentit* Casaubonus *Exercit.* XVI. n. 43. *quem allegat* Gerhard. *Patrol.* 251. & Rivetus *Crit. sacr.* 329. Antequam progrediamur, notemus errores non tam eruditissimi patris, quam eius interpretum: varios enim multosque nactus est interpretes, qui omnes saepe lapsi sunt, & correctione opus habent: quam quidem praestantissimus vir, L. E. *Du Pin*, Deo vires concedente, in se suscipere vellet, spem hancce faciens laetissimam p. 200.

In *Gregorii naz. Monodia* in Basilii vitam p. 3. Gregorius nyssen. *coelebs*, & pater eius *sacerdos*.	Vtrumque falsum: nec ea repe- riuntur in *Gregorio naz.* sed Raph. *Volaterranus* alterum confinxit, alterum ex scholio textui intulit. G. *Calixt.* de Coniug. clericor. p. 224.
T. I. 253. in psalmum 32. Servabitur non *omnis* (Israel) *sed solummodo, qui ad gratiam fuerit electus.*	Sic vertendum: Servabitur non *quivis* ex Israële, *quasi forte oblatus. Spener* in Piis desider. 158.
T. II. 45. in Epist. 63. Sed ipsa dicitis tempore Gregorii *Magni* non fuisse.	Basilius intelligit Gregorium *neocaesariensem*, denatum anno 265.

Basilius, Caesareae in Cappadocia, vel, ut *Cave* p. 135. coniicit, Neocaesareae Ponti natus e parentibus nobilibus, Gregorii nazianzeni

zeni

zeni commilito scholasticus, fidusque postea in solitudine comes, patriæ ecclesiæ primum lector, dein diaconus, inde presbyter, ac tandem archiepiscopus, vir pius, ingenuus, moderatus, prudens, ab avaris & invidis episcopis multa passus, obiit A. 378. postquam VII. annos suprema hac dignitate fruitus erat, habens etiam duos fratres pariter episcopos, *Petrum* sebastenum, & *Gregorium nyssen.* suumque ipse nominavit successorem. *Magni* cognomen adeptus est, si W. *Musculum* in præf. audimus, non tam ob eruditionis excellentiam, quam a pietatis eximio studio; Raphaël autem *Volaterranus* præfat. in Basilii Homilias in psalmos, eum sic dictum putat ob eloquium singulare, severiusque vitæ institutum. Stilus eius est purus & nitidus, atque ad persuadendum efficax. Vnde & ab *Erasmo* præfat. in librum eius de Spiritu S. Basilius vocatur *Demosthenes christianus.* *König.* 90. *Cren* Dissert. de Singular. scriptor. 44. In homiliis, iudice Rich. *Simonio* Hist. crit. V. T. l. 3. c. 10. subtilior est Chrysostomo, & oratorem perfectum potius agit, quam sacri textus interpretem. *Gerhard.* Patrol. 254. *Magirus* 112. *Blount* 242. G. *Arnold.* T. I. 160. *Olearius* P. I. 110. Liturgia eius, prout hodie extat, plurimum est interpolata, variisque additamentis pro sæculi genio aucta. *Cave* 136. *Simon* de Cærimon. & consuetud. iudæor. 104. I. Alb. *Fabricius* B. gr. l. 6. p. 12. Vitam eius plures scripserunt, interque illos *Amphilochius* iconiensis, *Philotheus* patriarcha CPtanus, & *Gregorius* nazianzenus; sed *Amphilochii* scriptum est spurium & fabularum plenum. *Gerhard* Patrol. 254. omnibus autem præstat *Gregorii* nazianzeni, nisi quod eum nimis extollit, & fere apostolis præfert ac prophetis. G. *Arnold* 161.

Fran. *Combefis*, gallus, ord. F. F. Prædic. congreg. S. Ludovici Lutetiæ Parisiorum, edidit Historiæ byzantinæ scriptores post Theophanem; (quo de opere vide *Acta erudit.* A. 1685. 437.) Auctuarium Bibliothecæ patrum: Triumphum martyrum: IIX. tomos Bibliothecæ concionatoriæ, obiitque A. 1679. æt. 74. I. A. *Fabricius* Biblioth. gr. l. VI. 348. 687. Critopulus Censur. Eclogarum I. F. Mayeri 42. A *Lambecio* l. 7. Comment. de Biblioth. cæsar. vocatur homo insolentissimus maledicentissimusque.

Raphäel *Maffeus* seu *de Maffeis*, (hoc enim eius erat cognomen) a patria dictus *Volaterranus*, struxit Commentariorum libros 38. quos Vrbanos vocavit, quod in urbe Roma conscripti essent, & Pro-

Procopium de bello persico & vandalico, aliaque, non tam sincere, ut sibi persuadet *Iovius*, convertit, obiitque A. 1521. septuagenario maior. *König.* 854. *Voss.* de Histor. lat. 203. *Giornale* de' letter. d' Ital. T. XV. 315. *Magirus* 800. *Blount* 523. *Campanella* de libr. propr. & rat. stud. (T. II. Method. Crenii 218.) Opera eius prodierunt Lugduni A. 1599.

Argyropylus byzantinus, Graecia eiectus, a COSMO autem Medice, cuius filium *Petrum*, nepotemque *Laurentium* erudiebat, liberaliter sustentatus, Romae primus e Graecis philosophiam, & cunctas disciplinas, quae cyclicae vocantur, professus est, *Aristotelisque* Naturalia & Moralia tam generose transtulit, ut *Gaza* ab se translata combureret, ne amicissimi hominis crescenti famae officerent. *König* 56. At aliter sentit Raphäel *Volaterranus*, scribens, eum magis eleganter, quam fideliter convertisse. Claruit A. 1473. *Magirus* 65.

Eusthathius, qui Basilii Hexäemeron e graeco transtulit in latinum, eruditionis laude florens A. 440. fecit tanta id venustate, ut ingenium doctissimi viri, *Cassiodoro* iudice, facundiae suae viribus aequiparare videatur. Idemque eum vocat virum disertissimum. *Cave* P. I. 241. *Olearius* P. I. 244.

XXX.

GREGORII NAZIANZENI Opera, graece & latine, Coloniae 1690. volum. II. ex emendatione & interpretatione Iac. *Billii*, cum Commentariis *Nicetae* Serronis, *Pselli*, *Nonni*, & *Eliae* cretensis, quos ex graeco vertit Billius, & suas, ubi opus erat, annotationes & scholia addidit. Accesserunt etiam aliquam multae Gregorii Epistolae, nunquam antea editae, ex interpretatione Fed. *Morelli*. Editio haec expressa est ad optimam, quae parisina est anni 1630. Seorsum ex scriptis auctoris nostri prodierunt duae in IVLIANVM invectivae, cum notis Rich. *Montacutii*, Etonae 1610. 4.

In tomo I. continentur Orationes, Tractatus, Metaphrasis, & Epistolae. Et in Orationibus quidem agitur de Gregorii fuga in Pontum: adversus Iulianum: in laudem *Caesarii* fratris: in laudem *Gorgoniae* sororis suae: de pace: in plagam grandinis: de pauperum amore: in laudem S. Cypriani martyris, Basilii, Athanasii, Maccabaeorum, Heronis, philosophi alexandrini: in Aegyptiorum adventum: ad Arianos, & de se ipso: de moderatione in disputationibus servanda:

de

de se ipso, & ad eos, qui ipsum cathedram CPtanam affectare dicebant: de suo secessu: de dogmate & constitutione episcoporum: in electione *Eulalii*, Doarensium episcopi: in dictum illud euangelii, *Matth.* 19, 1. *Cum consummasset Iesus hos sermones:* de fide Trinitatis, in praesentia CL. episcoporum, contra IVLIANVM & VALENTEM: V. de theologia: in Christi nativitatem: in sancta lumina, seu de baptismo Christi: in S. baptisma: II. in pascha: in novam dominicam, siue in festo encaeniorum: in S. pentecosten: ad *Euagrium* monachum de divinitate: ad *Nectarium*, CPtanum episcopum: in laudem martyrum: Significatio in Ezechielem: Tractatus de fide: Tractatus de fide nicaena: Metaphrasis in Ecclesiasten: Epistolae II. ad Cledonium, & reliquae.

In II. tomo poëmata omnia, quorum primum est Vita S. patris, ab ipsomet descripta, cum commentariis in totum opus. Poëmata, inquit *Morhof* Polyh. l. VII. c. 2. n. 27, non eo nitore scripta sunt, qui antiquis comparari possit, pia tamen omnia. Dubia autem hoc in opere scripta, sunt Oratio seu Epistola ad *Euagrium* monachum de divinitate, & Significatio in Ezechielem: Spuria, Metaphrasis Ecclesiastae, & Tragoedia, *Christus patiens*: illa enim *Gregorii* est *thaumaturgi*, haec *Apollinarii* senioris. *Cave* P. I. 141. Tomo I. praemittuntur 1) Praefatio, in qua sermo est de codicibus, ad opus hoc emendandum & edendum adhibitis, deque opera a *Billio*, *Ducaeo*, & *Morello* praestita. 2) alia Gilb. *Genebrardi*, & Io. *Chatardi*, novae ipsorum versioni praefixa, in qua criminantur Calvinianos, Gregorii huius exemplum GREGORIO XIII. imitandum proponunt, eique conservationem linguarum, etiam graecae & ebraicae, ac solidiorum disciplinarum commendant. 3) Index dictorum S. Scripturae explicatorum. 4) Index similium & proverbiorum, quibus S. pater suis in scriptis usus est. 5) Appendix, qua continentur Oratio in SS. martyres, contra Arianos, graece: Epistolae X. graece ac latine, Fed. *Morello* interprete: Testamentum S. *Gregorii*, Iac. *Sirmondo* interprete, scriptum, uti *Cave* p. 140. indicat, paullo ante renunciatam sedem CPtanam: & Notae in LIII. Orationes & Epistolas.

Tomo II. p. 1406. *CyriNiceta*, *da*- *briensis episcopi*, comment. in D. Gregorii nazianzeni Tetrasticha.	Commentarium hunc *Niceta Serroni* deberi, constat. *Cave* 395.

Gregorius, non quod in urbe Nazianzo natus, eiusve episcopus esset, sed quia Arianzi, in prædio paterno, prope Nazianzum, obscurum Secundæ Cappadociæ oppidum, in lucem editus fuit, *Nazianzenus* adpellatus, patrem habuit Gregorium, episcopum nazianzenum, a quo etiam presbyter fuit ordinatus. Turbarum autem per IVLIANVM Imp. contra Christianos motarum pertæsus, in Ponti solitudines ad *Basilium* familiarem suum secessit, ægre postea ferens, & oblatum munus respuens, cum ab eo, archiepiscopalem dignitatem adepto, Sasimæ, vilis in Cappadocia Secunda oppidi episcopus constitueretur; patris autem, extremo senio laborantis, vices ea obiit conditione, ne illo ex hac vita digresso episcopatus sibi imponeretur. Circa annum 378. a Synodo Antiochiæ habita missus CPlim, ut causam catholicam ab Arianis oppressam erigeret & sustentaret, voto & exspectationi ablegantium satisfacere studuit, aucto in dies Catholicorum numero, quos fideliter colligebat in *Nicobuli* affinis sui ædibus, quæ mox in templum erectæ sunt, indito ei *Anastasiæ* nomine, quod fides languescens antea & moribunda, illic revixisse visa esset. Hinc a THEODOSIO M. creatus quidem fuit archiepiscopus CPtanus, atque a Concilio oecumenico A. 381. confirmatus; verum orta mox in eodem ea de re contentione, sedi suæ sponte renunciavit, & domum repetens privatam egit vitam pietatis exercitiis & poëticis lucubrationibus vacans, donec vitam hanc caducam cum meliori commutaret A. 389. ætatis suæ circiter 65. *Cave* 139. *Olearius* 294. I. Alb. *Fabricius* B. gr. 508. *Wolf* in Casauboniana 332. G. *Arnold* l. 4. c. 4. n. 41. Vir erat apertus & simplex, minimeque omnium ad technas compositus, præterea in quovis disciplinarum genere præstantissimus, atque in theologia summus: unde etiam *κατ ἐξοχὴν theologus* cognominabatur, tantaque eius erat auctoritas, ut hæreticum reputaretur, ab eo dissentire. Sermone usus est grandi, sublimi, & ubique maiestatis pleno, dicendi gravitate *Polemonem* secutus. Facultati autem oratoriæ plus, quam par est, indulgens, invocationi sanctorum viam stravisse dicitur. A Rich. *Montacutio* vocatur græcorum patrum μεγαλοφωνότατος, ab *Erasmo* & *Budæo* paris cum facundia pietatis, a *Basilio* M. os Christi & vas electionis. Plura dabunt *Magirus* 401. *Blount* 245. *Gerhard* Patrol. 261. C. *Thomas.* in Cautel, circa hist, eccl. 155. & quæ operibus hisce *præmissa* sunt u 5.

Iac. *Billius*, ſive *de Billi*, prunæus, natione Guiſa-gallus, abbas ordinis S. Benedicti, theologus, mathematicus, ICtus, & poëta, Gilb. *Genebrardi* familiaris, vir, ut *Thuanus* ad A. 1581. ſcribit, non plus nobilitate, quam propria virtute, ac vitæ ſanctimonia, & doctrina ab vacuo fuco aliena, linguæque græcæ exacta cognitione clarus, multos Patres græcos in latinum tranſtulit, notisque illuſtravit: edidit etiam Formulas græcarum locutionum, Anthologiam ſacram, Sacrarum obſervationum libros II. & Carmina, præproperam mortem ex phthiſi expertus: obiit enim Lutetiæ Pariſ. A. 1581. ætatis 48. *Konig* 111. *Blount* 771. *Dalleus* de Pœn. & ſatisfaction. l. 5. p. 463. Quam doctus autem erat in græcis, nihilominus ſæpe lapſus eſt, notante auctore Bibliothecæ novæ ſelectæ, qui eſt Rich. *Simon*, P. II. 35.

Nicetas, cognomento *Serron*, magnæ eccleſiæ CPtanæ diaconus, & magiſter ſeu doctor, poſtea heracleenſis archiepiſcopus, minime confundendus (quod tamen fit etiam in præſentis operis T. II. 1405) cum *Niceta Davide* paphlagone, dedit Catenam in Iob, & fortaſſe etiam in Matthæum, Lucam &c. nec non Reſponſa canonica ad interrogationes epiſcopi cuiusdam, clarus A. 1077. *Cave* P. I. 434. *Olearius* P. II. 14. L. *Allatius* de Pſellis (apud *Fabricium* B. gr. l. V. p. 10.)

Mich. *Pſellus*, patricius CPtanus, præfectus ſtudiorum *Michaëlis* Ducæ CONSTANTINI Ducæ filii, claruit medio ſeculo XI. & *Michaële* Duca exauctorato, ipſe a Botoniata Nicephoro dignitatibus ſpoliatus, relicta aula cucullum induit, ſolumque vertere coactus fuit, multis interim ſcriptis famam immortalem conſecutus. Inter ea ſunt Carmina ſeu paraphraſis metrica in Cant. canticorum: Commentarius in eadem: Capita quædam de Trinitate & perſona Chriſti: Oratio panegyrica in *Simeonem* metaphraſten: Officium pro eius commemoratione. Sed Dialogus de operatione dæmonum eſt alterius Mich. *Pſelli*, qui vixit ſæculo IX. *Cave* P. I. 423. 392. *Olearius* P. I. 488. Leo *Allatius* de Pſellis (apud Fabricium B. gr. lib. V. 14.) qui ob variam ſcientiam & ſtili ſuauitatem eum ſummopere laudat.

Nonnus, ægyptius panopolitanus, inter græcos poëtas chriſtianos, ut *Sixto* ſenenſi videtur, princeps, ſed ſtilo obſcuriore, & gentiliſmum ſapiente uſus, floruit circa annum Chriſti 410. ſcripſitque

que Paraphrasin euangelii S. Ioannis, & Διονυσιακῶν libros 48. *König* 579. *Olearius* P. II. 33. I. Alb. *Fabricius* B. gr. l. 7. 682. Octav. *Ferrarius* I, 2. Elect. c. 1.

Elias, metropolita cretensis, distinguendus ab Elia cretensi ebræo, claruit anno 787. quo Synodo interfuit nicænæ II. deditque Responsa ad *Dionysii* monachi interrogata IIX. item Expositionem in *Ioannis Climaci* Scalam paradisi. Sed hæc, in bibliotheca cæsarea asservata, nondum est edita. *Cave* P. I. 351. *Olearius* P. I. 218.

XXXI.

THEOPHYLACTI Opera, latine, Basileæ 1570. Nimirum 1) Enarrationes in IV. euangelistas, ab *Oecolampadio* latinitate donatæ, a Ph. autem *Montano* ad exemplar græcum Romæ impressum infinitis pæne locis recognitæ, p. I. Quæ editio recusa fuit Lipsiæ A. 1700. 4. In fine eis annectitur hæc nota, tria cauenda esse, citra tamen catholici auctoris notam: 1. Spiritum S. non procedere a filio. 2. Dei esse vocare, electos autem fieri, vel non, nostrum esse. 3. Humanum quid voluisse ostendere matrem (Iesu,) quod ut in filium potestatem haberet. 2) Enarrationes in omnes S. Pauli epistolas, adeoque etiam in epistolam ad Ebræos. p. 333. 3) In 4. prophetas minores, Habacuc, Ionam, Nahum & Hoseam, Ioanne *Lonicero* interprete. p. 660. ubi enarratio in *Hoseam* est sine capite & cauda. 4) In Acta apostol. Laur. *Sifano* interprete. p. 749. Ex his enarrationibus græce & latine prodiit prima Parisiis 1631. & 1635. secunda Londini per Augustinum *Lindsellum* 1636. De qua editione vide *Cren.* Animadversion. philol. T. XIIX. 37. quarta Coloniæ, 1568. Ceterum de variis scriptorum huius auctoris editionibus vid. *Du Pin* ad sec. XI. 113.

Theophylactus, Acridæ in Bulgaria archiepiscopus, ab *Erasmo* in c. 1. Lucæ, *Melanchthone* in Apol. A. C. ad art. X. n. 364. *Sculteto* in Medulla theol. P.P. 497. aliisque *Vulgarius* dictus, floruit anno circiter 1071. Scripsit etiam Epistolas, quas græce edidit Io. *Meursius* Lugduni Bat. A. 1617. 4. Vincent. *Marinerius* autem latine interpretatus est, imprimique fecit Coloniæ 1622. Orationem in adorationem venerandæ crucis medio ieiuniorum tempore: Institutionem regiam ad Constantinum porphyrogennetam, Michaëlis Ducæ filium: & Argumenta adversus Latinos de processione Spiri-

ritus S. *Cave* P. I. 434. *Olearius* P. II. 202. *Sixtus* sen. Biblioth. S. Lib. IV. 383. *Gerhard.* Patrol. 535. *Blount* 364. Estque, ut *Oecumenius*, epitomator, si non exscriptor Chrysostomi. *Hülsemann.* Patrol. c. 11. *Casaubon.* Exercit. XVI. n. 84. p. 559.

Phil. *Montanus*, armenterius, in patria theologus, postea vero Regis iussu professionem in acad. duacena sexagenario maior aggressus, vir graecae linguae peritissimus, ac pius, (id quod ex eius dedicatione elucet, ubi de compendiaria ecclesiae instauratione, & contra sacerdotum improbitatem, ambitionem, avaritiamque disserit) obiit A. 1576. *König* 551. *Lexic. univ. hist.* T. III. 550.

Io. *Lonicerus*, mansfeldicus, in academia marpurgensi primum graecae, deinde etiam ebraeae linguae professor multa tam sacra, quam profana scripta ex graeco in latinum transtulit restituitque, augustanam vero Confessionem, eiusque Apologiam graece, sicut varia *Lutheri* scripta latine reddidit, & multa alia scripsit, vir mitis ac placidi ingenii, optimorumque & amabilium morum, cum proposito dormiendi obdormivit in Domino A. 1569. aet. 70. M. *Adam* in Vitis philos. 248.

Laur. *Sifanus*, prunsfeldius, I. V. doctor, etiam Gregorii nysseni translatione celebris, floruit sec. XVI. & reliquit orationes II. de laudibus linguae graecae & Isocratis, deque commendatione historiae, Coloniae 1564. 8.

GREGORII NYSSENI opera, de graeco in latinum sermonem conversa a Laur. *Sifano*, & Io. *Leuvenklaio*. Basileae 1571. Quid praestitum sit in hac editione, docent praefationes Sifani & Lewenklaii. Haec enim priore, quam curaverat Sifanus, aut potius ipso absente corrector, multo est emendatior, & per socium reddita etiam auctior. Graece autem & latine prodierunt haec opera Parisiis A. 1616. cum notis Front. *Ducaei*, & Iac. *Gretseri*; quae editio longe est correctior altera, quae lucem vidit A. 1638. Primus contra Eunomium liber, & graecus textus Orationum moralium, qui in laudata absunt editione, supplementi vicem subeunt in S. Basilio A 1618. impresso. Vide *Du Pin* T. II. 231. *Cave* P. I. 139. Iam praesentium operum contenta sunt indicanda, eaque sunt sequentia: Epistola, quid nomen professioque christiana sibi velit: liber de Oratione, in quo oratio dominica explicatur: de beatitudinibus, *Matth.* V. de Christi nativitate: de S. Stephano protomartyre: in

VItum

VItum psalmum de octava: de festo paschæ: de assumtione Christi: de S. Trinitate, & quod Spiritus S. sit deus: tres dici deos non oportere: de differentia essentiæ & hypostaseos: de fide, seu de Patre, Filio & Sp. sancto: in dictum apostoli 1. Cor. 15, 28. de *dormientibus*: de paschatis festo orationes IV. de assumtione Domini: in dictum *Matth.* 25, 40. de anima & resurrectione disputatio cum sorore *Macrina*: de historia VI. dierum, quibus mundus a Deo creatus est: de Trinitate, adversus iudæos, ex V. T. delecta testimonia, cum explicatione: liber de S. baptismate: Oratio in laudem *Basilii* magni: Orationes II. in laudem XL. martyrum: Oratio in funere *Pulcheriæ*, filiæ THEODOSII magni Imp. Oratio funebris de PLACILLA, augusta, prædicti Imp. uxore: Vita *Gregorii* neocæsariensis, miraculorum opificis: Oratio in laudes sancti viri ac magni martyris *Theodori*: Oratio habita in funere *Meletii*, episcopi Antiochiæ. Hæc omnia, hactenus recensita, sunt ex interpretatione Laur. *Sifani*: quæ vero iam sequuntur, eorum versio debetur Io. *Levvenklaio*, videlicet Explanatio in Canticum canticorum, & & liber de hominis opificio. Liber autem de vita Mosis, siue de vita perfecta, interpretem nactus est *Georgium trapezuntium*, qui in Catalogo scriptorum nostræ editionis falso vocatur Gregorius. Ex his suppositititia partim, partim dubia sunt: de S. Trinitate, & quod Spiritus S. sit deus: de differentia essentiæ & hypostaseos: de dormientibus: de anima & resurrectione: Testimonia V. T. de Trinitate adversus iudæos: Vita *Gregorii* neocæsariensis: oratio in laudes *Theodori*. *Scultetus* Medull. p. 887. *Gerhard*, Patrol. 297. *Rivet*. Crit. S. l. 3. c. 23. *Hülsemann*. Patrol. c. 4. §. 46. *Cave* P. I. 138. *Placc*. P. II. 324. *Du Pin* T. II. 222. In nostra editione post præfationes *Sifani* & *Levvenklaii* sequuntur elogia Gregorii nysseni, ex *Hieronymo*, *Suida*, *Nicephoro* Callisti & *Volaterrano* depromta.

Gregorius, gente ponticus, *Basilii* magni frater natu minor, a nimio rhetoricæ studio per *Gregorium* nazianzenum ad theologiam reuocatus, Nyssæ in confinio Cappadociæ episcopus, ob fidei nicænæ acerrimam defensionem in exilium missus, sed & sedi suæ restitutus, Symboli CPtani compositor, coniugem habens *Theosebiam*, vir egregia morum sanctitate, ac omnigena eruditionis laude, stilique elegantia conspicuus, a Græcis honoris causa *pater patrum* adpellatus, vixit sub Impp. CONSTANTIO, IVLIANO,

NO, IOVIANO, VALENTINIANO & VALENTE, GRATIANO & THEODOSIO M. ultra concilii CPtani, cui ipse anno 394. interfuit, cumque *Gregorio nazianzeno* præsedit, tempora, & extraordinario Metropolitæ seu Patriarchæ honore affectus fuit. *König* 362. *Cave* 137. *Magirus* 402. *Blount* 250.

Io. *Leuvenklaius* seu *Leunclavius*, nobilis angrivarius, cum Legato cæsareo, Dav. *Vngnadio* CPlim profectus, atque ita magnam sibi rerum turcic. & græcarum notitiam comparans, postea episcopus mindensis, varios auctores græcos transtulit, & 18. libros Historiæ musulmannicæ edidit, vita defunctus A. 1593. sexagenario paulo minor. *König* 471. *Blount* 734. *Richard* Histor. biblioth. vindobon. 56.

XXXII.

DIONYSII areopagitæ Opera, ex editione Petri *Lanssellii*, Lutetiæ Paris. 1615. Recentior editio est Balth. *Corderii*, Antverpiæ A. 1634. & Parisiis 1644. Vide *Ittig.* Differt. de Patrib. apostol 134. Contenta præsentis voluminis sunt 1) Petri *Lansselii* disputatio apologetica de S. Dionysio eiusque scriptis: ubi quidem probare nititur, eum fuisse in Galliam missum, & quæ ei hic tribuuntur, ipsius esse scripta. 2) Vita S. Dionysii, ex operibus eius & scholiis S. *Maximi* ab eodem collecta. 3) Liber Dionysii de cœlesti hierarchia, agens de ter ternis angelorum ordinibus, quasi auctor in tertium usque cœlum raptus, deque illis omnibus edoctus fuisset: interim, *Gregorio* nazianz. Orat. 38. & 42. fatente, pulcherrime & sublimissime philosophatus est. 4) Liber de ecclesiastica hierarchia, doctrinam de omnibus ad negotium ecclesiasticum pertinentibus mysteriis tradens. 5) Liber de divinis nominibus, quo ea modo Deo tribuantur, deque S. Trinitate differens. 6) Liber de mystica theologia, explicans discrimen affirmationum & negationum, atque ostendens, verius omnia de Deo negari, quam affirmari; & X. Epistolæ: in quibus nihil memoratu dignum continetur, nisi forte cuipiam fabella de eclipsi passionis dominicæ arrideat, quam Dionysius Heliopoli Ægyptiorum se vidisse scribit in ep. ad Polycarpum. *Scultet.* Med. theol. PP. 383. 7) Vita & encomium Dionysii ex Menæis Græcorum, *Simeone* metaphraste, *Suida*, libro II. *Nicephori*, Mich. *Syngelo*, & Martyrium eius ex *Methodio*, & Dionys. *Guerino*. 8) *Lanssellii* Notæ & variæ lectiones. 9) *Maximi* Scholia in

Dionysii libros. 10) Georg. *Pachymeris* paraphrasis in eius Epistolas. 11) *Eiusdem* paraphrasis in ipsa Dionysii opera. 12) S. *Maximi* Scholia in Epistolas.

Tribuuntur & alia scripta Dionysio, sed quæ sunt deperdita, *Du Pin* T. I. 37. Neque vero illa, quæ hic exhibentur, Dionysii sunt areopagitæ, qui vixit seculo I. sed alterius cuiusdam, e quarto, vel quinto, vel sexto seculo, si fidem apud nos habent *Gerhardus* in Patrol. p. 19. Rob. *Cocus* 94. *Casaubonus* Exercit. XVI. p. 498. G. *Calixtus* de Igne purgator. R 2. *Dreier* in Controv. p. 79. 221. Er. *Schmid* in Col. 2, 16. *Meelfuhrer* in Corona C. P.P. p. 5. *Ittig* Dissert. de Patrib. apostol. 143. *Scultetus* Med. theol. PP. 384. *Rivetus* Crit. S. lib. I. c. 10. 11. p. 158. Al. *Morus* in Act. 17, 34. Io. Lud. *Fabricius* Opp. 437. *Sand* de veter. scriptor. eccles. 15. Neque etiam omnes omnino romanocatholici scriptores Dionysio areopagitæ ista tribuunt opera, certe non *Erasmus*, nec *Valla*, nec Thomas *de Vio*, nec *Perronius*, nec *Launoius*, nec *du Pin*, multique alii critices periti: quo etiam videtur inclinare *Labbeus* de Scriptor. eccles. P. I. 259. Probabilior autem sententia est hæc, auctorem præsentium operum floruisse sæculo IV. & συγχρονον fuisse Eusebii cæsariensis: quæ etiam est Guil. *Forbesii* p. 240. Io. *Pearsonii* in Vindic. epp. Ignatii c. X. p. 312. 317. *Cavei* P. I. p. 125. & C. *Thomasii* in Cautel. circa hist. eccl. 113.

Dionysius, natione thrax, Areopagi atheniensis assessor sive Senator, Pauli discipulus, iuxta *Act.* 17, 22. 24. &, si *Eusebio* l. 3. Hist. eccl. c. 4. fides habenda, primus Atheniensium episcopus, non vero Gallorum apostolus, aut parisiensis episcopus, (prout contra fabulosas Hilduini, Baronii, & Bellarmini relationes Iac. *Sirmondus* peculiari dissert. Io. *Launoius* opusc. de 2. Dionysiis, *Sammarthanus* Gall. christ. T. I. 400. & *Du Pin* T. I. 34. *Dorscheus* in Sylloge 48. *Bebel* Antiqq. eccles. 25. *Hülsemann* Patrol. 979. *Dallæus* de scriptis Dionys. supposit. solide demonstrarunt) vitamque suam Athenis martyrio finivit sub Domitiano Imp. *Ittig* l. c. p. 131. & *Cave* P. I. 12. Quicunque autem hic auctor fuerit & quamvis multa subtiliter & argute disputet, multisque ævi sui corruptelis laboret, de S. cœna tamen & baptismo præclare testatur, fatente *Schurzfleischio* in Epp. arcan. T. I. 25. & perantiquus, magnique spiritus, nec aspernandus scriptor est, ut Alex. *Morus* prædicat l. 2. p. 100. immo, teste *Casaubono* contra Baron. p. 498. pro elegantissimo agnoscendus est; librumque

de

de Mystica theologia videtur intelligere *Morhofius*, quando Polyh. l. 1. c. 10. p. 100. scribit, rerum diuinarum profundissimis meditationibus plenum esse. Stilus horum librorum, eorumque methodus, non convenit modo scribendi, qui usitatus erat sæculo I. & II. nam stilus est inflatus affectatusque, & argumenta singulari cum cura sunt disposita. *Du Pin* T. I. 35. multarum etiam rerum, quæ primis sæculis non erant in usu, in iis fit mentio.

Simeon, CPtanus, ubi sub Imp. LEONE eiusque filio CONSTANTINO Porphyrogen. summas in aula dignitates obiuit, a genere scribendi dictus *Metaphrastes*, vixit sæc. X. usque ad A. 950. Collegit etiam vitas sanctorum, easque ad mensium dies ordinavit; sed plurima in iis fabulose scripta sunt. *König* 755. *Cave* 402. *Olearius* Biblioth. eccl. P. II. 165.

Maximus, CPtanus, vixit sæc. VII. tempore HERACLII Imp. cuius primus siue supremus erat secretarius, postea abbas monasterii chrysopolitani, ab Arianis autem in exilium pulsus, anno 662, ut fertur, postquam sibi mortem intra paucos dies obuenturam prædixisset, martyrii coronam obtinuit. Fuit in magna apud catholicos eruditionis & sanctitatis opinione, pluresque ante se Scholia in Dionysium scripsisse testatur. *Pearson* in Vindic. epp. Ignatii c. 10. p. 314. Scripsit multos libros, interque illos librum asceticum: IV. Centurias sententiarum de virtute & vitio: Ambigua, siue Scholia in *Gregorii* theologi locos difficiles. *Cave* 322. *Olear.* P. II. 478.

Mich. *Syngelus*, hierosolymitanus, vixit sec. xvi. Eius liber de laudibus S. Dionysii, Lutetiæ Parisiorum, græce & latine prodiit A. 1547. 1562. & per Corderium 1633.

Methodius, nobilis siculus, primo monachus, deinde *Nicephori* expatriarchæ apocrisiarius, postque falsam de adulterio accusationem & duplicis carceris squalores patriarcha CPtanus, obiit A. 847. teste *Caveo* p. 375. Scripsit etiam commentatiunculam de iis, qui abnegarunt per diversos modos & ætates, extantem in tomo VI. Biblioth. P.P. 619. Orationem de occursu Simeonis & Annæ in templo: Orationem in Ramos palmarum, & Canones pœnitentiales. *Cave* l. c. Si *Sirmondo* & *Launoio* credimus, encomium S. Dionysii Methodius petiit ex Hilduini Areopagiticis; sin Leoni *Allatio*, ex vetustioribus Græcorum monumentis.

Georgius Pachymeres, Latinis vulgo Pachymerius dictus, natus Nicææ, sacerdos CPtanus, Patriarchæ protecdicus, & hieromnemon, item dicæophylax imperialis, atque ad examinandam remoti a patriarchatu Arsenii caussam cum tribus aliis ablegatus, eiusque restitutor, vir sacra & profana eruditione insignis, scripsit Historiam rerum constantinopolitanarum sub Michaële & Andronico Palæologo ab anno 1258 usque ad annum 1308 libris XIII. libellum de Processione Spiritus S. & multa in rhetoricis monumenta, stilo, ut Leo *Allatius* iudicat, accurato, atque ad antiquum succum & sanguinem efformato, quamvis ultra historiæ captum tumidiore, obiitque valde senex, &, si Lambecio fides habenda, fere centenarius. *Voss.* de Histor gr. l. 2. c. 28. p. 154. *Neu* in Access. ad Relect. Wheari 176. *Konig* 597. *Cave* 514 I. Alb. *Fabricius* Biblioth. gr. l. VI. 458. Maximus & Pachymeres a *Casaubono* Exercit. XVI. n. 50. p. 668. & n. 30. p. 449. vocantur interpretes Dionysii eruditissimi ac diligentissimi.

XXXIII.

EPIPHANII opera, ex recensione & versione, cumque animadversionibus Dionysii *Petavii*. Coloniæ 1682. volum. II. Quæ editio auctior parisina illa anni 1622. iuxta quam formata est: accessit enim sub initium tomi I. vita Dionysii Petavii, ab Henr. *Valesio* oratione descripta, & sub finem tomi II. appendices *Petavii* geminæ pro vindicandis Animadversionibus, altera adversus Maturinum *Simonium*, altera adversus Cl. *Salmasium*. Ceterum, ut ad contenta progrediamur, in tomo I. continetur Panarium (quæ vox significat arculam medicamentorum. *Petavius* in dedicat. tomi I.) adversus hæreses 80. vel potius 77. inchoatum A. 374. rogatu *Acacii* & *Pauli* archimandritarum, & progreditur usque ad Messalianorum hæresin sub CONSTANTIO exortam; opus, *Photio* iudice, omnibus prioribus adversus hæreses lucubrationibus uberius atque utilius, in quo præter argumentum principale, multa veterum auctorum ecclesiasticorum fragmenta notatu digna, & nusquam alibi occurrentia, nec exigua historiæ ecclesiasticæ pars exhibetur. *Melanchthon* præfat. in Pauli Iovii Histor. turc. quæ etiam extat in libro Selectar. declarationum p. 735. Ex hoc libro *Augustinum* fecisse compendium in lib. de Hæresib. ad Quodvultdeum, scribit quidem *Gerhardus* Patrol. 267. sed *Petavius* id negat in dedicat.

dicat. tomi I. & in Append. contra Simonium, T. II. 26. Sumit autem bonus Epiphanius vocabulum *hæresis* latissime, easque in duas dividit classes, nimirum in hæreses ante & post Christum natum, & *Grenius* Differt. II. de Furib. librar. §. 27. ex *Chytræi* Onomastico observat, Epiphanium totum fere primum Irenæi de hæresibus librum de verbo ad verbum transcripsisse. In II. tomo 1) Ancoratus, interprete Dion. *Petavio*. p. 1. In quo traditur doctrina de Trinitate, & in primis de divinitate Christi, resurrectione mortuorum, vita æterna, & iudicio extremo. *Ancoratus* autem dicitur hic liber, quia animum de vita ac salute solicitum instar anchoræ moderatur. Vide *Synops.* Ancorati p. 1. 2) Anacephalæosis, eodem interprete. p. 126. Est brevissima Panarii epitome. 3) De Mensuris & ponderibus, eodem interprete. p. 158. Vbi in gratiam eorum, qui cum fructu in Scriptura versari cupiunt, explicatur, quid sibi velint signa Bibliorum interpretationibus apposita, nimirum ※ vel ·):(· asteriscus, ⸓ obelus, —÷— lemniscus, —⸓— sublemniscus; deinde ponderum & mensurarum, ac numerorum S. Scripturæ ratio exponitur; denique historia traditur VI. interpretationum Bibliorum græcarum, videlicet LXX. virorum, Aquilæ, Symmachi, Theodotionis, & duarum anonymarum, quæ in doliis repertæ fuerunt, altera quidem Hierichunte post SEVERI Imp. persecutionem, altera Nicopoli tempore ALEXANDRI, filii Mammeæ. Quem tamen librum Latinus *Latinius*, observante *Placcio* P. II. 254. præsuli salaminio abiudicat. 3) Physiologus, interprete Gonsalo *Ponce* cumque eiusdem notis. p. 189. Agit hic liber de cuiusque generis ferarum & volucrium natura, estque, *Ponceo* in dedicat. iudice, ob pias allegorias concionatoribus apprime utilis. *Cave* P. I. 13. suppositititiis eum accenset, sed *Petavius* & *Ponceus*, pro genuino agnoscunt. 4) De XII. gemmis, interprete Iola *Hierotarantino*. p. 225. Exponit gemmas pectoralis summi apud iudæos pontificis. Et quamvis eum in catalogum spuriorum referat *Caveus*, fatetur tamen, non deesse rationes, cur pro vero Epiphanii fœtu haberi queat. 5) Eiusdem libri Epitome, Fran. *Turriano* interprete. p. 233. Hæc autem, iuxta *Petavium* præfat. in T. II, non est Epiphanii, sed *Anastasii*. 6) De Vita prophetarum, interprete *Petavio* p. 235. Liber est suppositititius, in quem tamen notas scripsit Ioach. *Zehnerus*. Hunc librum esse ψευδεπίγραφον, ait *Petavius* in præf. T. II, sexcentæ mendaciorum

P 3 nugæ

nugæ, quibus ille refertus est, persuadent. Adde *Rivet.* Crit. S. l. 3. c. 30. & *Cocum* in Censura 241. 7) Orationes IIX. videlicet in festo palmarum, de Christi sepultura, resurrectione, & assumtione, de laudibus Mariæ, & numerorum mysteriis, partim a *Petavio*, partim a Stanisl. *Phœnicio*, partim a Gonsalo *Ponce*, partim a Theod. *Peltano*, partim a Io. *Pico*, partim a Ger. *Vossio* versæ. p. 251. Sed Epiphanii nomine fucum faciunt, sicut ex stilo, aliisque indiciis cognosci potest, suntque alterius vel Epiphanii, (plures enim fuere) vel auctoris. *Petavius* in excit. præfat. *Cave* 131. *Placc.* 254. 8) Epistola ad Ioannem hierosolymitanum, *Hieronymo* interprete, p. 312. Hæc tantum latine extat, estque purgatoria: Epiphanius enim ostendit, Ioannem sibi iniuste irasci, quod diaconum in monasterio quodam ordinasset, & quod ipsum Ioannem eiusque asseclas, ut *Origenem* Arii parentem agnoscerent, vocarentque, hortatus esset. 9) Vita Epiphanii, incerto interprete. p. 318. Quæ quidem in plerisque fabulæ quam historiæ propior, non tamen penitus reiicienda est, ex sententia *Petavii* l. c. De hac editione vide sis *Acta erudit.* A. 1682. 93. iisque adde Præfat. Iac. *Thomasii*, quam debemus industriæ fideique Io. G. *Krausii* in Histor. libror. (Bücher Historie) T. I. 262. in qua de variis operum Epiphanii editionibus, & quibusdam eius scriptis disseritur. Iam errores, qui Epiphanio tribuuntur, notare ordo iubet.

Tomo I. 123. De Christo *certo illud affirmare nequeo*, utrum Nazoræi, Cerinthi, vel Merinthi impietate illa decepti, simplicem illum hominem asseverent, an, uti se se res habet, per Spiritum S. de Maria virgine genitum esse fateantur.

Evincit id sufficienter *doctrina apostolorum, qua imbuti erant.* Et *Hieronymus* refert, *eos euangelio Matthæi usos esse*: Matthæus autem de conceptione ac nativitate Iesu sancte scripsit. Ier. *Felbinger* Demonstrat. christ. 127.

P. 148. Olearius, idemque vestium custos, Ioanni respondit, *Ebionem* intus esse.

Dicere debebat, *Cerinthum*. *Crenius* Animadv. P. XVI. 226.

P. 362. De quo *& Callimachus.*

Sed non iisdem verbis, quibus *Epimenides* utitur de Cretensibus. Dan. *Heinsius* in H. L. *Schurzfleischii* Actis liter. p. 36.

Debue-

P. 704. Chanaan præter alios filios genuit *Philistæum.*	Debuerat ſcribere, *Hamathæum.* Sam. *Bochart.* in Phaleg l. 4. c. 36. p. 307.
P. 717. Meletius ſchiſmate eccleſiam diſcidit, ita tamen, ut *fidem nulla ex parte mutaret.*	Aliter narrant *Socrates* l. 1. H. E. c. 3. & *Theodoretus* l. 1. c. 9.
P. 720. Arii dogma *poſt eius mortem* damnatum.	Arium non tantum Concilii nicæni tempore, ſed etiam poſt illud usque ad penultimum CONSTANTINI annum in vivis fuiſſe, ex *Socrate* l. 1. c. 25. & *Rufino* l. 1. c. 13. conſtat.
Pag. 822. Audiani ex *Apoſtolorum Conſtitutione* (τὴν τῶν Ἀποστόλων διατάξιν) autoritatem accommodant. — Etenim *Apoſtoli in illa Conſtitutione* ita definiunt.	Conſtitutiones iſtæ dicantur, licet, *apoſtolicæ*, ſed ipſorum non ſunt apoſtolorum. De quibus vide huius operis pag. 45. *Dallæum* de Pſeudepigraph. apoſtolor. lib. 3. & alios.
P. 1105. verbum ἀπολύειν a *Petavio* per miſſionem populi transfertur.	Sed ἀπολύειν hic idem eſt, ac ἐπιλύειν, & ſignificat *actum ſolvendi ieiunii.* Dan. *Heinſius* in H. L. Schurzfleiſchii Actis literar. p. 37.

Plura cum S. Epiphanii, tum eius doctiſſimi interpretis σφάλματα qui noſcere cupit, evolvat modo allegatum *Schurzfleiſchii* librum p. 36. & ſeqq.

Epiphanius, natus in ignobili Palæſtinæ loco, Beſauducen dicto, ad Eleutheropolin, e parentibus agricolis, dubium an ebræis, (*Hottinger.* Theſaur. philolog. 14) & transacta iuventute cum Hilarione, Heſychio aliisque in vita monaſtica, factus eſt epiſcopus Conſtantiæ ſeu Salaminæ in Cypro inſula, ob mediocrem cognitionem linguæ ebraicæ, ſyriacæ, ægyptiacæ, græcæ & latinæ vocatus ab Hieronymo πεντάγλωττος, vir multæ eruditionis & lectionis, ſed acumine iudicii in rebus diſcernendis exiguo, atque ita ſimplex, & ex ſimplicitate præpoſtero interdum flagrans zelo, præcipue contra Origenem, & Ioannem chryſoſtomum, Ioannemque hieroſolymitanum, quos durius inclementiusque tractavit, cum Hiero-

Hieronymo & Theophilo alexandrino faciens, atque adeo Chryfoftomo communionem denegans. Hac animi commotione, atque hoc propofito CPli abiit, in navi, qua domum repetebat, animam exhalans A. 402. ætatis 95. epifcopatus 34. Ipfe Chryfoftomo CPli dixiffe fertur: *Spero te non moriturum epifcopum*; Chryfoftomus autem illi: *Spero te non rediturum in patriam.* Vtrique evenit iuxta vaticinium, aut potius imprecationem: nam Chryfoftomus in exilio mortuus eft, & Epiphanius in itinere. *König* 276. *Cave* 130. *Olearius* P. I. 224. Dan. *Heinfius* in Schurzfleifchii Actis liter. 34. I. Alb. *Fabricius* B. gr. l. VII. 416. *Du Pin* T. 2. 301. *Cafaubon.* Exercit. xv. n. 7. & xvi. n. 120. *Blount* 239. G. *Arnold* l. 2. 3. & 4. Defenditur autem a P. *Alff* in apol. pro B. V. Maria P. II. 194. Effigies, quæ fub nomine Athanafii præfenti operi præfigitur, non eft eius, fed alterius cuiusdam, indicante *Schurzfleifchio* in Actis literar. p. 34. Stilus eius omnis elegantiæ & fublimitatis expers eft, immo fimplex, humilis & abiectus, afper ac rufticus, abfque ferie & connexione.

Confalus, five Gonfalus *Ponce*, de Leon, hifpanus, fcripfit contra Leonh. Waramundum in caufa colonienfi, Romæ 1585.

Fran. *Turrianus*, legionenfis, S. I. vir græce doctus, & in antiquitate plurimum verfatus, ad hæc etiam probus, fed temporum mire ignarus, nec bonus criticus, quin &, fi *Dalleo* credendum, quisquiliarum & fabularum avidiffimus, multa græcorum theologorum fcripta in lucem protraxit, ipfe etiam fcripfit contra Centuriatores magdeburgenfes, Andr. Volanum, Boquinum & Sadaëlem, item de Hierarchicis ordinationibus miniftrorum ecclefiæ catholicæ, de Votis monafticis, de Iuftificatione & electione, de Euchariftia, obiitque Romæ in Schola iefuitica A. 1584. paulo minor octogenario. *Kœnig* 822. *Magirus* 784. *Blount* 681. *Blondellus* præfat. in Pfeudo-Ifidor. & Turrianum vapulant. *Perroniana* 378. G. *Calixt.* Refp. ad Hülfemanni M. Muft. Yyy 3. *Baron.* Annal. ad A. C. 266. n. 1. *Cafaubonus* Exercit. XIII. 243. Io. *Pearfon* Vindic. epp. Ignatii c. 5. p. 252.

Anaftafius, romanus, presbyter, & bibliothecarius pontificius, probe diftinguendus ab Anaftafio Cardinale, utriusque peritus linguæ, qui multa Græcorum fcripta in latinum, rudi quidem ftilo, fed fideliter tranftulit, fuo autem Marte dedit Acta concilii CPtani, five, ut non nulli agnofcunt & vocant, generalis IIX. A. 869. ha-

habiti, fi non integra, quia iam græce exarata erant, tamen bonam eorum partem: Collectanea de iis, quæ fpectant ad hiftoriam Monotheletarum: & Hiftoriam roman. Pontificum (quam quidem *Blondellus* ab alio formatam, ab Anaftafio autem interpolatam effe iudicat) vitam, fi *Baronii* relationi fides eft habenda, produxit usque ad A. 886. *Kænig* 35. *Blount* 35. *Olear.* P. I. 45. *Cave* P. I. 392. Cafp. *Sagittar.* Introduct. in Hift. eccl. 652. *Neu* in Acceff. ad Relect. Wheari 284. ac nota, editionem Vitarum PP. roman. moguntinam effe caftratam. *Bæcler.* Bibliograph. crit. 429. *Neu* 286.

Ioannes *Picus*, in fenatu parifienfi claffium inquifitoriarum præfes, a Io. Pico Mirandulæ Comite diftinguendus, floruit fec. XVI. atque e græco in latinum Macarii, Hippolyti, Theodoreti, & Marci eremitæ quædam tranftulit. *Frifius* in Epit. Bibl. gefner. 485. Io. *Moller* de Homon. 711.

Ger. *Vosfius*, germanice Voskens, borchlonio-eburo, theol. doctor, protonotarius apoftolicus, & præpofitus tongrenfis, aliquot Patrum fcripta edidit, Romæ animam exhalans A. 1609. *Kænig* 856. *Moller* de Homon. 729. *Crenius* Animadverf. P. XIIX. 90. *Lambecius* eum vocat fimium Ambrofii camaldulenfis, notante *Crenio* differt. I. de Furib. librar. p. 116. cavendumque eft, ne hic nofter confundatur cum Gerhardo Voffio iuniore, Gerhardi Ioannis filio.

XXXIV.

IOANNIS Chryfoftomi Opera omnia, græce & latine, fecundum editionem Fran. *Ducæi* parifinam de A. 1619. ficut hæc iuxta græcam Henr. *Savilii* etonenfem anni 1613. Francofurti ad Moenum 1698. volum. V. De aliis editionibus videantur *Cave*, *Du Pin*, *Olearius*, & Richard. *Simon* in Epp. felect. ep. VIII. & IX. Novæ operam dat P. Bernardus *de Montfaucon*. Sunt diftributa in XII. tomos, quorum VI. priores opufcula eius varia, VI. pofteriores in N. Tti libros homilias complectuntur. Nimirum Tomo I. volum. I. continentur 1) ad populum antiochenum Homiliæ XXI. *Bernardo* brixiano interprete. p. 1. Habitæ A. 388. eisque in aliis editionibus fubiunguntur aliæ 59. eodem titulo infignitæ, fed quæ nihil aliud funt, quam centones ex variis auctoris huius operibus petiti. 2) De fimultate five ira, Pet. *Nannio* interprete p. 246. 3) de

obseruatione noviluniorum, Io. *Checo* interprete. p. 262. 4) de Christi baptismo. p. 274. 5) de diabolo tentatore. p. 284. 6) V. de incomprehensibili Dei natura, Theod. *Gaza* interprete, p. 291. Antiochiæ habitæ. 7) de B. Philogonio, Des. *Erasmo* interprete. 350. 8) de Consubstantiali, *Ducao* interprete. p. 358. 9) de petitione filiorum Zebedæi *Matth.* 20, 21. p. 371. 10) VI. aduersus iudæos, Dav. *Hæschelio* interprete. p. 383. Scriptæ a Chrysostomo, dum erat presbyter. Et primam illarum ei abiudicat *Savilius.* 11) de SS. Iuventino & Maximo. p. 483. 12) de S. *Pelagia* virgine. p. 490. 13) In S. *Ignatium*, Pet. Fran. *Zino* interprete. p. 495. 14) de S. *Romano* martyre. p. 506. 15) de nativitate Maccabæorum. p. 514. 16) de S. *Meletio* antiocheno. p. 522. anno 386. habita. 17) de S. *Luciano* martyre. p. 527. 18) de S. *Iuliano* martyre. p. 534. Antiochiæ habita. 19) de SS. Maccabæis II. aliæ. p. 550. Omnes tres huius argumenti homiliæ recitatæ fuerunt Antiochiæ, tertia autem non nisi excerptum quoddam est. 20) de SS. *Bernice* & *Prosdoce*. p. 257. 21) de S. *Eustathio* antiocheno. p. 570. 22) VI. de pœnitentia, Lælio *Tifernate* interprete. p. 578. quarum prima *Savilio* videtur Antiochiæ habita, ultima Constantinopoli. 23) de S. *Babyla* martyre. 639. 24) Contra gentiles, seu de Vita Babylæ liber, Germano *Brixio* interprete. p. 646. Hactenus Homiliæ a Chrysostomo, (verba hæc reperies p. 695) cum presbyter esset, ad populum antiochenum habitæ: quibus subiunctus est liber contra gentiles, in eiusdem populi gratiam scriptus. 25) Contra Anomœos, homilia CPli habita, de incomprehensibili Dei natura, & quod N. T. veteri consonet, atque in eos, qui divinis non intersunt Missis, sermo sextus. p. 695. 26) Catechesis ad illuminandos. p. 704. 27) de fato & providentia Dei VI. p. 714. quæ *Ducao* videntur esse fragmenta, non integræ homiliæ, sed *Savilius* esse negat. Sexta autem nihil habet de providentia, & de ingluvie inscribenda est. 28) II. de precatione, Pomp. *Brunello* interprete. p. 743. 29) In SS. *Petrum* & *Eliam*. p. 755. 30) In martyres ægyptios. p. 767. 31) de S. *Phoca* martyre. p. 774. 32) de S. *Thecla* virgine. p. 780. 33) de S. *Barlaam* martyre. p. 783. 34) de SS. martyribus totius orbis. p. 790. 35) de beato *Abraham*, p. 798. 36) de anathemate. p. 802. Quam *Halesius* putat non esse Chrysostomi. p. 802. 37) de pœnitentia & continentia. p. 807. Est epistola parænetica ad virginem quandam Deo dicatam, eiusque auctor dicitur esse *Ioannes Nesteuta*.

Tomo II. 1) Homiliæ LXVII. in Genesin. p. 1. 2) In *Genes.* I, 1. *In principio creavit Deus cœlum & terram.* p. 725. ubi pariter agit de ieiunio & eleemosyna: habita enim est Antiochiæ in principio quadragesimæ. 3) In *Gen.* I, 26. *Faciamus hominem ad imag. & similitud. nostram.* p. 732. 4) In *Gen.* I, 28. *Dominamini in pisces* &c. p. 736. 5) de peccato, quod tria servitutis genera induxit, & in negligentes auditores. p. 740. 6) Nos non puniri propter Adamum, & adversus eos, qui pauperes prætereunt. p. 747. 7) de ligno scientiæ boni & mali, *Gen.* 2, 17. p. 754. Vbi & de ieiunio dicitur, eorumque meditatione, quæ in ecclesia dicuntur. 8) quare *lignum scientia boni & mali* vocetur lignum illud, & quid sit, *Hodie mecum eris in paradiso*, Luc. 23, 43. p. 758. 9) In conventum episcoporum, & de mandato, quod traditum est Adamo, *Gen.* 2, 17. p. 769. 10) quod oporteat semper ieiunii meminisse, & de *Anna*, 1. *Reg.* (*Sam.*) 1, 2. p. 784. 11) de fide & *Anna*, & de honore sacerdotibus deferendo, deque precibus in fine prandii, Desid. *Erasmo* interprete, p. 797. 12) de *Anna* & *Samuelis* educatione 1. *Reg.* (*Sam.*) 1, 22. p. 809. 13) de precatione *Anna*, & quod in omni loco precari oporteat. 1. *Reg.* (*Sam.*) 2, 1. p. 818. 14) Adversus eos, qui in festis tantum conveniunt: itemque de Anna, l. c. p. 830. 15) de *Davide* & *Saule*, deque tolerantia. 1. *Reg.* (*Sam.*) 17, 26. p. 839. 16) *Davidem* maius tropæum erexisse parcendo Sauli, quam Goliathum occidendo. c. 24, 7. p. 852. 17) quod periculosum sit adire spectacula, & de tolerantia *Davidis*, l. c. p. 862. 18) Omnia vitia ab ignavia originem ducere, neque diabolum homini nocere posse, Io. Iac. *Beurero* interprete. p. 879.

Tomo III. volum. II. 1) Expositio in psalmum 3. p. 3. in psalmum 4. sqq. usque ad 12. in psalmum 41. sqq. usque ad 49. in psalmum 108. sqq. usque ad 150. Atque hosce psalmos exposuit Chrysostomus, dum erat presbyter Antiochiæ, p. 8. 145. 269. Expositio autem in Ps. 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, & 118. (101-119) maximam partem ex *Theodoriti* commentariis est decerpta. Ericum *Benzelium*, Erici filium, aliquot genuinas Chrysostomi homilias, ex codicibus MSS. baroccianis descriptas, inter quas una est in Ps. 115, publico donaturum, memoratur in Extract. menstr. A. 1702. m. Ian. p. 73. 2) Commentarius in Esaiam, Godef. *Tilmanno* interprete, etiam a Chrysostomo presbytero scriptus. p. 554. 3) in lo-

locum psalmi 44, (45) 10. *Astitit regina a dextris tuis.* p. 666. Ex occasione *Eutropii*, ecclesia abrepti, sermo CPli habitus. 4) in locum psalmi 48, (49) 17. *Ne timueris, cum dives factus.* p. 689. 5) in eundem locum, & de eleemosyna. p. 705. Sermo CPli habitus. 6) in locum psalmi 145, (146) 1. *Lauda, anima mea*, Pet. *Nannio* interprete. p. 712. 7) in locum *Esaia* 6, 1. *Vidi Dominum sedentem*, homiliæ V. *Erasmo* interprete. p. 723. Antiochiæ habitæ. 8) in Seraphim, Front. *Ducao* interprete. p. 768. 9) de verbis *Esaie* 45, 7. *Ego Dominus feci lumen.* p. 776. 10) in locum *Ierem.* 10, 23. p. 798. 11) de prophetiarum obscuritate. p. 799. de V. Tti obscuritate. p. 813. 12) in psalmum 13. (14) p. 833. 13) in psalmum 50. (51) homiliæ II. p. 846. 14) in psalmum 51. (52) p. 884. 15) in psalmum 95. (96) p. 892. 16) in psalmum 100. (101) Iac. *Billio* interprete. p. 906.

Tomo IV. 1) de sacerdotio libri VI. p. 1. Quos in eremo maximam partem elaboratos, postea diaconus factus, ad umbilicum perduxit. *Cave* 179. 2) de compunctione cordis libri II. p. 98. Scripti si non a lectore, saltem diacono. 3) de prouidentia Dei libri III. p. 137. Scripti inter annos 381. & 386. 4) quod regulares fœminæ viris cohabitare non debeant. p. 225. 5) in eos, qui sorores adoptivas habent. p. 247. *Socrates* l. 6. c. 3. hunc & præcedentem tractatum a Chrysostomo diacono scriptos esse testatur, *Savilius* autem in principium suscepti archiepiscopatus reiicit. 6) de virginitate, Ioanne *Livineio* interprete. p. 275. Chrysostomi presbyteri opus. 7) Adversus vitæ monasticæ vituperatores libri III. *Ambrosio* camaldulensi interprete. p. 335. 8) Comparatio regis & monachi. p. 449. 9) ad viduam iuniorem libri II. p. 456. Scripti, ut *Simeon* metaphrastes testatur, antequam Chrysostomus factus esset diaconus. p. 469. 10) Ad *Eutropium* eunuchum sermo. p. 481. anno 399. habitus, cum Eutropius plebem tumultuantem fugiens, apud altare sacrum sibi asylum quæsiverat. 11) de pœnitentia homiliæ III. p. 487. 12) quod nemo lædatur nisi a se ipso. p. 498. Hic liber paulo ante obitum fuit scriptus. 13) Liturgia sive missa, *Erasmo* interprete. p. 522. Quæ a G. *Wicelio* teutonicam in linguam conversa, atque edita fuit. Composita videtur in usum CPtanæ ecclesiæ, sed variis seculis varie pro cuiusque genio interpolata; communi tamen usu apud Græcos hodieque retinetur. Versio autem non est Erasmi, iudice *Caveo* p. 179. Vid. etiam *Simon* de Cærim. & consuetud. iud. c. 18.

c. 18. p. 104. & Io. Alb. *Fabricius* Biblioth. gr. l. 6. p. 12. Optima eius editio exhibetur a Iac. *Goaro* in Euchology. Græcor. 14) Ad Theodorum lapsum Parænefes II. p. 545. Eo fine scriptæ, ut *Theodorum*, Mopsvestiæ postea episcopum, qui secularem vivendi rationem amplexus erat, & de uxore ducenda consilium iniuerat, ad vitam asceticam revocarent. Sed ordo earum est inversus. *Cave* 180. 15) Quum presbyter esset designatus. p. 834. 16) Antequam iret in exilium. p. 842. 17) Post reditum ab exilio. p. 848. Scilicet, priore: atque hic sermo ex tempore fuit recitatus anno 403. 18) Ad Innocentium, Papam romanum, Epistolæ II. p. 593. 19) Ad episcopos in carcere inclusos epistola. p. 600. 20) Epistolæ CLXXIII. ad Olympiadem & diversos alios. p. 603. Illæ quidem ad Olympiadem scriptæ sunt in exilio, nec minus ceteræ maximam partem. 21) Ad diversos Epistolæ LXIX. p. 794. quinque autem penultimæ *Constantii* presbyteri sunt. *Cave* 180. De *epistola Chrysostomi ad Cæsarium* monachum, in qua agitur de S. cœna, & quidem contra dogma transsubstantiationis, quæque post Petrum martyrem *Vermilium*, qui eius duntaxat particulam in medium protulit, diversis vicibus edita fuit ab Emerico *Bigotio*, Steph. *le Moyne*, Eduar. *Stillingfleeto*, Iac. *Basnagio*, & Io. *Harduino*. Vide, si lubet, disputationem Christiani Guil. *Vollandi*, sub Wernsdorfii moderamine habitam Vitembergæ A. 1712. atque inscriptam Vindiciæ Chrysostomi contra Io. *Harduinum*: dictam enim epistolam omnino Chrysostomi esse, & doctrinæ transsubstantiationis plane adversari probare contendit.

Tomo V. volum. III. 1) In parabolam X. millium debitoris, *Matth.* 18, 24. Pet. *Nannio* interprete. p. 1. Habita, cum a morbo convaluisset. 2) De *Lazaro* mendico homiliæ IV. *Luc.* 16, 20. p. 18. Prima recitata est Antiochiæ. 3) In terræ motum, & de divite ac Lazaro, *Luc.* 16, 19. 20. Front. *Ducæo* interprete. p. 87. 4) In paralyticum 38. annorum, *Io.* 5, 5. Flam. *Nobilio* interprete. p. 102. 5) In illud, *Pater, si est possibile*, Matth. 26, 39. *Ducæo* interprete. p 114. 6) In illud, *Intrate per angustam portam*, *Matth* 7, 13. p. 125. 7) In illud *Angusta est porta*, c. 7, 14. Achille *Statio* interprete. p. 137. 8) De *Lazaro* quatriduano, *Ioh.* 11, 32. p. 146. 9) In inscriptionem Actorum apost. p. 151. Antiochiæ habita. 10) De ferendis reprehensionibus, & in Acta. p. 164. 11) De gloria in tribulationibus, *Rom.* 5, 3. p. 180.

12) *Diligentibus Deum* omnia cooperari, *Rom.* 8, 28. p. 191. 13) in illud, *Si esurierit inimicus tuus*, *Rom.* 12, 20. p. 199. 14) in illud, *Salutate Priscillam*, *Rom.* 16, 3. p. 216. 15) in eundem locum, & de colendis sacerdotibus, Sig. *Gelenio* interprete p. 226. 16) in illud, *Propter fornicationem autem*, 1. *Cor.* 7, 2. p. 240. 17) de libello repudii, c. eod. 39. p. 251. 18) in illud, *Nolo vos ignorare fratres*, c. 10, 1. p. 260. 19) de hæresibus, c. 11, 19. p. 273. 20) de collatione in sanctos, c. 16, 19. p. 283. 21) III. de verbis, *Habentes eundem Spiritum*, 2. *Cor.* 4, 13. p. 296. 22) in illud, *Vtinam sustineretis*, c. 11, 1. p. 332. 23) in illud, *Sive occasione, sive veritate*, *Phil.* 1, 18. p. 343. 24) Laus *Maximi*, & quales ducendæ sint uxores. p. 355. 25) de dormientibus, 1. *Thess.* 4, 13. Iac. *Goupylo* interprete. p. 375. 26) de viduæ electione 1. *Tim.* 5, 9. p. 387. 27) de proditione Iudæ & paschate, *Io.* 13, 21. p. 406. 28) in Christi natalem, P. *Pantino* interprete, p. 417. 29) in cœmeterii appellationem & crucem, Iac. *Gretsero* interprete. p. 431. 30) de cruce & confessione latronis, *Luc.* 23, 40. p. 437. 31) de resurrectione Christi. p. 467. Vbi & contra ebrietatem disseritur. 33) de ascensione Christi, Ger. *Vossio* interprete. p. 477. 34) II. de S. pentecoste. p. 488. 35) de pœnitentia & eucharistia. p. 508. 36) VII. de laudibus S. *Pauli*, *Aniano* interprete. p. 512. 37) de mansuetudine. p. 558. 38) in illud: *Paulus spirans minas*, *Act.* 9, 1 p. 564. 39) de inscriptione altaris, *Act.* 17, 23. p. 576. 40) de vocatione *Pauli*, 1. *Cor.* 1, 1. 41) de utilitate lectionis scripturæ, Ps. 1, 1. p. 602. 42) de precibus Christi in miraculis. p. 615. 43) in eos, qui pascha ieiunant. p. 628. 44) in eos, qui cum iudæis ieiunant. p. 640. 45) in *Eliam* & viduam, 3. (1) *Reg.* 17, 9. p. 646. ubi & de eleemosyna tractatur, 46) de futuræ vitæ deliciis p. 657. 47) Non esse desperandum. p. 664. 48) Peccata fratrum non evulganda. p. 672. 49) Non esse ad gratiam concionandum. p. 684. 50) de SS. martyribus. p. 695. 51) dæmones non gubernare mundum. p. 699. 52) in illud: *In faciem ei restiti*, *Gal.* 2, 12. p. 715. 53) liber de deitate Christi p. 735. 54) liber de scandalo. p. 766. 55) in paralyticum per tectum demissum *Mar.* 2, 3. p. 824. 56) Cur in pentecoste legantur Acta. p. 841. 57) de mutatione nominum in Scriptura. p. 860. 58) In SS. martyres. p. 870. 59) de S. *Basso* martyre. p. 879. 60) de S. *Drosida* martyre p. 885. 61) de pœnitentia & mœstitia *Achabi*, 3. (1) *Reg.* 21, 19. p. 897. 62) II. post reditum ab exilio. p. 905.

Tomo

Tomo VI. 1) Vnum & eundem esse legislatorem utriusque testamenti. p 1. Hoc & reliqua huius Tomi opuscula *Ducao* videntur esse sive dubia, sive spuria; sed *Pearson* in Vindic. Ignat. c. 9. p. 311. illud pro genuino agnoscit. 2) In illud *Gen.* 1, 31. *Vidit Deus cuncta.* p. 16. 3) De proposito creandi hominem, c. 1, 26. p. 21. 4) In dictum Abrahami, *Pone manum tuam*, *Gen.* 24, 10. p. 26. 5) de serpente æneo, *Num.* 21, 8. p. 44. 6) IV. de iusto & beato *Iob.* c. 1, 22 p. 67. 7) in illud *Ps.* 38. (37) 7. *Verum tamen frustra conturbatur*, Ioach. *Perionio* interprete. p. 98. 8) in Ps. 83, (84) 4. *Et turtur nidum*, p. 104. 9) in *Eliam* prophetam, p. 109. 10) de *Ioseph*, & castitate, *Gen.* 39, 8. p. 116. 11) de *Susanna*, *Dan.* 13, 2. p. 120. 12) de 3. pueris, *Dan.* 3. p. 126. 13) de sigillis librorum, *Es.* 46, 3. p. 134. *Severiani* est. 14) de fide & lege naturæ. p. 149. 15) de S. & individua Trinitate. p. 160. 16) de S. & adorando Spiritu. p. 173. 17) de Pentecoste. p. 192. Habita temporibus ARCADII Imp. 18) in illud *Io.* 1, 1. *In principio erat Verbum.* p. 199. 19) de occursu & *Simeone*, *Luc.* 2, 21. 25. p. 207. 20) de S. theophania Domini, Ach. *Statio* interprete. p. 213. 21) de nuptiis, *Io.* 2, 1. & contra iudæos. p. 217. 22) de Christo pastore & ove, *Io.* 10, 11. p. 224. 23) In decollationem S. Ioannis baptistæ, & de herodiade, *Matth.* 14, 3. p. 235. Chrysostomo hanc abiudicat *Photius* propter stili discrepantiam & humilitatem. 24) In venerabilem crucem, & de transgressione *Adami*. p. 241. 25) In dimissionem cananææ, *Matth.* 15, 23. p. 248. Ex eius parte posteriore excerpta est homilia VII. inter eas, quæ in diversos habitæ, Origeni, quanquam falso, adscribuntur. At genuinam tamen esse, affirmat *Savilius.* 26) In præcursorem Domini, *Ioannem* baptistam, Pet. *Pantino* interprete. p. 261. 27) In SS. apostolos *Petrum* & *Paulum*. p. 263. 28) In SS. XII. apostolos. p. 268. 29) In S. *Thomam* apostolum. p. 271. Chrysostomi non esse, stilus arguit. 30) In S. *Stephanum* protomartyrem. p. 274. 31) In illud 2. *Cor.* 12, 9. *Sufficiat tibi gratia mea.* p. 284. 32) In annuntiationem S. deiparæ virginis, *Luc.* 1, 26. p. 298. Habetur etiam inter opera *Gregorii* neocæsar. 33) In sancta theophania & S. *Ioannem* baptistam. p. 302. 34) In parabolam de filio prodigo, *Luc.* 15, 11. p. 308. 35) In saltationem *herodiadis*, & decollationem *Ioannis*, *Matth.* 14, 3. p. 317. 36) In illud, *Io.* 11, 47. *Collegerunt iudai concilium.* p. 312 37) In X. virgines, *Matth.* 25, 1. p. 325. 38) In meretricem & pharisæum, *Luc.* 7, 37. p. 331. 39) In sancta

sancta & magna parasceve. p. 336. 40) In samaritanam, *Io.* 4, 7. p. 342. 41) de cœco a nativitate, *Io.* 9, 1. p. 354. 42) In triduanam Christi resurrectionem. p. 370. 43) IV. In ascensionem Domini, Ger. *Vossio* interprete. p. 375. 44) Bonum Christi discipulum benignum esse. p. 392. 45) de pseudoprophetis & falsis doctoribus, *Matth.* 7, 15. Habetur etiam inter *Ephrami* opera, a Ger. *Vossio* edita, atque hic eam tribuit *Ioanni Nesteutæ*, in quo consentiunt *Vsserius*, & *Pearson* Vindic. Ignat. c. 10. p. 313. atque *Tentzel.* in T. I. Supplem. Act. erud. 17. 46) de circo. p. 406. 47) in Salvatoris nostri natiuitatem, *Matth.* 1, 18. p. 413. Videtur eo genuinum opus Chrysostomi, quod sub istius nomine citatur a *Cyrillo* alexandrino lib. ad Reginas, Concil. tomo III. col. 118. 48) in illud *Luca* 2, 1. *Exiit edictum a Cæsare.* p. 421. 49) in oraculum *Zachariæ* redditum, *Luc.* 1, 11. p. 429. 50) in conceptionem *Ioannis* bapt. Luc. 1, 24. p. 432. 51) in illud *Matth.* 6, 1. *Attendite, ne eleemosynam*, p. 438. 52) de fugienda simulata specie, *Matth.* 7, 15. p. 443. 53) de muliere, quæ fluxum sanguinis passa, c. 9, 20. p. 447. 54) de patrefamilias & operariis, c. 20, 1. p. 451. 55) in parabolam de ficu arefacta, c. 21, 19. p. 463. 56) de pharisæo & convivio, *Luc.* 11, 37. p. 469. 57) de *Lazaro* & divite, *Luc* 16, 19. p. 472. 58) de publicano & pharisæo, c. 18, 10. p. 476. 59) de cœco & *Zachæo*, v. 35. p. 482. 60) Religiosum facetiis uti non debere. p. 496. 61) de S. *Ioanne* theologo. p. 503. 62) de adoratione S. crucis, Ioach. *Perionio* interprete. p. 511. Refertur inter supposititia. 63) de confessione S. crucis, p. 518. 64) de negatione *Petri*, *Matth.* 26, 34. 70. p. 523. *Ducæo* interpr. Ex homilia III. in illud: *Habentes eundem spiritum.* 65) de ieiunio & eleemosyna. p. 531. 66) In sacrum pascha. p. 535. 67) In secundum Domini aduentum. 543. Petita fere tota est ex homiliis in epistolam ad Romanos. 68) XXXI. Florilegia ex homiliis Chrysostomi decerpta per *Theodorum* magistrum, si quidem *Theodori* nomen, hom. XXX. præfixum, ad reliquas omnes referendum est, interprete Balth. *Etzelio* p. 557. In editione saviliana habentur XLVIII. Sed harum quam plurimæ ex iis, quæ supersunt, homiliis excerpta sunt, atque adeo iam alibi reperiuntur. *Cave* 182.

In Tomo I. Commentarior. in N. T. volum. IV. homiliæ XCI. in Matthæum, a presbytero Antiochiæ habitæ. In editione saviliana sunt XC. nam diversæ in binis editionibus homiliarum & opu-

sculo-

sculorum divisiones aliquando inveniuntur, unde numerorum differentia oritur. Sic & discrimen interdum in titulis opusculorum reperitur, e. g. homiliæ, quæ in editione saviliana titulum habent, *In Oziam*, in morelliana dicuntur, *In illud Iesaiæ, Vidi Dominum*. *Cave* l. c. Tomo II. 1) Operis imperfecti in *Matthaeum* homiliæ LIV. latine; seu potius commentarius in homilias perperam distributus. p. I. Non est Chrysostomi, sed latini cuiusdam scriptoris, ejusque arianizantis, certe a quibusdam ex grege Arii, Montani, Manetis &c. interpolatus: opus quidem non ineruditum, & Chrysostomi ævo scriptum, sed quod græcum non habet auctorem: unde mirum est, qui scribere potuerit *Possevinus*, illud non semel græce & latine prodiisse. *Voss.* Histor. pelag. l. 6. th. 13. *Placc.* 177. 2) In euangelium *Ioannis*, homiliæ LXXXVII. A presbytero Antiochiæ habitæ. Vbi notandum, homilias 62. 63. 64. seu, ut alii numerant, 61. 62. 63. easdem esse cum V. postremis homiliis inter opera *Basilii* seleuciensis, edita græce a *Commelino* A. 1596. & sub illius nomine a Theodoro *Peltano* versas haberi in Bibliotheca patrum. 3) *Andreæ*, archiepiscopi Cæsareæ Cappadociæ, Commentarii in Apocal. Ioannis. p. 573. Tomo III. In Acta apostolorum homiliæ LV. In quibus plurima confuso admodum atque abrupto ordine disposita deprehenduntur; ideoque liber iste *Savilio* iam ab antiquis temporibus duas diversas editiones videtur sortitus esse, quæ deinde in unum opus congestæ & commixtæ confusionem induxerint. *Cave* 183. Tomo IV. volum. Vto, in epistolam Pauli ad Romanos homiliæ XXXII. Tomo V. 1) in epistolas ad Corinth. homiliæ, & in priorem quidem XLIV. in posteriorem XXX. 2) in epist. ad Galat. commentarius perpetuus. p. 755. 3) in epist. ad Ephesios homiliæ XXIV. Tomo VI. Homiliæ in reliquas epistolas D. *Pauli*, comprehensa simul epistola ad Ebræos. Vbi notandum, *Constantinum* seu *Constantium* presbyterum homilias in hanc epistolam, dum Antiochiæ habebantur, notis quibusdam & compendiis excepisse, & post mortem Chrysostomi edidisse. *Cave* P. II. 82.

Ioannes, cognomento *Chrysostomus*, antiochenus, *Libanii* sophistæ, & *Andragathii* philosophi discipulus, ad christianam religionem conversus, a studio caussarum forensium, cui destinatus erat, sese contulit ad culturam SS. literarum, in eaque doctores habuit *Diodorum* & *Carterium*, qui id temporis monasteriis præsidebant: nam

in his folis tum docebantur SS. literæ, ac iuventus ad pietatem inftituebatur, fcholæque multis poft fæculis inventæ funt; monafteria autem eo tempore, ut *Erafmo* videtur in Vita Chryfoftomi, erant Epifcoporum ædes, in quas fe recipiebant, qui popularibus negotiis nuntium remiferant. Studiorum fodalem habuit *Bafilium*, qui poftea Magni adeptus eft cognomen. A *Zenone*, epifcopo antiocheno, creatus fuit lector, a *Meletio* diaconus, ab *Euagrio* facerdos feu presbyter. In quo munere ita inclaruit, ut mortuo Nectario, archiepifcopo CPtano, communibus cleri populique fuffragiis, confentiente ARCADIO Imp. in eius locum A. 398. eligeretur ac vocaretur, ab aureo dicendi genere *Chryfoftomus* appellatus. Quamvis autem illa in prouincia diligentiffimum & vigilantiffimum fefe exhiberet, odia tamen & perfecutiones cum cleri & aliorum epifcoporum, tum politicorum aulæque cæfareæ, & in primis EVDOXIÆ auguftæ evitare nequivit. Valde etiam ei infenfus fuit *Theophilus* alexandrinus, idemque *Epiphanium*, Cyri epifcopum, ei reddidit hoftem. Hinc bis depulfus fuit ab ecclefia, & in fecundo exilio obiit, iuxta *Bellarminum* & *Cave*, anno 407. in villa regionis ponticæ, Comana dicta, ætatis 52. fepultus in martyrio S. *Bafilifci* prope Comana; fed poft XXX. annos offa eius folemni pompa CPlin tranflata funt, & in SS. apoftolorum bafilica recondita. Fuit idea boni & diferti concionatoris, ac merito dictus *Chryfoftomus*, item acris & ignei doctoris, ut qui non tantum populi, fed etiam cleri, imo & aulæ cæfareæ vitia libere perftrinxit & taxavit. Equidem non nullis nimia videtur feveritate peccaffe (*Thomaf.* de Cautelis circa hift. eccl. 163.) at *Erafmus* ab hoc eum vitio purgat & excufat, oftendens, feveritatem cum humanitate & manfuetudine coniunxiffe. Dictio eius, *Photio* tefte, pura eft ac fplendida. Videantur, qui vitam eius defcripferunt, *Palladius*, *Georgius*, archiepifcopus alexandrinus, LEO Imp. cognomento Sapiens, *Anonymus*, *Simeon* Metaphraftes, *Erafmus*, *Savilius*, & *Ufferius* apud Caveum p. 188. & fqq. Quibus adde Io. *Vincartum*, & duos *anonymos* apud *Wolfium* in Notis in Cafauboniana 230. *Konigium* 191. *Olear.* P. I. 377. I. Alb. *Fabricium* B. gr. I. 7. p. 553. *Blount* 276.

Io. *Checus*, cantabrigienfis, Argentinæ docuit græcas literas, tranftulit e græco in latinum Demofthenis Orationes, nec non adverfarias Demofthenis & Aefchinis, Euripidis & Sophoclis quædam,

Iosephum, aliaque. Composuit qq. librum de linguæ græcæ pronunciatione, & obiit A. 1557. *Frisius* 420. *Kœnig* 186.

Theod. *Gaza* seu Gazinus, thessalonicensis, qui quidem se ipse vocat CPtanum, nobili genere prognatus, AMVRATHE Græciam occupante in Italiam venit, ibique feliciter & latinas literas didicit, & græcas propagauit, multos auctores græcos in latinum, & quædam latina in græcum dexterrime transferens, stilo usus minime affectato, sed puro & facili; in tanta autem paupertate vixisse fertur, ut, nisi eum ad se vocasset Dux ferrariensis, fame ipsi pereundum fuisset, usque dum in Magna Græcia, ubi sacerdotium obtinuerat, ætatem absolvit, studiis & lectioni bonorum auctorum operam navans, tandemque Romæ obiit A. 1478. *Kœnig* 335. *Magirus* 379. *Blount* 473. *Giornale* Ven. T. XIX. 336. *Morhof* Polyh. L. 4. c. 6. n. 4. *Cren.* Methodor. T. I. 79. *Naudé* Apolog. pour les grands homm. 169.

Henr. *Savilius*, eques britannus, Inspector collegii merton. oxoniensis, & præpositus etonensis, in acad. cantabrigiensi mathematicam professionem de suo instituit, prælectiones in Euclidem, & tractatum de Militia romana confecit, optimamque & accuratissimam cum tribus sociis, *Boisio*, *Halesio*, & *Downao*, operum Chrysostomi editionem, quæ ipsi IIX. mille libris anglicanis constitit, Etonæ procuravit, anno 1621. æt. 72. ex hoc mundo decedens. *Kœnig* 726. *Blount* 925. Is. *Casaubonus* in epp. p. 275. vocat excellentis ingenii & admirandæ eruditionis virum.

Fronto *Ducaus* (Du Duc) burdegalensis, e patricia gente natus, S. I. & quidem, iuxta Ios. *Scaligerum* in Scaligeran. p. 132, honestissimus iesuita, vir ingenii elegantia, iudicii soliditate, græcæ linguæ & antiquitatis notitia, insignique sapientia & modestia clarus, primum eloquentiæ, deinde sacrarum literarum professor, emisit gallice Inventarium errorum, contradictionum, & falsarum citationum Phil. *Mornei*, ac responsionis ab hoc datæ Refutationem, & Bibliothecam græcorum patrum, multa SS. Patrum opera recensuit ac notis illustravit, obiitque A. 1623. æt. 66. relig. 47. *Kœnig* 263. *Blount* 916. *Witte* Diar. biogr. T. 3. *Colomes.* 636. *Casaub.* epp. p. 275. 708. *Cave* P. I. 14.

Pomp. (alias Hieronymus, fortasse post assumtam religionem) *Brunellus*, senensis, S. I. corpore quidem pusillus, at virtute & eruditi-

ditione magnus, hebraice, græce & latine doctus, quas omnes linguas in gymnasio rom. Soc. Iesu multos annos magna cum laude docuit, adhæc in notandis animadvertendisque vitiis, & instituendo docendoque prudentissimus, ideoque a multis, ipso etiam Fulvio *Vrsino*, scriptorum suorum agnitus adhibitusque corrector & iudex, edidit Catenam in prophetam Ezechielem, Romæque deposuit, quidquid mortale habebat, anno 1613. æt. 63. *Witte* Diar. biogr. K 3. *Kœnig* 137. Ian. Nic. *Erythræus* Pinacoth. P. II. 160.

Ioannes Nesteuta, archiepiscopus CPtanus, produxit quædam græce ex canonico iure, Canones conciliorum, & opusculum de vitiis, quod MS. extat in bibliotheca vindobonensi.

Io. *Livineius*, nativitate tenera-mundanus, gandensis autem dictus, quod Gandavi esset educatus, primum sacerdos leodicensis, deinde canonicus & cantor antverpianus, vir græce & latine doctissimus, *Theodori Studitæ* Catecheses & alia e græco in latinum convertit, morboque apoplectico decessit A. 1599. æt. 52. Edidit etiam XII. veteres panegyristas cum notis. *Kœnig* 476. *Miræus* Elog. belg. 135.

Constantinus sive *Constantius*, Episcopo antiocheno ab epistolis, deinde lector, postea diaconus, & denique presbyter antiochenus, (qui & episcopatus dignitatem nactus esset, nisi Porphyrius eam præripuisset) distinguendus tamen ab eo Constantio, qui relicta matre domoque sua Cucusum in Armeniam ad Chrysostomum exulem properavit, vir perspicax, severioris vitæ cultor, mitis, misericors, longanimis, liberalis, ceterisque virtutibus expolitus, claruit A. 404. atque in voluntario exilio, quod coacto seu mandato præferebat, vitam hanc miseram clausit. *Cave* P. II. 82.

Balth. *Etzelius*, bremensis, S. I. in collegio moguntino humaniorum, græcarum & orientalium literarum professor celebris, simulque spiritualis coadiutor, e Syro vertit in latinum epistolam secundam *Petri*, 2. posteriores *Ioannis*, epistolam *Iudæ*, & Apocalypsin, mundo huic valedicens A. 1648. æt. 81. *Witte* Diar. biogr. Yy. *Kœnig* 281.

Ambrosius, cognomento gentili *de Traversariis*, natus in castello Porticus dicto, non procul Florentia, græcas literas didicit Venetiis ab *Emanuele Chrysolora*, ab ordine autem monachorum camaldulensium, cui se mancipavit, vocatus est *Camaldulensis*, in eoque ascen-

ascendit ad abbatis dignitatem, utriusque linguæ, quod illo tempore rarum erat, peritissimus, EVGENIO IV. & NICOLAO V. pontificibus summis maxime carus, a quibus etiam ad cardinalitiam promotus fuisset dignitatem, nisi vel ipsius voluntas, vel fatum restitisset. Ab EVGENIO ad Concilium basileense missus, partes ibi pontificias curavit & tutatus est, nec minus sedulam in conciliis ferrariensi & florentino operam navavit, quin & *Formulam Concordiæ* inter Græcos & latinos initæ conscripsit atque composuit, mortuus tandem Florentiæ A. 1439. æt. 53. Multa transtulit e græco in latinum, proprioque Marte elaboravit Epp. libros XVI. Commentarios de rebus gestis Camaldulensium, tractatum de Sacramento admirabili corporis Christi, aliumque contra Græcos de processione Spiritus sancti, & reformavit Chronicon montis Cassini. Vitam eius descripsit *Augustinus* florentinus, non in tribus libris peculiaribus, sed in tertio Historiæ camaldulensis. *Kœnig* 32. *Voss.* de Hist. lat. 173. *Cave* in Append. Hist. lit. 83. *Giorn.* de' Letter. d'Ital. T. IX. 196.

Iac. *Gretser*, Marckdorfio-sueuus, S. I. Ingolstadii primum græcam linguam, inde philosophiam, ac postea theologiam docuit, multa e græco vertit in latinum, & plura ipse scripsit, interque ea libros IV. de sacris peregrinationibus, de ecclesiasticis processionibus libros II. Historiam ordinis iesuitici correctam & refutatam, Labyrinthum cretico-hunnianum, Controversiarum *Bellarmini* defensionem, de funere christiano, deque festis, & parænesin ad A. C. academicos, obiit A. 1625. æt. 63. *Witte* Diar. biogr. V. 4. *Kœnig* 363. *Baillet* in Anti 183. Rich. *Simon* Biblioth. chois. T. II. 26. *Lex univ. hist.* T. II. 298.

Anianus, patria campanus, diaconus celedensis, Pelagii a manibus, acerrimusque doctrinæ pelagianæ propugnator, interfuit Synodo diospolitanæ, scripsitque contra *Hieronymi* epistolam ad Ctesiphontem, ac floruit A. 415. *Cave* P. I. 216. *Olear.* P. I. 41. Neque ille tantum priores IIX. in Matthæum homilias vertit, sed plures. R. *Simon* in Epp. select. (Act. erud. 1701. 119.)

Pet. *Pantinus*, tiletanus, Toleti aliquando græcas literas docuit, obiitque A. 1611. æt. 56. Habemus ab eo Commentarium de dignitatibus & officiis Gothorum, & Carmina, nec non latinam translationem paroemiarum Michaëlis *Apostolii*. *Kœnig* 605.

Pet. Fran. *Zinus*, veronensis, Gregorii neocæsar. nysseni & nazian-

zianzeni, nec non Philonis & abbatum, Ephræmi, Nili, Marci, quædam latinitate donavit, & Panopliam dedit orthodoxæ fidei dogmaticam, atque Orationes tres, florens medio feculo XVIto. *Frifius* in Epit. Biblioth. *Gefner.* 672.

Godefrid. *Tilmannus* carthufiæ parifienfis monachus, e græco in latinum convertit Fl. Iofephi vitam, Mich. Syngeli Encomium in Dionyfium areopagitam, & Antiochi Pandectas S. Scripturæ, & collegit Allegorias & tropologias variorum in locos utriusque teftamenti selectiores, clarus inter viros eruditos tempore medii fæculi XVIti. *Frifius* 288.

Flamin. *Nobilius*, patricius lucenfis, philofophus & theologus, fcripfit de generatione & corruptione, de hominis felicitate, de vera & falfa voluptate, & de honore, ac poft egregie navatam in latinorum Bibliorum a SIXTO V. procurata editione operam, cum Roma in patriam migraffet, anno Chrifti 1590. ætatis 58. ad meliorem peruenit patriam. *Frifius* 233. *Thuanus* l. 99.

Achilles *Statius*, lufitanus, fcripfit in Suetonium, Plinium, Catullum, & Ciceronis Topica. Eiusdem funt Silvæ cum Hymnis & liber Obfervationum, obiitque A. 1581. æt. 57. *Frifius* p. 4. *Kœnig* 774.

Iac. *Goupylus* edidit Annotat. in Alexandrum trallianum & Rhaze librum de pefte, Diofcoridem cum caftigationibus, paraphrafin epiftolæ ad Romanos, & quædam alia, floruitque medio fæculo XVI. *Frifius* 375.

XXXV.

S. *Ifidori* pelufiotæ de Interpretatione divinæ fcripturæ Epiftolarum libri IV. cum verfione latina & notis Conr. *Rittershufii*, ex officina commeliniana, id eft, Heidelbergæ, 1606. Eiusdem liber Vtus cum notis Andr. *Schotti* Francofurti 1629. Tres dantur operis huius editiones, Billiana de A. 1585. Rittershufiana, & Schottiana, quæ Lutetiæ Parif. adornata fuit A. 1638. Nimirum Billius vertit & produxit epiftolas 1213. libris tribus, Rittershufius 230. libro IV. & Schottus 570. libro V. notasque fubiunxerunt Rittershufius & Schottus. *Sixtus* Sen. Biblioth. S. lib. 4. teftatur, fe in bibliotheca D. Marci veneta vidiffe volumen MS. continens S. Ifidori epiftolas 1148. easque *Chatardus* habet pro ineditis. *Rittershufius* in dedicat. ad Ianum Gruterum differit de ftudii græcæ linguæ utilitate, eamque difcendi

di ardore temporibus Reuchlini, quidque hoc in opere a se sit præstitum. Tum sequuntur adprobationes suæ editionis, & acclamationes a Ios. *Scaligero*, Is. *Casaubono*, Phil. *Scherbio*, Scip. *Gentili*, Laur. *Rhodomano*, Theod. *Sizmanno* factæ; denique elogia Isidoro data a *Suida*, *Evagrio*, *Nicephoro* Callisti, *Sixto* senensi, & Io. *Chatardo*: sicut libro V. præmittuntur elogia ex *Martyrologio* romano, Rob. *Bellarmino*, Ant. *Possevino*, & Andr. *Schotti* Observationibus divinis. Epistolæ Isidori breves quidem sunt, sed acutæ, & multam sacræ scripturæ lucem affundentes, possuntque, cum *Du Pinio* distingui in hermeneuticas, dogmaticas, & disciplinares tam pro quibusvis christianis, quam pro monachis.

Lib. I. ep. 51. p. 13. Arcanus quidam sermo a senibus sapientibus ad nos pervenit, *transgreßionis* (primorum nostrorum parentum) *arborem eam esse, cuius foliis ad corpus tegendum* illi ipsi usi sunt.	*Hac traditio est futilis*, absurda, & verbo Dei apud Mosem palam repugnans. *Casaubonus* Exercit. XVI. ann. XXXIV. n. 9.
Lib. I. ep. 132. Locustæ, quibus Ioannes alebatur, non animantia sunt, ut quidam imperite putant, scarabæis similia, absit, verum *herbarum aut plantarum summitates*.	*Confundit* Isidorus *res diversißimas*, ακριδας & ακροδρυα. Hæc erant inter alimenta eorum, qui rigidissime ieiunia obseruabant. *Casaub.* Exercit. XIII. p. 221. *locustas* autem & olim orientalibus æque, ac meridionalibus *in cibum* fuisse, & hodie esse, constat. G. *Calixtus* Concord. euang. l. 2. c. 11. p. 75.
Lib. III. ep. 110. p. 264. Sabbatum δευτεροπρωτον sic dictum est, quia *posterius* quidem *die pascha*, *primum* autem *azymorum erat*.	Sic dicitur, quia est *primum* sabbatum *post* την δευτεραν τȣ πασχα, *alteram paschatis*. Ios. Iust. *Scaliger* Canon. isagog. chronol. l. 3. p. 217.

Isidorus, ægyptius, & quidem alexandrinus, Pelusiota dictus a monte Pelusii, in cuius cœnobio, si non abbas, certe presbyter erat, S. Chrysostomi discipulus, sectator, & defensor, vir gravis, doctus & pius, floruit seculo Vto, quippe qui adhuc in vivis erat anno

anno 431, & præter epiſtolas ſcripſit etiam de fato, ſeu contra gentiles, atque Cyrillum, ſtilo adeo elegante ac nitido, ut opera eius, *Rittershuſii* iudicio, mereantur in ſcholas publicas introduci. *Du Pin* T. III. P. II. f. 4. (& *Supplem.* Act. erud. T. II. 416.) *Kœnig* 436. *Cave* 214. *Rechenberg* Exercitat. in N. T. 453. 457. 461. *Crenii* differt. II. de furib. librar. 37. *Magirus* 485. *Blount* 286. Quam ſcite etiam, quamque ſtudioſe imitatus ſit præceptorem ſuum Chryſoſtomum, variis exemplis oſtendit *Rittershuſius* Sacr. lection. l. 4. c. 16. & 17.

ANDREÆ, cæſar. archiepiſcopi, Commentarius in Apocalypſin Ioannis, Theodoro *Peltano* interprete, cum notis Frid. *Sylburgii*, ex typographeo Hieron. Commelini 1596. Reſp. literaria, interprete Rich. *Simonio* Hiſt. crit. N. T. part. III. 467. obligata eſt Commelino propter hanc primam & egregiam editionem, factam ex MSto quodam Bibliothecæ palatinæ.

Andreas hic, Cæſareæ Cappadociæ archiepiſcopus, ab aliis in fine ſæculi IV. collocatur, ab aliis autem ad ſec. VI. refertur; hoc interim certum eſt, eum recentiorem eſſe Baſilio magno, & Cyrillo alexandrino, prioremque Areta, qui ex ipſius commentario fecit compendium. *Simonio* l. c. 466. non tam antiquus videtur, ut eum facit *Bellarminus*, collocans ad initium ſæculi VI. *Sixtus* ſenenſis Biblioth. S. l. 4. p. 243. Andreæ commentarium vocat opus inſigne, *Pearſonus* in Vindic. epp. Ignatii c. 10. p. 313. ipſum Andream virum gravem & catholicum. Et quamvis etiam *Iuſtinus* martyr, atque *Irenæus* in Apocalypſin ſcripſerint, nullus tamen, ut *Peltanus* in epiſt. dedicatoria profitetur, uno hoc patre aut copioſius, aut eruditius, aut luculentius hoc præſtitit. *Cave* 268. 288. Andream hunc exſcribit *Aretas* in Catena ſuper Apocalypſin Ioannis, itidem cæſarienſis archiepiſcopus in Cappadocia: de quo vide *Simon.* l. c. 465.

Theodorus *Antonius*, a patrio in ditione leodicenſi pago Pelta, ubi natus eſt, *Peltanus* dictus, unus ex Ieſuitis primis, vir hebræis, græciſque ac latinis literis eruditus, & hinc primum græcæ atque hebrææ linguæ, poſtea theologiæ profeſſor, & Concilii aſſeſſor tridentini, contexuit commentarios paraphraſticos in Proverbia Salomonis, & volumen de ieiunio, oratione atque eleemoſyna, quædam etiam græca ſcripta, ut Homilias XVII. nec non concilium

ephe-

ephesinum I. in latinum convertit, tandemque senex & vigiliis fractus Augustae Vindelicorum A. 1584. obdormivit. Aub. *Miraeus* Elog. belg. p. 69. *König* 617. In epitaphio, quod eius memoriae in schola theologica Ingolstadii positum est, tumido & adulante stilo vocatur omniscius. *Quenstedt* de patr. illustr. viror. 142.

Frid. *Sylburgius*, veteranus, vir eximius, humilis, industriae incredibilis, candidus & apertus, graeceque doctissimus, adiuvit Commelini editiones, & castigatissime in lucem produxit Aristotelem, Herodotum, Dionysium halicarnass. Theodoretum; dedit etiam Grammaticam graecam, quam G. I. *Vossius* magni aestimat: & Henrico *Stephano* in edendo graecae linguae Thesauro suppetias tulit, defunctus Heidelbergae A. 1596. aet. 60. ubi ob sua in re litteraria merita annuum stipendium, Ser. Landgravii Hassiae iussu, ab academia marpurgensi accepit. De eo plura vide apud *König.* 787. *Blount* 813. I. Alb. *Fabricium* Biblioth. gr. l. 3. c. 6. p. 168. & l. 6. p. 689.

XXXVI.

CYRILLI alexandrini Opera, latine, V. tomis digesta. Basileae 1566. Prima horum operum collectio latina prodiit A. 1524. Basileae, quam ibidem secutae sunt aliae eodem saeculo, anno videlicet 1528. 46. 66. 76. graeco-latinam vero, quae illis omnibus praeferenda, curavit ediditque Parisiis A. 1638. VI. voluminibus Io. *Aubertus*, canonicus lugdunensis & professor regius. De scriptis horum operum seorsum editis legi potest *Cave* P. I. 141. *Olearius* P. I. 188. & *Du Pin* T. IV. 52.

In I. tomo continentur 1) Commentariorum in Euangelium S. *Ioannis* libri XII. p. 1. *Georgio* trapezuntio interprete. p. 1. Sequitur in illis quidem literam Cyrillus, sed subinde etiam immiscet quaestiones theologicas. Nec nisi fragmenta extant libri septimi & octavi: quintus autem & sextus plane perierunt. Quatuor igitur intermedii isti libri, qui iam in opere conspiciuntur, non sunt Cyrilli, sed Iodoci *Clichtovei*, qui eos, ut defectum suppleret, confecit, & reliquis a se translatis adiecit. 2) Libri XVI. in Leviticum p. 630. Sed hi *Origenis* sunt, non vero Cyrilli. *Placcius* de pseudon. p. 214.

In II. tomo Thesaurus. p. 1. Qui est opus de Trinitate, in

quo proponuntur 35. propositiones (atque adeo hoc opus non dividitur in libros, quanquam in nostra editione XIV. eius libri constituuntur. *Du Pin* Tom. IV. 45.) de divinitate & consubstantialitate Filii & Spiritus S. contra Arii & Eunomii furibundam rabiem. Ex hoc Thesauro citantur sententiæ quædam pro Pontificis rom. primatu, sed quæ ibi non reperiuntur, fatente *Du Pinio* T. IV. p. 44. habetque quasdam partes, *Thomæ* aquinati debitas. *Placc.* de pseudon. 214. Operis huius versio, quam fecit *Georgius* trapezuntius, valde imperfecta est, aut potius epitome Operis cyrillini, in qua amputavit, addidit, mutavit multa, & plane immutavit ordinem auctoris: melior autem est illa, quam postea adornavit Bonaventura *Vulcanius* brugensis, quæque prodiit Basileæ 1576. Vid. G. *Calixt.* in Refutat. Welleri n. 99. *Du Pin* p. 44. & *Giornale* de' letter. d' Ital. XVI. 425. 2) Dialogorum cum *Hermia* de Trinitate libri VII. p. 200. Dialogorum horum stilus est minus spinosus, minusque scholasticus, quam ille præcedentis libri, immo sat humilis est, iudice Io. *Oecolampadio* (qui Dialogos istos traduxit in latinam linguam) in Prologo, p. 198. 3) Liber de adoratione & cultu in spiritu & veritate. p. 410. Est Dialogus ad *Palladium*, seu cum Palladio, isque unicus. Sed hodie XVII. huius materiæ habemus libros, versos per Antonium *Agellium*, qui eos Lugduni in Gallia & Romæ evulgavit. Omnes sunt compositi in forma dialogi, eorumque scopus est, ostendere, quod tota lex mosaica, nec minus præcepta & cærimoniæ ab ipsa præscripta, tendant ad Dei in spiritu & veritate adorationem, quam euangelium postulat. *Riveto* in Crit. sacr. l. 4. c. 19. liber iste videtur esse dubiæ fidei.

In III. tomo 1) Contra IVLIANVM apostatam, pro religione *christiana*, libri X. Io. *Oecolampadio* interprete. p. 1. Opus hoc inter præstantissima Cyrilli scripta caput extollit, docente *Du Pinio* p. 48. In eo laborat auctor defendere veritatem religionis christianæ, & refutare obiectiones famosi illius apostatæ, eiusque lectionem Nat. *Alexander* (in Veielii dissert. isag. p. 156.) suadet omnibus, qui veræ theologiæ studium tractare volunt. *Hæc enim* (ita pergit) *vera theologia est, religionis christianæ veritatem scire, & adversus atheos & impios posse propugnare: non in scholasticis contentionibus, plerumque inanibus, toto vitæ tempore immorari.* 2) De Recta fide in Christum libri III. p. 254. In hisce probatur, Iesum Christum esse deum, eique omnes divinæ naturæ proprietates posse tribui. In

In tomo IV. 1) Epiſtolæ XXXIX. Wolfg. *Muſculo* interprete. p. 1. Non omnes autem ſcriptæ ſunt a Cyrillo, ſed quædam ab aliis, inter quos etiam *Neſtorius*, epiſcopus CPtanus, ad ipſum. 2) Homiliæ X. p. 190. Earum ſeptima & octava, agentes de incarnatione Chriſti & laudibus Cyrilli, ſunt *Pauli*, epiſcopi emeſeni. *Placc.* P. II. 214. 3) Apologia ad Imp. THEODOSIVM. p. 116. In ea agit contra Neſtorium. 4) Declaratio XII. capitum ſeu anathematiſmorum, contra Neſtorium. p. 132. Dicta a Cyrillo, cum epheſina Synodus latiorem illorum explicationem peteret. 5) Liber apologeticus, in defenſionem eorundem XII. capitum, contra orientales epiſcopos, qui illa ſcriptis taxauerant. p. 142. 6) Alius ad Euoptium, contra reprehenſiones Theodoreti, Cyri epiſcopi, Io. *Oecolampadio* interprete p. 188. ubi adverſus omnes obiectiones hunc tenet ordinem, ut primum præmittat capitulum ſuum, deinde ſubdat Theodoreti reprehenſionem, poſtremum ſuam adiiciat reſponſionem. 7) Expoſitio Symboli nicæni, Io. *Theophilo* interprete. p. 220. Scripta poſt Synodum epheſinam, ad ſacerdotes & monachos, ea de re informari cupientes, cum non deeſſent, qui Symbolum illud torquerent ac ſiniſtre interpretarentur. 8) Scholia de Incarnatione unigeniti. p. 234. Quæ quidem proponuntur in forma catecheſeos, ſeu per quæſtiones & reſponſiones. 9) Synodales epiſtolæ XII. p. 277. Eius eſſe hasce epiſtolas, Wolfg. *Muſculus*, earum interpres, colligere ſibi videtur poſſe ex ſtilo, prout ait in præfatiuncula..

In tomo V. commentariorum in Ieſaiam libri V. Laur. *Humfredo* interprete. In hisce commentariis inſiſtit beatus auctor literæ, nec allegorias ſectatur. Multa iis eſſe addita, quæ non ſunt Cyrilli, ſcripſit quidem *Poſſevinus*, ſed nullam rationem affert, quæ ſit alicuius momenti. *Rivet.* l. 4. c. 19. Libris ſuppoſititiis accenſendi ſunt *tractatus* de S. Trinitate, *Explicationes* morales ſuper V. T. *Homilia* XIX. in Ieremiam, *Lexicon*, & *Tractatus* de animalibus. *Du Pin* 51. 52.

Cyrillus, poſt Theophilum patruum ſedem patriarchalem alexandrinam tenuit 32. annis, ac vivere deſiit A. 444. Nam quod apud *Gerb.* extat in Patrol. p. 416. *Cyrillum* floruiſſe A. 370. & quidem tempore *Ambroſii*, id de Cyrillo hieroſolymitano verum eſt, non de noſtro. *Olear.* in Abac. Patr. p. 125. In Synodo epheſina

præcipuus fuit, Nestoriumque primum scriptis, deinde auctoritate damnavit. Quam primum factus est episcopus, Novatianos Alexandria expulit, mox etiam factum a iudæis insultum adversus christianos ita vindicauit, ut per populum suum christianum, cuius ducem se gerebat, incenderet eorum synagogas, easque illis eriperet, spoliatosque facultatibus ex urbe expelleret. Quæ res Præfecto urbis valde displicuit. Ridendi autem sunt, qui cum *Trithemio* & *chronologo* quodam, de quo tamen, ater an albus sit, non constat, Cyrillum nostrum aiunt *fuisse carmelitam, seu monachum montis Carmeli. Rivet.* l. c. *Olear.* P. I. 183. Quid vero docti sentiunt de Cyrillo? *Nicephoro* dicitur ad certamina natus, *Bellarmino* in primis circa mysterium incarnationis a Deo doctus, *Hofmanno* vir ingenii vehementis & imperatorii, *Savilio* magis bonus theologus, quam vir bonus, utpote Io. Chrysostomi, viri innocentissimi disertissimique, in vita & post mortem, hostis infensissimus, immo, iuxta G. *Arnoldi* P. I. lib. V. c. 30. n. 10. & Thomasii de Cautelis circa hist. eccl. p. 164. relationem, fastu, invidia, sævitia, seditione, temeritate, cædibus, avaritia inquinatus, sed a *Cave* P. I. 215. aliisque defensus. Vid. etiam *Blount* 287. & *Hülsem.* in Patrol. c. 5. n. 22. Quod ad doctrinam eius attinet, vix aliquis memorabilis nævus in eo deprehenditur, nisi quod angelis nimium tribuere videtur. *Olear.* 126. Scripsisse dicitur super totam script. S. Vnde patet aliqua eius scripta intercidisse. Quo etiam pertinet tractatus de *defectu Synagoga*, & magnus *Homiliarum* numerus. *Du Pin* 52.

Georgius cretensis, sed *Trapezuntius* appellari malens, quod Trapezunte originem traxisset, Platonis contemtor, Aristotelis autem maximus admirator, Romæ linguam græcam & artes liberales magno cum adplausu docuit, deinde EVGENII Papæ fuit ab epistolis, scripsitque varia, ex quibus sunt liber de Processione Spiritus S. contra Græcos, Epistola ad hieromonachos cretenses eadem de re, deque Vna sancta ecclesia, & Explicatio loci *Ioh.* 21, 22. ubi fabulose statuit, S. Ioannem non esse mortuum. Multa quoque e græco transtulit in latinum, atque in senio omnium pæne rerum oblitus est, cuius caussam nonnulli deriuant ex animi ægritudine, cum pro dedicatione lucubrationum suarum a Pontifice accepisset C. aureos: hoc enim donum adeo ei vile & exiguum fuisse visum, (quod hodie profecto magni æstimaretur a cuiuscun-

que

que generis litterato, si talis ei obtingeret Mæcenas) ut nummos in Tiberim iratus proiecerit, exclamans: *Periere labores, pereat & ingrata merces!* tandemque pro rutilo auro obscuram nactus est terram, cum obdormiret anno circiter 1483. æt. 88. *Wharton* in Append. ad Cave 80. *Olear.* P. I. 279. *König* 816. *Blount* 460. *Giornale* de' Letterati d' Italia T. XVI. 416. 422. & T. XVII. 275.

Iodoc. *Clichtoveus*, novoportuensis flander, doctor sorbonicus, & carnutensis apud Celtas canonicus, theologus, iuxta *Trithemium* Catal. script. eccl. f. 181. consummatissimus, philosophus nitidissimus, orator plane insignis, quique, ut *Flacio* in catal. test. verit. f. 1917. videtur, cum Iac. Fabro longe ante Lutheri disputationem errores papisticos olfecit, sed & primus fuit, ceu *Launoius* Epp. p. 148. arbitratur, qui e theologis parisiensibus calamum contra Lutherum stringeret, Elucidatorio ecclesiastico & Homiliis clarus, floruit A. 1534. *König* 187. *Miraus* in Elog. belg. 38. *Carpzov.* Isag. ad libb. Symbol. 556. Iac. *Boileau* Disquisit. de Sangu. corp. I. Christi post resurrect. 124. *Von der Hardt* in Autograph. bibl. RVD. AVG. D. B. ac Lun. P. I. 42. *Du Pin* T. XIV. 162.

Io. *Oecolampadius*, germanice *Hausschein*, winsbergensis, deserto iuris studio primus in urbe Basileæ, ut in epitaphio eius dicitur, euangelicæ doctrinæ auctor, & templi basileensis verus episcopus, non solum pietate, (verba sunt *Erasmi* in præfat. Annotat. in N. T.) verum etiam trium peritia linguarum eminens, adeoque verus theologus, multa scripsit, quæ dispesci possunt in exegetica, didascalica, & apologetica: multa quoque e græco transtulit in latinum, obiitque A. 1531. æt. 49. Melch. *Adamus* in Vit. theol. 59. *Frisius* Epit. biblioth. Gesn. 478. *Blount* 544. Laudatur in primis ab ingenio miti & tranquillo. *Adam.* 58. & G. *Calixtus* de toler. Reform. 40. Phil. *Melanchthon* eum doctrina, prudentia, & pietate excellentem non secus ac patrem coluit, sicut ipsemet scribit in epist. A. 1542. primæ suorum operum editioni præmissa.

Laurent. *Humfredus*, buckingamensis, SS. literarum professor oxoniensis, scripsit præfationem in Origenem de recta fide, librum de Nobilitate, & alium de interpretatione, florens medio sæculo XVIto.

Ioannes *Theophilus*, A. 1540. famæ & eruditionis laude gaudens, vertit etiam aliquot S. Chrysostomi libros.

XXXVII.

THEODORETI, episcopi Cyri, Opera omnia. Quorum plurima græce, quædam etiam latine nunc primum prodeunt, cura & studio Iac. *Sirmondi.* Lutetiæ Parisiorum 1642. volumina IV. totidemque tomi. Cum Io. GARNERII Operibus posthumis. Francopoli 1685. Tomo I. cui præmittiur 1. Sirmondi epistola dedicatoria ad LVDOVICVM XIV. Gall. Regem, quem laudat a pietate, iustitiæ rectique tenace studio, vitæ morumque innocentia, moderatione animi, clementia, mansuetudine, humanitate, sub quo civiles motus sint compositi, receptæ perdomita rebellione ciuitates ac provinciæ, defensi bellis externis socii & fœderati, partæ de hoste terra marique victoriæ, munitissimæ urbes expugnatæ, regni fines dilatati, oppressi afflictique aliarum gentium principes & populi in maiestatis eius tutelam recepti, ac servati: 2. Brevis præfatio: 3. Vita S. patris, ex eius Epistolis excerpta, cum veterum aliquot scriptorum de ipso testimoniis, continentur 1) Quæstiones in Octoteuchum, h. e. V. libros Mosis, & libros Iosuæ, Iudicum & Ruthæ. p. 3. Scriptæ illæ sunt post annum Christi 453. Et quamvis Ioannes *Picus*, canonicus, præses senatus parisiensis, Heptateuchi interpres, in regia bibliotheca earum exemplar reperiri negaverit, Sirmondus tamen plenius ac perfectius aliquod, quam est picianum, ibi invenit, idque hic exhibet. 2) Quæstiones in libros IV. Regum, & in II. Paralipomenon, P. Gentiano *Herveto* interprete. Iisdem post annum 453. in litteras redactæ, videnturque supremus Theodoreti labor fuisse. 3) Commentarius in psalmos, p. 393. Alfonso *Caraffa* Cardinale interprete. Cœptus post annum 433. & absolutus ante annum 445. In eo auctor plurimum sequitur Chrysostomum, eiusque non modo sententias, sed etiam verba sæpe retinet. 4) Commentarius in Canticum canticorum, p. 983. Fran. *Zino* interprete. Sed non esse Theodoreti, quia auctor Chrysostomum tanquam adhuc viventem laudat, Theodorum mopsuestenum conviciis petit, seque rusticanis, militaribus & civilibus præter ecclesiastica negotiis distentum esse ait, multi quidem sentiunt, cumque iis etiam *Cave* P. I. 225. verum *Du Pin* dubia illa soluit T. III. B. E. part. II. p. 90. idque recensetur in T. II. *Supplem* Actor. erud. 418. Scripsit eum sub initium episcopatus sui, circa A. C. 425. Tomo II. Commentarii in prophetas maiores ac mi-

minores, ſcripti inter annos 426. & 429. Inter quos Ieremias, eiusque Lamentationes, & Baruch interpretationem ſuam debent Io. *Pico*, Ezechiel & Daniel Io. Bapt. *Gabio*, & minores Pet. *Gillio*. Commentarii autem in Eſaiam datur epitome duntaxat, ſiue excerpta non nulla e Catenis græcis collecta, quæ ſubſidio interim erunt, dum integrum opus emergat. Cuius tamen ſpes eo decollare videtur, quod ipſimet Græci excerptis hiſce, quorum plurima *Theodoro* mopſueſteno tribuenda eſſe putat *Cave* P. I. 225. utuntur, nec de reperiundo abdito theſauro ſoliciti ſunt. Tomo III. 1) Commentarii in XIV. Pauli epiſtolas, p. 1. concinnati circa annum 432. atque a Gentiano *Herueto* latinitate donati. 2) Eccleſiaſtica hiſtoria. p. 521. Scripta ineunte anno 450. & in latinum uerſa primum ab *Epiphanio* ſcholaſtico, deinde a Ioach. *Camerario*, poſt a Io. *Chriſtophorſono*, denique a *Sirmondo*. De qua plura inferius, ubi ad ſcriptores eccleſiaſticos, ab Henr. *Valeſio* editos, pervenerimus. 3) Philotheus, ſeu religioſa hiſtoria. p. 757. Hæc ſcripta eſt. A. 444. & continet 30. piorum aſcetarum elogia, interpretem habens Gentianum *Heruetum*. Commemorat autem, ſicut & *Palladius*, ea de monachis, eorumque vita & inſtitutis, quæ vel ipſe ſuis uſurpavit oculis, vel a viris fide dignis accepit. 4) Epiſtolæ 146. p. 898. Scriptæ poſt ſuſceptum epiſcopatum. Eas in uſum & gratiam Cardinalis Baronii latine reddidit Federicus *Metius*; ſed quia hæc interpretatio non exiit in lucem, ideo ſuam hic ſubſtituit *Sirmondus*, præfixo græco textu ex altero codice Bibliothecæ vaticanæ. Tomo IV. 1) Eraniſtes ſeu Polymorphus, p. 3. IV. continens libros, quorum tres priores dialogi formam habent, ultimus eorum materias in ſyllogiſmos contrahit. In eis contra hæreticos illius temporis pugnatur, & quidem in primo docetur, Deum ſermonem eſſe immutabilem; ſecundo, unionem naturarum in Chriſto inconfuſam; tertio, Deum impatibilem. Natum eſt hoc opus anno 446. ſed non longe poſt, gemina THEODOSII Imp. ſanctione, quarum prior A. 449. facta eſt, igne crematum. *Beumlerus* græce & latine edidit, notasque adiunxit, Tiguri 1593. 8. 2) Hæreticarum fabularum libri V. p. 187. Scripti A. 453. Eorum quatuor priores ſingularum hæreſium brevem hiſtoriam, ultimus divinorum decretorum ſeu doctrinarum epitomen complectitur. Neque vero caput XII. libri IV. quo Neſtorium impugnat, pro ſpurio habendum, quia Theodore-

doretus alias de eo bene sensit, eumque defendit: nam distinguenda sunt tempora, & cogitandum, libros hosce compositos fuisse post concilium chalcedonense, adeoque post condemnationem Nestorii, ad quam ille se quoque, quantumvis ægre, tandem adduci passus est. *Du Pin* l. c. p. 103. & in T. II. *Supplem.* Act. erud. 419. Atque hoc & præcedens opus nacta sunt interpretem Gent. *Hervetum.* 3) De prouidentia Orationes X. p. 319. Rudolpho *Gualthero* interprete, qui græcum exemplar, nunquam antea visum, Romæ autem Nicolai *Maiorani* cura A. 1545. impressum, Ioachimo *Vadiano* acceptum fert. Habitæ sunt Antiochiæ circa annum 430. vel 433. eoque dicendi genere, & orationis elegantia, eo dispositionis ordine, ea argumentorum subtilitate, & sententiarum grauitate ac copia, teste Nicolao *Maiorano*, bibliothecario pontificio, scriptæ, ut earum lectione, suis præsertim temporibus, christianarum litterarum amatores fraudare nefas putauerit vir clarissimus pariter ac prudentissimus. 4) Aduersus gentiles libri XII. siue græcarum affectionum curatio, euangelicæque veritatis ex gentilium philosophia cognitio. p. 461. Scripti A. 427. & latine redditi per Zenobium *Acciaolum*, cumque notis, uti *Cave*, censor non ineptus, P. I. 226. scribit, doctissimis *Sylburgii* græce & latine editi Heidelbergæ A. 1592. f. nec immerito Colomesius p. 442. (p. 101. de la Biblioth. chois.) miratur, doctissimum G. I. Vossium in Thesib. suis histor. abiudicare hosce libros Theodoreto, quorum tamen hic ipse mentionem facit in prima sua Quæstione super Leviticum. Atque in *prima* quidem disputatione respondet ad obiectionem de apostolorum inscitia: in *secunda* comparat mosaicam doctrinam, utpote certam ac veram, cum græcorum philosophorum opinionibus & commentis: in *tertia* commemorat fabulas gentilium de diis secundariis, iisque opponit incorporeas, sed creatas naturas, de quibus SS. litteræ tradunt: in *quarta* ostendit, nostram mundi genituram magis rationi consentaneam esse, quam quæ statuitur a *Platone* ceterisque philosophis: in *quinta* docet de natura hominis, & collatis utriusque partis sententiis, gentilium illas tenebris, nostras autem luci similes esse demonstrat: in *sexta* prouidentiæ diuinæ iura tuetur; quod quidem ita facit, ut *Diagora* impietatem, *Epicuri* blasphemiam, & exilem *Aristotelis* sententiam refellat, *Platonis* autem, *Plotini*, ceterorumque cum illis facientium doctrinam compro-

probet: in *septima* agit de sacrificiis, illaque tot numero superflua, ac legis iudaicæ observationem valde puerilem fuisse evincit: in *octava* honorem, quo christiani martyres prosequuntur, defendit, philosophorum, historicorum, ac poëtarum testimoniis ostendens, Græcos non libamina solum, sed etiam sacrificia honorandis mortuis impendisse, eorumque alios deos, alios semideos, alios heroas appellasse, quamvis plerique illorum magnis, dum vixere, vitiis inquinati fuerint: in *nona* confert inter se celeberrimos ethnicorum legumlatores cum piscatoribus & publicanis, e quibus sibi Christus elegit apostolos: in *decima* de oraculis divinis & ethnicorum, quorum illa veritati & maiestati divinæ conformia prædixerunt, hæc autem, ut Pythius & Codonæus, falsa & mendacia, qualia nullus quidem proborum hominum effari vellet: in *undecima* utriusque sectæ sententias proponit de fine mundi, atque iudicio: in *duodecima* de virtutis actuosæ discrimine, probatum iens, non habere Græcos, quod glorientur de philosophorum suorum vita supra modum honesta: eam enim ne quidem laudandis mancipiis convenientem fuisse, cum e contrario apostolorum, atque ad normam christianam & apostolicam incedentium vita humanam superet conditionem, & cœlesti, ad quam beati perveniunt, per sit similis. Vocantur autem hi libri *Curatio græcarum affectionum*, vel, *Euangelicæ veritatis ex gentilium philosophia cognitio*, quoniam auctor, tum ut ægrotos curaret, tum ut bene valentium utilitati consuleret, operam dedit. Mich. *Neander* Oper. aurei P. I. p. 655. libros hosce laudat, ut eruditos, varios, & philologicos. 5) Oratio de divina caritate, siue caritate, qua nos Deus afficit. p. 680. Scripta A. 1559. græceque & latine edita Romæ A. 1588. a Ger. *Vossio*, cum notis & lectionibus variantibus. 6) Contra Nestorium liber, siue epistola, ad Sporacium. p. 696. *Garnerius* & *Caveus* pro spuria habent, sed *Du Pinius* (sicut & in T. II. Supplem. Actor. erud. p. 420. recensetur) pro genuina. 7) Epistola ad Ioannem, episcopum Germaniciæ. p. 702. In multis eadem cum libri IV. Hæreticarum fabularum capite 12. Scripta sub finem anni 449. aliquo post synodum latrocinalem, quæ eodem anno, præsidente, episcoporumque suffragia vi & armis extorquente *Dioscuro*, habita, & in qua depositus & anathemate percussus fuit Theodoretus. De hac igitur iniuria, & paterculorum illorum, dogmatum tantum, non autem

vitæ rationem habentium, impietate conqueritur hac in epistola, & Ioannem episcopum rogat,eorum communionem ut devitet. 8) Librorum XXVII. adversus Eutychianos argumenta, ex *Photii* Bibliotheca p. 704. Ex hisce tres primi Theodoretum auctorem agnoscunt, sed perierunt; ceteros vero a VII. usque ad XXVI. inter Athanasii scripta extantes, *Theodoreto* vindicavit Dallæus, *Maximo* Combefisius, & *Eutherio* Garnerius, sicut I. A. *Fabricius* testatur Biblioth. gr. vol. VII. p. 438. 9) Reprehensio seu Refutatio XII. capitum siue Anathematismorum *Cyrilli*. p. 706. Cum præmissa ad Ioannem Antiochiæ episcopum epistola. Vtrumque scriptum est partus anni 429. 10) LEONIS Papæ ad Theodoretum epistola, p. 723. Qua huius in oppugnandis Nestorianis & Eutychianis ardorem adprobat. Quod ad versiones aliorum latinas attinet, eas *Sirmondus* maximam partem retinuit, nisi quod interdum, ubi laciniosa interpretum oratio textui græco paribus spatiis non respondebat, nunc parcius, nunc liberius aliqua interpolando, incommodum illud avertere ac tollere conatus est.

Ioannis GARNERII Opera posthuma. Francopoli, id est, Lutetiæ Parisiorum 1685. Sunt Dissertationes variæ ad historiam ecclesiasticam, & ad scripta quorundam Patrum græcorum, atque inprimis Theodoretum, cuius operum sunt auctarium, editæ non ab ipso Garnerio, sed post eius obitum a Io. *Harduino*, S. I. qui & Dedicationem præmisit ad Fran. *de Harlai*, archiepiscopum parisiensem, Ducem & Parem Franciæ, Sorbonæ provisorem, cuius dotes, virtutes ac merita gravi & elegante oratione celebrat; & Præfationem, qua Garnerii vita describitur, cum catalogo operum, quæ ille in lucem produxit. Partes autem huius voluminis sunt sequentes.: 1) Excerpta commentariorum Theodoreti in psalmos. p. 1. e Catenis ut plurimum depromta. Sed Theodoreti esse negat *Du Pin* T. IV. p. 90. 2) Fragmentum breue, descriptum ex Catena in Lucam, p. 20. atque, ut *Garnerius* suspicatur, decerptum ex libro II. Pentalogii, cuius auctor est Theodoretus. 3) Sermo in natiuitatem Ioannis baptistæ, *Luc.* 1, 57. p. 21. Verum Leo *Allatius* eum *Theodoro Daphnopata* tribuit. 4) Ex V. Sermonibus in Ioannem chrysostomum. p. 30. 5) Ex allocutione & homilia Chalcedone habitis. p. 34. Homilia hæc tantum latine hic extans, dicta fuit A. 431. eamque sequitur p. 37. Ioannis, an-

tio-

tiocheni episcopi, homilia post præcedentem recitata; fuit enim ille mos orientalis ecclesiæ, ut sermonem concionantis exciperet antistes, qui synaxi præerat, sicut in Notis obseruat *Garnerius* p. 37. 6) Fragmentum ex Sermone, quem Theodoretus Antiochiæ habuit coram Domno post obitum S. Cyrilli, insultans morti eius. p. 38. Latine etiam, ex *Mario Mercatore*, & Actis Vtæ Synodi: quorum auctoritate Garnerius evincere confidit, fœtum hunc esse Theodoreti. 7) Fragmentum breve ex alia allocutione. p. 39. De qua incertum, quo tempore fuerit facta. 8) Fragmenta πεντάλογιυ ἐνανθρωπήσεως, sive V. librorum de incarnatione. p. 40. græce & latine: latina autem versio fere tota *Marii* est *Mercatoris*. Libros istos aduersus Concilium ephesinum & Cyrillum, Theodoretum diabolo instigante conscripsisse ait *Marius* Mercator. Et *Garnerius* observat, libros VI. priores ex illis XXVII. quos Photius Cod. 46. memorat, non diversos fuisse ab hoc Pentalogio, ita tamen, ut secundum ex his V. Photius in duos distractum legerit, quorum altero testimonia novi, altero veteris fœderis, Theodoretus exposuerat. 9) Epistolæ XXXIV. p. 51. Inter quas sunt quædam aliorum episcoporum orientalium, ut *Cyrilli* alexandrini, & *Ioannis* antiocheni. 10) *Garnerii* Historia Theodoreti, seu I. dissertatio de vita Theodoreti. p. 109. II. de eius libris. p. 173. III. de eiusdem dialogis adversus Arianos, Macedonianos, & Apollinaristas. p. 259. 11) Fulvii *Vrsini* Emendationes in libros Theodoreti de curandis græcorum affectibus. p. 393. 12) *Garnerii* IV. (quæ III. vocatur) dissertatio de fide Theodoreti. p. 457. 13) Dissertatio V. (quæ IV. appellatur) de V. Synodo generali, p. 493. In qua Theodoretus A. 553. cum 3. Capitulis damnatus est. Quænam vero illa capitula? 1. Excerpta ex *Theodori mopsuesteni* scriptis. 2. *Theodoreti* aduersus Cyrillum. 3. Epistola *Ida* edesseni ad Marim persam. 14) Dissertatio VIta (quæ hic Vta dicitur) de Theodori & orientalium caussa. p. 549. Est nihil aliud, quam nova & emendatior editio versionis antiquæ epistolarum ad Concilium ephesinum, quas e MS. monasterii cassinensis mendose ediderat Christianus *Lupus*. Auctor huius epistolarum collectionis & versionis Stephano *Baluzio* videtur esse afer aliquis, non nestorianus quidem, trium tamen Capitulorum defensor. Notas Garnerius hisce scriptis subiecit, easque & plures fecisset, & prolixiores, nisi fato

 reip.

reip. litterariæ immaturo ereptus fuisset. De his omnibus, quæ antea de operibus Theodoreti, eorumque auctario diximus; vide *Cave* P. I. p. 225. I. Alb. *Fabricium* Biblioth. gr. volum. VII. p. 432. & *Du Pinium* T. IV. Biblioth. ecclesiast. eorumque ductum secutos nos esse, lubentes meritoque profitemur.

Theodoretus, sive, ut *Scaliger* in Scaligeranis p. 388. mavult, *Theodoritus*, (quanquam utroque modo nomen hoc scriptum inveniatur, videlicet Θεοδώρητος & Θεοδώριτος, quorum illud significat *a Deo donatum*, hoc *Dei donum*; eumque isto nomine appellavit mater, quod post sterile XIII. annorum coniugium precibus a Deo impetratus esset, cui etiam illa filium reddidit) natus Antiochiæ A. C. 393. dicam? an 386. parentibus piis ac honestis, vita monastica electa ordinatus primum lector, deinde diaconus, postea presbyter, Theodori mopsvesteni & Ioannis Chrysostomi discipulus, episcopatum cyrensem in provincia Syriæ euphratesia, ad quem invitus evectus fuit, A. 423. vel 420. subiit, eumque impigre & magno cum zelo gessit. X. Marcionitarum millia ad ecclesiam reduxit, & vicos ab Eunomianis, Arianis, Macedonianis & Apollinaristis repurgavit. Cyrilli alexandrini anathematismis in Concilio ephesino A. 431. opposuit XII. capitula, atque ita visus est facere cum Nestorio, at postea tamen subscripsit Formulæ concordiæ a Cyrillo compositæ. Accusatus autem sequentibus temporibus nestorianismi a *Dioscuro*, Cyrilli alexandrini successore, & sectæ eutychianæ socio, a THEODOSIO iuniore prohibitus pedem dioecesi sua efferre, atque in Synodo latrocinali ephesina absens damnatus, & depositus; sed & a MARCIANO in chalcedonensi Synodo ab exilio revocatus, & sedi suæ restitutus est; ea tamen lege, ut Nestorium damnaret: quod ille tandem, licet ægre, fecit. Vitam non produxit ultra annum 457. & post mortem etiam variam expertus est fortunam: nam sub ANASTASIO Imp. fuit condemnatus, ut hæreticus; sub IVSTINO autem a clericis cyr. ecclesiæ imago eius sollemni pompa in ædem sacram portata, throno episcopali reposita, & sacra synaxis in honorem eius celebrata fuit. Vir erat meliori fato dignus, animi puritate, arctioris vitæ disciplina, liberalitate erga pauperes, ædificiorum publicorum exstructione & exornatione, omnique varia eruditione, & stilo facili atque elegante inclytus. Si *Hervetum* audimus in principio tomi IV. horum

operum, Theodoretus inter Patres si non primum, tamen inter primos locum obtinet; si *Scaligerum* l. c. optimi antiquorum theologorum sunt Chrysostomus & Theodoretus; si G. *Calixtum* de Verit. relig. christ. §. 16. fuit Græcorum eius ætatis longe doctissimus. Videantur *Sirmondus* in Vita huius Patris, *König* 799. I. A. *Fabricius* l. c. p. 430. *Olearius* P. II. 190. *Cave* P. I. 223. *Magirus* 755. *Blount* 292. Pertinet & hoc ad laudes eius, quod litteram scripturæ multo pressius sequatur, quam ceteri Patres græci, & plusquam mediocrem eius notitiam habuerit. Hinc iudicatur, inter eos omnes maxime huic se addicere debere, quicunque in bibliis doctus vult evadere. Rich. *Simon.* Hist. crit. V. T. I. 3. c. 10. Sed ut nihil est ob omni parte beatum, ita nec Theodoretus ab omni nævo & vitio immunis fuit. Notatur enim, quod quædam inutilia in quæstionibus suis adferat, quæque longe nimis accersita sunt, & interdum magis ad sermonis sui ornatum, quam ad explanationem argumentorum, allegorias admisceat; quod philautiæ, nimio gloriæ amori, & pertinacissimo partium studio deditus fuerit; quod non tam ex modestia, quam præ se quidem tulit, quam nobilioris & opulentioris ecclesiæ desiderio, cyrensem episcopatum invitus susceperit; quod eloquentia, quam a *Chrysostomo* didicerat, ad tuendos *Theodori* mopsvesteni errores abusus fuerit; quod totam non nunquam hæresin sibi visus sit videre, ubi minima eius species vel umbra appareret; quod non tantum ore & calamo amarulenta in *Cyrillum* alexandrinum convicia iecerit, sed etiam mortuo insultaverit. *Simon* l. c. & *Garner.* in Hist. Theodoreti.

Iac. *Sirmondus*, ricomagensis arvernus, S. I. huiusque collegii parisiensis, post alias functiones rector, & LVDOVICI XIII. a confessionibus sacris, Hier. *Bignonii* inprimis & Petri *Pithoei* amicus atque æstimator, sicut etiam ab illis magni æstimabatur, laudatus a *Morhofio* ob præclaram variamque eruditionem, ab Hug. *Grotio* & Io. *Dallæo* ob magnum iudicium fidemque optimam, a *Königio* ob candorem & integritatem, tanquam rem raram, stiloque usus ad elegantiam & puritatem muretici ac vivacitatem scaligerani, edidit ultra XL. scriptores cum annotationibus & explicationibus, nec non Tomos III. Conciliorum Galliæ, Appendicem Codicis theodosiani, Censuram (*Salmasii*) de suburbicariis regionibus, Historiam publicæ pœnitentiæ, item de azymo &c. obiitque ex ictero

ro A. 1651. æt. 93. cum firma adhuc valetudine & vividus esset senex. Omnia eius opera prodiere Parisiis A. 1696. IV. volum. in fol. *König* 758. *Magirus* 755. *Blount* 966. *Lexic. univ. hist.* P. IV. 449. *Morhof* Polyh. T. III. 62. *Menagius* in epist. ad fratrem, Launoii Dissertationi de scriptore vitæ Maurilii & Historia Renati subiuncta, p. 231. *Menagiana* P. III. 459. El. *Veiel* Defens. exercit. de Eccles. græcan. hod. 249. & *Critopulus* in Censura Ecl. Mai. 63. Fuit tamen, uti *Schurzfleischius* P. II. Epp. arcan. p. 228. sentit, Petavio inferior, si græca spectamus, multaque perperam ex græcis in latinum conuertit, nominatim *Theodori* Studitæ testamentum: in quo & a Iac. *Tollio* reprehensus est.

Io. *Garnerius*, parisiensis, nobili editus familia, S. I. in qua primum rhetoricam, tum philosophiam, ac denique theologiam docuit, in omni disciplinarum genere egregie versatus, atque in primis in theologia morali docenda tantam eruditionis famam consecutus, ut non modo tenuis sortis homines, sed etiam ecclesiastici æque ac politiæ proceres ad eum deferrent, eumque tanquam sacrum oraculum consulerent. Delectus autem a convocatis provinciæ Franciæ Patribus, ut Romam pro Societatis negotiis se conferret, medio fere in itinere, & quidem Bononiæ, decessit A. 1681. æt. 70. vir antiquo morum candore, pietate atque eruditione, vix eorum ulli, qui præcipuam in Societate famam obtinuerunt, secundus, atque adeo tantus, quantum & egregia, dum viueret, hominum de eo existimatio, & omnium bonorum atque eruditorum, postquam vixit, luctus desideriumque declarauit. Io. *Harduinus* in eius vita. Inter opera Garnerii, quibus ille adhuc vivus orbem eruditum beavit, sunt Regulæ fidei catholicæ de gratia Dei per Iesum Christum: *Iuliani* eclanensis episcopi libellus missus ad Sedem apostolicam, cum notis: *Marii Mercatoris* opera cum notis & dissertationibus, Parisiis 1673. f. *Liberati* diaconi Breuiarium, cum notis & dissertationibus, ibid. 1675. 8. Systema bibliothecæ Collegii parisiensis Societ. Iesu, ibid. 1678. 4. & Liber diurnus rom. Pontificum, cum dissertationibus de causa HONORII, de usu pallii &c. ibid. 1680.

XXXVIII.

Ioannis DAMASCENI Opera, græce & latine. Basileæ 1548. Ibidem hæc opera denuo prodierunt A. 1575. & Parisiis A. 1577. per

per Iac. *Billium* prunæum. Meditabatur quoque novam Damasceni editionem, eamque auctiorem, Ioh. *Aubertus*, postquam a Leone *Allatio* varia *ἀνέκδοτα* acceperat, quorum catalogum deinde, suppresso tamen Allatii nomine, publicavit *Labbeus*, Auberti propositum, morte sufflaminatum, effecturus, quod tamen nec ipse effecit. *Cave* H. L. part. I. 342. *Du Pin* Tom. VI. 104. Post datum ab auctore *Extract. menstr.* A. 1700. 526. conspectum novæ editionis P. Mich. *Lequien*, hæc ipsa in lucem exiit Parisiis A. 1712. f. recensita in *Actis erud.* A. 1713. p. 1. & T. III. In nostra autem editione continentur. 1) Orthodoxæ fidei libri IV. quorum primus agit de divinitate, secundus de creaturarum genesi, tertius de iis, quæ ab incarnatione Christi usque ad eius resurrectionem, quartus de iis, post resurrectionem usque ad universalem resurrectionem, interprete Iac. *Fabro* stapulensi, & cum enarratione Iod. *Clichtovei*. 2) Damasceni Sermo, quod, qui in fide hinc migrarunt, sacris operationibus & virorum beneficiis multum iuventur; interprete Ioh. *Oecolampadio*. 3) De decretis & placitis primæ institutiones. 4) De duabus Christi voluntatibus & actionibus, reliquisque naturalibus proprietatibus. 5) *Maximi* de duabus Christi naturis libellus. 6) Hæresium, quæ ad illius tempora extiterunt, catalogus, Ioachimo *Perionio* interprete. 7) Epistola de eo, quod ecclesia canit, *Sanctus Deus, Sanctus Fortis, Sanctus Immortalis.* 8) Disceptatio christiani & saraceni. 9) De Dialectica seu Logica, incerto interprete. 10) Sententiarum aliquot fragmentum, Bilibaldo *Pirckhaimero* interprete. 11) Carminum farrago, Aldo *Manutio* interprete. 12) Historia duorum Christi martyrum, interprete Georg. *trapezuntio*. Quamvis *Rosvveidus*, *Warthon*, & auctor del *Giornale* de' Letter. d' Ital. T. XVI. translationem hanc auctori multo antiquiori adscribant. At multa sunt sub nomine & auctoritate Damasceni supposita, multa scriptis eius infarcta, multa denique errore & lapsu illius temporis admissa, tanquam ad devotionem facientia, quæ tamen putida sunt mendacia, ut Historia de Barlaam & Iosaphat, (cuius verus auctor Io. *Sabaita* s. Sinaita, alias Climacus s. Scalaris dictus, teste *Placcio* Pseudon. 183. & *König* 430.) & fabula (iuxta ipsum *Bellarminum* de Scriptor. eccl. 147. & *du Pin* Tom. VI. 102.) de Falconillæ & Traiani animabus, ab inferni suppliciis liberatis. *Hulsem.* Patrol. c. 8. §. 1. Adde *Casaub.* Exerc. 1. contra Baron. n. 48. p. 101. & Exerc. 13. p. 270.

Io-

Ioannes noster, natus Damasci in Syria e parentibus illustribus, non ebræis, (uti *Volaterranus* refert) sed christianis, teste *Ioanne* patriarcha hierosol. in Vita Damasceni, quæ Operibus nostræ editionis præmissa est, atque ex consiliario & prætore Principis Saracenorum sacerdos & monachus factus, claruit sub LEONE Isauro & CONSTANTINO Copronymo circa A. C. 740. non vero, uti scripsit Alph. *de Castro*, sub Theodosio Iun. circa A. 450. & obiit A. circiter 750. Ob dona eloquentiæ dictus χρυσοῤῥόας, non autem, prout exstat apud *Centur. Magd.* in Cent. 8. p. 827. Chrysaoras. Per contemtum, & quidem, quod simulasset fidem Saracenorum, a Patribus Synodi CPtanæ sub Constantino Copronymo collectæ appellatus est *Manzur*, (quasi מַמְזֵר spurius, nothus) atque ab iisdem excommunicatus. *Cent. magd.* cent. 8. 829. Aliter tamen de voce Mansor *Cedrenus* & *Paulus* diaconus: nam ille eam per λευτέραβον, hic per redemtum exponit. *Seldenus* de Success. c. 3. p. 14. vocem λευθέραβος ex λυτρούμενος corruptam esse autumat. *Manzur* Arabibus vindicatum, servatumque denotat. *Damascenus* primus auctor fuit, qui Locos theologicos in ordinem redegit, & quidem syntheticum, in libris videlicet de Orthodoxa fide. *Hulsem.* c. 8. §. 1. *Hildebrand.* Theol. dogmat. 37. *Cren,* Exercit. III. de libris script. opt. 34. Nimium autem philosophatur, iudice *Melanchthone* in principio LL. Theol. immo Systema suum, uti *Thomasio* videtur in Cautelis p. 169. adplicuit ad doctrinas aristotelicas, præque iuit Scholasticis. Libri illi IV. a D. Balth. *Mentzero* notis illustrati sunt, teste *Hülsemanno* in Patrol. c. 8. n. 1. Omnia eius opera dividi possunt in Dogmatica, Historica, Moralia, Festalia, Ecclesiastica & Profana. *Du Pin* T. VI. 101. Quod ad stilum attinet, scripsit clare & methodice; erat quoque subtilis theologus, aptus compilator, at mediocris orator. *Du Pin* 104. legitque scripta Patrum diligentius, quam SS. literas. *Cent. magdeb.* 827. At vero *Alffius* defendit eum in Apolog. pro B. V. Maria P. II. 196.

Iac. *Faber*, vulgo *Fabry*, natus ad Stapulas, maritimum Picardiæ pagum, ex ignobili familia, mole corporis exiguus, sed ingenio maximus, doctor sorbonicus suo tempore celeberrimus, quique renascentibus in Gallia literis & scientiis facem prætulit, at tamen ob novitates, uti *Spondanus* vocat ad A. 1523. remotus e loco suo atque expulsus, immo & doctoris sorbonici titulo spoliatus,

vixit,

vixit 101. annos, purus ab omni contactu muliebri, atque ex dolore, quod Christi euangelium non semper imperterrito animo annuntiaverit, sed periculi evitandi caussa discesserit, obiit A. 1537. aet. 101. Quodsi vero *Teissero* in parte III. Elogior. (in *Actis erud.* A. 1704. 464.) aures praebemus, credendum nobis est, eum nothum, ac proinde inter Sorbonae doctores nunquam receptum fuisse. Scripsit, ut philosophica praetereamus, Commentarium in Ecclesiasten; librum de III. Magdalenis: in IV. evangelistas: in epp. catholicas: disceptationem de descensu Christi ad inferos, contra Nicol. *de Cusa*. *Kœnig* 291. Io. *Moller* de Homon. 58. *Olear.* P. I.247. *Colomes.* 810. *Cren* de Furib. librar. 55. *Magirus* 335. *Blount* 521. R. *Simon* Hist. crit. N. T. P. III.488. & *Lexic.* univ. histor. T. II. 93.

Bilibald. *Pirckheimerus*, Patricius & Senator noribergensis, qui tamen, ut litteris dare posset operam, senatoriae dignitati bis renunciavit, graece atque latine doctus, & quo duce (sunt verba *Erasmi* in Ciceroniano) primum efflorescere coepit apud Germanos eloquentia, quam & morum pietate & fortunae splendore illustravit, e *Xenophontis* & *Gregorii nazianzeni* scriptis quaedam transtulit in latinum, obiitque gentis suae ultimus A. 1530. aet. 60. Opera eius iunctim cum Alb. *Dureri* figuris aeneis edita sunt a Melch. Goldasto Francofurti 1610. Melch. *Adam.* in Vit. IC. & Polit. p. 41. *Kœnig* 642. *Magirus* 664. *Camerarius* in Vita Melanchth. 25. G. *Richter*. Orat. XVII. 109. I. C. *Dürr.* Isag. in lib. normal. Reip. norib. 14.

Aldus *Manutius*, romanus, Pauli pater, Aldi avus, floruit A. 1520. & composuit Grammaticam graecam & latinam: librum de dierum generibus: notas in Horatium & Homerum: & multas praefationes in libros, quos ipse excudit; nam arte typographica sibi gloriam, studentibusque utilitatem peperit maximam, seu, ut *Thuani* verbis lib. 119. utar, arte sua tantum rei literariae contulit, quantum superiorum temporum barbaries illi abstulerat. *Kœnig* 504. *Acta erud.* 1702. 229. *Morhof* Polyh. l. 1. c. 7. n. 37. *Iansson* ab Almeloveen in Io. Alb. Fabricii Biblioth. lat. P. II. 171. *Struve* Introd. in notit. rei lit. c. 11.

Ad. REISNERI Ierusalem. Francofurti 1563. Describitur celeberrima haec totius mundi civitas ex SS. literis & approbatis historicis, cum figuris ligno incisis. Reisnerus germanica lingua

 deli-

delineaverat, nunc autem latina omnia perscripta, ac fusius plerisque in locis, veterum ecclesiasticorum scriptorum testimoniis adhibitis, tractata, & in VII. libros digesta, per Io. *Heydenum*. Prodiit etiam hic liber ibidem A. 1565.

Adam. *Reisnerus*, vir in praecipuis tribus linguis perquam exercitus & vere pius, scripsit quoque multa alia germanice, ut, de Miraculis Christi: versionem psalmorum, cum brevi explicatione; & IIX. libros de gestis G. & Casp. de *Freundsperg*, floruitque med. seculo XVIto. *Frisius* in Epit. Biblioth. Gesn. 6. *Kœnig* 686. & *Heydenus* in ep. dedicat. A 4.

Io. *Heydenus*, eyflandrus dunensis, rogatu Georgii *Corvini* typographi francofurtensis, suique hospitis, cui Reisnerus descriptionem suam typis exprimendam commiserat, hoc opus in se suscepit, ut eam non modo latine redderet, sed etiam insigniter augeret, eo consilio, ut omnibus prodesset, nemini fraudem faceret, florens eodem cum Reisnero tempore, & illustri Io. Iac. *Fuggero*, cui librum suum dedicavit, notus, ac sine dubio etiam carus.

XXXIX.

TERTULLIANI Opera, cum notis Nicol. *Rigaltii* & variorum, nimirum Fran. *Zephyri*, Beati *Rhenani*, Gab. *Albaspinaei*, Io. *Mercerii*, Cl. *Salmasii*, Iac. *Pamelii*, Lud. *de la Cerda*, Io. *Wouverii*, & Phil. *Priorii*. Accedunt NOVATIANI tractatus de Trinitate, & Cibis iudaicis. Lutetiae Parisiorum 1664. De variis Tertulliani editionibus videantur *Morhof* Polyhist. l. 4. c. 14. *Du Pin* T. I. 105. & *Ittig* de Haeresiarch. 247. Rhenanianam commendat *Colomesius* 476. Optima autem inter Rhenanianas est tertia, impressa Basileae A. 1550. inter Pamelianas heidelbergensis 1599. & inter Rigaltianas parisina A. 1641. At *Crenius* T. I. Methodor. p. 328. huic praefert illam, quae lucem adspexit A. 1675. Nostra haec *Du Pinio* non adeo probatur: interim *Morhofius* eam habet pro nitidissima, Polyh. l. c. & Io. Alb. *Fabricius* Biblioth. lat. 727. nec non *Cave* Hist. liter. p. 43. pro optima; melior autem & correctior, notisque Guid. *Pancirolli* instructa, exspectatur ex Italia, prout refertur in Atrio nov. libror. T. III. 586. Editioni nostrae praefixa sunt sequentia: *Priorii* dissertatio, in qua Tertulliani Vita, opiniones, & errores expenduntur; Iudicium

V *Rigaltii*

Rigaltii de Tertulliano & eius ſcriptis, deque variis eorum editionibus; Vita Tertulliani, auctore Iac. *Pamelio*: Paradoxa Tertulliani, cum antidoto *Pamelii*; Proverbiales formulæ, toto opere Tertulliani contentæ, brevibus ſcholiis illuſtratæ; & denique Series operum hoc volumine contentorum.

Scripta autem, quæ hic continentur, diſpeſci poſſunt in ea, quæ ante, & reliqua, quæ poſt ſuſceptum montaniſmum exaravit. Prioris generis ſunt XXVI. 1) Apologeticus, liber omnium Tertulliani, iudicibus *Ancillonio* in Melange crit. Part. II. 489. & *Crenio* Exercit. II. de libris ſcriptor. opt. 54. optimus, ſcriptus, uti *Pamelio* in Vita Tertulliani videtur, A. C. 200. In quo oſtendit, iniquiſſima eſſe rom. Imperii Procerum de ſecta chriſtianorum, deque inferenda iis perſecutione, iudicia. *Du Pin* T. I. p. 91. exiſtimat, eum in Africa ſcriptum, non Senatui romano, ſed proconſuli Africæ, & rectoribus provinciarum oblatum fuiſſe. 2) Ad nationes libri II. Hoc ſcriptum eiusdem cum priore argumenti eſt, ſique *Salmaſio* in Prolegom. ad Solinum p. 10. credimus, ex hisce libris correctis & emendatis natus eſt, mutato titulo, Apologeticus. 3) De Teſtimonio animæ. 201. Docet hoc libro, omnem animam merito ream eſſe & teſtem: in tantum & ream erroris, in quantum teſtis eſt veritatis, & ſtaturam ante oculos Dei in die iudicii, nihil habentem dicere. 4) Ad Scapulam. A. 202. Hunc Carthaginis, ſiue provinciæ, in qua Carthago erat, præſidem monet, ut ſibi parcat, & iram Dei non ipſe in ſe concitet ſævis chriſtianorum perſecutionibus. 5) De ſpectaculis. A. 205. Propoſitio eius hæc eſt: Voluptates ſpectaculorum ſtatum fidei adimere chriſtianis. 6) De idololatria. A. 205. Diſſerit de ampliſſima idololatriæ materia, h. e. quibus in rebus idololatria committatur, nempe non tantum eo, quod quis aut incendit, aut immolat, aut prælucet, aut ſacris aliquibus, vel ſacerdotiis obligatur, ſed & aliis tribus modis, 1. in factis & actionibus, 2. in verbis, 3. in factis & verbis ſimul. Ad primam ſpeciem refert artifices idolorum, aſtrologos, ludimagiſtros, & negotiatores. Ad ſecundam, nominare deos gentilium, ut deos, aut iurare *Mehercle*, *Medius fidius*, vel pati, ut te alius per deos ſuos obliget. Ad tertiam, quando aliquis ab ethnico pecuniam mutuans, iuramento per deos concepto ſubſcribit, & ita cavet. 7) De Corona. A. 208. Quæſtio libri eſt: An licitum & conceſſum ſit militibus

 chriſti-

christianis, siue in genere christianis gestare coronas? Ubi autor negativam tenet. 8) De Pallio. A. 196. Est oratio post susceptum christianismum Carthagine habita. In qua disserit de vetustate pallii & commodo eius usu, ac ostendere laborat, rationem se habuisse deponendi togam, ac sumendi pallium. Transiit autem ad pallium, cum primum ασκησιν & strictiorem disciplinam profiteri cœpit, siue ante sacerdos esset, siue tunc primo factus. *Ferrar.* de Re vestiar. Part. II. p. 190. Etiam hunc libellum acri censuræ supposuit P. *Malebranche* dans la Recherche, sicuti notat *Ancillon* part. II. du Melange crit. 489. Plura de eo vide apud *Cren.* dissert. I. de libr. script. p. 2. 9) De Pœnitentia. A. 201. Ostendit, veram doctrinam de pœnitentia extra ecclesiam esse ignotam, christianos vero eam peccatis adhibere, iisque tam corporalibus, quam spiritualibus: post consecutam veniam non amplius indulgendum esse peccatis: primæ pœnitentiæ superesse adhuc aliam, nempe secundam, & hanc non sola conscientia præferri, sed aliquo etiam actu administrari debere, actum vero hunc esse εξομολογησιν, qua delictum Domino nostro confiteamur. *Scult.* 186. *Tertull.* p. 127. 10) De Oratione. A. 201. Libri huius tres sunt partes, 1. Prooemium, in quo commendat orationem dominicam a causa efficiente, quæ est christianus, & a brevitate; qua tamen epitome euangelii continetur. 2. Explicatio orationis dominicæ. 3. Agit de quibusdam adiunctis orationis videlicet 1. Precaturi Deum, fratri non irascantur. 2. Sint vacui ab omni animi confusione. 3. Item a superstitione de lotione manuum, de abiectione penularum, de scissione post orationem. 4. Manus temperate ac probe eleventur. 5. Vultus non erigatur in audaciam. 6. Sonus vocis sit subiectus. 7. Post orationem osculum fratribus dandum, & stationes etiam sacrificiorum (i. e. eucharistiæ & ieiuniorum) orationibus interveniant. 11) Ad Martyras. A. 202. Hortatur confessores in carcere constitutos ad constantiam & concordiam mutuam. 12) De Patientia. A. 202. Sermo est paræneticus, hortans ad patientiam. 13) De cultu feminarum libri II. A. 205. Aliæ Tertulliani editiones librum unum de Habitu muliebri, alterum de cultu feminarum exhibebant; Rigaltius autem, eumque secutus editor noster, vetustissimi exemplaris agobardini auctoritate moti, utrumque de cultu feminarum inscripserunt. Et in primo quidem libro Tertullianus dehortatur mulieres a pom-

pomposo & fastuoso habitu: in secundo hortatur feminas, ne studeant fuco & nitori. 14) Ad uxorem libri 2. A. 206. In priore præcipit uxori suæ, ut post obitum suum nuptiis renuntiet. In posteriore docet, non esse nubendum viris gentilibus. 15) De Virginibus velandis. A. 210. Vbi ostendit, virgines quoque christianas, non solas mulieres, velari oportere. Per *virgines* autem intelligit non religiosas, quas moniales vocant, sed seculares. *Scult.* Medull. Theol. patr. p. 187. 16) Adversus iudæos. A. 199. Probat, legem Mosis eiusque cærimonias non nisi ad tempus observandas fuisse, & Messiam a iudæis exspectatum, & a Prophetis prædictum venisse, ac esse I. Christum. In *Scaligeranis* p. 219. scriptum hoc vili penditur. 17) De Præscriptionibus hæreticorum. A. 203. Qui liber ceteris Tertulliani scriptis palmam præripit, docens, hæreticis nihil esse causæ, cur ab ecclesia catholica deficerent, nulliusque momenti esse ea omnia, quæ ad sententiæ suæ defensionem prætexant, ac proinde ad ecclesiæ auctoritatem esse revocandos. Partes libri sunt tres, nimimirum 1. Exordium, 2. Præscriptiones hæreticorum adversus ecclesiam, 3. Præscriptiones ecclesiæ adversus hæreticos. Vsurpat autem vocabulum *Præscriptionum* iuxta normam Iuris civilis, in quo Præscribere significat *Excipere*, & Præscriptio *Exceptionem*, qua nimirum aduersarii accusatio disiicitur, aut in eum retorquetur. *Brisson.* in Lexico Iuris, & *Scultet.* 153. at G. *Calixtus* de Arte noua Nihusii 167. adhuc pressius sumit illud vocabulum, pro tali exceptione, quæ petitorem a limine iudicii submoveat, eique facultatem agendi adimat: adeo, ut præscriptio Tertulliani, per quam hæreticos diversa a regula fidei docentes, & alia tradentes, quam Apostoli ecclesiis primitivis tradiderant, repellat, ut ne quidem, nisi ex abundanti, cum illis disputationem institui velit. Ceterum de *postremis libri capitibus*, quibus XXV. hæreses recensentur, notandum, ea alium quam Tertullianum auctorem habere, ut ex Christ. *Lupo* & Petro *Allixio* observat *Ittigius* in Dissert. de hæresiarchis ævi apostolici & apostolico proximi. Emendationem huius libri dedit C.A.H. seu C.A. *Heumannus*, quæ recensetur in *Actis erud.* A. 1715. 299. & *Supplem.* Actor. erud. T. VI. 196. 18) De Baptismo. A. 204. Defendit baptismum aquæ, & plerasque explicat quæstiones, quæ suo tempore de baptismo movebantur, videlicet, An baptismus Ioannis cœlestis fuerit, vel terrenus? an ne-

V 3 cessa-

cessarius sit baptismus? cur semel fiat? an singulis liceat administrare eum? quibus, & quando sit conferendus? quæ præparatio sit facienda baptismum suscepturis? 19) Adversus Hermogenem. A. 206. Huius sententia, Deum omnia de aliquo, siue ex præcedente natura fecisse, refutatur. 20) Adversus Valentinianos. A. 206. Quorum figmenta de æonibus aliisque refutantur. Est autem hic liber potius satvra & irrisio, quam seria illorum errorum refutatio. *Du Pin* 98. 21) De Anima. A. 207. Continet varias quæstiones de animæ humanæ essentia, operationibus, & adiunctis. 22) De Carne Christi. A. 208. Disputat contra Marcionem & Apellem, animalis carnis defensores, veræ carnis hostes, ac Valentinum. 23) De Resurrectione carnis. A. 208. In quo 1. confirmat carnis resurrectionem. 2. docet, qualia sint futura resurgentium corpora. 24) Aduersus *Marcionem* libri V. A. 208. Duos is deos asserebat, unum Boni, alterum Mali auctorem: illum esse creatorem, hunc autem fuisse ante se (videl. Marcionem) ignotum. 25) Scorpiace. A. 209. Vbi adversus Gnosticos (nempe *Prodicum* Scorpiænum & alios Valentinianos, martyriorum refragatores) defendit martyrii necessitatem & utilitatem. *Scorpiace* autem inscribitur hic liber, siue, ut B. Hieronymus effert, *Scorpiacum*, cum propter prædictum Scorpiænum, Gnosticorum non ultimum, tum quia remedium affert contra venenum Gnosticorum, qui scorpionum in morem latenter simplicioribus imponebant, dicentes, Deum sanguinem non sitire, nec Christum de morte nostra salutem exspectare. Nempe Tertulliano familiare erat, Gnosticos appellare *Scorpios*. Vide *Bochart*. P. II. Hieroz. 643. 26) Adversus Praxeam. A. 210. Ille delirabat, Deum patrem descendisse in virginem, ipsumque ex ea natum ac passum esse Iesum Christum.

Posterioris generis libri, scripti videlicet a montanista, qui lapsus videtur contigisse A. 211. sunt V. 1) De Exhortatione castitatis. A. 213. In quo absolute damnat secundas nuptias, tanquam adulterinas. 2) De Monogamia. A. 213. Idem argumentum tractat. 3) De fuga in persecutione. A. 212. Asserit, ministris in persecutione non fugiendum, nec persecutionem redimendam esse. 4) De ieiuniis. A. 215. Vbi laudat excessiva ieiunia Montanistarum, qui plures celebrabant quadragesimas, & observabant ieiunia stationum, quasi divinitus præcepta, eaque protrahebant usque in vespe-

ſperam, non edentes niſi panem & fructus tempore ieiunii, nec bibentes niſi aquam. 5) De pudicitia. A. 216. Vbi contra eccleſiam probat, eam non habere poteſtatem remittendi peccata fornicationis & adulterii, & quod homines poſt baptiſmum lapſi non poſſint admitti ad communionem Eccleſiæ.

Pro diverſitate obiectorum poſſunt etiam ſcripta Tertulliani diſtingui in ea, quæ contra gentiles, & alia, quæ contra hæreticos, & rurſus alia, quæ de diſciplina & moribus ſunt exarata. *Du Pin* p. 93. Suppoſititiis ſcriptis accenſentur *Poëmata*, videl. adverſus Marcionem libri V. de Iudicio Domini, Geneſis, Sodoma. A. 198. Hinc incerti auctoris dicuntur eſſe in editione noſtra. Quibus adduntur Carmina de Iona & Ninive, quæ quidem *Voſſius* de poëtis lat. c. 4. & *Eſchenbach* de poëtis chriſt. ſacr. gr. & lat. p. 11. Tertulliani eſſe contendunt. Libri de *Corona*, *Virginibus velandis*, & *Baptiſmo*, iuxta *Caveum* in Hiſt. lit. græce ſcripti ſunt. Nam utriusque linguæ, græcæ & latinæ, peritus fuit Tertullianus, ac *Pamelio* in Vita Tertull. videtur ille obſcuritatem, quæ ſtilo ipſius ineſt, ex aſſidua ſcriptorum græcorum lectione hauſiſſe. Omnia eius opera (ſcribit *Du Pin* p. 104.) tribus his vitiis, duritiei videlicet, inelegantiæ ſtilique obſcuritati, obnoxia ſunt, alia tamen plus, alia minus. In polemicis libris planior & terſior, ſed minus comptus eſt; obſcurior vero & purior in locis communibus, ut in libro de Pallio, qui inter totius antiquitatis obſcuriſſimos libros cenſeri debet: omnium comptiſſimus eſt liber de pœnitentia. Præclariora eius opera & utiliora ſunt Apologeticus, & libri Præſcriptionum, de Pœnitentia, de Baptiſmo, de Oratione, cum Exhortatione ad patientiam & martyrium. Seorſum prodierunt liber de Præſcriptionibus, cum notis Chriſtiani *Lupi*, Apologeticus cum notis Deſid. *Heraldi*, liber de Pallio cum notis Theodori *Marcilii*, Emundi *Richerii*, Cl. *Salmaſii*, Io. Vlr. *Meurreri*, & libri II. ad Nationes cum notis Iac. *Gothofredi*. De vita & ſcriptis Tertulliani egit etiam Pet. *Allix*, ſicut *de la Motte* dedit Hiſtoire de Tertullien & d'Origene, *Vivienus* Tertullianum prædicantem, & Georgius *Ambianas*, capucinus, tribus magnis voluminibus, Tertullianum redivivum.

Q. Septimius Florens *Tertullianus*, natus in Africa, patre centurione proconſularis officii, in provincia ad Carthaginem ſpectan-

te,

te, e gentili, anno Christi præter propter 196. christianus factus; antea rhetorices professor & caussarum patronus, iurisque adeo peritus, sed cum *Tertyliano* tamen ICto minime confundendus. Circa mediam fere ætatem ad Montani hæresin, quippe quæ ipsius genio conveniebat, (quis enim pro certo dicat, eum ex impatientia, & quod episcopatu carthaginiensi exclusus esset, religionem sic mutasse?) secessit, in eaque, ut videtur, decessit circa annum Christi 220. In *Perronianis* p. 367. terribilis appellatur scriptor, quique non a quovis possit tractari. Ibidem recitantur peregrinæ quædam & peculiares eius voces & loquendi modi, ut *disciplina* pro cultu, *fides* pro speculatione, nec non pro fideli interpretatione, *regula* pro canonibus, *pisciculi* pro christianis, *candidati baptismi* pro iis, qui iam sunt baptizati. Hinc etiam *Schurzfleischius* Epp. arcan. T. I. 333. *Nemo*, ait, *sine poëtis intelligat Tertulliani plerasque dictiones*. Interim Ios. Iust. *Scaliger* eius lectionem quam maxime commendat, inquiens: *Tertullianus semper in manibus habendus, accurateque legendus est, tum propter lingua romana proprietatem, tum propter disciplinarum ac litterarum omnium cognitionem; fuit enim doctor omniscius & argutus, qui illotis manibus tractandus non est, nec obiter legendus, ubique enim remoratur lectorem. Tertullianus certe excellentissimus auctor est in omnibus.* Plura iudicia evolventi suppeditabunt *Magirus* 773. *Blount* 178. *König* 796. R. *Simon* Hist. crit. N. T. part. III. c. 1. p. 10. Quibus adde *Calvinum* Institut. l. 1. c. 13. sect. 28. C. *Thomas.* in Cautelis circa hist. eccl. 99. 129. Ad errores eius & hæc pertinent: Eum, qui in euangelio *Luca* 2, 2. *Cyrenius* dicitur, *esse Sentium Saturninum*; Christumque *vixisse annos* 47.

Fran. *Zephyrus*, florentinus, floruit sec. XVIto, & Explicationem obscurior. locorum in Pentateucho emisit. Coloniæ A. 1572. 8.

Beatus (quam vocem, observante *Ancillonio* part. II. du Melange crit. 487. Gideon *Pontier*, presbyter & protonotarius, inscite reddidit *Bienheureux*) *Rhenanus*, vero cognomine *Bildius*, (Rhenanus enim dictus fuit ad oppido Rhenaco, unde pater eius Selestadium concesserat) Selestadio-alsatus, in humanioribus litteris, antiquitate, & pia doctrina exercitatissimus, ingenii vir mitis, quique in cogitatione de constituenda ad omnium palatum religionis concordia consenuit, sed erga pauperes tenacior, (unde proverbium percrebuit: *Beatus est beatus, at tamen sibi soli*) præterea de rebus

ger-

germanicis bene meritus, ſcripſit & Obſervationes in Plinium, Livium, Tacitum, nec non præfationem ſub Licentii *Euangelici* nomine in Marſilii de Menandrino Defenſorem pacis, denatus Argentinæ A. 1547. æt. 62. Melch. *Adam* in Vitis philoſ. 132. *König* 687. *Blount* 594. *Olearius* P. I. 138. At eius in Tertullianum notæ hac in editione ſunt caſtratæ.

Gabriel *Albaſpinæus*, epiſcopus aurelianenſis, ex legatione italica, ipſi a Præſulibus Lutetiæ Pariſiorum congregatis ad regem LVDOVICVM XIII. tum ad Alpes fulminantem impoſita, redux, obiit Gratianopoli A. 1630. Mortem ſuam non tantum ipſe præſenſit, ſed & eam annuntiavit, cum nulli homini quidquam de illa conſtaret, mendiculus aliquis, tuguriolum inhabitans, qua Aurelia itur Magdunum, quod eſt oppidulum 4. lapidibus diſtans ab Aurelia. Nihil de ſe commemorari poſt mortem voluit Albaſpinæus, præter miſericordiam in pauperes. Atque hæc excerpta ſunt ex *Narratione* de obitu Albaſpinæi, Obſervationibus eius præmiſſa. Fuit vir ſacræ antiquitatis peritiſſimus, pariterque ingenuus & candidus: quo nomine laudatur a Gerh. *Titio* de phraſib. vet. eccl. Dd. 158. *Pfannero* de chariſm. c. 2. Ioſ. *Arndio* de freq. commun. c. 5. p. 133. *Vſſerio* de Ignatii Epp. c. 6. p. 195. & *Helvvichio* de Ordinat. presbyter. 3.

Io. *Mercerius*, gallus, ICtus, diſtinguendus a Ioanne *Mercero*, uticenſi, regio ebraicarum litterarum profeſſore in urbe pariſienſi, floruit ſub finem ſeculi XVIti, nec tantum dedit Commentarium in Tertulliani librum de Pallio, verum etiam Lecturas in 3. priores titulos Digeſtorum de pignoribus & hypothecis, Opinionum & Obſervationum libros II. & Conciliatorem, ſeu artem conciliandi ea, quæ in iure contraria videntur, utendique eis, quæ vere contraria ſunt.

Claud. *Salmaſius*, divionenſis gallus, eruditorum ſui & aliorum temporum facile princeps, ſed pariter ambitioſus & maledicus, ſcripſit commentarios in Hiſtoriam auguſtam, Apparatum ſacrum, de Annis climactericis, de Vſuris, Defenſionem regiam pro Carolo I. (in qua tamen bonam cauſſam male, ſicut *Miltonus* e contrario malam bene defendit) librum de primatu Papæ, de Transſubſtantiatione, & alia, ſupremum diem obiens A. 1652. æt. 56. Poſt mortem, ipſo ſic iubente, multa eius ſcripta ab uxore combuſta

 ſunt,

sunt, quod in iis durius in viros doctos invectus fuisset. Neque tamen negari potest, fuisse eum doctissimum theologum, praeclarum ICtum, exquisitissimum medicum, excellentem philosophum, admirabilem philologum, qui linguis ceteris europaeis arabicam, aegyptiacam, persicam, chinicam & indicam adiungere, discere, & tractare non dubitavit. De eo videantur, praeter *Kœnigium* 716. *Magirum* 721. & *Blountum* 1025. *Colomesius* p. 188. *Acta erudit.* A. 1689. 245. *Conringiana* 74. *Ferrarius* de Re vestiar. in praefat. P. II. & Oper. varior. T. I. 534. *Baelerus* in Museo 38. 42. Io. *Vorstius* in praefat. Hebraism. N. T. *Meursius* in P. II. Epp. Vossii p. 82. *Morhof* in Polyh. Io. *Arnd* in Goezii Elog. theologor. german. 207. *Slevogt* in Iudicio sapient. 33. *Crenius* Animadvers. philol. P. VII. 11. & de furib. librar. Dissert. II. 61. I. Alb. *Fabricius* Biblioth. lat. 414. & R. *Simon* Biblioth. chois. T. I. 358.

Iac. *Pamelius*, brugensis, Baronum stirpe oriundus, accepta in lovaniensi lyceo theologiae laurea factus canonicus & archipresbyter brugensis, ac postea a PHILIPPO II. Hispan. rege amplissima Conventus S. Salvatoris praepositura ultraiectina donatus, designatusque episcopus audomaropolitanus, vir summus, utriusque linguae, theologiae & historiae cognitione, omnique doctrinae genere excellens, deque Cypriano aeque ac Tertulliano bene meritus. Montibus Hammoniae, (*Thuanus* ad A. 1587. Bruxellas nominat) quum eos transire vellet, morbo correptus animam efflavit A. 1587. aet. 52. Scripsit etiam Rituale SS. patrum. *Miraus* Elog. belg. 19. *Kœnig* 602. *Blount* 779. I. F. *Mayer* Biblioth. bibl. 12.

Nicol. *Rigaltius*, parisiensis, regius in Mediomatricum Senatu consiliarius, regiaeque custos bibliothecae, edidit observationes & notas in auctores Finium regundorum, in Martialem, Phaedrum, Onosandrum, Artemidorum & Iulianum, Glossarium tacticum μιξοβάρβαρον, obiitque senex A. 1652. *Kœnig* 692. *Magirus* 708. *Blount* 984. *Crenius* Dissert. II. de furib. librar. 59. De eius editione tertullianea *Grotius* sic scribit ad Pet. Puteanum: *Editio est elegans, nota breves, sed exacti iudici, & interspersa libertate, praefationes nitida & culta.*

Io. Ludov. *de la Cerda*, toletanus, S. I. Eloqu. & poët. in Carpentanis per 50. annos professor, reliquit Commentarios in Virgilium, Adversaria sacra, quibus fax praefertur ad intelligentiam mul-

multorum scriptorum sacrorum, Psalterium Salomonis græco-latinum cum Scholiis, librum de Excellentia cœlestium spirituum, præsertim de angeli custodis ministerio, *Calepini* Supplementum ex glossis Isidori, vita defunctus A. 1643. æt. 81. *Kœnig* 182. *Witte* Diar. biogr. Rr 3. *Crenius* Dissert. I. de furib. librar. 45.

Io. *Wouverus*, hamburgensis, distinguendus a cognomini antverpiano, Comitis emdani primum, deinde etiam Ducis Holsatiæ consiliarius, ac præfectus arci gottorpianæ, scripsit Notas in Sidonium Apollinarem, & Apuleium: libellum de Vmbra, & alia, obiitque A. 1612. æt. 38. *Witte* Diar. biograph. I 4. & in Vitis philos. 79. I. *Moller* de homon. 733. *Kœnig* 874. *Morhof* Polyh. l. I. c. 1. n. 19. & c. 24. n. 78. *Rigaltius* in Iudicio de Tertulliano & eius scriptis, Wowerii Notas, quibus illum studuit illustrare, vocat apodicticas.

Phil. *Priorius*, gallice *Le Prieur*, theologus gallicus, florens medio sæculo XVIImo, impugnavit Peyrerium de Præadamitis.

In NOVATIANI tractatu seu libro de Trinitate docetur ex regula fidei, h. e. Symbolo apostolorum, credendum esse in Deum patrem, Filium & Spiritum S. disputatur etiam contra Sabellium, ostendendo, alium esse Patrem, alium Filium. *Petavius* vero auctorem hunc iis accenset, qui idem quod Arius ante tradiderint. *Sand.* l. 1. Enucl. hist. eccles. p. 111. Epistolæ de Cibis iudaicis contenta hæc sunt: Primum hominum cibum fuisse fructum arborum, postea usum carnis accessisse, legem autem subsecutam cibos carnis cum discretione disposuisse, & quædam animalia quasi immunda interdixisse, non quod immunda revera, cum Dei essent creaturæ, sed duas ob caussas, 1. ut in animalibus mores depingerentur humani, & actus ac voluntates, e. g. in suibus vita turpis & carnalis, in mustela furta, in lacerta vitæ incerta varietas, in corvo versutæ voluptates, in passere intemperantia. 2. ut ita in populo iudaico intemperantia coërceretur: sed iam, cum Christus venerit, prohibitiones istas per libertatem euangelicam sublatas esse, dummodo servetur frugalitas & temperantia.

Novatianus, ex stoico philosopho christianus, baptizatus clinicus, ecclesiæ rom. presbyter, post mortem Fabiani tremendis quidem sacramentis se obstrinxit, longe a se abesse, ut episcopatum desideraret, sed videns, Cornelium ad sublime eius fastigium ele-

ctum & evectum esse, quod factum A. 251. adeo inhiavit illi dignitati, ut a tribus Italiæ episcopis ad se vocatis consecrandum se curaret, & in religionem subiectionis sibimet, non Cornelio, præstandæ homines sub eucharistiæ sacræ pignore vocaret. Transiit etiam in sententiam *Novati*, presbyteri carthaginiensis, statuentis, lapsos pœnitentes ad ecclesiæ pacem nunquam esse admittendos. Atque adeo ab ipso orti sunt *Novatiani* seu Cathari, *Novatianani* potius, nisi usus loquendi obstaret, dicendi. *Fabricius* System. theol. 544. Scripsit ante schisma, Cleri romani nomine, epistolam ad Cyprianum, quæ inter cyprianicas est XXXma, post schisma vero librum de Trinitate, & epistolam de cibis iudaicis, si modo, ut *Cave* addit, illius sit, & alia; sed quæ perierunt. De morte eius non constat. *Cyprianus* autem epist. 67. ad Cornelium inuehitur in eum, vocatque desertorem ecclesiæ, misericordiæ hostem, interfectorem pœnitentiæ, doctorem superbiæ, veritatis corruptorem, perditorem caritatis. *Olear.* P. II. 35. *Cave* 66.

XL.

CYPRIANI opera, cum notis *Rigaltii*, *Pamelii*, & *Priorii*. Parisiis 1666. Quæ editio laudatur a *Cave* P. I. 65. Sunt & aliæ, nimirum vetus, quæ statim post inventam typographiam, sine nomine typographi, loci impressionis & anni prodiit; pro correctissima autem habetur Erasmiana Basileæ A. 1520. 1525. 1558. Pameliana Antverpiæ 1568. 1589. & Rigaltiana 1648. Correctiorem prioribus, exactiorem, & ampliorem, Annalibusque cyprianicis Io. (*Pearsoni*) episcopi cestriensis, illustratam, produxit Io. (*Fell*) episcopus oxoniensis: quæ editio recusa fuit Bremæ A. 1690. Eadem Cypriani opera cum Henr. *Dodwelli* Dissertationibus cyprianicis Amstelodami typis exscripta sunt A. 1699. quæ editio recensetur in *Actis erud.* A. 1683. p. 43. & commendatur a Io. Alb. *Fabricio* Biblioth. lat. 728. *Baluzius* novam dicitur moliri editionem. Cavendum autem ab editionibus *Gryphii* & *Morelli*, quippe quæ, ut *Hottinger* refert Bibliothecar. p. 72, sunt castratæ; item ab illa parisiensi, quam dedit Arnulphus *l' Angelier*, cui quædam addita, quæ non sunt Cypriani, teste *Pamelio* in Censura contra Dd. Sorbon. apud *Cave* p. 65.

Nostræ editioni sequentia præmittuntur: De Cypriani scri-

ptis Io. *Trithemii* teſtimonium: Obſervatio (*Rigaltii*) galeata: Vita Cypriani per *Pontium* eius diaconum: Actus paſſionis Cypriani, cuius ipſe Pontius meminit: Eiusdem paſſio ex veteri cod. MSto: Eadem ex MSto S. *Victoris*: Vita Cypriani per D. *Hieronymum* ex catalogo virorum illuſtrium: Paſſio Cypriani deſcripta ab Aur. *Prudentio*: Sermo *Auguſtini* de S. Cypriano martyre: Paſſio Cypriani per *Paulum* diaconum: *Ennodii* hymnus de S. Cypriano: *Agobardi* carmen de translatis Lugdunum reliquiis SS. martyrum, Cypriani, Sperati, & Pantaleonis: De earundem translatione ad eccleſiam rothnacenſem in Belgio epiſtola Io. *de la Haye*: Vita Cypriani ex ipſius ſcriptis collecta per Iac. *Pamelium*: & Indices. Subiunguntur autem M. MINVCII Felicis Octavius de idolorum vanitate, cum notis *Wovveri, Elmenhorſtii, Heraldi, Rigaltii, Ouzelii* & *Priorii*. ARNOBII adverſus gentes libri VII. cum notis *Canteri, Elmenhorſtii, Heraldi, Stevvechii* & *Priorii*: Iul. FIRMICI Materni liber de errore profanarum religionum, cum notis *Wovveri*: & COMMODIANI Inſtructiones adverſus gentium deos, cum notis *Rigaltii*.

Opera Cypriani conſtant Epiſtolis & Tractatibus. Vna epiſtola ſcripta eſt ſtatim a baptiſmo, aliæ in receſſu, aliæ ſub pontificatu CORNELII & LVCII, aliæ in pace eccleſiæ, aliæ ſub pontificatu STEPHANI & de baptizandis hæreticis, aliæ in exilio & ſub finem vitæ. Tractatus ſunt ſeqq. 1) de Diſciplina & habitu virginum, ſcriptus, iuxta epiſcopum oxon. i. e. Io. *Fellum*, (cuius ſententiam & in ſeqq. tractatibus, attamen ſine nominis repetitione, afferemus) A. C. 248. Partes eius ſunt III. in prima confirmatur hæc theſis, Virgines a terreno cultu & ornamentis debere abſtinere: in ſecunda hortatur virgines, ne ceruſſa novum corpori colorem inducant: ne celebrent lavacra cum viris, & ne illæ, quibus non eſt animus nubendi, interſint nuptiis: in tertia celebrat virginitatem ab adiunctis, quod a malo ſit libera, h. e. quod non pariat cum gemitu, & in hac vita eius boni ſit particeps, quod in vita æterna alii ſint ſenſuri. Et notandum, *diſciplinæ* vocabulum a Cypriano hic adhibitum fuiſſe pro ſevera vivendi ratione. Vide notas *Priorii* & *Pamelii*, p. 162. 2) de Lapſis. A. 251. Hic ſermo 4. habet capita: In primo lætandum eſſe ait & gratias agendas Deo pro reſtituta (per Decii mortem) pace, proque martyrum conſtantia;

 quo-

quorum præclarum texit elogium: in secundo deplorat nonnullorum defectionem: in tertio invehitur in eos, qui temere lapsos recipiebant: in quarto hortatur lapsos ad pœnitentiam, propositis recentibus aliquot exemplis punitæ in hac quoqae vita *αποσασιας*. *Rufinus* librum hunc magnificentissime scriptum esse perhibet. 3) de Vnitate ecclesiæ, vulgo, de Simplicitate prælatorum. A. 251. Scriptus est hic liber contra *Novatum* & *Novatianum*, quod sub prætextu singularis sanctitatis, & quasi disciplina ecclesiastica dissoluta esset, schisma fecissent. Monet igitur piissimus auctor, iungendam esse cum simplicitate prudentiam, & cavendum a fraudibus satanæ, quas struit per hæreses & schismata: probat, ecclesiam I. Christi essentialiter unam esse, & eos, qui inde recesserunt, hortatur ad reditum. Librum hunc, ad stabiliendum Petri primatum, interpolatum & corruptum esse, observat *Gerh.* Patrol. p. 165. Io *Forbesius* Iren. 265. G. *Calixtus* Introduct. in lection. huius libri 157. *Carpzov.* Isag. 818. *Cave* in Prolegom. Hist. liter. 13. *Du Pin* H. D. E. 308. 314. & *Sandius* Nucl. hist. eccl. 40. Immo *Pearsonus* eum Cypriano abiudicat, & vel *Origeni*, vel *Gaudentio* brixiano, vel alii recentioris ævi, quo lis illa in occidente maxime fervebat, scriptori tribuit, in præfat. in Opera Cypriani. 4) de Oratione dominica A. 252. VII. sunt partes huius sermonis. Prima continet commendationem Orationis dominicæ ab autore & effectis: Secunda docet, qualiter ad Deum accedere debeamus, nimirum cum disciplina, in secretis locis, spiritu, non clamore, & fiducia misericordiæ divinæ: Tertia, quid oremus, atque h. l. explicatur Oratio dominica: Quarta de veritate precum: Quinta, quomodo mens hominis debeat esse composita inter orandum: Sexta de necessario precum adiuncto, nempe caritate: Septima de tempore orandi, quod quævis hora christianis conveniens sit ad orandum. 5) Ad Demetrianum, iudicem Africæ, A. 253. Respondet in hoc tractatu accusationi gentilium, atque ostendit, christianis calamitates, quibus tunc mundus urgebatur, videlicet bella, pestem, famem, non esse imputandas. 6) De idolorum vanitate. A. 247. Docet, idola non esse deos, unum autem esse omnium Dominum ac Deum, & salutem per I. C. datam esse, quem iudæi spreverint. 7) de Mortalitate. A. 252. In hoc sermone docet, homini christiano, invalescente peste, nec mortem pertimescendam, nec supra modum mortuos deflendos esse. 8) De Opere

pere & eleemosynis. A. 254. Intelligit vocabulo *Operis* opera iustitiæ & misericordiæ, hortaturus christianos ad eleemosynam & misericordiæ officia, eaque & necessaria & utilia esse probat. 9) De Bono patientiæ. A. 255. Ostendit in hoc sermone, christianos, præ philosophis patientiæ studere debere, eiusque utilitates explicat. 10) de Zelo & livore. A. 256. In hoc sermone dehortatur ab invidia, tanquam scaturigine omnis mali, & e contrario hortatur ad caritatem. 11) Ad *Fortunatum* de Exhortatione ad martyrium. A. 252. Agitur in hoc libello de nomine Iesu Christi generose confitendo, & sustinendis fortiter persecutionibus. *Fortunatus* autem ille erat episcopus Africæ, juxta *Pamelii* notam p. 233. Et Marianus quidem *Victorini* eum Hilario tribuit. *Placc.* 210. 12) Testimoniorum libri III. ad Quirinum, contra iudæos. Sunt hi libri collectio quædam dictorum scripturæ, & potissimum quidem V.T. de diversis materiis. Nam in primo libro afferuntur scripturæ dicta, quæ probant, legem iudæis ad tempus duntaxat datam fuisse, eamque debuisse aboleri, ac iudæos reiici; I. Christum autem debuisse exstruere novum templum, ac instituere nova sacrificia, & novum sacerdotium, & gentiles in ipsum debere credere, ac per ipsum impetrare remissionem peccatorum. In secundo agitur de mysterio incarnationis Christi. Vterque scriptus est A. 248. In tertio tractatur de disciplina christiana, seu moralis doctrina christianorum describitur. Atque hic liber post illos duos priores scriptus est, videl. A. 249. nec proprie ad eos spectat. *Du Pin* Tom. I. 167. 13) *Concilium carthaginiense* de baptizanids hæreticis. Habitum A. 256. In quo proponitur erronea Cypriani sententia de baptizandis denuo illis, qui ab hæretico erant baptizati.

Cypriano etiam sequentia opera adscribuntur, sed falso: De Spectaculis: de Disciplina & bono pudicitiæ; (cuius auctor, si Erasmo credendum, est CORNELIVS Papa. *Placc.* 210.) de laude martyrii: ad Novatianum, quod lapsis spes veniæ non sit neganda: de Cardinalibus operibus Christi: (quod scriptum creditur esse *Arnoldi* abbatis Bonævallis *Placc.* 210.) de Aleatoribus: de montibus Sina & Sion, contra iudæos: Carmina tria, videlicet de Genesi, Sodoma, & ad Senatorem apostatam: (quæ partim Tertulliano, partim *Victorio* pictaviensi tribuenda) Hymnus de pascha Domini: Oratio pro martyribus: Oratio, quam dixit Cyprianus in die passionis

ſionis ſuæ: liber de Singularitate clericorum: (qui nec Origenis eſt, nec Rufini. *Placc*, l.c.) In Symbolum apoſtolicum expoſitio: (quæ eſt *Rufini*) de Iudaica incredulitate: adverſus iudæos, qui inſecuti ſunt Chriſtum: de Revelatione capitis B. Io. baptiſtæ: (ſcriptum eſt fabulis refertiſſimum. *Strauch* Amœn. iur. canon. 162.) de Duplici martyrio: (qui tractatus fruſtra imputatur Eraſmo. *Placc*. l.c.) de *XII*. abuſionibus ſeculi. (Eſt ſive *Errardi*, ſ. *Io. Climaci*, *Placc*. ib.) Diſpoſitio cœnæ. Quæ tamen, iudice *Caſaub*. Exercit. XVI. p. 454. & 469. non indigna Cypriano. Ceterum vid. *Bellarm*. de ſcriptor. eccleſ. p. 47. *Cocus* 139. *Rivetus* l. 2. c. 15. *Gerhard*. Patrol. 166. *Hulſemann*. Patrol. c. 3. §. 28. *Du Pin* 172. Immo Oratio pro martyribus, Oratio, quam, uti fama fert, Cyprianus dixit in die paſſionis ſuæ, nec non liber de Revelatione capitis S. Ioannis baptiſtæ, ac Diſpoſitio cœnæ, *epiſcopi oxonienſis* iudicio a bonarum litterarum finibus ableganda ſunt, nugarum refertiſſimæ ſarcinæ. Neque etiam omnia Cypriani ſcripta ad nos pervenerunt, quantum ex *Lactantii* l. 5. Inſtit. & *Hieronymi* epiſtola ad Paulinum conſtat. Pamelius primus fuit, qui epiſtolas Cypriani collocavit ſecundum ordinem temporis, diſtribuens eas in V. claſſes, ſed parum accuratus fuit in diſponendis cuiusque claſſis iuxta ordinem ſuum naturalem epiſtolis.

Octavius *Minucii Felicis* nomen ſuum habet ab altero collocutorum: eſt enim hoc ſcriptum dialogus inter chriſtianum Octavium, & ethnicum Cæcilium; quorum hic prætendit, non eſſe anxie inquirendum in religionem: antiquam retinendam, novam autem (ita vocat chriſtianam) repudiandam eſſe. Iſtum contubernalem ſuum refutat & inſtruit Octavius chriſtianus. Scriptum eſt perelegans, in quo auctor gentilium ſcripturarum, ut *Hieronymus* loquitur, nihil intactum reliquit. Genus dicendi, iudice Fran. *Balduino* in præfat. eſt argutum, acre, vehemens: eſt preſſum, denſum, nervoſum, crebris ſententiis compactum, omniumque antiquitatum atque hiſtoriarum memoria refertum. Olim hic liber habebatur pro octavo Arnobii, primus autem vero eum auctori ſuo vindicavit & reſtituit Fran. *Balduinus*. Octavio noſtro præmittitur *Rigaltii* præfat. de variis Octavii minuciani editionibus, veterum de præſenti auctore Teſtimonia, & Prolegomena *Balduini* de perſona & officio Minucii, deque libri contentis. Atque hæc noſtra cum variorum notis editio, fatente *Du Pin* p. 119. eſt omnium præſtantiſſima.

tissima. Postea prodiit Octavius ex iterata Io. *Davisii* editione cum ipsius & Heraldi ac Rigaltii notis integris, nec non selectis aliorum, Cantabrigiæ 1712. 4. de qua vid. *Clerici* Biblioth. choisf. T. XXIV. 121. *Acta erud.* A. 1713. 139. & T. IV. *Supplem.* Act. erud. 422. Cui davisianæ editioni, eiusque a Clerico factæ recensioni opposuit anonymus quidam, quem collectores Actor. erud. suspicantur esse Iac. *Gronovium*, Ludibria maleuola Clerici. Vide *Acta* l. c. Idemque *Gronovius* edidit ipse Minucium Lugduni Batauorum A. 1709. 8. mai. de quo vide T. IV. *Supplem.* Actor. dictor. p. 426. Eidem auctori antea Christoph. etiam *Cellarius* operam impendit suam, emittens Octavium Minucii, nec non Cypriani de vanitate idolorum librum cum notis suis, Halæ Saxonum A. 1699. 8.

M. *Minucius* Felix, gente, ut videtur, afer, claruit sub initium seculi III. nec ignobilem inter causidicos romanos locum tenuit, doctrina tamen & pietate christiana longe nobilior. *Kœnig* 542. *Magirus* 595. *Blount* 189. *Olearius* P. I. 490. *Cave* P. I. 48. *Cren.* dissert. I. de furib. librar. 82.

In *Arnobii* libris VII. adversus gentes religio ethnicorum magna solertia oppugnatur, & hæc quidem oppugnatur felicius, quam christiana defenditur: cuius rei hæc est caussa, quod auctor eo, quo scribebat, tempore non satis recte in dogmatibus christianis erat confirmatus; unde non mirum, si quæ dogmata irrepserunt non plane catholica, quæ tamen homini catechumeno, immo ne quidem adhuc catechumeno, condonanda sunt. Stilus auctoris est quidem africanus & tumidus, non tamen prorsus reiiciendus, cum ei non desit eloquentia & dictio florens, neque etiam libro concinna & bene ordinata methodus. Editio hæc nostra laudatur a *Cave* P. I. 180. & *Morhofio* Polyh. l. 4. c. 14. n. 10. miratur autem *Labbeus*, cur neque hic, neque in alia Arnobii editione, additus sit Io. *Meursii* Criticus arnobianus cum Hypercritico minuciano. *Crenio* T. I. Method. 329. præ aliis placet editio lugdun. batava A. 1651. 4. ex qua hæc nostra, quod notabis, formata est.

Arnobius, gente afer, claruit initio seculi IVti & rhetoricam docuit Siccæ, in mediterranea Africæ urbe, inter discipulos suos etiam habens *Lactantium*; somniis autem admonitus, ut religionem christianam amplecteretur, baptismum ab episcopo impetrare nequivit, donec edito adversus gentiles scripto, veluti certissimo

pignore, fidei suæ sinceritatem testaretur. Hinc igitur ei nati sunt VII. isti libri, quibus quasi gradibus in ecclesiam christianam ascendit, a *Clemente* alexandrino multa fere ad verbum mutuatus; quod factum circa annum Christi 303. Cumque ille nihil aliud scripserit quam libros memoratos, ideo Commentarios breves in psalmorum volumen non eius esse, sed alterius (*Arnobii* videlicet *iunioris*, qui seculo vixit Vto) facile constare potest. Fuit Minucii discipulus & imitator. *König* 63. *Magirus* 83. *Blount* 213. *Olearius* P. I. 79. *Cave* P. I. 80. *Cren.* de singular. scriptor. 31. & T. I. Methodor. 533. *Cuiacius*, uti Patiniana memorant p. 130. didicebat, nullum se librum legisse, e quo non aliquid didicerit, præter Arnobium in psalmos. Adeo ieiunus hic ei videbatur commentarius.

Iulius *Firmicus* Maternus in libro de Errore profanarum religionum CONSTANTIO & CONSTANTI Augg. nuncupato, erudite, (ut verbis utar *Cavei* P. I. 110.) gnaviter, & ingenti plane zelo caussam christianam agit adversus gentiles, quos ad fidem Christi amplectendam vehementer cohortatur, ipsisque Impp. stimulos admovet ad exstirpanda prorsus gentilium sacra. Scriptus est hic liber inter annum 340. & 350. nam CONSTANTIVS, fratrum natu maximus, obiit A. 340. & CONSTANS a Magnentio occisus fuit A. 350. Estque valde elegans & plenus profundissima eruditione. *Du Pin* T. I. 212.

Iul. (aliis Villius) *Firmicus* Maternus, siculus, in codicibus *Vir clarißimus* dictus, morum vir probatissimorum, relictis patrociniis forensibus, in senectute fidem christianam A. C. 336. vel huic proximo amplexus est. Non nunquam temere ab aliis dissernit, & antiquorum scripta negligentius legisse deprehenditur. Et si titulum habuit *viri consularis*, ille non nisi honorarius fuit; neque enim vel consul fuit unquam, vel prouinciam administrauit. Eidem *Labbeus*, *Olearius*, *Königius* & *Cave* Astronomicorum libros IIX. dissentientibus licet Baronio, Possevino, Simlero & Miræo, tribuunt, quos ille scripserit adhuc gentilis. Ceterum de ipsomet Firmico videantur *Kœnig* 305. *Magirus* 351. *Cave* P. I. 110. & I. Alb. *Fabricius* Biblioth. lat. 562. Observat autem *Reinesius* in Epp. ad Bosium p. 176. Firmicum librum IIX. suæ matheseos e quinto Manilii compilasse, etiam αυτας eius λεξεις adhibendo, illum tamen nusquam nominasse, contentum solum laudasse *Aratum*, huiusque interpretes *Cæsarem* & *Ciceronem*. *Commo-*

Commodiani Instructiones aduersus gentium deos, scriptæ sunt tempore SYLVESTRI pontificis romani, sub CONSTANTINO M. mediocri sermone, quasi versu, ita ut singulæ lineæ sint acrostichæ. Stilus admodum barbarus & durus est. Potest liber distribui tres in partes, quarum prima gentiles, & secunda iudæi, ostensa falsitate & absurditate religionis ipsorum, ad suscipiendam religionem christianam vocantur & admonentur, in tertia autem christianis moralis doctrina traditur, & seculum illud malis moribus depravatum graviter taxatur. A *Sirmondo* liber hic e tenebris extractus, ac postea a *Rigaltio*, uti iam diximus, notis ornatus & illustratus est. Eundem edidere H. L. *Schurzfleischius* & Io. *Davisius*; sed hic illius Observationum non meminit, neque etiam Supplementorum, quæ ex bibliotheca illustris Spanhemii, & ingenio Maturini *Veisserii* la Croze ab eodem Schurzfleischio A. 1709. Wittebergæ sunt edita; notas autem ipse Davisius rigaltianis in Commodianum pauculas inseruit. *Acta erud.* A. 1713. 139.

Commodianus, ortu & cultu ethnicus, postea christianus, in Italia vixit, & ut videtur Romæ, ubi etiam fuerit natus, Constantini M. ætate, tempore Concilii nicæni, ac per multa sæcula fuit ignotus. *Gazæum* se vocat, fortasse quod ex gaza stipem accepit, ut qui se etiam *mendicum Christi* appellat. *Cave* P. I. 105. *Olear.* P. I. 175. *Du Pin* T. I. 210.

Thascius Cæcilius *Cyprianus*, carthaginiensis, nobili genere ortus, Senator & rhetor, (distinguendus ab aliis cognominibus, ut Nicomediensi, qui Nicomediæ cum Iustina passus est, Vnizitirensi, qui in Africa antistes & martyr fuit, Pictauiensi, & Abbate Petragorio) maiorem vitæ partem in ethnica idololatria transegit, magnam sibi gloriam, (quæ ipsius sunt verba p. 2.) opes, honores acquirens, epularibus cœnis & largis dapibus assuetus, pretiosa veste conspicuus, auro atque purpura fulgens, fascibus oblectatus & honoribus, stipatus clientium cuneis, frequentiore comitatu officiosi agminis cohonestatus, donec mediante *Cæcilio* presbytero carthaginiensi (cuius nomen, honoris & gratitudinis ergo, in locum Thascii assumsit) a seculari errore ad fidem Christi A. C. 246. transiit. Exeunte anno 247. factus est presbyter, annoque insequente & iam adulto, plebe efflagitante ac pene rapiente, ipsomet vero humiliter renitente, episcopus, in qua dignitate duas coëgit synodos, unam-

unamque & alteram persecutionem expertus, atque in exilium missus, donec inde revocaretur, & A. 258. 18. Kal. Octobr. in agro Sexti caput amitteret, proconsule *Galerio Maximo* decretum isthoc ferale, *Thascium Cyprianum gladio animadverti placet*, ex tabella recitante. Neophytus factus bona sua vendidit, & in pauperum usus erogavit, *Tertulliani*, tanquam magistri sui, (hunc enim intelligebat, quando eius librum ad legendum desiderans, notario suo fere quotidie dixit, *Da magistrum*) & *Minucii* Felicis, e quo plurima ad verbum depromsit, æmulus; quanquam eum Tertulliani nimis studiosum fuisse putet & scribat *Chemnitius* in Exam. concil. trid. de Tradition. p. 84. Primus fuit, uti *Lactantius* observat, inter patres latinos, qui vere fuerit eloquens: erat enim ingenio facili, copioso, suavi, &, quæ sermonis maxima est virtus, aperto, ut discernere nequeas, ornatiorne in eloquendo, an facilior in explicando, potentiorve in persuadendo fuerit. *Neque alium video*, (inquit *Erasmus* ep. 430. p. 446. idque repetit ep. 448. p. 479.) *inter eos, qui latine scripserunt, qui ad apostolici pectoris vigorem propius accedat. Vbique sentias loqui pastorem, ac martyrio destinatum.* Hinc etiam dubitare incipit, an non eum B. Hieronymo debeat anteponere. Aliquid tamen, prout *Crenio* de Singular. script. 103. videtur, de genio africano retinuit. Neque vero ante conversionem magicis præstigiis, ut per errorem ei imputat *Gregorius nazianz.* confundens eum cum Nicomediensi, sed semper bonis artibus ac studiis deditus fuit, eisque ad pietatem christianam, cuius magister evasit, gradum Deo fauente struxit. *König* 231. *Magirus* 257. *Blount* 201. *Olearius* P. I. 186. *Cave* P. I. 63. *Du Pin* T. I. 152. *Clericus* in Vita Cypriani (Bibl. univ. T. XII. 209.) *Thomas.* in Cautel. c. h. e. 143. In hoc etiam patribus ceteris, *Spizelii* iudicio in Infel. liter. 968, felicior fuit, quod, cum horum voluminibus multa inspersa sint lectu prorsus indigna, ipsi nihil nisi doctum adscriptum sit, & a magnis viris profectum. Verba & vocabula Cypriano peculiaria collegit, & in editione sua exhibuit *Erasmus* Roterdamus. Talia sunt: *Abstinere* pro excommunicare: *apostatare* pro deficere a fide: *accersitio* pro mors: *commeatus* pro liberatio ex carcere: *dedicare* pro incipere: *exambire* pro ita ambire, ut impetremus: *excessus* pro mors: *exponere* pro deponere, exuere: *isthic* pro hic: *illic* pro isthic: *remissa* pro remissio: *sacrificati* pro sacrificantes:

se & *sui* pro ipse & ipsius: *subitare* pro subito opprimere: *studentes fabula* pro docta colloquia.

Magnus Felix *Ennodius*, ligur, illustri ac proconsulari familia ortus, diaconus primum ticinensis, deinde romanus, denique A. 511. vel paulo post ad episcopatum ticinensem evectus, ab HORMISDA papa ad ANASTASIVM Imp. orthodoxæ fidei defendendæ causa bis legatus, sed ab hoc, quia nullis siue minis siue pollicitationibus ad ipsius nutum flecti poterat, ludibrio habitus, navigioque carioso impositus, ad instar exulis domum remissus est, ubi vitam caducam finivit A. 1521. æt. 48. Reliquit Epistolarum libros IX. Panegyricum THEODORICO Ostrogothorum regi dictum: libellum apologeticum pro Synodo palmari: Præceptum de Cellulanis episcoporum: Poëmata atque Epigrammata, & alia. Scripta eius Andr. *Schottus* emendavit, illustravit, & edidit Tornaci 1610. & Iac. *Sirmondus* cum notis, Parisiis 1611. *Kœnig* 273. *Cave* P. I. 276. *Olearius* P. I. 222. Difficilis est scriptor, sententiis densus, exactæque mentis; unde propter intricatam obscuritatem *Innodium* vocandum censet *Arnulphus* lexov. Epist. p. 54. Bernardo *Sacco* autem Aennodius scribitur.

Agobardus, gente gallus, natiuitate hispanus, primum vicarius *Leidradi* archiepiscopi lugdunensis, deinde eiusdem successor, *Felicis* urgelitani hostis ac refutator infensissimus, acri vir ingenio, nec vulgari eruditione, quæstionum theologicarum peritissimus, canonumque perpetuus & constans defensor, sed in hoc peccans, quod rebellibus LVDOVICI Imp. filiis Lothario & Pipino sese adiungeret, eorumque caussam libro apologetico tutaretur, scripsit varia contra iudæos, item adversus dogma *Felicis*: librum de picturis & imaginibus, quo eas adorandas esse negat; quam sententiam, si Papirium *Massonum* & Steph. *Baluzium* audimus, omnes catholici probant: de dispensatione ecclesiastica seu collapsa ecclesiæ disciplina: de correctione Antiphonarii: de divina psalmodia, contra sciolum quendam h. e. *Amalarium*, & alia, obiitque, Ludovicum, in cuius gratiam redierat, ad tuendum orientale Rheni littus profectum, secutus, apud Sanctones A. 840. æt. 61. *Kœnig* 16. *Olear.* P. I. 19. *Cave* P. I. 362. *Biblioth. Schrader.* P. I. Z. Opera eius edidit Papirius *Massonus* Parisiis A. 1605. 8. & emendatius, cumque notis, ibid. A. 1666. 8. Steph. *Baluzius*.

Io. *de la Haye*, theologus & canonicus tornacensis, claruit declinante seculo XVIto, suamque epistolam scripsit ad Viglium *Zuichemum*, præsidem.

Gebhardus sive Geverhardus *Elmenhorst*, hamburgensis, præter commentarios in Minucium & Arnobium, edidit Epistolas *Gennadii* massiliensis & *Martialis* episcopi lemovicensis: *Apuleium* cum notis: *Cebetis* tabulam cum notis Caselii: *Theodulphi* episcopi aurelianensis Parænesin ad iudices, & alia, atque ad plures abiit A. 1621. *Witte* Diar. biogr. R 3. *Pareus* apud Magirum p. 305. eum vocat philologum solertissimum, *Voetius* virum diligentissimum & diffusissimæ lectionis, & G. Io. *Vossius* in præfat. Respons. ad Ravenspergeri de libro Grotii Iudicium, virum sine ambitione doctissimum, deque patribus antiquis optime merentem. Ios. *Scaliger* autem iras aduersus eum gerit ob simultatem ipsum inter & Wowerium ortam. Vide *Cren.* Animadvers. P. I. 96.

Desider. *Heraldus*, gallus, advocatus parisiensis, reliquit præter notas in Minucium Felicem & Arnobium, Quæstiones ex iure canonico quotidianas: Adversaria iuris: Commentarium in Tertulliani Apologeticum: & Responsioni ad Salmasii Observationes in Ius atticum & romanum immortuus est A. 1659. æt. 70. *Witte* Diar. biogr. Z z 4. Iudicio Guidonis *Patini*, quod extat apud *Magirum* p. 429. bonus erat tam philologus, quam ICtus, & in utroque facile eidem erat scribere, quidquid vellet. Vnde & criticis annumeratur a *Morhofio* in Polyh. l. 5. c. 1. n. 13. Vide etiam, si placet, *Crenii* dissert. II. de furib. librar. 28.

Iac. *Ouzelius*, seu *Oiselius*, belga, iuris naturalis professor in acad. groningensi, bibliotheca instructus adeo divite, ut in ea numerata fuerint 12000. volumina, publicauit præter notas in Minucium Felicem, A. *Gellium* cum commentario Ant. Thysii & alior. Thesaurum select. numismat. antiquorum, & alia, obiitque A. 1686. Notatur, ut plagiarius, a *Morhofio* Polyh. liter. l. 4. c. 14. n. 9. *Crenio* P. IX. Animadv. 218. & Iac. *Gronovio* in Supplem. Actor. erudit. T. IV. 426. Vincentius autem *Fabricius* virum laudat, eiusque annotationes se æstimare ait. Citat hemistichium ex *Manilio* pro Dei unitate: sed, si *Tolando* de Origin. iudaic. 166, credimus, illud gentilium continet atheismum.

Theodorus *Canterus*, ultraiectinus, Guilielmi frater, in patria se-

senator, græcæ linguæ, ut ille, peritissimus, scripsit etiam Varias lectiones, mundoque valedixit A. 1615. æt. 72. *Witte* Diar. biograph. M 4. *Kœnig* 161. Thom. *Hyde* Catal. biblioth. bodlei. P. I. 134. *Biblioth. Thuana* P. II. 325.

Godeschalcus *Stevvechius*, heusdanus, elegantiorum literarum in academia mussipontana professor, claruit iam anno 1585. ediditque Commentarium in Vegetium & Frontinum de re militari, librum de Particulis linguæ latinæ, & Notas in *Apuleium*.

Fran. *Balduinus*, atrebas, ICtus & antecessor genevensis ac heidelbergensis, a pontificia ad Protestantium abiit religionem, & inde rursus, G. *Cassandri* consilium secutus, ad pontificiam, a Reformatis ideo *alter Ecebolius* dictus, vini cibique parcissimus, honoris quam opum magis appetens, nunquam otiosus, magnanimus, & in adversis patiens, tamque theologiæ & historiarum quam iurium peritus, scripsit Commentarium in IV. libros Institutionum: Iustinianum, seu de iure nouo: ad Leges Romuli & XII. tabularum: ad Leges de famosis libellis: CONSTANTINVM M. siue Comment. de eius legibus ecclesiasticis & civilibus: Historiam carthagin. collationis siue disputationis de Ecclesia inter Catholicos & Donatistas: Responsionem ad *Calvinum* & *Bezam* de Scriptura & Traditione: de Historia universa, & eius cum Iurisprudentia coniunctione, (nam iurisprudentiam sine historia coecam esse iudicabat) & alia, quæ videri possunt in *Hydei* Catalogo libror. Biblioth. bodlei. P. I. 60. obiitque A. 1573. æt. 53. Monumentum eius visitur Lutetiæ Parisiorum in æde Maturini, non vero apud Augustinianos, teste G. *Richtero* in ipsius Vita p. 23. Scipio *Gentilis* vocat eum novæ & veteris prudentiæ principem, *Conringius* ICtum vere πολιτικον, atque, ut cognoscas, quantum hoc sit, addit: Quæ vera laus est. *Kœnig* 81. *Magirus* 101. *Blount* 708. *Cassander* 814. 817. *Boecler*. Hist. uniuers. 157.

XLI.

L. Coelii LACTANTII Firmiani opera, cum commentariis Xysti *Betuleii*, Basileæ 1563. De variis huius patris editionibus vid. *Acta erudit.* A. 1685. 265. *Olearius* P. I. 429. *Du Pin* Tom. I. 209. *Cren.* Animadverf. P. IX. *Cave* P. I. 82. Nic. *Le Nourry* Differt. ad L. Cæcilii librum de Mortib. persecutor. c. 3. I. A. *Fabricius* B. lat. 730.

730. Io. Georg. *Walch* in præfat. suæ edit. lactant. & C. *Sandius* Nucl. hist. ecclef. 45. Vetustissima inter omnes editiones est romana anni, non 1474. sed 1461. *Cave* laudat genevensem A. 1613. ut accuratissimam, & Servatii *Gallæi* lugduno-batavam A. 1660. *Sandius* autem venetam A. 1509. rostochiensem A. 1476. antverpiensem 1539. & basileensem 1521. præfert nostræ basil. & hanc rursus editioni lugdunensi 1567. omnium vero pessimas & corruptiss. ducit editiones romanam A. 1475. & parisiensem 1513. deque Mich. *Thomasii* & Ant. *Thysii* editionibus notat, eas esse corruptas & adulteratas. Enimvero *Thomasius* omisit ea loca, quæ Lactantii non esse iudicabat. At *Tysius* tamen illa in marginem reiecit. *Sainjore* Biblioth. crit. T. II. 442. Pluribus istis variisque editionibus addendæ sunt duæ, una Christoph. *Cellarii* Lipsiæ 1698. 8. & altera Io. Georg. *Walchii*, ibidem A. 1715. cum ipsorum notis. In nostræ editionis principio extat epistola dedicatoria Emmanuelis *Betuleii*, Sulzbergæ in Brisgovia V. D. ministri, qua agitur de vita & scriptis Lactantii. Eam excipit Præfatio, qua contra Lactantiomastigas (i. e. pastores quosdam augustanos, sicut in medio præfat. proditur) disputatur, utrum in scholis lactantiana scripta iuventuti prælegi & enarrari conveniat. Porro sequitur Vita Xysti Betuleii per Io. *Nysaeum*.

Opera ipsa sunt sequentia: 1) Institutionum divinarum libri VII. Quorum singuli peculiarem habent titulum, qui indicat rem ibi tractatam. Nempe primus liber inscribitur de *falsa religione*, & secundus de *origine erroris*. In utroque auctor ostendit falsitatem religionis ethnicæ: tertius *de falsa sapientia*, oppositus quippe philosophis gentilibus, & revelans falsitatem ipsorum philosophiæ: quartus *de vera sapientia*, quoniam in eo exponitur doctrina christiana: quintus de *iustitia*, ostendens, ethnicos non habere veram iustitiam, eam vero reperiri in religione christiana; errantes non armis, sed rationibus vincendos, neminemque ad religionem cogendum esse: sextus de *vero cultu*, nam alium esse verum, alium falsum cultum divinum; duas etiam vias, alteram ad infernum, alteram in cœlum; ad virtutem contendendum esse per paupertatem, ignorantiam, & patientiam; misericordiam non esse vitium, sed virtutem; timorem & amorem, qui terrenis affixi vitiorum naturam induunt, esse virtutes, quando diriguntur versus

ſus cœlum: ſeptimus denique de *divino præmio*. In eo tractatur de immortalitate animæ, fine mundi, ſignis eum præcedentibus, iudicio extremo, & retributione ſecundum cuiusque opera. Libri hi non fuerint exarati ante annum 321. *Tillemont* Hiſt. eccl. T. VI. 207. Merito autem *Inſtitutiones* vocavit, quia hi libri debebant eſſe elementa prima diſcendæ ſacræ ſeu chriſtianæ ſcientiæ. *Cren.* Animadverſ. P. IX. 26. 2) de Ira Dei. In eo probare laborat, Deum non minus iræ, quam miſericordiæ capacem eſſe, ſequens principia Ariſtotelis, quippe cui, ut C. *Thomaſius* in Ausübung der Sittenlehre c. VI. p. 157. 431. obſervat, valde erat deditus. 3) de Opificio Dei. Liber hic tractat de providentia divina, eiusque opere principali, quod eſt homo, cuius partes corporis & proprietates animæ eleganter deſcribuntur. 4) Epitome diu. Inſtitut. Sed eam non habemus integram: quæ enim ſupererat, non niſi a fine libri Vti incipit, reliqua autem inde ab Hieronymi ætate, uti credebatur, perierant; usque dum Chriſtoph. Matth. *Pfaffius* Lutetiæ Pariſiorum integram (de qua vide *Acta erudit.* A. 1713. p. 70. & *Cleric.* Biblioth. anc. & modern. T. III. 445.) cum orbe erudito communicavit, eamque ſuæ poſtea editioni inſeruit *Walchius*, quamvis dubitet, an auctorem habeat Lactantium. 5) Carmina duo, alterum de Phœnice, alterum de dominica reſurrectione: quibus aliæ editiones addunt tertium de paſchate. Sed hæc, ſi *Du Pinium* T. I. 208. audimus, non ſunt Lactantii: primi enim auctorem non eſſe chriſtianum aiunt, ſed ethnicum, qui diluvium profano & Moſis narrationi adverſante modo deſcripſerit; reliqua non reperiuntur in antiquis auctoris noſtri codicibus, neque accedunt ad puritatem dictionis, qua is uti conſueuit: ſuntque potius, ut *Riveto* Crit. S. lib. 2. c. 18. & *Tillemontio* T. VI. Hiſt. eccl. 203. videtur, *Venantii Fortunati*. *Placcius* de pſeudon. 410. carmen de phœnice Theodulpho aurelianenſi adſcribit; Nic. *Heinſius* autem, cumque eo *Lambecius*, & I. Alb. *Fabricius* Biblioth lat. 678. ipſi Lactantio, ſed adhuc iuveni, illud tribuere nulli dubitant. Librum de Perſecutione, aut potius de Mortibus perſecutorum, quia in eo probatur, omnes Principes, qui chriſtianos perſecuti ſunt, male periiſſe, in lucem protraxit Steph. *Baluzius* Lutetiæ pariſ. 1679. in Tomo II. Miſcellaneorum, eumque denuo edidit Paulus *Bauldri* in urbe ultraiectina A. 1692. cum notis non tantum ſuis, ſed etiam *Baluzii*,

Caperi, Columbi, Sparkii, Toinardi, Gravii, Galei, Boherelli, aliorumque, H. *Dodvvelli* diss. de ripa striga, & Theod. *Ruinarti* praefatione ad Acta martyrum, dodwellianae de paucitate martyrum dissertationi, (XImae cyprianicae) opposita. Nicolaus *le Nourry* quidem libri de mortibus persecutorum parentem facit Lucium quendam Caecilium; sed nihil agit. *Acta erud.* A. 1693. 125. Variorum bonus Lactantius accusatur errorum, eosque triplices ait fuisse *Scultetus* in Medulla patr. 344. theologicos, chronologicos, philosophicos. *Cave* autem de primis illis moderate sic sentit, eos fuisse potius saeculi, quam personae seu hominis, plurimaque humanae infirmitati & sufficientis lucis defectui condonari debere. Nos aliquot duntaxat notabimus.

Lib. I. c. 11. p. 36. Iupiter quasi *iuvans pater* dicitur: *quod nomen in Deum minime congruit*, quia iuvare hominis est, opis aliquid conferentis in eum, qui sit alienus, & exigui beneficii. Nemo sic Deum precatur, ut se adiuvet, sed ut servet, ut vitam salutemque tribuat.

Immo hoc nomen *in Deum optime congruit*, & auxilii impetrandi gratia Deum orari, psalmi davidici testantur. Gottl. *Stolle* Coroll. IV. disput. de Virtute precib. impetranda ex ethnicorum quorund. sententia.

Lib. IV. c. 2. p. 218. Soleo mirari, quod *Pythagoras* & postea *Plato*, amore indagandae veritatis accensi, *ad iudaeos non accesserint*.

Hoc si *de regione, quam Iudaei incoluerunt*, intelligendum esset tantummodo, excusari fortassis posset; at si omnis cum iudaeis conversatio, vel saltim institutorum communio illis philosophis abiudicatur, & quidem inprimis Pythagorae, contrarium ex *Hermippo*, *Origene*, *Iosepho* & *Aristobulo* probari potest. Io. Iac. *Syrbius* in Histor. in physic. Pythagor. introduct. 19.

De Ira Dei l. 1. c. 18. p. 470. Nam (*sicut* ait Plato) nemo prudens

Sic legendum: Nam *si*, *ut* ait Plato, nemo prudens punit &c.

C. *Rit-*

punit, quia peccatum est, sed ne peccetur. | C. *Rittershus.* Sacr. lect. l. 7. c. 13.

Auctor noster praenomen habuit *Caelii* dicam? an *Caecilii*, in dubio enim id adhuc versatur: *Firmianus* autem dictus fuerit a Firmo seu Firmio, agri piceni oppido; sicut *Lactantius* non a lacteo, quo gaudebat, eloquentiae flumine, sed a familia, unde erat ortus, in iuventute autem ad fidem christianam conversus, Rhetoricam, quam in Arnobii schola africana didicerat, docuit Nicomediae, sed frequentia discipulorum destitutus ad scribendum appulit animum; deinde a CONSTANTINO M. Crispo Caesari filio praefectus ad docendum litteras latinas, nihilominus paupertate, ut antehac, conflictabatur, eaque ei perpetua fuit comes, donec moreretur, id quod factum anno, nisi fallimur, 325. *Tillemont* 203. Vocatur *Cicero christianorum*, quia Ciceronis stilum effigiavit, aut, uti quibusdam placet, supergressus est. Plus tamen elocutioni, quam eruditioni studuisse, plusque operae posuisse in destruendo hellenismo seu gentilismo, quam christiana religione adstruenda iudicatur. Stilus sane illi est tersus, nitidus, facilis, & fonte quodam eloquentiae nativo sponte fluens. *Kœnig* 451. *Magirus* 499. *Blount* 216. *Olearius* P, I. 428. *Cave* P. I. 81. I. A. *Fabricius* Biblioth. lat. 730. *Crenius* Exercit. III. de libris script. opt. 50. Conr. *Rittershus.* in Vita Salviani * c. 5. I. G. *Walch* in diatribe de Lactantio eiusque stilo (N. Büch. Saal T. IV. 437.) David *Chytraus* in Orat. de Studio theol. recte inchoando C 4. hoc de eo fert iudicium: *Lactantius omnib. fere in ecclesia lat. scriptorib. orat. purit. antecelluit, sed doctrinam euangelii propriam de beneficiis Christi, & de fide, parum intellexit.* Et iuxta C. *Thomasium* in Cautel. c. h. e. p. 155. *Commendandus* quidem *est propter stilum, sed cavendus propter inepta ratiocinia.*

Xystus *Betuleius*, germanice *Bircken*, augustanus, recepta per Dei peculiarem gratiam audiendi facultate e textrina in scholam reversus, feliciter quidem postea litterarum & theologiae studia tractavit, sed paupertate perpetuo pressus, pedelli seu ministri academici spartulam in se suscipere coactus est, ubi & libros, qui eo in loco imprimebantur, correxit, immo & ludo praefuit, paulo post in numerum professorum cooptatus, donec ad regimen scholae patriae & bibliothecarii munus vocaretur, in quo, ad alendam collegarum concordiam, & excitandam discipulorum ala-

Z 2 critatem

critatem, collegis permisit interdum, ut in sua classe, dum ipse eorum locum occupabat, docerent, primusque comœdias sacras scripsisse atque introduxisse creditur: scripsit enim comœdias de Susanna, Iuditha, & Iosepho; reliquit etiam Symphoniam in N. T. græcum, Annotationes in carmina sibyllina, & commentarios in libros Ciceronis de officiis, senectute, natura deorum, atque in paradoxa; ideoque *Thuanus* l. 13. p. 260. ait, eum rem litterariam, dum vixit, non mediocriter voce & scriptis adiuvisse. Barthol. *Mayer* Philol. S. Part. II. 305. notas eius in Lactantium vocat doctissimas. Cum ad senium vergeret, variis afflictus fuit morbis, eam vero erga se inclyti Senatus sensit gratiam & benignitatem, ut rude donaretur. Sic ergo sibi vivens, fatis concessit A. 1554. æt. 54. vir piissimus, atque in utraque lingua doctissimus, qui inter discipulos suos habuit Wolfg. *Musculum*, & Guil. *Xylandrum*. Melch. *Adam*. in Vitis philos. 160.

HILARII, Pictavorum archiepiscopi, Opera, ex editione *Erasmi* Roterodami. Basileæ apud Frobenium A. 1523. Ibidem recusa sunt, A. 1535. addito tractatu de Patris & Filii unitate, qui tamen non est Hilarii: item Lutetiæ parisiorum A. 1544. 1550. 1572. 1605. &, quæ editio reliquis omnibus præstat, A. 1693. per Monachos ordinis S. Benedicti e congregatione S. Mauri: qua de vide T. III. *Supplem*. Actor. erudit. p. 49. Nostræ huic præmittitur epistola *Erasmi* dedicatoria ad Ioann. Carondiletum, archiepiscopum panormitanum, & Aulæ cæsareæ consiliarium summum, (extans etiam T. III. Oper. Erasmi n. DCXIII. p. 690.) in qua de Hilario eiusque scriptis, veteris ecclesiæ moderatione, & perversis seculi, quo Erasmus vivebat, moribus agitur.

Scripta eius sunt sequentia, & quidem in I. Tomo nostræ editionis 1) de Trinitate libri XII. p. 1. Scripti sunt contra varios hæreticos, in primis tamen Arianos, & ad finem perducti eo tempore, quo exilii minis territabatur. *Cave* autem P. I. 116. eorum compositionem in exilii quadriennium reiicit. Est hoc scriptum excellens, &, *Hieronymo* notante, ad imitationem stili & numeri librorum Quintiliani compositum. Sed *Perronius* in Perronian. 195. non multum ei tribuit. 2) adversus CONSTANTIUM augustum liber I. p. 262. qui incipit: *Tempus est loquendi*. Scriptus anno 360. adhuc ante obitum CONSTANTII. *Scult*. 1257. *Du Pin*

80. Partes huius libri, imperfecti quidem, nec cum sequente cohærentis, sunt quinque: Prima animat episcopos, aliosque ecclesiæ doctores ad intrepidam veritatis confessionem, si vel cum exilio, vel cum morte ipsa sit coniuncta: In secunda rationem reddit, cur CONSTANTIVM appellarit antichristum: tertia parte disputat adversus argumentum, quo CONSTANTIVS vocem ὁμοούσιος reprobarat, nimirum quia hæc vox in scriptura non reperiatur: quarta obiicit CONSTANTIO fidei inconstantiam: quinta repetit confessionem, CONSTANTIO imperante de Filio Dei scriptam, & Filium ipsum de æterna sua ex patre nativitate testimonia edidisse docet, videlicet patratione miraculorum. Asperiorum, quæ in hoc libro exstant, verborum caussam *Benedictini par. s.* congregat. S. Mauri non tam exilii impatientiæ, vel austeriori mentis indoli, quam temporum necessitati tribuendam censent. 3) ad eundem liber I. p. 272. qui incipit: *Benignifica natura tua.* Itidem est imperfectus, ex iudicio *Erasmi*. Est enim vero libellus supplex, quo precatur Imperatorem, ut cessare faciat persecutiones, quibus Ariani vexare soleant orthodoxos, utque redire liceat episcopis expulsis ad suas ecclesias, & populo libere cum ipsis vivere. Est & alia supplicatio eiusdem auctoris (quæ tamen in nostro volumine non comparet) qua eundem precatur augustum, sibi, calumniis Arianorum in exilium eiecto, liceret colloqui cum Saturnino, episcopo, arelatensi, eoque ariano, turbarum face & tuba; pariterque Imperatori ostendit incommoditatem tot Formularum fidei. *Du Pinius* ita locat tria hæc scripta ad Constantium, ut ultimum hoc primo, primum autem ultimo loco ponat. p. 87. Sic etiam collocat *Scultetus* p. 1296. 4) *Ad eundem liber*, qui incipit: *Non sum nescius.* p. 278. Scriptus in exilio, in eoque ait se exulare non crimine, sed factione, & falsis Synodi nuntiis apud augustum: conqueritur de multitudine formularum fidei, suumque tandem Symbolum recitat. Et hic est imperfectus. 5) Adversus Auxentium mediolanensem episcopum liber I. p. 282. *Auxentius* hic ecclesiæ orthodoxæ erat doctor arianus, & impetraverat a CONSTANTIO, ut sub specie unionis populus ad arianam fidem adigeretur. Hilarius eo profectus, imposturas eius detexit, sed urbe excedere iussus hunc scripsit librum, concedens, speciosum quidem esse nomen pacis & concordiæ, sed illam demum veram pa-

pacem, quæ Christi sit, & veram fidem tueatur, talem autem non esse illam Arianorum: deinde conqueritur de temporibus suis, quibus patrocinari Deo humana credantur, & ad tuendam ecclesiam Christi ambitione seculari laboretur. Porro Auxentii quasdam imposturas detegit, & christianos monet, sibi ab eo ut caveant. Subiuncta est etiam huic scripto epistola *Auxentii* ad augustos, p. 286. qua se purgare conatur ab hæresi ariana, neque tamen in ea approbat vocem ὁμοούσιος, nec Symbolum ariminense reiicit. 6) De Synodis diversis adversus Arianos habitis. p. 287. Scriptus est hic liber vel Seleuciæ in synodo, vel CPli, quo cum legatis Synodi profectus est Hilarius, vel in reformatione ecclesiarum italicarum, ad episcopos Galliarum, (*Cave* etiam hunc refert in exilii quadriennium, p. 117.) versus de græco in latinum, ut tradit *Hieron.* in Catal. scriptor. Promittit quidem Hilarius, se omnes fides h. e. fidei confessiones, quæ post nicænam synodum diversis temporibus & locis editæ sint, cum interpretatione atque expositione sua (utrumque enim hoc flagitaverant ab ipso Galliarum episcopi) destinaturum: non tamen omnes habet, sed tantum *Osii* & *Potamii* fidem in concilio firmiensi editam, (quæ potius est secunda confessio synodi firmiensis, cui Osius & Potamius ariani duntaxat subscripserant, non autem eam ipsimet scripserunt. *Scult.* p. 1305.) et confessiones Semiarianorum, editas Ancyræ in Galatia, Antiochiæ tempore encæniorum, Sardicæ in confinio Illyrii, Mysiæ, Thracia, & illam, quæ Sirmii damnato Photino a *Marco Arethusio* concepta est sermone græco, in quibus Filius patri ὁμοιούσιος agnoscitur: quod *Hilarius* æque, ac *Athanasius*, ferendum & orthodoxum putavit, sed uterque deceptus. *Scultet.* p. 1306. Porro causam aperit, cur tot Synodi coactæ, nimir. propter furorem hæreticor. & piam intelligentiam vocabulorum ὁμοούσιος & ὁμοιούσιος exponit, Legatosque Synodi ancyranæ ad CONSTANTIUM rogat, ne illud ὁμοούσιος improbent. 7) Ad Abram sive Apram filiam epistola p. 322. Sed notha, ut videtur *Erasmo* in dedicat. & ad titulum eiusdem epist. *Riveto* l. 3. c. 12. & *Du Pin* p. 81. Benedictini parisienses eam pro genuina venditant. 8) Ad eandem hymnus, p. 325. sed nothus, qui incipit: *Lucis largitor optime.* 9) Commentarius in euangelium *Matthæi* p. 329. Etiam hoc opus est excellens, in quo complures sunt observationes historicæ & morales magnæ utilitatis.

In

In Tomo II. Commentarii in psalmos (non plerosque, ut in nostra legitur editione, sed) aliquot, videlicet, in ps. 1. 2. a 51. seu 52. usque ad 69. seu 70. & a 118. seu 119. usque ad 148. seu 149. Finis enim huius operis abest in nostra editione, qui tamen reperitur in recentioribus. Confecit autem hunc Commentarium, nec non Homilias in Iobum, & Comment. in Matthæum ex *Origenis* græcis scriptis, dissimulato eius nomine, eaque libertate, ut sensuum magis quam verborum curam habens, nonnulla etiam de suo addens, non interpres alieni, sed sui auctor operis haberi voluerit, eo fortassis consilio, ut origeniani nominis invidiam evitaret. Quo pacto, ait Iac. *Thomasius* de Plag. n. 466. excusatum eum habere cum *Erasmo* possumus. Ceterum ex libris eius perierunt Commentarii in Iob, & Canticum canticorum: Historia ariminensis & seleuciensis Synodi adversus Valentem & Vrsacium: liber adversus *Salustium* præfectum & *Dioscorum* medicum: liber Hymnorum: liber Mysteriorum: liber de Numero septenario, & Epistolæ complures. Antequam recedamus a recensione scriptorum Hilarii, hoc unicum adnotandum duximus, Petrum *Constantium* edidisse Vindicias MSS. codicum a Barthol. *Germone* impugnatorum, cum Appendice, in qua S. Hilarii quidam loci, ab anonymo obscurati & depravati, illustrantur & explicantur. Vide *Clerici* Biblioth. chois. T. XX. 271. *Fragmenta* ex opere historico de Synodis ariminensi & seleuciensi, rebusque post Synodos gestis usque ad annum 366. libris duobus comprehensa primus edidit, præfationemque addidit Nicol. *Faber*, Parisiis 1598. Sed hic liber, iudice *Perronio* in Perronian. 195. non magnæ est fidei.

Hilarius, Pictavii, urbe Aquitaniæ secundæ, honestis, nec infimi apud suos nominis parentibus natus, ex pagana superstitione ad fidem christianam conversus, provectiori ætate episcopus ecclesiæ patriæ A. C. 353. constitutus, atque in episcopatu coniugatus manens, Arianis se omni tempore strenue opposuit, indeque factum, ut ab Imperatore, Saturnini episcopi arelatensis dolis circumvento, in Phrygiam relegaretur. Liberatus ex isto exilio A. 359. Concilio seleuciensi interfuit, ibique ecclesias gallicanas ab hæretica sabellianismi nota vindicavit, legatos Synodi CPlin secutus est, & tribus ad CONSTANTIVM libris colloquium cum Arianis poposcit, sed frustra, quia illi consentire recusarunt. A. 368. vel 369.

369. Mediolanum se contulit, ut Auxentium coram Imperatore detegeret & refutaret: sed operam se lusisse animadvertens, domum rediit, & vitæ pariter ac disputationum finem fecit, vir non modo in Latinorum, verum etiam in Græcorum scriptis diu probeque, quamvis ad perfectam huius notitiam non pervenerit, versatus. Stilus ei est turgidus & sublimis, gallicano cothurno attollitur, longisque periodis involvitur, unde ab *Hieronymo* eloquentiæ Rhodanus appellatur, nempe quia huius fluuii rapidum & strepitantem refert atque imitatur cursum. *Kœnig* 403. *Magirus* 441. *Blount* 231. *Du Pin* T. II. 281. *Olearius* T. I. 339. *Cave* T. I. 116. *Perroniana* 195. C. *Thomas.* in Cautel. circa hist. eccl. 153.

XLII.

AMBROSII mediolanensis Opera omnia, tomis IV. emendata ab *Erasmo* Roterodamo. Basileæ apud Frobenium 1527. vol. II. Quæ editio, ut *Cave* narrat P. I. 65. tanto fuit in pretio, ut sæpius diversis locis recusa, ac *Gelenii* aliorumque doctorum hominum studio novis subinde tractatibus locupletata, omnium in se oculos converteret. Meliores tamen sunt sequentes, nempe Parisiensis A. 1529, Costeriana A. 1555, Gillotiana A. 1568. optimaque monachorum Benedictinorum parisiensis A. 1686. quæ in *Actis erud.* A. 1688. 64. recensetur. Cavendum autem ab *Amerbachiana* A. 1492. ex vitiosis codicibus depromta; item a *Romana* A. 1585. quippe in qua non nullæ librorum partes ordine suo avulsæ, & in alienum locum reiectæ, item tractatus quidam dubii legitimis admixti, cuiusque correctores ipso in textu mutationes pro lubitu tentarunt; & denique a lugdunensi A. 1559. corrupta a Franciscanis, sicut Fran. *Iunius* testatur apud *Rivetum* Crit. S. l. 3. c. 16. *Hottingerum* Bibliothecar. 72. & *Scherzerum* in Hülsem. Breviar. aucto p. 1306. quæ tamen, quia diligenter quæsitam se nullibi reperire potuisse aiunt *Patres benedictini parisienses*, postea suppressa fuerit.

Sed agedum audiamus contenta huius operis. Enim vero in I. Tomo, qui ethica scripta complectitur, post *Erasmi* epistolam dedicatoriam, seu præfationem de Ambrosio eiusque scriptis, eiusdem Erasmi *Censuram*, & *Ambrosii Vitam*, a quodam *Paulinum* se episcopum vocante (qui quis fuerit, non constat. *Gerbard.* Patrol. 291.) descriptam, continentur 1) Officiorum libri 3. scripti versus annum

annum 390. aut 391. In quibus instruit omnes christianos, in specie autem ministros ecclesiæ seu diaconos, quid ipsis sit agendum. Vnde in vetustis MSS. titulus istorum librorum sic conceptus legitur: *De Officiis Ministrorum.* 2) De Virginibus libri 3. ad Marcellinam sororem, scripti A. 377. In libro primo evolvitur, quantum uirginitatis munus sit: in secundo id probatur exemplis B. *Mariæ* virginis, *Theclæ*, & cuiusdam virginis antiochensis; in tertio convenientibus præceptis virgo instituitur. 3) Ad virgines exhortatio, scripta A. 393. Hæc exhortatio fuit sermo, habitus a S. Ambrosio in dedicatione ecclesiæ ad S. Vitalem in urbe florentina, exstructæ, ad instigationem Ambrosii, a Iuliana. Huius piæ viduæ exhortationem ad filium, & filias, ut ille videlicet statum ecclesiasticum hæ monachalem subeant, commemorat Ambrosius, ac pariter docet sacras virgines, quo ipsas modo vivere deceat. 4) Institutio virginis, ad Eusebium, scripta versus annum 391. Legitur quoque hic eius titulus: *Discursus de perpetua virginitate B. Mariæ.* Et sane maxima huius libri pars directa est adversus *Bonosum*, qui negabat perpetuam Mariæ virginitatem. Occasionem autem scribendi nactus est Ambrosius ex consecratione, quam fecit, Ambrosiæ, filiæ *Eusebii*, civis bononiensis. Ex hoc igitur disces cærimonias consecrationis alicuius virginis: præterea ex præfatione, virgines etiam consecratas mansisse in domo paterna, nec omnes fuisse inclusas monasterio. 5) Ad virginem devotam. In quo docetur, virginem devotam nihil commercii habere debere cum secularibus hominibus, sed orationi vacare, & exercitio virtutum, missis vitiis. Hoc scriptum *Erasmo* non videtur esse Ambrosii. 6) Ad virginem lapsam exhortatio. Autor illi repræsentat enormitatem commissi criminis, eamque ad perpetuam pœnitentiam hortatur. Est & hoc scriptum spurium. *Gerb.* Patrol. 273. *Du Pin* T. II. 268. et paucissimis exceptis plane idem, quod *Hieronymi* illa epistola in Susannam lapsam, T. IV. 139. *Placc.* 145. *Cotelerio* in Not. in l. 2. Constit. apost. c. 57. p. 265. videtur esse *Niceæ*, aquil. episcopi. 7) De Viduis liber unus, scriptus brevi post tres illos de Virginibus tempore, occasione alicuius viduæ, quæ ad secundas volebat nuptias transire. Iam quidem auctor eas non damnat, aut simpliciter improbat, viduitatem tamen, utpote proxime accedentem virginitati, iis præfert, & rationes denuo nubentium refutare ni-

nititur. 8) De Pœnitentia libri 2. scripti circa annum, ut videtur, 384. contra Novatianos, negantes, ecclesiam habere potestatem remittendi crimina. 9) Exhortatio ad pœnitentiam. Est, iuxta *Costerium*, S. Augustini, iuxta *Rivetum* Victoris, Costennæ in Mauritania episcopi. *Placc.* de Pseudon. p. 145. 10) De fuga seculi. 11) De bono mortis.

In Tomo II. qui polemica scripta exhibet, 1) de Vocatione gentium libri II. Vbi agitur de gratiæ divinæ cum hominis libero arbitrio concordia, contra Pelagianos. *Erasmus* in præfat. libros hosce assignat Eucherio lugdunensi, *Rivetus* Gregorio naz. *Gerhardus* Prospero aquitanico, *Quesnel* ap. *Du Pinium* T. 4. 195. cui & hoc ipsum probabile videtur p. 199. LEONI M. 2) De Fide ad GRATIANVM libri V. Quorum duos primos scripsit Ambrosius iussu Imp. Gratiani, qui in orientem abiturus A. 377. ad suppetias ferendum Imperatori VALENTI contra Gothos, desiderabat habere tractatum aliquem contra arianismum, in plaga orientali tunc grassantem. Itaque in duobus illis libris probat S. Ambrosius divinitatem filii Dei, atque ad obiectiones Arianorum respondet, sed valde concise. Accusatus autem ab Arianis ob nimium brevitatis studium, adiecit A. 379. tres reliquos libros, in quibus extendit & confirmat principia, quæ posuerat in prioribus. 3) De spiritu S. ad eundem libri III. Scripti A. 381. ante celebrationem concilii CPtani. In quibus probatur Spiritus S. divinitas. *Hieronymus* in præfat. in lib. Didymi de Sp. S. ait, dissimulato Ambrosii nomine, eos ex græcis Didymi bonis factos non bonos; nihil ibi dialecticum, nihil virile atque districtum inveniri. 4) De fide contra Arianos liber I. Est Gregorii nazianzeni, iuxta *Gerhardum* Patrol. p. 275. *Rivetus* autem Crit. S. l. 3. c. 19. & *Du Pin* 291. existimant, esse alicuius epitomen, excerptam e primo Ambrosii libro de Fide ad Gratianum. 5) De Incarnationis dominicæ sacramento liber unus. Est sermo, recitatus ad refutandum obiectiones, a duobus Gratiani Officialibus arianis Ambrosio factas, ac postea a S. doctore in literas relatus versus annum 382. 6) De mysterio paschæ. Etiam hoc scriptum est concio quædam, quæ inepte dividitur in capita. Et stilus S. *Maximini* potius, quam Ambrosium sapit. *Du Pin* 291.

In Tomo III. in quo extant orationes, epistolæ & conciones,

1) Oratio funebris de obitu VALENTINIANI Imp. Recitata A. 392. in præsentia sororum defuncti. Laudat in ea virtutes huius Cæsaris, neque dubitat de ipsius, quantumvis nondum baptizati, salute, quum fides & desiderium sacramenti actum sacramentalem suppleant. 2) Oratio funebris de excessu fratris sui Satyri. Cuius virtutes prædicantur. 3) Oratio de Fide resurrectionis, habita septimo post priorem die, quo ad sepulcrum Satyri reditum est. In ea ostendit, mortem fidelis non esse lugendam. 4) Oratio funebris de morte THEODOSII Imp. habita A. 395. coram illius filio, HONORIO. Laudatur in ea in primis clementia, misericordia & humilitas defuncti, cum consolatione Honorii. 5) Epistolæ ad diversos. Argumenta earum recenset *Du Pin* p. 277. & seqq. Supposititiæ autem sunt, quæ scriptæ sunt ad Demetriadem, (quippe quæ est Prosperi aquitanici. *Placc.* 144.) ad Florianum, narratoria de martyrio S. Agnetis, de Inventione reliquiarum S. Gervasii & S. Protasii, item de Inventione reliquiarum S. Vitalis & S. Agricolæ, quæ hisce finitur verbis: *Regnante Christo Domino nostro* &c. *Du Pin* 201. 6) Conciones ad populum breves. Sunt & hæ supposititiæ, iuxta *Erasmum* in præfatiuncula, & *Du Pinium* 290. Et aliæ earum in Augustini, aliæ in Maximi taurinensis Sermonibus leguntur. *Placc.* 144.

In Tomo IV. continente explanationes S. Scripturæ, 1) Hexaëmeron libri VI. concinnati A. 389. ex 9. Sermonibus de creatione mundi, in quadam ultimarum quadragesimæ hebdomadum habitis. *Sixtus* senensis Ambrosii Hexaëmeron nihil aliud esse ait, quam *Basilii* Hexaëmeron latine versum, parva immutatione facta, & digressiunculis ex *Origene* & *Hippolyto* portuensi institutis. *Thomas.* de Plag. lit. n. 355. 2) De Paradiso liber I. In quo indulget explicationibus allegoricis ex Philone & aliis auctoribus petitis, ac refutat pariter Apellem & iudæos. 3) de *Cain* & *Abel* libri II. In quibus & allegorias sectatur, & moralia interspergit. 4) De *Noa* & arca. Hic liber non est integer: nam Augustinus ex eo affert locum aliquem, qui in illo, quem habemus, non reperitur. 5) De *Abraham* patriarcha II. In priore libro, & parte quadam posterioris, describit vitam & actiones huius patriarchæ, easque deinde applicat ad diversos gradus vitæ spiritualis, & ita exemplo Abrahæ hortatur ad submissionem & obedientiam

erga Deum. 6) De *Isaac* & anima. In quo explicat unionem animæ cum Verbo, præfiguratam coniugio Isaaci cum Rebecca, & hortatur ad sanctitatem & patientiam. 7) De *Iacob* & beata vita II. Tractatur in iis de iustorum felicitate, & in priore quidem de mediis ad eam perveniendi, in posteriore de vita Iacobi, item de Eleasare & Maccabæis, qui mediis illis usi, in maximis etiam calamitatibus fuere felices. 8) De *Ioseph* patriarcha. Cuius castitas graphice depingitur & laudatur, atque ad Christum applicatur. 9) De benedictionibus patriarcharum. Ordine naturæ sequitur hic liber descriptionem vitæ Iosephi. Ambrosius in eo mystice explicat benedictiones, quas Iacob moriturus pronunclavit super filios suos, easque ad Christum applicat. Hic autem & præcedentes libri sunt sermones ab Ambrosio recitati in ecclesia mediolanensi circa A. 387. redacti postea in formam tractatuum. 10) De *Nabothe* iizrehelita homilia. Scripta circa annum 386. Integer autem & uerus secundum antiquos codices titulus sic habet: *De Naboth & pauperibus*. Est sermo fervidus contra divites & potentes, qui opprimunt pauperes, sicut Achab Nabothum. 11) de Elia & ieiunio. Qui continet aliquot conciones, habitas Mediolani, tempore quodam quadragesimali, & commendat ieiunium ab antiquitate, & exemplis Noæ, Abrahæ, Mosis, Elisæi, Danielis, & aliorum. Magna pars huius libri hausta est ex *Basilio*, ceu notat *Du Pin* p. 255. 12) De *Tobia* scriptus circa annum 386. Agitur in eo inprimis contra usuram, quam damnat Ambrosius severissime. *Erasmus* dubitat, an hic liber sit Ambrosii; *Du Pinius* autem extra dubium esse ait, ob citationem Augustini, paritatemque stili & doctrinæ, p. 256. Cui etiam accedunt *Benedictini paris.* congregat. S. Mauri in sua editione. 13) De Interpellatione libri IV. i. e. de querelis, quas *Iob* & *David* promunt coram Deo propter miseriam & imbecillitatem humanam. In primo & tertio explicat querelas Iobi, contentas in capitibus prioribus libri ab illo scripti: in quarto querelas Davidis, expressas inprimis in ps. 72. secundus autem hic deest. 14) Apologia *Davidis*. In qua salvat honorem huius regis, non eum iustificando a criminibus adulterii & homicidii, sed ostendendo, eum a lapsu se erexisse prompta & sincera pœnitentia. In fine etiam explicat psalmum 50. vel 51. Sermo hic & prædentes recitati fuerunt post mortem GRATIANI A. 385. uti quidem autumat

 Du

Du Pinius p. 256. at *Erasmus* librum de Interpellatione, alterumque de apologia Davidis arbitratur eius esse; qui scripsit libros de Vocatione gentium. A quo tamen dissentiunt *Benedictini parisienses.* 15) De *Salomone.* Qui liber, ut *Erasmo* videtur, argutus quidem & eruditus, sed nonnihil dissonans est a stilo ambrosiano. Et hoc Erasmi iudicium probat *Rivetus* l. 3. c. 18. 19) De his, qui initiantur mysteriis. Est instructio recens baptizatorum, in qua iis explicat Ambrosius significationes & virtutem sacramentorum, dicta circa annum 387. Lege tamen *Du Pinium* 269. & *Caveum* 150. 17) De Sacramentis ecclesiæ libri VI. Hi sunt totidem conciones circa materiam prioris libri, quæ tamen aut non sunt Ambrosii, aut insigniter ab alio interpolatæ. *Gerb* 280. *Rivet*, l. 3. c. 18. *Du Pin.* 272. *Cave* 150. *Burnet* in Itinerar. 302. Interim sub nomine Ambrosii citantur non tantum a Pontificiis multis, sed etiam a *Chemnitio* in E. C. T. part. 2. p. 360. & Ioach. *Hildebrando* Theol. dogmat. p. 728. Petrus de *Marca* in dissert. de sacram. euchar. scribit, se non dubitare, quin libri isti genuinus sint huius auctoris fœtus, p. 25. 18) De dignitate sacerdotali I. Anshelmum potius redolet, quam Ambrosium, nihil tamen definio, ait Theoph. *Raynaudus* de Libb. apocr. p. 124. *Du Pinius* eum Gerberto tribuit p. 291. 19) Precationes præparantes (videlicet sacerdotem) ad missam. Sunt & hæ supposititiæ, ita iudicante *Erasmo*, *Gilloto* ap. Rivetum, & *Du Pinio* p. 291. 20) Commentarii in psalmum 118. vel 119. Qui sunt collectio XXII. concionum, in hunc habitarum psalmum, in quibus auctor magis moralem, quam mysticum sensum aperit. Cumque sive parum, sive plane non intellexerit linguam ebræam, credendum est, eum ex veritate ebr. non accurate interpretari. Si quid autem boni habet, id sine dubio petiit ex Etymologiis *Philonis* iudæi. 21) Scholiorum in euangelium Lucæ libri 10. scripti circa annum 386. ita, ut & aliorum euanglistarum quædam loca inibi explicentur. 22. Commentarii in omnes epistolas Pauli, excepta ad Hebræos, Io. *Launoio* in Epp. p. 88. *Placcio* p. 144. & *Caveo* p. 150. videntur potius esse Hilarii, diaconi romani. Sed *DuPin* T. II. p. 239. de eo dubitat, asserens tamen, auctorem huius commentarii, tempore DAMASI papæ rom. vixisse. Et *Caveus*, quod adhuc memorandum est, *Commentarium in X. priora epistolæ ad Hebr.* capita Hilario isti abiudicat, tribuitque falsario cuidam, qui partim ex Chrysostomo, partim ex Hieronymo exscripsit. Supposititiis

hactenus recensitis accensenda quoque sunt, quamvis in nostra editione non compareant, sermo de purificatione B. Mariæ virginis: liber de Filii divinitate & consubstantialitate, adversus Arianos: Comment. in Apocalypsin: de Vitiorum virtutumque conflictu: Expositio fidei secundum symbolum nicænum: libelli de Spiritu S. Fragmentum: Expositio in Cant. canticorum, a *Gulielmo*, abbate S. Theoderici, postea monacho signiacensi, e scriptis S. Ambrosii collecta: & de Concordia Matthæi & Lucæ in genealogia Christi. *Cave* P. I. 150. & *Du Pin* p. 290. atque inter Hymnos is, qui incipit: *Vexilla Regis*; item, *Te Deum laudamus. Placc.* 145. Epistola ad Illyrici præsules, Siricii est, uti *Launoio* videtur Epp. p. 34. *Missa ambrosiana*, prout hodie extat, mire aucta & interpolata est. *Cave* 151. Supplementum vero Ambrosii (h. e. Fidei eius symbolum, Expositio in Canticum canticorum, & Recapitulationes) exstat in Supplemento Patrum Iobi *Hommey*. De quo vide *Acta erud.* A. 1685. p. 464.

Nullius patrum scripta latius inclaruerunt, aut minus obnoxia invidiæ fuerunt, quam Ambrosii, idque ob perpetuam quandam moderationem. *Erasm.* l. c. Vnus *Hieronymus* iniquior fuit erga Ambrosium, nec frequenter de eo officiose loquitur, ceu observant *Erasmus* & *Cave*. Multa ex græcis patribus depromsit, siue, ut Guil. *Forbesius* in Consid. controv. p. 314. loquitur, exscripsit Ambrosius, in primis ex *Origene*, *Didymo*, *Hippolyto*, *Basilio*, atque ita orientales thesauros in plagas occidentales convexit, idque non male, ex iudicio *Erasmi* & *Cavei*. De nævis Ambrosii vide *Cent.* 4. *Magd.* p. 1161. & 1162. *Gerh.* Patrol. p. 291. & *Meelführ.* in Corona C. Patr. eccl. p. 105. sed probe distinguendum inter libros eius genuinos, & nothos, aut saltem dubios, ne quid ei ex alienis impingamus. Eorum etiam quosdam excusant, atque in meliorem partem explicant *Benedictini parisienses* congregat. S. Mauri. Antequam de ipso dicamus Ambrosio, placet unum atque alterum errorem indicare, quos alii hisce in scriptis notarunt.

Tomo II. lib. V. epist. 31. p. 148. *Constantius* augustæ memoriæ, nondum sacris initiatus, mysteriis contaminari se putavit, si aram illam videret.	Legendum est *Constans*; ex Symmachi lib. X. epist. 61. Basil. *Faber* in Thes. erudit. scholast. v. Memoria. p. 1376.

Tomo IV. lib. de Caino & Abele c. 2. p. 118. Ex quo cognoscitur, nec illud otiose scriptum esse, (1. Reg. 11, 43) Et *appositus est ad patres suos*. Intelligi enim datur, *quod patrum similis fuerit fide*. Vnde claret, non ad sepulturam corporis, sed ad consortium vitæ relatum. Sicut *Dormire*, ita & *Adponi ad patres suos*, æque *de impiis*, ac piis usurpatur. Vid. 1. *Reg.* 14, 20. 31. c. 16, 6. *Dan.* 12, 2. *Rauppius* in Lexico theol. 295.

Ambrosius, re & nomine *ἀμβρόσιος*, id est, immortalis, natus in Gallia, & fortasse Lugduni, patre Ambrosio, Prætorii Galliarum præfecto, omni secularium literarum genere perpolitus, caussas in auditorio Præfecturæ prætorii tanta eloquentia, tantoque successu tractavit, ut magni ab Anitio Probo præfecto æstimaretur, ab eoque consiliarii dignitate, & insignibus consularibus ornaretur, atque ad gubernandas Insubriæ prouincias, Liguriam atque Aemiliam mitteretur. Ita sedem suam fixit Mediolani. Sed Auxentio, eius loci episcopo, e vivis sublato, Ambrosius discordias circa novi episcopi electionem ortas compositurus, ipse, præter opinionem, a populo unanimi consensu episcopus electus ac proclamatus, & quamvis invitus, nec dum baptizatus, a VALENTINIANO Imp. confirmatus est. Munus tamen hoc episcopale, quod catechumenus, priusque docens, quam discens, aggressus est, XXII. annos laudabiliter gessit, in eoque vitam finiit A. 397. ætatis, iuxta *Labbeum* & *Olearium*, 64. iuxta *Du Pinium* vero 57. in basilica ambrosiana magna funeris pompa sepultus, vir summa pietate, omnique virtute venerabilis, invicti animi præsul, iudæorum, gentilium & hæreticorum strenuus refutator, literarum tam græcarum, quam latinarum probe peritus. Stilo usus est conciso, arguto, tessellato, christiano, & qui Senecæ facundiam, molliori tamen vena imitatur. *Scaligerana* 17. *Cave* 149. *Cren.* de singular. scriptor. 18. *Olearius* P. I. 40. Magirus 37. *Blount* 247. Factum tamen eius, THEODOSIVM Imp. quamvis poenitentem admittere nolentis, quod ut heroicum vulgo extollitur, & commendatur, multis piis ac prudentibus viris modum excessisse videtur. Christoph. *Wittich* Theol. pacif. c. 19. §. 323. *Stryck* ad Brunnemanni Ius eccles. 242. Christian. *Thomasius* in Cautel. circa hist.

hist. eccl. 154. ad Pufendorfii Monarch. spirit. 146. Beantwort. vom Abfall zur päbstl. relig. 185. Et hoc videtur innuere *Scaliger* in Scaligeran. p. 17. quando de Ambrosio hoc nostro scribit: *Il y avoit bien de l' ignorance en son fait, mais il avoit un bon sens.*

XLIII.

B. HIERONYMI Opera, per *Erasmum* roterod. Basileæ ex officina episcopiana 1565. in IX. Tomos, qui IV. volumina faciunt, digesta, ac tanta vigilantia, uti titulus præ se fert, postremum emendata, ut eruditus lector vix quidquam ultra possit desiderare. Si ergo editionem basil. anni 1553. nitidam plane & accuratam vocavit *Cave* P. I. 158. quanto magis hæc nostra elogium isthoc merebitur? Sed quid etiam in hac, & Mariani *Victorii* editione desideretur, indicare sustinet Ioh. *Martianay* in epist. de nova operum Hieronymi editione p. 2. de qua tamen legendus Rich. *Simon* Epp. select. ep. XXXII. in Actis erud. A. 1701. 125. eaque etiam Martianæi studio & labore secuta est Lutetiæ Parisiorum A. 1693. 99. 1704. & 1706. quæ quidem partes recensentur in *Actis erud.* A. 1695. 98. A. 1699. 529. & A. 1706. 417. Antea vero integra Hieronymi opera prodierant Francofurti ad Mœnum cum omnium notis & commentariis A. 1684. de qua editione, parisina illa longe inferiore, vide *Acta erudit.* eiusd. anni p. 343. De seorsum editis instruet te *Olearius* P. I. 336. Sed ad contenta præsentis operis iam nobis accedendum est.

Primo Tomo, præter Indicem omnium operum S. Hieronymi cum Censuris in V. digestum ordines per Des. Erasmum, *Erasmi* præfationem, eiusdemque epistolam nuncupatoriam ad Guil. Varamum, archiepiscopum cantuariensem, (in qua agitur de honore olim habito libris & auctoribus, excellentia Hieronymi, eiusque operibus indigne tractatis, & quam difficile fuerit illa restituere, item de digestione epistolarum Hieronymi, quarum videlicet aliæ sunt παραινετικαὶ καὶ παραδειγματικά, aliæ ἐλεγκτικαὶ & ἀπολογετικαί, aliæ ἐξηγηματικαί, ac denique de laude archiepiscopi illius) & vitam Hieronymi ex ipsius potissimum scriptis contextum per Erasmum, continentur παραινετικὰ καὶ παραδειγματικά, videlicet 1) epistola Hieronymi de laude vitæ solitariæ, ad Heliodorum, 2) Institutio clerici ad Nepotianum. 3) Epitaphium Nepotiani,

tiani, ad Heliodorum. 4) Institutio monachi, ad Rusticum Gallum. 5) Familiaris, ad Florentium. 6) Alia similis, ad eund. 7) Institutio infantulæ, ad Lætam. 8) de servanda virginitate, ad Demetriadem. 9) de servanda viduitate, ad Salvinam. 10) ead. de materia, ad Furiam. 11) De monogamia, ad Gerontiam. 12) de educatione infantulæ, ad Gaudentium. 13) Institutio monachi, ad Paulinam. 14) Institutio matris familias, ad Celantiam. Hæc epistola ad dubia Hieronymi scripta refertur ab *Erasmo* a 5. *Du Pinio* autem Tom. 3. p. 109. videtur esse Paulini, episcopi nolani. 15) Laudes Asellæ, ad Marcellam. 16) Marcellæ viduæ epitaphium, ad Principiam virginem. 17) Sub nomine Paulæ & Eustochii, ad Marcellam. 18) de fugiendo seculum, ad Marcellam. 19) de xeniolis, ad Eustochium. 20) ead. de re, ad Marcellam. 21) Laus familiaris senis, ad Paulum concordiensem. 22) Institutio virginis sacræ, ad Eustochium. 23) de conversione Blesillæ, ad Marcellam. 24) Consolatio super morte filiæ, ad Paulam. 26) Consolatio super morte uxoris, ad Pammachium. 27) Epitaphium Paulæ, ad Eustochium. 28) Exhortatio ad piam vitam, ad Lucinum. 29) Epitaphium Lucini betici, ad Theodoram. 30) Epitaphium Fabiolæ, ad Oceanum. 31) Familiaris, ad Theophilum. 32) Consolatio coecitatis, ad Abigaum. 33) Consolatio coecitatis, ad Castrutium. 34) Consolatio in adversis, ad Iulianum. 35) Exhortatio ad Christi militiam, ad Exuperantium. 36) Reconciliatio offensarum, ad Castorinam. 37) Familiaris & iocosa, ad Iulianum. 38) Familiaris & pia, ad Theodosium. 39) de obtrectatione, ad virgines hermonenses. 40) Familiaris, ad Augustinum. Stilus huius epistolæ non est similis hieronymiano, similior autem, ex iudicio *Erasmi*, augustiniano. Nihilque illa continet memoratu dignum. *Du Pin* 112. 41) Laus *Bonosi*, ad Rufinum. 42) Familiaris, ad Nitiam. 43) Exhortatio ab exemplo *Bonosi*, ad Chromatium. 44) Familiaris ad Chrysogonum. 45) de modestia, ad Antonium. 46) Castigatio relapsi, ad Rusticum. 47) De vitando virgini suspecto contubernio. 48) Obiurgatio diaconi impudici, ad Sabinianum. 49) de muliere septies icta, ad Innocentium. 50) Vita *Pauli* eremitæ. 51) Vita *Hilarionis*. 52) Vita *Malchi*, captivi monachi. 53) Catalogus scriptorum illustrium, ad Dextrum. Vide *Hülsem*. Patrol. c. 4. §. 54. 63. & *Bosii* Introd. in notit. script. ecclesf. c. 3. §. 2. Sunt autem nume-

mero 135. a passione Christi usque ad annum 14. THEODOSII sen. Ei laciniæ quædam sunt assutæ: nam Hieronymus non recensuit, nisi scriptores: at hic omnes apostoli commemorantur. Exhibetur etiam Catologi istius versio græca *Sophronio* adscripta, qui non est ille, cuius Hieronymus postremo capite meminit, neque etiam Erasmus, aut alius istius ævi, sed quidam * Suida vetustior. *Bos.* l. c. §. 5. *Vossius* in annot. ad Ignatii epist. ad Smyrn. p. 35. putat, impostorem illum, qui Sophronium præ se fert, vixisse sec. XIV. 54) Catalogus scriptorum illustrium per *Gennadium* massiliensem. Qui quidem est interpolatus: nam ea, quæ post caput 85. de Fausti rhegiensis libris subiunguntur, a posteriore aliquo scriptore fuerunt superaddita. *Bosius* §. 7.

Tomo II. qui Defensor fidei & orthodoxiæ inscribi potest, continentur Polemica. Nimirum 1) de perpetua virginitate, adversus *Helvidium*. 2) de excellentia virginitatis, adversus *Iovinianum*. 3) Apologia pro libris adversus Iovinianum, ad Pammachium. 4) adversus calumniatores, ad Domnionem. 5) Adversus eosdem, ad Pammachium. 6) Adversus *Vigilantium* velitatio, ad Riparium. 7) De colendis martyrum reliquiis, adversus *Vigilantium*. 8) De *Montani* erroribus, ad Marcellam. 9) Exhortatio adversus hæreticos, ad Riparium. 10) Simile argumentum, ad Apronium. *Erasmus* dubitat de hac epistola, sit ne Hieronymi, nec ne, ob stili diversitatem. 11) De hypostasibus *Arianorum*, ad Damasum. 12) Ead. de re, ad eund. 13) Adversus *Luciferianos* Dialogus. 14) De *Origenis* erroribus, ad Avitum. 15) Adversus *Origenistas*, ad Io. hierosolymitanum. 16) Adversus *Ioannem* hieros. suspectum arianismi nomine. 17) Adversus eundem, ad Theophilum. 18) Præfatio *Rufini* in libros περὶ ἀρχῶν. 19) *Pammachii* & *Oceani* excitatio ad defensionem sui, ad Hieronymum. 20) Adversus *Origenistas*, ad Pammachium & Oceanum. 21) Expostulatio de figurata laude, ad Rufinum. 22) Adversus *Rufini* calumnias, ad Pammachium. 23) Eadem de re, ad ipsum Rufinum. 24) Adversus *Pelagianos*, ad Ctesiphontem. 25) Adversus eosdem Dialogorum libri III. 26) *Theophilus*, episcopus alexandrinus, de damnandis & damnatis *Origenistis*. 27) Ead. de re, Hieronymus. Dubitat etiam de hisce Theophili & Hieronymi

* Suida] Quem alii in IX. alii in X. alii in XImum referunt sæculum.

mi epiſtolis *Eraſmus*, ita tamen, ut ſuum cuique iudicium relinquat. 28) Ead. de re *Epiphanius* ad Hieronymum. 29) Familiaris, ad Marcellam. 30) Hortatoria ad *Vigilantium*, ut reſipiſcat. 31) Quatenus legendus *Origenes*, ad Tranquillinum. 32) Fidei ſuæ declaratio, ad Marcum. 33) De opprimendis *Origeniſtis*, ad Pammachium. 34) De extincta *celeſtiana hæreſi*, ad Auguſtinum. 35) Extimulatio adverſus hæreticos, ad eundem. 36) Ead. de re, ad eundem. 37) Familiaris, ad Marcellinum. 38) An, qui alteram uxorem a baptiſmo duxerit, poſſit fieri ſacerdos? ad Oceanum. 30) Quatenus utendum literis profanis, ad Magnum. 40) De gradu presbyteri & diaconi, ad Euagrium. 41) *Auguſtini* de mendacio in SS. literis, & translatione *Hieronymi* ex hebr. veritate epiſtolæ III. 42) De mendacio in SS. literis, ad Auguſtinum. 43) *Auguſtini* excuſatio. 44) Hieronymi ſatisfactio. 45) Familiaris, ad Auguſtinum. 46) *Auguſtini* adhortatio ad concordiam cum Rufino. 47) Familiaris, ad Auguſtinum. 48) Familiaris *Auguſtini* ad Præſidium. 49) Adhortatio ad concordiam, ad Auguſtinum. 50) *Auguſtinus* de mendacio. 51) Commendatio amici, ad Auguſtinum. 52) Purgatio a crimine amoris in Paulam, ad Aſellam. 53) In *Oneſum* obtrectatorem. 54) De optimo genere interpretandi, ad Pammachium. 55) Defenſio interpretationum, ad Marcellam.

Tomo III. *ἐξηγηματικὰ* ſiue Præfationes & Q qum explicationes, & quidem 1) de ſtudio divinæ ſcripturæ, ad Paulinum. 2) Præfatio in pentateuchum uerſum. 3) In Ioſuam verſum præfatio. 4) In libros regum verſos præfatio. 5) In Paralipomena verſa. 6) Altera in idem opus præfatio, ad Domnionem & Rogatianum. 7) In Eſdram & Nehemiam præfatio. 8) In Tobiam. 9) In Iudith. 10) In Heſter. 11) In Iob ex hebræo verſum. 12) In Iob e LXX. verſum. 13) in Proverbia Salomonis. 14) In Eccleſiaſten verſum. 15) In Eſaiam ex hebræo verſum. 16) In Ieremiam verſum. 17) In Ezechielem verſum. 18) In Danielem verſum. 19) In XII. Prophetas verſos. 20) In Ioëlem. 21) In 4. euangeliſtas caſtigata præfatio. 22) *Damaſi* Qq. 3. veteris legis, videl. 1. quid ſibi velit, quod ſcriptum eſt Gen. 4, 23. *Omnis, qui occiderit Cain, VII vindictas exolvet.* 2. Cur deus loquatur ad Abraham, filios Iſraël quarta generatione de Ægypto reuerſuros, & poſtea Moſes ſcribat: *Quinta autem progenie aſcenderunt filii Iſraëlis de terra Ægypti.* 3. Cur Iſaac, vir iuſtus & Deo carus, non

illi, cui voluit, sed cui noluit, benedixerit. 23) Ad superiores Qq. responsio. Equidem & duas alias Qq. proposuerat, nimirum, si omnia, quæ Deus fecerat, bona fuerunt, cur distinctio sit facta inter animalia pura & impura? & cur Abraham susceperit circumcisionem in signum fidei suæ? Sed Hieronymus ad hasce non respondit, quia nervose iam tractatæ fuerunt a Tertulliano, Novatiano, Origene, & Didymo. *Du Pin* T. III. 126. 24) de *Melchisedech*, ad Euagrium. 25) de 40. mansionibus Israëlitarum, ad Fabiolam. 26) De vestibus sacerdotalibus, ad eand. 27) De terra promissionis, ad Dardanum. 28) De Ephod & Teraphim, ad Marcellam. 29) De iudicio Salomonis pueri, ad Rufinum. 30) De *Salomone* & *Achaz* ante tempus patribus, ad Vitalem. 31) De Tharsis, ad Marcellam. 32) De ordine & titulis psalmorum, ad Sophronium. 33) Emendatio psalterii in certis locis, ad Sunniam & Fretelam. 34) De X. mysticis nominibus Dei, ad Marcellam. 35) Quid Ebræis sit *Halleluia?* ad eand. 36) de Selah, ad eandem. 37) Expositio psalmi 89. vel 90. ad Cyprianum. 38) Expositio psalmi 44. vel 45. ad Principiam. 39) Expositio psalmi 126. vel 127. ad Marcellam. 40) Expositio primæ visionis Esaiæ c. 6. ad Damasum. 41) De Seraphim & calculo ardente, c. eod. 42) *Damasi* quæstio de Hosianna, Matth. 21, 9. 43) Responsio super ead. quæstione ad Damasum. 44) De frugi & luxurioso. Luc. 15, 11. & seqq. ad eundem. 45) de 3. quæstionibus, ad Amandum, videlicet super Matth. 6, 24. *Ne sitis soliciti de crastino.* 1. Cor. 6, 18. *Qui fornicatur, in proprium corpus peccat.* & 1. Cor. 15, 28. *Ipse filius subiicietur ei, qui ipsi subiecit omnia.* 46) de V. Qq. ad Marcellam, quæ eas proposuerat. Prima earum concernit conciliationem duorum Pauli locorum, in quorum altero dicitur, *spiritum hominis non comprehendere, quæ Deus praeparavit ipsum amantibus*; in altero: *Deum revelasse id nobis per Sp. S. suum.* Secunda de explicatione *collocationis caprorum & ovium*, qua Hieronymus per illos intellexerat iudæos, per hasce gentiles. Tertia de transportatione virorum per aërem in die iudicii extremi, 1. Cor. 15, 51. Quarta de verbis Christi ad Magdalenam Matth. 20, 16. *Ne me tangito, nondum enim ascendi ad Patrem meum.* Quinta, An Christus, dum erat post ascensionem in terra, fuerit eodem etiam tempore in cœlo? 47) de blasphemia in Sp. S. Matth. 12, 31. ad eand. 48) de XII. Qq. ad Hedibiam. 1. Quomodo perfectus quis esse possit, & quomodo vivere

vere

vere debeat vidua, quæ sine liberis derelicta est? 2. Quomodo accipiendum illud Matth. 26, 29. *Dico vobis: non bibam ab hoc tempore ex hoc fructu vitis.* 3. Cur de resurrectione Domini & apparitione euangelistæ diuersa narraverint? 4. Quomodo secundum Matthæum c. 28, 1. *Vespere sabbati* Maria Magdalena viderit Dominum resurgentem, & Ioannes euangelista c. 20, 1. 11. referat, eam *mane una sabbati* iuxta sepulcrum fleuisse? 5. Quomodo teste Matthæo c. 28, 1. 9. Maria Magdalena vespere sabbati cum altera Maria advoluta sit pedibus Salvatoris, cum secundum Ioannem c. 20, 17. audierit a Domino: *Noli me tangere, nec dum enim ascendi?* 6. Quomodo custodiente militum turba, Petrus & Ioannes libere ingressi sint sepulcrum, nullo prohibente custodum? 7. Quomodo *Mattheus* c. 28, 7. & *Marcus* c. 16, 7. scribant, apostolis mandatum per mulieres, ut irent in Galilæam Dominum revisuri, cum *Lucas* c. 24, 36. & *Iohannes* c. 20, 19. Hierosolymis ab illis visum esse perhibeant. 8. Quid significet, quod in euangelio *Matthæi* c. 27, 50 - 53. scriptum est. 9. Quomodo Salvator secundum *Iohannem* c. 20, 22. insufflaverit Spiritum S. in SS. apstolos, & secundum Lucam c. 24, 49. post ascensionem se missurum promittat. 10. Quid significet illud, quod Paulus scribit in epist. ad *Rom* c. 9, 14 - 33. 11. de sensu verborum 2. ad Corinth. 2, 16. 12. de sensu verb. 1. ad *Thess.* 5, 23. 49) De XI. Quæstionibus ad Algasiam, quarum 1. est: Cur Iohannes *Matth.* 11, 3. discipulos suos mittat ad Dominum, ut interrogent eum: *An tu es, qui venturus est?* cum prius ipse de eodem dixerit c. 1, 29. *Ecce agnus Dei.* 2. De sensu verborum apud *Matth.* 12, 20. *Arundinem quassatam non confringet.* 3. De sensu verborum apud *Matth.* 16, 24. *Si quis vult venire post me.* 4. De sensu verborum *Matth.* 24, 18. 19. 5. De sensu verborum apud *Luc.* 9, 53. *Et non receperunt eum, quoniam facies eius erat obfirmata vadens in Ierusalem.* 6. Quis sit *villicus iniquitatis*, qui Domini voce laudatus est, *Luc.* 16, 8. 7. De sensu verborum in epist. ad *Rom.* 5, 7. *Vix enim pro iusto quis moritur.* 8. De sensu verborum c. 7, 8. 9. De sensu verborum c. 9, 3. 4. 10. De sensu verborum ep. ad *Col.* c. 2, 18. *Nemo vos superet volens in religione angelorum.* 11. De sensu verborum 2. ad *Thess.* 2, 3. & seqq. de *antichristo.* 50) Homiliæ II. *Origenis* ab Hieronymo versæ, in Canticum canticorum. 51) Expositio loci in ep. 1. ad *Corinth* 15, 51. *Non omnes quidem obdormiemus, omnes tamen mutabimur.* 52) De II. quæsti-

 uncu-

unculis, ad Paulinum, quarum prior eſt: Quare ſit a Deo *induratam cor Pharaonis Ex.* 10. & apoſtolus dixerit: *Non volentis, neque currentis, ſed miſerentis eſt Dei, Rom.* 9, 16. poſterior: Quomodo *ſancti* ſint, qui de fidelibus i. e. baptizatis naſcuntur? 1. *Cor.* 7, 14. 53) Epiſtola familiaris, ad Deſiderium. 54) Interpretatio alphabeti hebraici, ad Paulam Vrbicam. 55) Traditiones ſ. Qq. hebraicæ (ſeu expoſitiones iudæorum) in *Geneſin.* Quibus quandoque inſertæ deprehenduntur exegeſes heterodoxæ, auctoribus earum non indicatis. Rich. *Simon* Hiſt. crit. Commentator. N. T. c. 2. *Clericus* in Qq. Hieronym. qu. XIII. nihil aliud in iis ait contineri, quam collationem non admodum accuratam verſionis latinæ cum textu hebr. & verſionibus græcis. *Acta erud.* A. 1701. 35. 56) Traditiones ſ. Qq. hebr. *in libros Regum* (videl. duos Sam. & duos Regum.) Quanquam hoc opus *Eraſmo* non videtur eſſe Hieronymi, eruditum licet & ad cognitionem S. Scripturæ oppido conducibile. *Du Pin* 131. 57) Traditiones ſiue Qq. hebr. *in Paralipomenon.* Idem de hiſce, quod de prioribus, iudicat *Eraſmus.* 58) Loca hebraica. Io. Henr. *Heidegger* in Hiſt. patriarch. p. 96. ſcriptum hoc aſſignat *Euſebio Pamphili.* Vide & *Cren.* P. III. Animadverſ. philol. 75. *Maſius* in Ioſ. 8, 30. p. 1615. Hieronymum libelli huius interpretem, non auctorem fuiſſe contendit. 59.) Loca *Actorum*, ſiue explicatio regionum & urbium, quarum mentio fit in Actis. Hoc opus, ait *Eraſmus*, ob eruditionem mihi plane Hieronymi videretur, niſi quodam in loco citaret Hieronymum. *DuPin* T. III. p. 131. fere Bedæ tribuit, quia inter opera eius reperitur. Vide etiam *Kortholt* Exercit. ad Baronii Annal. 10. 60) Nomina hebraica, ſiue interpretationes nominum hebraicorum. Mirum autem, quod Hieronymus, aut quisquis eſt auctor, etiam nomina græca (ut æthiopia &c.) interpretari voluerit iuxta ſermonem hebraicum. Vide *Eraſmum* in Cenſura, & *Cren.* l. c. Immo plane falſis ac violentis etymologiis ſcatet hic tractatus. *Cleric.* Qq. Hieron. qu. XI. idemque ibid. de Hieronymo in genere pronuntiat, eum quidem in Commentariis frequentius & pluribus, quam alii plerique veteres ſolent, grammaticum ſenſum explicare & illuſtrare, ex antiquis præſertim verſionibus, interim eos meram fere alienarum interpretationum continere hiſtoriam, dictatos ſumma feſtinatione, neque tam accuratos eſſe, ut *Grotii*, *Druſii*, & aliorum, qui eorum legunt veſtigia.

Tomo

Tomo IV. supposititia & aliena, videl. 1) epistola de virginitate, ad Demetriadem. *Caelestii* pelagiani esse creditur. *Placc.* de Pseudon. 351. 2) Superioris epistolae castigatio, ad Iulianam. 3) De contemnenda hereditate, ad Geruntii filias. Etiam haec auctorem habet pelagianum. 4) Consolatio in aduersis, ad Marcellam. 5) Consolatio exilii, ad virginem aliquam. 6) Consolatio ad amicum aegrotum. 7) De viro perfecto, ad amicum aegrotum. 8) De cognitione diuinae legis. 9) de tribus virtutibus (Dei videlicet, fortitudine, sapientia, ac prudentia.) 10) De assumtione *B. Mariae* sermo. Est latini cuiusdam, viventis eo tempore, quo oriens infectus erat eutychianismo. Et quamvis excurrat in laudes B. Virginis, non tamen dicit, eam esse resuscitatam, & corpus elevatum in coelum. *Du Pin* 133. Sophronio minus recte tribuitur. *Placc.* 209. 11) Eadem de re Sermo. 12) epistola de honorandis parentibus. 13) De 7. gradibus siue ordinibus ecclesiae. 14) De laude virginis. 15) De membris Dei. 16) DAMASI Symbolum. 17) Symboli explanatio, ad Damasum. Est *Pelagii*, *Placc.* 355. 18) Explanatio fidei, ad Cyrillum. 19) Symbolum *Rufini*. 20) De cereo paschali, ad Praesidium. 21) De vera circumcisione. 22) De celebratione paschae. 23) In Susannam lapsam. Vide, quae notavimus ad sextum scriptum Tomi I. opp. Ambrosii. 24) Obiurgatio, ad Euagrium. 25) de militando Christo. 26) De X. tentationibus Israelitarum. 27) Expositio *psalmi* 41. *vel* 42. 28) Expositio *psalmi* 117. *vel* 118. 29 De musicis organis, ad Dardanum. 30) De resurrectione Domini, sermo. 31) De nativitate Domini, sermo. 32) De epiphania Domini, sermo. 33) De Quadragesima, sermo. 34) De esu agni. 35) De resurrectione Domini. 36) De vinculis Petri, ad Eustochium. 37) De observatione vigiliarum. 38) Exhortatio, ad Pammachium & Oceanum. 39) De poenitentia. 40) De generibus leprarum. 41) De filio prodigo. 42. *Paulini* ad Sebastianum eremitam epistola. 43) Apologia *Pamphili* pro Origene. 44) *Rufinus* de adulteratione libror. Origenis, ad Macarium. 45) Eadem de re, ex *Origenis* epistolis. 46) Libri περὶ ἀρχῶν *Origenis*, Rufino interprete, ad Macarium. 47) *Rufini* epistola pro fide sua, ad Anastasium. 48) *Anastasii* epistola de Rufino, ad Hierosolymorum episcopum. 49) Invectivarum *Rufini* in Hieronymum libri II. 50) *Augustini* quaestio ex epistola Iacobi c. 2, 10. *Qui totam legem servaverit* &c. 51) Eiusdem de ratione animae. 52) Eiusd. de *origine animae*,

nima, ad Optatum. 53) Eiusd. de *pastoribus* homilia. 54) *Valerius* de non ducenda uxore, ad Rufinum. 55) Regula monachorum ex Hieronymi (& aliorum) ſcriptis conſarcinata, per *Lupum* quendam olivetanum, cum approbatione MARTINI pontificis. *Du Pin* 134. 56) Dialogus *Hieronymi* & *Auguſtini* per ineptum quempiam ex ipſorum ſcriptis collectus. 57) Homilia de corpore & ſanguine Chriſti, incerto auctore. 58) Homilia ſuper euangelium *Lucæ* c. 11, 5. 59) Laudatio Hieronymi per Petrum *Vergerium*. 60) Conſolatio ſuper morte filiæ, ad Tyraſium. 61) De ferendis opprobriis, ad Oceanum. 62) De vita clericor. ad Oceanum. 63) ad Hieronymum, titulo DAMASI. 64) ad Damaſum, titulo Hieronymi. 65) Catalogus ſcriptorum eccleſiaſticorum, ad Deſiderium. 66) De virtute pſalmorum, ad Paulam & Euſtochium. 67) de Oblationibus altaris, ad Damaſum. 68) Regula monacharum. 69) De nativitate *B. Mariæ*. Eſt *Seleuci*, Manichæorum apoſtoli, qui & *Leucius* dictus eſt, ac *Leontius*. *Placc.* 208. Scriptum nugarum & impietatum plenum. *Caſaubon* Exercit. p. 90. 70) De morte Hieronymi, ad Damaſum. 71) de tranſitu & laudibus Hieronymi, ad Cyrillum. 72) De mirandis Hieronymi, ad Auguſtinum. 73) Vita D. Hieronymi, incerto auctore. Atque hos 4. primos Tomos debemus *Eraſmo*, quippe qui eos recenſuit, & cenſuris, argumentis ac ſcholiis ornavit; reliquos Brunoni & Baſilio *Amorbachiis*, Ioannis, doctiſſimi typographi, filiis.

V. Tomo continentur Commentaria in 4. *Prophetas maiores*, ac *lamentationes Ieremiæ*. Quanquam poſtremum hoc ſcriptum potius eſt *Rabani*, qui obſervationes diverſorum Patrum, & in primis *Gregorii* in unum collegit librum. *Du Pin* p. 131. & *Eraſm.* in Cenſura. Ceterum Commentaria illa in 4. prophetas maiores ſummopere commmendantur ab *Amorbachiis*, dicentibus: Hieronymum in ceteris viciſſe omnes, in his Prophetarum commentariis ſe ipſum. Multa tamen in comment. in Ieſaiam ex falſa auditione, ſi *Caſaubono* credimus in Exercit. p. 51. falſa tradit. De B. autem Hieronymi commentario MS. in Iobum, qui Traiecti Batavorum in bibliotheca Marci Meibomii exſtat, & pro quo Comes *d' Avaux*, legatus R. Gall. decem M. florenor. hollandicorum illi adhuc vivo obtulit, vide *Acta erud.* A. 1711. 269. 513.

VI.

VI. Tomo Commentaria *in XII. Prophetas minores*, cum prophetarum vaticiniis, ex hebræo pariter & græco idiomate translatis in latinum.

VII. Tomo Comment. 1) *in Parabolas Salomonis. Erasmo* videtur esse a *Beda* e diversis collectum opus. 2) In *Ecclesiasten.* 3) Quatuor homiliæ in *Canticum canticorum*, nomine *Origenis.* 4) Commentarii in *Iob*, ad Vecterium, incerto auctore. Fortassis collecti sunt a Beda, ait *Erasmus* in Censura. Cui subscribit *Du Pin* 132.

VIII. Tomo 1) Commentarii in *Psalterium.* Sunt & hi supposititii, iuxta *Erasmum* & *Du Pin* 131. 2) *Psalterium* iuxta hebraicam veritatem.

IX. Tomo 1) Canones euangeliorum *Eusebii.* 2) Commentarii in *Matthaeum.* 3) in *Marcum.* Hoc opus plane indignum est Hieronymo, quia auctor eius nec hebraice, nec græce doctus fuit, ceu iudicat *Erasmus*, & *Du Pin* l. c. 4) Euangelium iuxta *Lucam.* 5) Euangelium iuxta *Ioannem.* 6) Comment. in *epistolam ad Galatas.* 7) in epistolam *ad Ephesios.* Etiam hisce Commentariis insertæ sunt interdum exegeses heterodoxæ, auctoribus earum non indicatis. Vide *Acta erudit.* ad A. 1693. p. 107. 8) in epist. *ad Titum.* 9) in epist. *ad Philemonem.* 10) in omnes *paulinas epistolas*, incerto auctore. Hic Commentarius *Erasmo* collectus videtur a studioso quopiam non indocto, sed admixtis quibusdam alterius parum eruditi. Alii eum tribuunt *Pelagio*, aut certe *pelagiano* homini. *Du Pin* 132. *Acta erud.* A. 1693. 108. 11) *Didymi* de Spiritu S. liber, ab Hieronymo versus. 12) *Index* in hosce IX. Tomos, qui observante *Clerico* T. XVII. de la Biblioth. choisf. p. 16. melior est indicibus aliarum editionum, isque quintuplex: quorum primus continet in genere, quæ in toto opere notabilia proponuntur; secundus, quæ in epistolarum scholiis Des. *Erasmus* tradidit; tertius voces græcas explicat; quartus hebraicas dictiones exponit; ultimus scripturarum locos sparsim explicatos ostendit.

Iam observanda & corrigenda, ut aliis videtur, quædam notabimus.

Tomo I. in Gennadii Catal. illustr. viror. p. 317. Niceas *Romana* civitatis episcopus.	Lege: *Romatiana* civitatis: id est, Aquileiæ. *Cave* P. I. 219.

Tomo III. in epist. ad Sophronium p. 79. Quorum (prædecessorum meorum) translationem (libri psalmorum) diligentissime emendatam, olim *mea lingua hominibus* dederim.	Per *suam linguam* intelligit latinam. *Colomes.* 664.
Ibidem: Hieronymus *Sunia* & Fretelæ.	Lege: *Sunnia*, Sunnia autem & Fretela non erant feminæ, sed viri. Io. *Martianay* in epist. gall. ad Cuetios fratres.
Ibid. in præfat. in librum Regum, p. 16. Certumque est, *Esdram* scribam legisque doctorem post captam Hierosolymam, & instaurationem templi sub Zorobabel, *alias literas* (*hebraicas*) *reperisse*, quibus nunc utimur: cum ad illud usque tempus iidem Samaritanorum & Hebræorum characteres fuerint.	Negat *Calovius* in Critico sacro p. 90.

Hieronymus, Stridonii, urbe Histriæ, (quæ prouincia vulgo Istria vocatur) natus, (de quo vide *Comenium* de Eccles. Slauon. p. 4. *Brovvn* Itinerar. 219. & *Extracta* menstrua A. 1700. 275.) in grammaticis *Donati*, in rhetoricis *Victorini*, in hebraicis *Bar Hanina*, in sacris litteris *Paulini* antiocheni, *Didymi* alexandrini, & *Gregorii* theologi discipulus, adulta iam ætate Romæ baptizatus, per Italiam, Galliam, Dalmatiam, Thraciam, & Asiam peregrinatus, A. 378. presbyter a Paulino antiocheno ordinatus, eremi bethlehemitici propter facinora incola factus, antea vero apud DAMASVM papam scribendarum epistolarum munere functus, Bethlehemi obiit A. 420. æt. 91. Erat contra hæreticos leo rugiens (hinc & cum leone pingitur, *Olear.* P. I. 334.) ac supra ceteros omnes Patres ornatus dotibus, ad eruendas origines sacras, & scripturam S. rite interpretandam necessariis; (Ios. *Scaliger* Prolegom. in Thesaur. ** iiii.) non tamen semper accuratus, subinde sequens *Theodotionem*, *Symmachum* & *Aquilam*, nec satis doctus hebraice & græce, plerumque scribis suis tantum dictabat, ut ipse refert, quæ in alio-

aliorum commentariis legerat, aut quæ a iudæis acceperat. *Erasmus* in præfat. & epist. nuncupator. Operum Hieronymi, & in eius Vita, item in Epp. T. III. p. 399. *Launoius* in Epp. p. 149. & *Clericus* in Actis erudit. A. 1701. 32. Hinc caute procedendum est in impingendis ei erratis, qualia collecta sunt in *Centur.* IV. Magdeburg. p. 124. & in Patrol. *Gerhardi* 324. Ætate prouectior reuocavit, quæ de baptismo hæreticorum in Dial. contra Luciferianos scripserat iunior. *Launoius* 826. Nec potest negari, eum præferuidi & impotentis animi fuisse, & semel lacessitum aduersarios asperrime tractavisse, ceu experti sunt *Ioannes* ierusalemitanus, *Iovinianus*, *Vigilantius*, (quem ob spretas vigilias *Dormitantium* per contumeliam appellat) aliique. Vide *Spanhem.* Orat. de emendat. stud. (Introduct. ad hist. S.) p. 576. Et quod ad nuptias attinet, de iis minus honeste ac verecunde sensit. *Blount* 254. *Du Pin* 135. Stilus eius meretur laudem puritatis & viuacitatis. *Du Pin* 134. Plura de Hieronymo dabunt *König* 402. *Magirus* 439. *Olearius* P. I. 334. *Cave* P. I. 153. *Launoius* 791. 798. *Horn.* Hist. eccl. 110. *Cremius* de furib. librar. 63. G. *Arnold* P. I. lib. V. cap. 3. Cauendum autem ab eius fabulis de ipsius flagellatione in visione facta ob lectionem scriptorum ethnicorum, ac præcipue Ciceronis, de muliere septies icta, deque vitis eremitarum, *Pauli*, *Hilarionis*, *Malchi*, & rel. C. *Thomasius* in Cautelis circa hist. eccl. 161.

XLIV.

Aurelii AVGVSTINI Opera omnia, Tomis X. Parisiis 1555. secundum editionem *Erasmi*, & cum eiusdem censuris. volum. V. Ex bibliotheca Io. Sauberti, antistitis noribergensis, qui & sua manu nomen adscripsit suum. Hæc editio, ut bona commendatur a *Maresio* in disp. de Immacul. concept. B. Mariæ virginis, quem allegat F. V. *Calixtus* in lib. eodem de argumento p. 42. Et sane est correctissima atque integra, nullamque castrationem passa. Omnes autem priores editiones antecellit parisiensis *monachorum Benedictinorum* A. 1681. recusa Antverpiæ A. 1700. cum appendice, eaque recensetur in *Actis erudit.* A. 1683. p. 3. contra quam tamen prodiit *Defense* de l' edition des Oevres de St. Augustin par les PP. Benedictins. 8. De aliis editionibus videantur *Gerhardus* Patrol. 361. *Hülsemann*, Patrol. c. 5. §. 3. *Cave* P. I. 174. *Acta erud.* A. 1683. 1. *Du Pin* T. III. 257.

In nostra Augustini operum editione, & quidem primo in volumine, quædam præmittuntur, videlicet 1. Index, isque quintuplex, nimirum Operum Augustini, quæ extant, ordine litterario excerptus & digestus: Locorum scripturæ pugnantium, sed ab Augustino conciliatorum: Dictorum scripturæ, ab Augustino expositorum: Rerum & verborum: denique Commentarii Lud. *Vivis* in libros de Civit. Dei, Tomum V. absolventes. 2. *Erasmi* epistola dedicatoria ad Alphonsum *Fonsecam*, archiepiscopum toletanum, extans etiam Tomo II. operum p. 1243. in qua virtutes Augustini & Fonsecæ laudantur, & quantum laboris emendando Augustino impensum, quique ordo in digerendis voluminibus observatus fuerit, indicatur. 3. Vita Augustini a *Possidonio*, qui aliis *Possidius* dicitur, calamensi episcopo, descripta; ubi tamen indiculus operum Augustini non est adiunctus. Iam sequuntur contenta singulorum. Et quidem

In Tomo I. continentur ea, ex quibus tota Augustini vita, mores, ingenium, & affectus perspiciuntur, videlicet 1) Retractationum libri II. paucis ante mortem annis scripti, a morti vicino autem recogniti. In iis Augustinus sua recenset & recognoscit scripta, (non tamen omnia; non nulla enim post illos libros scripsit) & quædam in iis emendat. Non igitur credendum, præcipuum Augustini scopum hisce in libris fuisse correctionem, emendationem, & confessionem atque abdicationem commissorum in libris suis errorum. Iuuat hac de re audire *Erasmum*, qui ep. 676. p. 1389. Tomi II. sic scribit: *Retractatio* (Augustino) nihil aliud est quam recognitio. Neque enim eo titulo profitetur, se castigationem errorum suorum, sed *catalogum & recensionem operum suorum* texere, ac singulorum velut argumenta, & eo spectare, *ne quid lucubrationum ipsius intercideret, aut alteri tribueretur, quod ipsius esset, aut ipsi tribueretur, quod esset alterius.* Verum obiter quædam reprehendit, fateor, sed levicula: veluti, quod alicubi usus sit *vocabulo* fortunæ, *quod lapsus sit in nomine* Medici. *At plura defendit, interdum non sine tergiversatione.* 2) Confessionum libri XIII. scripti circa annum 400. Suntque illi delineatio vitæ anteactæ, qua auctor & vitia & virtutes suas in apertum producit, immo & secreta cordis sui. In *Scaligeranis* p. 40. vocantur miselli libri. 3) De Grammatica liber I. 4) Principia Dialecticæ. 5) Categoriæ X. 6) Principia Rhetorices.

rices. Hic & tres proxime præcedentes libri, iudice *Du Pinio* T.III. 171. supposititii sunt. 7) de Musica libri VI. finiti A. 389. 8) Contra Academicos libri III. scripti A. 386. ad imitationem Ciceronis in forma Dialogi, & directi ad Romanianum suum conterraneum, quem invitat & hortatur ad veram philosophiam. 9) De Ordine libri II. In quibus agitur de providentia divina, ac ostenditur, omnia, & bona & mala, cadere sub ordinem providentiæ divinæ. 10) De vita beata. Quam ait consistere in cognitione Dei. 11) Soliloquiorum libri II. A. 387. Quorum posterior tamen non est ad finem perductus. Scopus auctoris in libris hisce est, magis se magisque perficere in cognitione Dei & animæ suæ. 12) de Magistro. In quo scripto A. 389. ostendit, non esse verba hominum, quæ nos instruant, sed æternam veritatem, h. e. Iesum Christum, Verbum Dei, qui interius nos doceat omnem veritatem. 13) De immortalitate animæ. Liber hic est potius memoriale, quam completus liber. 14) De quantitate animæ. Hoc libro, qui scriptus fuit A. 388. probatur, animam humanam non esse extensam. Estque dialogus inter Euodium & Augustinum, iuxta vetustos quidem codices. 15) De Libero arbitrio libri III. Quorum primus Romæ fuit scriptus A. 387. duo reliqui in Africa circa annum 395. Docet in iis, originem mali proficisci a libero arbitrio. 16) De vera religione liber I. Scriptus circa annum 390. Ostenditque auctor excellentiam & requisita veræ religionis, nec aliam esse quam christianam, pariterque refutat errores aliarum religionum, & in primis manichææ. 17) De Moribus ecclesiæ catholicæ & Manichæorum libri II. Scripti circa A. 387. Opponit nimirum horum mores illorum moribus, ac monstrat, quantum distent falsæ Manichæorum virtutes a veris virtutibus discipulorum Christi. 18) De Genesi contra Manichæos, libri II. Scripti circa A. 389. In quibus refutat vanas difficultates, quas Manichæi fecerant super tribus primis Geneseos capitibus. Hoc opus supra vires eius fuisse videtur, ait Rich. *Simon* in Hist. crit. V. T. l. 3. c. 9. 19) Regulæ tres. Ex hisce tantum postrema est Augustini, sed scripta feminis, non viris, iudicibus *Riveto* Crit. S. l. 4. c. 11. *Cave* P. I. 170. & *Du Pin* 170. Et hæc ab *Holstenio* tribuitur Adelreido, abbati anglicano, qui floruit sec. XII. eiusque pars aliqua reperitur in operibus Anshelmi. *Du Pin* 121. Secunda abiudicatur Augustino etiam a I. *Bona* Cardinale Opp. P. 3. 197. 20)

De vita eremitica liber I. Qui an sit Augustini, ambiguum est. *Rivet.* l. c. *Gerb.* in Patrol. 363. & *Praefatiuncula* Indicis Operum horum.

Tomo II. Epistolae, cum praefatione *Erasmi*. Inter quas spuriae sunt epistola Augustini ad Cyrillum hierosol. & *Cyrilli* ad Augustinum: porro XVI. epistolae Augustini ad Bonifacium & *Bonifacii* ad Augustinum, videlicet a 182. usque ad 197. inclusive: epistola 142. ad Demetriadem: epistola ad Iulianum (vel, secundum alios, Bonifacium) comitem: & una de viginti, quae ducentis ac quadraginta duabus adiectae sunt a Theologis lovaniensibus. *Gerhard.* Patrol. 364. *Rivet.* l. c. *Cave* 170. In novissima editione operum Augustini distinctae sunt eius Epistolae in 4. classes, quarum prima continet epistolas ante episcopatum scriptas, ab anno videl. 386. ad annum 395. secunda eas, quas scripsit ab anno 396. ad annum 410. tertia eas, quas scripsit ab anno 411. usque ad finem vitae suae h. e. ad annum 430. & quarta eas, quarum tempus est ignotum, quamvis certum sit, scriptas esse a S. patre iam episcopo.

Tomo III. Dogmatica 1) de Doctrina christ. libri IV. qui sunt instar praefationis ad commentarios Augustini in Scripturam S. siquidem regulas continent & praecepta necessaria ad illius intelligentiam & explicationem. Coepti sunt A. 397. & continuati A. 426. 2) Locutionum libri VII. Scripti A. 419. Sunt hi libri tractatus criticus, in quo certae quaedam locutiones, quae occurrunt in VII. primis V. Tti libris h. e. in libro Geneseos, Exodi, Levit. Num. Deuteron. Iosuae & Iudicum, nec facile in aliis etiam deprehenduntur libris, explicantur. 3) de Fide & Symbolo liber I. Est oratio, habita in Concilio A. 393. In qua explicatur Symbolum apostolicum. 4) Enchiridion ad Laurentium. Scriptum post A. 420. In quo breviter ostenditur, quid credendum, quid sperandum, & quid amandum h. e. quomodo colendus sit Deus. *Laurentius* ille erat vir illustris romanus. 5) De Ecclesiasticis dogmatibus. Liber hic, iuxta *Elmenhorstium*, qui eum edidit cum notis A. 1614. est *Gennadii* massiliensis: at capita, quae sequuntur 21. um usque ad 52. in MStis non extant, sed deprompta sunt ex epist. COELESTII pontif. ad Galliae episcopos, & ex conciliis milevitano, africano & arausicano II. Continet epitomen principalium dogmatum religionis. Sed auctor in doctrina de gratia & libero arbitrio adversatur

Augu-

Augustino. *Rivet.* Crit. S. l. 4. c. 12. *Du Pin* 242. 6) de Fide ad Petrum (diaconum.) Est Fulgentii ruspensis. *Rivet.* l. c. *Aiff.* P. II. Apol. pro Mar. p. 368. *Du Pin* 230. 7) De Trinitate libri XV. finiti A. 416. In quibus auctor subtiliter ratiocinatur de modis explicandi illud mysterium. 8) De Genesi ad literam liber imperfectus. Scriptus A. 393. Est explicatio textus Geneseos a principio usque ad creationem hominis. Movet plures difficultates super singulis verbis, sibique facit obiectiones; sed saepe non respondet, aut si respondet, non tamen satis accurate id agit. Scriptus est hic liber contra Manichaeos ab Augustino nondum episcopo, quo ostenderet, historiam Geneseos, literaliter intellectam non esse absurdam & ridiculam, ut haeretici illi imaginabantur. *Du Pin* 214. 9) De Genesi ad literam libri XII. Coepti A. 401. & finiti A. 415. Explicat in iis historiam Geneseos, ab initio usque ad illa verba, ubi dicitur, quod homo fuerit eiectus e paradiso. Multas & hic movet quaestiones, nec tamen ad omnes respondet. Saepe etiam mysticum aut moralem affert sensum, qui non satis cum litterali convenit. 10) De Mirabilibus Scripturae S. libri III. Quorum primus continet mirabilia, quae recensentur in libris historicis V. T. secundus ea, quae narrantur in libris Prophetarum; tertius ea, quae memorantur in libris N. T. Sunt male scripti, & parvi usus. Auctor eorum non est Augustinus hipponensis, sed alius eiusdem nominis, & quidem cambrensis hibernus, qui, ut ex calculis eius patet, anno scripsit 657. *Cave* 172. *Du Pin* 217. 11) De agone christiano. Hic liber eundem habet scopum, ac Enchiridion ad Laurentium. Docetur in eo, pugnandum esse cum diabolo, & hunc vinci posse refrenatione affectuum & obedientia erga Deum, in primis autem fide, & merito Christi. Deinde percurrit articulos Symboli, & haereses oppositas reiicit. 12) De Opere monachorum. Hic liber est egregia satyra contra monachos nonnullos, qui sub praetextu dicti Christi, *Non oportere nos esse solicitos de crastino*, putabant, se esse exemptos ab omni labore, adeoque nihil aliud agebant, quam ut orarent, legerent, cantarent. Scriptus est circa annum 400. 13) De Spiritu & litera ad Marcellinum. Rationem denominationis huius libri, scripti A. 413. petiit Augustinus ex dicto Pauli *2. Cor.* 3, 6. *Litera occidit, spiritus autem vivificat.* Occasio autem scribendi fuit quaestio Marcellini comitis, ex libris de Meritis & remissione peccatorum

catorum deprompta hæc, Quomodo dixerit Augustinus, hominem auxilio gratiæ posse vivere sine peccato, cum tamen non extet exemplum ullius talis hominis? 14) De divinatione dæmonum. Ostenditur in hoc libro, quomodo nonnulla possint prædicere, quamvis sæpe fallant: & contra religionem christianam peccare, qui eos consulunt. Supponit autem, demones subtilissima habere corpora. Scriptus est hic liber inter annum 406. & 411. 15) De Spiritu & anima liber I. Est collectio locorum, ex pluribus auctoribus excerptorum, & tribuitur ab aliis Hugoni de S. Victore, ab aliis Algero leodiensi, monacho cisterciensi. *Cave* 173. *Du Pin* 231. 16) Speculum Scripturæ S. Non est commentarius aut opus peculiare in Biblia, sed simplex collectio locorum Scripturæ S. utriusque Testamenti, qui præcepta de moribus continent. Augustinus quidem scripsit eiusmodi librum; sed an hic ipse sit ille, non liquet, maxime cum loca Scripturæ citentur ex versione Hieronymi: dubium autem non est, quin Augustinus usus fuerit antiqua. 17) Quæstiunculæ de Trinitate. Sunt a quodam excerptæ ex Augustini de Trinitate libris. *Gerb* Patrol. 369. 18) De Benedictionibus Iacobi patriarchæ. Est fragmentum quæstionum *Alcuini* super Genesin, & reperitur etiam in tertio libro commentarii in Genesin, *Eucherio* lugdunensi tributi. *Du Pin* 217. 19) Sententiæ CCCLXXXIIX. Collectæ sunt a *Prospero* aquitanico ex Augustino. Idem Prosper etiam carmine hunc librum composuit. *Rivet*. l. 4. c. 12.

Tomo IV. Reliqua των διδακτικων, ut 1) De mendacio, ad Consentium, liber I. Scriptus A. 395. In quo negat, licitum esse aliquod mendacium, supponens, omne mendacium esse malum. 2) Contra mendacium, ad eund. Liber hic scriptus est A. 420. ad quæstionem Consentii, Annon liceat uti mendacio ad detegendum Priscillianistas, qui errorem suum mendacio & horribilibus exsecrationibus obtegebant. Augustinus autem utrumque improbat, videlicet nefariam Priscillianistarum praxin, & improbum Catholicorum nonnullorum, homines illius sectæ illicito medio detegere studentium, zelum. Interim in Retractationum libris fatetur S. Augustinus, libros istos de Mendacio esse difficiles ac intricatos, seque illos voluisse supprimere. 9) De fide & operibus liber I. Scriptus A. 413. In quo profligat nonnullos errores, (vide *Acta erudit*. A. 1688.

1688. p. 620.) deprehensos in libris sibi transmissis, videl. 1. Quosvis ad baptismum, sine examine, admittendos esse, qui eum desiderent. 2. Iisdem proponenda tantum esse dogmata fidei, non vero præcepta morum. 3. Fidelem baptizatum, in quocunque moriatur statu, & quantumcunque crimen perpetraverit, salvatum iri, dummodo per ignem transeat. 4) Quæstionum (in Pentateuchum) libri VII. Scripti eodem tempore, quo Locutionum libri VII. Ideo autem illos appellavit *Quæstionum libros*, quoniam ea, quæ ibi disputantur, magis quærenda proposuit, quam quæsita dissolvit: quamvis multo plura in eis ita sint pertractata, ut possint etiam soluta & exposita non immerito iudicari. 5) Quæstionum euangelicarum libri II. Sunt quædam expositiones locorum euangelii secundum Matthæum & Lucam, ad interrogationes non neminis ex tempore datæ, circa A. 400. 9) Quæstionum euangelicarum secundum Matthæum liber I. Qua occasione, ait *Erasmus* in Censura, fragmentum hoc revulsum sit a ceteris, non satis liquet. Stilus tamen & res congruunt Augustino, licet in libris Retractationum eius non meminerit. 7) De Consensu euangelistarum libri IV. Opus hoc magna cura & multo labore scriptum fuit circa A. 400. 8) LXXXIII. Quæstionum liber I. Natales suos debet anno 388. 9) XXI. Sententiarum liber I. A studioso quodam ex variis auctoribus, in primis autem Augustino, temere, nulloque ordine congestus. Ac sententiæ siue materiæ maximam partem sunt philosophicæ. 10) De diversis Qq. ad Simplicianum libri II. Sunt hi omnium primi, quos scripsit Augustinus episcopus. *Simplicianus* autem erat episcopus mediolanensis, Ambrosii successor. 11) De VIII. *Dulcitii* Qq. liber I. Scriptus inter annum 421. & 427. *Dulcitius* hic erat Tribunus in Africa. 12) Quæstionum LXV. Dialogus. Qq. hæ, propositæ ab Orosio, concinniorem habent ordinem, quam XXI. illæ n. 9. magisque theologicam materiam. Ex variis autem locis sunt depromptæ, primæ XII. e tractatu de Dei trinitate & unitate, qui auctori nostro falso tribuitur, nonnullæ e libro Augustini super Genesin, maxima pars ex *Eucherio*. 13) Quæstionum V. & N. T. liber I. Qui vulgo tribuitur *Hilario* diacono. Vide *Caveum* p. 173. & *Rivetum* Crit. S. l. 4. c. 13. Sed *Du Pinius* existimat, eas non esse unius auctoris. p. 218. 14) De cura pro mortuis gerenda, ad Paulinum, liber I. Scri-

ptus est ad respondendum quaestioni *Paulini*, episcopi nolani, propositae A. 421. An iuvet mortuum, sepultum esse in ecclesia alicuius martyris? 15) De catechizandis rudibus. Liber hic, scriptus ad instantiam *Deogratias*, diaconi carthaginiensis, anno praeter propter 400. monstrat, difficilius esse, quam vulgo creditur, bene docere religionem: et modum, quo olim docebatur, nobiliorem fuisse & ampliorem eo, qui Augustini tempore obtinebat. Nimirum docet Augustinus: 1. instructionem perfectam initium debere ducere á creatione mundi, & subsistere in tempore praesentis ecclesiae. 2. Omnia transferenda esse ad caritatem, & annitendum, ut is, qui docetur, credat, quod ipsi dicitur, ut speret, quod credit, et amet, quod sperat. 3. Aliter agendum esse cum eruditis, aliter cum idiotis. 4. Patefacit ea, quae solent creare fastidium auditoribus, & remedia contra id mali suppeditat. 5. Proponit, exemplorum loco, duos sermones eiusmodi informationis, alterum longiorem, breviorem alterum. 16) De incarnatione Verbi libri II. Extracti hi sunt ut plurimum ex libris *Origenis* de Principiis, & auctor ipsum allegat Augustinum. *Cave* 173. *Du Pin*, 242. 17) De trinitate & unitate Dei. Hic liber excerptus est ex scriptis Augustini tam genuinis, quam suppositiis. 18) De essentia divinitatis. Neque hic liber est Augustini; tribuitur autem modo *Ambrosio*, modo *Hieronymo*, modo *Anshelmo*, modo *Bonaventurae*, & nonnulla ex libro quodam *Eucherii* petita sunt. 19) De fide rerum invisibilium. Libellus hic ab aliis inter genuinos Augustini libros habetur, atque ita post annum 399. scriptus fuerit; ab aliis, & quidem *Erasmo* & *Lovaniensibus*, inter suppositios numeratur. *Du Pin* 223. Docetur autem in eo, credere nos multas res, quas non videmus, e. g. benevolentiam & amicitiam alterius: atque inde sequi, quod, qui tollit fidem, quae nos credere facit res invisibiles, plane evertat societatem humanam. 20) De substantia dilectionis. Liber hic compositus est e duobus parvis tractatibus, qui reperiuntur inter opera *Hugonis* de S. Victore. *Du Pin* 231. 21) De continentia liber I. Est sermo in Ps. 141, 3. 4. *Compone, Iehova, observa os meum*. Quo docetur, veram continentiam consistere in dominio affectuum, & ad vincendum eos necessariam esse gratiam. Taxantur & superbi, qui sua excusant peccata, & in primis Manichaei, qui culpam peccati attribuunt malae, quae in ipsis sit, naturae. *Erasmus* quidem ab-

abiudicat hunc librum Auguſtino, ſed *Bellarminus*, Patres *benedi-ctini pariſ.* & *Du Pinius* p. 224. adiudicant. Et iuxta hosce habitus eſt ſermo ille anno præter propter 395. 22) De patientia liber I. Etiam hic eſt tractatus, habitus, ſi Auguſtini eſt, (ceu credunt prædicti ſcriptores, reclamante rurſus *Eraſmo*) circa annum 418. *Du Pin* 229. 23) De bono viduitatis, ad Iulianam. Si & hæc epiſtola Auguſtini eſt, uti contra Eraſmum cum *Bellarm.* & *Benedictinis* pariſ. contendit *Du Pin* p. 226. ſcripta fuit A. 414. atque in ea docetur, ſtatum virginitatis præferendum eſſe maritali; neque tamen condemnantur nuptiæ vel ſecundæ, vel tertiæ. Statuit quidem auctor, magnum crimen eſſe, ſi quis poſt votum virginitatis animum applicet ad nuptias, & ſponſalia ineat, hæc tamen bona eſſe aſſerit & valide contracta, nec habenda pro adulteriis. 24) De vera & falſa pœnitentia. Liber hic non eſt Auguſtini, quamvis ſub eius nomine transſcriptus ſit in Decreta & Sententias, & allegatus a *Petro* bleſenſi. *Du Pin* 232. Nat. *Alexander* (in Veielii Diſſert. iſag. 151.) 25) De ſalutaribus documentis Exhortatio. Neque hic liber eſt Auguſtini, ſed, ex *Cavei* ſententia p. 173. Paulini aquileienſis. 26) De amicitia. Et hic eſt ſuppoſititius, nihilque aliud, quam epitome trium *Aelredi* abbatis rievallenſis eodem de argumento librorum, ab otioſo quodam facta. *Hulſemann.* Patrol. c. 5. p. 1060. *Cave* 173. 27) De ſermone Domini in monte libri II. Scripti circa annum 393. & continentes præcepta & conſiderationes morales, quæ extant in ſermone Domini, relato apud *Matth.* c. 5. 6. & 7. Et in ſecundo libro explicatur Oratio dominica. *Du Pin* 216. 28) Expoſitionis epiſtolæ Pauli ad Rom. inchoatæ liber I. Scriptus circa annum 394. Atque hic liber verſatur in expoſitione ſalutis, quæ exſtat ſub initium epiſtolæ ad Rom. Vnde colligere licet, quam amplus evaſiſſet hic commentarius, ſi fuiſſet continuatus: at vero operis difficultas & amplitudo effecit, ut Auguſtinus manum inde retraheret. 29) Expoſitionis quarundam propoſitionum ex epiſt. ad Rom. liber. I. Scriptus eodem, quo prior, tempore, ad quæſtiones a non nemine propoſitas. Quod ſi incautius interdum loquitur, quaſi videlicet initium fidei ſit ab homine, & non a gratia Chriſti, ſciendum eſt, ipſum Auguſtinum talia poſtea retractaſſe. 30) Expoſitionis epiſtolæ Pauli ad Galatas liber I. Scriptus circa idem ferre tempus. Atque in eo explicatur textus, ſine longis di-

 greſſio-

greſſionibus. 31) Annotationum in Iob liber I. Eſt explicatio literalis textus Iobi, ſed opus valde imperfectum: nam Auguſtinus notas illas adſcripſit margini textus, alii autem inde excerpſerunt; & quidem nonnunquam minus accurate, dum notas quasdam iunxerunt illis textus verbis, ad quæ plane non pertinent.

Tomo V. XXII. libri de Civitate Dei, cum comment. Io. Ludov. *Vivis*. Quibus præmittitur Vivis epiſtola dedicatoria ad HENRICVM VIII. Angliæ Regem, cum eiusdem reſponſoria. In qua non dicitur, uti quidem referunt Ephemerides quædam ad d. 15. Martii anni 1666. ipſum accipere Commentarios iſtos ut gratiſſimum munus omnium, quæ ſibi offerri poſſent, ſed gratos ſibi illos effeciſſe, ut prorſus dubitet, cui potiſſimum gratulari debeat, Vivi ne, cuius tam erudito labore tam egregium opus abſolutum ſit, an Auguſtino, qui diu mutilus & obſcurus ex denſiſſimis tandem tenebris luci datus, & priſtinæ reſtitutus ſit integritati, an toti poſteritati, cui hæ commentationes ingenti futuræ eſſent fructui. 2) Præfatio, in qua Vives operis huius, ſibi ab Eraſmo demandati, recenſet difficultatem & utilitatem. 3) Aliæ Præfationes duæ, quarum una agit de veteribus interpretibus huius operis, altera de Gothis, quid hominum fuerint, & quo Romam ceperint modo. 4) *Auguſtini* in libros de Civitate Dei ex ipſius Retractationum libro II. argumentum. Nimirum ſcripſit hos libros Auguſtinus contra paganos, qui capta ab ALARICO Gothorum rege Roma, culpam calamitatis in chriſtianam religionem transferebant, adeoque V. primis libb. refellit eos, qui deorum cultum ad felicitatem terrenam neceſſarium, V. ſequentibus eos, qui deorum cultum propter vitam poſt mortem futuram utilem ſtatuebant: reliquis XII. autem veritatem religionis chriſtianæ aſſerit, ita ut in iis utramque civitatem, mundi videlicet & Dei, iuxta earum ortum, progreſſum & finem deſcribat. Ipſum autem opus titulum a meliore accepit parte, Monarchisque CAROLO M. CAROLO V. & HENRICO VIII. in deliciis fuit, & unum ex operibus Auguſtini, ſi *Vivem* audire volumus, legendum eſt philologo. De eodem vid. Oct. *Ferrarius* Oper. var. T. I. 261. *Du Pin* 237. *Cren.* Exercit. I. de libr. ſcriptor. opt. 4. & Methodor. T. III. 376. Quædam tamen in eo ſunt aſſuta, quæ aliena videntur. *Rivet.* Crit. S. l. 4. c. 13. *Hülſem.* Patrol. c. 5. §. 3. p. 1061. Prodiit hoc opus Auguſtini ſeorſum cum Vivis Commen-

tariis

tariis Basileæ 1522. Parisiis 1555. & Hamburgi 1661. 4. sed hæc ultima editio vitiis scatet typographicis; & in editione Augustini, quam curarunt Lovanienses, Vivis commentarii, ut fertur, a Censoribus romanis castrati sunt, plurimique illorum loci, rigidis Pontificiis minus grati, inclemente manu abscissi: nec mirum, quia Index expurgatorius Annotationes istas, nisi expurgentur, legi prohibuit. *Cren.* Animadvers. P. XVII. 79. & T. II. Methodor. 206. *Wharton* in append. ad Caveum 130. Vide tamen etiam *Sainjore* Biblioth. crit. T. I. 261. Scripsit etiam Casp. *Barthius*, notante *Zeifoldo* ad Schraderi Biblioth. P. I. Z 3. Commentarios, eosque prolixos, in Augustinum de C. D. & Leon. *Coquaus* Notas, sed illi lucem non adspexerunt.

Tomo VI. Polemica, videl. 1) De Hæresibus, ad Quodvultdeum diaconum, liber I. Scriptus A. 428. In quo initium fit a Simonianis, & finis in Pelagianis, adeoque recensentur 88. Hæreses. Altera pars huius libri debebat agere de eo, quid sit hæresis; sed ob magnam difficultatem auctor tractationem istam, quæ potius recensionem hæresium antecedere debebat, omisit. Duæ ultimæ hæreses, Nestoriana & Eutychiana, ab aliquo adiectæ sunt. *Rivet.* l. 4. c. 14. 2) De V. hæresibus Oratio. Est sermo contra V. species hostium christiani nominis, nempe Paganos, Iudæos, Manichæos, Sabellianos & Arianos, tempore habitus illo, quo arianismus dominio gaudebat in Africa, ceu patet ex cap. 6. & 7. adeoque Augustinum non habet auctorem. *Du Pin* 241. 3) Concio ad catechumenos contra Iudæos, Paganos & Arianos. Hæc ipsa quoque eiusdem & temporis est & auctoris. *Du Pin* 242. 4) Oratio adversus iudæos. In qua probat Augustinus ex prophetiis, legem iudæorum debuisse habere finem, & mutari in legem novam, ac iudæos reiici, inque ipsorum locum vocari & assumi gentes. 5) De altercatione ecclesiæ & synagogæ Dialogus. Est opus alicuius iuris studiosi, qui se voluit exercere per processum, quem faciat Ecclesia contra Synagogam. 6) De utilitate credendi, ad *Honoratum*, liber I. Scriptus A. 391. eum in finem, ut Honoratum, amicum suum, ab errore Manichæorum liberaret & retraheret, qui ei spem fecerant monstrandi veritatem, sine auctoritate, per rationis lumen, atque adeo solo hoc medio eum deducendi ad Dei notitiam, liberandique ab omni errorum sorte. Docet igitur Augu-

stinus, necessarium esse, ut quis credat, antequam rem scientia complectatur. *Du Pin* 237. 7) Contra epistolam manichæi, quam vocant Fundamenti, liber I. Scriptus circa annum 397. In quo ostendit, manichæum, promittendo veritatem absque auctoritate, non proferre nisi falsa & absurda. 8) De duabus animabus, contra Manichæos. Hic liber scriptus est post priorem illum de Vtilitate credendi, & quidem contra aliquem errorem principalem istorum hæreticorum, qui erat, duas esse in homine animas, bonam videlicet, quæ sit a Deo, & a qua omne bonum proveniat, ac malam, quæ sit a natura tenebrarum, carnique propria: & quæ sit causa omnium errorum & malorum, quæ homo committit. 9) Contra *Fortunatum* quendam, Manichæorum presbyterum. Scriptum hoc est disputatio, habita Hippone Augustinum inter & Fortunatum A. 392. d. 26. Augusti & seq. de natura & origine mali: in qua Augustinus contra manichæum illum asserit, malum provenire ex abusu liberi arbitrii. Primo die manichæus satis bene se defendit, sed altero non potuit respondere ad obiectiones Augustini, prætendens, sese circa illas collaturum cum viris sectæ suæ primariis: sed ita confusus, mox urbe excessit. 10) Contra *Adimantum*, manichæi discipulum. In hoc libro, scripto A. 394. respondet obiectionibus Adimanti, eius libris comprehensis, de contradictionibus, quæ reperiantur in libris V. & N. T. atque ita conciliat apparentes illas contradictiones. 11) Contra *Faustum* manichæum libri 33. Huic operi, quod inter omnia alia contra Manichæos eminet, manum admovit Augustinus A. 400. idque divisum est in 33. Disputationes, in quibus proferuntur verba istius manichæi contra V. & N. T. cum solida eorum refutatione. 12) De actis cum *Felice* manichæo libri II. Disputatio hæc habita fuit Hippone per triduum mense Decembri A. 404. sed non nisi secundi & tertii diei Acta exstant. Ac tandem manichæus ille se convertit, & anathematizavit, ut ecclesiastico utar verbo, sectæ suæ principem. Neque hoc opus tam scriptum fuit ab Augustino ipso, quam exceptum a notariis. *Gerhard.* Patrol. 379. 13) Contra *Secundinum* manichæum liber I. In quo Augustinus respondet ad epistolam Secundini, quæ & hic præmittitur, adhortantis eum, ne amplius aggrederetur Manichæos, cum ipse eorum fuerit sectæ, seque ad eam pertraxerit. Augustinus igitur rationem reddit suæ conversio-

ſionis,& non nullosManichæorum errores Secundino detegit. 14) De natura boni, contra Manichæos, liber I. Scriptus A. 404. In quo monſtrat, Deum eſſe immutabilem, & creaſſe omnes eſſentias ſpirituales & corporales, quæ ſua natura ſunt bonæ: nec malum aliunde naſci, quam ex abuſu liberi arbitrii; Manichæos autem malum reputare, quod bonum, & bonum, quod malum eſt. 15) De fide, contra Manichæos. Hic liber non eſt Auguſtini, *Gerhard.* Patrol. p. 379. ſed *Euodii*, uzalenſis in Africa epiſcopi, teſtibus *Du Pinio* p. 242. & *Caveo* 173. 16) Contra adverſarium Legis & Prophetarum libri II. h. e. contra aliquem hæreticum Manichæis peiorem, qui in ſcripto quodam haud dubitabat negare, Deum feciſſe mundum, & dediſſe legem. 17) Contra Priſcillianiſtas & Origeniſtas, ad Oroſium liber I. Scriptus A. 415. Quo *Oroſius* conſulebat Auguſtinum de impietatibus Priſcillianiſtarum, & non nullis diſcipulorum *Origenis* erroribus. Auguſtinus igitur hoc in libello reiicit ſequentes errores: 1. animam humanam eſſe divinæ naturæ. 2. cruciatus dæmonum & hominum damnatorum habituros finem. 3. regnum Chriſti non fore æternum. 4. animas & angelos purificari in hoc mundo. 5. aſtra eſſe animata. 6. angelos peccare. 18) Contra ſermonem Arianorum liber I. Scriptus A. 418. Nimirum in illo Ariani ſermone, qui huic Auguſtini ſcripto præmiſſus eſt, continebantur multæ obiectiones contra divinitatem Filii & Spiritus S. 19) Contra *Maximinum*, Arianorum epiſcopum, libri III. Quorum primus exhibet colloquium ſ. diſputationem Maximinum inter & Auguſtinum, habitam Hippone A. 428. reliqui duo ſolutionem poſteriorum Maximini argumentorum, de quibus gloriabatur hæreticus, quod os obturaſſet Auguſtino, quippe quo in diſputatione fuerat loquentior. 20) Contra *Felicianum*, arianum, de unitate Trinitatis,ad Optatum,liber I. Hunc librum, ſiue dialogum inter Felicianum & Auguſtinum, Auguſtini eſſe, negant *Eraſmus*, & *Du Pin* 242. affirmante *Bellarmino*. 21) De bono coniugali, contra *Iovinianum* liber I. In quo oſtendit, coniunctionem maris & feminæ eſſe omnium antiquiſſimam & maxime naturalem, & quatuor coniugii bona ſiue commoda dari, 1. ſocietatem duorum ſexuum. 2. procreationem ſobolis. 3. moderatum veneris uſum, ex conſideratione infantum, qui ſunt naſcituri. 4. mutuam inter coniuges fidem. Concludit tandem, coniugium eſſe in ſe bonum, ſed u-

num

num ex illis bonis, quæ non debent expeti, quam maioris boni obtinendi, & magni mali evitandi caussa. 22) De sancta virginitate liber I. Hic & præcedens scripti sunt A. 401. Et in hoc quidem probare conatur Augustinus, virginitatem esse unum ex donis Dei excellentissimis, & humilitatem ad eius conservationem esse necessariam. Excellentiam virginum Deo consecratarum extollit exemplo B. *Mariæ* virginis, & tam eos refutat, qui condemnant nuptias, quam alios, qui eas æquiparant cœlibatui, quem tamen non præcepti, sed consilii esse affirmat. 23. De adulterinis coniugiis, ad Pollentium, libri II. *Pollentius*, ad quem hi libri A. 419. fuere scripti, credebat, licitum esse marito, non modo dimittere adulteram, sed & loco eius ducere aliam. Sed Augustinus, ex *Matth.* 19, 9. ac 1. Cor. 7, 39. contrarium probare laborat, videlicet post divortium non magis viro aliam licere ducere in uxorem, quam adulteræ, nubere alii. Libros hosce notis illustravit Io. *Schilterus.* 24) De Epicureis & Stoicis tractatus. 25. De eo, quod dictum est Mosi Ex. 3, 14. *Ego sum, qui sum*, tractatus. Hic & præcedens tractatus siue sermones sunt suppositititii, vel saltem dubii. *Hül. sem.* Patrol. c. 5. p. 1061. *Rivet.* p. 429.

TomoVII. reliqua Polemicorum, utpote 1) Contra partem *Donati*, Psalmus, seu Oratio soluta, quam Augustinus fecit verbis & terminis popularibus, ut statum controversiæ Catholicos inter & Donatistas rudibus proponeret: ac sub finem Donatistas inuitat ad pacem cum Catholicis. Alii negant hoc scriptum ab Augustino profectum esse. *Hülsem.* Patrol. c. 5. p. 1062. 2) Contra epistolam *Parmeniani* libri III. compositi A. 400. In quibus refutatur epistola Parmeniani, successoris Donati in sede carthaginiensi, ad Tychonium scripta, qua eum reprehendit, quod prædicaret, ecclesiam toto orbe esse diffusam, cum hæc, ex schismatici Parmeniani sententia, contaminata esset per communionem cum lapsis. 3) Contra litteras *Petiliani*, cirthensis episcopi, donatistæ, libri III. Primus liber potius est epistola ad Ecclesiam, scripta circa A. 400. in qua refutatur prima pars epistolæ Petiliani: in secundo articulatim refutatur integra Petiliani epistola: tertius oppositus est responsioni Petiliani ad Augustini epistolam illam, quæ primus huius operis liber dicitur. Duo autem hi posteriores libri scripti sunt A. 402. 4) Contra *Cresconium* grammaticum libri

libri 4. Exarati circa annum 406. Grammaticus ille ſtabat a partibus Donatiſtarum, & defenderat Petilianum, contra primum Auguſtini ſcriptum. Eum igitur refutat Auguſtinus tribus libris, retorquendo contra ipſum omnia, quae attulerat, argumenta, & in quarto eidem opponit negotium Maximinianiſtarum. 5) Contra *Gaudentii*, Donatiſtarum epiſcopi, epiſtolam libri II. Scripti A. 420. In primo reſpondet Auguſtinus ad binas Gaudentii epiſtolas ad Dulcitium perſcriptas, ac defendit rigorem contra Donatiſtas exercitum: in ſecundo ad Gaudentii eiusdem ſcriptum, quod vulgaverat contra primum illum Auguſtini librum. 6) De baptiſmo contra Donatiſtas libri VII. Scripti circa annum 400. In quibus refutat Donatiſtas, qui errorem ſuum de rebaptizandis iis, qui eſſent ab haeretico baptizati, palliabant auctoritate S. Cypriani. Auguſtinus igitur oſtendit, ſanctum illum patrem, ſi favet illorum errori, vita tamen & doctrina ſua ipſorum ſchiſma condemnare. Immo etiam rationes proſternit, quibus Cyprianus eiusque Collegae utebantur ad probandam iterandi haereticorum baptiſmi neceſſitatem. De unico baptiſmo contra *Petilianum* liber I. Scriptus poſt Diſputationem carthaginienſem. Primaria, quae in hoc libro tractatur, quaeſtio, eſt de valore baptiſmi ab haeretico collati. 8) De unitate eccleſiae contra *Petiliani* donatiſtae epiſtolam liber I. Liber hic eſt epiſtola, ſcripta ab Auguſtino [uti contra Patres benedictinos pariſienſes, de eo dubitantes, ſtatuit *Du Pin* p. 243] ad fratres ſuae diſpenſationis, ſeu Catholicos A. 402. contra Petilianum, conſtantinenſem Donatiſtarum epiſcopum, in qua oſtendit, veram Eccleſiam a ſuis ſtare partibus, eiusque notas & indicat, & Catholicorum, non vero Donatiſtarum coetui convenire docet. 9) Breviculus collationum cum Donatiſtis. Scriptus A. 412. de eo, quod dictum eſt in Collatione carthaginienſi trium dierum. 10) Poſt Collationem contra Donatiſtas liber I. In quo Donatiſtis oſtendere laborat, ipſos ab epiſcopis ſuis deluſos eſſe & ſeductos, reſpondetque ad effugia, quibus utebantur adverſus Marcellini ſententiam. Scriptus eſt A. 413. 11) Super geſtis cum *Emerito* Donatiſtarum epiſcopo Sermo. Habitus Caeſareae in Mauritania, ut Emeritum, in quem ibi inciderat, reduceret ad communionem Eccleſiae. 12) De geſtis cum *Emerito* liber I. Cum Auguſtinus nihil apud Emeritum efficeret ſermone ſuo, iniit cum eo in praedicta

Cæsarea d. 20. Septembr. A. 413. aut 418. [nam MSS. hic dissentiunt] collationem s. colloquium de eo, quod tractatum est in Collatione carthaginiensi, eumque per consequens valde ursit querelis Maximinianistarum, ita ut nihil amplius posset respondere. 13) Contra *Fulgentium* donatistam liber I. Falso tribuitur Augustino, prout demonstrat *Du Pin* p. 248. 14) De peccatorum meritis & remissione, ad *Marcellinum*, libri 3. Scripti A. 412. ut responderet ad quæstiones & controversias Pelagianorum, ipsi a Marcellino comite transmissas. In primis docet, necessarium esse baptismum infantum ad remittendum peccatum originis, & necessariam gratiam Christi, qui nos iustificet, quamvis non ita perfecte possimus implere legem Dei, ut non habeamus necesse dicere: *Remitte nobis debita nostra.* 15) De natura & gratia contra Pelagianos liber I. In quo, scripto A. 414. respondet ad librum Pelagii, a duobus religiosis, *Timasio* & *Iacobo*, secum communicatum, ac defendit necessitatem gratiæ Christi, ita tamen, ut naturæ, quæ per gratiam liberatur, atque ab ea dirigitur, nulla fiat iniuria. Parcit autem adhuc dum nomini Pelagii æque, ut in priore scripto. 16) De gratia Christi contra *Pelagium* & *Celestium* libri II. Scripti A. 418. In quibus ostenditur, *Pelagium* coram Albino, Piniano, & Melania, *Celestiumque* coram ZOSIMO Pont. rom. necessitatem gratiæ Christi confitentes, simulatores fiusse. 17) De nuptiis & concupiscentia ad *Valerium* comitem libri II. Quorum prior scriptus est A. 418. posterior A. 419. In priore respondet Augustinus ad hanc Pelagianorum obiectionem: Si concupiscentia est malum aliquod & effectum peccati; & omnes infantes nascuntur in peccato, quomodo probari potest coniugium, quod est effectus & scaturigo huius peccati? In posteriore refutat *Iulianum*, episcopum italicum, qui quatuor libros scripserat contra priorem illum Augustini librum, quorum excerpta aliqua ad manus hipponensis episcopi pervenerunt. 18) Contra duas epistolas Pelagianorum ad Bonifacium libri IV. Eas BONIFACIVS R. P. transmisit Augustino, & altera quidem scripta erat a *Iuliano* pelagiano ad Bonifacium, altera ab 18. eiusd. sectæ episcopis Thessalonicam. 19) Contra *Iulianum* pelagianum libri VI. Scripti circa annum 424. postquam Augustinus integros quatuor Iuliani accepit, & animadvertit, excerpta eorum, quæ antea ad ipsum pervenerant, non satis fideliter facta esse.

Oppo-

Opponit ibi testimonia SS. Patrum, in communione ecclesiæ demortuorum, calumniis Iuliani, & in specie agit de peccato originis, de concupiscentia, de falsitate virtutum ethnicorum, de necessitate baptismi & gratiæ. 20) De anima & eius origine libri IV. Scripti A. 419. contra *Victoris*, alias dicti *Vincentii*, presbyteri cæsariensis mauritani, libros II. Augustino oppositos, in quibus statuebat, nihil facilius esse, quam animæ originem determinare, videlicet, creari illam a Deo. 21) De Prædestinatione & gratia liber I. Non est Augustini, ut præter alios probant *Bellarm.* de Scriptor. eccles. p. 104. *Vossius* Hist. pelag. l. 1. c. 16. & *Gerhard.* Patrol. p. 382. neque etiam Fulgentii, ut contra Raynaudum probat *Du Pin* Tomo V. p. 31. 22) *Prosperi* epistola (alias in Tomo Epistolarum 255. vel 277.) ad Augustinum de reliquiis pelagianæ hæreseos. 23) *Hilarii* [non arelatensis, sed syracusani, cum Prospero facientis, qui e Galliis ad Augustinum scripsit. *Acta erud.* A. 1713. 245.] epistola [numero 226. vel 278.] ad eundem eadem de materia. Duæ istæ epistolæ scriptæ sunt A. 429. post promotionem Hilarii ad episcopatum arelatensem. 24) De prædestinatione sanctorum, & dono [non bono] perseverantiæ libri II. *Acta erud.* l. c. Sunt epistolæ scriptæ anno eodem ad Prosperum illum & Hilarium: in quibus docet Augustinus, fidem ac perseverantiam esse donum Dei, ac fidei perseverantis intuitu prædestinationem esse factam. 25) De prædestinatione Dei. Liber hic nec stilo, nec doctrina conformis est Augustino. *Bellarm.* p. 104. *Vossius* l. c. 26) De gratia & libero arbitrio ad *Valentinum* liber I. Scriptus A. 427. occasione controversiæ ortæ apud monachos adrumetinos, quorum aliqui sic gratiam defendebant, ut negarent hominis liberum arbitrium; alii autem defendendo liberum arbitrium, gratiæ vim inferebant, supponentes, dari gratiam iuxta merita. Hunc errorem itaque evertere laborat Augustinus, docens, initium fidei & bonæ voluntatis esse effectum gratiæ. 27) Ad eundem de correptione & gratia liber. In quo respondet Augustinus ad obiectionem hanc quorundam ex illis monachis: Si quis non potest facere bonum sine divina gratia, nemo erit reprehendendus aut corrigendus, quoniam non est in ipsius viribus, ut faciat bonum, cum gratia ipsum deficiat, neque eam possit mereri. Nimirum ostendit, 1. fieri posse, ut Deus illius, qui reprehenditur, cor tangat: 2. eos, qui peccant,

ſponte ſua peccare, nec coacte; neque etiam conqueri poſſe de gratia ſibi non collata, cum Deus eam debeat nemini. 28) Ad articulos ſibi falſo impoſitos reſponſio. *Fulgentio* & *Bellarmino* teſtibus hæc reſponſio Proſperi eſt; Martinus *Chemnitius* autem P. I. Loc. c. 8. de cauſa peccati p. 157. putat, Auguſtinum capita reſponſionum conſignaſſe. 29) Contra Pelagianos Hypognoſticon (i. e. Subnotationum) libri VI. Neque hi ſunt Auguſtini, utiles tamen, & eruditi, ac vetuſti auctoris, ait poſt *Eraſmum Bellarminus* p. 104. *Du Pinius* cum quodam Patrum benedictinorum, qui editionem curarunt Auguſtini, & Seraphino *Piccinardo*, ordinis Prædicatorum, eos tribuit *Mario* Mercatori. p. 256. *Voſſius* l. c. notat, eccleſiam lugdunenſem eos non vocare Hypognoſticon, ſed ὑπομνηστικὸν, hoc eſt, Memoriale, eo quod paucis in memoriam revocent, quæcunque apud Auguſtinum fuſe adverſus Pelagium & Celeſtium diſſeruntur. Et quidem de V. Qq. inibi diſputatur, negaturque contra illos, I. Adamum, ſive peccaſſet, ſiue non peccaſſet, moriturum fuiſſe. 2. Peccatum eius nemini, niſi ſoli nocuiſſe ipſi. 3. Poſſe hominem per liberum arbitrium, tanquam per ſe, ſibi ſufficienter implere, quod velit: vel etiam meritis operum a Deo gratiam unicuique dari. 4. Libidinem naturale eſſe bonum, nec in ea eſſe, quod pudeat. 5. Parvulos baptizatorum filios non trahere originale peccatum, neque perdituros vitam æternam, ſi ſine ſacramento baptiſmi ex hac vita migraverint. Liber ſextus a reliquo corpore ſeiungendus eſt, utpote nec auctoris, nec commatis eiusdem. 30) De perfectione iuſtitiæ contra *Celeſtium* liber I. Scriptus circa A. 418. in eoque reſpondet ad obiectiones Celeſtii, propoſitas ſub nomine Definitionum contra opinionem Catholicorum, defendentium, quod nec fuerit, nec futurus ſit homo, qui pervenerit ad tantam perfectionem, ut nunquam offenderit Deum. Auguſtinus igitur demonſtrat, tantam perfectionem ne quidem ſanctis Dei hominibus competiiſſe; multo igitur minus ſolis liberi arbitrii viribus homines eo aſcendere poſſe.

Tomo IIX. Enarrationes in *pſalmos myſticos*. Dicendum potius, *myſtica*, quippe quæ non literalem, ſed myſticum & moralem pſalmorum expoſitionem tradunt. Auguſtinus non ordine continuo eos tractavit, ſed diverſis temporibus, quibus vel presbyter erat, vel epiſcopus, & diverſo modo. Quaſdam enarrationes in

muſeo

museo suo concepit & scripsit, quasdam prædicavit. Et in hoc dictionis genere, ait *Erasmus* in præfatione, multa dantur auribus imperitæ promiscuæque multitudinis. Enarrationibus hisce in nostra editione præmittitur Præfatio alicuius recentioris, quam excipit Augustini in librum Psalmorum prologus. Apud *Blount* p. 272. legitur, Augustinum nostrum nunquam infelicius in scripturis S. versatum esse, quam in Psalmorum enarratione: & *Sixtus* sen. Bibl. S. l. 4. p. 257. notat, *Hieronymum* in epp. ad Augustinum desiderasse in hisce enarrationibus explicationem iuxta hebraicæ veritatis puritatem, & græcorum expositorum, suamque ipsius sententiam: nam genus expositionis ubique allegoricum duntaxat esse, & morale. Videantur etiam *Du Pin* 218. *Cave* 171. *Gerhard.* Patrol. 384. & *Sainjore* Biblioth. crit. T. III. 467.

Tomo IX. farrago quædam rerum, videlicet tractatus in N. T. opuscula quædam inflammantia affectum pietatis, & concionalia de variis argumentis. Sunt autem 1) In euangelium *Ioannis* Tractatus 124. dicti, ut videtur, A. 416. & 417. Sed præfatio incerti est auctoris. *Cocus* in Censura 361. 2) In epistolam (primam) *Ioannis* expositio, sive Tractatus X. Quibus, post festum paschale habitis, interrupit conciones illas in eiusdem Ioannis euangelium. 3) In *Apocalypsin Ioannis* Homiliæ XIIX. Sunt epitome notarum in Apocalypsin, excerptarum ex Commentariis non *Tichonii* donatistæ, sed *Victorini*, *Primasii*, & *Bedæ*, & dispositarum in forma Tractatuum seu sermonum. *Du Pin* 218. 4) Meditationum liber I. Complures earum tribuuntur S. Anshelmo, tribuendæ potius, ex *Du Pinii* sententia p. 231. *Ioanni* abbati fescampensi, qui vixit sæc. XI. tempore HENRICI III. Imp. 5) Meditationum liber alius, seu de diligendo Deo. Liber est pius & eruditus, iudicio *Erasmi*: quanquam phrasis plurimum discrepet ab augustiniana. At Patres *benedictini* parisienses utrumque Meditationum librum Bernhardo recentiorem esse volunt. 6) Soliloquiorum animæ ad Deum liber I. Compositus ex locis Soliloquiorum & Meditationum S. Augustini, nec non ex libris *Hugonis* de S. Victore. In eodem reperies caput I. Concilii IV. lateranensis, habiti A. 1198. *Du Pin* 231. 7) Manuale. Confectum est ex operibus *Anshelmi*, *Bernhardi*, *Hugonis* de S. Victore, & *Alcuini*, nec non *Augustini*, *Cypriani*, *Gregorii*, & *Isidori* hispalensis. *Du Pin* ibid. 8) De triplici habitaculo. Videli-

cet summo,imo,& medio: quorum summum Regnum Dei vel cœlorum dicitur,imum Infernus,mediumMundus præsens, vel orbis terrarum.Et hunc librum pius & otiosus quidam, non tamen Augustinus consarcinavit. 9) Scala paradisi.Constans 4. gradibus, qui sunt: Lectio, Meditatio, Oratio, Contemplatio.Sub finem quoque ostenditur, 4. esse caussas retrahentes nos ab his 4. gradibus. Neque hic liber est vel Augustini, vel Bernhardi, quamvis in huius etiam operibus reperiatur, sed *Guidonis* carmelitæ, qui vixit sec. XIV. *Du Pin* 231. 10) De XII. abusionum gradibus. Quorum primus est, si sine bonis operibus sapiens & prædicator fuerit: secundus, si senex sine religione: tertius, si adolescens sine obedientia: quartus, si dives sine eleemosyna: quintus, si femina sine pudicitia: sextus, si dominus sine virtute, h. e. animi interiore fortitudine: septimus, si christianus contentiosus: octavus, si pauper superbus: nonus, si rex iniquus: decimus, si episcopus negligens: undecimus, si plebs sine disciplina: duodecimus, si populus sine lege. Non magis autem hic liber ab Augustino profectus est, quam a Cypriano. Pamelius in codice quodam MSto præfixum reperit *Eberhardi* nomen: in aliis codicibus *Patricio* adscribitur. *Erasmo* videtur esse boni cuiuspiam laici. Certe antiquior est *Iona*, aurelianensi episcopo, qui eum excitat, vixitque seculo IX. 11) De contritione cordis. Liber hic excerptus est ex Meditationibus, quæ tribuuntur *Anshelmo*. 12) De cognitione veræ vitæ. Neque hic liber est Augustini, sed, *Erasmi* iudicio, alicuius monachi, tironis theologiæ, qui, quantum in philosophia scholastica profecisset, voluit eo dare specimen. *Du Pinius* p. 231. & *Benedictini* paris. eum tribuunt *Honorio*, augustodunensi presbytero, qui vixit sec. XII. 13) Speculum. In quo tractatur de Dei spiritualitate ac indivisibilitate, omnipræsentia, creatione, cultu, magnitudine & latitudine, immutabilitate, ac trinitate personarum. Citatur in eo *Boëthius*, florens seculo VI. Pars huius libri est confessio fidei, quam Chiffletius edidit sub nomine *Alcuini*. 14) De vita christiana. In quo docetur, quis sit christianus, & quomodo eum vivere deceat erga Deum & proximum, & quod fides sine bonis operibus non iuvet. Auctorem hic liber habet, *Holstenii* iudicio, qui & singularem eius editionem dedit, *Fastidium*, natione anglum. Idem placet *Du Pinio* 231. 15) De assumptione B. Mariæ virginis. Est sermo

mo auctoris alicuius seculi circiter XII. qui docet, Mariam virginem esse in cœlo tam corpore, quam anima. Confer *Riveti* Crit. sac. l. 4. c. 15. 16) De disciplina christiana. Docetur hoc libro 1. quid sit bene vivere. 2. quæ sit merces bonæ vitæ. 3. qui sint veri christiani. 17) De X. chordis liber. Est sermo, in quo agitur de præceptis decalogi. 18) De cantico novo. Est & hæc concio, sed notha, in qua urgetur novitas vitæ, ac perstringitur error Manichæorum, Arianorum, & Pelagianorum. 19) De contemptu mundi. Est sermo, sed non Augustini, ut *Erasmus* iudicat, in eoque dicitur de duplici mandatorum genere, de rasione clericorum, de capitibus clericorum diuino cultui assistentium non velandis, quid mundanis contemptis sit quærendum & amandum, ac de paupertatis voluntariæ felicitate. 20) De vanitate seculi. Hic sermo insertus est alteri de Vita christiana. 21) De obedientia & humilitate. Neque hic sermo est Augustini, immo ne pilum quidem habet docti hominis. 22) De bono disciplinæ sermo. Et ipse nothus. *Du Pin* 230. A nonnullis tribuitur *Valeriano*, episcopo cemelensi, seu cemeliensi, qui vixit tempore Hilarii arelatensis sec. V. *Rivet.* l. 4. c. 15. *Cave* 174. 23) De visitatione infirmorum libri seu Sermones II. Continent præcepta sive instructiones, quomodo pastores erga infirmos se gerere debeant: sed sunt recentioris ætatis, quam qua vixit Augustinus. 24) De consolatione mortuorum, seu super mortuis, libri siue sermones II. Sunt eiusd. farinæ, & forsassis eiusdem auctoris. 25) De quarta feria siue cultura agri dominici sermo, ad *Matth.* XIII, 3-8. Dubitant *Patres benedictini*, an Augustini sit: *Erasmus* putat, esse locutuleii cuiuspiam. 26) De cataclysmo (seu de diluvio) sermo. Habitus est ad catechumenos, atque in eo agitur de mysteriis baptismi, item de mysteriis paschalibus in baptismo complendis. Sed dubius videtur prædictis *Patribus*, & *Erasmus* pronunciat, nihil habere Augustini. 27) De tempore barbarico (seu de persecutione, quam contra fideles tunc exercebant barbari) sermo. Idem de hoc iudicant prædicti auctores. 28) De sobrietate & virginitate Sermo. *Du Pinio* dicitur satis bonus, & satis antiqui auctoris; *Erasmus* vero auctorem non agnoscit pro erudito. 29) Speculum peccatoris. Neque hic sermo est Augustini. *Du Pin* 231. 30) De pœnitentiæ medicina lib. unus. Hic non omnino ineptus est, sed plurimum discrepans ab Augu-

stino

stino, quemadmodum & sequens. 31) De utilitate pœnitentiæ. Est idem cum sermone 27. Homiliarum L. *Cocus* in Censura p. 361. 32) De conflictu vitiorum & virtutum liber I. Est Ambrosii Autperti sive *Ausberti*, monachi benedictini, qui vixit sec. IIX. *Cave* 174. *Olear.* P. I. 97. 33) De 4. virtutibus caritatis tractatus. Quod nempe caritas omnia toleret, omnia credat, omnia speret, omnia sustineat. Idque probat auctor exemplis scripturæ S. sed non est Augustinus. 34) De laudibus caritatis tractatus. Neque vero hic, iuxta *Erasmum*, est Augustini: dubitat etiam de eo *Bellarminus.* 35) De honestate mulierum liber I. In quo agitur de periculo tentationibus se exponentium, christianorum communibus martyriis, & peccatorum periculosissimo statu. A *Riveto* accensetur libris supposititiis. 36) De pastoribus liber I. 37) De ovibus liber, seu Homilia. In illo de pastorum, in hac de ovium officio agit Augustinus: uterque autem liber est commentatio in *Ezech.* caput XXXIV. 38) De Symbolo fidei ad Catechumenos, libri seu Sermones IV. *Erasmus* omnes hos 4. Sermones Augustino tribuit, *Du Pinius* vero cum *Benedictinis* duntaxat primum, reliquos tres discipulo alicui sancti patris. Quamquam & de primo non plane certi sunt, quia in eo est articulus de vita æterna, qui tamen non reperitur in libro de Fide & Symbolo, qui extra controversiam est Augustini. 39) De convenientia X. præceptorum & X. plagarum liber I. seu Sermo. Iuxta *Erasmum* & *Caveum* p. 171. Augustini est; sed *Rivetus* supposititiis annumerat. 40) De rectitudine catholicæ conversationis tractatus. Non est Augustini, neque de eo certi quid habet *Bellarminus.* *Coc.* 360. 41) De utilitate ieiunii. 42) De urbis (Romæ) excidio. Auctor eius vocatur in dubium. 43) De creatione primi hominis. 44) De arbore scientiæ boni & mali. 45) De pugna animæ. Nullus trium horum tractatuum genuinus est Augustini fœtus. *Du Pin* 230. *Rivet.* l. 4. c. 15. 46) De antichristo liber seu epistola. Spuriis accensetur a *Cave* p. 174. & in codice MS. archiepiscopi cantuar. auctor vocatur *sapiens quidam.* Fit in eo mentio Imperii a Græcis ad Francos delati. 47) Psalterium, quod matri suæ composuit. Est oratio, aut potius imprecatio e psalterio congesta. In MSto aliquo Regis Galliæ tribuitur *Ioanni* Papæ, (at cui?) *Du Pin* 232. 48) Super *Magnificat* expositio. Est fragmentum tractatus *Hugonis* de S. Victore super hoc Canticum. *Du Pin* ibid.

Tomo

Tomo X. reliqua tractata apud populum, videlicet 1) de verbis Domini apud IV. euangelistas Sermones LXIV. e quibus spurii sunt tertius, 14. 18. 19. 20. 22. 25. 28. 29. 30. 37. 38. 41. 47. 49. 50. 52. 54. 56. 57. 58. & quidem 14. est *Eradii* presbyteri, 19. *Maximi* taurinensis, & 28. *Ambrosii* mediolanensis. *Hülseman.* Patrol. c. 5. p. 1062. *Cave* 171. 2) de verbis apostoli Homiliæ XXXV. in quibus textus apostolici explicantur. Spuriæ in iis sunt 1. 10. 15. 24. 25. (quæ est *Maximi* inter Ambrosianas novas) 26. 27. 32. 33. 34. 35. 3) Homiliæ L. E quibus tantum septem a *Possidonio* agnoscuntur pro augustinianis, nimirum 10. 11. 28. 32. 44. 45. 50. 4) Homiliæ de tempore CCLVI. Inter quas 11. 37. & 128. sunt *Maximi*, 15. *Seueriani* vel *Fulgentii* 33. & 63. *Leonis* I. 48. *Hilarii*, *Ambrosii* & *Augustini*, 68. 77. 117. 226. 228. 229. 242. *Ambrosii*, 118. *Maximini*, 120. 136. 138. 156. 176. *Eusebii*, 125 ta Damasi Symbolo apud Hieronymum congruit, 130. *Chrysostomi*, 137. *Gregorii* I. & 191. *Pelagii.* 5) Homiliæ de sanctis LI. Quarum 1. & 18. sunt *Fulgentii*, 22. *Petri* rauennatensis, 26. 31. 33. *Ambrosii*, 27. *Maximi*, 35. *Fulberti*, 36. *Eusebii* vercellensis, 37. *Alcuini* presbyteri, 47. *Leonis* I. Quicunque autem Sermones Augustinum habent auctorem, ii non sunt scripti artificiose & methodice, sed ad modum familiarium, adeoque eloquentiæ Patrum græcorum neutiquam æquiparandi. *Du Pin* 219. 6) Sermones LXXVI. ad fratres in eremo. Hi sunt, iuxta *Caveum*, insulsi alicuius impostoris; 52. tamen & 53. de disquisitione Clericorum Augustino accensendi. Atque impostor ille hoc agit, ut ordinem, qui Augustinensium dicitur, orbi commendet, orationem consarcinans ex B. *Augustino*, ut *Erasmus* in Censura iudicat.

Iam hic apponenda sunt, quæ alii observarunt.

T. V. in Comment. *Viuis* ad l. 1. c. 2. p. 2. b. Hoc palladium vulgo conspectum est *Heliogabalo* Imperatore incensa æde Vestæ. *Herodianus.*	Non Heliogabalo, neque etiam Herodianus hoc dicit, sed COMMODO Imperatore. *Crenius* Animadv. P. V. 236.
Lib. X. c. 12. p. 84. b. Sicut in omnibus sanctis suis *eius quæ* temporaliter fiunt iussa, æterna eius lege inspecta.	P. *Dionysius* werlensis Philanth. vind. III. legi vult, *eiusque.*

Lib. XV. c. 16. p. 128. b. Primorum hominum filii viri sorores suas coniuges acceperunt: quod profecto quanto est *antiquius, compellente necessitate*, tanto postea *factum est damnabilius*, religione prohibente.

Eget explicatione illud Augustini dictum: an est enim aliquod necessitatis genus, quo *res per se & simpliciter nefaria licere incipiant?* minime profecto. quum enim iuberet Dominus propagari genus humanum, nec plures simul feminas condidisset, satis intelligitur, hanc *fuisse ipsius voluntatem*, ut fratri ex sorore sobolem tollere fas esset. Theod. *Beza* tract. de Repud. & divort. p. 38. *Brunnemannus* Iur. eccles. l. 2. c. 16. p. 625.

Lib. XXI. c. 5. p. 198. b. *In Cappadocia* perhibent *vento equas concipere*, eosdemque fœtus non amplius triennio vivere.

Hoc ipsum etiam de Hispania tradunt veteres, quamvis omnino fabulose, ut a *Iustino* agnitum l. 44. c. 3. Sed *viro sancto Solinus imposuit*, qui in cap. de Cappadocia equabus id ipsum tribuit, suppresso loci nomine hoc miraculo celebrati. *Bochart.* Hierozoici l. 2. c. 9. p. 160. Adde notam *Bernecceri* in citatum Iustini locum.

Vives in Annot. ad præcedentem Augustini locum p. 199. a. *Sic Solinus in descriptione Cappadociæ.*

At Solinus equarum sic concipientium regionem non nominat. *Bochart.* l. c.

Tomo X. in Sermone LIII. in euang. secund. Ioannem p. 45. *Pene* quidem sacramentum omnes corpus eius *dicunt*.

Legendum iuxta *Pellison*, dans les Reflex. sur le differ. de la Religion P. IV. 107. hoc modo: *Pene* quidem sacramentum omnes corpus eius *dicuntur*.

Aurelius *Augustinus*, Patricio patre, matre *Monica* natus Tagastæ in Numidia A. 354. Romam venit A. 383. & anno insequente Mediolanum, ubi cum *Ambrosii* verba captaret, res invenit: nam manichæismo relicto baptizatus est ab Ambrosio A. 387. Post matris Monicæ obitum in Africam rediit, & a *Valerio* episcopo hipponensi creatus est presbyter A. 391. factus tandem, sed invitus & repugnans, ex coëpiscopo eiusdem successor in munere episcopali; idque factum A. 395. Cum ecclesiam diu rexisset inusitata vigilantia & prudentia, tandem, irrumpentibus in Africam Gothis & Vandalis, atque ipsum Hipponem regium, ubi episcopus sedebat, obsidentibus, inter lacrymas & suspiria, 76. annorum senex, ad meliorem vitam migrauit A. 430. Vide *Vitam* huius patris, quæ eius operum editioni parisiensi subiungitur, & in *Actu erud.* A. 1701. 251. recensetur; itemque eiusdem *Vitam* a *Godauio* episcopo grassensi conscriptam, & Lugduni editam A. 1685. 8. Ingenio erat admodum vasto, polito, & acuto. In pleraque mysteria magis ratiocinatus est, quam ullus auctor ante ipsum; plures quæstiones prius non motas agitavit, longeque sæpius abiuit ab eorum sententia, qui ipsum antecesserant, & plurimas opiniones, quæ meram habebant probabilitatem, attulit, inde fortassis, ut *Cicero* circa philosophiam, *magnus opinator* dicendus. Opiniones tamen suas modeste protulit, aliisque liberum dissentiendi arbitrium permisit. Melior erat disputator, quam interpres scripturarum: disputavit autem contra Manichæos, Donatistas, Arianos, & Pelagianos. Multo facilius & tersius, quam polite & eleganter scribebat: multum enim africitatis habet in contextu dictionis. Ebrææ linguæ plane rudis erat, græcæ autem, ut ipse fatetur L. 2. contra lit. Petiliani c. 38, perparum assecutus, & prope nihil. Interim maximam fere auctoritatem nactus est non tantum apud Romanocatholicos, sed etiam apud Protestantes; cuius rationem ostendit C. *Thomasius* in Cautelis p. 162. Epitomen Augustini edidit Io. Piscatorius. Ceterum de eo vide *Erasmum* in ep. dedicat. *Gerhardum* Patrol. 359. *König* 72. *Magirum* 92. *Blount* 270. G. *Arnold*, P. I. lib. V. c. 3. C. *Thomas.* disp. de hæresi p. 4. *Biblioth. schrader.* P. I. A a 5. *Kortholt* Aufmunterung 75. G. *Calixtum* in prooem. ad libb. Augustini de D. C. p. 17. *Cren.* de Singular. scriptor. 38. *Burnet.* de Prædestinat. n. 12. & *Launovium* in Epp.

Io. Lud. *Vives*, valentinus hispanus, latinas & græcas litteras, quas Lovanii didicerat, ibidem docuit. In Britanniam secedens, Oxonii Doctor iurium creatus, & in Collegio corporis Christi commoratus est. Postea HENRICI IIX. Regis filiam Mariam in bonis litteris ac sapientiæ studiis, & præcipue in pietate informauit, multamque sibi laudem acquisiuit, donec Regis iram, propter improbatum eius divortium, aduersus se concitaret, qua factum, ut VI. menses custodiæ fuerit liberæ mancipatus. Inde autem liberatus Brugas se contulit, ibique uxore ducta proli procreandæ librisque scribendis operam dedit, ærumnosa hac vita defunctus A. 1536. vel. 1537. æt. 48. variæ vir doctrinæ, & sapientiæ prope incomparabilis, stili autem duriusculi. Hinc vulgo tribuebant *Budeo* ingenium, *Erasmo* dicendi copiam, & *Vivi* iudicium. In critica tamen sæpissime lapsus est. Opera eius prodierunt Brugis A. 1553. & Basileæ 1560. eaque repræsentat *Wharton* in Append. ad Caveum p. 129. inter quæ hæc sunt theologica: (non enim melior erat philologus, philosophus & ICtus, quam theologus) Genethliacon I. Christi, Clypeus I. Christi, eiusdem Triumphus, Virginis deiparæ oratio, Meditationes in psalmos VII. poenitentiales, de Passione Christi in psalmum 37, Exercitationes animi in Deum, Comment. in orationem dominicam, Precationes & meditationes quotidianæ ac generales, de sudore I. Christi Sacrum diurnum, Concio de nostro & Christi sudore, de Officio mariti, de Institutione feminæ christianæ, de Concordia & discordia in humano genere, de Purificatione, de Subventione pauperum, de Communione rerum, &, quos ultimo omnium scripsit, de Veritate fidei christianæ libri V. Ceterum de Vive legi possunt *König* 850. *Magirus* 799. *Blount* 519. *Acta erudit.* A. 1705. 256. *Olear.* P. II. 231. *Io. Gerhard.* Conf. cathol. 11. Mart. *Beer* von Anruff. der Heiligen 152. Val. *Alberti* Defens. aug. conf. 594. *Erasmus* passim in Epp. suis, & Io. Thom. *Freigius* in præfat. ad Dialogos seu Colloquia Vivis, eundem commendat a pietate & eruditione. Quod autem speciatim ad Commentarium in Augustini de C. D. libros attinet, multum ille ab eruditis & sapientibus viris semper laudatus fuit, atque adhuc laudatur. Nicol. *Antonius* in Biblioth. hispan. vocat doctum: *Sixtus* sen. Biblioth. S. l. 4. p. 334. nobilissimas lucubrationes, docte prorsus & accurate perscriptas, in quibus summam eloquentiam

 cum

cum abſolutiſſima eruditione & chriſtianiſſima pietate coniunxerit: *Scaliger* in Scaligeran. 411. optimum, ſi ſpectemus illud ſæculum: *Neander* P. I Geograph. eruditiſſimum: *Hulſemannus* Patrol. 1061. egregium: *Crenius* Animadv. P. IV. 213. diffuſum eruditionis viveſinæ campum: *aliique*, teſte Philippo *Caroli* Animadv. in Agell. 5. tam bonum, quam vinum poteſt eſſe dominicum & conſulare. Et nihilo minus hic liber initio, ob invidorum technas & calumnias, ut hodieque fieri ſolet, vix reperit emptorem, ſicut *Eraſmus* ex ipſo audivit Frobenio, idque teſtatum reliquit in ep. 721. p. 842. hoc addens, videri hinc etiam in Muſarum rebus fortunam regnare.

XLV.

LEO M. MAXIMVS taurinenſis, PETRVS chryſologus, FVLGENTIVS ruſpenſis, VALERIANVS cemelienſis, AMADEVS lauſannenſis, ASTERIVS amaſenus, ex editione Theoph. *Raynaudi*, qui varia addidit, nec non PROSPERI aquitanici opera omnia. Cum *Raynaudi* Cenſura inofficioſæ cenſuræ contra Dd. lovanienſes, librum de prædeſtinatione & gratia Fulgentio abiudicantes. Lugduni 1672. Iam ſingulorum ſcripta ordine ſunt nobis recenſenda.

LEONIS magni 1) Sermones p. 1. videlicet in anniverſario die aſſumtionis ſuæ ad pontificatum III. de collectis & eleemoſynis V. de ieiunio Xmi menſis & collectis ac eleemoſynis VIII. in feſtum nativitatis Chriſti X. in epiphaniam IIX. de quadrageſima XII. de paſſione Domini XIX. de reſurrectione Domini II. de aſcenſione Domini II. de pentecoſte III. in ieiunio pentecoſtes IV. in nativitate apoſtolorum Petri & Pauli II. (ſed horum poſterior depromtus eſt ex tertio aſſumtionis ad pontificatum. *Du Pin* T. IV. 162.) in octavam apoſtolorum Petri & Pauli. Ita quidem habet titulus; ſed ipſa Sermonis materia videtur indicare, habitum fuiſſe, poſtquam Roma a Vandalis fuit liberata: in natiuitatem ſanctorum VII. fratrum maccabæorum: in feſtivitatem S. *Laurentii*: de ieiunio ſeptimi menſis IX. contra hæreſin *Eutychis*: de transfiguratione Domini: in feſtum omnium ſanctorum: in natalem S. *Vincentii*. Hic autem ſermo eſt ſuppoſititius, iudice *Du Pin* 163. de martyribus, *auctoris incerti*. 2) Epiſtolæ decretales CX. p. 97. Vbi de Sermonibus antea memoratis & Epiſto-

lis decretalibus notandum, auctorem eorum non esse Prosperum, ut sibi persuadet *Antelmus*, sed ipsum Leonem. *Du Pin* 120. 156. In Epistolis multa sunt siue Pontificis, fimbrias suas extendentis, siue aliorum Pontifici adulantium; interim illæ legi merentur, modo distinguas inter ea, quæ pertinent ad fidem, & alia, quæ politiam spectant ecclesiasticam; in illis fuit Leo orthodoxus, in hisce autem perbibetur fuisse ambitiosior. *R vet.* 462.

LEO I. romanus, non tuscus, primum ecclesiæ romanæ acoluthus, deinde diaconus, electus, dum concordiæ Aëtium inter & Albinum resarciendæ caussa A. 440. in Gallia versabatur, episcopus seu papa romanus, *magnus* ob excellentem eruditionem & vigilantissimum contra hæreticos studium dictus, ceterum gloriæ & dominationis avidus; unde & lites habuit cum ANATOLIO patriarcha CPtano, & *Hilario* arelatensi: a VALENTINIANO augusto ad Attilam missus fuit, ut irruptionem in Italiam deprecaretur. Nec ista Leonis dissuasio fuit vana, sed tantum effecit, ut ferocissimus princeps exercitum trans Danubium duceret. Fatis autem concessit A. 461. Stilus eius politus est pariter atque affectatus; dictio composita ex periodis probe distinctis & mensuratis, sed nihil ad Ciceronem. Opera huius Pontificis impressa sunt cum alibi, tum Coloniæ A. 1561. & Antuerpiæ 1583. Sed omnibus editionibus palmam præripit parisina, quam curavit Paschal. *Quesnel*, presbyter Oratorii, A. 1676. 4. cum notis ac dissertationibus. *König* 466. *Magirus* 511. *Cave* P. I. 243. *Olear.* P. I. 437. Io. *Frickius* in Inclem. CLEMENTIS 45.

In epist Leonis LXXXVII. p. 158. Tam sacra semper habita est ista (de ordinando episcopo, quem unius uxoris virum fuisse, aut esse constiterit) præceptio, ut etiam de muliere sacerdotis *eligendi* eadem intelligatur servanda conditio.

Iac. *Cappellus* in 1. Tim. 3, 2. sic legendum esse censet: Vt etiam de muliere sacerdotis *eligenda* eadem intelligatur servanda conditio.

MAXIMI taurinensis Homiliæ de tempore, de sanctis, & de diversis, p. 193. Speciatim, de adventu Domini II. in vigiliis natalis Domini: in natali Domini VI: in circumcisione Domini: in epiphania Domini VIII; in die cinerum: de ieiunio Quadragesimæ

IV: in dominica palmarum: de accusatione Domini ap. Pilatum II: de Iuda traditore: de passione, cruce, & sepultura Domini IV: de S. latrone, Petro apostolo & ancilla ostiaria IV: in solemnitate paschali V: in litaniis ac Ninivitarum ieiuniis: in solemnitate Pentecostes III: In natali D. Stephani: in natali D. Agnetis: in nativitate Io. baptistæ III: in natali SS. Petri & Pauli IV: in natali Laurentii martyris III: in natali Eusebii, vercellensis episcopi, II: in natali D. Cypriani II: in feriis D. Michaëlis: in natali SS. tauricorum martyrum, *Octavii* nimirum, *Adventitii*, & *Salvatoris*: in communi martyrum: de expositione Symboli: de non metuendis carnalibus hostibus, & gratiis post cibum agendis II: de avaritia vitanda II: de eleemosynis largiendis II: de hospitalitate: de defectu lunæ: & super illud Esaiæ c. 1. *Caupones tui miscent vinum aqua.* Multæ homiliæ, quæ Maximo tribuuntur, reperiuntur inter Augustinianas & Ambrosianas. Et quæ ab ipso profectæ sunt, breves sunt & leves, ornamento ac pulchritudine destitutæ. Stilus est humilis, & inventiones communes, nec raræ. Extant etiam in Bibliotheca Patrum.

Maximus, cuius natales ignoti, taurinensis in Subalpinis episcopus, distinguendus a Maximo confessore & Maximo Planude, floruit (sic enim est legendum in *Gennadii* Catalogo viror. illustrium loco verbi *moritur*) sub HONORIO & THEODOSIO iuniore, & vixit usque ad A. 466. quippe qui interfuit concilio romano in natali HILARII papæ A. 465. celebrato, sicut antea videtur interfuisse Synodo arausicanæ A. 441. & mediolanensi A. 451. In romana illa primo post summum Pontificem loco subscripsit, ob prærogativam, ut *Baronio* videtur, ætatis in gerendo episcopatu. In docendo ac declamando tam fuit promptus, ut ex tempore sustineret habere concionem, vir, ut *Gennadii* verbis utar, in divinis scripturis satis intentus. *Olear.* P. I. 480. *Cave* 222.

PETRI CHRYSOLOGI 1) Sermones CLXXVI. p. 247. Sunt valde breves, in quibus paucis verbis, sed suaviter explicat textum scripturæ, & breves facit reflexiones morales. 2) Epistola ad Eutychen, archimandritam CPtanum, a Flaviano condemnatum, p. 400. In qua docet, etiamsi Christum non cognoscamus secundum carnem, tamen nos eum cognoscere: neque nostrum esse, movere quæstiones curiosas: ac debere nos honorare & exspectare nostrum

strum

ſtrum iudicem, non vero diſputare ſuper ipſius qualitate. Gerhardus Io. *Voſſius* epiſtolam hanc vulgavit græce & latine, Moguntiæ A. 1604.

Petrus hic noſter, in Foro Cornelii, quod hodie Imola vocatur, honeſtis parentibus natus, nec confundendus cum Petro, qui vixit ſub THEODORICO, a *Cornelio* epiſcopo urbis patriæ tam bonis litteris, quam moribus informatus, & epiſcopus, aut potius archiepiſcopus ravennatenſis anno circiter 433. factus, *Chryſologi*que cognomine ob facundiam potius, quam ob eloquentiam ornatus, e vita hac diſceſſit A. 449. aut 450. *Hulſem.* Patrol. c. 5. §. 72. *Olear.* P. II. 76. *Cave* P. I. 237. *DuPin* T. IV. 177. *Stilus* eius compoſitus eſt ex ſententiis & phraſibus truncatis, quæ tamen habent naturalem quandam connexionem: voces ſelectæ ſunt, cogitationes ſimplices & naturales, nihil coacti & affectati. In ſumma, ſtilus eſt floridus, atque auctor in chriſtianis, ſi a *Lactantio* & Severo *Sulpicio* diſceſſeris, ſatis elegans eſt, eiusque divini divinis de rebus ſermones in pretio habentur bonis omnibus. *Cren.* Methodor. T. II. 206.

FVLGENTII cuius operibus præmittitur *ipſius Vita*, a quodam eius diſcipulo conſcripta, ad Felicianum epiſcopum, Fulgentii ſucceſſorem, 1) ad Monimum libri III. p. 418. in quorum primo agitur de duplici prædeſtinatione Dei, una bonorum ad gloriam, altera malorum ad pœnam; in ſecundo de 3. quæſtionibus, ſacrificii oblationem, Spiritus S. miſſionem, & ſupererogationem S. Pauli concernentibus; in tertio de vera expoſitione dicti apoſtolici *Ioh.* 1, 1. *Et Verbum erat apud Deum.* 2) Contra Arianos liber I. p. 440. In quo ad X. obiectiones Arianorum reſpondetur. 3) Ad TRASIMVNDVM Regem libri III. p. 448. In quibus agitur de myſterio duarum in una Chriſti perſona naturarum, immenſitate divinitatis filii Dei, & ſignificatione dominicæ paſſionis. 4) Ad Donatum liber I. de fide orthodoxa, & diverſis erroribus hæreticorum. p. 480. De quo Io. Lud. *Fabricius* Opp. p. 439. 5) De fide ad *Petrum* diaconum liber. p. 485. In quo exponit, quid illi Hieroſolymam profecturo ſit credendum. *Eraſmus* putat, hunc librum collectum eſſe ex Auguſtini lucubrationibus. Vnde & in eius operibus extat. 6) Epiſtolæ VII. p. 499. Quarum prima agit de coniugali debito, & voto continentiæ a coniugibus emiſſo; ſecunda ad

Gallam

Gallam, de consolatione super morte mariti, deque viduitate; tertia ad *Probam*, de virginitate simul atque humilitate; quarta ad eandem, de oratione ad Deum & compunctione cordis; quinta ad *Eugypium* abbatem, de caritate, & eius dilectione; sexta ad *Theodorum* senatorem, de conversione a seculo; septima ad *Venantiam*, de recta pœnitentia & futura retributione. 7) Sermones X. p. 522. videl. 1. de confessoribus & dispensatoribus Domini 2. De dupli ci nativitate Christi, æterna & temporali. 3. De laudibus *Mariæ* ex partu Salvatoris. 4. De S. *Stephano* protomartyre, & conversione S. *Pauli* 5. De epiphania, deque innocentium nece, & muneribus magorum. 6. De caritate Dei ac proximi. 7. Super euangel. Matth. 14, 1. *Audivit Herodes tetrarcha.* 8. De S. *Cypriano* martyre. 9. De natali apostolorum. 10. De martyribus. Accedunt Sermones novi LXXX. Quibus præmittitur Præfatio, sed quæ non est Fulgentii, nec tam præfatio est, quam principium homiliæ cuiuspiam, immo principium genuinum. Quin & hosce Sermones Fulgentii esse negat *Du Pin* T. V. 31. 8) Ad *Felicem* notarium liber I. de Trinitate p. 590. 9) Ad *Victorem* liber I. contra Sermonem *Fastidiosi* ariani, qui Sermo huic libro præmissus cernitur p. 596. 10) Ad *Ferrandum* diaconum (cuius epistola præmissa est) Epistola de baptismo æthiopis moribundi, qui baptizatus fuit, etiamsi non potuerit ipse respondere, utpote ratione, loquela, motu & sensu iam destitutus. p. 607. 11) Sermo ante altare ad infantes de Sacramento. p. 612. 12) Epistola ad *Reginum* de carne Christi, p. 613. In qua ad priorem quidem quæstionem respondet, docens, carnem Christi corruptibilem fuisse ratione alterationis & corruptionis sensibilis, sed non ratione peccati: ad posteriorem autem non potuit respondere, morte præventus. Interim vices eius explevit *Ferrandus* diaconus. 13) Sermo de dicto Micheæ c. 6, 8. *Indicabo tibi, o homo, quid sit bonum.* 14) Responsio ad V. quæstiones *Ferrandi* diaconi, cum ipsa huius Epistola p. 617. videlicet, 1. An tres diuinitatis personæ sint separabiles. 2. An dici possit: diuinitas I. C. est passa. 3. an anima I. Christi plenam divinitatis habeat notitiam. 4. Cur dicatur in precibus, quod *Filius regnet cum Patre in unitate Spiritus S.* 5. An *Lucæ* 22, 17. & 20. de uno eodemque, an de duobus poculis sermo sit? 15) Ad *Petrum* diaconum (cuius liber eadem de materia præmissus est) de incarnatione & gratia Domini nostri I. C. p. 634. 16) Ad *Euthymi-*

thymium de remissione peccatorum. p. 650. 17) *Episcoporum africanorum* in Sardinia exulum Epistola synodica de gratia Dei & libero arbitrio. p.669. Fulgentii Responsio interiit. 18) Epistola *Ferrandi* diaconi ad Ægyptium, de essentia Trinitatis ac natura Christi. p.672. 19) de Veritate prædestinationis & gratiæ Dei libri III. p.673. 20) de Prædestinatione & gratia liber I. p.702. 21) Censura inofficiosæ censuræ libri huius de prædest. & gratia, qua is catholicus, & usque quaque purus monstratur, ac vero parenti S. *Fulgentio* asseritur a Theoph. *Raynaudo.* p.709. Causæ huius assertionis sunt 1. identitas stili. 2. identitas ratiocinationum, & sententiarum, ac fere periodorum. 3. consensus doctrinæ huius libelli cum doctrinis Augustini. 4. testimonium auctoris vitæ Fulgentii, qui ita scribit: *Testimonia quoque prædestinationis, & gratiæ differentias cupientem nosse, salubriter disputans docuit.* Sed alii tamen hunc librum abiudicant Fulgentio, ob diversitatem stili, & modi scribendi. Nam auctor huius libri, ait *Du Pin* T. 5. p. 31. non semper iisdem, & quidem certis ac veris principiis insistit, sed modo Cassianum sequitur, modo Augustinum. 22) Adversus *Pintam*, episcopum arianum, pro fide catholica, liber I. Talem quidem librum scripsit Fulgentius; sed ille, qui hic exhibetur, non est eius, ut iterum notat *Du Pin* p. 21. 23) Fragmenta librorum Fulgentii, qui non amplius extant, verba autem inde citantur à *Theodulpho*, episcopo aurelianensi, & *Hincmaro*, archiepiscopo rhemensi.

Fabius Claudius Gordianus *Fulgentius*, distinguendus a Fulgentio grammatico, cui prænomen Fabii Planciadæ, patricius carthaginiensis (avus enim eius, non pater, ibi senator fuerat, pater autem in exilio vivebat, & post reditum ex Italia in Lepte, byzacenæ provinciæ urbe, consederat, ubi etiam natus est Fulgentius noster) primo urbis patriæ Procurator deinde monachus, linguam græcam optime callens, denique episcopus ruspensis in prædicta provincia, in exilium missus a TRASIMVNDO, ab HILDERICO autem inde revocatus, A. 533. placide obdormivit, æt. 65. Fuit strenuus Augustini imitator siue æmulator, & multa ex eo depromsit. Opera eius impressa quoque sunt Basileæ A. 1556. 1566. 1587. Antwerpiæ 1574. Coloniæ 1618. & Lutetiæ Parisiorum A. 1684. in 4. Vltima editio habetur pro optima. *König* 321. *Olear.* P. I. *Cave* 272. *Blount* 313.

VA-

VALERIANI 1) Homiliæ XX. videlicet 1. de bono disciplinæ, seorsum edita a Melch. *Goldasto* cum ipsius notis, Insulis 1604. 4. 2. & 3. de arcta & angusta via. 4. de promissis & non redditis. 5. de oris insolentia. 6. de otiosis verbis. 7. 8. 9. de misericordia. 10. de parasitis. 11. de gloriatione, 2. *Cor.* 10, 17. 12. & 13. de bono pacis conservandæ. 14. de bono humilitatis. 15. 16. & 17. de bono martyrii. 18. de Maccabæis. 19. de quadragesima. 20. de avaritia. Stilus istarum homiliarum non est sublimis, sed simplex & sine ornamentis, facilis tamen & clarus. a) Epistola ad monachos, de virtutibus & ordine doctrinæ apostolicæ. Quæ quidem parvi momenti est.

Valerianus, natione gallus, & splendidissimis natalibus insignis, sedem suam episcopalem habuit Cemelii siue Cemellæ aut Cemelini, (totidem enim nominibus urbs illa appellatur) ad Alpes maritimas prope Nicæam Salyum, quo & destructa Cemelio episcopatus translatus fuit, floruitque sub annum Christi 450. *Du Pinius* T. IV. 179. & alii eum accusant semipelagianismi, sed Theoph. *Raynaudus* in Proloquio, quod in huius operis p. 757. extat, eundem excusat & defendit. Valerianus laudatur in *Perronianis* p. 380.

AMEDEI Homiliæ IIX. de laudibus gloriosæ virginis Mariæ. Auctor earum non est ille Amedeus, qui alias *Amator*, vel *Io. Menesius* dictus est, & sub PAVLO II. & SIXTO IV. inter Franciscanos in Hispania floruit, sed alius, qui genere nobilis, forma præstans, rebus gerendis prudens, moribus sanctus, natus in castro Costa prope Viennam Allobrogum, ex monacho claravallensi sub abbate *Bernhardo* abbas altacumbensis, & tandem circa A. 1144. episcopus factus lausannensis, officio huic præfuit 14. annos, adeoque floruit sub FRIDERICO I. Imp. cuius & cancellarius fuisse dicitur. Vide hic excerptum e litteris illius Imperatoris, p. 803. ubi Vita huius Amedei siue Amadei, ab anonymo descripta, cernitur. *Cave* P. I. 465. *Olear.* P. I. 42.

ASTERII amaseni *Homilia* XII. videlicet 1. de divite & *Lazaro*, *Luc.* 16, 19. 2. de oeconomo iniquitatis, *Luc.* 16, 1. 3. adversus avaritiam. 4. in festum Kalendarum. 5. in *Matth.* 19, 3. *An liceat homini dimittere uxorem quacunque de causa?* 6. in *Danielem* prophetam & *Susannam*. 7. In *Io.* 9, 1. de cœco a nativitate. 8. in SS. principes apostolorum, *Petrum* & *Paulum*. 9. in S. martyrem *Pho-*

cam. 10. in SS. martyres. 11. in martyrium S. *Euphemia*. 12. Asterii Excerpta photiana hic inseruntur. 13. Laudatio sancti protomartyris *Stephani*. Quinque harum homiliarum græce & latine editæ sunt Antverpiæ A. 1608. a Phil. *Rubenio*, ICto: alias deinde addidit *Combefisius*. Verum an omnes sint Asterii, in dubio versatur.

Asterius hic, Amaseæ in Ponto episcopus, ab Asterio ariano, & Asterio Petræ in Arabia episcopo probe distinguendus, scythæ cuiusdam discipulus, vixit anno circiter 400. citatus iam olim a *Concilio II. niceno*, & *Photio* in Myriobiblo. Vide hic p. 860. *Olear.* P. I. 84. & *Cave* 201.

PROSPERI aquitanici Opera, 1) liber de Promissionibus & prædictionibus Dei. In quo ostenditur, quænam Dei prædictiones & promissiones sint completæ, & quænam complendæ. At vero hic liber non est huius, sed alterius Prosperi. *Cocus* in Censura 399. *Rajnaudus* in præfat. *Du Pin* T. IV. 189. & *Acta erudit.* A. 1713. 248. 2) de Vita contemplativa, ad *Iulianum* pontificem (non romanum, sed gallicanum. Ger. Io. *Voss.* Histor. pelag. l. 1. c. 18. p. 574. nam & episcopi olim vocati sunt *pontifices*, item *antistites*) libri III. Neque hi libri Prosperum habent auctorem, sed *Iulianum Pomerium*, ut videtur *Placcio* in pseudon. 244. & *Du Pinio* 189. Erat autem Pomerius natione maurus, Rhetoricam Arelate cum adplausu docens, ac inter alios Cæsarium, eiusdem urbis postea episcopum, auditorem habens. Vide *Acta erud.* l. c. Neque hoc prætereundum, exstare in bibiliotheca augusta codicem prædicti libri MS. membranaceum, uncialibus exaratum, in quo voces *laburare*, *speculator*, *inlecebra*, *habundantia*, *luxoria*, antiquitatem satis superque probant. 3) de gratia & libero arbitrio epistola ad Rufinum. Scripta est vivente adhuc Augustino, & ultimis quidem eius annis. Quis autem Rufinus ille fuerit, non constat. *Du Pin* 181. 4. Responsiones ad capitula obiectionum Gallorum (contra doctrinam S. Augustini) A. 431. 5) Responsiones ad capitula obiectionum vincentianarum: *Vincentii* ne, monachi lirinensis, an presbyteri, natione galli, dubium. 6) Responsiones ad excerpta, quæ de genuensi (non genevensi) ciuitate erant missa, videlicet a duobus presbyteris, *Camillo* & *Theodoro*, qui loca quæpiam, ipsorum intellectui difficilia, ex Augustini libris de Prædestinatione sanctorum & perseverantia transmiserant. Ostendit autem Prosper in Responsio-

ne A. 431, initium fidei esse effectum gratiæ & misericordiæ Dei, istamque gratiam non dari omnibus, nec ullum bonum sine Dei auxilio fieri posse. 7) De gratia & lib. arbitrio, pro defensione S. Augustini, contra Collatoris i. e. Cassiani librum, qui de protectione Dei inscribitur. A. 432. Erat autem *Caßianus* presbyter & abbas Massiliæ in Gallia, Collationesque spirituales X. cum orientalibus monachis institutas, auctore *Castore*, episcopo aptensi, calamo exceperat, ac VII. seqq. Honorati & Eucherii precibus victus addiderat. Harum decimæ tertiæ, quæ Augustini de gratia doctrinæ fere tota aduersatur, oppositæ sunt Meditationes Prosperi. 8) Sententiæ ex operibus Augustini excerptæ. A. 451. 9) Ex sententiis Augustini Epigrammatum liber I. In quo videlicet sententiæ illæ carmine sunt expressæ. Vnde apparet, Prosperum theologiam suam hausisse ex Augustino. 10) de Prouidentia Dei opusculum, etiam carminice. Sed non est Prosperi, quoniam principia continet, doctrinæ Prosperi de gratia Dei directe contraria. *Rivet.* Crit. S. l. 4. c. 18. *Du Pin* 188. 11) Carmen περὶ ἀχαρίστων, de ingratis, contra Pelagianos, qui per ingratos illos intelliguntur. A. 430. Hoc opus maximi est momenti inter illa, quæ scripsit de gratia: ostendit enim Massiliensibus, ipsos Pelagianorum vestigiis ita insistere, ut pro occultis Pelagianis omnino sint habendi. 12) *Psalmorum* a centesimo (seu 101) usque ad 150.um Expositio. A. 434. In qua sequitur explicationes Augustini, easque fere in compendium contrahit. 13) de Vocatione (omnium) gentium libri II. Quos quidem Prospero tribuunt *Antelmus* & *Raynaudus*, sed Gerh. Io. *Voßius* in Hist. pelag. vel arelatensi Hilario, vel Prospero aurelianensi. *Riuetus* in Crit. S. 443. & *Du Pin* 199. difficile esse aiunt scire, cuius sint; *Du Pinio* tamen, & *Quesnelio*, probabile videtur, profectos esse a Leone M. 14) Epistola ad Demetriadem. Eiusdem, iuxta prædictos auctores, est scriptoris. 15) Epistola ad Augustinum de reliquiis pelagianæ hæreseos, in Gallia subnascentibus, scripta A. 429. Quanquam *Du Pinius* Prosperi Epistolas habet pro spuriis. 190. 16) CÆLESTINI papæ pro Prospero & Hilario de gratia Dei Epistola ad quosdam Galliarum episcopos. 17) Canones concilii arausicani II. habiti sub FELICE papa IV. A. 529. Meliores Prosperi editiones sunt colonienses A. 1630. & parisienses 1711. immo hæc optima, utpote amplior, & emendatior, de qua *Acta erud.* A. 1713. 244.

 Tiro

Tiro *Prosper*, natus in Aquitania, Galliæ prouinciæ, iuuenis omnibus deditus fuit vitiis, sed postea ad Deum conuersus sacrum codicem & Augustini scripta sedulo legit, atque uxorem duxit, scriptisque doctrinam Augustini, ut laicus, acerrime, nec invitis clericis defendit. Vt adeo non fuerit episcopus, siue regiensis in Italia, siue reinensis in Provincia Galliæ. Floruit seculo V. temporibus VALENTINIANI III. Imp. & LEONIS I. papæ, cuius etiam fuit notarius siue amanuensis, seu mavis secretarius, ac videtur ad plures abiviſſe circa A. 463. omnium ætatis suæ, Ios. *Scaligero* iudice, doctissimus ac peritissimus, rhetor & poëta præclarus. Scripsit etiam Confessionem fidei, & Chronicum a M. C. usque ad A. C. 455. Quanquam de priore scripto non nulli dubitant, utrum eius sit: de posteriore autem legendi sunt *Cave* 248. & *Neu* in Accession. ad Wheari Relect. 154. Stilus eius est scholasticus, sed neruosus & penetrans. Ceterum de Prospero videantur *Kœnig* 666. *Magirus* 691. *Blount* 304. *Neu* l. c. 153. *Olear.* P. II. 106. *Du Pin* 181. *Acta erud.* 1713. 244. *Cave* P. I. 247. & *Menagius* in epist. ad fratrem, quæ Duplici Launoii dissertationi subiuncta est.

Theophil. *Raynaudus*, cespitellensis, S. I. theologus clarissimus, multa scripsit, quæ iunctim prodiere Lugduni A. 1665. XIX. tomis, qui IIX. volumina efficiunt, in fol. obiitque A. 1663. æt. 87. *Witte* Diar. biograph. S s s 3. *König* 680. Vnde *Morhofius* Polyh. I. 1. c. 16. n. 28. eum vocat virum multæ lectionis & scriptionis. In illis eius operibus sunt 1) Erotemata de malis ac bonis libris. Quod argumentum morali ratione tractavit, eosque libros, qui ad suum & Societatis suæ palatum non erant, purgatum aut sublatum ivit. *Morhof* l. c. 2) Splendor veritatis moralis, collatus cum tenebris mendacii, ac nubilo æquivocationis & mentalis restrictionis, in quo æquivocationum & restrict. mental. patronum agit. *Idem* T. II. 106. 3) Liber de Stigmatismo sacro & profano, ubi curiosa exstat disquisitio de stigmatibus magicis, sive a dæmone impressis; quæ solent argumenta initi cum dæmone pacti recenseri. *Idem* T. II. p. 496.

XLVI.

BERNHARDI Opera. Parisiis 1551. Ex bibliotheca L. F. *Reinharti*, cui Nicol. *Rittershusius*, ceu patet ex eius manu, librum dona-

donaverat. De variis huius patris editionibus vide *Supplem.* Act. erud. T. I. 556. Optima omnium est, quæ Parisiis prodiit A. 1690. secundis curis Io. *Mabillonii*, cumque eiusdem præfationibus, admonitionibus & observationibus. Operum horum alia sunt genuina, ut 1) de Adventu Domini Sermones VII. 2) In *Luca* 1, 26. *Missus est angelus.* IV. 3) Reliqui Sermones de tempore. 4) in dedicatione ecclesiæ VI. 5) in psalmum 91. *Qui habitat.* XVII. 6) de diversis argumentis, nimirum de nimia quadam fallacia præsentis vitæ; de obedientia, patientia & sapientia; de cantico Ezechiæ regis, *Esa.* 38. de triplici cohærentia vinculorum, clavorum & glutinorum; de cute, carne & ossibus animæ; de verbis apostoli 1. *Cor.* 1, 31. *Qui gloriatur, in Domino glorietur*; de diversis affectionibus animæ, & diversis nominibus secundum eas; de verbis *Psalmi* 85, 9. *Audiam, quid loquatur in me Dominus*; de duplici baptismo, & de relinquenda propria voluntate; de primordiis, mediis, & novissimis nostris; de triplici misericordia, & 4. miserationibus; de VII. donis Spiritus S. contra VII. vitia; de eo, quod scriptum est *Prov.* 1, 13. *Beatus homo, qui invenit sapientiam*; de triplici genere bonorum, & vigilantia super cogitationibus; de triplici custodia, manus, linguæ & cordis; de verbis apostoli *Rom.* 14, 17. *Non est regnum Dei esca & potus*; de verbis Domini *Luc.* 18, 18. *Omnis, qui se exaltat, humiliabitur*; de verbis *Sap.* 10, 10. *Iustum deduxit Dominus per vias rectas*; de quadruplici debito; de VII. Spiritibus; de multiplici utilitate verbi Dei; de 4. modis orandi, 1. *Tim.* 2, 1. contra pessimum vitium ingrati animi; de eo, quod legitur *Iobi* 5, 19. *In sex tribulationibus liberabit te*; de diligendo Deo; de ligno, fœno & stipula, ad 1. *Cor.* 3, 12.; de triplici genere cogitationum nostrarum; de triplici iudicio, proprio, humano, & divino, ad 1. *Cor.* 4, 3. 4.; de verbis *Psalmi* 23. vel 24, 3. *Quis ascendet?* de verbis *Origenis* ad *Levit.* 10, 9. Parabola, quæ *Bernhardo* adscribitur, de filio Regis; de tribus ordinibus Ecclesiæ. 7) De altitudine cordis Sermones IV. 8) Ad Milites templi Sermo protrepticus. 9) De conversione, ad Clericos, Sermo I. 10) Sermones parvi LXVI. 11) De donis Spiritus S. tractatus. 12) Sententiæ formandis moribus accommodæ. Hic liber collectus est ab alio ex scriptis Bernhardi. 13) Sermones in *Canticum canticorum* LXXXVI. Sed morte præventus, eos non potuit absolvere: exposuit enim tantum tria priora capita. Vide encomium

comium huius ſcripti apud *Sixtum* Sen. in Bibl. S. p. 266. & T. I. *Supplem.* Act. Erudit. p. 565. 14) Epiſtolæ CCCLI. 15) De conſideratione, ad EVGENIVM, ex diſcipulo Pontificem maximum, libri V. In quibus agitur de conſiderationis utilitate & neceſſitate, quis & qualis Pontifex, de iis, quæ infra, circa, & ſupra Pontificem ſunt. 16) De gratia & libero arbitrio tractatus. Laudatur *Voſſio* Hiſt. pelag. l. 1. c. 21. & *Mabillonio* in T. I. Supplem. Act. erudit. p. 562. 17) De præcepto & diſpenſatione. Huic opuſculo ſcribendo carnotenſes monachi occaſionem dederunt, a quibus, quænam eſſet regula Benedicti, & ſtatutorum eius obligatio, conſultus fuerat. 18) De diligendo Deo, ad *Haymericum* Cardinalem. 19) De 12. gradibus humilitatis, & totidem ſuperbiæ cum humilitate pugnantis. Cum Retractatione prævia. 20) Apologia ad *Guilielmum*, abbatem ordinis clunicacenſis. In quo negat, ſe & clericos ſuos detraxiſſe honori & famæ illius ordinis. 21) Dialogiſmus *Petri* cum domino *Ieſu*, proponentis: *Ecce nos reliquimus omnia, Matth.* 19, 27. Compoſitus eſt e ſcriptis Patrum meliorum.

Alia dubia, vel ſuppoſititia, vel aliena, ut 1) de Vita ſolitaria, ad Fratres de Monte Dei, epiſtola ſiue tractatus. Non habet ſtilum, ſed ſpiritum Bernhardi. 2) Meditationes. Quas Dan. *Heinſius* Orat. qua gratias agit pro biblioth.mun.p.28. rivum paradiſi, ambroſiam animarum, pabulum angelicum, medullam pietatis vocat. XVI. tamen eius capita nec ſtilum ſapiunt nec eruditionem Bernhardi, ſed pietatem tantum,& devotionem. 3) de Interiori domo. 4) de ordine vitæ. 5) Scala clauſtralium, ſeu de modo orandi. Eſt inſignis liber, ſed ſtilum Bernhardi non continet. Tribuitur *Guidoni* cartuſiano. T. I. *Supplem.* Act. erudit. p. 565. 6) Formula honeſtæ vitæ. 7) Speculum monachorum. Idem de binis hisce ſcriptis iudicandum. 8) Sermones aliquot, qui adſcribebantur Bernhardo, nimirum de nativitate Domini Sermones III. de S. Stephano, *Act.* 7. de puero Ieſu duodecenni, *Luc.* 2, 42. de adornandis cordium affectibus, in die purificationis; de cœna Domini Sermones II. *Caſaub.* unius meminit Sermonis, eiusque auctorem Bernhardo fortaſſe antiquiorem eſſe autumat, Exercit. XVI. p. 455. de privilegiis B. *Ioannis* bapt. de villico niquitatis, *Luc.* 16, 1. de B. Maria, *Luc.* 1, 28. in illud *Sap.* 7, 30. de virginibus, *Matth.* 25, 1. de VII. gradibus confeſſionis: de virtute obedientiæ; de V. negoti-

ationi-

ationibus, & V. regionibus: de fide, ſpe & caritate: de nuptiis filii regis, & de ornamentis ſponſæ ſuæ: Sermo ad Clerum in Synodo remenſi congregatum: Sermo ad Paſtores in Synodo congregatos: ſuper *Salve Regina* Sermones IV. 9) de Conſcientia liber. Pius quidem & utilis eſt, non tamen videtur eſſe Bernhardi. 10) Sermo de S. *Andrea.* 11) de S. *Nicolao.* 12) Hypographe ſiue deſcriptio *Claravallis.* 13) Epiſtola *Bernhardi Silveſtris*, qui erat homo curæ rei familiaris intentus. 14) *Gilleberti*, abbatis de Hoilandia (ſic vocatur inſula Anglis & Scotis contermina) in Britannia maiore ſeu Anglia, Sermones XLVIII. in Canticum Canticorum, quibus ille B. Bernhardi opus cœptum continuavit. *Du Pin* T. IX. 15) de Lamentatione virginis Mariæ tractatus ſiue Sermo. Continet, fatente ipſomet *Bellarmino*, ineptias, & non nulla falſa. 16) Doctrina *Bernhardi* (uti quidem inſcriptio habet) pro Conventualibus. 17) Homilia de duobus euntibus in Emaus, *Luc.* 24, 13. 18) Libellus de amore Dei. Scriptus eſt ad imitationem Confeſſionum Auguſtini. 19) De natura & dignitate amoris divini. Subtilis eſt & obſcurus. 20) Sermo de paſſione Domini. 21) Liber de paſſione Domini, ſuper illud *Ioh.* 15, 5. *Ego ſum vitis vera.* 22) Rhythmica oratio ad unum quodlibet membrorum Chriſti patientis & a cruce pendentis, quæ incipit: *Salve mundi Salutare.* 23) Iubilus rhythmicus in commemorationem dominicæ paſſionis, cuius initium: *Ieſu dulcis memoria.* De rhythmis, qui Bernhardo adſcribuntur, ait *Bellarm.* de Scriptor. eccleſ. p. 182. Hoc ſolum dicere poſſum, illum, qui incipit: *Ieſu dulcis memoria*, longe *praſtare ceteris omnibus.* 24) Oratio rhythmica ad dominum Ieſum eiusque matrem, incipiens: *Summe ſummi tu Patris unice.* 25 Proſa rhythmica modulatione excurrens in laudem dominicæ nativitatis, incipiens: *Latabundus exultet fidelis chorus.* 26) Confeſſionis privatæ formula. 27) Modus bene vivendi, ad ſororem. Vtiliſſima quidem hic liber documenta continet, ſed a Bernhardo non ſcriptus, neque ad ſororem eius, quippe quæ coniugata fuit, deinde ſanctimonialis: ſoror autem illa, ad quam dirigitur liber, vivebat in monaſterio. 28) de Conſcientia libellus alter. 29) Ad glorioſam virg. *Mariam* deprecatio. 30) de Miſeria humana. 31) de Pugna ſpirituali Sermo tertius. 32) de XII. gradibus humilitatis, ex regula S. Benedicti. 33) Sermo in *Luc.* 2, 42. de puero Ieſu duodecenni. 34) In

cœna Domini Sermones XV. 35) Homilia in *Matth.* 13, 45. de regno Dei, simili negotiatori. 36) Epistola ad quendam, quid a nobis requirat Deus, insinuans. 37) Super *Salve Regina* meditatio. 38) De XI. oneribus, ab *Esaia* propheta descriptis, Sermo. 39) Vita S. *Malachiæ*, episcopi britanni. Hoc scriptum genuinis *Bernhardi* libris est accensendum. 40) Vita S. Bernhardi V. libris constans: primum scripsit *Gulielmus*, abbas S. Theodorici; secundus *Bernhardus*, abbas Bonævallis; tres ultimos *Gofridus*, monachus claravallensis. Vid. *Placc.* de Anon. 306. 307.

Bernhardus, natione burgundus, ex utroque parente perquam nobilis, ordinis cisterciensis, primus cœnobii claravallensis, ad fluviolum Seniam in diœcesi lingonensi erecti, abbas, concilio trecensi interfuit A. 1127. & stampensi A. 1130. Templariorum ordinem confirmandum curavit: Victorem IV. antipapam precibus atque persuasionibus expugnavit, ut exutis pontificalibus sese submitteret, ac pacem peteret: *Abailardi*, *Gilliberti*, *Petrobrusianorum*, & *Apostolicorum* errores redarguit; sæpius legationes ad Principes christianos obiit, Mediolanum LOTHARIO Imp. reconciliavit, monasteria CLX. Cluninacensibus suis erexit, vir singulari pietate, humilitate, mansuetudine, & amore erga Deum & homines, in primis egenos & pauperes, atque ingenti adversus corruptos christianorum mores zelo flagrans; adeoque revera lucerna ardens & lucens: nam qui vult lucere, debet prius ardere. *Spizel.* in Vet. acad. I. Christi p. 213. Obiit A. 1153. ætatis 62. Ejus modus docendi, ut ait *Sixtus senensis*, in sensibus mysticis indagandis, & in moribus formandis fere semper versatur. Oratio ubique dulcis & ardens ita delectat & ardenter incendit, ut ex suavissima lingua eius mel & lac verborum fluere, & ex ardentissimo eius pectore ignitorum affectuum incendia erumpere videantur: et hinc *Melliflui* cognomen tulit. *Erasmus* eum appellat virum & christiane doctum, & sancte facundum, & pie festivum. *Lutherus* nullus dubitat eundem, ob devotionem in primis, omnibus Patribus anteponere. Vide *Magirum* 125. *Blount* 373. *Gerhard.* Conf. cathol. 10. *Olear.* P. I. 128. *Cave* 448. *Kœnig* 104. *Cren.* de Singular. scriptor. 47. Interdum tamen ludit verbis S. Scripturæ venuste magis, quam graviter, uti *Erasmus* judicat in Compend. theol. Stilus eius adeo non est ciceronianus, ut e scriptis vix suboleat, ei unquam lectum esse Ci-

ce-

ceronem. De erroribus Bernhardi legenda eſt Cent. XII. Magd. c. 4. & 6. & 10. p. 1638. ideoque *Hülſemannus* colligit in Patrol. c. 13. *de puritate doctrinæ chriſtianæ non ſupereſſe poſt ſeculum V.* (quintum autem? immo iam diu ante hoc tempus) *teſtes authenticos alios, præter univerſalia eccleſiæ Symbola.*

XLVII.

Ottomari EPPLINI Selectiora Patrum iudicia de pericopis euangelicis, quæ quotannis in eccleſiis chriſtianis explicantur. Regiomonti 1560. Per *Patres* h. l. intelliguntur non tantum illi, qui ſtricte appellantur Patres eccleſiæ, ſed etiam alii ſequioris ævi ſcriptores, usque ad ſeculum XV. Ex hisce cum vetuſtis, tum recentioribus ſcriptoribus producit auctor ſuper ſingulos pericopæ euangelicæ uerſus excerpta, ut lector inde cognoſcat, quo modo ab illis verba hæc ſcripturæ fuerint intellecta & explicata; atque adeo hoc volumen eſt inſtar bibliothecæ Patrum, in uſum eorum, quibus elaborandæ & habendæ ſunt conciones. Syllabus Patrum ſiue Doctorum iſtorum, qui numero ſunt 130, ſubiunctus eſt epiſtolæ dedicatoriæ. Similis generis ſcripta ſunt Bibliotheca homiliarum & ſermonum priſcorum Patrum, collecta a Laur. *Camdio*, & Fran. Ger. *Moſano*, cum ſcholiis, commendata a *Voetio* in Biblioth. ſtud. theol. l. 2. c. 3. *L' Euangile de St. Matthieu*, avec les Explications des ſaints Peres, & des auteurs eccleſiaſtiques, a Paris, 1697. 8. & T. *Magiri* Poſtilla Patrum, ſeu Meditationes Patrum orthodoxorum in euangelia anniuerſaria, Francofurti 1639. 4.

Ottom. *Epplinus*, Pruſſorum Ducis concionator aulicus, floruit medio ſeculo XVI. In epiſtola dedicatoria ad SIGISMVNDVM AVGVSTVM, Regem Polon. profitetur, falſo inſimulari eccleſias noſtras, quod minus religioſe de Patrum ſcriptis, & Conciliis, eorumque iudiciis ſentiant; cauendum eſſe, ne vel verbi diuini ſubleuetur auctoritas, vel ſanctorum Patrum ac Synodorum exiſtimatio diminuatur; interpretationem Scripturæ a Deo in eccleſia relictam eſſe, non ut poteſtatem, ſed ut donum, & quidem eo in cœtu, qui retinet incorruptam euangelii doctrinam, & legitimam ſacramentorum diſpenſationem; normam autem interpretationis eſſe ſcripta Prophetarum & Apoſtolorum: in quibus ſi quid dubii occurrat, inſtituendam eſſe collationem textuum, & retinendam

eam ſententiam, quæ cum univerſa Scriptura & Antiquitate eccleſiaſtica congruit; Patrum ac Synodorum ſcripta non aliter recipienda, quam ut teſtimonia, quibus veritas atque certitudo doctrinæ, in Prophetarum & Apoſtolorum monumentis traditæ, confirmetur, ideoqne ipſos etiam Patres ſua ſcripta ad normam V. ac N. fœderis voluiſſe accommodata: in allegandis Patrum ſcriptis caute procedendum, quia illi ſæpe lapſi, interdum etiam violentas aliorum manus paſſi ſint: uno verbo, in eccleſiæ controverſiis diiudicationem ex Scriptura, tanquam ex certa minimeque fallaci iudicii norma, petendam eſſe, & Patrum atque Synodorum iudicia, cum fontibus librorum propheticorum & apoſtolicorum conſentientia, recipienda, tanquam teſtimonia, quibus oſtendatur, eandem fuiſſe Prophetarum & Apoſtolorum ſententiam, eamque poſteris tradendam eſſe.

XLVIII.

Io. PISCATORII Bibliotheca ſtudii theologici ex plerisque Doctorum priſci ſeculi monumentis collecta, cum continuatione Io. CRISPINI. Genevæ apud Io. Criſpinum 1565. Ex bibliotheca D. Iac. *Schopperi*, cuius etiam manus in fronte libri conſpicitur. Iterum ibidem prodiit apud Pet. Santandreanum A. 1581. Sunt excerpta ex veteribus eccleſiæ Patribus, & quidem in I. Parte ex Auguſtino per Io. *Piſcatorium* lithopolitanum, in II. ex *Hieronymo*, in III. ex *Clemente*, *Irenæo*, *Tertulliano*, *Cypriano*, *Origene*, *Athanaſio*, *Lactantio*, *Ambroſio*, *Baſilio* M. *Gregorio* nazianzeno, *Cyrillo* alexandrino, *Chryſoſtomo*, *Fulgentio*, *Bernardo* & aliis, per Io. *Criſpinum*. Initio ſingularum partium diſſeritur de auctoribus & eorum ſcriptis, unde iſthæc collectio eſt facta, ſingulisque partibus ſubiunguntur Similitudines, quibus ſcriptores illi ſacras litteras illuſtrarunt. *Piſcatorii* Epitome S. Auguſtini fuerat excuſa Auguſtæ Vindelicorum A. 1537. quam Io. *Peſſelius* recognovit, & auxit collectis ex Auguſtino Sententiis de VII. Sacramentis, ediditque Coloniæ A. 1530. Idem ſtudium Romæ tractat Ioſ. Maria *Tommaſius*, qui iam tres Inſtitutionum SS. Patrum tomos evulgavit.

Io. *Criſpinus*, gallice *Creſpin*, atrebas, litterarum & iurium peritiſſimus, primum aduocatus Parlamenti pariſienſis, dein, commutata avita religione cum reformata, typographus genevenſis, vocatur

catur a *Colomesio* Biblioth. choif. 208. favant homme, & edidit Lexicon græco-latinum, in gratiam Calvini Commentarium de apostatis contra Fran. *Balduinum*, ad romanam ecclesiam regressum, Actiones & monumenta eorum, qui a Wiclefo & Husso ad suam ætatem pro Christo mortui sunt, nec non N. T. græcum, obiitque lue pestilentiæ A. 1572. Vide *Lexic. univers.* histor. T. I. 765. Parti II. huius operis præmisit doctissimam de vita scriptisque Hieronymi præfationem.

XLIX.

MISCHNA cum *Maimonidis* & *Bartenora* commentariis, & variorum auctorum (ut *Guisii*, *Sheringamii*, *Houtingii*, *Leusdenii*, *Fagii* & Mich. *Arnoldi*) versionibus ac notis, item versione & notis Guil. *Surenhusii*. Amstelodami 1698-1703. Sunt partes VI. (volumina III.) quibus singulis Surenhusius præmisit elegantes & prolixas præfationes, ad instar commentariorum. Operis talmudici, de quo etiam Aug. *Pfeiffer* in Fascic. dissertat. p. 1. legi potest, brevis recensio est in *Buxtorfii* libro de Abbreviat. hebr. 217. & in *Maimonidis* præfat. in P. I. huius operis b 3. Talmudis autem compendium, iudice *Wagenseilio* præfat. in Sotam, *Maimonidis* יד חזקה tibi exhibet. *Marinus* & *Cevalerius* omiserunt in Talmudis editione basileensi tractatum עבודה זרה eo, quod christiana religio in eo perstringatur. Henr. *van Bashuysen* (apud Clericum in Biblioth. select. T. XXI. 204.) optat, ut in editione Talmudis additæ fuissent virgulæ, puncta, & aliæ distinctiones ad faciliorem lectionem. *Iesus*, inquit auctor Colloquior. menstr. (der Monatl. Vnterredungen) A. 1689. 649. cuius in Talmude fit mentio, est noster; sed Rabbini chronologiam corruperunt, quasi ille prius fuisset. Sane autem prius fuit. Vide Christoph. *Arnoldum* de Testimonio flauiano 56. 236. 386. Quid autem singulas Talmudis partes & libros indicare cunctamur?

Mischna dividitur in VI. סדרים seu Ordines vel Partes, & quivis ordo certas habet מסכות seu Tractatus. Hæc omnia quasi in tabella exhibere lubet.

סנהדרין de synedriis. 207. cum notis *Coccei*,
מכות de pœnis. 269. cum *eiusdem* notis.
שבועות de iure iurando. 292.
עדיות de controversiarum testificationibus. 312.
עבודה זרה de cultu peregrino. 364. ex versione & cum paraphrasi *Peringeri*,
פרקי אבות Capitula patrum. 409. cum notis *Leusdenii* & *Fagii*,
הוריות de iudicum documentis. 492.

V. Ordo sacrorum. סדר קדשים

זבחים de sacrificiis. 1.
מנחות de muneribus. 65.
חולין de profanis. 115.
בכורות de primogenitis. 155.
ערכין de rerum votarum æstimationibus. 192.
תמורה de sacrificiorum commutatione. 218.
כריתות de pœnis excidii. 236.
מעילה de prævaricatione. 266.
תמיד de sacrificio iugi. 284. cum notis Mich. *Arnoldi*,
מדות de mensuris templi. 327. cum notis *L' Empereur*.
קנים de avium pullis. 383.

VI. Ordo puritatum. סדר טהרות

כלים de vasis. 15.
אהלות de tentoriis. 146.
נגעים de plagis lepræ. 213.
פרה de vacca rufa. 269.
טהרות de puritatibus. 313.
מקואות de lavacris. 356.
נדה de fluxu menstruo. 389.
מכשירין de liquidis ad pollutionem disponentibus. 427.
זבים de gonorrhœa. 450.
טבול יום de lotione diurna. 469.
ידים de lotione manuum. 480.
עוקצים de fructuum petiolis. 492.

Neque silentio nobis sunt involvendæ huius operis tabulæ, quibus memorabilia repræsentantur, videlicet in Parte I. Capitis manusque phylacteria, & Mezuza. pag. 9. Dona pauperum e segete, manipulis, & vinea. 44. Seminum olerumque heterogenea. p. 121.

p. 121. Olerum semina intra vineta sata: Vitium plantatio: Pergulæ vineæ. 129. P. II. Terminus sabbaticus. 88. Opera circa vasa, & ædificiorum podia in sabbatho observanda. 17. Rarissima tabernacula: Altare holocausti: Candelabrum aureum, cum Templo. 260. P. III. Moneta hierosolymitana, & Abrahami. 238. Nummi Christi. 239. Calceus, qui extractus leviro, officium leviratus recusanti. 261. Benedictio sacerdotalis. 264. Coronæ sponsarum. 306. Christus docens, circumstantibus discipulis. 316. Libellus repudii. 325. P. V. Templum hierosolymitanum. 322.

Mischnæ huius compendium dedit Christianus *Reineccius*, hoc titulo: Iudæorum Talmud latine versum, ex recensione Surenhusii, cum brevioribus annotationibus ex prolixis commentariis Iudæorum congestis, cura & studio M. Christ. *Reineccii*, Lipsiæ 1704. 8. R. *Elischa* Mischna, Amstelodami 1697. 12. recensetur in T. III. *Supplem.* Actor. erudit. 239. sicut Mischna hierosolymitana cum notis R. *Elia*, Amstelodami 1710. f. in *Relat. innoc.* A. 1713. pag. 611. Biccorim, Chagiga & Horaioth prodierunt etiam cum versione latina & annotationibus Christiani *Ludovici* A. 1712. G. Eliez. *Edzardus* dedit Mischnam & Gemaram cod. Berachot, cum textu rabbinico & versione latina, quæ idem præstat, ac bona quædam interpretatio. *Innoc. relat.* A. 1713. 989. Christiani, ut legitur in *Scaligeranis* p. 384. terribilier castrarunt Talmudem. Talis est editio basileensis, a qua iudæi abhorrent. Fuerat Venetiis editum, sed combustum ab Inquisitoribus. Mischna est δευτέρωσις, uti ab *Epiphanio* & *Hieronymo* appellatur, seu secundaria traditio, quo nomine eam vocat IVSTINIANVS Imperator, liber traditionum vel legis secundæ, oraliter traditæ, secundariæ post divinum canonem (verba sunt *Placcii* de Anon. 708) auctoritatis, cuius pleraque a sapientibus inde usque a Mose oraliter tradita primus in ordinem digessit R. *Iehuda* sanctus seculo a nato Christo secundo. A. 1705. edita est Hamburgi מסכת ידים cum Maimonidis & Obadiæ de Bartenora, excerptisque e commentario Iom tob ex versione & cum notis Mart. Iac. *Ovvanni*, in quibus Surenhusii editio subinde castigatur. Pauca etiam nos hic annotabimus corrigenda.

P. II. in Præfat. p. ult. lin. 27. *Bene.* | *Io. Bened.* Carpzovii.
dicti Carpzovii. |

Negat

P. V. 315. Sacri cubiti *duplo reliquis erant maiores.* | Negat *Lundius* in Iüd. Heiligth. 258.

378. lin. 27. a Conclave פרהדרין *olim dicebatur* Conclave loci lapidum. | Negat *Sheringam*, quia Conclave loci lapidum non fuit conclave sacerdotis magni, sed *sacerdotis, qui vaccam rufam comburebat.* In Annotat. ad Ioma, P. II. huius Mischnæ p. 206.

Ante, quam finem faciamus, videtur e re esse, ut dicatur, quid de Mischna & studio talmudico sit iudicandum. Sunt enim quidam imperiti & superstitiosi, qui talmudicum studium non tantum ipsi improbant, atque aversantur, sed & alios inde dehortantur ac revocant, putantes, Mischnam plenam esse fabularum & blasphemiarum. Sed salva res est, & æquiora iudicia ferunt viri nec impii, nec ineruditi, nec iudicii acumine carentes, Io. *Buxtorfius* in Grammat. chald. syr. p. 402. & dedicat. Lexici maioris, Lud. *Cappellus* præf. in Spicil. (tom. I. Crit. sacr. in N. T. f. 4.) I. *Drusius* præf. in Proverb. Ben-Siræ, (Crit. sacr. T. VI. 1869) *Cartvvright* præf. in Not. in Gen. 2. (tom. I. Supplem. Crit. sacr.) *Cocceius* præfat. in Comment. in Sanhedrin, *Hackspanius* ad Lipmann. 423. Henr. *Muhlius* in Apol. talmud. (T. I. Supplem. Actor. erudit. 320.) *Odhelius* Synag. bifr. 15. 35. 38. 41. 44. *Van Bashuysen* de Vsu talmud. in re christ. *Buddeus* Introd. ad Histor. philos. Ebræor. 103. & I. C. *Wagenseil* præfat. in Sotam 2. item in Infundibulo, p. 128. cuius posteriore in loco verba, quæ etiam leguntur in *Placcii* libro de Anon. p. 708. merentur hic adscribi: De Mischna, inquit ille, Talmudis textu, iterum hoc dico, iterumque, *nullam ei inesse blasphemiam, nullas valde ridiculas nugas,* immo, quæ mea hæresis est, *post sacras literas prafero eam, modo aliquo, quotquot in orbe extant, libris omnibus,* nempe quia nec alius ad vet. & novi fœderis tabulas, quatenus ritualia, & ea, quæ ad iudaicam antiquitatem attinent, iis insunt, illustrandas magis confert. Et *Surenhusius* in Præfat. ad I. Partem huius Mischnæ * * ait, *eum, qui optimus & vere dignus Christi discipulus haberi velit, prius fieri iudaeum oportere,* siue, ut iudæi linguam eiusque cultum intime pernoscat, ante Mosis discipulum fieri debere, quam se ad Apostolos audiendos adiungat, *ut sic a Mose usque ad Prophetas ostendere valeat, Iesum esse Christum.*

Moſes Maimonides, ſiue Maimonis filius, cordubenſis, a loco commorationis Ægyptius dictus, philologus, philoſophus, medicus, (fuit enim regis ægyptii SALADINI archiater) ICtus & theologus, ſcripſit יד חזקה Manum fortem, quæ eſt compendium pandectarum talmudicarum, cuiusque latinam verſionem promiſerunt *Veiel*, *Van Bashuyſen*, *Surenhuſius*, & *Ockelius*, מורה נבוכים Directorem ſiue Doctorem perplexorum, ספר המצות Librum præceptorum, i. e. expoſitionem præceptorum tam affirmantium, quam negantium, Epiſtolas, ס' היגיון Logicam, הנהגת הבריאות de tuenda valetudine, Aphoriſmos medicinales ש״לש עשרה עיקרים XIII. Articulos fidei, & alia, de quibus videatur I. C. *Wolfii* Biblioth. hebr. p. 839. & ſeqq. obiitque, ut aiunt, in Ægypto A. 4965. Chriſti 1205. Magnis elogiis celebratur non tantum a iudæis, quibus Doctor fidelis, Aquila magna, Lumen magnum, Sapiens, Perfectus, Gloria orientis & lux occidentis, verum etiam a chriſtianis, *Pocokio*, *Buxtorfio*, *Blount*, *Geiero*, *Carpzovio*, *Skinnero*, quorum loca allegat CL. Wolfius p. 835. immo *a Moſe* (propheta, & ſervo Dei) *ad Moſen* (aegyptium hunc) *non extitiſſe huic Moſi ſimilem*, adfirmant iudæi; ſicut *Scaligero* lib. I. ep. 62. *Caſaubono* ad Baronii Annales Exercit. XVI. p. 538. & P. *Cunao* l. 1. de Rep. hebr. p. 11. primus viſus eſt inter iudæos nugari deſiiſſe. Quod elogium, quo ſenſu accipiendum ſit, oſtendit *Wagenſeil* in præfat. ad Sota p. 2. ſunt iterum *Wolfii* verba p. 836. Quibus addi poſſunt *König* 496. *Magirus* 606. *Buxtorf.* de Abbreviat. 186. *Selden.* de DIs ſyris 281. *Dilherr.* Diſpp. T. I. 156. Aug. *Pfeiffer* diſſert. de cognom. Ioſephi aegyptii §. 15. *Peringer* in Annot. ad Maimonid. de Officio Meſſiæ p. 1. Adverſarium tamen expertus eſt R. *Nißim*, filium Rubenis.

ר' עובדיה מברטנורה R. *Obadias* ex Bartenora, Italiæ in Romaniola urbe, quæ hodie Bertinoro vocatur, Commentarios ſuos, quos in Italia auſpicatus fuerat, abſolvit in Palæſtina: elaboravit etiam Commentarium in Ruth, mortuus in terra ſancta A. 5290. Chriſti 1530. Vide *Wolfii* Biblioth. hebr. 938. *König* 88. & T. I. *Supplem.* Actor. erudit. 363. Bartenoræ Commentarius in *Miſchnam* cum R. Iom tobh *Lipmanni* Commentario Amſtelodami excuſus eſt A. 1685. iique recenſentur in T. I. *Supplem.* Actor. erud. 363.

Guil.

Guil. *Guisius*, britannus, proposuerat sibi vertere, & notis suis illustrare totam Mischnam, sed optimis conatibus immortuus, non nisi Ordinis primi titulos VII. usque ad 3. caput tractatus de Decimis absolvere potuit, qui recensentur in *Actis erud.* A. 1691. 251. quorum *Coll Clerci* eum vocant virum doctissimum, & oxon. acad. æternum decus, & *Surenhusius* in præfat. in P. I. Mischnæ 4. clarissimum, & fere in omnium linguarum dialectis versatissimum. Ed. *Bernardus* in eius præmaturum & luctuosissimum obitum collegit testimonia eruditorum. Vide etiam sis I. H. *Othonem*, Lausannæ apud Helvetios professorem, in præfat. ad tract. de Siclis. Nimis autem insolenter atque ambitiose contra Maimonidem & Bartenoram laudatus insurgit Guisius, scribens, eos nugas agere, quoties ritum aliquem explicant: (quod quidem iuvenili eius & præcalido ingenio tribuendum, atque ignoscendum. *Surenhus.* l. c. 3) stilumque habet laconicum, sublimem, politum, sensumque res magis, quam verba exprimentem. Præcipuus notarum guisianarum usus in eum est redundaturus, qui Buxtorfii Lexicon talmudicum auctius atque emendatius reddere voluerit.

Rob. *Sheringam*, cantabrigiensis, commentarium suum in Ioma seu de die expiationis, in quo, ut *Surenhusius* in præfat. ad Partem II. Mischnæ scribit, non solum res hebrææ ex aliis scriptoribus hebraicis, sed etiam e græcis atque latinis satis ingeniose pertractantur, edidit Londini A. 1648. 4. Laudat & hoc in eo *Surenhusius*, quod, etiamsi in viros doctos nimis acriter invehatur, genuinum tamen antiquitatis sensum pro modulo suo expiscari conetur. *Seldenus* contra eum se purgat l. 3. de Synedr. c. 11. p. 82. *Wagenseilius* in Sotam p. 363. vocat virum præstantissimum.

Henr. *Hontingius*, amstelodamensis, vir ornatissimus, tractatum de Initio novi anni Excerptis gemaricis, locis parallelis e Maimonidis Iad chasaka, atque aliis ex optimis scriptoribus selectis commentariis doctissime explanavit, e quibus non tantum huius, sed & ceterorum codicum materiæ non exigua lux affunditur, verba sunt *Surenhusii* l. c.

Dan. *Lundius*, suecus, Mischnæ sententiam, *Surenhusii* l. c. iudicio, quam clarissime expressit, cum non verbum verbo reddidit, sed ad omnem lectori difficultatem adimendam subinde orationem suam aliquantulum adauxit, ita ut non tam nuda versio, quam paraphrasis habenda sit.

Io. Christoph. *Wagenseil*, noribergensis, Holmia redux primum studiosus theologiæ, deinde illustrium iuvenum informator, & in itinere per Germaniam, Bataviam, Angliam, Galliam, in qua V.I. Doctoris insignia &privilegia impetravit, Hispaniam & Italiam comes, postea Iuris publ. & oriental. linguarum, ac tandem etiam Iuris canonici in academia altorfina professor, ad hæc a Taurinesibus in Incultorum, & a Patavinis in Recuperatorum societatem assumtus, atque ex commendatione Io. Capellani, & favore Io. Bapt. Colberti, a LVDOVICO Magno ter repetita vice amplissimo congiario mactatus, vir pius, probus, integer, gravis iuxta ac humanus, civilis, circumspectus, disertus, nec præceps sive in sermone, sive in scribendo, stiloque usus non humili & abiecto, sed grandiori & satis elegante, obiit A. 1705. æt. 72. Multis variisque scriptis, inter quæ non ultimum Pera iuvenil. libror. clarus est: nos autem ea hic non commemorabimus,quia inferius de iis dicendi dabitur occasio. Laudes & elogia eius cum alibi reperire licet, tum vero etiam apud *Bæclerum* præfat. in Comment. in Grotii I. B. ac P. 21. *Conringium* de Nummis ebr. 173. item in præfat.):(2. *Daumium* Epp. P. I. 16. *Morhof.* Polyh. T. III. lib. 6. sect. 2. num. 1. *Bynæum* de Natiuit. Christi 517. *Peringerum* præfat. in Avoda sara. I. *Clericum* in Num. 5, 12. *Werlhofium* in epist. ad H. D. Meibomium):(3. Io. Mich. *Langium* disp. de Alcor. edit. amb. §. 16. *Surenhusium* præf. in P. III. Mischnæ **** 2. *Maium* Observat. sacr. l. 1. p. 2. & in *Programm.* quo magnificus acad. altorfinæ Rector ad funus eius ornandum cives academicos invitavit.

Constantinus L' *Empereur* ab Oppyck, bremensis, theol. D. & S. linguæ in academia Lugduno-batava professor, reliquit Clavem talmudicam, & a *Bocharto* in Phaleg vocatur vir doctus inter paucos, cuique hebrææ litteræ plurimum debent, atque ab *Ostermanno* in Position. philolog. disp. 2. §. 2. orientis callentissimus vir.

Io. *Cocceius*, antea *Koch* dictus, bremensis, primum in academia patria philologiæ sacræ, deinde ebrææ linguæ, postea in franekerana, ac tandem leidensi, etiam theologiæ professor, obiit ultimo isto in loco A. 1669. ætat. 66. Omnia eius opera, quæ recensentur in T. I. *Supplem* Act. erud. 319. & *Clerici* Biblioth. chois. T. XII. 401. Amstelodami iunctim edita sunt A. 1675. IIX. tomis in fol. & Francofurti ad Mœnum A. 1689. Magnam in exegesi SS.

SS. litterarum gloriam adeptus est: sed & multorum ab aliis errorum accusatur, ac discipuli eius dicuntur *Hypothetici*, a specialissimis hypothesibus, quas ad totam Scripturam aptare voluit eorum doctor. *Micrel.* Syntagm. hist. eccl. 1257. C. *Sagittar.* Introd. in Hist. eccl. 926. *Mayer* Biblioth. bibl. 119. G. *Arnold.* Hist. eccl. & hæret. P. II. 530. Adversarii eius erant *Hulsius*, Irenæus *Philalethius*, *Maresius*, *Spanhemius*, Gisb. *Voetius*, *Essenius*, *Ryssenius*, *Leideckerus*, Fran. *Ridderus*, & plures alii; ab ipsius autem partibus stabant *Wittichius*, *Claubergius*, *Burmannus*, *Hundius*, *Momma*, *Grœnevvegen*, Abr. *Heidanus*, *Gulichius*, Io. *van der Wayen*, G. *Bodaanus*: diuque viguit certamen interCocceianos & Voetianos, donec hi, fauore decreti illustrium academiæ leidensis Curatorum, A. 1673. prævalerent. De quo iterum legi potest G. *Arnoldus* l. c. & *Benthem* de Statu eccl. & schol. batav. P. II. c. 3. Et quamvis multa ipse gesserit bella non tantum adversus prædictos hostes suos, sed etiam contra Grotium, Masenium, Walenburchios, & Socinianos, tamen a litibus, contentionibus & controversiis tandem alienus erat, easque ecclesiæ inutiles, studium biblicum autem longe utilius esse iudicabat. Christum in cunctis V. Ti libris, eorumque partibus quærebat, & aliis, qui eum ibi videre non poterant, monstrare conabatur. Sixtinus *Amama*, cuius erat discipulus, valde eum laudavit Mart. *Martinio*, excitatum divinitus statuens ad provehenda altius linguarum orientalium studia, & referanda nobis iudæorum sacraria: nullum enim christianorum tantum in talmudicis unquam præstitisse, quantum ille in eruditissimo, & de quo non nisi eruditissimi iudicaturi sint, scripto, seu versione & illustratione tractatuum Sanhedrin & Maccoth. Simili eum encomio idem ornat in dissert. de nomine יהוה p. 307. Antibarbari biblici. Adde L' *Empereur* in Annot. ad Kimchi ὁδοιπορ. p. 61. qui eum vocat virum nunquam satis laudandum, *Ancillon* Mel. crit. P. II. 233. *Spener*, Rettung der gerecht. Sache 25. *Wittich* in Append. Theol. pacif. 268. Doroth. *Sicurum*, (sub cuius larva creditur latere Crenius,) de Prudent. theol. 47. Tom. I. *Supplem.* Actor. erud. 319. & Io. Bened. *Carpzovium* Theol. exeget. 9.

Gustavus *Peringer*, Strengna suecus, linguar. oriental. in acad. upsaliensi professor, postea nobilis a Lilienblat & Secret. ac Censor libror. regius, edidit concionem laudibus ac elogiis nobiliorum in orbe eco ... idio-

idiomatum dictam, Dissertationem de Messia iudaico, eiusque Epistola de Karraitis Lituaniæ ad Iob. Ludolfum A. 1691. scripta, cum observationibus, exhibetur a *Tenzelio* in Dialogis menstruis A. 1691. p. 572. sicut libri Iuchasin & Bibliothecæ rabbinicæ R. Schabthai ben Ioseph versio magno desiderio ab eodem adhuc exspectatur. *Holmia literata* 24. Io. *Moller* in Hypomnem. ad Morhofii Polyhist. lib. 4. p. 391. & in Hypomnem. ad *Schefferum* de Script. & scriptor. suec. 440. Bücher-Saal T. I. 694.

Io. *Leusdenius*, traiectinus, philosophiæ doctor, & linguar. orientalium atque antiqq. hebr. per L. annos in acad. patria professor, perspicuitati ac brevitati studens, comis & affabilis, apertus & candidus, a beneficentia erga Hungaros & Transylvanos *Hungarorum pater* dictus, in reprehendendis studiosorum vitiis haud segnis aut mutus, cetera amoenissimi vir ingenii, edidit Ionam illustratum, Philologum hebræum, hebræo-græcum, hebræo-mixtum, & multa alia, quæ memorantur in G. H. *Gœzii* Elogiis philolog. hebr. p. 63. & obiit A. 1699. æt. 75. Mortuo parentavit Gerh. *de Vries*, cuius oratio ibidem legitur. Vide etiam I. Bened. *Carpzov.* in Theol. exeget. p. 68. ubi de eius Philol. hebr. & græco dicit, esse quidem librum non adeo accuratum, interim tamen breviter omnia illa pertractare, quæ ad noscendas vocum & phrasium significationes, emphases & constructiones spectant, & illi, qui non ex professo hæc tractare cupit, sufficere posse. Simile de eo iudicium fert *Benthemius* in Stat. eccles. & schol. holland. P. II. 454. nec est, quod ægre ferat Rich. *Simonius* in Hist. crit. V. T. l. 3. c. 20. Leusdenium solas Buxtorfiorum responsiones quæstionibus variis, quas movet, adhibere solere.

Mich. *Arnoldi* S. theol. D. & Leovardiæ verbi divini minister, tractatum Tamid seu de sacrificio iugi perspicuis, uti *Surenhusius* præfat. in V. Mischnæ partem testatur, notis illustravit.

Guil. *Surenhusius*, anno 1703. vix quadragesimum agens annum, nunc autem professor ebrææ & græcæ linguæ in gymnasio amstelodamensi, de Mischna immortaliter meritus est, præstititque id, quod dudum exoptabant eruditi, quodque *Guisius*, &, si C. Arnoldi narrationi in Testimon. flaviano p. 162. credendum, *Borelii filius*, a iudæo quodam converso adiutus, magno conatu adgre- die-

diebantur, sed fatorum vi perficere non poterant, cuique pares iudicati sunt *Wagenseilius*, Pet. *Allixius*, & *Peringerus*, ut integram nobis Mischnam darent latinam, cum suis aliorumque præstantissimorum virorum commentariis, dignus profecto, qui laudibus extollatur, cuique multæ & prolixæ a Rep. litteraria agantur gratiæ, sicut factum ab eximiis eius interpretibus in *Actis erud.* A. 1700. 127. A. 1701. 203. A. 1702. 465. A. 1703. 109. & A. 1704. 392. Si quæ autem uni & item alteri in præclaro hoc opere videntur corrigenda, ea modeste & amice in medium proferant, non autem virum optime meritum clam sugillent, contemnant, & exosum reddant. Si tanti harum literarum heröes sunt, agedum, meliora cum orbe erudito communicent, & magnam apud eum, immo ausim dicere, apud ipsum etiam præclarum Surenhusium gratiam inibunt. Hoc fortassis duntaxat dolendum, quod Commentatorum præfationes, inter quas est gravis & nobilis illa *Wagenseilii*, & elegantiores epp. dedicatorias non addiderit. Nihil amplius superest, quam ut eorum operum, quæ sibi adornanda proposuit laudatus auctor, quæque ipse in præfat. in P. I. ,, 2. & 3. nec non in præf. in P. VI. indicat, mentionem faciamus. Nimirum promittit libri *Iad Chasaka* versionem latinam, & *Appendicem* operis mischnici, doctissimorum aliquot virorum MSSta continentem. Cui proposito æque, ut priori, faveat Deus, ter optimus, maximus.

L.

Iac. FABRI stapulensis Quintuplex psalterium, videlicet gallicum, romanum, hebræum, vetus, conciliatum. Parisiis 1513. Recusum fuit A. 1515. prius autem editum fuerat A. 1508. *Gallicum* vocat, quod eo ecclesia gallica, h. e. cisalpina uteretur: *Romanum*, quod Romæ emendatum ab Hieronymo, in ecclesia caneretur romana, id est, Gallia transalpina: *Hebraicum*, quod ex hebræo ad Sophronii preces in latinam transfusum esset linguam: *Vetus*, quod eo ante editiones ab Hieronymo emendatas uterentur ecclesiæ: *Conciliatum*, quod pauca addat vel mutet ad gallicum, quo magis veritati & hebraico concordet psalterio. R. *Simon* Biblioth. choisf. P. I. 30. In epist. dedicator. prædicat *Faber* præstantiam & utilitatem studii biblici, & exponit propositum interpretationis suæ, quod sit, ostendere, psalmos ad litteram agere de Christo, nixus hoc funda-

men-

mento, quod quædam ex psalmis allegentur in N. T. de Christo. Alii autem distinguunt inter sensum litteralem & mysticum.

EIUSDEM Annotationes in Epistolas paulinas, cum versione vulgata, & altera iuxta fontem græcum. Lutetiæ Paris. 1512. Hic liber in membrana expressus, extat in Bibliotheca regia parisiensi. Ego hoc volumen habeo ex bibliotheca G. *Calixti*, qui ad p. 80. b adscripsit: *Videtur negare peccatum originis.* Et ad p. 126. *Adstruit ubiquitatem corporis Christi.* Sane huius dogmatis primus illi videtur esse auctor.

LI.

Emman. SA Notationes in totam Scripturam sacram. Lugduni 1651. Impressæ etiam sunt Antverpiæ, Coloniæ, Parisiis, præterea quoque insertæ Bibliis magnis & maximis Ioannis *de la Haye*. Iis omnia fere loca difficilia, sicut in titulo dicitur, brevissime explicantur, variæque ex hebræo, chaldæo, & græco lectiones indicantur. Præmittuntur 1) Dedicatio ad dominum Iesum. 2) Præfatiuncula ad lectorem, qua dicit, nescire se, an operæ pretium fecerit colligendis hisce Notationibus; id autem scire, uoluisse plurimorum utilitati consulere; quod an assecutus sit, censere debere doctiores. 3) Notationum harum commoda enumerantur, quod 1. Scriptura brevissime secundum sensum litteralem in iis explicata. 2. variæ lectiones ex hebræo, chaldæo, & græco allatæ. 3. quod possint excudi in separato libello, sine verbis Scripturæ. 4. quod possint cum Bibliis imprimi, ad modum Notarum *Vatabli*. 5. additas esse omnium phrasium, quibus editio vulgata utitur, explicationes. & 6. duplicem indicem.

Gen. 3, 15. p. 2. Not. quod *quædam hebr. habent* היא vel הוא, *Ipsa*; & quidem multi antiqui legunt *ipsa*, ut *Chrysost. Augustinus, Ambrosius.*

Nullum exemplar ebræum sic habet, & in codicibus Patrum græcis & latinis amanuensium errori tribuendum est, si legitur *ipsa*. Rich. *Simon* Hist. crit. V. T. l. 3. c. 11. p. 416.

Emmanuel *Saa*, qui brevitatis caussa se se scribebat Manuelem *Sa*, natus Condeæ in Portugallia, Soc. Iesu, docuit Gandavi, Conimbriæ & Romæ, sibique nomen acquisivit præclari concionatoris & scripturæ interpretis. A papa PIO V. ad correctionem novæ

novæ editionis Vulgatæ adhibitus, postea vero Aronam, quæ urbs est diœceseos mediolanensis, missus est, ut ibi post exantlatos multos magnosque labores quiete frueretur, quam mors ei convertit in requiem æternam A. 1596. cum esset septuagenario maior. Scripsit etiam Scholia in IV. euangelistas, ex selectis veterum Patrum sententiis collecta, nec non Aphorismos confessionariorum; quibus si minus malo animo, per imprudentiam inseruit quædam Principibus nimis periculosa, (verba sunt *Casauboni* in ep. 624.ta ad Front. Ducæum p. 732.) & proinde bonis omnibus detestanda; quæ tamen in postremis editionibus Lutetiæ fuerunt sublata. Io. Frid. *Mayer* in Biblioth. bibl. p. 70. scribit, Emmanuelem nostrum merito suo non accurati minus iudicii virum, quam magnæ eruditionis audire *Tannero* Theol. scholast. T. IV. fol. 44. atque Annotationes eius, quantumvis breues, utiliter consuli, quia paucis dicant, quæ vix pluribus verbis doceant ceteri. Quod encomium tolerabilius est altero illo Io. *Moreti*, qui in dedicatione Scholiorum in IV. euangelistas eum vocat summum sacrarum litterarum doctorem. At vero Rich. *Simon* l. c. pro candore suo sic iudicat, methodum quidem eius esse optimam, quia non scrutetur nisi sensum litteralem, sed non videri habuisse eas dotes, quæ sint necessariæ ad faciendum exactum discrimen meliorum interpretationum. Ceterum de eo videatur *König* 711. *Lexic. univ. hist.* T. IV. 320. & *Cren.* Methodor. T. I. 294. qui ei præfert Libertum *Fremondum*, auctorem commentar. in epp. paulinas & canonicas.

Cornelii IANSENII Paraphrasis in psalmos, atque in ea V. T. cantica, quæ per singulas ferias ecclesiasticus usus obseruat: cum argumentis & annotationibus. EIUSDEM Commentaria in Proverbia Salomonis & Ecclesiasticum. Lugduni 1586. Editio recognita, & auctior. In his omnibus, ut porro habet titulus, id agitur, ut sublatis mendis, quæ in vulgatam irrepserunt, genuina lectio retineatur, & ut ex collatione, cum originalibus hebræis & græcis facta, sensus habeatur, qui illis conueniat, aut proxime accedat. In quo is (sic ibidem additur a iudice non imperito) ita ad verum sensum collineavit, ut ceteris fere omnibus, qui in eodem argumento elaborarunt, palmam præripuerit. In epistola dedicatoria ad Præpositum, Decanum, totumque Capitulum ecclesiæ cathedralis gandauensis, quæ ut grauissimum scriptum lectu di-

 gnissi-

gnissima est, refert originem lucubrationum suarum in Psalmos, atque erudite disserit de discrimine sensus litteralis & mystici, ac denique rationem aperit, cur paraphrastica usus sit methodo. Nimirum cum in tongerlensi monasterio psalmos davidicos religiosis enarraret, in suos ipsius usus conscripsit paraphrases quasdam in omnes psalmos, præmissis argumentis, & subiectis aliquibus annotationibus. Ne autem alii immaturos hos fœtus fortassis ederent, Lovanium reversus, ibique plus otii nactus eosdem recognovit, alia addidit, & alia resecuit, ut typis exprimi & publicari possent. Curæ ipsi est, ante omnia tradere sensum litteralem, deinde autem, si res ita fert, & præcipue, si in N. T.to accommodatio fit ad Christum, insinuare etiam mysticum: atque hoc qui faciunt, minime censendos ait iudaizare, iudæos enim literalem tantum, & unicam carnalem scripturæ intelligentiam nosse; errare igitur e christianis eos, qui existiment, omnes illos psalmos, ex quibus in N. T.to aliqua citantur dicta, atque ad Christum transferuntur, in primo & litterali sensu de Christo intelligendos esse. Quod utinam omnes scripturæ interpretes probe observarent, atque ad usum transferrent; tum vero & ipsi maiorem verbi divini lucem nanciscerentur, atque aliis possent affundere, & minus in Domini ecclesiis esset litium, minusque tenebrarum. Paraphrastica autem usus est expositione, non tantum ad exemplum aliorum magnorum virorum, sed ideo potissimum, quod talis enarratio & brevior est & iucundior, atque ita etiam gratior, ingeniisque excitandis convenientior. In dedicatione Commentarii in Proverbia Salomonis repetit ante dicta de discrimine sensus litteralis & mystici observando, atque ostendit, magnam differentiam esse inter sapientium virorum & divini Salomonis graves brevesque sententias, adeoque hasce tanto maiori in pretio habendas, quanto cœlestia & divina præstantiora sint, quam terrena & humana, ex solo lumine naturæ dependentia. In utraque autem dedicatione sic vindicat honorem vulgatæ editionis seu versionis, ut originalibus linguis nihil de pretio & præeminentia sua detrahat. Quod sane viri eruditi & æqui certum est iudicium. Commentarios hosce *Sixtus* senens. Biblioth. S. lib. IV. 277. vocat doctissimos; & Ant. Possevinus l. 2. Biblioth. sel. c. 18. pronunciat, Iansenium in omnibus, quæ scripsit, præsertim in Concordiam

euan-

euangelicam & in Proverbia, se magno valentem iudicio & eruditum ostendere.

Corn. *Iansenius*, natus hulstano in oppido Flandrorum, trium linguarum, videl. latinæ, græcæ, & ebraicæ cognitione celebris, theol. D. & decanus louaniensis, missus ad Concilium tridentinum, & demum episcopus gandauensis, isque primus, distinguendus a cognomini, qui fuit leerdamensis batavus, & episcopus iprensis, unde Iansenistæ nomen suum habent, obiit A. 1576. *Miraus* Elog. belg. 9. *Swvertius* p. 188. *Moller* de Homon. 685. G. *Calixto* Prolegom. in Concord. euangel. p. 6. audit scriptor non minus eruditus, quam modestus: *Casaubono* Exercit. XVI. n. XXIV. p. 436. eruditissimus: R. *Simonio* Hist. crit. N. T. part. III. 596. non tantum theologus, sed etiam grammaticus & criticus. Quod tamen ad linguam attinet ebræam, eius non videtur, uti *Simonius* p. 98. iudicat, exactam habuisse notitiam. Mittimus autem illos, qui Iansenii libros expurgandos esse cessent ob lutheranismi periculum. *Cren.* Exercit. 1. de libris scriptor. opt. 15. *Lexic.* univers. histor. T. III. 171.

LII.

Io. VICCARS Decupla in psalmos. Londini 1655. Prior editio lucem viderat A. 1639. In hisce Decuplis siue decaglottis commentariis fit collatio Commentariorum ex X. linguis, videlicet ebræa, arabica, syriaca, chaldaica, rabbinica, græca, latina, italica, hispanica, gallica. Datur etiam specimen linguæ cophticæ, persicæ & anglicanæ, in XII. sectionibus, & in fine index rerum memorabilium, & vocum hebr. rabbin. arab. & syriacarum, secundum ordinem psalmorum. In præfatione agit de variis codicibus aut editionibus versionum vel expositionum in prædictis linguis, aitque, versionem cudere esse onus unius impar humeris: *Cainanem* (Luc. 3, 37.) non fuisse in mundo, sed in vulgari Græcorum versione; idemque dici posse de *Abrahamo* & 75. *animabus*, (Act. 7, 16. 14.) aliisque N. T.ti locis; in vaticana bibliotheca esse 2. MSS. codices legis antiquissimos sine punctis, & restare adhuc huius operis tria volumina in V. T.tum, & duo alia in novum. Sed hæc lucem non viderunt.

Io. *Viccars*, anglus, minister ecclesiæ, vixit sæc. XVII. & tria alia anglicani idiomatis scripta emisit, quæ nominantur a Thoma

Heydeo in Catal. libror. biblioth. bodlei. P. II. 230. ipseque a *Bocharto* Opp. P. I. 59. viris undecunque doctis annumeratur.

Corn. IANSENII in Concord. euang. Commentarius. Venetiis 1579. Quæ editio priore anni 1577. & auctior perhibetur & correctior. Recusus vero ille est Lugduni A. 1582. 1684. Antverpiæ 1613. & Moguntiæ 1614. estque ex numero eorum scriptorum, quæ *Monotessara* vocantur, ubi ex IV. euangeliis una historiæ series contexitur & illustratur. Et suam originem itidem habuit in tongerlensi abbatia, e prælectionibus ad clericos ordinis Præmonstratensium habitis: cum enim auctor psalmos, aliosque S. Scripturæ libros enarrasset, euangeliorum explicationem aggressus est, atque in hunc finem quædam ex optimis commentariis sibimet collegit, & cum auditoribus communicavit, quæ deinde expolita atque emendata librum præsentem formarunt. Laudatur a *Sixto* sen. Bibl. S. l. 4. p. 277. *Baronio* ad A. 31. n. 3. *Possevino* Biblioth. sel. l. 2. c. 18. *Miraeo* Elog. belg. p. 10. *auctore Monitor.* salut. B. Mariæ 35. R. *Simonio* P. III. Hist. crit. N. T. c. 41. qui tamen & corrigenda indicat, Mart. *Chemnitio* Prolegom. Harmon. euang. p. 16. & I. Mich. *Langio* in Differt. Clerici Harmoniæ euangelicæ præmissa, §. 13. Quibus adde *Blount* 684. *Bibliothecar.* n. p. addict. T. I. 379. & *Cren.* Animadu. P. IV. 218. & Differt. I. de furib. librar. 64. Denique notandum, Matthæum *a Castro*, insulensem, Concordiam hanc in compendium redegisse, idque prodiisse Antverpiæ 1595. 8.

Cap. II. p. 15. Nomen Ioannes, vel, ut dicerent Hebræi, Ieiohanna, vel *Ieiohannam*, (auctor ipse scripserit, *Ieiohannan*) componitur duabus ex dictionibus, nempe *ex nomine Dei tetragrammato, & verbo Chanan*, quod precari & misereri significat, vel nomine inde derivato, quod gratiam significat & misericordiam.

Hanc etymologiam, ut erroneam, & linguæ ebrææ, cuius exacta notitia Iansenius non fuerit instructus, adversam Rich. *Simon.* Hist. crit. N. T. part. III. c. 41. p. 598. reprehendit. Sed frustra: sic enim & Matth. *Hillerus*, linguæ illius peritissimus, Onomast. sacri p. 856. Iohannes, Ἰωάννης, hebr. *Iochanan*, id est, *Deus gratiosum se præstitit.* Idemque docent *Pasor* in Lex. in N. T. 849. & *Leusden*, Onomast. sacr. 184.

Cap. XL. p. 224. *Patres antiqui omnes* concorditer docuerunt & scripserunt, vinculum coniugale manere etiam facto diuortio legitime.

Scriptores ecclesiasticos hoc in puncto *a se invicem dissentire*, certum est. R. *Simon.* p. 602.

Cap. LXXVI. p. 445. Ex quibus satis patet, hanc historiam (de muliere adultera *Io.* 8) vel ex apocrypho euangelio fuisse additam, vel *Iohannem post semel descriptum a se euangelium adiecisse hanc partem suo euanlio.*

Sed hæc posterior coniectura *nullam habet probabilitatem.* R. *Simon* 605.

LIII.

Casp. SANCTII Commentarius in librum Iob, cum paraphrasi. Lugduni Gallorum 1625. qui recusus est Lipsiæ A. 1712. 4. Eiusdem SANCTII Commentarius in libros Ruth, Esdræ, Nehemiæ, Tobiæ, Iudith, Esther & Maccabæorum 1628. Cum indicibus locorum Scripturæ, Regularum, & Proverbiorum, nec non memorabilium. In dedicatione prioris Commentarii comparat auctor actiones Iobi cum gestis Annæ Felicis *de Gusman*, Marchion. de Camerosa; & in Præfatione ait, aut nullos ex antiquis Patribus, aut non nisi paucissimos hunc in librum scripsisse: commentarios enim, qui tribuuntur *Hieronymo*, *Origeni* & *Thomæ*, esse supposititios; *Augustini* annotationes ne quidem ab ipso agnosci pro suis; *Gregorii* commentarium esse tantummodo moralem, se vero sensum litteralem indagare & tradere. Io. *Clericus* Biblioth. sel. T. XXIV. 9. 18. varia correxit in Prolegomenis, & Commentario in 3. priora capp. In posterioris autem præfatione ait, se agere interpretem, & a quæstionibus abstinere, laudatque Nicol. *Serarium*. Eiusdem SANCTII Commentarii in IV. libros Regum, & II. Paralipomenon. Antverpiæ 1624. In præfatione auctor testatur, se in iis plurimum laboris ac temporis posuisse: & in dedicatione gentis *Spinolæ* merita evehit ac celebrat.

Casp. *Sanchez* siue *Sanctius*, centumputeolanus hispanus, Soc. Iesu, in oropesensi, complutensi, & madritensi lyceis humanio-

niorum & SS. litterarum interpres, nec unquam, teste *Alegambeo*, per omnem vitam mentitus, in plures S. Scripturæ libros commentatus est, videlicet in Cantica canticorum, Prophetas maiores & minores, nec non Acta apostolorum, obiitque A. 1628. æt. 75. teste *Witteo* in Diar. biograph. A a. Ingenii laudem ei præ Cornelio a Lapide tribuit *Hottingerus* Bibliothecar. p. 190.

LIV.

Cornelii a LAPIDE Commentarii in libros V. & N. T. Antverpiæ 1681. X. volumina. Quod opus debeo benignitati ser. Ducis Brunsuic. ac Luneburg. ANTONII VLRICI. Prodierunt etiam ibidem A. 1616. 1623. Parisiis A. 1657. & Venetiis A. 1708. XVI. volum. Neque vero datum fuit auctori in universam, uti quidem animo conceperat, commentari scripturam; Iobum quippe & Psalmos non potuit attingere. Quem tamen defectum supplere possunt *Sanctius* & *Pineda* in Iobum, *Iansenius* autem, *Bellarminus*, *Lorinus*, & in primis *Muisius* in psalmos. Primo tomo præfixum est encomium S. scripturæ, in quo disseritur de S. scripturæ origine, dignitate, obiecto, de studii biblici necessitate, fructu, amplitudine, difficultate, exemplis, methodo & dispositionibus, de usu & fructu pentateuchi, ac V. T. ti, deque Mose, quis & quantus fuerit; Commentario in Prophetas IV. maiores Hieroglyphica & SS. symbola, adagia, gnomæ & ænigmata ex IV. prophetis collecta, item Canones prophetis facem præferentes; Commentario in Prophetas minores Proœmium de appellatione *prophetarum minorum*, eorumque numero, & stilo, tempore & obiecto ipsorum prophetiæ, & dispositione ad prophetiam, nec non canones in eosdem; Commentario in Ecclesiasticum, encomium sapientiæ ex parallelis ethices naturalis & divinæ; Commentario in IV. euangelia Proœmium de euangeliorum excellentia & maiestate, numero, ordine, consonantia & dissonantia, deque eorum interpretibus, nec non chronotaxis & canones; Commentario in Acta apostol. Chronotaxis, & S. Pauli effigies. Notabis autem ex *Sainjore* P. II. de la Biblioth. crit. p. 436. Approbationem Commentarii in Epp. canon. quæ in nonnullis Cornelii a Lapide edititonibus, sub nomine *Hallieri* reperitur, eius non esse. Et quod ad canones, de iis *Dannhauerus* Hermeneut. S. p. 392. haud dubitat pronunciare, sæpe

ſæpe eſſe obliquos, immo pro canonibus ſubſtitui tormenta στρεβλωτηρ.

In *Eccleſiaſte* cap. II, 5. p. 80. Veriſimile eſt, Salomonem frutices & arbores pretioſas ex Arabia, Ægypto, India, *totoque orbe* conquiſitos, in ſuos hieroſolymitanos paradiſos transtuliſſe.

E vicina Arabia, concedo; ſed quas ſtirpes ex reliquo uniuerſo orbe conquiſitas putet Cornelius, non intelligo. Io. Henr. *Vrſinus* in Arboreto biblico 610.

In *Matth.* XIX. 9. p. 364. planiſſime & aptiſſime *cum Theophylacto & S. Auguſtino* lib. contra Adimant. c. 3. hanc exceptionem ad utrumque referas, *tam ad id, quod ſequitur*, quam ad id, quod præceſſit, q. d. Quicunque dimiſerit uxorem, niſi ob fornicationem, & aliam duxerit, mœchatur, tum dimittendo uxorem, tum aliam ducendo, h. e. bis mœchatur.

Cornelius *non probat, quod probandum ſumſerat*, videl. exceptionem pertinere etiam ad hæc verba, *& aliam duxerit*; neque *Theophylactus*, aut etiam *Auguſtinus* dicit, inde id ſequi. Barthold. *Nibuſius* Apol. c. 13. p. 77.

In 1. *Pet.* II. 9. p. 237. Summi Pontificis ſumma & ampliſſima qua qua verſum eſt poteſtas, per totum orbem ſe extendens, qua etiam *Regibus imperat*, ac *Reges eccleſiæ rebelles regno priuare poteſt*, uti ſæpe priuauit.

Hæc eſt doctrina *Santareli*, damnata a Facultate theol. pariſienſi. *Sainjore* P. II. de la Biblioth. crit. c. 29. p. 438.

Corn. *a Lapide*, ex antiqua proſapia nobilium & Baronum *von Stein*, quæ in Suevia aliisque Germaniæ prouinciis floret, oriundus, atque in Belgio natus, puſillus quidem corpore, at ingenio magnus, ſocietatis Ieſu, in SS. litteris ſcrutandis perdius ac pernox, docuit Lovanii & Romæ, obiitque A. 1637. æt. 71. Vid. *Kœnig* 458. *Magirus* 507. *Blount* 950. *Hottinger* Bibliothecar. 190. *Cren.* Animadv. philol. P. I. 56. & diſſert. I. de furib. librar. 70.

70. *Craſſus* Elog. P. II. 69. *Allatius* Ap. urb. 101. *Sixtus* Sen. B. S. lib. 4. p. 278. Guido *Patinus* Epp. ſelect. ep. 17. G. H. *Goez* diſp. de Corn. a Lapide Commentariis, *Biblioth. nova* T. I. 472. & *Bibliothecarius* nulli parti addictus T. I. 55. Pro melioribus eius commentariis habentur duo, alter in Pentateuchum, alter in Epiſtolas paulinas. *Calovius* in Prolegom. Biblior. illuſtrat. P. I. p. 10. pleroſque Scripturæ libros *ſuo modo* illuſtraſſe ſcribit: R. *Simon* Hiſt. crit. V. T. l. 3. c. 12. & de Commentator. N. T. c. 44. ait, eum eruditionem & quæſtiones alienas ſæpe admiſcuiſſe: *Dilherrus* Tomo II. Diſpp. 664. vocat exſcriptorem Pradi, & *Kœnigius* l. c. Corderium in Lucam expilaſſe refert; certe carebat exacta notitia linguæ græcæ & orientalium: Matthæus *Polus* autem in præfat. volum. III. Bibl. crit. appellatione auctoris non contemnendi honorat. Ab *Hottingero* rhapſodis ſiue centonum collectoribus annumeratur, in Bibliothecar. p. 190. D. Andr. *Kuhnius* Animadverſiones in eius Commentarios paratas habebat. Scopus eius, ut *ipſe* narrat in dedicat. Commentarii in Epp. paulinas, eſt, ſolide, breviter, methodice & clare tradere ſenſum maxime genuinum & litteralem, ideoque ſtilo utitur didactico & methodico, per notationes, quæſtiones, numeros, membra & puncta inciſo & diſtincto; methodus autem hæc, ut poſt brevem ſynopſin totius capitis, rem aggrediatur, atque illuſtrioribus Patrum & Doctorum expoſitionibus allatis, ſenſum illum, qui maxime genuinus videtur, expreſſe deſignet, eumque aliis præferat, & illuſtret.

LV.

Iac. TIRINI Commentarii in V. & N. Tum. Antverpiæ 1656. Excuſi etiam A. 1632. 1645. 1688. Venetiis 1704. & inſerti Bibliis maximis Ioannis *de la Haye*. Præmittuntur 1) Præfatio de operis utilitate & ſcopo: 2) Inſtructio, pro ſtudioſis, de methodo & modo proficiendi: 3) Decretum Concilii tridentini de canonicis ſcripturis: 4) Charta topographica terræ ſanctæ: 5) Chronicon ſacrum a M. C. usque ad exciſam per *Titum Veſpaſianum* urbem & templum ieruſalemitanum: 6) De antiquis Hebræorum, Græcorum & Romanorum ponderibus ac monetis, collatis cum modernis Iudæorum, Hiſpanorum, Gallorum, Belgarum: 7) De menſuris ſeu vaſis eorundem: 8) De menſuris longitudinum: 9) Expli-

Explicatio idiotiſmorum ſeu proprietatum linguæ ebrææ & græcæ. Ac ſubiunguntur Indices 1. auctorum toto commentario citatorum, 2. nominum & rerum, 3. controverſiarum, 4. antilogiarum, ſiue apparentium contradictionum, quæ per ſcripturam S. occurrunt, variarum materiarum & conceptuum pro euangeliis totius anni, in gratiam & uſum concionatorum.

In Indice auctorum, v. *Hermimias*, dicitur, eum *Aſſenenſium* in Aſia dominio potitum eſſe. | Legendum autem eſt, *Atarnenſium*, iuxta *Laërtium* lib. 5. n. 3.

Iac. *Tirinus*, antverpienſis, Soc. Ieſu, Cornelii a Lapide epitomator, obiit A. 1636. æt. 44. De eo vid. *Kœnig* 411. Rich. *Simon* Hiſt. crit. V. T. l. 3. c. 11. & de commentator. in N. T. c. 44. ac *Crenius* Animadv. P. III. 201. I. Frid. *Mayer* Biblioth. bibl. p. 80. Tirinum facultate ſcripturas tractandi tantum Cornelio a Lapide præſtitiſſe iudicat, quantum illius commentarii ab huius ſcriptis mole ſuperantur.

LVI.

Bened.. PERERII Commentarius in Geneſin. Venetiis 1607. Adſpexerat quoque lucem Coloniæ Agripp. A. 1601.

Pererius ſive *Pereyra*, Valentia hiſpanus, Soc. Ieſu, miſſionarii officio functus in Sicilia & Italia, Romæ docuit rhetoricam & theologiam, ibidemque naturæ debitum ſolvit A. 1610. æt. 75. Scripſit etiam in Exodum, Danielem, epiſtolam ad Rom. & Apocalypſin, item de magia & divinatione aſtrologica, deque communibus omnium rerum naturalium principiis & affectionibus. Omnia eius opera prodierunt Coloniæ A. 1622. II. volum. Commentarium in Geneſin non tantum Rich. *Simon* laudat, verum etiam *Montacutius*, qui eum vocat doctum & laborioſum, ipſum vero auctorem, magni nominis & eruditionis ieſuitam; ſicut etiam commentarius in Danielem a *Polo* iuſtis laudibus celebratur. Iuſto autem Ioſ. *Scaligero* Pererius in Danielem aſinus eſt, peſſimus auctor eſt, graviterque, ut idem addit, erravit, nec eum prius legit, quam exponere aggrederetur. In Scaligeranis p. 105. Hiſce adde *Kœnig* 619. *Blount* 834. Ab *Hottingero* Bibliothecar. p. 190. & ipſe inter rhapſodos refertur.

LVII.

Io. MALDONATI Commentarius in IV. euangeliſtas. Moguntiæ 1624. Idem etiam lucem vidit Muſſiponte A. 1596. Brixiæ, quæ ab Italis Breſcia vocatur, 1598. Lugduni & Moguntiæ 1601. Pariſiis 1668. & præcipuus eſt inter reliquos auctoris libros, in eoque, quod *Simonius* Hiſt. crit. N. T. part. III. 918 iure meritoque laudat, litteralis in primis ſenſus eruitur atque indicatur. Editiones autem mire variant, teſte *Crenio* diſſert. I. de furib. librar. p. 78. Certe quæ poſt annum 1617. prodiere Coloniæ, Moguntiæ & Pariſiis, aliquot in locis corruptæ ſunt, ſicut Collectores *Actor. erud.* notant in Tomo IV. Supplem. 458. Caue autem, ne cum pluribus aliis in errorem incidas, puteſque, auctorem ad Matth. 26, 26. p. 561. hiſce verbis, *Incredulorum unus libellum quendam his annis de arte nihil credendi compoſuit*, indicare, revera exiiſſe libellum quendam ſub titulo Artis nihil credendi; non: ſed contenta tantum ſeu materiam eius ita voluit exprimere. Verus autem libelli titulus hic erat, *La beatitude des Chrétiens, ou le fleau de la foi*, eiusque auctor eſt Géoffroi *Vallée*. Vide *Menagiana* T. IV. 417.

Matth. I, 11. p. 21. Totum locum ſic reſtituendum puto: *Ioſias autem genuit Ioacim*, & fratres eius in transmigratione Babylonis; (quemadmodum *Stapulenſis* affirmat, ſe in antiquo quodam græco codice legiſſe) *Ioacim autem genuit Iechoniam.*

Thom. *Malvenda* apud Crenium diſſert. I. de furib. librar. p. 78. temeritatis quidem arguit Maldonatum, quod hunc in modum textum corrigat. Sed lectionem iſtam ſuum habere fundamentum, & extare, ſi non in pluribus, in quodam tamen codice græco antiquo; patet e *Curcellæi* N. T. græco, ubi hæc verba ſubiiciuntur: *Ιωσιας δε εγεννησε τον Ιακειμ· Ιακειμ δε εγεννησε τον Ιεχονιαν.*

Cap. XVII. 11. p. 356. Ioannes in *Apocal.* XI, 3. 6. aperte ſcribit, *Moſen* & Eliam, ante ſecundum Chriſti adventum eſſe adventuros.

Patres & recentiores, non Moſen, ſed *Henochum* cum Elia venturum, ingenti conſenſu docuerunt. *Malvenda* ibid. p. 77. Sed & ipſi aberrarunt, intelli-

telligentes proprie, quod per similitudinem dictum fuerat.

Cap. XXII. 16. p. 460. *Herodiani non erant milites Herodis*, quia ille iam mortuus erat; alter vero Herodes, illius filius, non in Iudæa, sed in Galilæa dominabatur: quare eius milites Ierosolymæ esse non potuerunt.

Temerarius est Maldonatus, qui Herodi milites abstrahit. *Malvenda* l. c. p. 77. Sed cessat temeritatis vitium, quia nondum probatum est, per *Herodianos* non alios, quam Herodis milites intelligendos esse. Herodiani enim vocati fuerint, *qui Cæsari*, cui impense favebat Herodes, cuiusque tributis in Iudæa quodam modo præerat, *tributum solvendum esse contendebant.*

Cap. XXVI, 26. p. 561. in margine: Godifridus *a Valle*.

Proprie, Gothofr. *Vallis*: gallice enim vocabatur Vallée. *Menagiana* T. IV. 416.

Luc. XIIX. 12. Tom. II. 163. Quod *Theophylactus* tradit, *Iudæos secundo & quinto hebdomadis die ieiunare solitos*, non alio argumento, quam sua auctoritate probat: quæ hac in re haud scio quantum ponderis habere debeat.

Nihil frequentius aut pervulgatius in libris Iudæorum occurrit. *Malvenda* l. c. Recte: videatur enim *Lightfoot* in h. l. In horum d erum locum christiani, ut a iudæis secederent, surrogarunt diem hebdomadis quartum & sextum. *Grotius.*

Cap. XXII. 32. Quid est (*ἐπιστρέψας*) *conversus?* Mihi hebraismus videtur esse, quo *repetitio significatur*, ut apud Latinos vocibus *Rursus*, *Iterum*. Quomodo שוב usurpatur *Ps.* 84. (85) 7.

Hæc interpretatio eo spectat, ut ne existimetur Dominus, quando illa dicebat, *respexisse ad futurum paullo post Petri lapsum.* Sed fallitur Maldonatus: verissima enim est *interpretatio Theophylacti, Euthymii, Ambrosii. Casaub.* Exercit. XVI. 640. At *eam sibi non displicere*, ipse ait Maldonatus; quin

	triumviros hosce idem allegat, & Casaubono suppeditavit.
Io. II, 8. Tom. II. 235. *De architri lino in Ecclesiast.* c. 32, 1. 2. 3. dictum est: Rectorem te posuerunt, noli extolli.	Ecclesiasticus loquitur *de Duce, Principe, Magistratu*; non autem de architriclino. *Casaubon.* Exercit. XIII. 244.
Ibid. Postea illi (*architriclino*,) sicut & convivis, *corona & munuscula dari consueverunt*, quæ a Græcis ἀποφοϱητα appellabantur.	*Convivis* quidem munuscula dabantur, sed non coronæ, nedum architriclino. *Corona* autem, cuius meminit Ecclesiasticus, erat præmium, quod bene merito de Rep. olim dari solebat. *Casaubon.* l. c.
Io. VI. 53. T. II. p. 314. *Catholici quidam*, nescio qua impudentia, se hæreticis iunxerunt, negantibus, hoc in capite sermonem esse de eucharistia.	Tales sunt Thomas *de Vio*, archiepiscopus caietanus, & Cardinalis, Corn. *Iansenius* episc. gandav. quin & *Adrianus*, postea Pontifex, quæst. 1. art. 2. de S. baptismo.
Ibid. p. 315. *Contra Scriptura sensum*, contra Patrum *omnium* interpretationem, dixerunt atque contenderunt, hoc loco de sacramento non agi.	Maxime: nam si hic de sacramento eucharistiæ ageretur, 1. nemo absque eius sumtione salvari posset. 2. manifeste contrarius esset hic locus Pontificiis, quia in eo non solum caro edi, sed & sanguis bibi iubetur. 3. sequeretur, servatum iri, quotquot eucharistiam percipiunt. Io. *Gerhard.* L. de S. cœna §. 179. *Hutter.* præfat. apol. in Concord. concord. b 4.

Io. *Maldonatus*, bæticus hispanus, genere nobilis, Dominici *a Soto* & Fran. *Toleti* discipulus, Soc. Iesu, magno vir animo & eclecticus, theologiam Lutetiæ & Romæ docuit, atque in hac urbium regina animam efflavit A. 1583. æt. vix dum 56. Scripsit etiam in

in Prophetas maiores, nec non dispp. de Sacramentis, teste *Simonio* in Liter. select. ep. 15. variaque eius opera, Lutetiæ Paris. edita sunt A. 1677. In *Scaligeranis* (quibus assentit *Casaubonus* Exercit. I. p. 55.) p. 252. dicitur plagiarius *Bezæ* & *Calvini*; nihil autem ipse publicavit vivus. Quando igitur Iesuitæ mussipontani aiunt, Maldonatum in collegio ipsorum biturigensi hos primum commentarios *edidisse*, id non nisi de eorum formatione & scriptione intelligendum est. Tam frequens Lutetiæ in Schola claramontana habuit auditorium, ut illa sæpe non omnes caperet; erantque inter eos etiam ministri quidam ecclesiæ reformatæ. Inde factum, ut improbi zelotæ insidias bono viro struerent, & suspectum reddere laborarent, accusantes eum dogmatum hæreticorum, præcipue quod quæstionem de immaculata B. virginis Mariæ conceptione iudicasset esse problematicam, ita ut propterea cogeretur stare coram iudicio Archiepiscopi parisiensis, a quo tamen fuit absolutus; & formula sententiæ, quæ primis huius commentarii editionibus, atque etiam nostræ præfixa est, cum lectore communicatur a Rich. *Simonio* P. III. Hist. crit. N. T. c. 2. p. 621. A *Casaubono*, *Scaligero* & aliis taxatur ob calami intemperantiam & maledicta erga diversæ viros religionis; sed *Montacutius* putat, ea non ab illo fuisse profecta, quippe cui *Thuanus* modestiæ laudem plane insignem tribuat, sed a Iesuitis mussipontanis, qui commentarium illius ediderunt, & præfatione locupletarunt, in qua vitam & studia auctoris recensent, aliisque de rebus, quæ ad præsens opus spectant, verba faciunt. Nec diffitetur *Simonius* p. 618. 620. & in Literis select. (Act. erud. 1701. 123.) eos quædam mutasse. *Conringius* præfat. in Cassandrum & Wicelium vocat doctissimum iesuitam; *Casaubonus* Exercit. p. 347. acris & magni ingenii virum; *Slichtingius* in epist. ad Hebr. magni nominis interpretem, & in Vindiciis confess. christianæ virum inter Scripturæ interpretes, quos viderit, acutissimum. Plura de eo dabunt *Kœnig* 498. *Magirus* 560. *Blount* 758. *Casaubonus* Epp. p. 727. & in Exercit. 244. *Crellius* in ep. ad Hebr. 1, 5. p. 75. 87. *Walzogen* in Luc. I, 35. p. 542. *Du Bois* præfat. in Varia Maldonati opera, *Du Pin* T. XVI. Biblioth. Script. eccles. *Bibliothecarius* n. p. addict. T. I. 198. & *Lexicon univers.* hist. 425.

LVIII.

Guil. ESTII Commentarius in epistolas apostolicas, h. e. paulinas & catholicas. Coloniæ 1631. Editio novissima. In qua Barthol. *Petrus* continuatorem egit, adiiciens de suo Commentarium in 1. Ioh. 5, 7. usque ad finem huius epistolæ, nec non in 2. & 3. epistolam. Præmittuntur 1) Præfatio I. M. H. id est, Iacobi Merlo *Horstii*, in qua ait, Estii laudem famam, sanctimoniam, gesta, doctrinam, scripta ipsa palam loqui. 2) Elogium Estii, auctore Andr. *Hoio*. 3) Designatio eius librorum. 4) Estii Protestatio, qua omnia subiicit ecclesiæ romanæ, & nulli personæ aut familiæ quidquam vult detractum, hoc addens, se se conatum esse verum sensum nudis & claris verbis explicare, nec commentarium extendisse in exhortationes populares. Moralia tamen in margine sunt indicata, & Index concinnatus a prædicto *Horstio*, in usum lectorum, ac præcipue concionatorum. Textus Scripturæ additus est e Correctione romana seu clementina, cum auctor louaniensi usus videatur: estque hic Commentarius insertus Bibliis maximis Io. *de la Haye*. Laudatur & commendatur ab *Hülsemanno* in Meth. studii theol. 290. At Rich. *Simonius* tamen l. 3. Hist. crit. V. T. c. 11. p. 416. & Hist. crit. N. T. part. III. c. 43. iudicat, auctorem non satis recte calluisse artem criticam, neque etiam sufficientem notitiam habuisse linguæ ebrææ & græcæ; unde nec *Hottinger* Bibliothecar. p. 190. eum inter commentatores, scholasticam methodum sequentes, numerare dubitat. Nec diffitendum, in non nullis explicationibus nimis prolixum esse, &, sicut *Augustinum* ac *Thomam* aquinatem, tanquam magistros, sequitur in doctrina de prædestinatione, ita alias libere ab iis, si opus esse videtur, recedere. Bellarminum pag. 220. col. 2. & 399. col. 1. tecte, suppressoque eius nomine, refutat; ipse autem a Seb. *Schmidio* frequenter sub examen vocatur.

In 1. Cor. 3, 15. p. 223. In primis *ex hac scriptura*, secundum datam a nobis responsionem, *manifeste habetur* contra sectarios, quod in futuro sæculo quædam peccata remittenda sint, scilicet eorum, qui purgabuntur, & salui fient per ignem.

Sed *frigide hoc præstare*, *&* *ludere potius*, quam serio rem agere doctissimum auctorem, ne videlicet gregales suos irritaret, & nimio plus offenderet, censet, & scribit Gul. *Forbesius* p. 215.

Guil.

Guil. *Estius*, Gorcomio-batavus, ex Arcis estensis (unde ei cognomen Estii) in Batavis toparcharum stirpe, S. I. theol. D. regii Seminarii duacensis rector, ad D. Petri præpositus & Vniversitatis cancellarius, scripsit Historiam martyrum gorcomiensium, Martyrium Edm. *Campiani*, item *Guilielmi* goudani, ac Cornelii *Musii*, & alia, obiitque Duaci A. 1613. æt. 70. *König* 280. & *Lex univ. hist.* P. II. 73. Auctor hic inter eos, qui in libros Sententiarum commentati sunt, facile primas tenet ob singularem eruditionem ac iudicii vim, cum pari moderatione coniunctam. *Hulsemann*, Method. stud. theol. 302. estque eius nomen tam clarum, profitente *Simonio* T. II. de la Biblioth. crit. p. 190. ut id solum impressionem in animo hominis prudentis facere valeat.

LIX.

Matth. *Flacii* Clavis Scripturæ S. seu de sermone SS. literarum. Ienæ 1674. Prodiit etiam Basileæ 1609. & Lips. 1695. Sed nostra illa hisce præstat. Præmittitur præfatio Io. *Musæi*, in qua recensetur historia disputationis vinariensis, qua Flacius in errorem de P. O. incidit; cui subiungitur Io. *Olearii* Isagoge & Consilium de assidua lectione, genuino usu, & necessario Clavis flacianæ supplemento, videlicet quod spectat ad terminos iuridicos, medicos, theologicos, concordantias, & singula obiecta universæ theologiæ, Phrases quoque auctoris, errorem de P. O. & imagine Dei redolentes, ut *vetus homo, Adamus vetus, Homo externus, Carnalis, Caro, Cor incircumcisum, durum, lapideum, adamantinum, Mens obscurata, Vana, Imago Dei, Homo novus, interior &c.* signo manus humanæ, cum extenso digito indice, notatæ sunt. Constat opus duabus partibus: In priore singularum vocum atque locutionum S. Scripturæ usus ac ratio alphabetico ordine explicatur, posterior VII. continet Tractatus, quibus subiungitur Index biblicus. I. Tractatus proponit rationem cognoscendi SS. literas. II. sententias ac regulas Patrum de ratione discendi SS. literas. III. agit de partibus orationis. IV. de tropis & schematibus. V. de stilo SS. litterarum. VI. aliquot theologicos libellos complectitur, qui agunt de nomine *Ieho*v*æ* & *Iesu*, velamine Mosis, prædicationibus pœnitentiæ, multiplici prædicatione bonorum operum, iustitia, originalis peccati in V. T. accusatione, ieiunii phrasibus, synecdoche decalogi, decli-

declinatione veræ religionis apud iudæos, & accusatione aut correctione Prophetarum eius corruptionis, indiciis aut notis Messiæ in Mose & extra eius prædictiones, variisque prophetiarum modis venturi Messiæ &c. VII. de norma cœlestis veritatis. Notandum vero, in illa tractatus VIti parte, qui agit de peccato originali p. 635. editionis basil. A. 1609. erroneam auctoris de illo dogmate doctrinam defendi; in ienensi autem, & ultima editione, libellus hic e Tractatu VI. expunctus, & in fine operis cum refutatione positus est. *Glass.* Philol. S. 496. Clavem hanc vocat vere auream.

Matthias *Francovvitzius*, cognomine *Flaccus*, aut *Flacius* (*Colomes.* Biblioth. choif. p. 14) non *Flaccius*, (*Cren.* Animadvers. P. IX, 91.) Albonæ in Illyrico natus, Venetiis audivit Io. Bapt. *Egnatium* humaniores litteras profitentem, Wittebergæ autem *Lutherum* & *Philippum*; sed postea Melanchthoni & aliis, qui, divulgato interimistico libello, de rebus mediis seu adiaphoris, pacandæ ecclesiæ caussa, aliquid remittendum statuebant, cum theologis lubecensibus, luneburg. hamburg. & magdeburgensibus, se se opposuit, (*Camerar.* in Vita Melanchth. 355.) ideo a Philippo *Echidna illyrica* dictus, cumque Nic. *Gallo* Magdeburgum abiens scripsit contra papatum, Adiaphoristas, Andr. *Osiandrum*, & *Schvvenkfeldium*, atque Centurias magdeburgenses cum aliis adornavit. In noua ienensi schola vix quinquennio exacto, incidit in controversiam cum Victorino *Strigelio* de libero arbitrio, & ex illa in errorem de peccato originis. Inde Ratisbonam concessit, & varia ibi scripsit. Docuit etiam Antverpiæ in nova Protestantium ecclesia, eaque mox abolita Argentinam, & inde Francofurtum ad Mœnum commigravit, ubi mortuus est A. 1575. æt. 55. Fuit ingenium in hoc viro capax perinde, ut inquietum. *Colomesius* Bibl. choif. 15. Clavem Flacii pro optimo eius libro agnoscit, & auctorem vocat doctum lutheranum. Flacius etiam creditur optimus post Lutherum exegeta. Videantur *Alberti* præfat. in Comment. Hulsemanni in Ieremiam, *Glass.* Philol. S. 186. *Carpzov.* Theol. exeget. 8. *Crenius* autem Animadvers. P. IX. 91. observat, Flacium in Clave transscripsisse Fr. *Ruizii* Regulas intelligendi scripturas sacras. Contra Regulas istas flacianas disputat *Simon* Hist. crit. V. T. l. 3. c. 13. p. 428. De Missa latina, quam Flacius edidit, legi potest *Bona* Cardinalis Rer. liturg. l. 1. c. 12. De Flacio autem plura reperies in *Magiro* 352. *Kœnigio* 306. *Blount*

714.

714. *Biblioth. Schraderiana* P. I. B 7. C 5. *Placcio* de pseudon. 184. Gottfr. *Arnoldo* Hist. eccl. & hær. P. II. 362. & *Bibliothecario* n. addicto parti T. I. 190.

LX.

Nicol. SELNECCERI Commentarius in Genesin. Lipsiæ 1569. Opera eius in IV. digesta sunt tomos. In epist. dedicatoria auctor ordinem studiorum suorum cum scholasticorum, tum academicorum commemorat, suosque præceptores; in primis autem laudat Phil. *Melanchthonem*, eiusque Locos communes. Facit etiam cum encomio mentionem præstantium, quos in iuventute audiuerit, ecclesiæ noribergensis pastorum, Wencesl. *Linckii*, Viti *Theodori*, Thomæ *Venatorii*, Andr. *Osiandri*, Io. *Fabricii* abaui mei, Hier. *Besoldi*, & Leonh. *Culmanni*. In Prolegomenis duo considerat, 1. verbi diuini auctoritatem. 2. caussas, quæ nos ad assiduam lectionem & meditationem verbi diuini mouere, excitare, & impellere debeant. In explicationibus habet non nunquam egregias obseruationes, plerumque tamen debitas *Luthero* aut *Philippo*, e. g. Gen. 2, 23. verba Adami, Evam conspicientis, dicentisque, *Nunc tandem os ex ossibus meis*, sic exponit: q. d. cum omnia *animantia* considerarem, *nullum ex eis faciebat ad cohabitationem*; sed nunc tandem deprehendo & intueor sociam vitæ. Sic enim ante ipsum & *Lutherus* & *Brentius* interpretati fuerant.

Nic. *Selneccer*, natus in oppido Hersbruck ditionis noribergensis, primum concionator aulicus Dresdæ, deinde professor theol. tam Ienæ, quam Lipsiæ, inde, ex concessione AVGVSTI Electoris Saxoniæ, in biennium concionator aulicus, superintendens generalis, & consiliarius ecclesiasticus Wolffenbutteli, quod officium breui post commutatum fuit cum generali ephoria gandesiensi, postea ad lares lipsienses & professionem theologicam reversus, ibidem pastor ad D. Thomæ, superintendens & consiliarius ecclesiasticus, & post remotionem sub CHRISTIANO I. Electore factam ad eadem munera revocatus, in Christo obdormivit A. 1592. æt. fere 60. testamenti Christi, ut in epitaphio dicitur, assertor constantissimus. Melch. *Adamus* in Vitis theol. 663. *Leuckfeld* Antiqq. gandersheim. 318. Scripta eius commemorantur in *Frisii* Epitome Biblioth. gesner. 632. Fuit acerrimus oppugnator

Pontificiorum, Calvinianorum, & Flacianorum. Qualem ubiquitatem docuerit, ipse his indicat verbis: *Christus Deus & homo, sedens ad dextram Patris, potest suo corpore esse, ubicunque vult esse, & ubi se velle esse dixit & promisit.* In *Historia carc. Peuceri* appellatur rudis, inscius & ambitiosus. p. 761. refertur etiam de Mart. *Chemnitio*, ipsum de Censura Examinis Philippi selneccerina interrogatum, quid illi tribueret? respondisse: *Talia esse, qualia sint, qua sine indicio corradantur ab eo, & congerantur.* p. 762.

EIVSDEM Commentarius in omnes epistolas Pauli. Lipsiæ 1595. Expositioni Epistolæ ad Romanos immediate subiungit explicationem epistolæ ad Galatas, eo quod hæc illius sit epitome: sicut ipse auctor indicat p. 335. Expositioni autem epistolæ ad Rom. præfigitur 1) *Lutheri* præfatio methodica. 2) Auctoris dissertatio de auctoritate verbi divini, sive sacrarum litterarum. p. 35. Vbi pariter agit de caussis, quæ nos ad studium verbi divini incitare & impellere debeant, item de ratione discendi doctrinam ecclesiæ; p. 38. 39. 3) Prolegomena in epistolam Pauli ad Romanos. p. 43. Ante explicationem epistolæ ad Galatas extat oratio, in qua docetur, Galatas fuisse Germanos. p. 335. Denique explicationi epistolæ ad Titum subiungit duas precationes in usum ministrorum ecclesiæ. p. 441. Part. II.

LXI.

Dav. CHYTRÆI Enarratio in Deuteronomium, nec non in Genesin, librum Exodi, Leviticum & Numerorum. Wittebergæ 1590. Prodiit & alterum volumen, qua reliqua eius scripta continentur. In Prooemio in Deuteronomii Enarrationem auctor probare contendit, Mosen a veteribus recte adpellatum fuisse Oceanum theologiæ. Tabella psalmorum Davidis, e qua propositiones & argumenta eorum cognosci possunt, exhibetur pag. 204.

EIVSDEM Explicationes in historiam Iosuæ, Iudicum, Ruth, in Prophetas & Psalmos aliquot, & Sententias Siracidæ, nec non Onomasticon theologicum. Lipsiæ 1592. Recusæ A. 1599. Prophetæ, qui explicantur, sunt Micheas, Nahum, Habacuc, Zacharias, Malachias. Quibus subiungitur explicatio libb. Maccabæorum. Psalmi autem, CIII. *Benedic anima mea Domino.* CXVII. *Laudate Dominum omnes gentes.* & CXIIX. *Confitemini.* Onomasticon theologicum, quod hic postremo recognitum extat, prodiit Witteber-

tebergæ sub nomine Theoph. *Lebei*, (de quo vide *Biblioth. Schrader*. P.I. Y 8) & germanice sub tit. Histor. Auszug, Lipsiæ 1615. 4. In epistola ei præfixa fatetur auctor, utilius textum verbi diuini diurna nocturnaque manu versari, aliisque prælegi & explicari, quam si certaminibus non necessariis ecclesiam turbes, & nimium altercando veritatem tandem amittas. Refert etiam, Onomasticon hoc iam olim a se fuisse confectum, ne locorum ac personarum nomina propria passim occurrentia lectionem remorarentur. Idque, M. *Adami* iudicio, in omnes Scripturæ locos, & in totam ecclesiæ historiam, eruditissimi indicis loco esse potest, ac seorsum prodiit Wittebergæ A. 1585. 8. De reliquis eius scriptis vide eundem *Adamum* p. 689. *Epit.* Biblioth. gesner. 186. ac *Wittei* Diar. biograph. A 2. Suntque ex iis Oratio describens regionem Greichgææ, ad Neccarum fl. sitæ: Oratio de statu ecclesiarum in Græcia: tractatus de Russorum ac Tartarorum moribus, & veterum Borussorum sacrificiis: Explicatio Apocalypseos: Catechesis: Dispositiones epistolarum dominicalium, & aliarum: ac Resp. ad Ant. *Possenini* ac *Mylonii* criminationes.

In Onomastico, P. II. huius volum. p. 884. Inter *Isidori hispalensis* libros *liber Decretorum apostolicorum*, romanorum Pontificum & Canonum in conciliis factorum præcipue celebratum.

Isidorum hispalensem Decretalium collectorem non fuisse, multis in Pseudoisidoro probat Dav. *Blondellus*. Thom. *Cren*. Exercit. III. de libris scriptor. opt. 49.

Ibid. p. 887. Vtilissimum (*Iustini* martyris) *scriptum est ἐκθεσις πίστεως Expositio fidei* de Deo & tribus personis diuinitatis, & unione duarum naturarum.

Non esse hoc scriptum Iustini martyris, sufficienter ostenderunt *Centuriatores* magdeburg. Io. *Gerhardus*, Mart. *Chemnitius*, *Dannhauerus*, *Bellarminus*, *Petavius*, *Scultetus*, & *Rinetus*, quos omnes allegat *Crenius* l. c. Quibus addi possunt *Placcius* de pseudon. 405. *Cave* Hist. lit. 28. & *Labbeus* T. I. 668.

Dav. *Chytræus*, vernacule *Kochhafen*, natus Ingelfingæ in Suevia, *Lutheri* & *Philippi* discipulus, confecto itinere italico con-

stitutus est professor rostochiensis, & hac ornatus sparta postea profectus est in Frisiam, Brabantiam, Flandriam, & alias Belgii prouincias; neque eam, utut lautioribus functionibus oblatis, deseruit. In Austriam vero, ex ipsius Imperatoris MAXIMILIANI II. voluntate, ad constituendas ecclesias Protestantium abiit; nec non in Stiriam eiusdem finis caussa, ac postea iterum in Austriam, ut plantatas ibi ecclesias suis iuuaret consiliis. Formauit quoque Iuliam academiam; atque ad grauiora hæc negotia inuitatus & admissus fuit non tantum ob doctrinam & dexteritatem, sed etiam, ac præcipue ob prudentiam, qua erat conspicuus: immo & ipsi augustissimo Imperatori in negotiis suis plane satisfecit, seque omnino adprobauit. Ceterum usque ad extremum vitæ spatium discendi fuit cupidus, & scripta edere maluit dogmatica, quam polemica & contentiosa, laboriosa hac vita defunctus A. 1600. æt. 70. M. *Adam.* in Vit. theol. 681. *König* 191. *Scrpilius* Epitaph. theol. suev. 97. *Moller* de Homon. 828. & *Hoornbeeck* Summ. controu. 658. H. *Meibomius* apud Magirum p. 213. eum vocat incomparabilem theologum & polyhistora, *Spener* in Piis desider. p. 19. virum eorum, quæ ecclesiæ proficua essent, peritissimum, *Scheiblerus* in dedicat. Manualis ad theol. pract. p. 16. doctissimum, den grundgelehrten.

LXII.

Io. OLEARII Explicatio biblica, Biblische Erklärung. Lipsiæ 1678. VI. volumina. Quid in iis tractetur, exponit frontispicium operis. In Prolegomenis, quæ appellat Bibl. Hauptschl. agit auctor de lectione S. Bibliorum, de S. Scripturæ descriptione, diuisione, versione, & interpretatione; ac in specie de versione M. *Lutheri*, triumpho verbi catholico, & mnemonica sacra, varia proponit. Magno multoque labore auctor hoc opus confecit: nam fere L. ei annos impendit. Sed qui bono cum fructu eo vult uti, instructus esse debet reliquis auctoris libris, quippe quos frequenter excitat, & lectorem eo remittit. Vide hoc de opere Car. *Arndium* in Continuat. Biblioth. bibl. Mayeri p. 27.

Ioannes *Olearius* fuit halensis Saxo, & primum superintendens querfurtensis, deinde in patria concionator aulicus supremus, Ser. Ducis Saxonici a confessionibus sacris & consiliis ecclesiasti-

siasticis, ac tandem superintendens generalis, diemque obiit A. 1684. ætatis 72. ministerii 47. Inclaruit variis ingenii monumentis, quæ recenset *Witte* in Diario biographico V u u u 4. *Durrius* in Theol. mor. p. 63. eum vocat virum de ecclesia præclarissime meritum. Cui adde *Pritium* in Introduct. ad lect. N. T. 294. 295. Hoc opus adhiberi potest ad conciones formandas; rarissime autem in eo indicantur errata receptæ versionis germanicæ. De stirpe *Oleariorum* vide præfat. *Buddei* in Io. Gottfr. Olearii Bibliothecam scriptor. ecclesiast.

LXIII.

Opera CRITICORVM SACRORVM, siue Annotationum in S. scripturam V. & N. Tti, aliorumque tractatuum eo inservientium, cum Supplementorum Tomis II. Francofurti 1696. volum. IX. Prima editio prodiit Londini A. 1660. IX. voluminibus, habuitque collectores Io. & Rich. *Pearsonos*, Ant. *Scattergood*, & Fran. *Gouldmannum*. Atque hinc opus hoc vocatur etiam Criticorum anglicanorum, non quod vel omnes, vel plerique Angli fuerint, sed quia præsentes commentationes a viris anglis collecti, atque in Anglia primum editi sunt. Neque vero mutili & castrati auctores exhibentur, sed integri & illibati. Ceterum hoc in opere non mysticus traditur sensus scripturæ sacræ, sed litteralis & grammaticus, qui, ut in præfatione clarissimi Collectores aiunt, ipsissima scriptura est, atque ipsummet verbum Dei. Recentior hæc editio, e IX. anglicanis in VII. tomos redacta, nec propterea vel tantillum imminuta, Tomo I. continet commentarios in Genesin usque ad librum Esther: II. in libros Regum & Paralipom. Hagiographos & Esaiam: III. in Prophetas reliquos tres maiores, nec non minores, & libros apocryphos: IV. in Euangelia & Acta apostolorum: V. in Epistolas apostolicas & Apocalypsin: VI. & VII. varios Tractatus: IIX. & IX, quibus *Supplementorum* titulus datus, variorum Annotationes & Tractatus in libros, aut capita quædam SS. bibliorum. Nimirum hic reperiuntur

Annotationes.

Seb. *Munsteri* Seb. *Castalionis* Isidori *Clarii* Hug. *Grotii*	In V. Ttum	V. T.

Fran. *Vatabli* in libb. canonicos V.Tti	libb. canon. V.T.
Pauli *Fagii* in paraphrasin chaldaicam Pentateuchi, ex *Onkelos* latine redditam.	Pentateuch.
Eiusdem *Fagii* fusior expositio IV. priorum capitum Geneseos.	Gen. c. 1. 2. 3. 4.
Claudii *Badvelli* in libros apocryphos.	libb. apocryph.
Andr. *Masii* Commentarius in Ios.	Ios.
I. *Drusii* in Pentateuch. Ios. Iudic. Ruth, Samuel. Esther. Iob. Coheleth, XII. proph. minores, Ecclesiasticum, Tobit, lib. I. Maccab. cum veterum V. T. interpretum græcorum fragmentis.	Pentat. Ios. Iud. Ruth. Sam. Esth. Iob. Cohel. proph. min. Siracid. Tob. lib. I. Maccab.
Phil. *Corderci* in Iobum.	Iob.
Rod. *Bayni* in Proverbia.	Proverb.
Fran. *Forerii* in Iesaiam.	Ies.
Eduardi *Livelei* in Hos. Ioël, Amos, Abdiam, Ionam.	Hos. Ioël. Amos. Abd. Ion.
Dav. *Hœschelii* in Ecclesiasticum.	Siracid.
Laur. *Valla*. Cum Iac. *Revio* in Vallam. Erasmi Roterodami, Fran. *Vatabli*, Seb. *Castalionis*, Isidori *Clarii*, Nicol. *Zegeri*, I. *Drusii* *, Ios. *Scaligeri*, Is. *Casauboni*, Iac. *Cappelli*, Hug. *Grotii*, Io. *Cameronis* Myrothecium. Othon. *Gualsperii* Syll. voc. exot. N Tti. — in N. Trum.	N. Testam.

Abr.

* Qui annotationes suas sub titulo *Præteritorum* exire iussit, quoniam ea duntaxat illustrare studuit, quæ ab *Erasmo*, Theodoro (*Beza*) & aliis prætermissa erant, aut non ita fusse exposita.

Abr. *Sculteti* in ep. ad Timoth. Tit. & Philem. | N. Teſtam.
Lud. *Cappelli* Spicilegium.

Tractatus in Tomo I.

Io. DRVSII de Mandragoris. p. 286. Vbi ſtatuit, דודאים non fuiſſe ieſeminum, nec lilia, nec alios flores amabiles, nec radicem herbæ, quæ formam hominis habeat, tam maris quam fœminæ, ſed poma mandragorarum.

Hug. GROTII Explicatio Decalogi. 555. Quæ prodierat Amſtelodami A. 1642. 8. Vid. *Placcius* de Anon. 106. & Iac. *Laurentius* præf. in H. Grotium papizantem p. 1.

Ioſ. SCALIGERI. & Sixt. AMAMÆ de Decimis. 1322. 1326. Qui inter ſe belle conſentiunt, docentes, omne eſculentum hominis terra natum, quod in conditoriis ſervatur, poſtulatum a Deo fuiſſe ad primitias, thrumam, (quæ duplex erat, *maior*, ſacerdotibus danda a quovis colono, & *minor*, iisdem danda, ſed a Levitis; unde & *decima* appellabatur *ſecunda*) & decimam: (quæ duplex, prima & ſecunda, *prima* a colono data erant חולין polluta, ſeu profana Levitarum, *ſecunda*, de profanis coloni detracta) primitias quidem de ſpicis, uvis, oleis oblatas in corbe, thrumam vero & decimam de frugibus elaboratis; fuiſſe & decimæ decimam, quam alio reſpectu thrumam minorem dictam, Levitæ de ſua, qua donati fuerant, decima dederint ſacerdotibus. Denique *Scaliger* ſchema ſeu figuram exhibet, oſtendens, colono, in reditu unius anni habenti VI. millia (vel modiûm frumenti, vel heminarum vini, vel quartariorum olei) poſt thrumæ & decimæ ſolutionem, remanſiſſe 4779.

Lud. CAPPELLI de voto Iephtæ. 2046. Sentit autem, filiam eum ſuam immolaſſe.

Tractatus in Tomo III.

Eiusdem Excerpta ex VILLALPANDO. 544. de templo videlicet, a propheta Ezechiele viſo; quod erat templum Salomonis, a Nabochodonoſore deſtructum.

Alber. GENTILIS Diſputatio ad librum I. Maccabæorum 2836. Agitur in ea de diviſione regni ab Alexandro M. facta; de *Antiocho* vivo a Romanis capto; de *Eumene*, cui Romani donarunt

runt Indiam, & Mediam; de numero Senatorum romanorum; de officio Consulis; de *Alexandro*, qui filius dicitur Antiochi; de nominum variationibus; deque iis, quæ pugnare videntur in sacris litteris.

Eiusdem disputatio parergica de linguarum mixtura. 2856. Vbi cum *Cardano* docet, interdum necesse esse, ut ex alia lingua voces quædam mutuo petantur, 1. si deficiant nos voces ea in lingua, qua loquimur, vel scribimus. 2. si lis sit in dictione, sensu, lectione. 3. cum res adeo est gravis, ut vereamur, ne quis interpretatione maiorem addat emphasin.

Tractatus in Tomo IV.

Lud. CAPPELLI Corban. 454. In qua dissertatione tradit, Corban siue hæc verba Christi *Matth.* 15, 5. Δωρον, ο εαν εξ εμȣ ωφεληθης, esse ipsissimam voti formalis apud iudæos formulam, קרבן שאני נהנה לך & Pharisæos docuisse, si quis illa voti seu potius diræ & exsecrationis formula usus esset contra parentes, tum ei non amplius licere illis benefacere: peccare quidem talem hominem concipiendo & nuncupando votum; at non peccare, si illud servaverit.

Abr. SCVLTETI Exercitationes euangelicæ 1865. Quibus varia euangelistarum loca illustrat, quæ vel rei difficultate obstructa, vel linguæ originalis obscuritate involuta videbantur. Idem & in reliquis N. T. libris constituerat facere.

Henr. STEPHANI κεφαλαια Matthæi & Marci. 2063. Per κεφαλαια intelligit tmemata, quibus historiæ aliæ ab aliis dividuntur, quæque veteres excogitarunt. Eorum exemplo & *Stephanus* quædam formavit, cumque vetustis coniunxit.

EIVSDEM Obscuriorum verborum & phrasium in IV. euangeliis interpretatio latina. 2079.

Tractatus in Tomo V.

Hug. GROTII de antichristo 827. Per quem intelligit C. Cæsarem, in iuventute Caligulam dictum. Refutatur autem hæc expositio in Breviario *Hülsemanni* aucto p. 1764. a Slichtingio sub nomine Io. *Simplicii*, & Mart. *Ruaro* Epp. P. I. 243.

Eiusdem Fusior expositio 1. Io. 2, 18 - 24, p. 1790. de antichri-

tichristo: & 1. Io. 3, 9. de studio bonorum operum. Prodierant hæc scripta, sine auctoris nomine, sub titulo Explicationis trium locorum N. T. de fide & operibus. *Placcius* de Anon. 117.

Eiusdem Appendix ad interpretationem locorum novi testamenti, quæ de antichristo agunt, aut agere putantur: in qua via sternitur ad christianorum concordiam. Vbi suam de antichristo sententiam contra *Borboritam* & *Frontonem*, id est, Sam. Maresium & Pet. Molinæum (vide *Placc.* de pseudon. p. 294.) defendit. Huic Appendici subiuncta est *Curcellæi* epistola, qua dubia adversus Grotii sententiam proponit, & responsio *Grotii*, qua illa solvere laborat, profitens sub finem, se ex animo hæc vera esse arbitrari.

Abr. SCVLTETVS in epist. ad Timoth. Titum, & Philemonem. p. 862.

Scipio GENTILIS in epist. ad Philemon. 1159.

Iac. GOTHOFREDVS in 1. Tim. 3, 15. 16. seu Exercitatio de ecclesia Dei, & altera de mysterio pietatis.

Phil. CODVRCVS in Heb. 9, 16. 17. 18. p. 1448. de fœdere per Christum sancito.

Prologus in Epistolas paulinas. 2181. Atque hic prologus græce scriptus, ex antiquissimo MSto depromtus, & Io. Henr. *Bœcleri* præfatione ornatus, comprehendit historiam Pauli, eiusque epistolarum argumenta.

Io. PRICÆI Commentarii in varios N. Ti libros. 2210. videl. euangelium Matthæi & Lucæ, Acta apostolorum, epistolam Pauli utramque ad Timoth. atque ad Titum & Philemonen, epistolas Iacobi, Ioannis & Iudæ, ac denique Apocalypsin. Singulis annotationibus præmittitur textus græcus cum versione latina, atque in Annotationibus seu commentariis 1. vulgatæ versionis, quam plurimis locis, præ quavis alia sinceriore, sermo purus latinusque ostenditur. 2. contextus græci litera explicatur. 3. eiusdem phraseologia cum auctorum ethnicorum locutionibus amœne comparatur. 4. multorum difficilium locorum expositiones novæ afferuntur. 5. sensus non solum ex christianis ecclesiæ antiquissimæ doctoribus, sed ex græcis latinisque gentium scriptoribus ubique illustratur.

Tractatus in Tomo VI.

Petri PITHOEI de latinis Bibliorum interpretibus Sen-

tentia. p. 1. Vbi docet, inter infinitum interpretationum latinarum numerum, italicam, quæ vetus & vulgata videtur esse, ceteris præferri; psalterium, quo hodie utimur, non illud esse, quod Hieronymus ex ebræo transtulit, nec alterum ex græcis seu LXX. interpretibus, aut ex Origenis Hexaplis, sed commune quoddam & vulgatum ex græca communi ac vulgata *Luciani* martyris editione, aliquantulum diversa ab Hexaplis & LXX: libros Sapientiæ, Ecclesiasticum, Maccabæorum & Esdræ scribæ tertium, seu potius prophetæ primum, ex antiqua translatione mera, qua & Tertullianus & Cyprianus aliique patres, Hieronymo priores, usi sint: quartum Esdræ librum & Manassæ regis orationem, ex antiqua translatione: Pentateuchum, librosque Iosuæ, Iudicum, Regum, Paralipomenon, Esdræ, Nehemiæ, Tobiæ, Iudith, Esther, Iobi; Proverbiorum, Ecclesiastæ, Iesaiæ, Ieremiæ, Ezechielis & XII. Prophetarum minorum, ex Hieronymi de ebræo fonte translatione: IV. euangelia, ex vulgata editione veteris translationis, ab *Hieronymo* recognitæ & repurgatæ: reliquos N. Tti libros, videlicet Actus apostolorum, Epistolas Pauli, Petri, Iacobi, Iudæ, atque Apocalypsin, an ex Hieronymi emendatione provenerint, non satis liquere: Epistolas Ioannis videri esse ex vetere illa translatione, vel mera, vel ab alio quopiam post Hieronymi tempora recensita; atque ita translationes V. Tti, quæ non sunt Hieronymi, sed & novi eas, quas Hieronymus recognovit tantum, emendavitque, non esse unius interpretis, nec stilum habere eundem.

NICEPHORI Canon scripturarum. 6. Ex V. C. Carpensi.

ADRIANI Isagoge sacrarum literarum, & antiquissimorum Græcor. in prophetas fragmenta. 10. Edita sunt a Dav. *Hœschelio* ex MSS. codicibus. Sunt autem, Synopsis prophetiarum, incerto auctore: *Hesychii* presbyteri ierusalemitani, στιχηρὸν siue κεφάλαια in XII. prophetas minores, & in Esaiam: Io. *Chrysostomi* argumentum in Ieremiam: *Theodoriti*, & *Polychronii* in Ezechielem: *Africani* & *Origenis* Epistolæ mutuæ de historia Susannæ: Synoptica historia de vita & obitu prophetarum, incerto auctore.

Christoph. HELVICI Desiderium matris Evæ, Gen. 4, 1. p. 54. Vbi verba illa contra Io. *Calvinum*, Dan. *Pareum*, & Io. *Piscatorem*, sic interpretatur: *Possedi virum Dominum.*

EIVSDEM Proteuangelion paradisiacum. *Gen.* 3, 15. p. 65.

Io.

Io. BVTEO de Arca Noæ. 84. Inquirit in formam & capacitatem eius, ac sentit, eam constitisse 4. contignationibus, quarum infima, ubi & saburra, fuerit recipiendo stercori, secunda pro bestiis maioribus, tertia pro minoribus, & summa pro hominibus & volucribus seu animantibus domesticis: in singulis etiam tribus superioribus apothecas pro asservando victu, tectumque habuisse ab utraque parte fastigium cubitale, & totam arcæ capacitatem fuisse 450. millium cubitorum, quorum unus est sesquipedalis.

Matth. HOSTI in fabricam arcæ Noæ Inquisitio. 103. Qui fere a prioris sententia non discrepat.

Mart. HELVICVS de Vaticinio Iacobi, *Gen.* 49, 10. p. 113. Erat hæc disputatio ebraica, cuius sensus hic latine exprimitur, ac tandem concluditur, inde usque a Davide in familia Iudæ semper fuisse principatum, at sub Herode eum penitus desiisse.

Mosaicarum & romanarum legum Collatio, cum notis P. PITHOEI. 149. Ex integris *Papiniani, Pauli, Vlpiani, Gaii, Modestini,* aliorumque iuris auctorum libris ante tempora Iustiniani Imp. desumpta. Eiusdem Imp. IVSTINIANI Novellæ constitutiones III. IVLIANI, antecessoris CPtani, dictatum de Consiliariis. Eiusdem Collectio de contutoribus.

Georg. RITTERSHVSII *Ἀσυλία*, seu de Iure asylorum. 213. Edita primum Argentorati A. 1624. 8. Agit auctor de asyli nomine, definitione, divisione, asylis personalibus & locis privilegiatis, auctoribus & fundatoribus asylorum, personis quæ iure isto frui queant, quo se modo transfugæ gerere debeant, de processu contra eos, qui istud ius immerito arripiunt, de exemplis nobilium asylorum, de laudibus eorum, quibus inviolabilia fuere asyla, de iure remissionum, asylis sublatis, & quatenus tolerari debeant, deque his, qui ad statuas confugiunt.

Matth. HOSTI in historiam monomachiæ Davidis & Goliathi, 1. *Reg.* 17. Inquisitio. 277. In qua agitur de occasione huius monomachiæ, Goliathi prosopographia, gigantibus & aliis monstrosis hominum staturis, de Goliathi statura, armatura & moribus, de monomachiæ legibus, Davidis prosopographia, armatura & colloquio, conflictu & victoria, denique de iis, quæ victoriam secuta sunt.

Mich. ROTHARDI Samuel redivivus & Saul αυτοχειρ. 303. Evolvit ac decidit auctor duas quæstiones: 1. an Samuel, quem eduxit pythonissa rogatu Saulis, fuerit verus, nec ne? 2. an Saul damnatus? Priorem negat, posteriorem adfirmat.

Leonis ALLATII de engastrimytho Syntagma. 331. Ostendit, εγγαστριμυθας esse ventriloquas, alias dictas euryclitas & pythomanteis, in quibus spiritus malus e quacunque humani corporis, maximeque mulierculariam parte, potissimum autem e podice voce exili & stridula loquitur, & sciscitantibus respondet: ac talem fuisse pythonissam, quam consuluit Saul, nec illam verum Samuelem evocasse & exhibuisse, sed totam illam apparitionem fuisse meras præstigias a dæmone ipso confictas. Ab eodem Allatio subiicitur *Origenis* de ista ventriloqua narratio, eiusque ab *Eustathio*, archiepiscopo antiocheno, formata refutatio, interprete Allatio. p. 407. 419.

Gasp. VARRERII de Ophira regione, 3. *Reg.* 9, 28. & 10, 11. & *Paralip.* 8, ult. Commentarius. 463. Quo contra Fran. *Vatablum*, & Raph. *Volaterranum* (quorum ille credit fuisse Hispaniolam, oceani occidentalis insulam, hic Sofalam, æthiopici oceani insulam) disputat, & *Rabanum Maurum*, atque Nicol. *Lyranum* sequens, statuit esse apud Indos, in oriente.

Wilh. SCHICKARDI oratiuncula de festo Purim cum Annotationibus. 481. Festum *Purim* sunt iudæorum bacchanalia, quibus præmittunt ieiunium, in memoriam nefarii conatus *Hamani*, qui per sortes (unde Purim, vocabulo persico, sortilegium) urnæ immissas, ecquisnam dies iudæis auspicatior esset, arte geomantica sciscitatus est, omnes iudæos in oriente uno die interfecturus. Incidit hoc festum in nostrum fere Februarium. In epistola dedicator. huic tractatui præmissa monet auctor philosophiæ magistros, adhuc studiosos, ne amœniora hæc studia seponant, tempusque inutilibus perdant disputatiunculis.

Mart. HELVICI diatribe de LXX. hebdomadibus Danielis. *Dan.* 9, 24. p. 501. In qua præter textus ebræi explicationem XI. versiones, nimirum tres græcæ, quatuor latinæ, & totidem germanicæ, inter se conferuntur, & partim confirmantur, partim examinantur.

Bened. ARIAE Montani Antiquitates iudaicæ. 523. Sunt libri IX. in quibus differitur de gentium fedibus primis, orbisque terrarum fitu, terræ promiffæ partitione, XII. gentibus, antiquæ Ierufalem fitu, facris fabricis, facris veftimentis ornamentisque, menfuris facris, actione aut minutioribus ritibus, feculis & chronologia. Hi libri fub titulo *Apparatus biblici*, etiam adiecti funt Magnorum Bibliorum operi, quod excudit Plantinus. Variis quoque figuris, quæ & hic confpiciuntur, ornati funt, ut, Tabula geographica antiquiffimorum habitatorum, a Mofe defcriptorum; p. 553. Terra fancta, in tribus XI. diftributa. p. ead. Terra Canaan tempore Abrahami, 581. Antiqua Ierufalem, 595. Arca Noæ, 604. Tabernaculum, 616. Templum hierofolymit. ibid. Idem cum atriis, cellis, porticibus, puteo, fede regia, menfa ad preces, & arca oblationum, ibid. Idem cum porticu & cellis, atque interioris ornamenti fpecimine, 620. Sacri in tabernaculo apparatus partes, ut, altare holocauftorum, altare thymiamatis, candelabrum, arca fœderis, menfa panum, & varii afpectus tabernaculi. 621. Veftimenta facerdotalia. 633. Siclus. 658. De Antiquitatibus iftis finiftre iudicat Iof. Iuftus *Scaliger* in Scaligeran. p. 170. inquiens: *Legi Antiquitates iudaicas, quæ vilis pretii opus funt.* Nec melius de eius Apparatu Rich. *Simon* Crit. S. V. T. l. 3. c. 17.

Bonaventura Cornel. BERTRAM de Rep. ebræorum, recenfitus & commentariis illuftratus a Conftant. L' *Empereur.* 739. Bertramus, quæ maxime fcitu neceffaria putavit, e SS. literis, Iofepho, Talmudiftis & Rabbinis methodo facili congeffit, L' Empereur autem quædam addidit, quibus non nulla corrigerentur, minus plene enarrata explicarentur, dubiaque confirmarentur. Deeft autem heic locorum fcripturæ illuftratorum Index, quo prior editio eft inftructa.

Pet. CVNÆVS de Rep. hebræorum. 811. Auctor in præfatione fe ea omififfe ait, quæ ante fe dixerunt *Sigonius* & *Bertramus*, attuliffe autem, quæ aliunde fibi in promptu erant, bonam vero eorum partem debere *Maimonidi*, cuius induftria fagacitasque omni prædicatione fit maior. Vide etiam Mich. *Walther.* Offic. bibl. 238. apud Buddeum de Moderam. inculpat. tut. 42.

Cafp. WASER de antiquis numis Hebræorum, Chaldæorum & Syrorum, quorum S. biblia & Rabbinorum fcripta memi-

nerunt. 925. Additæ etiam funt figuræ variorum numorum, p. 929. ubi ad numum folis, in cuius averfa parte eft rofa cum infcriptione ΡΟΔΙΟΝ, legendus eft *Seldenus* de I. N. & G. l. 2. c. 8.

Idem de antiquis menfuris Hebræorum. 1037.

Edovard. BREREWOOD de Ponderibus & pretiis veterum numorum. 1093. Qui quidem in ufu erant apud Ebræos, Afiaticos, Græcos & Romanos.

Bonav. Corn. BERTRAMI Lucubrationes franckenthalenfes. 1117. Nomen habent ab oppido Franckenthal, ubi auctor aliquando docuit, funtque illa fpecimen aliquod interpretationum & expofitionum difficiliorum facræ locorum.

Ant. NEBRISSENSIS Quinquagena. 1165. Eft L. facræ fcripturæ locorum explanatio, ordine alphabetico, & quidem tertia duntaxat; duæ autem priores adhuc defiderantur, nec conftat, ubi deliteant.

Io. Clem. DRVSII Animadverforum libri II. 1211. In quibus varia traduntur, quæ ad facrarum literarum intelligentiam faciunt.

Eiusdem Parallela facra. 1261. Vbi V. Tti loca, quæ in novo citantur, cum ipfis hifce N. Tti locis componuntur & conciliantur, Nec diffitetur auctor, fe fe aliorum interpretum laboribus adiutum fuiffe, eaque opus edere conditione ac lege, ut fibi pofthac liceat omiffa addere, & prava corrigere.

Eiusdem Obfervationum facrarum libri XVI. 1328. Ex editione nova, qua multa mutata & correcta, infuper libri IV. adiecti funt. Laudat quoque auctor in epiftola dedicatoria illuftriffimorum STATVVM GENERALIVM confilium de nova Bibliorum translatione belgica, nec tam novam ait requiri, quam ut vetus iis in locis, ubi manifefte corrupta eft, emendetur. Ceterum linguæ fanctæ cognitionem commendat, quippe qua nihil ad S. literarum intelligentiam fit magis neceffarium. Vt autem hæc fideliter ac diligenter doceatur, duos minimum in quavis academia requiri profeffores, quorum unus grammaticam doceat, alter fcripturam ebræam interpretetur, ita ut fecretiora linguæ aperiat, locos Scripturæ diligenter inter fe conferat, hiftoriam ritusque ebræorum illuftret, & variantes interpretationes examinare, veram autem & germanam auditoribus fuis explicare valeat: fingulas vero academias uno poffe contentas effe, fi elementa grammatices

in

in scholis traderentur minoribus. Et hoc repetitur in præf. tractatus de Tetragrammato p. 2144.

Eiusdem Quæstionum ebraicarum libri III. 1495. Quibus eiusmodi quæstiones proponuntur, quæ ad literaturam ebraicam, & interpretationem V. Ti spectant.

Eiusdem Proverbiorum libri V. 1589. In quibus explicantur proverbia sacra, & ex SS. litteris orta: item sententiæ Salomonis, allegoriæ &c. Sub voce *Proverbiorum* autem intelligit non tantum proverbia sacra proprie talia, quæ e sacris litteris collecta, ab earumque scriptoribus usurpata sunt, verum etiam improprie dicta, quæ ex illis prioribus orta. Prioris generis proverbia magnam partem classe prima comprehenduntur, sicut posterioris in classe secunda.

BEN SIRÆ Proverbia, a I. *Drusio* in latinam linguam conversa, & commentario illustrata. 1869. Eis accesserunt Adagiorum decuriæ aliquot, a Drusio ex Thalmud, aliisque ebræorum scriptis collecta; in quibus etiam multa chaldaica inveniuntur, & unum arabicum.

Io. DRUSII Miscellaneorum Centuriæ II. 1932. In quibus præter scripturas, varia theologorum, *Augustini* præcipue, loca illustrantur aut emendantur. Collegit ea Drusius Oxoniæ in principio suæ professionis.

Idem de Hasidæis. 2005. Vbi asseritur, Hasidæos, quorum mentio fit 1. *Mach.* 2, 42. & 7, 13. nec non 2. *Mach* 14, 6. fuisse pharisæos: nam post prophetarum obitum iudæos de suo legi addidisse supererogationes, interque eos primas tenuisse *Hasidæos*, qui fuerint quasi fraternitas quædam, supererogationes & voluntarias illas functiones nemine cogente observans. Et hactenus nullas fuisse sectas inter iudæos. Postquam vero supererogationis præcepta in canones & scripta sunt redacta, tunc dubia & altercationes ortas, atque hinc nata duo dogmatistarum genera, quorum unum legi duntaxat studebat, alterum legi cum auctario: ex illo prodiisse *Karraim* & *Sadducæos*, ex hoc *Pharisæos*; & hos supererogationis studium, quod antea voluntarium erat, pro necessario venditasse; atque inde etiam *Essenos* originem traxisse, quorum politia & ordo Pharisæorum instituto longe accuratior & severior fuerit, cumque vere pii fuerint, nomen חסידים seu piorum peculiariter iis adhæsisse; ut adeo illud, quod omnes pios complectitur,

ctitur, 1. ad fraternitatem supererogationum, 2. ad Pharisæos, 3. ad Essenos restringatur. Huius sententiæ erat etiam Ios. Iustus *Scaliger*; ambo autem nacti sunt adversarium *Serarium* in Trihæresio & Minervali.

Eiusdem Henoch. 2029. Vbi disputat, an ille sit mortuus, nec ne? & utrumque dici posse pertendit: non mortuum quidem, 1. quia iustus erat, quales in morte sua vivunt. 2. quia scriptura in descriptione raptus eius non utitur vocabulo mortis. Sic etiam de *Melchisedeco* dici, eum fuisse sine patre & matre, quoniam scriptura eorum non meminerit: mortuum autem, 1. quia sacræ litteræ eiusmodi verba usurpent, quæ commode de morte accipi possint, quando dicat, eum *non fuisse*, scil. in vivis, & *raptum esse*, id est, ante tempus mortuum, aut subitæ mortis genere exstinctum. Verba autem apostoli, *ne videret mortem*, sic explicari posse ex libro Sapientiæ, ne malitia mutaret eius ingenium; veritum enim esse Deum, ne sui vitiis sæculi corrumperetur, ideoque eum ante tempus e medio sustulisse.

Eiusdem Quæsita per epistolam. 2046. In hisce epistolis aut quærentibus respondet auctor, aut ipse ex aliis quærit, & quidem in commodum translationis Bibliorum belgicæ: multa hic continentur scitu iucunda & utilia, inque primis loca illa examinantur, quæ ebræi a LXX. interpretibus corrupta esse tradunt; his etiam adiecta sunt multa ad sacram antiquitatem & historiam pertinentia.

Eiusdem Elohim, sive de nomine Dei: cum notis, in quibus epistola Hieronymi CXXXVI. ad Marcellam explicatur. 2111. Tractatur quæstio, an nomine *Elohim* significetur pluralitas in divinis? & negatur, atque in partes vocantur *Caietanus*, *Bellarminus*, *Calvinus* & *Danæus*.

Eiusdem Responsio ad quæstiones anonymi theologi e Germania. 2132. Eiusdem argumenti.

Eiusdem Tetragrammaton, seu de nomine Dei proprio. Cum Additamentis & notis. 2141. Vbi probare laborat, יהוה non esse pronunciandum Iehova, sed Adonai, præmittens testimonia *Concilii viennensis*, Guil. *Postelli*, Melch. *Nunnesii* iesuitæ, & Iacobi *Navarchi* de cognitionis linguæ chaldaicæ siue syriacæ & arabicæ necessitate.

Pauli

Pauli DE S. MARIA Quæstiones de nomine divino, cum Scholiis I. *Drusii.* 2180. Per *nomen divinum* intelligit tetragrammaton, seu quatuor nomen literarum, ipseque testatur, apud ebræos illud non efferri, uti scribitur, sed per Adonai. *Drusius* autem defendit Paulum contra *Doringium*,

Tractatus in Tomo VII.

Nic. FVLLERI Miscellaneorum sacrorum libri VI. pag. 1. Quorum priores tres mendosissime primum fuerant editi. Atque in hoc opere id agit auctor, ut archetypam Bibliorum sacrorum veritatem illustret, locutionum formulas verbaque singula sparsim & permiste animadversa exponat & declaret, nec non sacrarum literarum versiones, præsertim antiquas exploret, atque inter se, & cum textu sacro, maxime ebræo, comparet.

Sam. PETITI Variæ lectiones. 321. In quibus ecclesiæ utriusque fœderis ritus moresque antiqui, nec non sacri eiusdem, ut & ecclesiastici scriptores illustrantur, explicantur, atque emendantur.

Simeonis de MVIS Varia sacra, variis e Rabbinis contexta. 391. Et quidem iis præsertim, qui litteralem attingunt sensum; ubi tamen auctor suum interdum iudicium interponit.

Io. GREGORII Notæ & observationes in aliquot loca sacræ scripturæ. 550. Prodierunt idiomate anglicano, Oxoniæ A. 1646. 4. latinæ autem redditæ per Rich. *Stockes*, Londini 1660. Quamvis auctor hic non audeat de ullis accidentibus vitæ Servatoris nostri ex astrorum aut planetarum influentiis iudicare, placet tamen ei figuram natiuitatis illius apponere pag. 613. eandemque exponere.

Pauli FAGII Translationum præcipuarum V. Tti inter se variantium Collatio. 621. Non autem ulterius se extendit, quam usque ad Exodi caput 34. Quamquam auctoris propositum erat, eandem operam reliquis etiam scripturæ libris impendere. Ceterum hunc ille scopum sibi habebat præfixum, ut ex veritate ebraica caussas variationis ostenderet, sicut ipse indicat in præfatione, ubi & vulgatam versionem latinam defendit, adfirmans, eam primo suo auctori, quisquis fuerit, non temere excidisse. Atque

hæc Collatio laudatur a *Cartvvrighto* in præfat. in Annot. in Gen. (T. I. Supplem. Crit. ſacr. d)

Chriſtoph. CARTWRIGHTI Mellificium hebraicum. 729. Idque conſtat variis obſervationibus, quæ ex Ebræorum, præſertim antiquorum, monumentis depromptæ, unde plurima cum veteris, tum novi teſtamenti loca vel explicantur, vel illuſtrantur, & alia multa notatu digna in lucem proferuntur.

Fr. LVCÆ Notationes in SS. biblia. 915. Vbi variantia diſcrepantibus exemplaribus loca ſingulari ſtudio diſcutiuntur eo conſilio, ut pura & integra redderetur vulgata verſio latina: ad quod auctor adhibuit impreſſa exemplaria octo aut novem, ſcripta vero minimum XXXII. aut XXXIII. deinde conſuluit, ut eius verbis utar, commentaria, enarrationes, ſcholia, translationes primæ, mediæ, poſtremæ ætatis auctorum, tam græcorum quam latinorum; poſt hæc adhibuit, in V. quidem Tto hebraicum, græcum & chaldaicum textum, in novo græcum & ſyriacum; poſtremo, ſi quid vel ex locorum circumſtantiis, vel ex locis ſimilibus, vel aliunde de lectionis varietate intelligi poſſet, id omne perſcrutari conatus eſt, &, ſi non ipſe iudicium ferre ſuſtinuit, tamen aliis iudicandi occaſionem præbuit.

Iac. Lopidis STVNICÆ Annotationes contra Eraſmum Roterodamum. 1229. Scriptæ ſunt hæ Annotationes pro verſione latini interpretis, qua eccleſia romana utitur, contra Eraſmi novam Teſtamenti novi translationem latinam, & Annotationes in idem N. Ttum. Diſcrepantias latini interpretis a textu græco, nec non errata librariorum, quæ fortaſſe irrepſerunt in vulgatam, ſeorſum potuiſſet, *Stunica* iudicio, annotare Eraſmus, at non debuiſſet totum novi fœderis corpus denuo transferre, immutare vetera, & antiquum interpretem errorum, abſurditatum, & barbariei accuſare.

ERASMI Apologia. 1337. Qua reſpondet ad ea, quæ Iac. Lopis *Stunica* in N. ſuo Tto taxaverat.

Marquardi FREHERI Diſſertatio de numiſmate cenſus, *Matth.* 22, 10. 21. pag. 1407. Qua ille ſtatuit, intelligi certum monetæ genus, & quidem argenteum, in ſignum ſubiectionis & recognitionem dominatus cæſarei; denariumque Cæſaris, a Phariſæis exhibitum, fuiſſe TIBERII Cæſaris, imperii habenas tunc re- gen-

gentis, privigni & adoptivi AVGVSTI Imperatoris, nec nisi unum denarium, qui merces diurna fuit unius operarii, & stipendium diurnum unius militis, pro singulis personis exactum, adeoque Christum quasi hoc modo argumentatum esse: Quæ Cæsaris sunt, ita ut Dei ius nihil attingant, danda sunt Cæsari, ut generaliter suum cuique. At numisma census, sive denarius censualis, est Cæsaris, nec ad Deum attinet. Ergo Cæsari est dandus. Exhibet etiam aliquot figuras numismatum romanorum. Iudicium vero de hac Dissertatione promit *Patinus* in Histor. numismat. c. 24. p. 202.

Wilhelmi KLEBITII Dissertatiuncula de buccella intincta, quam comedit Iudas proditor, an fuerit panis eucharistiæ? 1435. Sed negat, quia buccella illa fuit porrecta in cœna agni paschalis, quæ sacram cœnam præcessit: negat etiam, proditorem eucharistiæ interfuisse.

Matthæus HOSTVS de hydriarum VI. capacitate. *Ioh.* 2, 6. pag. 1441. In hac Dissertatione mensuræ quædam veteres cum francofurtensibus ad Oderam conferuntur, & concluditur, si singulæ hydriæ binas metretas (liceat enim cum *Catone* ICto & *Plauto* hoc vocabulum in femineo usurpare genere) ceperint, tum sex hydrias continuisse stufas (*Stübichen*) 97. & nossellam (*Nössel*) unam cum tribus quintis, seu tonnas francofordianas tres, ubi restant quartæ (*Quartire*) 58. cum semisse: sin vero singulæ hydriæ ternas ceperint metretas, sex fecisse stufas 145. cum tribus quartis, & duabus nossellæ partibus, seu tonnas francofordianas 5. ut restent quartæ 33. cum duabus quintis nossellæ partibus.

Guil. ADERI Enarrationes de Ægrotis & morbis in euangelio. 1445. Quorum dum explicantur morbi, eorum patria, temperies, ætas, & vitæ conditio investigatur, hosque arte medica incurabiles, quod ante hac, ut ipse gloriatur, præstitit nemo, demonstratur. Præsente ægroto, ait idem in præfatione, dignoscendi & iudicandi regula prima ab illius temperie & habitu petitur, qua visa & mente perpensa de morbo & eius eventu iudicare difficile non est; at de absentibus, arte inversa, audito videlicet a relatore morbo & accidentibus, iudicandum, videlicet de temperie ægrotantium ex alterius narratione.

Angeli CANINII Disquisitiones in locos aliquot N. Tti. 2945. Quibus illi ex ebraicæ, syriacæ, arabicæ, & æthiopicæ linguarum originibus quam accuratissime (sic enim titulus effatur) explicantur. Agitur autem de nomine *Iesu* & *Iova*, de צעיר *Mich.* 5, 2. *Matth.* 2, 6. de *Hosanna*, *Amen*, *Rabbi*, *Raca*, *Concilio*, *Mammona*, *Publicanis*, *Camelo per foramen acus*, *Effatha*, *Golgatha*, *Gethsemani*, *Gabbatha*, *Dimitte nobis*, *Messia*, *Maria*, & omnium *apostolorum nominibus*, deque *Pane quotidiano* in oratione dominica.

Nic. FABRI Disputatio de myrrhata potione. 2970. Estque illa amica & modesta ad Card. *Baronium*, tradens, myrrhatam, vel, si mavis, ex ture confectam potionem Christo, ut aliis cruciariis, fuisse præbitam, quo eum consopiret, sed ipsum, infami crudelissimoque supplicio nostra scelera luere volentem, eam recusasse, ne ullum pro nobis cruciatum defugere videretur.

Ludov. CAPPELLI τετράγωνον, siue Templi ierusalemitani triplex delineatio. 2973. Vna ex Scriptura iuxta mentem *Villalpandi* & descriptionem ab eo factam; altera ex *Iosephi* mente & descriptione; tertia ex iudæorum in Talmude descriptione, & iuxta mensuras ab illis istic traditas. Hæc omnia sunt Excerpta, prima quidem ex *Villalpando*, secunda ex *Iosepho*, tertia ex Mischna in Massecheth תמיד *Tamid*, item ex *Maimonidis* tract. de Domo electa. Subiungitur tractatus Talmudis, qui מדות *Middoth* dicitur, de templi salomonici mensuris, magnitudine & structura agens, eique & Excerptis ex Villalpando notæ & observationes *Cappelli* adduntur, & Villalpandi lapsus indicantur atque corriguntur.

Eiusdem Historia apostolica. 3131. Quæ illustratur ex actis apostolorum & epistolis paulinis studiose inter se collatis, ordineque secundum annorum numerum accurate digeritur, & in compendium contrahitur, eiusque cum historia exotica seu romana connexio certis κριτηρίοις demonstratur, sed & series epistolarum paulinarum, iuxta temporis quo singulæ scriptæ sunt ordinem, ostenditur. His additum est Historiæ iudaicæ, ab Asamonæorum siue Machabæorum tempore ad Ierusalemi & templi per TITVM VESPASIANVM ultimum exidium, breve ex Iosepho compendium, una cum aliis non nullis ex *Iosepho* excerptis, templique ierusalemitani, quale Iosephi tempore fuit, ex ipsius mente & descriptio-

ne

ne ichnographia: unde variis N. Tti locis, alioquin obscuris & perplexis, lux aliqua affulget. Et p. 3136. prædictæ Historiæ apostolicæ compendiosa Tabula chronologica lectoris oculis exponitur.

Deliciæ biblicæ brielenses, sive Io. CLOPPENBVRGII Collationes criticæ sacræ, per epistolas, cum Ludovico *de Dieu*. 3226. Collationes hæ factæ sunt A. 1632. & deinceps, & quidem de locis difficilioribus XXV. ex psalmis, variisque difficilioribus locis ex V. & N. Tto.

Iacobi VSSERII de Cainane, Arphaxadi filio, eiusque temporibus Dissertatio. 3262. Qua probatur, unicum esse Cainanem Enoschi filium, reliquos duos autem, alterum Semi, alterum Arphaxadi filium, qui Gen. 10. 22. & c. 11, 12. in græca editione, & hic posterior etiam in Christi genealogia Luc. 3, 36. commemorantur, supposititios, neque eorum mentionem fieri sive in textu ebræo, & paraphrasi Onkelosi, sive apud Iosephum & Berosum chaldaicum, sive in germana LXX. interpp. editione, quæ est solius Pentateuchi, & textui ebraico exactissime respondet, sed duntaxat in communi illa & liberiore totius veteris testamenti interpretatione, post quartum Ptolemæi philometoris annum formata: quæ quidem communis duplex fit, altera vetus, quæ ante Origenis tempora erat in usu, altera nova, a Luciano martyre interpolata.

In editione londinensi iam sequitur Matth. WREENII Refutatio catechismi racoviensis: sed in nostra hac est omissa, quia non pertinet ad criticam sacram, sed ad palæstram disputatoriam.

Fran. MONCÆII Aaron purgatus, sive de vitulo aureo libri duo, ad Exodi c. 32. pag. 3273. Nimirum auctoris propositum est, Aaronem ab idololatriæ crimine purgare, atque ostendere, eum non fecisse vitulum idololatriæ caussa, quamvis illa postea secuta sit, & Aaron culpam incurrerit, si non latam, aut levem, tamen levissimam, sed ut symbolum esset gloriæ Dei Israëlis, quoque duce in terram cananæam migrarent; vitulum autem fuisse cherubum, h. e. vitulum alatum, quales bini postea arcæ fœderis a Mose fuerint impositi. Atque ita auctor simul disserit de forma & historia cheruborum Mosis, vitulorum Ieroboami, & theraphis Michæ. Contra auctorem hunc Rob. *Visorius* edidit Destructionem Aaronis purgati: quo effectum, ut Moncæii liber Romæ prohiberetur. *Chevraana* 422.

 Io.

Io. Antonidæ VAN DER LINDEN Exercitatio ad verba *Actor.* 2, 13. *Vini pleni.* pag. 1929. Ostendit, iudæos ista verba evomuisse cum sanna & gestu contumelioso, perque γλεῦκος intellexisse non mustum, quod tunc temporis non dabatur, sed florem vini, seu vinum valde generosum, & facultate inebriandi praeditum, apostoli autem *Petri* respondentis hanc esse mentem: illos male de ipsis iudicare, esse enim tertiam ab orto sole horam diei sanctæ & festæ, destinatam offerendo in sacrificium agno, qua nemo nisi extreme impius vino ad ebrietatem usque se ingurgitare soleat.

Hug. GROTII de Veritate religionis christianæ libri VI. cum ipsius auctoris annotatis. 1981. Quos auctor idiomate belgico in carcere scripsit. Libro I. agitur de religionis, Dei, & divinæ providentiæ certitudine & existentia, deque immortalitate animarum: II. de religionis christianæ veritate ac certitudine: III. de divina librorum V. & N. Tti auctoritate: IV. disputatur contra paganos. V. contra iudæos. VI. contra mahumetistas. Qui libri omnium optime & accuratissime editi sunt a Io. *Clerico* Amstelodami 1709. 8. & in complures linguas versi, non tantum europæas, sed etiam orientales, ut arabicam & persicam, meritoque laudantur a *Colomesio* p. 822. atque in *Extractis menstruis*, quæ sub directione illustris Leibnitii prodierunt, A. 1701. m. Mart. p. 64. nec eis nocere possunt sinistra *Maresii* & *Vedelii* iudicia apud Cren. Animadv. P. IIX. 204. Plures auctores, qui de V. R. C. scripserunt, indicantur a M. F. *Dyrois* in Probat. & præiudic. pro relig. christ. (Act. erud. 1683. 367.) & I. Alb. *Fabricio* Biblioth. gr. l. 7. 96. interque eos, *Struvii* in Biblioth. philos. 94. iudicio, præcipuus haberi debet Eduard. *Stillingfleet*. Io. *Henichius* A. 1667. istos Grotii libros non refutavit, uti quidem *Tentzelius* refert in Colloq. menstr. A. 1693. 230. sed prolixius tantum explicuit.

In Tomo I. & II. Supplementorum

Continentur partim Annotationes in libros biblicos, partim Tractatus. Nos autem in recensione hac divellemus ordinem, & primo Tractatus, deinde Annotationes commemorabimus, ea fini, ut hæ seorsum & quasi in tabula simul queant conspici. Neque tamen hoc prætereundum, in Tomo I. exhiberi Io. DRVSII,

Sixt.

Sixt. AMAMÆ & Chriftoph. CARTWRIGHTI Notas in Genefin, Exodum & Leviticum. Et Drufianæ quidem, funt maiores, ut vocantur; Cartwrightianæ, Electa thargumico-rabbinica; Amamanianæ vero, ex parte in Antibarbaro eius biblico continentur. Præmittitur Fafciculus, fiftens Sixt. AMAMÆ Cenfuram vulgatæ verfionis, cum excerptis ex Fr. *Lucæ* libello altero variarum lectionum in Bibliis latinis, 2. Vitam Hug. Grotii, cum epiftolis fereniffimi Principis naffov. *Fr. Henrici*, & auguftiffimæ Suecorum reginæ CHRISTINÆ, teftantibus de amore & æftimatione magna, quam apud ipfos obtinuerit Grotius. 3. *Cartvvrichti* Præfationes in Electa thargumico-rabbinica, quibus commendat ftudium ebrææ linguæ & rabbinicorum fcriptorum ad recte intelligendos fcripturæ facræ fontes. Editor autem in præfatione promittit, quæcunque Batavi operi Criticorum facrorum in pofterum affuturi fint, fefe fideliter recufurum, & tandem Indicibus locupletiffimis coronidem ei impofiturum.

In Tomo II. Supplementorum.

MOSIS BAR CEPHÆ tractatus de Paradifo. 327. Quem ftatuit fuiffe in oriente: homines tantifper in eo manfuros fuiffe, priusquam traducerentur ad regnum cœlefte, donec prole & pofteris æquarent lapforum numerum angelorum: paradifi incolas fine concubitu generaturos fuiffe.

D. BASILII Anaphora, feu Liturgia. 435. Quæ brevior eft quam græca, adeoque fimplicior & purior. Vid. *Rivetus* Crit. facr. l. 3. c. 20. *Cocus* in Cenfura 252. *Cave* Hift. liter. 136. Subiungitur etiam *Bafilii* oratio poft operationem facrorum. 448.

MOSIS MARDENI Fidei profeffio. 456. Romæ edita A. 1552.

SVLAKÆ fiue SIVD Fidei profeffio. 456. Ore & fcripto edita Romæ A. 1553. Cui præmittuntur duæ Epiftolæ, altera *Populi neftoriani* in Mozal, altera LXX. *Neftorianorum*, qui patriarcham fuum Ierufalemum deduxerant. In utraque Papa romanus agnofcitur & falutatur Chrifti Vicarius, & Pater univerfi populi chriftiani, eumque rogant, ut electum patriarcham, five, ut vocant, Catholicum fuum ordinet, eique poteftatem det conferendi gradus ecclefiafticos, & ut ligare poffit & foluere pro confuetudine

Pa-

Patrum & Canonum apostolicornm. Enim vero sciendum, Christianos, qui præter Græcos & Armenos, per Syriam, Persiamque, & reliquas orientis regiones passim habitant, in 4. fere sectas distingui, videlicet in Nestorianos, Iacobitas, Maronitas, & Ægophtos, qui & Cophti appellantur. *Iacobitæ* ab Euthyce & Dioscoro profecti, hæreses eorum maxima ex parte abdicasse videntur, nisi quod sententiam de una Christi natura pertinacius retineant. Hi passim suas per orientem habent ecclesias, sed non admodum frequentes. *Maronitæ* romani Pontificis doctrinam plane observant, sed fere non latius, quam se mons Libanus porrigit, habitationes suas extenderunt. *Ægophti* vero (sic enim Syri vocant) magis ad Ægyptum vergunt, unde nomen habent, & ad Habessinos atque Æthiopas. At *Nestoriani* & late, & magno numero per universum orientem suos habent cœtus sacros, & in una Mozal, quæ est Seleucia Parthorum ad Tigrim, ubi & Patriarcha eorum sedere solet, XV. ædes sacras. Iam cum sedes hæc A. 1551. vacaret, populus nestorianus tam sacri, quam profani ordinis, primo in Gezerta, Tigris insula, deinde in urbe Mozal congregatus, unanimiter elegit *Sulacam*, arabice *Siud* dictum, virum spectatæ pietatis, nec contemnendæ eruditionis. Cum vero non haberent 4. aut minimum 3. Metropolitanos, qui eum ordinarent, veterum autem traditione, & *Maræ* exemplo, quod contigit seculo XII. constaret, tali in casu electum Romam mittendum esse ad Pontificem, tanquam principis apostolorum successorem, ideo & Siudum literis commendatitiis, tribusque comitibus, viris honestis, quorum duo tamen in itinere mortui sunt, instructum ad urbem ablegarunt, qui ibi per manus Papæ, sicut & postea factum, sollemni ritu consecraretur. Atque sic nata est eius Professio, quam publice in actu consecrationis recitauit. Hæc ex relatione Andr. *Masii*, quæ legitur in Dedicat. ad Augerium a Busbeck p. 436. Atque hæc IV. scripta, quæ commemoravimus, videlicet Mosis Bar Cephæ, Basilii, Mosis Mardeni, & Siudi, cum binis Nestorianorum Epistolis, idem *Masius* ex syriaco transtulit in latinum.

Pet. Dan. HVETIVS de navigationibus Salomonis. 693. Vbi putat, naves Hirami Tyro Asiongabarem per alveum a Nilo ad Mare rubrum esse transmissas; Ophiram esse Sofalam, ad Africæ oram orientalis, Tharsim autem, oram occidentalis Africæ & Hispa-

Hispaniæ, & in primis loca Bætis ostiis proxima; navigationem quoque circa Africam iam Salomonis tempore frequentatam: *Par*, *Vphar*, & *Parvaiim* nihil aliud esse quam Ophir: ligna *almuggim* esse thya, seu citrum: *ebur* non tantum de elephantino, sed etiam de eo, quod dant hippopotami, intelligendum: *thukkiim* esse psittacos, *tharsis* gemmam chrysolithum.

Eiusdem tractatus de Situ paradisi terrestris. 737. Nunc primum latine redditus, ab auctore recognitus, emendatus, & auctus. In eo hanc tenet sententiam, paradisum terrestrem in parte Edenis orientali extrema situm fuisse, prouinciæ Babyloniæ vel Irachiæ, quæ per longum tractum ad communem duorum fluviorum, Tigridis & Euphratis, rivum se extendebat, prope locum, ubi antiqua urbs Erech aut Aracca fuit: *Chavilam* esse partem Arabiæ, versus extremitatem sinus persici, h. e. incipientem ab occident. ostio illius alvei, qui ex Euphratis & Tigridis confluxu oritur, *Phison* dictus, & pertingentem versus meridiem iuxta latus occidentale eiusdem sinus, usque ad Catipham: per *bdolach* intelligi margaritas: de *schoham*, quem alii onychem seu sardonychem, alii prasinum, alii smaragdum, alii aliter vertunt, nihil certi afferri posse; fuisse autem sine omni dubio lapidem pretiosum, qualibus Arabia admodum fœcunda fuerit: *Gichonem* esse alveum orientalem inter duos illos, qui confluentem Euphratis atque Tigridis in duos ramos dividunt: *Chiddekel*, *Diglath*, & *Tigridem* esse eiusdem fluvii nomina diversa, deque eo dici, quod vadat versus Assyriam, intuitu quidem paradisi terrestris, & pro dispositione alvei ipsius Tigridis.

Tabula Annotat. in libros biblicos.

Io. DRVSII, Sixt. AMAMÆ, & Christophori CARTWRIGHTI Notæ in Genesin, Exodum, Leviticum. In Tomo I. Supplement.	Gen. Exod. Levit.
DRVSIVS & AMAMA in librum Numerorum. In Tomo II. Supplem. p. 1.	Numer.
AMAMA, & partim *Masius*, in Deuteronom. 256.	Deuteronom.
MASIVS & AMAMA in Iosuam. 459. Et hæ quidem Masii Annotationes distinguendæ	Ios.

sunt ab eiusdem Commentario prolixiore, qui Tomo I. Criticor. sacror. insertus est.

AMAMA in librum Iudicum, Ruth, libros Samuelis, Regum, Paralipomenon. 545. — Iud. Ruth. Sam. Reg. Paralipom.

AMAMA in Estheris librum & Psalmos. 789. — Esther. & Psalm.

Augustin. IVSTINIANVS in octapla Psalterii. 1144.

DRVSII Scholia in B. *Hieronymi* versionem Psalterii. 1212.

Idem in Psalmos XIX. priores. 1287.

AMAMA in Proverbia. 1402. — Proverb.

DRVSIVS in Proverbia, iuxta ordinem alphabeti per locos communes digesta. 1463.

AMAMA in Ecclesiasten. 1528. — Ecclesiast.

DRVSIVS in tria capita priora Iesaiæ. 1666. — Ies.

MASIVS in cap. 2. 3. 4. Ieremiæ. 1675. — Ierem.

DRVSIVS in Hoseam, & reliquos minores prophetas, excepto Malachia. 1677. — Proph. minor.

MASIVS in quædam capita IV. euangelistarum. 1783. — IV. euangel.

Claudii SALMASII, sub nomine Ioannis *Simplicii*, Notæ in Hug. Grotii Commentar. super 2. Thessal. 2. p. 1790. Sed errat, quicunque hoc rubrum fecit: Simplicius enim iste neque Salmasius est, neque Maresius, sicut Th. *Ittigio* in Dissert. de Hæresiarchis, & Io. Frid. *Mayero* in Biblioth. bibl. p. 156. videbatur, sed Ionas *Slichtingius*, testibus *Placcio* de Pseudon. 569. *Clerico* in Biblioth. sel. T. II. 265. & *Heumanno* de Anon. & Pseudon. 153. Videtur autem, errorem exinde ortum esse, quod *Simplicius Verinus* (quem Claud. Salmasium esse aiunt) scripsit ad Iustum Pacium epistolam sive Iudicium de libro postremo H. Grotii, Hagiopoli impressum A. 1646. atque sic confusus est Ioannes Simplicius cum Simplicio Verino. — 2. ad Thessal. 2.

Nar-

Nortoni KNATCHBVLLI Animadversiones in libros N. Tti. 1825. Iuxta alteram, eamque emendatam editionem. Exponuntur & restituuntur ab auctore sexcenta & amplius loca. | N. T.

Iam etiam Praefationes & Dedicationes huius operis, praecipue illae, quarum nec fecimus mentionem, nec quid inde excerpsimus, & postea errores quoque, a viris eruditis observati, indicandi sunt.

In I. Tomo

Se se offerunt Praefatio Nic. *Gurtleri*, novi editoris, aut certe novae editionis promotoris: Quatuorvirorum anglicanorum, seu *Collectorum operis*: Seb. *Munsteri* in novam V. Tti versionem, pronunciantis, inepte illos agere, qui contemptis ebraeis doctoribus conantur interpretari libros vet. instrumenti: *Eiusdem* in V. T. cuius haec sunt capita, ebraeos commentarios non esse contemnendos; qua ratione consiliove ipsius editio facta sit; de canonicis libris V. T. & eorum ordine; quo studio sint legendi libri V. Tti, videlicet maximo, quia apostoli, & Christus ipse, inde testimonia doctrinae suae adduxerunt, eiusque auctoritate ipsum confirmarunt euangelium: P. *Fagii* in Fusiorem expositionem IV. primorum Geneseos capitum, cum in finem institutam, ut inde aliqua ex parte liqueat, quantum ebraeae linguae cognitio ad intelligendas S. litteras momenti habeat: indignissimam enim homine theologo rem sibi videri, eam ignorare linguam, quae fons est sincerioris theologiae: *Eiusdem* in paraphrasin chaldaicam latine ab se redditam, cum ep. dedicat. ad FRIDERICVM Electorem palatinum: Rob. *Stephani* in Biblia utriusque testamenti, A. 1557. edita: Seb. *Castalionis* in Biblia ab ipso latinitate donata, cum dedicatione ad EDVARDVM VI. Angliae regem, Ostensione viae ad intelligendas sacras scripturas, & Iudiciis doctorum virorum de hisce Bibliis: Isidori *Clarii*, dicentis, propositum suum fuisse & corrigendi errores vulgatae editionis, & loca obscuriora explicandi: Fran. *Fererii* in Explicationem prophetarum, Iobi, Davidis & Salomonis, ubi singulas auctor dictiones examinat, ebraeorum formulas dicendi observat, & vulgatum interpretem, quantum

tum fieri potest, defendit: alia *eiusdem* ad amicos, in commentarium Iesaiæ: Andr. *Masii*, cuius etiam præmittitur dedicatio ad PHILIPPVM, Regem catholicum, in græcam editionem Iosuæ, atque Annotationes suas: *Eiusdem* in Commentarios in Iosuam, cum Henr. *a Wiza* epistola de morte Masii: Sixt. *Amama* ante I. Drusii commentarium ad loca difficiliora Pentateuchi: I. *Drusii* de libris V. Tti, qua docetur, V. T. libros XXII. a iudæis in tres classes dispertiri, videl. in Legem, Prophetas & כתובים sive Hagiographa; hanc partitionem esse ab Esdra, immo a Spiritu sancto; Davidem & Danielem exemptos fuisse e numero prophetarum, quod tales non essent sive missione sive munere,quamvis fuerint prophetæ respectu futurorum, quæ prædixerunt; differentiam esse inter prophetiam & Spiritum S. quod illa eveniat homini dormienti,hic vigilanti; minores prophetas dividi in priores & posteriores, non ut tollatur trichotomia librorum sacrorum, sed ad indicandum, posteriores, nempe Haggæum, Zachariam, Malachiam, post captiuitatem vixisse babylonicam; omnes libros canonicos esse propheticos, & non omnes, pro diversa acceptione vocabuli *propheta*, & *libri prophetici*: *Eiusdem* in librum Ruth, in cuius annotationibus phrases & locutiones, ebrææ genti peculiares, cum cura explicantur: *Eiusdem* in librum Estheræ: Bernh. *Fullenii* in Iobum Drusii, qua laudat Drusii versionem ut planissimam, & Notas, ut eas, in quibus congestum, quidquid hebræi, græci & latini interpretes præclare protulerunt ad arduum sacri scriptoris stilum recte intelligendum: *Eiusdem* ad Drusii fœtum posthumum, videlicet versionem Ecclesiastæ, & breves in eandem Notas, ubi refertur, Drusium ab illustriss. STATIBVS GENERALIBVS ad novam Bibliorum, ac præcipue V. T. interpretationem belgicam annuo 400. florenorum stipendio conductum & adiutum fuisse; tam male autem pinxisse litteras, ut Dædalo opus fuerit ad scripturam eius legendam: Sixt. *Amama* in Drusii Prophetas minores; cumque lectiones in IV. hosce, Micham, Haggæum, Zachariam & Malachiam, ante complures annos fuissent habitæ, non mirum, non nullas sententias & expositiones, a quibus ipse postea diversus abiit, in iis reperiri: *Eiusdem* ad Drusii Comment. in Prophetas minores, Marino *Mersenno*, (quem nescio cur Marsennum & hic, & in Antibarbaro biblico vocet) ordinis Minimorum Francisci a Paula

Paula inscripta, eiusque maledicentiam & hæretificandi (sit venia verbo in re barbara & inhumana) studium, nec non ignorantiam linguæ ebrææ acriter perstringit, & meliorem homini mentem commendat, indicans pariter Antibarbari biblici argumentum & scopum: *Drusii* Epistola de Aquila, Symmacho, & Theodotione, trium editionum seu versionum græcarum auctoribus: *Eiusdem* alia de Quinta, (initium enim numerandi fit a versione LXX. interpretum) Sexta, Septima: *Eiusdem* Præfatio ad Tobiam, quem ex editione romana exscribendum curavit, auctorem, Bullingeri iudicio, quod ibi mox sequitur, multo felicius Xenophonte & Aristotele œconomiam tradentem: *Eiusdem* in Ecclesiasticum; quo vocabulo non auctor libelli, sed scripturæ qualitas cognominata sit, quod nimirum sit libellus præcipue dignus, qui in ecclesia ad populi christiani ædificationem legatur; auctor autem eius est Iesus, qui vixit tempore LXX. interpretum, pater Sirachi, avus Iesu Siracidis, qui avi scriptum, Parabolarum titulum præ se ferens, alias quoque, ob scriptoris sapientiam & disciplinam, quam cum Salomone communem habet, *Sapientia Salomonis* dictum, ex ebræo in græcum transtulit: *Eiusdem* in librum I. Maccabæorum, qui ebraice primum scriptus fuit: Eduardi *Livelei* in V. minores prophetas, fatentis, perfectam quidem omnium librorum sacrorum translationem non esse paucorum, nedum unius hominis, posse tamen illam concinnari, si Principes magnique Proceres ad eam rem adhiberent plures viros eruditos, qui versiones variarum linguarum inter se, & cum fontibus conferrent, atque id, quod optimum est, seligerent ac retinerent. De suis Annotationibus ait, fieri posse, ut illæ multis leviores videantur, eo quod explicationis genus grammaticum fere contemni soleat; attamen, ad verum multorum locorum intelligentiam utiles fore, se persuasum esse: Dav. *Hæschelii* in Ecclesiasticum, unde salutaria vitæ ac morum præcepta sumi queant: hunc enim libellum ab auctore ita concinnatum esse, ut nulli non hominis ætati viam & apertam & directam ad bene beateque vivendum, quæ sola sit vera sapientia, sternere possit; non itaque ad gentiles aliosve scriptores abeundum esse, doctrinam moralem hauriendi caussa, cum ea abunde ac plenissime inveniatur in sacris litteris, ac potissimum in Sapientia Siracidis: denique Hug. *Grotii* in Annotata ad V. T. ubi ait, se annotasse ad latinam

versionem quidem receptam, plurimique a se semper factam; secutum esse interpretationes *Hieronymi*, *Chrysostomi*, *Vatabli*, *Iunii*, *Menochii*; in lege sensum & caussas præceptorum, moresque eo pertinentes ab antiquis iudæorum magistris petiisse; in prophetiis dedisse operam, ut singulas ad respondentes ipsis historias referret; sententiis ebræorum moralibus aut civilibus similes addidisse ex præstantissimis scriptoribus græcis & latinis; attulisse etiam ex historiis externis, quidquid ad sacræ historiæ confirmationem aut explicationem pertineat; & iudæis convincendis vel pauca, Christum & tempus, quo is venturus erat, directe describentia, sufficere.

In Tomo IV.

Præfatio Seb. *Munsteri* in euangelium Matthæi ebraicum, quod ab eo redintegratum & in unum corpus redactum fuit; in eademque linguam ebræam & græcam, ut necessarias ad cognoscendos codices sacros, commendat: Iacobi *Revii*, Laur. Vallam ab iniquis eruditorum censuris vindicantis, meritoque reprehendenda indicantis: *Erasmi* Roterodami in editionem notarum Laur. Vallæ in N. T. quem mascule defendit contra hostium oppugnationes, statuens, Laurentinum nomen apud omnes, qui bonas amant literas, pro invidioso gratum ac venerandum haberi debere; licere omnino dissentire in literis ac docendi studio, si veteris interpretes fœderis alicubi erraverint; in his præsertim, ubi fides non violatur, fieri potuisse, ut laberentur & novi; neque cor, neque frontem esse iis, qui audeant non solum in sacros, sed omnino in ullos veterum libros scribere, ni literaturam utramque mediocriter teneant: *Eiusdem* in suas N. Ti Annotationes, ubi quædam admixta sunt, quæ non ad primam earum editionem, A. 1515. factam, sed ad tempus posterius pertinent; dicit autem, se recognovisse illud ad græcam veritatem, ad fidem vetustissimorum latinæ linguæ codicum, ad probatissimorum auctorum vel citationem vel emendationem, vel enarrationem; adnotandi diligentiam ita se moderatum esse, ut nec superstitione molestus, nec indiligentia diminutus videretur: Tac. Nicol. *Zegeri* in Annotationes in N. Trum, quas Scholia vocat, non commentarios, in qua ille studet eum indicare sensum, qui auctoris primarius censetur, eas-

que

que removere salebras, ad quas simplex lector, aut etiam mediocriter eruditus restitare posset, denique vulgati etiam interpretis versionem pristinæ fidei atque integritati, quoad fieri potest, restituere annititur, cauere autem sedulo, ne temere Momum aut censorem alienorum agat dictorum: Henr. *Stephani* Dedicatio N. T. præfixa, qua perstringit Castalionis latinitatem: *Eiusdem* Exhortatio ad lectionem librorum N. Tti carmine græco: *Eiusd.* Præfatio in editionem N. Tti, qua agit de stilo N. Tti, ostendens, scriptores eius selectis & valde significantibus usos vocabulis satis etiam græce locutos esse; ac præterea multa vocabula, phrases & particulas explicat: Io. *Drusii* in libros Præteritorum, ubi rationem huius appellationis reddit: Abeli *Curiandri* in editionem Drusiani Commentarii ad loca difficiliora V. Tti, ubi mortem istius soceri sui describit, & Vitæ, operumque Ioannis Drusii delineatio: Lud. *Cappelli* Præfatio in Myrothecium Cameronis, in quo ex editis eius scriptis ea excerpta sunt, & ordine digesta, quæ specialiter spectant locorum quorundam N. Tti illustrationem atque explicationem, additis etiam nonnullis, quæ nusquam in editis Cameronis scriptis inuenias, sed quæ Cappellus adeptus est ab iis, qui cum Camerone familiariter conuersabantur: *Eiusdem* Icon seu descriptio vitæ Cameronis: Abr. *Sculteti* Oratio de quæstione, Vtrum theologo scripturam sanctam interpretanti, externas etiam disciplinas & scriptores profanos in subsidium advocare liceat? Adfirmat auctor, idque probat rationibus & auctoritatibus: *Eiusdem* Præfatio in euangelistas Matthæum & Marcum, & alia in Exercitationes euangelicas, in quarum illa profitetur, se obseruationibus in euangelistas suam quasi symbolam ad novam Bibliorum versionem belgicam, qua de in Synodo consultatum dordracena, adferre voluisse: Othon. *Gualperii* in Syllogen vocum exoticarum N. Tti, qua dicit, vitam humanam & politicam, ut sine liberalium artium & disciplinarum scientia atque tractatione conservari feliciter nequeat, ita nec sine earundem adminiculo, hoc est, linguarum cognitione florere unquam posse, easque ad recte cognoscendas SS. literas non tantum utiles, sed etiam necessarias esse, seque in Sylloge non nudas exposuisse voces, sed etiam res utiles admiscuisse, & explicationes uberiores addidisse: Lud. *Cappelli* in fratris Iac. Cappelli Observationes in N. Ttum, quem laudat, ut eum, qui si-

bi

bi ab ineunte ætate non tantum parentis, sed etiam præceptoris vices præbuerit, nec Observationes suas prius edi voluerit, quam post fata sua ab ipso fuissent revisæ, completæ & elucubratæ: *Eiusdem* in Spicilegium, de quo ait, se Observationes istas in N. Ttum, aliud agendo, prout se inter legendum dabat occasio, in adversaria sua, nunc hanc, nunc illam, olim retulisse, iam vero in unum collectas exhibere; plerasque earum criticas potius, quam theologicas esse; penitiorem N. Tti, cuius voces quidem græcæ, phrasis autem sit hebraica, intelligentiam pendere a linguæ hebraicæ, syriacæ, chaldaicæ, rabbinicæ, earumque propriæ phraseos cognitione; multa esse, in quibus alludatur ad ea, quæ in V. sunt Tto, multa item, in quibus Christus eiusque apostoli respiciant ad mores, placita, dogmata, usum, consuetudinem, sententias, prouerbia, parabolas, & gnomas veterum iudæorum, ideoque & horum omnium cognitionem ab interprete N. Tti requiri ac postulari.

Atque hæc de contentis præfationum & Dedicationum sufficiant. Quibus iam annectimus errores, quos viri eruditi observasse sibimet visi sunt.

In Tomo I.

Grotius ad Lev. 6, 2. *Contemto Domino.*	At *contemto Domino* non est in textu, nec versio est ferenda: Contemtus enim Domini formale est peccati per superbiam commissi, aut quod elata manu fit: de quo hic quidem non est sermo. *Episcopius* T. I. opp. a 76.
Drus. ad Num. 20, 29. Iosephus de Bello iud. l. 3. c. 15. clare testatur, *luctus tempus apud Ægyptios* fuisse XL. dies.	Non ibi extat.
Idem ad Ios. 8, 30. Post eversam Hai. *Masius.* Postquam circumcisi pascha celebrassent. *Alii.* [illegible]	Postquam circumcisi pascha celebrassent. *Masius.* Post eversam Hai. *Alii.*

Gro-

Grotius ad Iof. 15, 3. Maccabæorum 5, 3.	Maccabæorum l. 1. c. 5. v. 3.
Idem ad eiusd. capitis v. 15. Gymnafium Phœnicum Xenophonti.	*Gymnafium* ætate Xenophontis non fcholam literariam fignificauit, fed *locum exercitiis corporis deftinatum*. Deinde Xenophontis ævo non fuit amplius in ufu appellatio prifca illa, Kiriath Sepher, fed *Debir*, nec ulla ibi Schola celebris fuit. *Conring.* de Antiqq. academ. 211.
Idem ad 1. Sam. 12, 1. *Priorem* fententiam tuetur Tremellius.	*Pofteriorem* debebat fcribere.

In Tomo II.

Vatablus ad 1. Reg. 11, 3. Regibus Ifraël licuit ducere uxores *usque ad feptenarium*, Hebræorum fententia.	Chaldæus & alii ap. Schickardum de Iure reg. c. 3. theor. 9. allegati inficiantur, & numerum illum *octodecim* mulieres compleCti, affirmant. *Hackfpan.* In Deut. 17, 17. p. 552.
Munfterus ad 1. *Reg.* 18, 30. Putant, altare illud prius *a Saul* in monte illo exftructum, quod cultores Baal deinde diruerunt.	Infultarunt in altare, quod fecerat, fcilicet *Elias*. Sal. *Glaff.* Philol. S. l. 4. tr. 2. p. 1198.
Grotius ad 1. *Reg.* 19, 16. *Vngebantur* Reges, *Propheta*, Sacerdotes.	De prophetis negat *Lundius* in Iud. Heiligthum. 155.
Idem ad 1. Reg. 22, 34. In ea parte, *ubi lorica cum inferiori armatura* coniungitur.	De *fibulis lorica* fermo eft, non de commiffuris femoris & ventris. I. Fr. *Durr* difp. 2. de veterum armis bellicis, ad Eph. 5. p. 16.

In Tomo III.

Idem ad *Ier.* 31, 32. LXX. *pro* בעלתי *legebant* בחלתי ideoque verterunt, *εγω ημελησα αυτων*.

Negat Io. *Pearson* in Commendat. & defens. LXX. versionis §. 17. easque ait *legisse* בעלתי cum, & Iudæis asserentibus, & arabica lingua attestante, בעל significet aspernari, fastidire, repudiare.

Idem ad Abd. ℣. 20. Hebræorum ספרד est *finis dominatus*.

Immo est *Sipphara* urbs Babyloniæ. Herm. *Von der Hardt* de Sipphara Babyloniæ 25. 45.

In Tomo IV.

Idem ad Matth. 1, 16. p. 43. *Epiphanius ita legem Mosis* (Num. 36.) *interpretatur*.

Nihil aliud dicit, quam *præstitutam ab infallibili providentia divina Iosepho sortem*, qua ei Maria obtigerit: nec de hereditatibus, aut earum iure, ullatenus est capiendus. *Selden*. de Succession. in bona defunct. c. 18. p. 61.

Idem ad *Matth.* 2, 1. *Tertulliani sententia, ab Arabia* venisse hos sapientes.

Male ad hoc probandum adducitur Tertullianus, teste ac iudice C. *Cellario* Programm. XXIX. 197.

Erasmus ad *Matth.* 4, 23. Miror, euangelistæ interpretem hoc verbo (*θεραπευειν, quod omnino significat mederi pharmacis*) abusum: quod magis videbatur fugiendum.

Θεραπευειν proprie quidem est pharmacis, ministerioque ac methodo adhibitis curare & sanare, sed deinde *etiam accipitur de sanationibus sine adhibitis medicamentis virtute divina factis*, sicut exempla dantur plurima vocum a significatione quadem speciali & propria ad quamcunque in genere translatarum. Erasm. *Schmidius* in Matth. 4, 23.

Clarius

Clarius ad *Matth.* 5, 32. Si ob fornicationem dimiſerit vir uxorem, *ille, ſicut mulier, absque coniuge perſiſtere debet, aut uxori reconciliari.*	Apoſtolus Paulus 1. *Cor.* 7, 11. de muliere tantum loquitur, quod huic ſexui apud iudæos non eſſet ullum ius repudiandi. Virum hortatur duntaxat, ne ob offenſas leviores uxorem abiiciat. *Non addit* autem: *quodſi abiecerit, maneat cœlebs,* aut *uxori ſuæ reconcilietur.* Neque etiam vult, ut mulier, quæ diſceſſit, perpetuo cœlebs maneat, ſed ne *protinus* alteri ſe adiungat marito, & reditum ad priorem ſibi intercludat. *Eraſmus* in 1. Cor. 7, 39. p. 105.
Camero ad *Matth.* 16, 18. Verbum Οἰκοδομεῖν *bis tantum* in V. T. metaphorice ſumitur, videlicet Gen. 16, 2. & c. 30, 3.	Immo *etiam Deut.* 25, 9. *& Ruth.* 4, 11. *Hackſpan.* Miſcellan. ſacr. 157.
Druſius ad *Matth.* 22, 16. Herodiani erant *natione græci, quos Herodes e deſerto adduxit,* quique natalem eius celebrabant, credentes, eum eſſe Meſſiam.	Hæc ſententia *refutatur a Dilherro* Diſpp. T. II. 316. & *Crenio* Animadverſ. P. V. 120.
Idem ibid. Auctor Lexici, qui Baal Aruch Ebræis: *Herodes rex adduxit græcos e deſerto,* & educavit eos in terra habitabili, feceruntque תרבות.	Sed abſit, ut ex columbis fiant Græci. Sic enim verba Lexici ſunt vertenda: Herodes rex adduxit ſecum יונים *columbas* e deſerto; & educavit eas in terra habitata; *factaque ſunt* תרבות *manſueta*; vocatæque ſecundum nomen eius Herodianæ. *Crenius* l. c. p. 123.
Caſaubonus ad *Matth.* 22, 15. Sic *alibi* υἱὸς ὀλέθρου vocatur Iudas iſcariota.	Non in ſacris literis, ſed a *Nonno* ad Io. 17, 12. *Crenius* Animadv. P. I. 87.

Idem ibid. Varro inconstantiæ filium dicere non dubitavit, *de homine inconstantissimo* cum loqueretur.

Immo vero cum loqueretur *de pœnitentia.* Thom. *Crenius* l. c.

Erasmus ad *Mar.* 7, 31. Decapolis regio est *trans* Iordanem.

Et cis & trans Iordanem. *Lightfoot* in Decade chorograph. Marco præmissa c. 7. §. 6. p. 570.

Grotius ad *Luc.* 3, 36. *Et alter codex* (N. Ti græcus MS.) in Angliam e Græcia nuper missus.

Non alius codex in Angliam venit, quam is, quem ex Græcia olim in Galliam perlatum, atque in suburbii lugdunensis monasterio S. Irenæi repositum, sed flagrante civili bello A. 1562. inde ablatum, Theod. *Beza,* ad cuius manus ille peruenit, A. 1581. academiæ cantabrigiensis bibliothecæ publicæ donauit. Atque hic codex IV. euangeliorum & Actorum apostolicorum historias complectens, est *græcolatinus,* in antiquissimis membranis literis maiusculis, sine spiritibus & accentibus, descriptus. Sic testatur oculatus testis Iac. *Usserius* Diss. de Cainane Arphaxadi (T. VII. Criticor. sacr. 3270.)

Idem ad *Luc.* 14, 1. Puto, *Hierosolymis hæc gesta.* (quod nempe Christus conviva fuerit principis cuiusdam pharisæorum, & hydropicum sanaverit) Nam *ἀρχοντας plerumque appellari video eos, qui Synedrium participant.*

Ex collatione antecedentium & sequentium capitum abunde patet, *etiam in Galilea* fuisse *ἀρχοντας,* qui quidem fuerint *principes Synagogarum;* hic autem eo dictus princeps Pharisæorum, *quod secta addictus esset pharisaica. Lundius* Iud. Heiligth. 810.

Idem

Idem ad *Io.* 1, 28. *Lectionem hanc, ἐν Βηθαβαρᾷ esse vetustiorem*, magno consensu Graeci tradunt.

Immo *Bethania* est vetustior lectio. R. *Simonius* Hist. crit. N. T. part. III. 812.

Idem ad *Io.* 8, 5. Vir aut *mulier* lapidandi statuebantur *parte aliqua nudi.*

Femina nequaquam nuda, sed *interulama, liquam induta.* I. C. *Wagenseil* (ex cod. suo MSto Ez Hechaiim Hilch. Dine Mammon. Vnephasch. c. 6.) in Sota c. 3. p. 455.

Erasmus ad *Act.* 2, 22. Petrus *apud imperitam multitudinem* magnifice laudat Christum.

Non tantum apud imperitam multitudinem, sed *etiam ad viros israëlitas*, inter iudaeos Ierosolymae commorantes, viros religiosos ex omni natione sub caelo, inter quos erant, qui Christi sermones ipsi audiverant, eiusque praestantissima opera & miracula suis ipsi viderant oculis. ✝. 5. 14. 22.

Drusius ad *Act.* 2, 27. *Inepte faciunt*, qui hunc locum (Non relinques animam meam in inferno) aliter enarrant, quam *de sepulcro.*

Bona verba, quaeso. Aliter, nec tamen inepte, enarrant eruditissimi ecclesiae *Patres*, & ex tuis (ne quid de aliis dicam) *Fagius*, *Martinius*, *Ravanellus*, *Schotanus*, *Colomesius*, scientes ac fatentes, Scheol sive ᾅδην significare potius *communem illum statum omnium defunctorum*, tam priorum, quam impiorum hominum. M. S. *Grabius* in Append. apologet. ad Vrb. Regii Form. caute loq. 219. Io. *Pearson* Exposit. Symb. apostol. art. V. p. 403.

Casaubonus ad *Act.* 6, 7. Vnica vocula (*και*) commode fortasse possit hic locus restitui, si ita nimirum legerimus; *πολυς δε οχλος, και των ιερεων υπηκουν τη πιστει.*

Videtur sic transferendum: *Plures inferiorum sacerdotum. Sainjore* (Rich. Simon.) Tom. IV. de la Biblioth. crit. 311.

Grotius ad *Act.* c. 6, 3. על מלאכת הזות exemplo scilicet illorum, qui in Synagoga dicebantur חזנים *Epiphanio Αζανιται.*

Confundit vir summus *τας διακονουντας ταις τραπεζαις* mensis ministrantes cum Hebræorum חזנים. Neque *επι της χρειας ταυτης* Hebræis dicitur על מלאכת הזות, sed על הצרך הזה vel, uti passim legitur, על צרכי ציבור, super negotiis coetus. *Rhenferd* de X. otiosis Synag. Differt. II. §. 32. p. 150.

In Tomo V.

Zegerus ad 1. *Cor.* 9, 22. In archetypo aut *ινα παντας τινας σωσω legendum est*, aut certe *ινα παντας σωσω*. Hoc ipsum sequuntur *Ambrosius, Chrysostomus.*

Neutra istarum lectionum necessaria est: neque commentarius in epp. paulinas est *Ambrosii*: & *Chrysostomus* legit *παντως*. I. A. *Schmidius* disp. de Ministro eccl. Omnibus omnia §. 2.

Idem ad *Rom.* 9, 5. *Ex Syro* apparet, veteres codices non habuisse vocem *Deus.*

E quanam quæso *editione* syriaca? Rich. *Simon* l. c.

Idem ad *Act.* 13, 20. Anni illi ferme quadringenti & quinquaquaginta *incipiunt ab exitu ex Ægypto*, & *desinunt in illud tempus, quo David ex Sione eiecit Iebusaos.*

Rectius statuitur, annos istos numerandos esse *a nato Isaaco usque ad terra cananaa distributionem*, qui quidem sunt 447. *Simon*, Hist. crit. N. T. part. III. 814.

Iac. *Cappellus* ad *Hebr.* 8, 9. Is (LXX. interpr.) qui locum hunc est interpretatus, procul du-

געלתי כם nusquam legitur, sed potius געלתים *Lev.* 26, 44. *Pearson* Defens. vers.

bio codicem habuit, in quo scriptum erat געלתי quod significat *despexi.*

H. *Grotius* in 2. *Pet.* 1, 20. p. 1749. (ἰδίας ἐπιλύσεως) Omnino assentior iis, qui hic legendum censent ἐπηλύσεως. Non est prophetia *res nostri impetus. Non habet eam, qui vult.* Spiritus ubi vult, spirat.

Laur. *Valla* in 2. *Ioh.* 1, 1. Hunc Iohannem negat Hieronymus esse euangelistam, sed alium cognomine *Presbyterum.* Vallam sequitur *Grotius* ad eund. locum.

vers. LXX. interpp. §. 17.

Intempestiva & incauta coniectura, nata ex ignorantia significationis vocis ἐπιλύσεως, quippe quæ h. l. non significat interpretationem, sed *solutionem, dissolutionem, destructionem,* ita ut sensus sit, nullam prophetiam seu prædictionem divinam posse aboleri aut dispungi, sed omnes esse verissimas, indissolubiles, inexpugnabiles, inextinguibiles. H. *Von der Hardt* in huius loci Nodo soluto 81. 70.

Io. *Creyghton* in Explicat. trium S. Ioannis epp. p. 427. (Act. erud. A. 1705. 270.) Vallæ & Grotio opponit *Irenæum, Clementem* alex. *Tertullianum, Gomarum,* & *Hammondum,* qui epistolam istam, sicut & tertiam, *Ioanni euangelistæ* tribuant.

In Tomo VI.

Casp. *Waserus* l. 2. de Antiq. numis Hebræor. c. 20. p. 1028. Vel eo gravius fuit iudæis, tributum Romanis pendere, quod ultra dispendium argenti, *Cæsaris* etiam *imaginem* conquirere, manibus contrectare, atque adeo illi afferre cogerentur, cum memores illi divinæ legis, omne sculptile,

Hoc *talmudica de promiscuo imaginum qualiumcunque,* nec cultarum, nec in cultum factarum usu doctrinæ, ipsisque *ebræorum moribus* adversum est. *Seldenus* de I. N. & G. l. 2. c. 8. p. 229.

omnem-

omnemque imaginem detestarentur. Idem sentit Marq. *Freberus* dissert. de Numism. census (Tom. VII. Crit. sacr. 1422.)

Antonius *Nebrissensis* Quinquag. c. 39. p. 1200. Subiit mihi quædam suspicio, alium fuisse apud antiquos sedendi ordinem, quam qui sit nostris temporibus, ut videlicet, *qui sederet ad sinistram, esset potior eo,* qui sederet ad dextram.

Contra hanc sententiam disputat *Dilherrus* Dispp. T. I. p. 385. contendens, *dextrum locum sinistro apud veteres fuisse honorificentiorem*.

Drusius Observat. l. I. c. 11. p. 1336. *oculum posuit pro dentibus*, dum ebræorum adagium, Exime ex dentibus tuis festucam, sic extulit: Exime ex oculis tuis trabem.

Sed *ita etiam legitur in cod. talmud.* ערכין: Tolle festucam ex oculis tuis. *Dilherr.* Dispp. T. II. 319.

Idem in Scholiis ad Pauli burgensis Quæst. de nomine divino, qu. 5. p. 2185. Nicolaus vocatur Lyranus a Lyra, oppido *Brabantiæ*.

Immo vero ab oppido *Normanniæ*. *Olearius* in Abac. patrolog. 328.

In Tomo VII.

Nic. *Fullerus* Miscell. sacr. l. 1. c. 1. p. 1. Semper mihi insolita ac plane peregrina visa est loquendi formula, quam adhibet Lucas c. 14, 18. Cœperunt *ἀπο μιας* se excusare. Quid si dicamus, *ἀπο μιας* idem omnino esse, atque *ἐξ αυτης*, & Lucam, natione syrum, usitatissimum illud *apud Syros* adverbium מחדא, quod

Nobis *optime græcum* videtur, ac quod nihil quicquam habeat commercii cum Syrorum מחדא. Quid enim frequentius Græcis, quam *ad adiectiva commoda substantiva subaudire?* & hic quidem vel φωνης, vel γνωμης, vel ωρας. Io. Eric. *Ostermannus* Posit. philol. disp. I. §. 25.

παρα-

παραχρημα, *ευθυς* vel *ευθεως*, i. e. illico, continuo, statim, itemque *ηδη* iam significat, hac ratione exprimere voluisse?

Idem lib. IV. c. 1. p. 174. *Syrus*, cum phrasi Lucæ 14, 8. *απο μιας* deesse autumaret vocem *γνωμης*, aut *βυλης*, aut etiam *καρδιας*, ad sensum absolvendum vertit מן חד, quasi dicas מן חד רעין vel potius מן חד לב

Syrus interpres græco idiomati suam reliquit pariter & asseruit indolem, nec quicquam subest causæ, quare in præsenti loco a nativo Græcorum, maximeque domestico loquendi genere velimus recedere. *Ostermann.* l. c. §. 27.

In Tomo II. Supplem.

Knatchbull in *Io.* 11, 33. p. 1841. *Αλογον* enim siue *absurdum* foret dicere, *Iesum turbare semet ipsum*.

Non est absurdum dicere, Iesum turbasse se ipsum, nam *εμβριμαομαι*, teste Hesychio, est *μετ απειλης εντελλομαι*, *cum iracundia & austeritate ac minis præcipio*. Infremuit igitur Christus in se ipso, & ira commotus est, neque vero ira vitiosa, sed iusta. *Hombergk* Parerg. sacr. p. 170.

Idem in 1. *Cor* 2, 2. p. 1866. *Eos, qui in vobis*, vel inter vos sunt:

Versus sequens ostendit, *apostolum de se loqui*, non autem de aliis. *Hombergk* l. c. p. 244.

Idem in 1. Cor. 11, 10. p. 1870. Habere i. e. *tenere*, *æstimare*, *vel agnoscere*: in quo sensu Habere accipitur apud Latinos, ut *το εχειν* apud Græcos. In capite, est, in viro: versu enim 3. vir vocatur caput mulieris. *Δια τυς αγγελυς* per vel propter angelos, i. e. *per vel propter Deum*, qui per ministerium ange-

Εχειν, cum *de tegumento* agitur, *proprie* accipitur apud Græcos. Neque etiam ullus in divinis litteris locus extat, ubi nomen *angelorum*, in numero multitudinis, *de Deo* usurpatum legeris. *Rechenberg* Exercitat. in N. T. p. 84. & 90.

lorum creavit illos, per idemque imposuit mulieri legem subiectionis.

Idem in 2. *Petri* 1, 20. pag. 1898. Sensus mea sententia est huiusmodi: Omnis prophetia *non perficitur secundum literalem interpretationem* Scripturæ. Vel reddi poterit: Omnis prophetia Scripturæ *propria interpretatione* vel solutione non fit.

S. Petrus non agit de ulla Scripturæ interpretatione, sive litterali sive mystica, sed immotum divinarum promissionum robur commendat, quod nulla hostium ars vel iniuria convellat. Herm. *von der Hardt* in Nodo huius loci soluto p. 71.

Sed & illa a nobis sunt aperienda, atque in lúcem producenda, quæ in hisce tomis tecte & obscure proponuntur. Nempe enim in Tomo IV. p. 86. *Erasmus* ad Matth. 3, 4. per *lexicographum* intelligit Calepinum: *Drusio* ad Act. 6, 1. *vir doctus, quem falli* ait, est Salmasius: *idemque* ad Rom. 13, 12. per *nuperum interpretem* insinuare vult Bezam. In Supplem. Tomo II. p. 1836. ad Mar. 11, 13. per *virum clarissimum* intelligit *Knatchbull* Dan. Heinsium.

Iudicium de hoc opere si legere cupis, adito Rich. *Simonium*, qui in Hist. crit. V. T. l. 3. c. 15. id pro more suo libere & ingenue tulit, laudans & notans auctores hic comprehensos, prout ipsi visum est. Io. Frid. *Mayerus* Biblioth. bibl. p. 157. alios indicavit scriptores, quorum libri duobus novis Criticorum sacrorum tomis inservire possent. Ita facile est inventis addere; & qui non possint nominari plures? Sacrorum horum Criticorum, aliorumque interpretum, exceptis libris & partibus apocryphis, Synopsin dedit Matthæus *Polus* londinensis, impressam Londini, Vltraiecti, & Francofurti ad Mœnum, de qua videri possunt Rich. *Simon* Hist. crit. V. T. l. 3. c. 15. p. 446. *Acta erud* A. 1683. 135. & *Supplem.* T. I. 186. *Mayer* l. c. p. 159. & Marcus *Meibomius* apud S. W. Sluterum in dedicat. Catechismi p. 5. ubi Polum excusans *Sluterus* ait, meliorem interpretationem ultimo semper loco posuisse. Idemque Polus notas in totam Scripturam scribere aggressus est, sed per fata ei ultra Esaiam progredi non licuit. Interim viri docti ei succenturiati opus absolverunt, in id intenti, ut planum proponerent

Scriptu-

Scripturæ sensum, atque apparentes contradictiones conciliarent, quoad nempe poterant scripturam explicare per scripturam, omnium optimum interpretem. Titulus operis illius est, Annotations upon the holy Bible, Londini 1688. f. 2 tomi. Neque etiam hoc prætereundum, Ioannem *Thilonem*, ecclesiasten sipsiensem, ex Poli Synopsi collegisse Medullam theologiæ V. T. exegeticæ, thetico-polemicæ, & homileticæ, seu epitomen Bibliorum regiorum, criticorum, exegeticorum & vindicatorum, quantum ad V. Tti loca classica numero 325. Lipsiæ 1683. 4. De qua videantur *Acta erud.* A. 1685. p. 135.

Nunc quædam ex nostris annotationibus communicabimus, postea de singulis auctoribus, quorum libri aut tractatus Criticorum voluminibus sacrorum inserti sunt, dicturi.

Critici solent quidem theologos contemnere, ut *Molinaus* ait in Crenii P. V. Animadvers. philol. 95. sed non veros solideque eruditos: sunt enim circa genuinum sensum grammaticum occupati, quem sapientes theologi nec ipsi aspernantur. Hinc merito exclamat *Drusius* in Deut. 26, 5. O divina crisis, quam multa sæpe ignorant, qui te ignorant! Idemque legendus est in annotat. ad *Iud.* 3, 25. & *Matth.* 21, 9. contra miros quosdam, nec satis idoneos scripturæ interpretes. Iudæi sunt in interpretando interdum audaces, fatente *Drusio* in Iud. 4, 6. adeoque non est eis semper fides habenda; sed propterea eorum libri non sunt contemnendi, ut egregie docet *Munsterus* præfat. in Annotat. bibl. a 2. Interpretes se mutuo exscribere, notat *Morhofius* Polyhist. T. I. l. 1. c. 22. n. 28. & ecce in præsenti opere effati huius exempla: nam *Vatablus* exscribit Fagium, sicut *Fagius* & *Clarius* Munsterum.

Seb. *Munster*, Ingelhemio-palatinus, & tertius inter Germanos, qui efflorescentibus litteris ebræam linguam excolere cœperunt, (primus enim fuit Io. *Capnio*, siue *Reuchlinus*, secundus Conr. *Pellicanus*) honores scholasticos neglexit, non contempsit, *Germanorum Esdras Straboque* dictus, (vid. Melch. *Adam.* in Vit. Philosoph. 143.) obiitque anno 1552. Basileæ linguam professus est ebræam, & primus Grammaticam chaldaicam conscripsit. Alia eius scripta recensentur, in *Epit.* Biblioth. Gesner. p. 747. Idem *Tobiam* ex lingua latina in ebræam convertit; quæ versio Paulo Fagio falso tribuitur, docente *Placcio* de Autor. pseudon. 267.

Cosmographia eius potius est Germanographia, quia in ea agitur de Germanorum & Helvetiorum regionibus, & oppidis, eorumque situ, & origine, ac descriptione populorum. *Cren.* Animadvers. P. VIII. 94. *Notæ* eius, ex iudicio Rich. *Simonii* l. 3. Crit. V. T. c. 15. nimis repletæ sunt iudaismo. *Becmannus* c. 1. Histor. orb. terr. n. 7. eum appellat virum diligentissimum, sed in quo paulo plus accurationis desideres. Vide plura apud prædictum *Simonium* c. 21.

Isidorus *Clarius*, brixianus, monachus casinensis, ac postea episcopus fulginiensis, obiit A. 1555. æt. 60. *Polus* in præfat. Synops. crit. * 2. scribit, Clarium utrumque Test. vertisse ex ebræo & græco; cum ille tantum emendaverit versionem vulgatam, eique scholia addiderit. *Mayer* Biblioth. bibl. 58. Rich. *Simon* H. crit. V. T. l. 2. c. 20. & l. 3. c. 15. item Hist. crit. des Comment. du N. T. c. 39. aliique notant, eum manifestum esse plagiarium, quippe qui tam res, quam verba exscripserit e Seb. Munstero, sicut *Vatablus*, aut potius pseudovatablus ex Fagio; sed defenditur a Iac. *Le Long* Biblioth. S. part. I. p. 599. 601. ostendendo, ipsummet fassum esse, se se aliorum sequi vestigia. Reliqua eius scripta commemorat *Epitome* Bibliothecæ Gesner. p. 521. Ceterum de eo videantur *Thuanus* Histor. l. 23. *Souffay* in Continuat. Bellarm. de scriptor. eccles. 34. *Ghilini* nel Teatro d' huom. letter. P. I. 273. & *Canus* LL. theol. l. 2. c. 13. p. 59.

Hugo *Grotius*, delphensis batavus, primum advocatus hagiensis, tum fisci hollandici advocatus, & civitatis roterodamensis syndicus, inde ob imputatas in religione & rep. novationes carceri perpetuo addictus, sed a fida coniuge callide liberatus, demum CHRISTINÆ, Suecorum Reginæ, ad Gallos legatus, obiit Rostochii A. 1645. æt. 62. & quidem pie ac in fide in Christum, teste Io. *Quistorpio* in epistola, quæ legitur in *Spizelii* Templo honor. reserato p. 200. Inter libros eius, qui indicantur a *Witte* in Diar. biograph. T t 4. sunt Votum pro pace ecclesiastica, Chronicon Hollandiæ, Mare liberum, liber de Antiquitate & statu Reip. batavicæ, Annales de rebus belgicis, Introductio in Iurisprud. batavicam, & Poëmata. Decalogi, ut græce exstat, Explicatio, quæ & Criticis sacris in V. T. tomo I p. 555. inserta est, ipsius quoque est Grotii, testibus *Placcio* de Anon. 106. & Iac. *Laurentio* præfat. in

in Hug. Grotium papizantem. Quamvis autem modo papizationis, modo socinizationis (sit venia verbis) accusetur, a *Priceo* tamen, *Clerico* dans la Biblioth. anc. & mod. T. 1. 209. & T. 2. 325. *Colomesio* 430. & 656. ac *Räsuvvizio* in Altchristl. Gedanck. 56. pro optimo habetur scripturæ interprete, a *Conringio* & *Boineburgio* incomparabilis vocatur, Notæque eius in euangelistas reliquis omnibus præferuntur: ac notandum, *Borboritam* & *Frontonem*, quos in tractatu Notis in N. T. subiuncto refutat, esse Sam. Maresium, & Pet. Molinæum. Varia de eo iudicia reperies apud *König.* 366. *Magirum* 404. *Blount* 945. *Osiandrum* in prolegom. in libros de I. B. ac P. 25. Gerh. *Titium* in Castigat. Animadvers. Viti *Ebermanni* 52. *Conringium* in Conring. epistolicis 68. Car. *Arnd* Contin. Biblioth. bibl. Mayer. 13. *Seldenum* de Synedr. vet. ebr. l. 1. c. 16. p. 360. Guil. *Forbes.* Consid. controvers. 44. *Colomes.* 403. *Heidegger.* in vita I. L. Fabricii 138. *Gatacker.* T. 1. opp. 502. *Epist.* præst. viror. p. 475. 663. 797. *Ruar.* P. I. Epp. 158. 242. 255. 276. 292. 465. Stanisl. *Lubienicium* in epist. Operibus Slichtingii præfixa, *Limborch.* Theol. christ. l. 7. c. 12. *Brunnemann.* Iur. eccles. l. 1. 2. §. 1. *Freinshem.* præf. in Tacitum Berneggeri p. 13. & *Schurzfleisch* in Epp. select. 564. In Rabbinorum locis citandis & explicandis non raro fallitur, aliorum quippe fidem secutus, nec satis linguarum orientalium gnarus, sicut plurima eiusmodi errorum specimina Morhofio, quod ipse Polyhist. T. 3. l. 5. n. 15. testatur, ostendit Esdr. *Edzardus*, seque etiam talia collegisse sæpius mihi adfirmavit *Wagenseilius*, quæ tamen nunquam in lucem produxit. Omnia eius opera edita sunt Amstelodami 1679. f. IV. volum.

Andr. *Masius*, Bruxella-brabantus, vir πολυγλωττος, (nam præter italicam, gallicam, hispanicam, græcæ, ebraicæ atque syricacæ cognitione non vulgari claruit, adeoque scriptoribus, qui fontes urgent, accensendus est. *Hottinger* Bibliothecar. 190.) Cliviorum Ducis a consiliis, immo & exterorum quasi oraculum, atque a PHILIPPO II. Antverpiam evocatus, & regiæ Bibliorum editioni adornandæ, una cum Ben. *Aria* Montano, Guidone *Fabricio* aliisque præpositus, obiit Zevenariæ Cliviorum A. 1573. Aub. *Miraeus* in Elog. belg. p. 132. Laudatur in *Scaligeranis*, item a *Glassio* & *Polo* apud Blount in Censura celebrior. autor. 704. & Rich. *Simone* H. crit. V. T. l. 3. c. 15. Henricus a *Weze* in epist. de eius morte ad

Plantinum (quæ præmiſſa eſt primo tomo Crit. ſacr.) laudem ei tribuit candoris, quod nihil in eo fuerit fictum aut ſimulatum. Prodiit eius Commentarius Antverpiæ A. 1574. & 1699. dignus, iudice Sim. de *Muis*, qui æternum excudatur & recudatur. Vide etiam ſis *König.* in B. V. & N. 516. *Voſſ.* in Reſp. ad iudicium Ravenſperg. de libro Grotii p. 6. *Druſ.* in Ioſ. 10, 12. 13. *Hotting.* Theſ. philol. 319. Ceterum primus ſcripſit Grammaticam & Lexicon ſyriacum, obiitque A. 1573. æt. 40. adeoque Comment. ſuum in Ioſ. non potuit videre impreſſum.

Io. *Druſius*, alias *Van den Drieſſche*, Aldenarda-flander, ebraicas literas docuit Lugduni Batavorum & Franekeræ, atque hoc in loco obiit A. 1616. æt. 66. Eius vita cum catalogo librorum præmiſſa eſt Tomo Criticor. SS. in N. T. (d) Vid. etiam *Mayeri* Biblioth. bibl. 92. Laudatur a *Quenſtedt*, *Leigh*, & Rich. *Simonio* l. 3. H. crit. V. T. c. 15. culpatur autem *Scaligero* in Scaligeran. 131. & apud Blount p. 887. Adde *Magiri* Eponymol. crit. 293. *Cartvvright.* præfat. in Annotat. in Gen. d. & *Franz.* de interpr. Script. 89. 630. 838.

Phil. *Codurcus*, ex reformato factus catholico-romanus, commentatus etiam eſt in epiſtolam ad Hebr. qui liber prodiit Pariſiis A. 1632. Rich. *Simon* in Hiſt crit. V. T. l. 3. c. 15. fatetur, commentarium eius eſſe litteralem; reprehendit autem hoc, quod nimis ſæpe citet paraphraſten chaldæum, deſcendat ad minutias, & multum verborum impendat rationi reddendæ de menſura verſuum libri Iobi. Vid. porro idem *Simon* H. crit. des Comment. du N. T. c. 52.

Ben Sira בן סירא diſtinguendus a R. זירא doctore gemarico, cum Siracide autem, qui בן סירה vel בן סירא. aut בן סירח, immo & יהשע בן סורק, vel הושיע בן סירו, rectiſſime omnium vero ישוע בן סירך adpellatur, *Ganzii*, *Schalſcheleth*, *Huetii*, *Druſii* (in Quæſt. hebr. III. 23.) *Sgambati*, I. Alb. *Fabricii*, & I. C. *Wolfii* in Biblioth. hebr. 261. iudicio unus idemque, hieroſolymitanus, vixit ſententiasque ſuas hebraica lingua conſignavit tempore Oniæ primi, & Simonis iuſti, ſeu tempore PTOLEMÆI Philadelphi, græcam autem earum interpretationem perfecit Ieſus Siracidæ nepos, tempore PTOLEMÆI Euergetæ, qui Philometori ſucceſſit. *Wolf* l. c. 256. *König* 101.

Rudolph.

Rudolph. *Baynus* cantabrigiensis, L. ebr. professor regius Parisiis, in sensu litterali exponendo occupatur, & obiit A. 1560. Commentarium in Proverbia septem linguis edendum curavit Parisiis A. 1555. R. *Simon* H. crit. V. T. l. 3. c. 15. p. 445.

Fran. *Forerius*, Vlyssipone lusitanus, ex ordine S. Dominici seu Prædicatorum, vir latinæ, græcæ & ebraicæ linguæ peritus, theologus & philosophus, Lusitaniæ Regis concionator, cumque aliis viris doctis a Concilio tridentino ad Christianæ bibliothecæ censuram electus, vertit & commentariis illustravit etiam hagiographos libros, ac tandem pavore seu moerore obiit A. 1580. sexagenario maior. *Sixtus* sen. Biblioth. S. l. 4. p. 287. *Thuanus* lib. 70. p. 17. R. *Simon*. H. crit.. V. T. l. 3. c. 15. *Crenius* de Furib. librar. 56.

Eduard. *Liveleius*, anglus, in acad. cantabrigiensi ebr. linguæ & postea theol. professor, obiit, si *Kœnigio* & *Witteo* in Diar. biograph. credendum, A. 1605. Laudatur a *Casaubono* in Exerc. XVI. ad Annal. Baronii p. 413. Vide tamen, quid in eo desideret Rich. *Simon*. l. c. videlicet eum nimis affectasse eruditionem. Cœpit etiam scribere, sed non absolvit Chronicon, eidem laudatum *Casaubono* p. 182. & 413.

Dav. *Hœschelius*, augustanus, atque in patria urbe ludi moderator & bibliothecarius, insignis philologus, in iuventute, non tantum litteris græcis & latinis, sed etiam pietate erudienda, omnem movens lapidem, vivere desiit A. 1617. æt. 61. Edidit multa scripta græca, interque illa Photium cum notis, & Procopium. Illius nomine laudatur a *Scaligero* & *Casaubono*, apud Spizelium in Templo Honoris p. 331. hunc vero maluissent prodire cum nova Hœschelii versione; nam Schottiana ipsi Hœschelio improbatur, ibid. p. 332. *Magirus* p. 450. *Kœnig* 414. *Blount* p. 900. & *Colomesius* 492. Scriptorum ab ipso in lucem datorum catalogus exstat in *Spizelii* Templo Hon. p. 332.

Laur. *Valla*, patricius romanus, & canonicus S. Ioannis lateranensis, grammaticus, rhetor, philosophus, & theologus clarissimus, obiit A. 1457. Scripsit etiam de gestis FERDINANDI, Arragoniæ regis, Herodotum & Thucydidem latine transtulit, ipsique etiam opus de falsa Donatione Constantini M. attribuitur. De eius proposito vertendi Biblia, aut certe N. T. & reformationibus latini interpretis vide R. *Simon* P. II. Hist. crit. N. T. c. 21. & P. III. c. 34.

&

& *Stunicam* in præfat. Annot. contra Eraſm. T. VII. Crit. ſacr. p. 1230. Nempe primus fuit, qui privato ſtudio Biblia in latinam linguam traducere ſuſtineret; primus etiam fuit, qui ſcriberet Notas in N. T. ſecundus Eraſmus, tertius Camerarius. *Scaligerana* 400. A nonnullis ei obiicitur ac exprobratur mordacitas, qua in ſcriptis ſuis adverſus alios fuerit uſus; ſed *num ideo falſum dixit*, inquit *Eraſmus* epiſt. 2. *quia verum mordacius dixit?* Idem hoc in loco negat, Athenas, & Athenarum victricem Italiam vidiſſe unquam doctiorem, eumque etiam vindicat in ep. 103. His adde *Kœnig.* 828. *Magirum* 787. *Blount* 462. *Voſſ.* de Hiſtor. lat. 180. *Cren.* Animadverſ. P. XVI. 5. & *Lexic. univ. hiſt.* T. IV. 601.

Iac. *Revius*, dauentrienſis, primo in comitatu Zuthphaniæ, deinde in patria eccleſiaſtes, demum theol. D. & collegii theologici leidenſis regens, obiit A. 1658. æt. 72. Scripta eius recenſentur a *Witte* in Diar. biogr. M m m 3. inter quæ eminent Hiſtoria pontificum rom. contracta, Hiſtoria Dav. *Georgii*, Examen diſſert. *Nic. Vedelii* de epiſcopatu Conſtantini magni, *Suarezius* purgatus, & Anticarteſiana non nulla.

Deſider. *Eraſmus*, antea *Gerardus Gerardi* dictus, Roterodami & natus & educatus, relicto monaſterio monachorum regularium, & commutata veſte cœnobitica cum ſacerdotali, docuit privatim & gratis Lovanii, Cantabrigiæ & Lutetiæ, pileumque doctoralem in taurinenſi accepit academia. Vixit ſine ſtipendio, contentus munuſculis, quæ hinc & inde acciperet, nec tamen deceſſit pauper; & aliquandiu quidem vixit Baſileæ apud Frobenium, Friburgi autem VII. annos, indeque Baſileam reuerſus, & Eccleſiaſten editurus, ſupremum vidit diem A. 1536. æt. 70. relicto theſauro 7000. aureorum, qui, ex ipſius voluntate ſuprema, in ſanctiſſimos uſus erogandi erant. M. *Adam.* in Vit. philoſoph. 86. Ioach. Frid. *Feller* Monum. var. inedit. 407. Vitam eius, præter ipſummet, deſcripſerunt Paul. *Iovius*, Aub. *Miræus*, Io. Iac. *Boiſſardus*, Valer. *Andreas*, & qui edidit eius Colloquia Francofurti A. 1550. 8. Chriſtianus autem *Thomaſius* in Not. ad Puſendorfii Monarch. ſpirit. 181. optat, ut quis accuratius vitam illius deſcribat, virique tam vitia, quam virtutes recenſeat: laudatur enim ab his, culpatur ab illis. Culpatur autem præcipue a rigidioribus Pontificiis, melius inter eos ſentientibus Lud. *Vive*, G. *Caſſandro* p. 1175. *Huetio* de clar.

clar. interpretibus, auctore *Delineat. eccl. cathol.* (des Abrisses der cathol. Kirchen) p. 68. 73. 259. 261. 331. 656 878. & Rich. *Simsonio* Bibl. choif. T. II. 254. Quidam eum conantur suspectum reddere arianismi, sicut & ipse *Socinus* in epist. ad Fran. Davidis, cuius excerptum exstat in Gerhardi Patrol. p.693. sed Mart. *Lydius* peculiari apologia iis ex asse respondit. Nec defuere, qu atheismi arguerent; quam calumniam sancta viri scripta satis, immo plus satis repellunt. De eius latina N. Tti versione vide Rich. *Simonium* Hist. crit. V. T. P. II. c. 21. p. 242. & c. 23. p. 258. item *Le Long* Biblioth. S. part. I. 443. Atque hæc uersio uarios ei aduersarios excitavit, interque eos *Dorpium* (qui tamen melius edoctus, postea cessit) *Stunicam*, & *Sutorium*. Notæ eius in N. T. excusæ sunt Basileæ A. 1516. 1519. & 1555. atque hæc est auctior. *Crenius* optimam esse iudicat quintam, P. II. Animadv. 200. In præfatione scopum suum ostendit Erasmus. Laudantur a Ioach. *Camerario*, Ios. *Scaligero*, & *Huetio*, apud *Blount* 527. nec non a *Brelero* in ep. dedicat. Vindiciarum Io. Arndii (b) 3. ita, ut eas vocet opus profecto diuinum, & omni laude prædicandum. *Barlæus*, citante eodem Brelero l. c. a 7. scribit, neminem Erasmo de rebus theologicis iudicasse rectius: & LEO X. papa, cuius elogium omnibus aliis præferendum est, lucubrationes istas fatetur non vulgari, sed noua & insigni quadam eruditione præstare, omniumque doctorum calculo plurimum laudari. Plura eruditorum de eo iudicia exhibent *Kœnig* 277. *Magirus* 315. *Blount* 526. Wolfg. *Fabricius*, Capito cognominatus, & *Bucerus* apud Chytræum Hist. aug. conf. 668. Io. *Gerhardus* Conf. cathol. 11. Georg. *Richter* Orat. VII. pag. 198. X. 262. 302. 303. XXIII. 61. 66. XXV. 109. *Colomesius* 844. *Glass.* in præfat. in Grammat. S. p. 13. Io. *Sylvius* Apolog. p. 223. *Apologie* des Protestans distinguez par le baptême 24. 174. Nulli quidem dissidentium partium, ut *Crenius* notat Animadv. P. V. 239. satisfecit: sed nec sententias sectariorum approbavit, teste Rich. *Simonio* Biblioth. choif. T. II. 254.

Nicol. *Zegerus*, diestensis, minorita, obiit A. 1559. scripsitque Scholia in IV. euangel. & epp. paulinas, atque Apocalypsin, uti *Kœnig* refert p. 881. Sed in *Epitome* Bibliothecæ gesner. 635. dicitur, eum scripsisse in omnes N. Tti libros, & partem primam ac secundam istorum Scholiorum impressam esse Coloniæ A. 1553. 8. &

recte quidem: nam eius Annotationes non tantum in quosdam, sed omnes N. Ti libros etiam hic comparent. In peroratione, seu fine Annot. in Apocal. p. 2137. negat se pro suo agnoscere, si quid a se scriptum sit contra romanæ sententiam ecclesiæ.

Ios. Iustus *Scaliger*, Aginni apud Nitiobriges natus, Iulii Cæsaris (Scaligeri) a Burden filius, Audecti frater, Principum veronensium nepos, descendens ex filia *Leopoldi*, Comitis habspurgensis, tanta oculorum acie præditus, ut expergefactus sæpe media nocte, atque in densa caligine valeret legere & scribere, feliciorem que reminiscentiam quam memoriam habens, imperium maioribus ereptum ingenio excelso, labore indefesso, eruditione inusitata, in re litteraria publica, quasi fataliter recuperavit; nec enim, quanquam in plurimis αὐτοδίδακτος, philologus tantum fuit, sed etiam philosophus, theologus, ICtus & medicus, nihil scribens quod scriptum esset prius, academiæ leidensis, quanquam non legeret, per XVI. annos ingens decus, ibidemque obiit A. 1609. æt. 69. Domin. *Baudius* in Wittei Memor. philos. P. I. 29. Dan. *Heinsius* in II. Orat. in fun. summi viri habitis, *Colomesius* 112. *Scaligerana* 241. 353. *Crassus* Elog. P. II. 151. *Academia leidens.* 185. quorum plurimi scripta eius recensent, omnes autem laudes atque elogia eiusdem adferunt. Quibus quasi socios, similes tibias inflantes, addere licebit *Magirum* 731. *Blount* 808. *Casaubonum* in Epp. 647. 653. *Putschium* in ep. dedicat. Grammaticor. antiq. Sed & a multis reprehenditur, eorumque aliquot adducit *Colomesius* p. 140. Nec mirum, quia & ipse erat pronus ad reprehendendum alios, præfidens, ut *Vossius* ibi loquitur, sæpe etiam turgens loliginis succo, ac, si quis non per omnia assentiret, alieni nominis obtrectator. Adversarios habuit *Scioppium*, Io. *Fabrum*, *Insulanum*, *Serarium*, Dan. *Engelhartum* seu *Angelocratorem*, pluresque alios.

If. *Casaubonus*, genevensis, (vocavit se aliquando *Hortibonum*, sive Hortum bonum, quia *Casau* Delphinatibus significat hortum) primum professor genevensis, deinde montispessulanus, post hæc regiæ bibliothecæ, quæ Lutetiæ est Parisiorum, præfectus, & prof. honorarius, denique a IACOBO, Britanniæ rege, accitus Londinum, munifice fotus, ac consiliarii regii honore affectus, pacis ecclesiasticæ amantissimus, & lucubrationibus valde deditus, obiit ibidem A. 1614. æt. 55. *Menagiana* T. IV. 320. Vitam eius scripsit *Mericus*

filius

filius sub titulo, *Pietas*; sed non est ille, qui ad romanam transiit ecclesiam; hic enim fuit iunior, habuitque nomen Ioannis. *Ancillon* dans le Mel. crit. P. II. p. 4. *Clericus* Biblioth. choif. Tom. XIX. 209. Laudes Casauboni exprimuntur cum alibi, tum in epistolis HENRICI M. & IACOBI Britann. regis, nec non apud *Magirum* p. 189. *Blount* p. 882. *Ancillon* T. II. 76. & Iof. *Scaligerum* in Scaligeran. 127. 83. ubi vir maximus se ei cedere fatetur. Quid multis?

Qui nosse vult Casaubonum,
Non saxa, sed chartas legat,
Superfuturas marmori,
Et profuturas posteris.

Ab aliis tamen etiam reprehenditur, indicante *Critopulo* in Censura Eclogar. Mayeri p. 68. De scriptis eius vide *Witteі* Diar. biograph. L 4. Petrus *Molinaeus* in litteris ad Iac. Montacutium, bathoniensem episcopum, A. 1610. datis, Casaubonum arguit, quod *ad papismum inclinet*, eiusque apostasia metuenda sit, nisi in Anglia servetur: sed iure, an iniuria eum ita suspectum habuerit, aliisque reddere voluerit, dici non potest.

Io. *Camero*, scotus, docuit Salmurii & Montalbani, obiitque 1625. aet. 46. Icon, seu vitae eius descriptio, exhibetur in eorum serie, quae praemissa sunt T. I. Crit. sacr. in N. T. (e) Opera autem omnia prodierunt in 4. & in fol. Adde his *Gezii* Elogia germ. theol. 413. & *Cren.* Animadv. philol. P. I. 32. & de Singular. scriptor. 66. Lud. *Cappellus* in praefat. Spicilegii virum hunc vocat theologum praestantissimum.

Iac. *Cappellus*, sedanensis, theologiae in patria professor & ecclesiastes, obiit A. 1624. aet. 56. Scripta eius, & doctorum de ipso & libris eius iudicia recenset *Colomes.* Gall. orient. p. 157. *Mayer* Biblioth. bibl. 110. & *Lex. un. hist.* T. I. 519. Praecipua sunt, libri de Mensuris, Historia S. & exot. ab Adamo usque ad Imp. VALENTINIANVM, Les trophées du P. *Gontery*, Apologie pour les Eglises reform. La doctrine des mémes, Vindiciae pro If. *Casaubono*, Plagiarius vapulans contra *Cotonum*, Observationes in epist. ad Ebraeos.

Lud. *Cappellus*, itidem sedanensis, Iacobi frater natu minor, Salmurii primum ebraeae linguae, deinde theologiae professor

& ecclesiastes, ad meliores sedes migravit A. 1658. æt. 73. Eius vitam dedit Petrus *Molinæus* in Iudicio de Mosis *Amyraldi* adversus Fr. Spanhemium libro p. 211. immo & ipse Ludovicus suam & fratris vitam descripsit, quæ operibus illorum posthumis præmittitur. Catalogus eius scriptorum legitur ap. *Colomes.* p. 223. *Witteum* in Diar. biograph. & *Mayerum* in Biblioth. bibl. 101. Caput autem inter illa extollunt Arcanum punctationis, & Critica S. de quibus vide doctorum iudicia apud *Colomes.* p. 224. & *Bibliothecar.* nulli addict. parti T. I. 480. Adde *Scaligerana* 80. Rich. *Simon.* Hist. crit. V. T. l. 3. c. 20. & *Blount* 971. *Morinus*, qui habebat curam correctionis Criticæ sacræ, dum edebatur Parisiis, quædam inde improbo ausu resecuit, quæ erant contra suam sententiam. In Spicilegio, prout ipse fatetur in eius præfatione, quæ Tomo I. Crit. sacr. in N. T. præmissa est (f) 4. paucissimæ, & pæne nullæ sunt observationes theologicæ, sed potius criticæ. Vbi etiam ostendit, ad rectam N. T. intelligentiam, requiri penitiorem notitiam linguæ ebr. syriacæ, chaldææ, rabbinicæ, & scriptorum iudaicorum. In illo quidem asserit, puncta quæ vocant ebraica, non nisi sero, & aliquot post Christi manifestationem sæculis, iam extincto *Hieronymo*, in usu esse cœpisse, & extremam doctrinæ de accentibus & punctis manum additam a nobili masoretha *Ben Ascher.* Antagonistam autem in hac sententia habuit I. *Buxtorfium*, filium. Ceterum testimonia eruditorum de hoc Cappello exhibent *Magirus* p. 179. *Colomes.* l. c. ac *Blount* p. 971. In Spicilegium in N. T. multa, aliis nec dicta, nec observata, congessit. *Kœnig* 163.

Otho *Gualtperius*, Rothenberga-hassus, theol. D. ebr. græcæque linguæ in acad. marpurg. professor, postea gymnasii lubecensis rector, A. 1593. rude donatus, decessit A. 1624. Io. *Moller* Isag. ad Histor. cimbr. P. II. 491. *Cartwright* in præfat. ad Annotat. in Genesin. d 2. ait, eum pleraque ex Fagio sumsisse, nec videri intellexisse Rabbinos.

Abr. *Scultetus*, silesius, theol. D. & prof. heidelbergensis, nec non Electoris palatini FRIDERICI V. a consiliis ecclesiasticis, ac concionibus sacris, demum pastor emdanus, obiit A. 1624. ætatis 59. De eo vide *Kœnig.* 742. & *Sagittarii* Introd. in H. eccl. 344. Scripsit Exercitationes sacras in Euangeliorum loca difficiliora, Postillam euangelicam & psalmicam, Observationes grammat. histor. logic.

logic. & theol. in historiam I. Christi. Vid. etiam *Cren.* Differt. II. de furib. librar. 63. & Exercit. II. de libr. scriptor. opt. 47.

Sixtinus *Amama*, frisius, ebrææ linguæ in acad. franekerana professor, floruit A. 30. XVII. fæculi, & pæne innumeros versionis Bibliorum belgicæ veteris errores detexit. Commentariolus eius de Decimis mosaicis iam præmissus est nouæ & auctiori Antibarb. bibl. editioni. Iudicium de eo vide apud R. *Simon.* Hist. crit. V. T. l. 3. c. 19. Guil. *Guisius* in Parte I. Mischnæ Surenhus. p. 70. vocat auctorem humi repentem, & a Ios. Scaligeri, præcipue in tractatu de Decimis, ore pendentem; at *Episcopius* T. I. Opp. a virum longiore vita, si Deo placuisset, dignissimum.

Albericus *Gentilis*, anconitanus, frater Scipionis Gentilis, ICtus, & Legum prof. in acad. oxoniensi, subditorumque hispanorum advocatus in Anglia perpetuus, obiit Londini A. 1608. æt. 58. Scripsit de Iure belli, Legationibus, Mixtura linguarum, Verborum significatione, & in Virgilium. A *Bœclero* vocatur vir magnus & præclara pleraque erudite molitus, & H. *Grotius* fatetur, se eius industria adiutum fuisse in componendo opere de I. B. & P. Vide *Magirum* p. 382. *Kœnig* 340. *Lexic. univ. hist.* T. II. 225. & *Morhof* Polyhist. T. III. p. 7. 23. 86.

Henr. *Stephanus*, Roberti filius, doctissimus typographus parisiensis, scripta pro Herodoto apologia cucullatorum iram contra se concitans fugere coactus est, & post multas in Germania peregrinationes Lugdunum se se contulit, ubi opibus & ingenio destitutus vitæ in nosocomio finem fecit A. 1593. fere septuagenarius. In eo culpatur μικρολογία. *Morhof* Polyhist. T. I. 290. De scriptis eius vide *Simleri* Epit. Biblioth. gesner. 333. Eminet autem inter illa, tanquam inter stellas luna minores, *Dictionarium* siue Thesaurus linguæ græcæ, quippe quod *immortale opus* vocat Mer. *Casaubonus* de IV. linguis p. 102. & *Thuanus* auctorem eius appellat magnum linguarum sospitatorem. *Magir.* 762. *Scaligerana* 145. *Supplem.* Act. erud. T. V. 508. *Cren.* de furib. librar. 102. *Neu. Bücher Saal* T. I. 963. Ant. *Teissier* in Elog. Gall. scribit, fuisse morosum & rusticanum, & cum propriam filiam, tum generum suum doctum Casaubonum aversatum esse. *Blount* 812.

Iac. *Gothofredus*, Dionysii filius, gallus, ICtus & prof. genev. postea huiusdem Reip. senator, obiit A. 1652. æt. 65. Edi-

dit varia, de quibus vide *Wittei* Diar. biograph. *König* 356. & *Lexic. univ. histor.* T. II. 275. & inter illa Commentarium in Cod. theodosianum, VI. volum. Notas in *Philostorgium*, de Imperio maris ad legem rhodiam, Historiam iuris, de Statu paganorum, de Pontificatu maximo, de Praecedentia & Velandis mulieribus. Io. *Strauch* eum vocat virum divinarum & humanarum rerum scientissimum. *Magir.* 397. *Valesius* in praefat. ad Theodoriti H. E. c iij pro viro quidem docto ac diligente agnoscit, sed qui graecas litteras prioribus tantum labris degustaverit.

Pet. *Pithoeus*, trecensis gallus, ICtus & philologus, Turnebi & Cuiacii discipulus, & in Iure civ. rom. ad illud evectus fastigium, ut de eo, eiusque praeceptore Cuiacio (verba sunt *Thuani* ad A. 1596.) dici iure potuerit, hunc discipulo praeripuisse, ne primus ICtus esset, illum praeceptori, ne solus: in Ecclesiae rom. communione, si *Dalleo* credimus, natus & educatus, at si Ant. *Teissero* in Elog. Gall. ex relatione Scaligeri in Scaligeran. 315. Protestantium religionem professus usque ad lanienam parisinam, HENRICO IV. suasor fuit, ut abdicata Reform. religione maiorum fidem profiteretur. Privatam quidem vixit vitam, sed ob consilia, quae magni & sapientes viri ab eo frequenter petebant, quasi perfectum summumque gessit magistratum. Quatuor acerbo fato amisit filios, reliquit autem praestantissimos libros, interque eos tractatum de Duabus gentibus regum Franciae, Collectionem synodorum gallicanarum, obiitque tandem in patria sua A. 1596. aet. 57. postquam locum & diem mortis, quasi vates, praedixerat. *König* 644. *Magir.* 666. *Blount* 805. *Sammarthani* Elog. P. II. 97. Ios. *Mercerus* in Vita Pithoei apud Leickherum de Vitis ICtor. clarissim. p. 353. *Simlerus* Epit. Bibl. gesner. 680. *Scaliger* l. c. p. 314. ait, omnia eius opera bona esse, optima autem Adversaria subseciva, & Annales Francorum.

Nicephorus, CPtanus, CONSTANTINI Aug. & matris IRENES a secretis, deinde monachus, tum patriarcha in urbe patria, vitam cum meliore commutavit A. 828. Scripsit stilo facili & polito Historiae Breviarium, a Mauritii Imp. caede usque ad Constantini copronymi & Irenes nuptias, Chronologiam tripartitam, Confessionem fidei suae, IV. Opuscula adversus iconomachos, & Canones, quos in magnum Canonum volumen retulit Zonaras.

ras. *Olear.* P. II. 9. *Vossius* de Histor. graec. l. 2. c. 25. *Whear* 146. *Neu* in Accession. 276.

Adrianus, auctor Isagoges in Scripturam, fuit graecus, claruitque secundum *Oudinum* circa annum Christi 500. secundum *Usserium* autem A. 433. Certe *Cassiodoro* antiquior est, quippe qui eius meminit c. 10. Divin. lection. Fran. *Turrianus* non uno loco vocat *Andronicum*; sed quam ob caussam, *Colomesius* se nescire fatetur. Opp. p. 683. Sententiae eius prodierunt graece & latine Lugduni Batavorum A. 1600. Isagoge vero, quam iis, qui Scripturam primo aggrediuntur, *Photius* Cod. 2. utilem esse iudicat, Hoeschelii cura lucem vidit Augustae Vindel. A. 1602. 4. Casim. *Oudinus* Supplem. script. eccl. p. 106. *Cave* P. I. 237.

Hesychius, quem alii *Isycium*, alii *Isichium*, alii *Esycium*, alii *Isaacium* appellant, ex presbytero ierusalemitano factus initio saeculi VII. eiusdem loci patriarcha, multa scripsit tam ante, quam in patriarchatu, quorum non nulla alius *Hesychius*, fortasse salonitanus, multis de suo additis, in latinam transtulit linguam. Scripta eius sunt Sententiarum centuriae II. de Temperantia & Virtute, Sermones II. de B. Virgine, Oratio demonstratiua in S. *Andream* apostolum, Homiliae de hora crucifixionis, & resurrectionis Christi, & Introductio in psalmos; ut de Commentario in Leviticum iam nihil dicam. *Cave* P. I. 312. *Olearius* P. I. 333.

Polychronius, natione syrus, Theodori mopsuesteni frater, Zebinae, in provincia cyrensi ascetae celeberrimi, discipulus, et imitator, postea Apameae episcopus, virtutibus & miraculis inclytus, atque hoc nomine a *Theodoreto* laudatus, in vivis adhuc fuit A. 427. & reliquit Expositionem Cantici canticorum, Iobi, & Danielis. *Cave* P. I. 213. *Olearius* P. II. 100.

Lucianus, nobili ortus prosapia, eandem cum religionis christianae derisore, qui TRAIANI tempore vixit, patriam habuit, Samosatam videlicet in Syria. Fuit *Macarii* edesseni discipulus, ac postea presbyter ecclesiae antiochenae, ubi etiam Scholam instituit, e qua egregii viri, *Eusebius* nicomediensis, *Maris* chalcedonensis & *Theognis* nicaenus, prodierunt. Accusatur quidem errorum, quos cum *Paulo* samosateno habuerit communes, at *Suidas* tamen p. 458. hanc ei laudem tribuit, divinorum decretorum puritarita-

ritatem apud eum ex omnibus illius ætatis viris maxime, summoque cum studio conservatam inveniri: nam & Epistolas edidisse, profecto præstantissimas, ex quibus facillime quivis deprehendat, quænam huius viri sententia fuerit de rebus divinis. Capite truncatus est Nicomediæ A. 311. cum persecutionem renovasset crudelissimus christiani nominis hostis, C. Galerius Valerius MAXIMINVS, quamvis coram eo apologiam pro fide sua reddidisset; & corpus in mare proiectum, quod a delphino ad littus deportatum fuisse aiunt. *Cave* P. I. 76. *Rupertus* Obseruat. in Besoldi Synops. min. p. 370.

Christoph. *Helvicus*, Sprendlingæ, pago prope Francofurtum ad Mœnum, natus, primum græcæ & ebrææ linguæ, deinde theologiæ professor ac doctor in academia giessensi, novæ didacticæ, ut in eius epitaphio dicitur, auctor & informator felicissimus, obiit A. 1617. æt. 36. mortuoque parentavit Io. *Winckelmannus*. Inter scripta, quæ *Witteus* cum in Diar. biograph. tum in Memor. theologor. p. 112. nec non *Spizelius* in Templo honor. p. 51. recensent, celebris in primis est tractatus de Chaldaicis Bibliorum paraphrasibus, quem laudat *Rivetus* in Isag. in Scripturam c. 9. & Theatrum chronologicum, quod G. *Calixtus* encomio ornat in Appar. theolog. p. 178. Vid. etiam *König* 389. & *Blount* 930. Tanneguid. *Faber* l. 1. ep. 63. notat eum duplici nomine, 1) quod non satis locupletis sit fidei in ea chronologiæ parte, quæ virorum scriptis illustrium ætatem signat, 2) quod plerumque recentiores scriptores sequatur, sicut & *Calvisium*, ex cuius opere totus sit Helvicus. Calvisium tamen laudat *Scaliger* in Scaligeran. 77. Cur vero? quia ipsum perpetuo sequitur.

Io. *Buteo*, delphinas, e Germania oriundus, celebris mathematicus, scripsit de Sublicio ponte Cæsaris, Confutationem Orontii *Finei*, præceptoris olim sui, de Quadratura circuli, porro de Cubo duplicando, de fluentis aquæ mensura, de libra & statera, de pretio margaritarum, & alia, quæ videri possunt apud *Gesnerum*, eiusque Epitomen p. 415. vir in musicis instrumentis, uti *Thuanus* l. 36. p. 673. testatur, & machinis novis fabricandis ingeniosus, ab omni ambitione alienus, neque a labore & meditatione unquam cessans, in secessu, ob turbas civiles facto, ex mœrore contabuit, animamque exhalavit Romanii, procul a libris suis, A. 1564. æt. 75.

Vid.

Vid. etiam *Magius* in Var. lect. l. 4. c. 2. & 20. ac *Petitdidier* Diſſert. hiſtor. p. 150.

Matthæus *Hoſtus*, wilhelmdorfinus, græcæ linguæ profeſſor Francofurti ad Oderam, obiit A. 1587. æt. 25. Opera eius, inter quæ eſt Hiſtoria rei numariæ veteris, eiusque Epitome, & diſſertatio de Chœnice græca, deque Menſe romano, tribus edita ſunt tomis Francofurti A. 1586. 8.

Georg. *Rittershuſius*, altorfinus, Conradi filius, apud Ser. Marchionem Brandenburgico-bayrutinum Conſilii ſecretioris aulici director, feudorumque præpoſitus, vitam cum morte commutavit A. 1664. æt. 69. Sub Eggeberti *Schaumii*, cuius ephorum egit, nomine tractatus duos edidit, unum de Annulis, eorumque iure, alterum de Oſculis. Vid. *Placcius* de pſeudon. 560. *Actus* I. doctoral. altorf. E. e 4. Conr. *Rittershuſ.* Iuris iuſtinian. p. 757. & *Voet.* Biblioth. ſtud. theol. l. 2. c. 23. p. 597.

Mich. *Rothardus*, Scholæ mulhuſanæ conrector, floruit anno 23. ſeculi XVIImi, quo & liber eius prodiit Hanoviæ in 8.

Euſtathius, Side Pamphyliæ natus, beroënſis primum, poſt antiochenſis epiſcopus, diſtinguendus ab Euſtathio antiocheno, à IOVIANO revocato, non minus Origenis, quam Arianorum acerrimus hoſtis, ab his autem modo ſabellianiſmi, modo fœdæ libidinis, modo contumeliarum adverſus HELENAM, CONSTANTINI Imp. matrem, ſed falſo, ut aiunt, accuſatus, nihiloque minus Traianopolim relegatus, ibidem ex hac vita deceſſit, cum fortunæ pila fuiſſet, circa annum 330. Ab *Athanaſio* commendatur ob religionis pietatem ex odio Arianorum, & a *Sozomeno* ob priſcum eloquentiæ genus, & ſententiarum gravitatem. Eius ſunt Oratio brevis ad CONSTANTINVM Imp. Commentarius in Hexaëmeron, cui fabulæ de beata Virgine, eiusque parentibus, a recentiori manu acceſſerint, & alia, quorum non niſi fragmenta extant. *Cave* P. I. 98. *Olearius* P. I. 243.

Leo *Allatius*, (d' Alaſſy) chius, primum vicarius generalis epiſcopi anglonenſis in regno neapolitano, dein vicarius epiſcopi chienſis, inde doctor medicinæ, porro magiſter diſciplinæ in collegio Græcorum romano, & denique, poſt tranſlatam bibliothecam palatinam, primus Bibliothecæ vaticanæ cuſtos, unico per XL. annos calamo ad græce ſcribendum uſus, eoqve tandem amiſſo pæ-

ne in lacrimas solutus, (de quo vide *Acta erud.* A. 1687. 598.) obiit A. 1669. octogenario maior. Multa scripsit, non nulla etiam ex græco in latinum transtulit, quæ omnia memorantur a *Witte* in Diar. biograph. Bbbb. & *Crasso* Elog. P. I. pag. 402. In iis sunt, Catena patrum in Ieremiam: Confutatio fabulæ de Ioanna papissa: Annotationes ad Antiqq. etruscas: disceptatio de Erroribus magnorum virorum in dicendo: opus de Consensione ecclesiæ orientalis & occidentalis. Atque hoc *Lambecius* in Additam. libri IV. comment. de Biblioth. cæsar. & l. 5. vocat doctissimum, præstantissimum accuratissimeque conscriptum; sed subiectam eius fidem taxat *Conring* in ep. ad Io. Hornejum, quæ præfixa est Metrophanis Confessioni. Plura de Allatio vide in *Biblioth. Schrader.* P. I. M 8. I. Alb. *Fabricii* præfat. in Apes urb. *Morhof.* Polyh. T. I. 84. 120. 191. l. 6. c. 1. n. 30. & T. III. 59.

Casp. *Varrerius*, hispanus, sub initium sæculi XVII. celebris, concinnavit etiam Censuram de Beroso, Metasthene, Fabio Pictore, Porcio Catone, scriptoribus a Ioanne viterbiensi suppositis editisque.

Guil. *Schickardus*, wurtenbergicus, ebr. linguæ & mathemat. professor tubingensis, litteris orientalibus propemodum immersus & innutritus, peritus quippe non tantum ebrææ, sed & chaldaicæ, arabicæ, turcicæ & persicæ, penultimamque sibi propterea familiorem reddens, ut post acies iudæorum debellatas ipsum etiam Mahummedem oppugnaret, sed & in mathematicis solito longius progressus (invenit enim ad planetarum theorias facilius complectendas viam, quam *Pictam mathesin* nuncupavit, novam quoque lunæ theoriam, nec non modum, quo eclipsis est metienda, deque refractionibus doctissime cœpit commentari, & in Opticæ intima penetravit) erudito orbi utriusque professionis fructus reliquit, videlicet Bechinath happeruschim, h. e. Examen interpretationum ebraicarum in Genesin (de quo videatur *Sainjore* Biblioth. crit. T. IV. 204.) Tarich, i. e. seriem regum Persiæ per annos fere 400. Alphabetum davidicum, seu Comment. in Ps. 25. Paradisum saraceno-iudaicum, Astroscopium, Ephemeridem lunarem, Modum rationemque tabulas geographicas longe certius & peritius, quam vulgo fit, conficiendi, & alia, quæ exhibentur in *Spizelii*

Tem-

Templo hon. 341. & *Wittei* Memor. philos. P. I. 379. lueque pestifera correptus & extinctus est A. 1635. æt. 43. Bibliothecam eius & MSSta rex Galliæ ære redemit suo, & Matth. *Esenvvein* novam promisit opusculorum philologicorum editionem, in IV. tomos digerendam, quæ tamen non est secuta. Pet. *a Valle* eum laudat, ut virum singularis eruditionis, orientalium linguarum peritissimum, ac denique de litteris quoquoversus optime meritum. Vid. etiam *Kœnig* 733. *Magirus* 737. *Morhof* Polyh. T. I. lib. 1. c. 24. n. 83. & T. III. l. 6. c. 12. n. 1.

Bonaventura Cornel. *Bertramus*, in Pictonibus natus, Ang. Caninii & Io. Merceri discipulus, relicto iuris studio Geneuæ sacro præfuit ministerio, pariterque ebræam docuit linguam; sed postea propter summas ciuitatis & ecclesiæ genevensis angustias dimissus, Franckenthalium peruenit, ibique munere ecclesiastico fungens, Lucubrationes; quæ a loco scriptionis dicuntur Franckenthalenses, concinnavit, Lausanæ vero supremum diem vidit A. 1594. qui ipsi climactericus erat, ultimi, ut putabat, (nisi forte in latiore significatu vocabulum hoc sumsit) sæculi. Variorum de eo iudicia collegit *Colomesius* 73. *Causaubonus* in Not. ad Strabon. l. 15. p. 727. eundem vocat non sacrarum tantum litterarum, quas diu magna cum sua laude sit professus, sed totius etiam humanitatis peritissimum. Commentarius eius de Politia iudaica, Genevæ conscriptus, quique, uti *Thuanus* lib. 109. p. 613. refert, ex omnibus eius operibus maxime commendatur, a Constant. *l' Empereur* luculentis obseruationibus illustratus est.

Petrus *Cunæus*, flissingensis, Io. Drusii discipulus, primum latinæ linguæ, deinde politices, tum & Iuris professor in academia leidensi, vir bene doctus, animo forti, disertus, & elegantis latinitatis peritia vel cum antiquis certans, sed melancholicus, vivere desiit A. 1638. æt. 66. Vid. *Acad. leidensis* 221. *Scaligerana* 117. *Witte* Diar. biograph. Mm 4. & *Blount* 938. Libri eius de Rep. hebr. laudantur a Casp. *Barlæo* ep. 194. M. *Ruaro* Epp. P. I. pag. 41. *Clerico* in Deut. 20, 10. & *Schurzfleischio* in Biblioth. Schrader. P. I. M, ubi dicit: *Cunæus maxime theologo commendatur, cum fructu legendus ob accuratam & diffusam tractationem. Qui vero eum intelligere vult, eum oportet dimidium esse rabbinum.* Addit tamen & hoc: *politico in iudicio sæpius deficere, ideoque non semel a Conringio notatum fuisse.* Et

Ruarus l. c. observat, intercurrere in istis Cunæi libris non nulla, quæ malit iudicii severioris lima ab illo admorsa fuisse; quædam etiam, in quibus lauro tibi opus sit, cuius esu risum coërceas: quale sit hoc, quod (lib. 3. c. 3.) ex epist. ad Hebræos probare conetur, *Melchisedecum ipsum fuisse Christum*; in quo ille sibi mirifice placeat, cum nihil in toto libro frigidius & ineptius sibi videatur. Et hoc etiam in eo improbat G. *Calixtus* in Append. ad cap. 14. Gen. p. 121. 123. qui cetera fatetur, esse hominem doctissimum, &, quod mireris, ICtum hebraicarum antiquitatum peritissimum; sicut Ger. Io. *Vossius* in Epp. præstant. viror. p. 796. eundem vocat magnum academiæ leidensis columen. Quibus elogiis & illa addas, quæ *Magirus* collegit pag. 253.

Casp. *Waserus*, tigurinus, ecclesiæ patriæ minister, ac primum græcæ linguæ, post quoque theologiæ professor, obiit A. 1625. orbique erudito reliquit Euangelium rom. contra indulgentias papales, Analysin psalmi CX. de sacerdotio Christi, Hieroglyphicum doctrinæ christianæ, Continuationem Chronici stumpfiani, tractatum de Quadrato geometrico, & alia, quæ videantur in *Wittei* Diar. biograph. X 2. *Conringius* in Paradox. de num. Ebræor. c. 5. encomio viri numariæ rei perquam periti, & magni eum dignatur atque exornat.

Edoard. *Brerevvood*, anglus, Astronomiæ professor londinensis, scripsit etiam tractatum de Sabbato, & Scrutinium linguarum, defunctus anno 1613.

Antonius *Nebrissensis*, seu potius Aelius Antonius de Nebrissa vel Lebrixa, Andalusia-hispanus, exhausto in bononiensi academia studio legum & latinæ linguæ, primus, Mauris eiectis, in Hispaniam intulit latinæ linguæ & litterarum cultum, easque maxima cum laude & emolumento primum Salmanticæ, deinde, accepta ab ingratis academicis ignomina, Compluti, lauto utrobique salario, professus, *Grammatici* nomine salutari amans, eoque se ipsum vocans, a Cardinale Fran. XIMENIO, archiepiscopo toletano, ad opus biblicum adhibitus, a rege autem FERDINANDO chronographi munere ornatus, scripsit Historiam gestorum huius regis & Isabellæ coniugis, bellique navarrei, sed humili stilo, nec tempus sibi sumsit, scriptum ut relegeret, limaret & poliret. Filiam habuit adeo doctam, ut, si forte ipse impediretur, illa patrem in haben-

dis prælectionibus posset sublevare. *Iovius* in Elogiis num. 64. natura mulierosum, & ad supremum usque diem veneri deditum fuisse affirmat. Scripsit etiam Cosmographiam cum Isagoge, Dictionarium latino-hispanicum, geographicum, & iuris civilis, (de quo vide *Acta erudit.* A. 1683. 225.) & alia, quæ indicantur a *Ghilino* vol. II. 71. *Whartono* in Append. ad Cavei Histor. liter. 117. & Val. Andr. *Taxandro* in Catal. claror. Hispan. viror. *Erasmus* in Ciceroniano variæ eum vocat eruditionis virum; in ep. DCXI. p. 689. præcipuum academiæ complutensis ornamentum, egregium senem, planeque dignum, qui multos vincat Nestoras, & Alphons. *Garsius Matamorus* lib. de erud. Hispan. viris, profligatorem barbariei ante acto tempore in Hispania grassantis. In anno mortis & ætatis eius variant scriptores: alii enim aiunt obiisse A. 1544. fere octogenarium, alii A. 1522. æt. 77. in hoc autem conueniunt, apoplexia, seu repentina paralysi correptum interiisse. Vid. Lud. *Vives* ad Augustinum de C. D. Dav. *Chytræus* in Regulis studior. p. 57. *Voss.* de Histor. lat. 204. *Wharton* Append. ad Cavei H. lit. 116. *Rouillii* Promtuar. iconum 220. *Du Pin* tom. XIV. de la Biblioth. ecclesiast. p. 120. & tom. I. de la Biblioth. des historiens 120. Rich. *Simon* Biblioth. choisi. T. I. 334. *Kœnig* 569. *Olearius* Biblioth. script. ecclesiast. P. I. 67.

Nicol. *Fullerus*, Hantonia-anglus, gestis muneribus secularibus factus canonicus sarisburiensis, & Walthoniæ rector, obiit A. 1623. æt. 66. *Bochartus* in Phaleg. l. 4. c. 19. laudem ei quidem tribuit viri doctissimi, & in minutiis mire perspicacis, notat tamen simul errorem ab eo commissum, qui Ζατην & Ζαβατον in Xenophonte putarit diversos esse amnes, cum sit unus, idemque cum Lyco. *Clericus* in Gen. 1, 9. sæpe ευστοχίαν criticam ei deesse ait.

Sam. *Petitus*, theologiæ apud Nemausenses professor, vir non sui nominis, sed vere inter Gallorum litteratorum maximos numerandus, ebraice & coptice doctissimus, pariterque moderatus, ab omni partium sive studio sive odio procul remotus, antiquitatis ecclesiasticæ observans, & hierarchiam iam ab ipsis apostolorum temporibus institutam esse confessus, punica in Plauto extantia ebraica esse ostendit, deditque erudito orbi Miscellanea, Eclogas chronologicas, Observationes, Commentarium in leges atticas, (ubi tamen iis præsidiis, quæ ad opus huius argumenti elaborandum necessaria erant, iudice *Heraldo* in Observat. ad Ius attic. &

rom. l. 2. c. 12. destituebatur) & alia, vivereque inter mortales desiit A. 1644. *Witte* Diar. biograph. Bbbb 3. *Colomes.* 169. *Blount* 1023. A *Wagenseilio* præfat. in Tela ign. sat. 69. vocatur vir divini humanique iuris, & literaturæ quoque hebraicæ non minus, ac græcæ & latinæ peritissimus; & *Schurzfleischius* in Epp. arcan. T. I. 20. testatur, de Catholicis Armeniorum doctissimum Petitum in Variis suis lectionibus graviter docere, veriusque tradere, quam *Micrælium.*

Sim. *Marotte*, vulgo *de Muis*, aurelianensis, eccles. suession. canonicus & archidiaconus, linguam ebræam docuit in regia Parisiensium academia, sed sæpe auditoribus carens, non ob doctrinæ inopiam, sed quia linguæ istius cultura tunc temporis Lutetiæ spernebatur. Dedit novam Versionem psalmorum, & in eos Commentarium, triplicem Assertionem veritatis hebraicæ contra Exercitationes Io. *Morini*, Notasque ad librum I. Criticæ Lud. Cappelli, & alia apud *Colomesium* p. 159. videnda, fatisque concessit anno 1644. vir, ut Io. *Tarinus* in eius epitaphio posuit, omni laude cumulatus, nullius loci hospes, quia in eius ore omnes linguæ: nullius hominis inimicus, quia in eius vultu omnes gratiæ: nullius rei inscius, quia in eius animo omnes scientiæ: nullius vitii conscius, quia in eius moribus omnes virtutes eminebant. Vid. *Kœnig* 558. *Colomes.* 160. Laudatur etiam a Rich. *Simonio* Hist. crit. V. T. l. 3. c. 18. p. 470. ob hebraici textus defensionem contra *Morinum*, sed arbitratur, eum nimis deflexisse ad alterum extremum, & Masoræ iusto maius privilegium tribuisse, cœco impetu Ariæ Montani, exactitudinem librariorum iudaicorum ultra modum laudantis, vestigia calcantem.

Io. *Gregorius*, Buckinghamio-anglus, ecclesiæ sarisburiensis decanus, huiusque & cicestriensis præbendarius, scripsit Notas ad Thomæ *Ridlei* Inspectionem iuris civilis & ecclesiastici, discursum de LXX. Interpretibus, & tractatum de Episcopo puerorum, aliumque de Aeris & epochis, defunctus A. 1646. æt. 39.

Christoph. *Cartwright*, eboracensis, in academia cantabrigiensi Domus S. Petri præfectus, descripsit Certamen religiosum, seu colloquium CAROLI I. regis cum Marchione vigorniensi de religione, & obiit A. 1658. æt. 56. Quo iudicio fuerit, qua peritia in scriptis Hebræorum ad sacrarum litterarum interpretationem adhibendis & accommodandis, ex editis eius scriptis constare posse

ait auctor præfationis, Mellificio hebraico præmissæ. *Witte* Diar. biograph. M in m 4. *Pearson* in Vindic. epp. Ignatii c. 2. p. 249.

Didacus (sive Iacobus) Lopez *Stunica*, Salmantica-hispanus, ex equestri ordine, sed theologiæ & oriental. linguar. peritissimus, ideoque ad opus biblicum regium inter alios eruditos a Cardinale Ximenio adhibitus, scripsit quoque Animadversiones in Iac. *Fabri* stapulensis Scholia ad S. Pauli epistolas, Itinerarium rerum, potissimum sacrarum, quas vidit Compluto Romam profectus, obiitque Neapoli A. 1530. Vid. *Olearius* in Abac. patrol. (nam in editione Biblioth. ecclesiast. omissus est; ut plures alii) p. 224. *Erasmus* Ep. 594. p. 663. T. III. Opp. & Rich. *Simon* Hist. crit. N. T. part. II. 247. ubi ait, eum peritiorem fuisse studii critici, quam anglum Eduardum *Ley*, & in Differt. crit. de præcipuis operibus MSS. p. 3. ubi narrat, Stunicam non fuisse solum inter Hispanos, qui Erasmum ob latinam N. Tti versionem invaderet: *Sepulvedam* enim idem fecisse, ac satis fortiter pugnasse, prætendentem, exemplaria græca, quæ secutus sit Erasmus in Novo Testamento, mendis esse depravata, iam singulis verbis, iam solidis orationibus sublatis, aut e contrario redundantibus.

Marquard. *Freher*, patricius augustanus, ICtus, & primum Codicis professor heidelbergensis, deinde vicarius præsidis Curiæ archipalatinæ, antiquitatum germanicarum notitia nemini secundus, conscripsit plurima, interque ea libros II. Parergon, Origines palatinas, commentarium in *Ausonii* Mosellam, librum de Electoratu palatino: nec minus quædam aliorum scripta edidit; (non tamen est personatus *Lampugnanus*, qui Lipsii Notarum in Corn. Tacitum collationem cum MS. cod. mirandulano instituit) vitaque huius usura privatus est A. 1614. æt. 51. *Witte* Diar. biogr. L 3. *Kœnig* 317. *Magirus* 361. *Placcius* de pseudon. 411. *Biblioth. Schrader.* P. II. G 5.

Wilh. *Klebitius*, germanus, reformatæ addictus religioni, florensque sæc. XVIto, scripsit etiam contra Tilem. *Heshusium* de S. synaxi, de Fundamento salutis, deque Præsentia Iudæ in S. cœna. *Epit.* Biblioth. gesner. 304.

Guil. *Adir*, medicus in Gallia, floruit initio Seculi XVII. De quo Val. Henr. *Voglerus* in programm. Commentario de reb. natural. ac medic. S. script. præmisso c 3. hoc fert iudicium, eum qui-

quidem id, quod deest operi valleſiano, ſupplere annisum, atque a conatu omnino laudandum eſſe, & ſecundum Galeni mentem affectuum illorum naturam ſatis bene, licet conciſe, exponere; at, dum in cauſſas morborum illorum, & ægrotantium illorum ætatem & temperiem inquirit, plane fruſtra ſuam collocare operam; cum ex hiſtoria ſacra vix aliud quid, niſi morbos illos humana ope non potuiſſe curari, colligatur; prorſus autem ſupervacaneam eſſe, quam ultima libri parte adiunxit, morbos iſtos methodicam curandi rationem, eaque fini præmiſſam univerſæ artis medicæ epitomen, quaſi pro medicis hiſtoriæ illæ ſint annotatæ.

Angelus *Caninius*, anglarienſis, vir linguarum non ſolum græcæ & hebraicæ, ſed ſyriacæ & aliarum orientalium rara & exquiſita cognitione inſignis, eaſdem cum in Italia, Venetiis, Patavii, Bononiæ, tum in Hiſpania docuit, poſtea Andreæ *Duditbii* adoleſcentiæ admotus, Lutetiæ Pariſiorum illarum merces expoſuit, ac poſtremo in Gulielmi Pratenſis, epiſcopi claromontani familiam migrávit, atque in Avernis A. 1554. ſtudiorum vitæque finem expertus eſt. Eiusdem habemus librum de Helleniſmis, Grammaticam ſyriacam, & alia. *Thuanus* l. 13. p. 260. *Scaligerana* 78.

Nicol. *Faber*, (*du Faur*) in pariſino agro natus, ex nobiliſſima & antiquiſſima Gallorum familia, cum ex illa continuo fuerint aut præſides, aut conſiliarii ſive ſtatus, ſive rei militaris, dextro oculo in adoleſcentia miro caſu orbatus, ſed nec inde deformis redditus, confecto itinere italico pietatis ac philoſophiæ iuriſque ſtudiis ſe dedit, ac cum propoſito ducendi vitam cœlibem, per aliquot annos in foro verſatus eſt, donec in numerum conſiliariorum regiorum, qui aquis & ſilvis in Gallia præſunt, reciperetur; miſſo autem poſtea hoc magiſtratu cum magno P. Pithoeo vitæ ſocietatem inſtituit, quæ tamen non fuit perpetua: nam HENRICI magni regis, ac poſtea Reginæ viduæ auctoritate, & amicorum adhortationibus expugnatus eſt, ut Henricum Borbonium Principem Condæum, deinde vero LVDOVICVM XIII. regem puerum religionis & doctrinæ præceptis informaret. Fuit vir admodum pius, orationibus diurnis æque ac nocturnis deditus, moderatus, & de religione ſic ſentiens, id in ea eſſe optimum, quod antiquiſſimum, nec fas ulli de ſua mentiri fide, nil in ea diſſimulandum, nil ἀδιάφορον, ſed vitandas inanes & curioſas quæſtiunculas,

culas, & religionem moderata ratione suadendam potius, quam ferro & armis imperandam; benignus etiam erat erga pauperes & egenos supra, quam dici potest, integer quoque & candidus, temperans, castus & humilis; dumque in sanctiore recessu cum Rege lectioni vacabat, febre letali correptus & prostratus ex hac vita migravit A. 1612. æt. 68. stupendo prius & insolito ex sinistri oculi acie in adstantes fulgore emisso, qui eos omnes in admirationem rapuit. Fr. *Balbus* in Nic. Fabri vita, quæ extat in volumine Vitarum selectar. viror. illustr. Vratislaviæ A. 1711. in 8. impressarum, p. 77. *Scaligerana* 152. *Magirus* 334. *Casaubonus* Exercit. contra Baron. 551. *Colomesius* 605. *Baluzius* præfat. in Petri de Marca opuscula §. XV. *Launoius* præfat. Discuss. responsi Milleti ad suam dissert. de 2. Dionysiis. Ex operibus eius, aut potius opusculis, quorum catalogus in fine Vitæ exhibetur, notanda sunt sequentia: Disquisitio, num gravioris mali caussa, levius committi possit? Præfationes in S. Hilarii fragmenta, & Senecas, Expositio verborum *Matth. c. 18, 15. Si peccaverit in te frater tuus*: de B. Dionysio: de Presbyterorum cœlibatu.

Io. *Cloppenburg*, amstelædamensis, pastor aelburgensis, heusdanus, amstelædamensis, brielanus, & harderovicenus, atque in hoc loco pariter prof. theologiæ, postremo Franekeræ pastor & prof. theol. obiit A. 1652. æt. 60. Opera eius omnia duobus voluminibus prodierunt Amstelædami 1685. 4. eorumque plurima idiomate scripta sunt belgico. *Benthem* de Statu eccl. & schol. holland. P. II. 298. 525. Fuit vir doctus & solidus, teste Campeg. *Vitringa* Observat. sacr. l. 2. c. 13. p. 445. atque in epistolis eius multa inesse docta, eumque sæpe & multum legisse ac secutum fuisse Ludovicum de Dieu, fatetur *Schurzfleisch* Epp. arcan. T. I. 24.

Iac. *Usserius*, dubliniensis, primum diaconus & presbyter in ecclesia patria, deinde baccalaureus theologiæ, inde theol. professor atque cancellarius eccesiæ S. Patricii, porro & successive doctor theologiæ, episcopus midensis, consiliarius regius, & archiepiscopus armachanus, sed postea Hibernorum rebellione ad incitas redactus, muneribusque & opibus, unicam si excipias bibliothecam, spoliatus, Oxonii, in Wallia, & Londini aliquandiu vixit, atque in facello iuris peritorum collegii, quod in suburbio westmonasteriensi situm, *Hospitium lincolniense* nuncupatur, munere functus

eſt concionatorio, donec A. 1655. æt. 75. ærumnoſam vitam piis hisce verbis ad Ieſum Chriſtum directis, *Condona mihi, o Domine, peccata mea omiſſionis*, clauſit, vir, ut Io. *Gravius* in eius epitaphio loquitur, ob rerum eruditionem, ingenii acumen, dicendi & ſcribendi facilitatem, morum gravitatem ſuavitate conditam, vitæ candorem & integritatem, æquabilem in utraque fortuna animi conſtantiam, orbi chriſtiano & piis omnibus carus, omniumque iudicio, præterquam ſuo, præſul vere magnus. Tanta eius erat famâ & exiſtimatio, ut ipſe etiam tyrannus Oliverus *Cromvvellus*, captandi plauſus popularis gratia, eum ad ſe vocaret, & ſub falſa fictaque pietatis ſpecie de augendo & ſtabiliendo tum in Anglia, tum alibi terrarum, communi Proteſtantium commodo diſſereret, eiusque conſilium expeteret. Olim quidem ſtrenuus fuerat calvinianorum dogmatum aſſertor ac defenſor, ſed ante mortem mutavit ſententiam in articulis de electione & reprobatione, de gratia & libero arbitrio, de redemtione humani generis per mortem Chriſti ſalvatoris, & reliquis, cumque epiſcopo *Overallo* in gratiam rediit. Thom. *Smith* in Vita Vſſerii p. 4. & ſeqq. qualis etiam legitur in collectione Vitarum theologorum inſignium, quam fecit Io. Georg. *Iochius* 176. Inter ſcripta eius, quæ ſparſim indicantur a *Smithio*, a *Iochio* autem peculiari in catalogo p. 218. nos pro noſtro inſtituto nunc tantum notabimus Annales V. & N. T. & Chronologiam ſacram, de quibus vide *Smithium* p. 102. & 109. De epiſcopis & presbyteris modeſte ſenſit, eos non differre ordine, ſed gradu duntaxat, adeoque non reiiciendos eſſe, qui a presbyteris, præſertim ubi per civilem poteſtatem aliter fieri nequeat, ſunt ordinati, & Liturgiam eccleſiæ anglicanæ magno in pretio & honore ſemper habuit. Elogia & teſtimonia virorum doctorum de Vſſerio noſtro multa accumulavit *Smithius* p. 132. Quibus, præter id, quod habent *Magirus* p. 802. & *Blount* 999. addere licet *Richardſon.* præfat. in Vſſerii opuſculum de Epiſcopor. & metropolit. origine, Lud. *Molinaum* in Hottingeri Bibliotheca p. 34. *Colomeſium* 494. *Acta erud* A. 1687. 113. & *Cotelerium* in Iudicio de Conſtitution. apoſtol. P. I. 195. Immo & inter adverſarios, quos habuit, videlicet Rich. Stanihurſtum, Malonium, Bellomontium, & Pet. Heylinum, debitam conſecutus eſt laudem, ita ut *Bellomontius* ieſuita eum vocarit virum profundæ & conſummatæ eruditionis

nis, & *Fiz-Simon*, eiusdem Societatis, acatholicorum doctissimum.

Fran. *Moncaeus*, fridevallianus atrebas, adversarium nactus est Robert. *Viserium*, theologum sorbonicum, qui ei opposuit Destructionem Aaronis purgati A. 1609. Et *Dorschaeus* in Septenar. admirand. I. Christi p. 122. eum errasse ait, statuentem, Aaronem in eo cespitasse, quod arcanum divinae religionis ornatum populo morosius instanti exposuerit, & extra sedes coelitus destinandas collocaverit. *Cren.* Animadvers. P. II. 213. Scripsit etiam de Lucis, Historiam apparitionum divinarum, de Portis civitatis Iudaeae, & Paradiso, florens A. 1590. Vid. etiam Gregor. *Michaelis* in not. in Gaffarellum p. 71. 74.

Io. Antonides *van der Linden*, enckhusanus, Medicinae doctor & professor in academia franekerana, traiectina & leidensi, dedit librum de Scriptis medicis, Selecta medica, & Orationem in excessum Adolphi *Vorstii*, vivereque desiit A. 1664. aet. 55. *Koenig* 474. *Benthem* P. II. 503.

Moses Bar Cepha i. e. filius Cephae seu Petri, homo assyrius, dignitate episcopus, primum quidem in Beth Raman, deinde in Beth Ceno, Assyriae oppidis, tandem Mozali Mesopotamiae, misso Mosis nomine (sic enim moris est apud illos episcopos) Severus dictus, syriaca lingua, qua pleraeque omnes christianorum in Asia ecclesiae, exceptis graecis & armenis, ut nos latina, utuntur, alios quoque scripsit libros, videlicet unum de Sex diebus creationis, item de Anima, de Sectarum multitudine atque differentia, & Interpretationem euangelii secundum Matthaeum, supremumque diem obiit A. C. 914. Vid. *Masii* Praefatio p. 330. *Epitome* Biblioth. gesner. 615. *Gerhard.* Patrol. 526. *Olear.* Biblioth. eccl. P. I. 492. Tam gentili, quam proprio, & forsan ex crebris ad plebem concionibus contracto, vitio, unam rem saepe decies repetit; Masius autem immodicas illas iterationes & βαττολογίας, ne fastidium lectoribus oriretur, abscidit & amputavit.

Moses Mardenus, sive antiochenus, natione assyrius, ex Iacobitarum secta, patriarchae antiocheni legatus, & Masii doctor in cognitione linguae syriacae, suo & patriarchae sui nomine edidit Romae Confessionem istam anno Christi, ut dictum est, 1552.

Sulaka, sic dictus persice, arabice vero *Sind*, natus in urbe Mazol parentibus optimatibus, cœnobita, & per XII. annos pater, erat 40. circiter ætatis annorum, cum in Catholicum sive Patriarcham eligeretur, vir præditus caritate & ingenio, doctus & doctor, ac temperans cœlebsque, excellens insigni vitæ probitate, (quam laudem ei dedit populus nestorianus in epistola ad Papam romanum) ideoque dignus fastigio patriarchali, sed & adeo modestus, ut dignitatem oblatam, quasi suo talento maiorem, bis recusaret, usque dum tertium redirent ablegati, qui eum ad concionem eligentium, ex eorum voto ac desiderio, deducerent, ac fere raperent: raro, & contra europæorum sacerdotum turpem ambitum, vel ipso Masio p. 437. tomi II. Supplementorum Crit. sacr. confitente, exemplo.

Augustinus *Iustinianus*, genuensis, ex illustrissima Iustinianorum familia, prædicatorii ordinis, episcopus nebiensis in Corsica, græcæ, hebraicæ, chaldaicæ & arabicæ linguæ peritissimus, concinnavit Annales Genuensium, & Corsicæ descriptionem, cumque ad ecclesiam suam administrandam navigaret, tempestate absorptus est A. 1530. *Kœnig* 441. Andr. *Saussay* in Continuat. libri Bellarm. de Scriptor. eccl. p. 11.

Nortonus *Knatchbull*, Baronettus anglus, ruri scripsit Animadversiones suas, supellectile libraria destitutus, eiusque propositum fuit, suas afferre cogitationes, non vero interpretum, sive veterum, sive recentium, vestigia legere. Sequitur quidem regulas critices ordinarias, interdum tamen, iudice Rich. *Simonio* Hist. crit. commentat. N. T. 792. nimis indulget coniecturis suis. *Clericus* in Arte crit. laudat eum ob S. apostoli Pauli parentheses monstratas, quæ non observatæ sensum turbant: *Colomesius* appellat virum doctum & ingeniosum. p. 584. & *Kœnigius* Animadversiones istas vocat non contemnendas. p. 447.

LXIV.

Liber psalmorum & Cantica, ex diversis Bibliorum locis, necnon Esaias, & N. Ttum, cum EXPOSITIONE CATHOLICA ECCLESIASTICA. Genevæ 1562. 1564. volum. III. Expositio hæc magno labore collecta est ex aliquot Patrum ecclesiæ, ac Protestantium, & unius pontificii, videlicet *Erasmi*, commen-

mentariis, scriptisque, & quidem, ut Melch. *Adamus* indicat in Vitis theologor. exter. p. 23. ab Augustino MARLORATO, qui & suas Annotationes adiecit, scopumque operis sui indicat in præfatione.

Aug. *Marloratus*, lotharingus, primum Augustinianorum mendicantium ordinis, deinde ecclesiastes lausanensis, ac postea rotomagensis, interfuit colloquio possiaceno, quod inter Card. LOTHARINGVM & *Bezam* institutum, & exorto in Gallia bello civili, urbeque rotomagensi capta, cum IV. principibus civitatis viris captus, & laqueo suffocatus est A. 1562. cum annos 56. vixisset. Concinnavit etiam Expositionem catholicam ecclesiasticam libri Geneseos, & Thesaurum in locos communes theologicos. *Adamus* l. c. *Frisius* Epit. biblioth. gesner. 92. *Kœnig* 511. *Thuanus* l. 28. p. 537. & l. 33. p. 629. Eundem æstimat ac laudat serenisS. Brunsvic. & Luneb. Dux, AVGVSTVS, in epistola nondum edita ad Io. Valent. Andreæ A. 1644. d. 27. Aug. scripta.

LXV.

Io. CALVINI in Harmoniam trium euangelistarum (Matthæi, Marci & Lucæ) Commentarius. Genevæ 1595. Editio optima est crispiniana A. 1572. De appellatione autem *Harmoniæ* vide *Sixtum* senensem B. S. l. 3. p. 192. Epistolæ dedicatoriæ huius voluminis subiungit auctor argumentum in euangelium Matthæi, Marci & Lucæ, in eoque agit de euangelii definitione & fine; & quid a reliquis euangelistis differat Ioannes. In epistola autem dedicatoria Commentarium hunc ait a se summa fide parique diligentia elaboratum esse. At, Mart. *Chemmitii* in Proleg. Concord. euang. c. 2. iudicio, Calvinus non est annumerandus illis, qui Concordias composuere euangeliorum, quia non bene discreuit historias, quæ videntur esse eædem.

Io. *Calvinus*, natus Novioduni, primum studio iuris operam dedit Aureliæ sub Petro *Stellâ*, tantumque in eo profecit, ut discedenti doctoratus insignia, sine ullo pretio, summo docentium consensu, quasi optime de academia merito offerrentur. Postea etiam audiuit Andr. *Alciatum* in academia bituricensi. Sed cum iuris studio coniunxit etiam theologiæ tractationem, ac procedente tempore sacris se totum mancipavit, factusque est pastor & professor

apud Genevenſes; in qua functione, poſtquam contra varios pugnavit, nominatim contra *Sadoletum* cardinalem, Albertum *Pighium*, PAVLVM III. P. R. *Anabaptiſtas* & *Libertinos*, item *Pſeudonicodemitas*, *Caſtellionem*, Fran. *Balduinum*, *Servetum*, & Val. *Gentilem*, *Weſtphalum*, *Heshuſium* & *Stancarum*, *hollandum* quendam, & Anton. *Cathalanum*, reſpirationis difficultate obiit A. 1564. ætatis 55. Commentatus eſt in multos S. ſcripturæ libros, ſed non in omnes. *Cren.* Animadv. P. XV. 110. Excipiuntur enim liber Iudicum, Ruth, poſterior Samuelis, uterque Regum & Chronicorum, liber Eſtheræ, Eſdræ, Proverbia, Eccleſiaſtes, Canticum canticorum, & Apocalypſis. Opera eius omnia IIX. voluminibus edita ſunt Genevæ A. 1592. & IX. Amſtelædami A. 1667. quæ editio melior eſt & luculentior. *Mayer* in Biblioth. bibl. 86. Quo autem tempore ſingulos illos Commentarios ſcripſerit, edocere poſſunt Melch. *Adamus* in Vita Calvini, & *Parens* in Calvino orthod. l. 2. c. 2. Ac præter *Adamum* vitam eius deſcripſere *Beza*, *Bolſecus*, & Alex. *Morus*. Sed medius ille, inſtigatore Calvino, Geneva pulſus, plauſtra conviciorum & mendaciorum, ut *Molinaeus* in *Hyperaſp.* l. 1. c. 12. iudicat, advexit, atque in eum exoneravit. Ioſ. Iuſtus *Scaliger* vocat eum ſolidum theologum & doctum, ſtilique ſat purgati, & *elegantioris, quam theologum deceat*: fortaſſe autem dicere volebat, elegantioris, quam in vulgo theologorum reperias; abſit enim, ut ſtili elegantiam theologum dedecere putemus, aut dicamus. Præ aliis idem laudat eius Commentarium in Danielem; quanquam, uti addit, omnia hauſerit ex B. *Hieronymo*. Adprobat quoque eius inſtitutum, quod abſtinuerit ab explicatione *Apocalypſeos Ioannis*, ut libri obſcuri, & difficillime explicabilis; prophetarum autem mentem optime aſſecutum eſſe teſtatur. Hoc etiam mirum, ipſum tot libros ſcripſiſſe, & nihil retractaſſe. De his omnibus vide *Scaligerana* p. 75. ſeqq. *Gatakero* dicitur optimus interpres, T. I. 484. *Thuano* l. 36. vehementi ingenio, & admirabili facundia præditus, atque a Rich. *Simonio* in Hiſt. crit. V. T. l. 3. c. 14. præfertur *Luthero*, quamvis hic eum ſuperaverit notitia ebrææ linguæ. Fuit vir pius, laborioſus, temperans, (nam per X. integros annos, valetudinis cauſſa, prandio abſtinuit, & omni non nunquam cibo totas 36. horas) & ſorte ſua contentus, adeo ut oblata ampliora ſtipendia generoſe repudiaverit. Sed & ſuos habuit nævos, inique in-

interdum virulenteque bonos viros tractans, ut *Cassandrum*, *Balduinum*, *Castellionem*; ne dicam, eum male audire ob diram de occidendis hæreticis sententiam, & procuratum Serveto apud Magistratum genevensem lenti ignis supplicium. *Sagittar.* Introd. in Histor. eccles. 823. *Gerhard*, L. de Magistr. polit. n. 345. F. V. *Calixtus* tract. de Hæresi 355. *Claudius* apud Rechenberg. Hist. eccles. 741. Conr. *Bergius* Them. theol. 178. *Episcop.* vol. II. part. 2. p. 52. Phil. a *Limborch* Theol. christ. l. 7. c. 20. G. *Arnold* Hist. eccles. & hæret. l. 16. c. 33. *Lubieniecius* Hist. reformat. polon. 105. & *Sorberiana* 48. 51. Quibus adde *Lutherum* Tomo I. opp. german. ienens. p. 428. pie grauiterque docentem; iniustum esse, hæreticos suppliciis tollere. Ceterum de Calvino videantur *Kœnig* 156. *Magirus* 170. *Blount* 646. *Cassander* 1080. 1082. Balth. *Copius* in præfat. in Explicat. epist. ad Galat. auctor *Colloq. german.* duor. peregrinant. 8. Felix *Turpio* (i. e. Faust. Socinus) præfat. in IV. Dial. Castellion. * 4. *Ancillon* Mel. crit. T. II. 26. *Colomes.* 787. *Cren.* de furib. librar. 42. & de Singular. scriptor. 64. denique *Epp. prestant. viror.* 250. b. Inter adversarios Calvinus etiam habuit P. Alexandrum *Regourdium*, qui scripsit Anti-Calvinum. *Baillet* in Anti T. II. 47.

LXVI.

Mart. BORRHAI Commentarius in libros Iosuæ, Iudicum, Ruth, Samuelis & Regum. Basileæ 1557. In præfat. disserit auctor de triplici I. Christi in sacris literis describendi via, quarum primam tectam vocat, alteram mixtam & temperatam, tertiam clariorem & apertiorem. Et primam quidem tribuit Mosi, & scriptoribus librorum Iudicum & Regum, qui eum variis umbris, tum ex personis, tum ex rebus mutuatis exhibeant; secundam prophetis, qui partim figurate tecteque, partim clarius & apertius Christum, eiusque regnum explicent; tertiam novi fœderis scripturæ, ubi de Christi natiuitate, cruce, morte, resurrectione e mortuis, eiusque in cælestem gloriam translatione testimonia exstent. Deinde ait, elaborandum esse, ut ea norma interpretandi utamur, cuius apostolus meminit 1. *Cor.* 2, 13. dicens, *spiritualia spiritualibus comparanda, & spiritualiter diiudicanda esse*, i. e. res divinas & cælestes cum divinis & cælestibus conferri debere,

bere, ut umbræ & figuræ, ex corporatis & aspectabilibus rebus depromptæ, cum umbris & corporatis conferuntur, e. g. si mosaica sacrificia tractanda sint, convenire, ut ea cum puerili & rudiore ætate, pædagogiæ legis subiecta, conferantur, cui mystica & legali Dei placatione præstiterint, quod sacrificia spritualia Israëlitis, qui ex promissionis spiritu Israëlitæ sunt, vera placatione per sanguinem Iesu Christi præstant. Porro ostendit, quibus rebus sacrarum literarum interpres instructus esse debeat, videlicet 1) vi intelligendi illas res, quæ utriusque fœderis libris continentur: 2) vera scripturæ locos conferendi facultate; quæ quidem comparatur præclarorum doctorum auscultatione, ex assidua sacrorum librorum lectione, ex frequenti scripturæ dictorum collatione & perpensione, denique ex perpetua ad Deum in Christo precatione: 3) instrumentis; quæ sunt, linguarum cognitio, Grammatica, Dialectica, Rhetorica, Mathematica, Physica, Oeconomica, & Ethica.

Mart. *Borrhaus*, *Cellarius* alias dictus, stutgardiensis, Phil. Melanchthoni carus, cum adhuc esset studiosus, sententias anabaptisticas, quas a Marco *Stubnero* Wittebergæ hauserat, in Borussia cum *Cellarii* nomine missas fecit: Basileæ autem postquam uxoratus vitam orbibus fenestras muniendo aliquandiu toleraverat, tandem in professorum ordinem receptus, primum rhetorica, deinde, sumto doctoris titulo, S. theologiam docuit, & veteris instrumenti libros ex fontibus explicavit, peste abreptus anno 1564. æt. 65. Eius quoque sunt commentarii in pentateuchum Mosis, Iobum, Ecclesiasten, Esaiam, & Apocalypsin, nec non Annot. in Politica Aristotelis, Στοιχεῖα mathematica, & de Censura veri & falsi libri tres. De eodem sic canit Paulus *Cherlerus*:

Vir fuit iste bonus, similes cui teutona tellus
Non multos nostro tempore forsan habet.

Guil. *Forbesius* vocat eum theologum celeberrimum, eiusque sententiam de iustificatione hominis peccatoris coram Deo in primis celebrat & laudat, Considerat. controvers. p. 78. 80. Quibus adde *Hoornbeeckii* Summam controvers. 337. *Petersenii* Nubem testium verit. l. 3. 37. *Thuan.* lib. 36. p. 672. *Sandium* Biblioth. antitrinit. 15. & *Lexicon univers. hist.* T. I. 412.

Lud. LE BLANC Theses theologicæ. Londini 1708. Editio quarta. In iis disputat auctor de fide, theologia, scripturæ S. auctoritate & plenitudine seu sufficientia, de Deo eiusque attributis, prædestinatione, certitudine fidei, S. scripturæ perspicuitate, eiusque versionibus, in primis vulgata latina, decretorum divinorum ordine, conversione hominis, fide iustificante, & iustificatione ipsa, eiusque certitudine, peccato mortali & veniali, remissione peccatorum, imaginum, angelorum & sanctorum cultu, primi hominis immortalitate & iustitia, libero hominis arbitrio, gratiæ necessitate, & partitione gratiæ in sufficientem & efficacem, de impletione legis, bonis operibus, eorumque merito, usu & efficacia sacramentorum, intentione ministri in administratione sacramentorum, Christo mediatore, & denique de unione inter Protestantes & Pontificios: quam quidem illicitam & impossibilem statuit. Scopus auctoris præcipuus est, distincte exponere statum controversiarum, & suam sive suæ ecclesiæ ac dissentientium sententiam fideliter referre, porro etiam accurate distinguere inter sententias doctorum & particulares, doctrinam ecclesiæ, nec aliis dogma impingere, ubi non ex professo locuti de re fuerint, sed obiter, & quasi aliud agentes. Pag. 600. §. 38. meminit *doctoris cuiusdam lovaniensis*, quem refutet Bellarminus: is autem, indicante Gul. *Forbesio* in Consid. controv. p. 197. est Mich. *Baius*.

Lud. *Le Blanc*, plessiacus, dominus Belli loci (de Beaulieu) V. D. minister & theol. professor sedanensis, fuit, ut Collectores Actor. erud. ad A. 1683. p. 420. ex testimonio Iacobi *de Vaux* referunt, vir subacti iudicii, in rebus theologicis magnopere versatus, solidæ eruditionis, doctusque in linguarum orientalium notitia. Et Iac. *Le Févre* Motifs invincibl. p. 286. eum vocat habile Ministre, præstantem Ministrum. Floruit seculo XVII. & obiit A. 1675. æt. 60. Si credere vis P. *Adamo* S. I. in concione Remis habita, Blancus tandem religioni se accommodavit romano-catholicæ. Vid. *Memoires* sur la pretend. Declarat. de l' Vniversité de Helmstad p. 58. In tractatione controversiarum studuit evitare otiosas quæstiones & pugnas verborum; ideo autem in suspicionem incidit, ipsum velle conciliationem inire religionum discrepantium. Vide *Lexic. univ. histor.* T. I. 312. Hæc nimirum est merces

eorum, qui veritatis ac moderationis sunt studiosi, & candide agere annituntur.

LXVII.

Petri Martyris VERMILII Commentarius in librum Iudicum. Tiguri 1565. & in II. libros Samuelis 1567. Editio secunda, eaque longe emendatior. Priori commentario ipse Vermilius præmittit dedicatoriam epistolam, qua testatur, se ad docendum euangelium vocatum operam dedisse, ut non solum docendo, sed etiam animo, vita, & moribus muneri suo satisfaceret: deinde laudat beneficia a Senatu argentoratensi accepta: denique historiæ Iudicum lectionem utilissimam esse asserit. Atque hic commentarius natus est Argentorati, cum Vermilius illuc e Britannia rediisset, & ad sacrarum litterarum interpretationem denuo admissus esset. Posteriorem autem Iosias *Simlerus* dedicatione instruxit, in qua agit de præclaro, & latissime patente cum omnis, tum potissimum sacræ historiæ usu, aitque, auctorem quidem morte præventum non potuisse ipsum recognoscere totum opus, (recognovit enim tantum sex primi libri capita) ita tamen se illud habere, ut, si quid forte ornatus & elegantiæ caussa, nihil certe in ipsa explicatione iure meritoque desiderare possis.

Pet. Martyr *Vermilius*, florentinus, e nobili Vermiliorum familia, quorum plerique in urbe illa magistratum gesserant, Petri martyris nomen, quo fere vulgo adpellatur, in baptismo nactus est in memoriam & honorem Petri martyris mediolanensis, olim ab Arianis occisi, quem parentes ipsius in primis colebant. A matre in latina lingua informatus, ordini Augustinianorum se mancipavit, & e suggestu docuit Brixiæ, Romæ, Bononiæ, Firmii, Pisis, Venetiis, Mantuæ, Bergomi, & alibi, in suæ autem familiæ collegiis philosophiam & S. litteras interpretatus est. Ebræam linguam didicit ab *Isaaco* quodam, medico ebræo. Quod ad dignitates eius attinet, primum factus est abbas spoletanus, tum præfectus Collegii neapolitani, (ubi cœpit agnoscere veritatem ex lectione Patrum, atque in primis scripturæ S. scriptorumque *Buceri*, *Zuvinglii*, & *Erasmi*) postea generalis visitator sui ordinis, & tandem prior lucensis. Inde autem cum Bernardino *Ochino* Tigurum se contulit, & S. litteras iuxta Protestantium normam docuit

Argentinæ, post Oxonii, (ubi cooptatus fuit in Collegium canonicorum, denique sollemniter renunciatus doctor theologiæ) & rursus Argentinæ, ac tandem Tiguri, ubi post multas migrationes ad requiem pervenit A. 1562. æt. 63. Melch. *Adam* in Vitis theologor. exter. 24. De vita & obitu eius orationem habuit Io. *Simlerus*, unde prædictus *Adamus* multa excerpsit. Cum iam esset professor tigurinus, colloquio interfuit possiaceno, ac disputare cœpit cum Card. Lotharingo. Vt vero de scriptis viri huius quid dicamus, sciendum, eum concinnasse Explicationem Symboli apostolici, Catechismum, Commentarium in epistolam ad Romanos & priorem ad Corinthios, Defensionem doctrinæ de eucharistiæ sacramento contra Steph. *Gardinerum*, & aliam contra Rich. *Smithaeum*, Dialogum contra Io. *Brentii*, suppresso tamen hoc nomine, libellum de personali unione duarum in Christo naturarum, quo sententiam de ubiquitate corporis Christi profiteri visus est, item libellum Precum, Confessionem de cœna Domini, Locos communes, & iussu Regis cum Thoma *Cranmero*, archiepiscopo cantuariensi, Gualth. *Haddono* & Rolando *Tailoro*, Leges ecclesiæ gallicanæ; inchoata autem & imperfecta reliquit Commentaria in Genesin, Exodum, Leviticum, Prophetas minores, Ieremiæ lamentationem, & Aristotelis libros ad Nicomachum, quos iuxta cum SS. litteris Tiguri exponere iubebatur. *Frisius* in Epit. Biblioth. gesner. 675. & M. *Adamus* 56. Atque hic posterior laudat Vermilium, quod in Commentariis suis quæstiones non ubivis obvias proponat; sed Rich. *Simon* Hist. crit. V. T. l. 3. c. 14. p. 437. illas habet pro curiosis, eique exprobrat longas, quibus uteretur, digressiones. Fuit trium vir linguarum, id est, latine, græce, & ebraice doctissimus, tantique inter omnes Protestantes habebatur, ut sub EDVARDO VI. Rege in Britanniam vocaretur ad reformandas ecclesias, tradendamque puriorem in universitate oxoniensi doctrinam. Et quamvis varia fortuna iactaretur, multosque haberet inimicos & insidiatores, incredibilis tamen semper fuit constantiæ & fortitudinis, ceterum instructus eloquentia, & iis præditus dotibus, quæ eum amabilem ac venerabilem redderent apud cunctos veri & honesti studiosos. *Kœnig* 515. *Blount* 643.

LXVIII.

Eiusdem Comment. in librum I. Regum, & XI. priora capita libri II. cum continuatione Io. WOLPHII in XIV. ultima capita. Tiguri 1571. Hic nempe erat ultimus Vermilii labor, eique ille immortuus eſt. Continuationem autem & editionem commendarunt & iniunxerunt Wolphio eccleſiæ & ſcholæ tigurinæ præſides, ſicut ipſe refert in præfat. ſeu dedicatione: in qua etiam rationem inſtituti ſui exponit, ſacros illos Regum libros laudibus extollit, deque nomine, poteſtate & officio Regum diſſerit, & Vermilium hoc ornat elogio: *Petrus martyr doctiſſimus & graviſſimus theologus, habuit a natura genus quoddam acuminis, quod arte limaverat; & tamen huius nihil unquam oſtentabat, ſed qua vel abs ſe ſubtiliter excogitata, vel ante eum inventa apud alios obſervata haberet in omni ſcientia genere, ea vel ad delectationem honeſtam in convictu, vel ad utilitatem publicam in conſultationibus, atque in ſchola tam ſimpliciter & candide ſolebat, quam comiter & prudenter adhibere, ut qui non minus pius & gravis erat, quam eruditus & prudens, & maximorum hominum urbanitate limatus.*

Io. *Wolphius*, tigurinus, paſtor eccleſiæ patriæ, elucubrauit Commentarium in Nehemiam, Eſdram, Eſther, & Ionam: ſcripſit etiam Præconem euangelicum, tractatum de Sabbato, & alium de Chriſtiana perfectione, pluraque alia, quæ referuntur in Epit. Biblioth. geſner. 512.

Henr. BVLLINGERI Commentarius in Acta apoſtolorum. Tiguri 1584. Acceſſit Series & digeſtio temporum & rerum, deſcriptarum a B. Luca in Actis apoſtolorum. In præfatione autem ſeu dedicatione teſtatur, ſe veteres & recentiores legiſſe interpretes, optimaque inde decerpſiſſe, nemini tamen ſententias ſuas præſcribere aut imponere: *Per me enim*, inquit, *piis lectoribus expendere licet, quid pium, quid neceſſarium, quid utile, quid genuinum, quid aſcititium, quid ſuperuacaneum, vel affectatum ſit. Nolo enim mea in ſcriptis, ut canonicis, credi: nolo ſanctis & doctis huius aui hominibus praeiudicare.*

Henr. *Bullinger*, Bremogarta-helvetius, eccleſiæ tigurinæ miniſter, ingenio miti, in docendo perſpicuus, & ſimplicitatis amans, oſor ſpinoſarum & inutilium quæſtionum, ſpiritum Deo reddidit A. 1575.

A. 1575. ministerii 50. ætatis 71. Opera eius omnia in X. tomos digesta sunt. *Kœnig* 142. M. *Adam.* in Vit. theol. 476. *Seldenus* de Synedr. vet. Ebr. l. 1. c. 10. p. 235. vocat theologum eximium, & maximi apud Reformatos nominis, scriptorem celebrem.

Iesu Christi Vita, ex IV. euangelistis contracta, & in ordinem atque tabulas redacta a Barthol. RADTMANNO. Francofurti ad Oderam A. 1599. Confecit auctor has tabulas in usum privatum, postea autem, ad plurium instantiam, typis eas publicis commisit, ut singula historiæ Christi facile & oculis lustrari, & memoria comprehendi possent. Annotavit etiam annum, mensem, ac diem, in quo Christus quid vel dixit, vel fecit; atque in eo secutus est Barthol. *Schulteti*, insignis mathematici, calculum, Calendariis ipsius insertum.

Barthol. *Radtmannus*, viadrinus, theol. D. & professor in academia patria, obiit A. 1600. deditque Sciagraphiam psalterii dauidici, Introductionem in linguam arabicam, & Collationem prædictionis & eventus vaticiniorum divinorum.

LXIX.

Wolfg. MVSCVLI Commentarius in Genesin. Basileæ 1600. A multis mendis repurgatus. In Præfatione agit auctor de multis magnisque molestiis, quæ cuiuscunque generis commoditates solent comitari: e. g. restitutam veritatis divinæ lucem comitantur sectæ, earumque odia, persecutiones, imputationes hæreseos, corrupti mores eorum, quibus sincerior affulsit doctrina, non nullorum nausea & fastidium ad verbum veritatis, aliorum neutralitas, & bellorum motus, quibus Monarchæ inter se certant, & orbem christianum miserandis modis conficiunt ac vastant, viribusque suis penitus spoliant: item de ordine & ratione harum lucubrationum, aitque, se se eas ad quadruplicem intelligentiam, quæ iis, qui in Scriptura utiliter versari cupiunt, necessaria est, attemperasse. Methodum huius interpretis fatetur *Simonius* Hist. crit. V. T. l. 3. c. 14. p. 438. esse exactam.

Rodolphi HOSPINIANI Concordia discors. Tiguri 1607. Nimirum agitur de origine & progressu Formulæ concordiæ bergensis, operamque auctor sumit demonstrandi, ut ait, errores & falsa eius dogmata, contradictiones, condemnationes iniustas, item

de modo agendi huc usque inusitato, quem in conscribendo, suffragiis muniendo & promulgando illo Patres bergenses secuti sint. In Dedicatione autem de certaminibus sacramentariis verba facit. Aculeato huic libro opposuit Leonh. *Hutterus* defensionem, sub titulo Concordiæ concordis.

Rod. *Hospinianus*, Altorfio-heluetius, ecclesiæ scholæque minister, scripsit etiam alia, quæ omnia in VII. tomos distributa, edita sunt Genevæ 1681. f. obiitque post recuperationem visus, sed repuerascens, A. 1626. æt. 76. Vid. *Kœnig* 414. *Heidegger* in Vita Hospiniani, & *Cren.* Dissert. II. de furib. librar. 35.

LXX.

Wolfg. MVSCVLI Commentarius in Esaiam. Basileæ, 1557. In epistola nuncupatoria narrat beneficia Argentorati accepta, suamque in diversis locis functionem, & studium.

LXXI.

Eiusdem Commentarius in Matthæum. Basileæ, 1578. & in epistolas ad Corinthios. Editio ultima, summo studio relecta, & ab erroribus vindicata, ibidem 1611.

Etiam prior ille Commentarius, auctoris diligentia & manu recognitus fuit. Aravit autem in eo vitula *Brentii*, sicut Io. *Saubertus*, antistes Ministerii noribergensis, sua ad titulum libri notavit manu. In epistola nuncupatoria Commentario posteriori præmissa, celebrat Musculus Basileam, cum ab academia & typographia, tum a tribus, quibus nobilitata sit, magis, *Erasmo, Oecolampadio*, & *Grynao*,

LXXII.

Eiusdem Commentarius in epist. ad Romanos. Basileæ, 1572. & in epistolas ad Philippenses, Colossenses, Thessalonicenses, & priorem ad Timotheum. Basileæ, 1595. In præfatione prioris commentarii agit auctor de laudibus *Pauli* apostoli, S. scripturam non esse plebi auferendam, de Ordine epistolarum Pauli, de Statu epistolæ ad Romanos, & quare ad Romanos potissimum de doctrina fidei ac iustificationis scripserit apostolus. Posteriorem commentarium edidit Abraham *Musculus*, filius, qui

qui in Præfat. seu epist. dedicat. præterquam quod irati Dei certum indicium esse ait, si viri de ecclesia præclare merentes e cœtu mortalium cito eripiantur, optat, ut licuisset parenti suo ceteras Pauli epistolas eadem, qua priores, perspicuitate ac diligentia explanare.

LXXIII.

Hier. ZANCHII Commentarius in epistolam ad Ephesios. Neostadii 1594. Præmittitur oratio de aperiendis in ecclesia scholis, deque opera sacrarum litterarum studiis potissimum danda.

Zanchius, Alzano-italus, paulo post P. Martyris Vermilii discessum, eandem ob causam Argentoratum concessit, eique in Angliam evocato in munere successit. Postea Clavennæ, Heidelbergæ, ac Neapoli siue Neustadii Nemetum docuit, mortuus Heidelbergæ A. 1590. æt. 75. Melch. *Adam.* in Vitis exteror. theol. 148. *Moller* de Homon. 736. & P. II. Epist. ipsius Zanchii p. 444. De scriptis eius agit M. *Adam.* 152. & *Simlerus* in Epit. Biblioth. gesner. 355. Ea inter sunt *Epistolæ*, quibus subiuncta est Oratio de dissidiis componendis, laudata *Episcopio* P. I. b 300. Zanchius celebratur a *Thuano* ad ann. 1590. ob profundam in theologicis studiis eruditionem, & summam in scribendo moderationem: & *Labbeo* dicitur subtilissimus inter Protestantes. *Blount* 767. *König* B. V. & N. 880. Quibus adde *Iurieu* Iugem. sur les methodes rigid & relach. 103. *Sanderson.* de Conscient. prælect. 2. §. 16. p. 77. Habuit & ipse vitium eruditis familiare, quod male & incongrue litteras formaverit. V. E. *Loescher* Vnsch. Nachr. A. 1706. 430. Opera eius iunctim sunt edita A. 1618. & 1619. f.

Eiusdem Commentarius in epistolas ad Philipp. Coloss. & Thessalonicenses. Neustadii 1595. In altera primi folii parte exhibetur Index præcipuarum quæstionum, quæ in toto hoc commentario breviter & perspicue pertractantur.

LXXIV.

Io. CROCII Commentarius in omnes S. Pauli epistolas minores. Marpurgi 1663. Editio, post obitum auctoris, a filio ipsius curata. Epistolæ ad Galatas subiungitur prolixus tractatus, siue IX. Dissertationes de Libertinorum hæresi, contra Iac. *Gaulterium*, p. 169.

p. 196. & seqq. Ratio huius commentarii hæc est, quod post explicationem Scripturæ, siue post sensum litteralem traditum, tractantur Loci doctrinarum. Estque insignis liber, quo disputaturi, aut concionaturi, modo iudicium adhibeant, feliciter uti possunt. In epistola dedicatoria laborat auctor ostendere, doctrinam pontificiam quam plurimis hæreticorum commentis ac erroribus inquinatam esse. Desunt autem hac in editione *Præfationes*, sicut *Crenius* observat P. I. Animadv. p. 2.

Io. *Crocius*, natus Laspheæ in Comitatu witgensteinensi, fuit in acad. marpurgensi Theol. D. ac prof. denatus A. 1659. æt. 68. Scripta eius recenset *Witte* Diar. biogr. Nnn 4. Vita auctoris ab Henr. *Duisingio* descripta huic præmittitur operi, in qua ille multis effertur laudibus.

LXXV.

Io. SPENCERI de Legibus hebræorum ritualibus, & earum rationibus libri III. Cantabrigiæ 1685. Est quasi commentarius in librum Mosis leviticum. Ex dono illustris viri, Iac. Wilh. *Imhofii*, quem in academia patria convictorem, post in Germania, Batauia & Italia suauissimum itineris comitem habui, quique hoc inscripsit: *Plur. reverendo, ampl. atque excell. Dn.* Ioh. Fabricio, *S. theol. D. & in universitate altorfina Prof. publico, amico veteri & constanti, hocque nomine & ob multa de se merita perpetuo amore & cultu sibi prosequendo, librum hunc pignoris ergo d. d. Iac. Wilh. Imhof, Procurator erar. noriberg. d. 26. Aug. A. C.* 1692. Anno sequente, videlicet 1686. recusi fuerunt Hagæ Com. in 4. In Prolegomenis id agit clarissimus auctor, ut ostendat, non ex mero Dei legislatoris arbitrio & summæ potestatis iure, sed ex certis rationibus leges mosaicas esse conditas, easque rationes indagare & rimari velle, minime illicitum, quin potius iucundum & utile esse, ac christiano homini conveniens. Quid autem singulis in libris tractatur? In *primo* de rationibus legum iudaicarum generalibus, earumque alia dicitur primaria, ut Israëlitis idololatriæ peste corruptis medela adferretur, alia secundaria, non quidem omnium, quorundam tamen rituum, nimirum ut mysteriis quibusdam adumbrandis inservirent. Nam 1. quædam ex institutis mosaicis rerum ait cœlestium imaginem prætulisse. 2. intra legis mosaicæ recessus arcana quædam philo-

philosophia latuisse. 3. decreta legis, simulacra exhibuisse mysteriorum euangelicorum; quædam vero spectasse etiam ad rerum gestarum historiam memoria recolendam. Extraordinaria quoque a Deo media ad idololatriam abolendam fuisse usurpata, e. g. quando in solitudinem Israëlitas eduxit, & per XL. annos a gentium colluvie detinuit, eosque, qui in Aegypto nati, & ægyptiacæ superstitionis crimine corrupti erant, ex hac vita abripuit: atque huc etiam referenda esse miracula a Deo in Aegypto & deserto edita, capitis pœnam in idololatras sancitam, Cananæorum isto scelere pollutorum eversionem, missionemque prophetarum, fausta ac tristia populo prænuntiantium. Huic libro adiungitur *dissertatio* de Theocratia iudaica, non naturali illa, quæ Deo competit iure creationis & omnipotentiæ, sed ciuili, qua inter Israëlitas solemnis pacti iure gaudebat, velut potestate vere regali, adeo ut Moses, secutique Iudices & magistratus alii non nisi vicarium gesserint regimen. Spectasse autem ait alia ad Deum, ut regem mere politicum, v. g. constructum tabernaculum, ut summo regi palatii loco esset; institutos sacerdotes, ut Deo velut regi politico inservirent; mensam cibo & potu instructam; oraculum in tabernaculi adytis constitutum; ac responsa inde data: alia ad Deum, ut regem cælestem, videlicet plerosque ritus & instrumenta: alia ad Deum, ut regem militantem, dominumque exercituum, e. g. partitionem populi in IV. agmina, castrorum metationem, arcam Cherubinis instructam, tanquam præcipuum castrense signum; & speciatim tabernaculum, qua palatium fuit, Deo ut regi politico, qua templum portatile, ut regi cælesti, qua tentorium, ut regi militanti convenisse. In *secundo* de legibus mosaicis, quibus Zabiorum, id est, idololatrarum, quales & Aegyptii erant, ritus occasionem dederint: Deum enim a superstitiosis illorum moribus Israëlitas ritibus suis abstrahere voluisse, atque ideo hisce leges & ritus quam plurimos non tantum ab illis diversos, sed iis prorsus adversos & e diametro oppositos præscripsisse. Subiungitur *Dissertatio* in vexatissimum locum *Act.* 15, 20. de abstinentia a pollutis per idola, fornicatione, suffocato, & sanguine, in qua comprobare nititur, non aliam ob caussam ista quatuor prohibita fuisse conversis e gentilismo christianis, quam quod idololatriæ caussæ, comites ac signa essent. In *tertio* de illis ritibus, legibus & insti-

tis, quæ e gentium moribus & religiosa quadam sæculi illius consuetudine in legem mosaicam translata fuerint. Hæc enim palmaria auctoris thesis est, Deum, ut idololatriæ, saltem indirecte, obviam iret, ritus non paucos multorum annorum & gentium usu cohonestatos, quos ineptias esse sciverit, sed tolerabiles, aut ad mysterium aliquod adumbrandum aptas, in sacrorum numerum adoptasse, e. g. cultum Dei apud & in tabernaculo, altaris cornua, vestem sacerdotum lineam, consecrationem capillorum, sacrificiale epulum, festorum sollemnium celebrationem, oblationem primitiarum, & decimarum solutionem. Hæc eius hypothesis in Dissertatione prima huius libri ita generaliter asseritur. Pergendum autem ad reliquas etiam Dissertationes. Nimirum *secunda* agit de origine sacrificiorum: mosaica ex seculi consuetudine gentiumque ritu in legem Ebræorum fluxisse, patriarchalia vero ab arbitrio humano, affectus pietate & naturali aliqua ratione subnixo, fuisse profecta: *tertia* de purificationibus, quarum aliæ fuerint ordinariæ, sola aqua ad eluendas sordes adhiberi solitæ, aliæ extraordinariæ, victimis, ieiuniis, aliisque cærimoniis peractæ: *quarta* de neomeniis, tum communibus, quas sub prima lunæ nascentis, & mensis cuiusvis ineuntis tempora, tum specialibus annuisque, quas primo mensis septimi die maxima cum sollemnitate celebrabant: *quinta* de arca & cherubinis; illam deriuari a cistis in cultu gentili usurpari solitis, hos autem a simulacris & hieroglyphis ægyptiacis: *sexta* de templo, siue essentiam eius spectes, siue magnificentiam, locum, oraculum, situm, aliaque ornamenta & accidentia: *septima* de Vrim & Thummim; Vrim quidem successisse in locum teraphim, siue simulacrorum fatidicorum, Thummim bullam fuisse, ornamento illi, quod ægyptius antistes de ceruice pendens gestare solebat, quodque Ἀλήθεια seu Veritas dicebatur, respondentem: *octava* denique de hirco emissario, ubi per Azazel diabolum esse intelligendum contendit. Hæc sunt contenta præsentis operis, quæ pluribus recensent collectores *Actorum erud.* A. 1686. p. 114. & seqq. Iam cum auctor multas peculiares atque inusitatas habeat sententias, mirum non est, cum illis complures in se excitasse aduersarios: & alii quidem integrum opus, alii hanc vel illam particulam examinarunt ac refutare laborarunt, videl. Herm. *Witsius* in Aegyptiacorum sacrorum cum he-

braicis collatione, *Basnagius* in Exercit. hist. crit. *Van der Wayen* in Var. sacris, Io. *Meyer* in Diatribe de origine & causis festorum iudaicorum, Phil. *Ribandealdus* in Sacro Dei oraculo Vrim & Thummim (*Acta erud.* A.1687.488.) Io. Bened. *Carpzovius* in Notis ad Schikardi Ius reg. p.44. Val. *Aiberti* præf. in Franzii Levit. Io. *Cyprianus* in Continuat. histor. animal. Franzii, Aug. *Pfeiffer* Thes. hermeneut. 237. *Muhlius* præfat. in Lundii Sacra iudaica p.5. *Lintrupius* in ep. ad A. C. Zellerum, huius Vaccæ rufæ subiuncta: 542. Sal. *Deyling* in Observationibus, *Hofemann* in Append. operum Io. Despagne germanice redditorum, L. H. *Benthem* de origine & æstimatione templi & ecclesiæ christianæ, Christfr. *Wächter* in II. epp. quarum altera agit de circumcisione, altera de locis Chrysostomi, a Spencero adductis, & Herm. *von der Hardt* præf. in tract. de Circumcis.)(7. Vide etiam *Grapium* disp. de Controvers. exot. H 3.

Lib. II. c. I. Sect. 3. p. 243. Ex libris Zabiorum העבודה הנבטית iuxta veterem versionem, liber de agricultura Aegyptiorum. At reddendum est potius, *Cultus aut religio Nabathæa*, *seu Nabathaeorum*, gentis arabicæ, Iudææ vicinæ. Sic inveni & ipse redditum a *Bocharto* P. I. Opp. 868.

Licet uox עבודה cultum sacrum passim significet, tamen culturam terræ etiam denotat: & sic videtur hic debere verti; quod in eo libro traderetur ars quædam superstitiosa colendorum agrorum, & arborum, pluviæ eliciendæ &c. ut apparet ex *Maimonidis* citationibus. Io. *Clericus* in Ind. philol. Hist. philosoph orient. Stanleii, v. Nabathæi, p. 392.

Lib. III. cap. 4. Sect. I. p. 562. Si mihi diuinare liceret, ubi Scriptura tacet, existimarem, altaris (holocaustorum apud Ebræos) cornua *curvaturas ex ære fuisse, ad cornuum tauri vel arietis figuram factas.*

Illa cornua *constructa erant ex iisdem lapidibus*, ex quibus altaris fabrica constabat, dicunturque *cornua*, non ob curvitatem, sed ob eminentiam, & erant concaua. Theod. *Dassovius* disp. de Templi hierosolymit. altari exter. §. 8.

Io. *Spencerus*, anglus, theol. D. ecclesiæ eliensis decanus, & Collegii corp. Christi apud Cantabrigienses præfectus, floruit declinante seculo XVIImo, atque in fine præsentis operis polli-

citus est librum eius IVtum, de ritibus Hebræorum in scriptura canonica & apocrypha memoratis, nusquam tamen a Deo præscriptis aut institutis, nec non dissertationem de phylacteriis. In *Actis erud.* A. 1686. p. 113. & 120. laudatur a varia profundaque eruditione, ingenio in abdita quæque penetrare cupido, acerrimoque iudicio; sed & hoc additur, alios neglectum fere, aut certe allegatum parce nimis usum eorum typicum, quo futurorum spiritualium beneficiorum imago fuit adumbrata, fortasse indignaturos.

LXXVI.

Io. CLERICI Paraphrasis & commentarius philologicus in V. libros Mosis, cum V. Dissertationibus criticis, & tabulis chronologicis, ac III. mappis geographicis. Amstelodami 1710. Editio altera, auctior & emendatior priore, quæ prodierat A. 1693. Commentario in Genesin præmittuntur tres Dissertationes, eæque agunt de lingua hebræa, interpretatione Scripturæ, & scriptore Pentateuchi. Pag. 362. subiungitur *dissertatio* de Sodomæ, finitimarumque urbium subversione. Et in fine voluminis exhibentur 1) *Dissertatio* de maris idumæi traiectione. p. 611. 2) Io. *Seldeni* Dissertatio de Decimis, ex anglica lingua in latinam translata, & notulis illustrata a Io. *Clerico*, pag. 622 *Mappæ geographicæ* continent 1) descriptionem Terrarum, in quas dispersi sunt structores turris Babel. 2) Iter Israëlitarum per desertum. 3) Terram sanctam, in usum eorum, qui Pentateuchum legunt. Quod ad Dissertationes attinet, in earum prima negat auctor, linguam hebræam, qualis quidem in SS. litteris extat, esse primævam. In secunda ostendit difficultatem hebraismos & particulas hebraicas latine convertendi, itemque molestiam ex narratione, præteritis aut futuris particula ו coniunctis constante, monstratque auxilia interpretandi ex linguis uicinis, collatione locorum Scripturæ, & etymologiis. In tertia statuit, Mosen res gestas suas litteris consignasse, non vero item ea, quæ vel ante, vel post ævum suum sunt gesta. In quarta docet, Deum sceleratissimas urbes fulminibus puniuisse, talibusque, in bituminosi soli sodomitici puteos delapsis, accensas fuisse eius materiæ uenas, inde incendium in intima illius terræ viscera penetrasse, tremoreque & solo subsidente urbes subvertisse; Lothi autem uxorem non in statuam salis conversam esse, sed revertentem, ut fortasse

fu-

ſupellectilis non nihil ab interitu ſervaret, aut metu diriguiſſe; quod quidem refutat *Witſius* Exercit. acad: p. 139. aut tetro vapore fuiſſe ſuffocatam. In quinta putat, ventum, eumque ſeptentrionalem, auxiſſe æſtum maris in oceanum reflui, non vero diviſiſſe aquas utrinque coacervatas; neque tranſitum Iſraëlitarum factum per ſemicirculum, ſed recta, ita ut ingreſſi litus ægyptiacum, in oppoſito ſiue arabico exiuerint, atque hunc tranſitum re uera fuiſſe miraculoſum. In ſexta *Seldenus* oſtendere nititur, Melchiſedeco decimas ex hoſtilibus duntaxat ſpoliis ab Abrahamo eſſe datas: Abrahamum & Iacobum ſacerdotes fuiſſe: cum ſolverunt decimas, primam decimam datam Levitis, qui hinc ſacerdotibus decimam ſolvebant; ſerundam tertio quoque anno pauperibus fuiſſe ſolutam; tertiam vero fruſtra fingi, legemque de decimis poſt ſecundi templi everſionem non amplius fuiſſe obſervatam. Hæc diſſertatio ob præfationem offendiculo fuit Anglis, adeo ut auctor temeritatis ſuæ culpam agnoſcere & fateri coactus fuerit, ut refert *Blount* 992. fortaſſis etiam ideo, quod ſcripſit Sect. II. p. 629. ad exemplum decimarum, a Levitis ſolutarum ſacerdotibus, clerum anglicanum ſoluiſſe decimas Papæ, commodiſſimamque ſibi videri rationem ſuſtentandi cleri, quæ fit per decimas. Interim *Clericus* in præfat. in Exod. teſtatur, Seldenum totum de decimis moſaicis negotium primum expediviſſe; nihil autem ex illo ſe depromſiſſe, præter antiquiſſima decimarum exordia & inſtitutionem: quæ enim de decimis apud chriſtianos perſolutis in ſequentibus habet, ea ad inſtitutum non pertinere ſuum; tantum abeſſe, ut adprobet, quæ habet de decimis ad ſuſtentandos paſtores ſolutis, quaſi nulla alia ratione ipſis melius poſſit proſpici. De hoc *Clerici* commentario vide *Acta erud.* A. 1694. 9. 97. A. 1696. 113. & 1709. 481. *Van der Wayen* præfat. in Rittangelii Libram veritatis, *Tillotſon.* in Clerici Tomo IV. de la Biblioth. choiſ. 364. 379. *Parrhaſiana* T. I. 398. C. *Thomaſ.* in Cautelis circa præcogn. Iuriſprud. eccleſ. 41. 45. *Acta germ. erud.* T. III. 207. 269. 274. 498. 503. & Io. Reinh. *Rus* de Serpente ſeductore, non naturali, ſed ſolo diabolo p. 81. Prioris editionis Commentario in Exodum præmiſſæ erant Animadverſiones in XVIII. priora commata capitis I. euangelii Ioannis, ubi, ut auctor loquitur, demonſtratur contra alogos, euangelium hoc eſſe fœtum *Ioannis* apoſtoli, & euertitur ſententia F.

Socini de istorum sensu commatum. De qua paraphrasi & Animadversionibus adi sis iterum *Acta erud.* A. 1695. 345. Et huic scripto opposuerunt El. *Benoist*, verbi divini in ecclesia gallicana del-fensi minister, Dissertationes epistolicas tres, & Io. *Van der Wayen*, prof. franekeranus, Dissertationem de Λογῳ; quarum illas recensent collectores *Actor. erud.* A. 1697. 498. hanc vero *iidem* ad A. 1698. p. 455.

Io. *Seldenus*, Salvingtonia-anglus, celebris ICtus, & insignis philologus, emisit alios etiam libros in publicum, videlicet unum de Anno ciuili veterum Ebraeorum, Marmora arundeliana, librum de Nummis, observationes in Fletam, Mare clausum, Titulos honorum, & obiit A. 1654. aet. fere 70. *König* 745. *Magirus* 743. *Blount* 990. Lud. *Molinaeus* in Hottingeri Bibliothecar. 34. *Spizel.* Infel. liter. 908. *Colomes.* 814. *Meelführer* Differt. de fatis erud. orient. §. 5. Ios. *Arnd* de freq. commun. 126. & *Bibliothecarius* nulli parti addictus T. I. 852.

LXXVII.

Vet. testamenti Libri historici ex translatione Io. CLERICI, cum eiusdem commentario philologico, Dissertationibus criticis, & tabulis chronologicis. Amstelodami 1708. Per *libros historicos* intelliguntur libri Iosuae, Iudicum, Ruthae, Samuelis, Regum, Paralipomenon, Esdrae, Nehemiae & Estherae. Dissertationes sunt tres, quarum una praemittitur Commentario, duae reliquae eidem subiunguntur. Prima tractat de Scriptoribus librorum historicorum, ubi ait, videri plerosque libros historicos V. T. ex monumentis quidem aequalibus eorum temporum, quorum historiam complectuntur, sed a scriptoribus posterioris aevi collectos: unde fieri, ut genera loquendi in iis occurrant, quae scriptorem aequalem, aut supparem, & alia item, quae longe posteriorem aetatem redoleant: Secunda de Synedrio LXXII. virorum, cuius initium refert ad Seleucidarum imperium, cum Pontifices maximi coepissent Remp. hebraeorum administrare: Tertia de lepra ex *Levit.* 13. & 14. ubi ei probabile videtur, lepram vestis aut parietis fuisse mucorem & corruptionem illarum rerum, noxiumque utentibus, & fortasse creatum vi pestilentis venti; hominum autem lepram fuisse morbum vulgarem & notum in oriente & Aegypto, ex numero tamen

tamen eorum morborum, quos divina providentia hominibus non semper immittit: unde post Mosen nec lepram tam frequentem esse illis in oris, & lepram vestium, pellium ac parietum plane desivisse. In dedicatione laudat Gilbertum *Burnetum*, episcopum salisburiensem, & Ecclesiam anglicanam, atque in Præfatione spem facit edendorum duorum voluminum Commentarii in reliquos libros V. Tti, & rationem reddit, cur paraphrasin hoc in volumine omiserit, nimirum id factum fuisse propterea, quod historiæ hic simplici & facili stilo scriptæ sint, nec rerum nexus obscurus, ut paraphrasi aliqua explicari debeat. Vide, si lubet, recensiones *Actor. eru l.* A. 1709. p. 481. *Narrat. innoc.* A. 1708. 633. & *Nouvelles* de la Rep. des lettres A. 1708. P. II. 123. quarum prima Clericum de scriptoribus librorum historicorum brevibus quidem, sed eruditissime differere, in translatione singularem industriam & laborem adhibuisse, & tanta verhorum usum claritate, ut paraphrasis sine ullo detrimento abesse possit, denique in dissert. de Synedrio LXXII. virorum eruditissime magnoque argumentorum pondere ostendere, illud haudquaquam, prout vulgaris fert opinio, per Mosen, sed demum Seleucidarum institutum fuisse; secunda autem, eum duo reliqua commentariorum suorum volumina, eo quod maiorem interpretandi licentiam in iis *sibi sumserit*, edere pro hibitum, ex aliorum relatione perhibet. Sed huic relalationi obstare videtur, quod Clericus ad illos commentarios scribendos se nondum accinxerit. Vide eius *præfat.* in præsens opus.

LXXIIX.

Desiderii ERASMI roterodamii Opera omnia, in X. tomos distincta. Lugduni Batavorum 1703-1706. volumina VI. Suntque emendatiora & auctiora, ad optimas editiones, præcipue quas ipse Erasmus postremo curavit, summa fide exacta, doctorumque virorum notis illustrata. Et ipse editionis huius curator, Io. *Clericus*, singulis Tomis præfationes adiunxit. Secutus autem in ea est editionem Frobenianam anni 1540. Sed hæc editio illam longissime superat, meritoque in *Actis erudit.* A. 1707. vocatur *splendidissima* & *luculentissima*. p. 280. 282. Recensentur hæc opera in *Actis erud.* A. 1704. 352. A. 1705. 481. A. 1707: 280. & in Io. *Clerici* Biblioth. choisi. T. I. 380. V. 145. VI. 7. IIX. 229. XII. 1. & Biblioth. ecclesi. *Du Pinii* T. XIV. In bibliotheca publica daventriana monstran-

ſtrantur tomi Operum Eraſmi, in quibus monachi per omnes paginas locos illos, ubi auctor eccleſiam illius temporis & mores religioſorum notaverat, charta feneſtrata obtexerunt. *Arnold.* in Epp. Richteri 47. De opuſculis Eraſmi, quæ ſeorſum prodierunt, vide eundem *Arnoldum* ibidem, p. 471.

Tomo I. præmittitur 1. Io. *Clerici* præfatio, in qua celebrat Eraſmi eruditionem philologicam & theologicam. 2. Eraſmi ſtatua ænea, ſed ad vivum delineata, quæ a Magiſtratu roterodamenſi in celeberrimo urbis foro, in honorem tanti civis, poſita eſt: item verſiculi, qui ante ædes, in quibus ille natus eſt. 3. Iudicia Principum & doctorum virorum de Eraſmo, Deſcriptiones vitæ Eraſmi, Catalogus lucubrationum eius, & in eiuſdem laudem Epitaphia. Continentur autem hoc ipſo Tomo ea, quæ in gratiam iuventutis Eraſmus ſcripſit, quæque ad inſtitutionem litterarum ſpectant, 1) De *copia verborum ac rerum* libri III. p. 3. Quibus traditur ars, eandem rem diverſis modis proponendi. M. *Veltkirchius* Commentarium in eos ſcripſit, quem laudat *Crenius* Methodor. T. II. 10. Celebrantur a *Buchnero* apud *Cren.* Methodor. T. III. 287. 2) Theodori *Gaza* Grammatica linguæ græcæ inſtitutio, ab Eraſmo latine reddita, titulis diſtincta, & annotatiunculis illuſtrata. p. 117. Grammatica hæc eſt bona. *Scaligerana* 164. nullique veterum poſtponenda. Fran. *Robertelius* apud Blount 473. nec ei ſe ſimile quidquam eo in genere legiſſe dicebat *Budeus*, 474. Et *Voßius* de Arte grammat. p. 16. ſcribit, Gazam omnium doctiſſime artem grammaticam tractaſſe. 3) *Syntaxis*, ſeu libellus de IIX. orationis latinæ partium conſtructione. p. 169. Conſcripta Io. Coleti iuſſu a Guil. *Lilio*, & emendata, immo in pleriſque mutata ab Eraſmo. p. 167. 4) Ex *Luciano* verſa. p. 185. quibus interſeritur Eraſmi *Declamatio* lucianicæ reſpondens. p. 271. 5) De *ratione conſcribendi epiſtolas*. p. 345. Librum hunc vocat nænias, quas iuvenis, vel exercendi ſtili gratia, vel obſecundans amicorum affectibus, ſcripſerit. p. 343. & quamvis eum recognoverit, mallet tamen ſupprimi, quam edi. 6) De *pueris* ſtatim ac liberaliter *inſtituendis*. p. 489. de *ratione ſtudii*. p. 521. Tractatus hic exſtat in Crenii Methodorum Tomo I. p. 77. cum notis *Crenii*. 7) De *laude Medicinæ*. p. 537. 8) *Libanii* aliquot declamationes verſæ. p. 549. Subiiciuntur annotationes quædam *Clerici*, e quibus pateſcit, Eraſmum non

nun-

nunquam male vertiſſe; nec mirum, ſi reſpicitur tempus, quo vivebat, ubi nec bonorum Lexicorum, nec caſtigatarum editionum auctorum græcorum numerus erat. 8) *Similia.* p. 561. Deprompta ſunt cum e *Plutarcho* & *Seneca*, tum aliunde. 9) *Colloquia familiaria*, cum ſelectu notarum, quæ erant in editione leidenſi, cumque Conflictu Thaliæ & Barbariei, qui in prioribus editionibus erat omiſſus, & Coronide apologetica pro iſtis colloquiis. p. 629. 889. 893. Habent Colloquia hæc, ut Lud. *Vives* indicat in ep. 2. de ſtudii puerilis ratione (apud Crenium in T. I. Methodor.) p. 127. non modo utilitatem, ſed voluptatem quoque haud ſane exiguam: auctor enim illorum mirabili dexteritate ſuaviſſimoque dicendi genere (quæ ſunt verba *Sleidani* l. XII. ad ann. 1537. p. 330.) morum ac pietatis præcepta tradit, (unde factum, ut quidam ea in Terentii ſæpe minus caſti & pudici locum ſuffici voluerint. Ioach. *Piſtorius* de Eloq. ſtudio §. XI.) & ſimul errores inveteratos atque vitia per occaſionem demonſtrat. Sed quia hoc ægre ferebant ſuperſtitioſi inter Pontificios, plurimique monachorum, ideo multi contra Eraſmum poſtea ſurrexerunt adverſarii, ac querimoniæ de eo ſunt ſparſæ. Contra quos tamen ille ſe defendit in prædicta Coronide apologetica, & argumenta ſingulorum Colloquiorum indicat. Nobis iam, materiæ potiſſimum theologicæ intentis, ſufficit obſervare ſequentia. In *Abbate & erudita*, (ubi mentio fit *Moricarum*, *Bilibaldicarum*, & *Blaurericarum*, & per illas intelliguntur filiæ Thomæ Mori, per iſtas ſorores Bilib. Pirckheimeri, per has Margaretha Blaurera. *Colomeſ.* 465.) monachi litterarum oſores, luxuique, otio, venationibus & aleæ dediti, ad aliud ſtudiorum genus exſtimulantur: in *Adoleſcente & ſcorto*, adoleſcentibus pudicitia commendatur: in Αγαμω γαμω vulgi ſtultitia reprehenditur, quod in ſponſalibus dotem tantum reſpicit: in *Coniugio* ſeu uxore μεμψιγαμω, celanda & corrigenda maritorum vitia, & ſarciendas eſſe offenſas docetur: in *Conuiuio profano* delectus ciborum & ieiunii ſuperſtitio caſtigatur: in *Conuiuio religioſo* oſtenditur, qualia debeant eſſe convivia omnium chriſtianorum, & quam longe abſit prætenſa perfectio monachorum: in *Charonte*, bellum inter chriſtianos: in *Cyclope*, euangelium ſemper habentes in ore, cum in vita eorum nihil ſit euangelici: in *Captatione ſacerdotiorum*, ii, qui Romam curſitant ob ſacerdotia, crebro gravi iactura tum morum,

tum pecuniæ: in *Temeraria susceptione votorum*, vota temere nuncupata taxantur: in *Epicureo* de vero bono & pura conscientia: in *Exequiis seraphicis*, de Franciscanorum ordine, veste, votis & vita differitur: in *Exorcismo* seu *Spectro*, impostorum technæ deteguntur, & fictæ apparitiones improbantur: in *Ptochoplusiis*, contra stultam vestium gloriam agitur, & habitus monachorum, qualis esse debeat, commonstratur: in *Ichthyophagia*, tractatur quæstio de constitutionibus humanis, quas quidam prorsus reiiciunt, quidam propemodum anteponunt legibus divinis: in *Inquisitione de fide*, proponitur summa catholicæ professionis: in *Militis confessione*, facinora militum: in *Milite & Carthusiano*, insania iuuenum ad bellum procurrentium: in *Peregrinatione religionis ergo*, superstitiosus & immodicus quorundam ad loca sacra abeuntium affectus: in *Proco & puella*, coniugium sine parentum consensu contrahentes: in *Virgine μισογαμῳ*, ii, qui adolescentes aut puellas inuitis parentibus pelliciunt in monasteria, reprehenduntur. Novissima Colloquiorum horum editio, antequam ipsum opus de novo imprimeretur, erat roterodamensis A. 1693. cum perpetuis notis Petri *Rabi*. *Scaliger* quidem in Scaligeranis p. 140. ait, non paucis erroribus, si latinitatem spectes, Colloquia hæc laborare, eorumque auctorem nimis æstimare Hieronymum, qui male sit locutus; at mox tamen additur, Erasmum melius, quam illum, locutum esse. Plura de his Colloquiis dabunt *Placcius* de pseudon. 255. *Crenius* P. IV. Animadvers. 103. Christoph. *Colerus* de Stud. polit. (in Crenii Methodor. T. III.) 393. & *Ancillon* Mel. crit. P. II. 253. 10) De recta latini græcique sermonis *pronunciatione* Dialogus. p. 913. Occasionem eum scribendi facetus dedit Henr. *Glareanus* Parisiis Lovanium veniens, & Erasmo, quid novi afferret roganti, tanquam rem veram narrans, Græcos quosdam Lutetiam venisse, viros ad miraculum doctos, qui aliam græci sermonis pronunciationem usurpent, ac pro β Bita dicant Beta, pro η Ita Eta, pro αι æ Ai, pro οι ι Oi, & sic in ceteris. Quo audito Erasmus paullo post conscripsit dialogum hunc, ut videretur, si Rutgero *Rescio* credimus, huius rei ipse inuentor: verum cognita fraude nunquam ea pronunciandi ratione usus est, nec amicis, eam ut observarent, præcepit; an quia a puero alteri pronunciationi adsueverant, vel quia desperabat, suo se exemplo alios ad imitationem provocare posse,

aut quia loquendum putavit cum vulgo, sentiendum cum sapientibus? uti quidem videtur G. I. *Vossio* Aristarch. l. 1. c. 28. 11) *Ciceronianus*, sive de optimo dicendi genere dialogus. p. 973. Qui quidem est suavissimus & ingeniosissimus, contra eos, qui nullum verbum, nullam phrasin, nisi ciceronianam, usurpandam esse contendebant. Atque hi tres tractatus, Colloquia, de Recta pronunciatione utriusque linguae, & Ciceronianus, durabunt aeternum, inquit *Clericus* T. XII. de la Biblioth. choif. p. 3. & legentur cum delectatione a litteratissimis, quamdiu usus erit studiorum elegantiorum ac melioris iudicii inter homines. Interim Ciceronianus varios nactus est hostes, nominatim Steph. *Doletum*, Iul. Caes. *Scaligerum*, & Iac. *Pontanum*. Erasmus vero non ivit reiectum dictionem tullianam, quae omnino est praestantissima, sed eorum duntaxat vitia castigavit, qui loquendi libertatem nimia servitute premebant, homineque christiano dignam puritatem horrendis ethnicismis polluebant. Ioach. Frid. *Feller* Monument. var. inedit. T. I. p. 405. 12) de *Civilitate* morum puerilium. p. 1033. Editio lugdunensis Bat. anni 1626. satis nitida est: at melior rostochiensis A. 1632. cum notis Dav. *Iordani*, & scholiis Bernh. *Hederici*. Vide *Crenii* Method. T. II. 238. 13) Quaedam ex *Galeno* versa, videlicet Exhortatio ad bonas artes; liber de Optimo dicendi genere; liber, quod Optimus medicus sit & opt. philosophus. p. 1049. 14) Laur. *Valla* Elegantiarum Epitome. p. 1069. ab Erasmo recognita, postquam sine ipsius praescitu iam bis fuerat edita. Confecit autem eam, rogatu ludimagistelli cuiusdam, adolescens annos natus plus minus duo de viginti. 15) *Euripidis* Hecuba & Iphigenia, ex graeco versa. p. 431. 16) In Nucem *Ovidii* commentarius. p. 1191. 17) *Epigrammata* diversi generis. p. 1215.

Tomo II. *Adagia*, cum notis Henr. *Stephani*, Pauli *Leopardi*, & *Clerici*, nec non cum epistola dedicatoria & praefatione ad Guil. Montioium. Editio Adagiorum istorum melior est *Frobeniana* seu basileensis A. 1546. castrata P. *Manutii*, quam ideo solam permittunt censores pontificii, corruptissima autem *Wecheliana* anni 1646. quamvis locupletior, quippe cui accesserunt *Cognati*, *Iunii* & aliorum adagia. Erasmus primas huius operis lineas duxit Lutetiae Parisiorum, brevi tempore, & in magna codicum inopia, deinde autem revisit & auxit, & in epist. ad Servatium scri-

 bit,

bit, esse quidem illud profanum, sed ad omnem doctrinam utilissimum. Ioseph. *Scaliger* in Scaligeran. p. 140. collocat illud inter potiora Erasmi scripta, & p. 139. vocat excellentissimum, sicut *Boineburgius* in Epp. p. 142. inexhaustae frugis opus. Vide etiam *Morhof.* Polyh. l. 1. c. 21. n. 67. & seqq. ubi haec Adagia defendit contra Caelii *Rhodigini*, & *Verderii* accusationes, tandemque pronunciat, librum esse, quo nemo carere possit latinae linguae paululum studiosior; sufficere tamen tironi Epitomen eius posse, in Germania & Amstelodami editam in 12. Praecipua Adagiorum, & quasi integri tractatus seu conciones sunt haec duo, *Dulce bellum inexpertis*, & *Sileni Alcibiadis*, quorum illo Reges ac Principes christianos abducere sustinet a cupidine belligerandi, hoc autem docet, apparentiam esse extreme fallacem, siue in bonum, siue in malum. Nec mirum, auctorem in tanta rerum copia, in magna meliorum codicum & subsidiorum litterariorum penuria, atque eo tempore, quo barbaries adhuc regnabat, interdum lapsum esse; interim primus fuit inter adagiorum scriptores, & operam praestitit utilissimam. Basil. *Faber* in Thesauro erudit. scholast. v. Chilias, Rich. *Simon* Biblioth. chois. T. I. 347. *Cren.* Animadv. P. I. 7.

Tomo III. *Epistola*, eaeque auctae plus quam 425. quae in prioribus editionibus non comparent, & secundum temporis, quo scriptae sunt, ordinem locatae, ita ut inde Erasmi vita colligi & perspici queat. *Erasmi Epistolis*, ait *Morhof.* Polyh. l. 1. c. 23. n. 44. *nihil est suavius & acutius. Latinitas in illis non mala; non quidem talis, quam ad imitandum aliquis proponere sibi debeat, (hic enim antiqui scriptores omne ferunt punctum) sed natiua, extemporalis, & interdum aliquem ex rebus colorem trahens: quod accidit interdum scriptoribus doctissimis,* Grotio, Salmasio, *& aliis. Caeterum* Erasmi *Epistola propter rei litterariae multiplicem cognitionem legendae, & velut ad locos communes redigendae sunt.* Easdem laudat Vincent. *Fabricius* in ep. 2. & *Scaliger* in Scaligeranis 140. Editio earum *Frobeniana* melior est *londinensi.*

Tomo IV. Moralia. 1) Quaedam ex *Plutarcho* versa, p. 1. 2) *Apophthegmata*, seu dicta memorabilia, siue Regum & Principium, siue aliorum virorum prudentum. p. 93. Quae quidem, ut *Naudaeus* in Bibliograph. polit. (apud Crenium Method. T. I.) 550. scribit, a Principibus non leguntur, quibus eruditionis compendia sunt in lucro, at tamen litterarum studiosis magno possunt esse usui.

Pau-

Pauculas iis hic illic notas addidit *Clericus*, ex Pauli *Leopardi* Emendationum libris depromtas, e quibus liquere censet, deceptum illum a vitiosis codicibus, interdum argutias dictorum non assecutum. 3) Μωρίας ἐγκώμιον, *Stultitiæ laus*, p. 405. In eius editione secutus est *Clericus* exemplar basileense anni 1675. cui adiectæ sunt notæ Ger. *Listrii*, qui Placcio de pseudon. 420. videtur esse ipse Erasmus, & figuræ Io. *Holbenii*, præstantissimi pictoris, & Erasmi amici. Nimirum hoc in libro facete & salse perstringit auctor universas professiones, quæ dantur inter homines. 4) Ad Philippum, Burgundionum principem, *Panegyricus* & *Carmen gratulatorium*, postquam hic redierat ex Hispania p. 553. 5) *Institutio principis christiani*, ad eius filium Carolum, postea V. p. 571. Alios auctores, qui eadem de re scripserunt, commemorat *Naudaeus* in Bibliogr. polit. (Methodor. Crenii T. I.) p. 548. 6) *Isocratis* oratio de regno administrando, latine versa, p. 611. 7) *Declamatio de morte*, qua consolatur patrem super obitu filii sui p. 617. 8) *Declamatiuncula gratulatoria*, siue oratio episcopi respondentis iis, qui sibi nomine populi gratulati erant, & omnium nomine obedientiam, ut vocant, promiserant. p. 623. 9) *Querela pacis*, p. 625. Quam introducit loquentem contra bellum. Hæc & aliæ Erasmi declamationes contra bellum non pro schola tantum (uti *Naudaeus* sentit ap. Crenium T. I. Methodor. 540) scriptæ sunt, sed etiam pro aulis, immo maxime pro aulis. 10) *Xenophontis* Hieron, in latinam translatus linguam, p. 643. 11) *Precatio pro pace ecclesiæ*, 653: 12) *Lingua*. p. 657. Atque in hoc tractatu docetur, quo nobis modo utendum sit lingua, & quam variis viis illa ad abusum transferatur. 13) Carmen de *Senectute* ad G. Copum, basileensem. p. 755. Quo senectutis incommoda depinguntur. Inter omnes autem huius Tomi partes eminent hæ duæ, Stultitiæ laus, & tractatus de Lingua. Vterque est plenus salis & ingeniosæ reprehensionis vitiorum sui temporis; & in primis monachorum, qui nec Erasmo parcebant in suis concionibus & scriptis.

Tomo V. quæ ad pietatem instituunt. Et quidem 1) *Enchiridion militis christiani*, p. 1. Scriptum ante annum 1518. (vide *Clerici* Monitum, præfationi huius Tomi subiunctum) non ad ostentationem ingenii, aut eloquentiæ, verum ad hoc solum, ut mederetur errori vulgo religionem constituentium in cærimoniis & ob-

 ser-

servationibus plusquam iudaicis rerum corporalium, ea vero, quae ad pietatem pertinent, mire negligentium, sicut plerumque faciunt milites, aliique. Alphonsus *Fernandus* in hispanicam transtulit linguam. Occasionem libellum hunc componendi dederunt preces mulieris cuiusdam, cuius maritus valde deditus erat aliis feminis, uxorem autem pessime, & usque ad verbera tractabat, exteriora religionis interim non negligens. Auspicatus est hunc libellum Erasmus A. 1494. & nono post anno absoluit. 2) *Oratio de virtute amplectenda*. p. 65. Est epistola ad *Adolphum*, principem veriensem, puerum, filium *Philippi a Burgundia* (cuius pater Antonius ex illegitimo coniugio natus fuerat Philippo, Burgundiae Duci, cognomento Bono) & Annae Borsellae, nobilissimae & in Zelandia magna praedia, ac praecipue Veriam urbem, quae vulgo Ter-Veer, habentis, quem excitat ad eruditionem & virtutem amplectendam. 3) *Ratio vera theologiae*, p. 75. A. 1518. Quae nullo modo similis Systematibus seu Compendiis theologiae vulgaribus, sed plena est sanis & iustis praeceptis, totque captiosas & contentiosas tricas missas fuit, e. g. primum, quod requirit a vero theologo, est hoc, ut sit liber a prauis affectibus. Plura hac de re lectu digna dabit *Clericus* Biblioth choisi. T. IIX. 232. 4) *Paraclesis*, id est, Adhortatio ad christianae philosophiae studium p. 137. A. 1524. *Hoc philosophiae genus*, ait *Erasmus* p. 140, *in affectibus situm verius quam in syllogismis, vita est magis quam disputatio, afflatus potius quam eruditio, transformatio magis quam ratio.* Et de vere theologo sic loquitur p. 140: *Is mihi vere theologus est, qui non syllogismis arte contortis, sed affectu, sed ipso vultu atque oculis, sed* ipsa vita doceat aspernandas opes, *christiano non esse fidendum huius mundi praesidiis, sed eum oportere pendere de coelo; non esse retaliandam iniuriam, bene precandum male precantibus, bene merendum de male merentibus*, & cetera. 5) *Modus confitendi*. p. 145. Vbi & utilitates & mala confessionis auricularis recenset, rationemque confitendi commonstrat, in eo consistentem, ut secundum Symbolum ac Praecepta Dei vitam tuam examines, de transgressionibus doleas, easque confitearis, ita ut deinceps pie vivas, nec redeas ad coenum vitiorum. Scripto hoc utili & confitentibus, & iis, qui confessiones audiunt, Erasmus diluere voluit calumniam, quae circumferebatur, ipsum esse hostem confessionis presbytero faciundae. 6) *Enarratio aliquot psalmorum*

morum, videlicet 4. priorum, (A. 1515. 1524.) 15. (16.) 22. (23.) 28. (29.) [quæ eſt *Conſultatio* de bello Turcis inferendo, ſcripta A. 1530. qua oſtendit, ante omnia ſolicitos nos eſſe debere de mutanda in melius vita: Turcas non ſua pietate, non ſua virtute, ſed noſtra ſocordia potiſſimum huc uſque creuiſſe: errare cum eos, qui perperam ad bellum Turcarum inflammati ſunt, tum alteros, qui perperam dehortantur ab armis in Turcam movendis: eccleſiam, quo magis vigebat in ea germana pietas, hoc magis a bellis & capitalibus ſuppliciis abhorruiſſe; neque tamen omne gladii ius profanis Principibus ac Magiſtratibus adimendum eſſe: non ſe dehortari a bello turcico, ſed hoc agere, ut illud geratur feliciter, vereque ſpecioſi triumphi reportentur; hos autem fore, ſi operam dederimus, non tam ut Turcas occidamus, quam ut eos in religionis ac pietatis conſortium adiungamus: bellica negotia non decere epiſcopos, ſacerdotes, ullosve religioſos: bellare rem eſſe neceſſitatis] item pſalmi 33. (34.) 38. (39.) 83. (84.) *de amabili eccleſia concordia*, A. 1533. & 85. (86.) A. 1528. p. 171. & ſeqq. Omnes hæ conciones lectu ſunt digniſſimæ. 7) *Concio de miſericordia Domini*, p. 507. emiſſa in publicum, ſi non & habita, A. 1524. cum epiſcopus baſileenſis ſacellum Miſericordiis Domini dicatum exſtruxiſſet; in qua, loco ſalutationis Mariæ, invocat Chriſtum pro auxilio ſibi & auditoribus præſtando. 8) *Virginis & martyris comparatio*, A. 1524. p. 589. *Concio pro puero Ieſu*, pronunciata a puero in noua Io. Coleti ſchola londinenſi, in qua præſidet imago pueri Ieſu, docentis ſpecie. p. 599. 9) *Epiſtola conſolatoria* ad virgines ſacras, p. 609. eas videlicet, quæ iuxta Franciſci inſtitutum Chriſto militabant prope Cantabrigiam. 10) *Matrimonii inſtitutio*, A. 1526. p. 615. Eſt autem ipſi matrimonium legitima perpetuaque viri ac mulieris, ſtudio gignendæ ſobolis, inita coniunctio, vitæ ac fortunarum omnium individuam ſocietatem adducens. 11) *Vidua chriſtiana*, ad MARIAM, Pannoniæ Bohemiæque reginam, CAROLI Cæſ. & FERDIANDI Regis ſororem, poſt obitum LVDOVICI, eius mariti. p. 723. De hoc & priore ſcripto *Clericus* T. IIX. Biblioth. choiſ. 235. non dubitat affirmare, ſe nullum ex antiquitate chriſtiana ſcire librum tam bene de præſentibus materiis agentem; additque, ſcrupuloſos, eorumque directores multum inde luminis haurire poſſe. 12) *Eccleſiaſtes*, ſiue de

de ratione concionandi libri IV. A. 1535. p. 769. Vbi agit de muneris ecclesiastici dignitate, & virtutibus, quibus ecclesiastes debeat esse praeditus; de modo accommodandi praeceptiones rhetorum, dialecticorum & theologorum ad usum concionandi; & denique, quas sententias, ex quibus Scripturae locis petere debeat. 13) *Modus orandi Deum.* p. 1099. 14) *Symbolum*, siue catechismus. A. 1533. Est enim dilucida & pia explicatio Symboli, quod apostolorum dicitur, Decalogi praeceptorum, & Precationis dominicae. 14) *Precationes*, conscriptae ab Erasmo in iuuentute, sed productae A. 1535. p. 1197. Quibus adolescentes adsuescant cum Deo colloqui. 15) *De contemtu mundi.* p. 1239. Est epistola, quam scripsit adolescens, in gratiam Theodorici *Harlemi*, & illius nomine. 16) De *tadio & pauore Christi*, Matth. 26, 38. 39. disputatio. p. 1295. Scripta ad Io. Coletum in Anglia, quum iam redire cogitaret Erasmus Lutetiam. Nimirum Coletus cum *Hieronymo* statuebat, saluatorem Iesum nihil aliud orasse, quam ne sua mors, quam universis salutiferam esse cupiebat, iudaeis exitalis fieret; cum e contrario Erasmus communi sententiae insisteret, Christum ut hominem, propter naturae, quam assumserat, imbecillitatem, tam dirum atque immanem cruciatum exhoruisse. Sed nihil sua disputatione effecit Erasmus, Coleto rescribente, suam opinionem nihil adhuc nec extorquere, nec diminuere. p. 1291. 17) Liber *de Praeparatione ad mortem*, iam A. 1524. confectus. p. 1293. Valde utilis omnibus christianis mortalibus: qui etiam, propter summam utilitatem, in germanicum idioma translatus fuit a Georg. *Richtero*, primo inlyti Senatus noriberg. quondam consiliario, & academiae altorfinae procancellario. 18) *Ode* de casa natalitia Iesu: *Expostulatio Iesu* cum homine pereunte: *Hymni* varii: *Liturgia* Virginis lauretanae, A. 1525. Cui subiungitur Concio, in qua dicit, S. virginis cultum 4. in rebus potissimum consistere, in laudibus, honoribus, inuocatione, & imitatione; sed horum postremum adeo praecipuum esse, ut illa sine hoc sint infrugifera, & hoc unum cetera quoque in se complectatur: *Carmen votivum* Genovefae: Commentarius in duos hymnos *Prudentii* de natali, & epiphania pueri Iesu, A. 1524: *Christiani hominis institutum*, carmine: *Epitaphia* in Odiliam. p. 1317. & seqq. Sicut autem in huius Tomi scriptis non omnia probari possunt; ita pro melioribus iure meritoque habenda sunt, Opusculum de

ratione veræ theologiæ, Christiani matrimonii institutio, & Vidua christiana.

Tomo VI. *Novum Testamentum*, idque græcum, cum versione latina, cui numeri versuum adpositi sunt, & Annotationibus Erasmi, non ad calcem libri ablegatis, sed singulis paginis subiectis. Atque hæc editio facta est iuxta editionem anni 1540. ut correctiorem. *Crenius* Animadv. P. II. 200. agnoscit quintam pro optima. Præmittuntur 1) Io. *Clerici* Præfatio, qua Erasmum defendit ab arianismo. 2) Erasmi *Dedicatio* ad LEONEM X. Papam, cum huius responsoria. 3) Eiusdem Erasmi *Præfatio*. 4) *Paraclesis*, seu Adhortatio ad christianæ philosophiæ studium. 5) *Epistola* de philosophia euangelica. 6) *Index soloecismorum*, per interpretem (vulgatum) admissorum, ubi tamen non nulli notati sunt, qui potius sunt amanuensium, quam interpretis, alii magis respiciunt commentatores, quam versionem, male ab ipsis intellectam. 7) Apologia pro versione & annotationibus eius. 8) *Capita argumentorum* contra morosos quosdam ac indoctos. 9) In Annotationes N. T. *Præfatio* primæ editionis, quæ fuit A. 1515. cui tamen post admixta sunt quædam, quæ ad tempus posterius pertinent usque ad annum 21. 27. & 35tum. 10) *Eusebii* Canones de concordia euangelistarum. 11) *Summa totius S. Scripturæ*, librorum videlicet V. & N. T. 12) *Index* vocabulorum & locorum. 13) Vitæ IV. euangelistarum, per *Hieronymum*. 14) Vita Matthæi per *Sophronium*. & 15) *Theophylacti* Prooemium in euangelium Matthæi. Hæc versio varios ei adversarios excitauit, interque eos *Dorpium*, qui tamen melius edoctus postea cessit, *Stunicam* & *Sutorem*. Et *Sanctius* Minervæ p. 500. notat, Erasmum in versione N. T. pestem particulæ *quod*, quæ latinam linguam pessum dederit, nescivisse, aut non potuisse euitare. Interim illa, ut Laur. *Beyerl.* præfat. in Bibl. var. translat. scribit, *omne punctum semper, & apud omnes tulit; ita ut nihil in ea repurgandum deprehenderit supremus Senatus generalis Inquisitionis in regno Hispaniarum, qui, cum reliquos primæ classis auctores ab ecclesia vetitos censura ex integro subiiciat, hanc Erasmi versionem omnium manibus versari permittit sub nomine auctoris damnati.* Vid. R. *Simonii* Hist. crit. N. T. part. II. c. 21. p. 242. & c. 23. p. 268. & *Le Long* Biblioth. S. part. I. 443. Ceterum, quod ad Annotationes attinet, *Scaliger* in Scaliger. 140. optimis Erasmi operibus

eas accenset, & p. 141. profitetur, multa habere doctissima. Ioach. *Camerarius* in Praef. suarum notarum in N. T. a 4. testatur, Erasmum & abundatia ingenii & doctrinae copia commentationem longe extulisse speciosiorem & ampliorem, quam Laur. *Vallam*. *Brelerus* in ep. dedicat. Vindiciar. Arndii vocat opus divinum & omni laude praedicandum. Et LEO X. papa, cuius elogium ceteris omnibus praeferendum, lucubrationes istas fatetur non vulgari, sed noua & insigni quadam eruditione praestare, omniumque doctorum calculo plurimum laudari. At Rich. *Simon* Hist crit. Comment. N. T. c. 35. p. 604. obseruat, Erasmum fixisse quidem sibi scopum scribendi Annotatiunculas, non Commentarios, sed aliquot in locis non permansisse intra hunc terminum, verum affectibus abreptum detonuisse contra monachos & theologastros.

Tomo VII. *Paraphrasis* in N.T. De qua ipse scribit in epist. dedicat. ad CAROLVM V. Imp. se in hoc opere potissimum secutum esse Origenem, rei theologicae peritissimum, Chrysostomum ac Hieronymum. Haec editio eo praestat ceteris, quod margini non tantum numeri versuum, sed ipse etiam textus latinus adscriptus; hannoverana autem anni 1668. turpis & vitiosa est. Paraphrasis Erasmi, ut in *Scaligeranis* dicitur p. 141. est instar optimi commentarii. Et *Clericus* Biblioth. chois. T. IIX. 246. scribit, eam esse quasi supplementum Annotationum ad N. T. adeoque unum scriptum cum altero coniungendum, neque eam esse foetum iuvenilem. Vnde a tempore EDVARDI VI. Regis Britanniarum, quo coepit reformatio in Britannia, liber hic relictus est populo ad meliorem Scripturae intelligentiam. Plura de ea tradit R. *Simon* P. III. Hist. crit. N. T. p. 516.

Tomo IIX. Versa e Patribus graecis. Et quidem 1) ex Io. *Chrysostomo*, aduersus iudaeos homil. V. de Lazaro & divite IV. de visione Esaiae V. de Philogonio martyre I. de orando Deum libb. II. de Davide & Saule, deque tolerantia homil. III. quum esset presbyter designatus, I. in psalmum 96. (97.) 1. *Cantate Domino canticum novum*, I. quum *Sartoninus* & *Aurelianus* acti essent in exsilium, I. de fide Annae II. Commentariorum in Acta apostol. IV. in posteriorem ad Corinth. epistolam VII. Commentaria in epistolam ad Galatas: in epist. ad Philipp. homil. II. 2) ex *Athanasio*, de S. Spiritu Epist. II. contra Eusebium de nicaena Syn-

Synodo epist. I. Apologet. II. aduersus eos, qui calumniabantur, quod in persecutione fugisset: de passione Domini & de cruce homil. I. de eo, quod scriptum est Luc. 19, 13. *Euntes in vicum*: de virginitate, siue de exercitatione: de peccato in Spiritum sanctum: de Spiritu sancto. 3) ex *Origene*, Fragmentum in euangelium Matthæi; cui præmissa est Erasmi Dissertatio de Origenis vita, phrasi, docendi ratione, & operibus, cum singulorum librorum censuris. 4) ex *Basilio*, Principium Esaiæ: de Spiritu sancto: de laudibus ieiunii, homil. II. Scripta hæc vel eo digna videbantur, quæ conservarentur, quod in editionibus SS. Patrum, quæ in dies novæ prodeunt, aliæ, aut interpolatæ inveniuntur translationes, quibus hæ ipsæ minime cedant, quippe ab Erasmo non invene, sed sene factæ. *Clericus* in præfat. huius Tomi. Quibus adduntur 5) II. *Orationes*, una *de pace* & discordia, contra factiosos; altera *funebris*, in funere Bertæ de Heyen, goudanæ viduæ probissimæ: & 6) *Carmina* varia. Quæ tria scripta quamvis sint adolescentis, tamen in illis tanta elucet vis ingenii, tanta rerum & sententiarum ubertas, & tam acutum iudicium pro illa ætate, ut non sint (iudicio eiusdem *Clerici* l. c.) indigna, quæ cum senilibus eius operibus legantur. 7) Fran. *Robortelli* Adnotationes in Apophthegmata, e *Laërtio* ab Erasmo versa. p. 585. Vbi maligne & multis in rebus perperam Erasmum reprehendit, sicut Paul. *Leopardus* & Pet. *Nannius* observarunt. Nunc autem demum illæ adferuntur, quoniam earum copia, cum Apohthegmata hoc in opere imprimerentur, nondum erat facta. 8) Io. *Heroldi* Apologia contra famosum Dialogum in funus Erasmi. p. 591. Est declamatio, in gymnasio basileensi Procerum iussu & assensu recitata, in qua omnem vitam Erasmi, ut nusquam antea unquam a quoquam, absolutissime descriptam, ac non tantum delineatam invenias.

T. IX. Apologiæ. Videl. 1) Epistola apologetica ad M. Dorpium pro Moria. A. [illegible]. p. 1. 2) Apologia ad Iac. Fabrum stapulensem, pro interpretatione verborum ps. IIX. 6. A. 1517. p. 17. cum *Fabri* disputatione adversus Erasmi Annotationem, in qua pertendit, sic reddendum esse, *Minuisti eum paulo minus a Deo*, non vero cum Erasmo: *ab angelis*, p. 67. 3) Ad Iac. *Latomum* de linguis. A. 1519. p. 79. 4) Ad Io. *Atensem* pro declamatione matrimonii. A. 1519. p. 105. 5) De verbis Io. 1, 1. *In principio erat sermo*. p. 111.

 6)

6) Apologiæ III. ad Notationes Eduardi *Lei*, pro Annotationibus in N. T. p. 123. 7) Variæ ad Iac. Lopim *Stunicam*, pro iisdem. A. 1522. 1529. p. 283. 8) Adversus Sanctium *Caranzam* p. 401. qui tres locos, ut recte a Stunica taxatos, defenderat. 9) Ad Nicol. *Ecmondanum* de loco 1. Cor. 15, 15. *Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur*. p. 433. 10) Apologiæ aliquot in Natal. *Beddam*, pro Paraphrasi. A. 1526. p. 442. 11) Adversus debacchationes Petri *Sutoris*, cum Appendice contra Io. *Clichtoveum*, de impuro cœlibatu multorum sacerdotum. p. 736. 811. 12) Declarationes adversus censuras *Facultatis theol. parisiensis*. p. 813. 13) Ad disputationem cuiusdam phimostomi, de divortio. A. 1532. p. 955. 14) Ad *iuvenem* γεροντοδιδάσκαλον, pro versione & Annotat. in N. T. p. 965. 15) Ad *monachos* quosd. *hisp anicos*, qui articulos aliquot errorum & hæresium, ut putabant, erasmicarum, archiepiscopo hispalensi, Alfons. Manrico exhibuerunt. A. 1528. p. 1015. 15) Ad *Albertum Pium*, Carporum principem, A. 1525. p. 1093. Qui passim ac palam prædicet, Erasmum non esse philosophum, nec ullius solidæ doctrinæ. 16) Ad episcopum basileensem de interdicto esu carnium, deque similibus hominum constitutionibus. A. 1522. p. 1197. 17) De libero arbitrio Diatribe, seu collatio. p. 1215. Vbi explicat, quid sit liberum arbitrium, quale fuerit conditum, quale sit vitiatum, quomodo sanetur, quid possit nondum restitutum vel in bonum vel in malum, quid valeat auxiliante gratia, & quid agat assentiens operanti gratiæ, quid cooperans cooperanti. *Liberum* autem *arbitrium* adpellat vim humanæ voluntatis, qua se possit homo applicare ad ea, quæ perducunt ad æternam salutem, aut ab iisdem avertere. Laudatur hoc scriptum a Fel. *Turpione*, i. e. Fausto Socino, in præfat. Dialogor. IV. Castellionis. 3. Sententiam de lib. arb. suam Erasmus hisce proponit verbis: Mihi placet illorum sententia, qui non nihil tribuunt libero arbitrio, sed gratiæ plurimum: nec enim sic erat vitanda Scylla arrogantiæ, ut feraris in Charybdim desperationis aut socordiæ. Atque in hac Διατριβῇ disputatorem agit, non iudicem.

Tomo X. Secunda Apologiarum pars, & plura alia. Nimirum 1) *Hyperaspistes* Diatribes contra Servum arbitrium *Lutheri*. A. 1526. p. 1249. Est responsio, & quidem tumultuaria, ad eam partem, qua *Lutherus* pugnat cum præfatione Diatribes. 2) *Adversus epistolam*

stolam quandam Lutheri, qua impetit Erasmum. p. 1537. 3) *Detectio praestigiarum* libelli cuiusdam. A. 1526. p. 1557. libelli, de quo difficile sit, ut ipse ait, pronunciare, stultior ne sit, an malitiosior. Titulus hic erat: Doctissimi *Erasmi* Roterodami, ac Mart. *Lutheri* opinio de coena domini nostri I. Christi, nuper edita XIIX. die Aprilis. Negat autem Erasmus, se vel cum Luthero sentire, vel cum Carolstadio. 4) Epistola in pseudoeuangelicos, i. e. iuxta R. *Simonii* Hist. crit. N. T. part. III. 523. explicationem, Protestantes quosdam, qui in epistola ad Comitia Imperii spirensia ipsi hanc tribuerant sententiam, Non fas esse in quenquam haereticum poena capitis animadvertere. A. 1529. p. 1573. Cum Epistola ad *Eleutherium*, A. 1530. & alia ad *Grunnium*. A. 1531. 1587. 1590. 5) Epistola ad *fratres inferioris Germaniae, Frisiaeque orientalis*, A. 1530. p. 1589. Opposita est Epistolae apologeticae (uti titulus, fortasse fictus, habebat) *Ministrorum verbi ecclesiae argentoratensis*. 6) Spongia adversus adspergines Vlr. *Hutteni*. p. 1631. 7) Responsio adversus febricitantis cuiusdam libellum. p. 1673. Ille vocatur, vero an ficto nomine? Ludovicus *Carvailus*, e sodalitio Franciscanorum; Erasmus autem eum adpellat Pantalabum, ac praeterea febricitantem, quia praefatus est, se, cum haec moliretur, gravi laborasse febri, per quam non vacarit ullum librum inspicere. 8) Adversus mendacium & obtrectationem Admonitio. p. 1683. Vbi Henrici *Epphendorpii* Postulatio refutatur. 9) Antibarbarorum liber. p. 1691. Quem scripsit in iuventute, contra osores elegantiorum litterarum, quum nondum ageret annum vicesimum, sed pauculis post annis recognovit. Vid. ipse l. c. 10) Epistola ad quosdam impudentissimos graculos. p. 1745. 11) Epistola ad Petri *Cursii* defensionem, nullo adversario bellacem. p. 1745. 12) Epistola apologetica de Termini sui inscriptione: *Concedo nulli*. A. 1528. p. 1757. Quae verba non sunt arrogantiae symbolum, sed Erasmus ex profano Deo fecit sibi symbolum, adhortans ad vitae correctionem; mors enim vere terminus est, qui nulli cedit. 13) Mart. *Lydii* Apologia pro Erasmo. p. 1761. Opposita calumniis eorum, qui ipsum arianismi accusant, & in qua docetur, quid ipse de singulis controversis religionis dogmatibus sentiat. 14) Index expurgatorius in opera Erasmi. p. 1781. Vbi indicantur loca, quae vel omitti debent in lectione Erasmi, vel quibus quid addendum. Intelli-

 gitur

gitur autem Index tam romanus, quam hispanicus, ut & Alexandri VII. & Concilii tridentini. 15) Guil. *Insulani* Oratio in obitum Erasmi. 1536. p. 1845. multo melior, quam Arnoldina. *Cleric.* Biblioth. choisi. T. XII. 55. 16) Erasmi epistola hactenus inedita ad illustrissimum puerum Ducem HENRICVM, qui postea fuit Rex Britann. huius nominis IIX. p. 1859. Qua ei dicat Panegyricum, ostendens, carmina & libros in honorem Principum scriptos oblatosque, gemmis aurove, quibus illi honorentur, longe praeferendos esse. 17) Denique succedit *Index* generalis in omnia Erasmi opera, excepto Epistolarum volumine, cui propter rerum copiam ac varietatem peculiares indices subiecti sunt. Apologiae istae omnes lectu sunt dignissimae, quoniam multa continent ad criticam & theologiam spectantia. *Simonius* Hist. crit. N. T. part. III. c. 36.

Absoluta iam recensione operum Erasmi, pro more nostro communicabimus cum benevolo lectore ea, quae viri docti in iis observarunt, & corrigenda putarunt.

T. II. 243. in adagio, *Bona fortuna*, sive *Boni genii*: Olim *peracto conuiuio sublataque mensa* meracum inferri consuevit. Huius commenti auctorem citat Theopompum *interpres Aristophanis* in Vespis.	Interpres non dicit sublata iam mensa hoc fieri consueuisse, sed *antequam tolleretur*, cum statim hoc facto illa auferri deberet. P. *Victorius* Var. & antiq. lect. l. 1. c. 1. p. 2.
Pag. 423. in adag. *Amazonum* cantilena. *Amazones* ludibrii causa in molles viros cantilenas solebant celebrare.	Legendum, *Masonum* cantilena. Maesones autem dicuntur coqui urbani, quos Maeson invenit, & in comoedias introduxit, ad perfricandos scommatibus homines. *Bochart*, T. I. 1180.
Pag. 758. in adagio, *Boeotica auris*: Demiror, neminem interpretum quaesisse, quid sibi velit, quod Horatius (in epist. ad Octavium Augustum) pinguitudinem ingenii Boeotis tribuit,	Est in *Cicerone*, qui lib. de Fato c. 4. ita scribit: Athenis tenue coelum, ex quo acutiores etiam putantur Attici: *crassum Thebis*, (Boeotiae urbs mater Thebae fuerunt) itaque velut

velut ei genti peculiarem, cum *apud latinos auctores nullum sit huius rei testimonium.*

pingues Thebani, (Boeotiæ populus) & valentes, i. e. robusti. Hoc autem non est universale; sed de plerisque tantum verum. *Crenius* Animadvers. P. XIII. 39.

Pag. 979. in adagio, *Eurycles*: Hoc nomine vates fuit quispiam Ετασριμυθ@ cognominatus; hinc, ni fallor, quod *ex astris vera prædiceret*, ϖδὰ τὸ στάζειν.

Insulse nimis Euryclem hunc Ετασριμυθον vocavit Erasmus, eiusque divinationem ad astra retulit, quippe *ventriloquus* hic in ventre dæmonem submurmurantem ac mussitantem oracula deferebat, cuius virtute, quæ utilia tunc auditoribus videbantur, prædicebat ipse, vel potius latens spiritus. Nec usquam illum ad astra vel sidera respexisse, indeque vaticinatum fuisse, memoriæ proditum est. Leo *Allatius* in Syntagm. de Engastrimytho (Tomo VI. Criticor. sacr.) p. 334. Sed, mi Allati, cur retices verba *Erasmi* ibi statim sequentia hæc? *Meminit & Suidas; quanquam apud hunc εγγαστριμυθ@ scriptum est*, i. e. divinus sive *ventriloquus*.

T. III. in epist. 726. quæ est Lutheri, p. 846. Nec ii sumus, qui a te exigere audeamus id, quod vires & modum *meum* superat. Quin imbecillitatem *meam*, & mensuram doni Dei, in te toleravimus.

Legendum: & modum *multum* superat — imbecillitatem *etiam*. *Clericus* Biblioth. chois. T. VI. 134.

Guil. *Lilius*, anglus, Mori olim sodalis, cum quo vertendis græcis epigrammatibus certavit, primus cives suos latine ac diserte loqui

loqui docuit, scripsitque Grammaticam & Syntaxin latinæ linguæ, Apologiam ad Whittyngtonum, clarus A. 1520. *Frisius* in Epit. Biblioth. gesner. 305. *König* 474. *Morhof.* Polyhist. T. I. 223.

Paulus *Leopardus*, Isenburgæ in Flandria natus, homo minime ambitiosus, ut qui Bergis D. Vinocci haud longe a Dunkerka in humili schola obscurus latere, quam in luce hominum honores & dignitates, quod poterat, affectare maluit, Vitas & Chrias Aristippi, Diogenis, Demonactis, Stratonici, Demosthenis & Aspasiæ latinitate donavit. Scripsit etiam II. Decades emendationum, vita defunctus A. 1567. æt. 57. *Frisius* 657. *Lexic. univ. hist.* T. III. 306. *Kœnig* 469. *Thuanus* l. 41. p. 769. Et hic eum vocat virum græce & latine doctissimum, *Colomesius* p. 640. virum rara valentem αγχινοια.

Fran. *Robortellus*, utinensis, tantos in litteris græcis & latinis progressus fecit, ut, quamvis Lucæ, ubi eas primum profitebatur, homicidii convictus esset, nihilo tamen minus a celeberrimis gymnasiis expeteretur: postea enim docuit Pisis, Venetiis, Patavii, Bononiæ, iterumque Patavii magno (uti *Thuanus* loquitur lib. 41. p. 768.) cum strepitu, & cum Car. *Sigonio*, sed impari certamine, sæpius & acerbius, quam literarum professores decet, digladiatus, variis scriptis maiorem de se opinionem excitavit, quam implevit. Inter illa scripta sunt Convenientia supputationis livianæ cum marmoribus Romæ, quæ in Capitolio sunt, & liber de Arte corrigendi veterum libros. Certe hic liber, iudice I. C. *Wolfio* in notis in Casauboniana p. 248. vix salivam lectori movebit, præcipue ubi comparatus fuerit cum Arte critica Io. *Clerici*, quæ & maiori apparatu eruditionis, & ordine meliori totam hanc rem persequitur. Neque tantum Sigonium, sed etiam *Egnatium*, *Muretum*, *Manutium*, H. *Stephanum* aliosque contemtim habuit, & ludibrio aliorum exponere laboravit, atque ita animum superbum & fastuosum prodidit. Vid. etiam *Casaubonus* ipse in Casaubonianis p. 38. Verum hæc non obstant, inquit *Morhofius* Polyh. l. 6. c. 1. n. 11. quo minus rhetor ingeniosissimus dici haberique iure possit. Vid. etiam *Kœnig* 695. Obiit Patavii A. 1567. somnum annum haud multum supergressus.

Io. *Herold*, Hoechstetta-suevus, (unde se acropolitem vocat) scripsit, sub titulo Victoriæ dolatoris, invectivam in æmulum quendam; Rerum ab urbe & regno Hierosolymarum conditis libros

libros VI. Chronologiam Ducum & Regum Pannoniæ: Strategematum chiliades VI: de Rudolpho habspurgico: Vitas episcoporum basileensium: Arminium, sive de bello contra Turcas suscipiendo: Erosophum, seu de honesto & fœdo amore: Panegyricum Ferdinando Archiduci Austriæ dictum, cum historiola belli turcici A. 1556. gesti, & Continuationem illius belli sacri: nec non Leges antiquas Germanorum. Varia quoque transtulit e latina & italica lingua in germanicam. *Frisius* 545. & *Kœnig* 398.

Mart. *Lydius*, lubecensis, claruit sub finem seculi XVIti, & scripsit Carmina, quæ exstant in Tomo III. Delic. Germ. *Kœnig* 489.

Guil. *Insulanus* (de l' Isle) iuliacensis, dicendi & medendi arte clarus, postea Aquisgrani ædis S. Adelberti præpositus, condidit Laudem febris quartanæ: Aulam: Observationes historicas &c. & supremum diem vidit Aquisgrani A. 1561. *Kœnig* 428. Valer. *Andreas* Biblioth. belg. 321. & auctor *Censura* orationis Insulani, T. X. oper. Erasmi p. 1849.

LXXIX.

Georg. CASSANDRI Opera. Parisiis 1616. Edita, ut H. *Grotius* in Ruari Epp. P. I. 202. & *Colomesius* 458. testantur, a Io. Cordesio: sic enim legendum apud Ruarum. Continentur autem in iis 1) Liturgica de ritu & ordine dominicæ cœnæ celebrandæ. De quibus vide hic *Cassandrum* p. 1094. & *Bosium* de Notitia scriptor. ecclesiast. c. 6. §. 11. Sunt autem liturgiarum antiquarum aliæ genuinæ, aliæ supposititiæ. Guil. *Forbes.* Considerat. controv. 253. 2) Ordo romanus de officio missæ, seu libelli aliquot pervetusti, continentes ordinem, quem pontifex, præsertim romanus, iam olim in celebrando missæ officio observare consueuit. De quo Ioach. *Hildebrand* Enchir. de priscæ eccles. sacris publ. B. & de Ritib. orant. 44. *Gesselius* Hist. sacræ P. II. 537. & *Cave* Hist. lit. 342. 3) Hymni ecclesiastici, præsertim qui Ambrosiani dicuntur, cum Scholiis ipsius Cassandri, (in Indicem librorum prohibitorum relatis: de quo ipsummet lege sis p. 1094.) & Appendice de Spiritu S. nominatim inuocando. I. Alb. *Fabricius* Biblioth. lat. 711. 4) Preces ecclesiasticæ, quæ *Collecta* vulgo dicuntur, ex variis libris ecclesiasticorum officiorum conquisitæ, cum aliis non nullis precationibus, Colle-

ctarum ſpeciem referentibus, & interſperſis ſcholiis Caſſandri. Preces illæ depromtæ videntur ex Miſſa Flacii. *Placc.* de anon. 166. 5) B. *Vigilii*, martyris & epiſcopi tridentini, opera, videlicet Diſputatio inter Sabellium, Photinum, Arium & Athanaſium, item libri V. (qui auctiores prodiere cura Ioſ. *Simleri*) contra Eutychen & alios hæreticos, de Chriſto male ſentientes. Verum hæc ſcripta non ſunt martyris & epiſcopi tridentini, qui vixit in fine Sec. IV. tempore Honorii Imperatoris; ſed tapſenſis vel tapſitani afri, qui eſt recentior. Videantur *Kœnig* 844. *Cocus* 401. *Cave* 262. 164. *Placc.* de pſeudon. 607. Io. *Moller.* de homon. 635. 6) Commentarius de duabus in Chriſto naturis & unica hypoſtaſi, adverſus hæreſes ſuæ ætatis. 7) *Honorii* auguſtodunenſis dialogus de prædeſtinatione & libero arbitrio: nec non 2. epiſtolæ, una *Proſperi*, altera *Hilarii* aretalenſis de reliquiis pelagianæ hæreſeos, cum præfatione Caſſandri. 8) de baptiſmo infantum Teſtimonia veterum, qui intra CCC. circiter annos a temporibus apoſtolorum floruerunt. 9) de baptiſmo infantum Doctrina catholicæ eccleſiæ, divinarum literarum teſtimoniis explicata. Confer p. 1142. 10) de Officio pii ac publicæ tranquillitatis vere amantis viri in religionis negotio. Hunc librum annotationibus illuſtrauit Io. *Latermannus*. Prodiit ille primum ſine auctoris nomine. Cum itaque Io. *Calvinus* putaret, eſſe Fran. *Balduini*, quem ob tranſitum ad eccleſiam romano-catholicam maxime oderat, virulentiſſimum contra eum ſcriptum edidit. Ei etiam Io. *Heſſelius*, theologus louanienſis, oppoſuit librum de Officio pii viri urgente hæreſi, adverſus Caſſandrum. *Placc.* de anon. 20. *Blount* 728. ſed alii graviſſimi & eruditiſſimi viri, ac catholicæ profeſſioni addictiſſimi viri, quos inter erat Iul. *Pflug*, epiſcopus naumburgenſis, eundem adprobarunt. p. 1191. 1149. 11) Præcedentis libri, ſeu Traditionum veteris eccleſiæ & SS. Patrum, defenſio aduerſus Io. Calvini criminationes. Edita fuit ſub nomine Veranii Modeſti Pacimontani. *Placc.* de pſeudon. 446. Item Reſponſio ad calumnias, quibus Caſſander in germanico quodam libello petulanter impetitur. Libellus iſte inſcribebatur Wegweiſer, ſeu Viæ commonſtrator. 12) de articulis religionis inter Catholicos & Proteſtantes controuerſis Conſultatio. Perpendit auctor articulos controverſos ad iudicii lances, & modo huic, modo illi parti ſive annuit, ſive abnuit,

pacem

pacem sic & concordiam facturus. Neque suo consilio ad hunc librum scribendum accessit, sed occasione data ab augustissimo Imp. FERDINANDO I. eiusque filio MAXIMILIANO II. cum enim ob virium imbecillitatem Cassander Viennam nequiret proficisci, iniunctum ei fuit, animi sui de dissidiis religionis componendis sententiam scripto complecti: quod ille fecit Consultatione hac, in qua articulos aug. confess. examinat, & libere ac sincere de iis iudicat. Sicut autem hic liber multis improbatur Catholicis, ita laudatur a *Thuano* l. 36. p. 672. Corn. *Gualtero* in Cassandri Epitaphio, in operum initio, & apud Magirum p. 195. denique ab illustri auctore der *Altchristlichen Gedancken* p. 80. Lege etiam, si lubet, quæ exstant hisce in operibus p. 1190. 1193. 1197. Atque hæc Consultatio fuit ultima, & quasi cygnea viri optimi vox, sicut *Thuanus* loquitur l. c. 13) de sacra communione christiani populi in utraque panis & vini specie Consultatio. Suadet in ea restitutionem calicis benedicti pro laicis, & non conficientibus. Huic consilio adversantur quidem Cardinalis *de Lugo* disp. XXI. de Virtute fid. div. sect. I. §. 2. *Ioannes* a Lovanio, & *Sanderus* de Visib. monarch. eccl. p. 733. multique alii morosi, at illud tamen optimis & religiosissimis, ac catholicæ unitatis studiosis viris placuit, sicut ipse scribit *Cassander* p. 1170. 1171. Et, *Grotii* iudicio, liber hic lectu est dignissimus. Vide etiam *Chemnit.* Exam. concil. trid. P. II. 331. & Guil. *Frobes.* 427. Dialogus autem de suspensione Concilii trid. & communione sub utraque, a G. Calixto denuo editus, hoc in volumine non reperitur. 14) de Viris illustribus liber unus. Continet vitas eorum, qui commemorantur in sacris Bibliis, usque ad Regum historiam. 15) Epistolæ. Vbi notandum, per *libellum*, cuius mentionem facit p. 1110. in ep. XIX. intelligi Liturgica: &, quæ desunt in epistola XXVI. p. 1118. suppleri & integra exhiberi a G. *Calixto* ad Cassandri Dial. de Commun. sub utraque specie p. 43. Ducemque brunsvic. cuius meminit in ep. LIII. p. 1148. esse *Henricum* iuniorem. 16) Acta colloquii *Cassandrum* inter & Io. *Kremer* a Castorp, anabaptismi caussa carceri mancipatum, A. 1558. 17) Acta colloquii inter *Cassandrum* & *Matthiam* anabaptistam, A. 1565. habiti. 18) Descriptio virorum illustrium, qui in Latio fuerunt, ut *Euandri*, *Latini*, *Ascanii*, M. *Licinii* Crassi, *Catonis* uticensis, C. *Iulii* Cæ-

 saris,

saris, M. *Bruti*, C. *Cassii*, M. *Tullii* Ciceronis, Q. *Sertorii*, M. *Antonii*, & M. *Lepidi*. 19) Oratio panegyrica in laudem urbis Brugarum, & studiorum humanitatis. 20) Tabulæ breues & expeditæ in præceptiones Rhetoricæ. 21) Tabulæ præceptionum dialecticarum. 22) Tabulæ locorum dialecticorum. In præfat. ad Ordinem romanum de officio ostendit auctor, opusculum illud, quod prodiit sub nomine CAROLI M., non esse illius, aliaque in eo esse mutila, alia confusa. H iiij.

Ep. XX. p. 1112. Crucis figura hæc erat, ut in medio fere stantis & erecti stipitis *tabella* immitteretur, cui plantæ hominis eo supplicio affecti insistebant, & clavis affigebantur, ita ut non tam pendentis, quam stantis hominis speciem repræsentaret.

Suppedaneum optimus & eruditissimus vir, G. Cassander, *in subsidium advocat frustra*, quia ex obviis & rudibus lignis cruces structæ: & impacto in stipitem sustentaculo, quo vectari corporis moles posset, de pegmate operose addendo, cui cruciarius commode pedes imponeret, haut vero simile est sollicitos fuisse. G. *Calixtus* in Append. ad Lipsii libros III. de Cruce, Q.

Vigilius, afer, primum diaconus, deinde episcopus tapsensis in byzancena provincia, Arianorum sollers oppugnator, floruit A. 484. & sævientibus Vandalis arianis patriam suam deseruisse, Græciamque & CPlin petiisse videtur. Scripsit præter illos supra dictos libros XII. de Trinitate, librum de Vnitate Trinitatis, de Trinitate adversus Varimadum, seu, per litterarum transpositionem, Marivadum, sectæ arianæ diaconum, & regi HVNNERICO carum, librum contra Palladium, arianum episcopum, & Solutiones obiectionum Arianorum: quæ omnia Pet. Fran. *Chifletius* in unum collecta edidit Divione A. 1664. 4. Videatur *Cave* p. 262. qui ei etiam tribuit Symbolum fidei, sub Athanasii nomine circumlatum, & *Olearius* P. II. Biblioth. scriptor. ecclef. 227. Patres Benedictini parisienses novissimæ S. Augustini editioni, eiusdem Altercationem, siue dialogum Augustini cum Pascentio ariano inseruerunt, & Epistolarum eius appendici subnexuerunt.

Hono-

Honorius, augustodunensis siue eduensis in Burgundia presbyter & scholasticus, cognominatus *Solitarius*, floruit ab A. 1130. usque ad 1153. & scripsit Commentarios in libros III. Salomonis, librum de Luminaribus seu scriptoribus ecclesiæ, libellum de Hæresibus, & alia, quæ Andr. *Schottus* Bibliothecæ Patrum inseruit, omittens tamen Speculum ecclesiæ, sermones tam de tempore, quam de sanctis continens. *Cave* 459. & *Olearius* P. I. 345.

Hilarius, gallus, monachus lirinensis, deinde *Honorati*, in sede arelatensi, ad quam eum comitatus fuerat, sed & inde in monasterium suum redierat, successor, iuriumque suorum contra provincias viennensem & narbonensem strenuus assertor, sed & propterea odium & persecutionem LEONIS I. papæ expertus, ac inde vel apud gallicanos scriptores, quasi papatus affectator, male audiens, donec Paschas. *Quesnelus* libere docteque prolixissima dissertatione eius caussam egit, obiit A. 449. æt. 48. Reliquit Vitam S. Honorati, Carmen heroicum de Geneseos historia, & alia, quæ extant in Biblioth. Pattrum. *Caue* 231. *Olear.* P. I. 337.

G. *Cassander*, natus in insula Cassanda Flandriæ, haud procul Brugis, unde & *Cassandri* nomen sibi finxerit, vir græce latineque doctus, & vario doctrinæ genere excellens, Gandavi, Brugis, & alibi literas humaniores docuit, postea vero divinarum rerum studiis unice deditus fuit, & post varia itinera Coloniæ Agrippinæ sedem fixit suam, ubi etiam, arthritidis seu podagræ diuturnis vehementissimisque doloribus confectus pie obdormivit A. 1566. æt. 52. in æde B. Francisci ante summum altare sepultus, eo usque funus prosecutis Magistratus urbis & academiæ proceribus. Fuit theologus doctus, moderatus, p. 1169. candidus, cordatus, catholicæ tamen doctrinæ usque ad finem vitæ serio addictus, p. 786. 787. 1095. 1103. 1174. 1175. reique familiaris angustia pressus, p. 1094. maximam tamen nominis famam consecutus, ita ut FERDINANDVS I. & MAXIMILIANVS II. prudentissimi Impp. eum solum inter omnes doctores dignum & aptum iudicarent, qui de controversis tunc temporis articulis, deque modo concordiam inter partes dissidentes faciendi iudicium & consilium ferre sustineret. Laudatur ac celebratur non tantum inter nostrates a G. *Calixto* de Coniug. clericor. p. 440. ad Colloqu. thorun. §. 65. ad Dial. Cassandri 41. Resp. I. ad Mogunt. §. 134. & Respons.

ad Hülsemanni Meist. Must. §. III. F. V. *Calixto* præfat. ad Demonstrat. liquidiss. p. 5. *Menzero* Exeg. aug. conf. art. II. *Glassio* in Iudicio de controv. Protest. 164. Tim. *Friedliebio* (seu Iusto Gesenio) in Erört. der Frage P. II. 85. ac P. III. 30. 335. Io. *Gerhardo* L. de Bon. operib. n. 124. p. 89. Io. *Fabricio* System. theol. 572. Mart. *Beerio* von Anruff. der Heiligen 152. *Brelero* epist. dedicat. Vindic. Arndii (c) *Spenero* de Vera salvif. fide 51. 7. G. *Richtero* Orat. VII. p. 201. & XXI. p. 14. *Seckendorfio* Hist. lutheran. l. 1. §. 136. I. Fr. *Weissenbornio* disp. de Eccles. luther. non babel. 13. *Crenio* de Singularib. scriptor. 76. *Arnoldo* K. u. K. H. part. II. lib. 16. c. 34. & *Buddeo* in Lex. univ. hist. T. I. 584. sed etiam inter Catholicos ab illis, qui veritatis, candoris ac moderationis sunt amantes studiosique: gravissimus enim scriptor *Thuanus* eum vocat virum doctum & moderatum, in epist. nuncupator. ad HENRICVM IV. Regem christianissimum)(3. optimum virum, & doctissimum ac purissimum theologum, lib. XXVIII. p. 541. & rursus virum optimum ac doctissimum, qui ad exactissimam rerum sacrarum scientiam summum animi candorem ac moderationem addiderit, & in cognoscendis illius ævi controversiis, rationibusque, quibus hæc tempestas utcunque sedari, & ne maior distractio & dilaceratio in ecclesia fiat, occurri possit, conquirendis omne vitæ spatium contriverit, lib. XXXVI. p. 672. virum utriusque linguæ peritia, & antiquitatis cognitione, ac rerum postremo sacrarum diligentissima scrutatione præcellentem, in quo rara hoc ævo modestia commendanda, & iis, qui ingenium in contentionibus hodie exercent, ad vitandam acerbitatem in exemplum proponenda sit. lib. XXXIIX. pius P. *Dionysius* werlensis Mesßberichters P. I. 41. 46. quamvis aliorum verba duntaxat referre videri velit, tam candidum quam iudiciosum; cordatus Lud. El. *du Pin* in Tomo XVI. Biblioth. script. eccles. virum summæ eruditionis & morum christianissimorum; & illustris integerrimusque auctor des *Abrisses* der Cathol. Kirchen p. 282. 290. 305. 638. 656. & 663. beatum, candidum, nunquam satis laudatum, doctissimum & omni encomio dignissimum, paucosque sibi pares suo ævo habentem. Atque hæ offulæ obiiciendæ sunt latratibus eorum, qui ab utraque parte viri optimi famam atque existimationem imminutum eunt, eumque simulationis, inconstantiæ, fraudum, adulationis, [illegible] studii

ſtudii partium, & falſorum accuſare, atque inteſtabilem reddere neutiquam verentur. Denique ſciendum, dici quidem a non nullis Pontificiis, Caſſandrum ſententias ſuas, atque in primis Conſultationem de componendis utriusque ſectæ controverſiis ante obitum retractaſſe, ſed non æque probari, aut probari unquam poſſe. Vide *Conringii* epiſtolam Caſtigationi Erbermanni Titianæ ſubiunctam, p. 5. & *Boineburg.* Epp. p. 229.

LXXX.

Sim. DE MVIS opera omnia, collecta & edita a Claudio *d'Auvergne.* Pariſiis 1650. Tomi II. E bibliotheca I. Fr. *Mayeri.* Quorum primus continet Commentarium literalem & hiſtoricum 1) in omnes pſalmos Davidis. 2) in ſelecta V.T. Cantica, ut Canticum Moſis duplex, *Ex.* 15. & *Deut.* 32. Canticum Deboræ, *Iud.* 5. Canticum Annæ, matris Samuelis, 1. *Sam.* 2. Canticum Ieſaiæ, c. 26. Canticum Ezechiæ regis, *Ief.* 38. & Canticum Habacuci prophetæ, c. 3. In illo in pſalmos Commentario auctor literalem quidem ſemſum præcipue indagat, laudatus propterea ab *Hottingero* Bibliothecar. p. 190. eumque in finem Rabbinorum explicationes adferre laborat; nihilo tamen minus complures pſalmos ad Servatorem noſtrum cum Eccleſia adplicat, deque diverſis Rabbinorum ſententiis iudicium fert ſuum. Multa tamen demi poſſent huic Commentario, quæ eum reddunt languidum. Vno verbo, ille non eſt ſatis caſtigatus, iudice R. *Simonio* Hiſt. crit. V. T. l. 3. c. 12. p. 425. Secundus 1) Varia ſacra, variis e Rabbinis contexta. Quæ etiam extant in Tomo VII. Criticorum ſacrorum. 2) Triplicem aſſertionem veritatis hebraicæ, adverſus Exercitationes Io. *Morini* in utrumque Samaritanorum pentateuchum. De qua quid iudicet *Simonius*, apud ipſummet legi poteſt in Crit. S. V. T. l. 3. c. 18. p. 470.

LXXXI.

Mart. LVTHERI Operum latinorum Wittebergæ excuſorum T. VII. A. 1545. 1557. Duo tomi operum Lutheri editi ſunt Baſileæ A. 1520. & 1521. in fol. Primus noſtrorum continet controverſiam de Indulgentiis motam, ſeu ſcripta ab A. C. 1517. uſque ad annum 20. cum præfatione duplici, nimirum *Lutheri*, & Philippi *Melanchthonis*, [illegible] quorum

quorum ille maciem ſuorum, in primis priorum, ſcriptorum fatetur, ac Locos Philippi Communes laudibus extollit; hic vero oſtendit, Deum inde usque ab initio ſubinde miſiſſe teſtes veræ ſententiæ, qui eccleſiam repurgarent, qualis etiam ſit Lutherus, quippe qui irritatus impudentia *Tezelii*, qui indulgentias venales circumtulerat, veram, puram & ſalutarem doctrinam de pœnitentia, de iuſtitia fidei, de diſcrimine Legis & Euangelii, de diſcrimine verorum cultuum & humanarum traditionum, de vero uſu ſacramentorum, initio monſtraverit; poſtea etiam doctrinam de peccato originis & malo reliquo in renatis in hac vita, nec non de eccleſia & poteſtate clavium, illuſtraverit: ac pro tot tantisque beneficiis Deo ingentes gratias eſſe agendas. In ſpecie autem continentur in Tomo I. 1) X. Præcepta wittebergenſi populo prædicata. De quo ſcripto Admonitio typographi ad lectorem non prætereunda eſt, in qua dicitur, fuiſſe illud extemporaneum & tumultuarium. 2) Propoſitiones de pœnitentia & indulgentiis, & quædam aliæ diſpp. initio cauſſæ ab ipſo propoſitæ. 3) XII. Conciones, videl. de indulgentiis, pœnitentia, virtute excommunicationis, digna præparatione cordis pro ſuſcipiendo ſacramento euchariſtiæ, a) triplici iuſtitia, b) duplici iuſtitia, quomodo ſit orandum, ſacramento baptiſmi, confeſſione & ſacramento euchariſtiæ, meditatione paſſionis Chriſti, præparatione animi ad mortem, & coniugio. 4) Epiſtola ad Albertum, cardinalem & archiepiſcopum moguntinum. 5) Poſitiones Io. *Tezelii*, quibus defendit indulgentias contra Lutherum. Cuius ſcripti errata typographica ſtatim poſt Indicem ſcriptorum huius tomi indicantur. 6) Epiſtola, cum propoſitionibus de Indulgentiis, ad Hieronymum, epiſcopum brandenburgenſem. 7) Alia ad D. Io. Staupitium, Auguſtinianæ familiæ vicarium: aliaque ad LEONEM X. P. R. præmiſſa Reſolutionibus. 8) Reſolutiones Diſputationum de virtute indulgentiarum. 9) Probationes concluſionum, quas diſputavit Lutherus in Capitulo heidelbergenſi. 10) Aſteriſci Lutheri adverſus obeliſcos Eckii. 11) Dialogus Sylveſtri *Prieriatis*, Palatii apoſtolici magiſtri, contra Lutheri concluſiones. 12) Reſponſio *Lutheri* ad Dialogum Sylveſtri. 13) Replica Sylveſtri *Prieriatis*. 14) Epitome Reſponſionis *Sylveſtri*. 15) Proteſtatio Lutheri brevis.

[illegible] a) legali, originali, actuali. b) aliena & propria.

vis. 16) Epistola ad lectorem contra Iac. Hochstraten. 17) Quod iustus etiam inter bene operandum peccet, contra Scholasticos. 18) Instructio pro confessione peccatorum abbrevianda. 19) Synodi *Augustinianorum* de libertate monachorum Sententia. 20) Epistola Imp. MAXIMILIANI, missa ex conventu augustano, ad Leonem X. P. R. 21) Breve LEONIS X. ad Fridericum, Saxoniæ Ducem, & Electorem. 22) Aliud ad Thomam *Caietanum*, Cardinalem. 23) Epistola *Academiæ vvitteberg.* ad Carolum Miltizium, rom. Pontificis cubicularium secretum. 24) Alia eiusd. ad Leonem X. 25) Acta Lutheri apud Legatum apostolicum, Thomam *Caietanum*, Augustæ. 26) Epistola *Lutheri* ad Phil. Mel. & brevis commemoratio eorum, quæ Augustæ gesta sunt. 27) Epistolæ II. ad Cardinal. Caietanum. 28) Appellatio prima a Caietano ad Papam. 29) Epistola CAIETANI ad *Fridericum*, Saxoniæ Ducem, & Electorem. 30) Responsio FRIDERICI, Sax. Elect. ad Caietanum. 31) *Lutheri* epistola ad Electorem Fridericum. 32) Epist. *Academiæ vvitteberg.* ad Fridericum. 33) Responsio FRIDERICI ad epistolam Cardinalis Raphäelis. 34) Nova Decretalis & ultima LEONIS X. de Indulgentiis. 35) Appellatio secunda *Lutheri* a Papa ad Concilium. Anno 1519. 1) Breve LEONIS X. ad Degenhardum Pfeffinger, Friderici Electoris consiliarium. 2) Aliud eiusdem ad D. Georg. Spalatinum, eiusd. Electoris secretarium. 3) Acta Lutheri cum Carolo *Miltizio* Altenburgi in ædibus D. Georg. Spalatini. 4) Epistola *Lutheri* ad Leonem X. missa per Miltizium. 5) Epistola *Erasmi* Roterod. ad Fridericum, Elect. Saxon. 6) Responsio FRIDERICI ad Erasmum. 7) Epistola *Lutheri* ad Fratres ordinis Minorum conventus iutterboccensis. 8) Disputatio & excusatio adversus criminationes Eckii. 9) *Eckii* Positiones contra Mart. Lutherum. 10) Disputatio lipsica. 11) Sermo *Lutheri* Lipsiæ in arce prædicatus. 12) Resolutiones super Propositionibus Lipsiæ disputatis. 13) Epistola præmissa Resolutioni super propositione XIII. 14) Epistola Io. *Eckii* ad Iac. Hochstratum. 15) Philippi *Melanchthonis* epistola de Disp. lipsica. 16) Excusatio Io. *Eckii*. 17) Defensio Philippi *Melanchthonis* contra Io. Eckium. 18) *Emseri* epistola ad Io. Zack de disp. lipsica. 19) Ad Ægocerotem emseranum *Lutheri* additio. 20) Epistola ad Io. Eckium

ſuper expurgatione ecciana. 21) Contra malignum Eckii iudicium Defenſio. 22) Articuli hæretici Io. *Eckii*. 23) *Canonicorum* indoctorum lutheranorum Reſponſio ad Io. Eckium. 24) *Lutheri* Diſpp. ab A. 1519. uſque ad 1545. cum epiſtola Philippi *Melanchthonis*, in qua ait, diſpp. haſce graves quosd. locos doctrinæ chriſtianæ continere, qui ex his brevibus ſententiis melius cognoſci poſſint, quam ex magnis aliorum voluminibus. 25) Phil. *Melanchthonis* Diſpp. theologicæ ab A. 1523. uſque ad annum 45. cum epiſtola ſive præfatione *Lutheri*, in qua eas commendat eccleſiæ, tanquam breviarium & faſciculum eorum, quæ hactenus ab ipſis docta, tractata & diſputata fuerunt. 26) Loci doctrinæ chriſtianæ præcipui. Sunt autem nihil aliud, quam Index illorum.

Tomo II. continentur monumenta, quæ de multis graviſſimis controverſiis ab A. 1520. uſque ad 27um edita ſunt, nimirum 1) Epiſtola ad Leonem X. 2) De Libertate chriſtiana. Hoc ſcriptum improbatur a C. *Helvvich* in Rat. ſelect. 76. 3) Teſſeradecas conſolatoria. 4) Epiſtola ad Fridericum, Elect. Saxon. 5) Confitendi ratio. 6) Reſponſio ad Schedulam inhibitionis, ſub epiſcopi miſn. nomine editam, ſuper Sermone de ſacramento euchariſtiæ. 7) Acta *academiæ lovanienſis* contra Lutherum. 8) Condemnatio doctrinalis librorum Lutheri per quosdam *Magiſtros* noſtros *lovanienſes* & *colonienſes* facta. 9) Reſponſio *Lutheri* ad articulos ab illis condemnatos. 10) Ad Carolum V. Imp. epiſtola. 11) Oblatio ſive Proteſtatio, non niſi euangelicam doctrinam hactenus a ſe propoſitam eſſe ac proponi. 12) Epiſtola ad Cardinal. & archiepiſcopum moguntinum, *Albertum*. 13) *Cardinalis* huius Reſponſio. 14) Lutheri epiſtola ad epiſcopum mersburgenſem *Adolphum*. 15) *Epiſcopi* reſponſio. 16) Epiſtola Io. *Eccii*, Sedis papiſticæ nuncii. 17) Epiſtola Vlrici *de Hutten* ad Lutherum. 18) Reſponſio FRIDERICI, Elect. Saxon. ad Valentinum a Deitleben. 19) Breve LEONIS X. ad Fridericum. 20) Appellatio Lutheri a Papa ad Concilium. 21) Pictura ſive Deſcriptio rom. Curiæ ex epiſtola quadam Vlrici *de Hutten* ad Fridericum, Elect. Saxon. 22) Bulla LEONIS X. contra errores M. Lutheri & ſequacium. 23) *Lutheri* præludium de Captivitate babylonica. Et hoc culpatur a C. *Helvvich* in Rat. ſelect. 76. 24) Adverſus execrabilem antichriſti Bullam. 25) Aſſertio omnium arti-

articulorum per Bullam Leonis X. noviſſimam damnatorum. 26) Axiomata *Eraſmi*, pro cauſa Lutheri. 27) Brevis commemoratio rerum Coloniæ geſtarum in cauſa Lutheri. 28) Reſponſum Electoris Saxon. FRIDERICI, datum Legatis pontificiis. 29) Conſilium cuiusdam ex animo cupientis conſultum & rom. Pontificis dignitati, & chriſtianæ religionis tranquillitati. 30) Quare Pontificis romani & diſcipulorum eius libri a Luthero combuſti ſint. 31) Exuſtionis antichriſtianarum Decretalium Acta. 32) Sim. *Heßi* epiſtola ad Lutherum, quare ipſius articuli damnati ſint. 33) Reſponſio *Lutheri* ad librum Ambroſii *Catharini*, defenſoris Prieriatis, cum expoſita viſione *Dan.* 8. de antichriſto. 34) Epiſtola ad Fridericum, Elect. Saxon. de Conventu wormatienſi. 35) CAROLI V. Cæſ. epiſtola ad Lutherum, qua vocatur ad Comitia wormatienſia. 36) Acta *Lutheri* coram Cæſarea Maieſtate in comitiis Wormatiæ. 37) Epiſtola ad Imperatorem poſt abitionem ex conventu Wormatiæ. 38) Alia eiusdem fere argumenti, ad Electores & omnes Imperii Ordines. 39) Reſponſio extemporaria ad articulos, quos quaſi hæreticos ex ipſius Captivitate babylonica & Aſſertionibus excerpſerant Magiſtri pontificii, & Wormatiæ obiiciebant. 40) Epiſtolæ II. Vlrici *de Hutten* ad Lutherum. 41) *Eiusdem* epiſtola ad Bilib. Pirckheimerum, in qua commemorat, quid actum ſit cum Luthero in Conventu wormatienſi. 42) Fragmentum ex invectiva *eiusdem* in Hieron. *Aleandrum*. 43) Eiusdem Invectiva in Marinum *Caracciolum*, oratorem romanum. 44) Alia in Cardinales, Abbates, Epiſcopos &c. impugnantes Lutherum. 45) *Eiusdem* ad Carolum V. Imp. epiſtola. 46) *Eiusdem* in incendium lutheranum exclamatio. 47) Determinatio *theol. Facultatis pariſ.* ſuper doctrina lutherana. 48) Phil. *Melanchthonis* pro Luthero Apologia. 49) Ludus Lutheri, a ſtolida & ſacrilega Sorbona damnati, ſive *Facultatis theol. pariſ.* Determinatio ſecunda contra Apologiam illam Philippi. 50) Confutatio inepti & impii libelli Auguſtini *Alveld* de pontificia poteſtate. 51) Barthol. *Bernardi*, paſtoris kembergenſis, Reſponſio de re uxoria. 52) Defenſio *eiusdem* ad Fridericum, Elect. Sax. 53) Rationis latomianæ pro incendiariis lovanienſis ſcholæ ſophiſtis redditæ, *Lutheri* Confutatio. 54) De abroganda miſſa privata. (A. 1522.) 55) De votis monaſticis. 56) Epiſtola ad Io. Briſmannum de libello de Votis.

57) Alia ad Wolfg. Fabricium Capitonem. 58) Ad Senatum pragensem. 59) Adversus falso nominatum Ordinem episcoporum. 60) Epistola ad Fridericum El. Sax. de reditu ex pathmo ad Wittebergenses suos. 61) Contra Henricum, Regem Angliæ. Confer num. 92. huius Tomi, & quod *Blount* ex *Burnett* Historia reform. adducit p. 543. Duriorem scribendi modum, quo Lutherus interdum, ac præcipue hoc in scripto usus est, minime probat *Seckendorf.* in Lutheran. p. 187. neque etiam *Elector Saxon.* qui tunc viuebat. p. 263. 62) Sententia quorundam delectorum ab Academia wittebergensi de missa privata. 63) Instructio Christiani Beyeri, quid ad auctores prioris scripti deferre debeat. 64) Informatio & Deliberatio delectorum ab Vniversitate witteb. ad præcedentem Instructionem. 65) Breve ADRIANI VI. P. R. ad Fridericum El. Sax. 66) Aliud eiusdem ad Electores, Principes, & omnes Ordines Imperii. 67) Aliud ad Consules & Senatum babenbergensem, sive bambergensem. A. 1523. 68) Appendix *Lutheri* ad proxime præcedens Breve, in qua Pontificem perstringit, quod ipse, utpote infallibilis, iudicium velit permittere Bambergensibus. 69) Edictum CAROLI V. de causa lutherana. 70) *Lutheri* epistola ad Status Imperii Noribergæ congregatos, contra calumniatores & falsarios Edicti cæsarei. 71) De instituendis ministris ecclesiæ, ad Senatum pragensem. 72) Quod Ecclesia potestatem habeat iudicandi de quavis doctrina. 73) De doctrinis hominum vitandis. 74) Refutatio quarundam sententiarum, quæ pro doctrinis humanis allegantur. 75) Formula missæ & communionis pro ecclesia wittenbergensi. 76) De piis cærimoniis in cœtu ecclesiæ servandis. 77) De abominatione missæ privatæ, quam Canonem vocant. 78) Interpretatio Papaselli, seu monstri Romæ in Tiberi A. 1496. inventi, per Phil. *Melanchthonem.* 79) *Lutheri* Amen, sive Clausula præcedentis libri. 80) Interpretatio monachovituli, h. e. monstri, Fribergæ A. 1523. editi, per Mart. *Lutherum.* 81) Exemplum theologiæ & doctrinæ papisticæ, sive Refutatio Sermonis in consecratione monialis cuiusdam habiti a Provinciali, ordinis Prædicatorum. 82) Adversus virum armatum *Cochlaeum*, in quo eius errores circa doctrinam de Iustificat. refutantur. 83) Duo Brevia CLEMENTIS VII. P. R. ad Fridericum, in quibus ei commendat Cardinalem *Campegium*, & pacem eccles. ger-

germanicæ. 84) Laur. *Campegii*, legati Pont. epiſtola ad eundem, e conventu noribergenſi iam profectum. 85) Duo contraria & inter ſe pugnantia cæſarea Edicta, cum præfatione *Lutheri*: alterum enim Edictum agere de exequenda proſcriptione Lutheri, alterum de examinandis eius ſcriptis in proximo Conventu ſpirenſi. 86) Duæ epiſcopales Bullæ, prior pii, poſterior papiſtici Pontificis, cum præfatione & annotationibus *Lutheri*. 87) Breve CLEMENTIS VII. ad Regem Poloniæ, de propoſito indicendi Concilii ob cauſam lutheranam. 88) Iudicium *Lutheri* de Eraſmo Roterod. 89) De Servo arbitrio. Summa huius ſcripti eſt, hominem ſine Dei gratia nihil poſſe efficere in ſpiritualibus, ut ait Philip. *Melanchthon* in epiſtolis ad Ioach. Camerarium p. 50. In hoc quoque ſcripto Lutherus aſſerit, quod Deus efficiat durationem. Sed in Comment. in Geneſ. ſeſe explicat, quomodo velit intelligi. Et hic Commentarius, utpote poſterior, illi ſcripto eſt præferendus. Liber de Servo arbitrio recuſus eſt Argentinæ in 8. cum annotationibus Seb. *Schmidii*. 90) Epiſtolæ Nic. *Amsdorfii* & *Lutheri* de Eraſmo. 91) Epiſtola ad *Georgium* Ducem Saxoniæ, in qua mitigare ſtudet iratum eius animum, & ſuam cauſam defendit. 92) Alia ad Regem Anglorum, in qua dolet, librum a ſe contra illum (vide num. 61.) ſcriptum eſſe, & quum interim Rex dicatur favere euangelio, veniam culpæ petit, ſeque ad palinodiam, ſi velit, offert. 93) Reſponſio ad titulum maledici ſcripti Regis Angliæ. Equidem fatetur Lutherus, libellum illum a Rege nequaquam eſſe conſcriptum; quia tamen auctor, ſub nomine Regis, ita interpretatur priorem epiſtolam, quaſi palinodiam cecinerit Lutherus, h. e. ſuam doctrinam retractarit, hinc ei reſpondendum hoc ſcripto eſſe iudicavit. 94) Diſpp. aliquot *Lutheri* & Philippi *Melanchthonis*: & Lutheri quidem diſp. 1. de unitate eſſentiæ, & diſtinctione perſonarum in divinitate, A. 1545. 2. contra XXX. articulos (qui & heic exſtant) *lovanienſium* theologiſtarum A. 1544. *Melanchthonis* 1. de tota euangelii doctrina, A. 1546. 2. Contrariæ & veræ propoſitiones, contra propoſitiones Petri *de Malvenda* de Iuſtificatione & merito B. O. in Colloquio ratisbonenſi A. 1546. propoſitas. 3. Diſputatio de matrimonio, autore M. Caſp. *Cantagiſer*.

Tomo III. (cui præmittitur *Melanchthonis* Præfatio de utilitate commentariorum & interpretationum, de nonnullorum interpretum erroribus, de interpretis requisitis, ac utilitate commentariorum Lutheri) continentur Enarrationes Deuteronomii, ultimorum verborum Davidis & multorum psalmorum, speciatim 1) Præfatio in V. T. 2) Quomodo & quo fructu libri Mosis a christianis legendi sint. 3) Enarratio precationis, qua benedicitur populo ex *Num.* 6, 24. 25. 26. 4) Deuteronomium Mosis ex ebræo castigatum, cum annotationibus Lutheri. 5) Enarratio ultimorum verborum Davidis 2. *Sam.* 23, 1-7. interprete Casp. *Crucigero*. Scriptum hoc ultimum fuit inter Lutheri didactica, quippe triennio ante ipsius mortem compositum: eiusque interpretatio fuit ultimus Crucigeri labor, indicante *Rorario*, p. 130. 6) Epistola nuncupatoria, Operationibus in psalmos aliquot præfixa. 7) Operationes in Psalmos priores XXII. prælectæ A. 1519. 20. 21. cum epistola Phil. *Melanchthonis* ad studiosos theol. in qua illis auctas, si non renatas bonas litteras gratulatur, ac laudatis ex merito *Erasmo*, *Capnione*, Wolfg. *Fabricio*, & Io. *Oecolampadio*, Lutheri Commentarium in Psalmos aliquot commendat. 8) Epistola ad amicum quendam, in qua scriptum præcedens agnoscit pro tumultuario, & quasi furto temporis. 9) Argumenta Psalmorum omnium, versa in latinam linguam a D. Iusto *Iona*, cum præfatione *Lutheri* de encomio & utilitate psalmorum. 10) Enarrationes seu commentarius in Ps. 2.45.51.82. & 90. a Vito Theodoro seu Theodorico editæ, ab autore vero recognitæ, cum *Theodori* epistola dedicatoria. 11) Commentarius seu Enarrationes in Psalmos graduum, ex prælectionibus Lutheri collectæ & editæ a Vito *Theodoro*, in psalmum 120. usque ad 134tum inclusive, cum præfatione & *Theodori* & Lutheri.

Tomo IV. (cui præfigitur Præfatio sive epistola dedicat. *Melanchthonis*, in qua agitur de 7. gradibus testimoniorum pro veritate doctrinæ a Deo patefactæ, & in scriptis propheticis ac apostolicis comprehensæ) Annotationes 1) in Ecclesiasten. 2) in Canticum Salomonis. 3) Scholia in Esaiam. 4) Argumentum in Ezechielem 5) aliud copiosius. 6) Comment. in Danielem. 7) in prophetas minores, exceptis Haggæo & Zacharia. Et quidem in illum hic argumentum tantum reperitur, in hunc nihil. 8) Phil. *Melanchthonis* Explicatio Proverbiorum, Ecclesiastæ, Cantici canticorum,

rum, Argumentum in Esaiam, inque 4. priora Esaiæ capita, in Ieremiam, in Threnos, & Commentarius in Danielem.

Tomo V. (cui præmissa est Præfatio sive epistola dedicatoria Phil. *Melanchthonis*, in qua de antiquitate & celebritate familiæ Anhaltinæ, atque inprimis de *Georgio* duce, Lutheri eiusque doctrinæ magno fautore, agit, & quasi in transitu ait, sese ideo præfationes (operum Lutheri) ad Principes & ad viros præstantes scribere, ut sciat posteritas, doctrinam saxonicarum ecclesiarum non tantum populi studiis, sed gravissimis iudiciis sapientum & bonorum Principum & eruditorum virorum receptam esse) Annotationes in aliquot capita Matthæi, Iohannis euangelistæ, & Epistolæ prioris ad Corinthios, Commentarius in ep. ad Galat. in duas petri, in Iudæ unam, in prophetam Zachariam, nempe 1) in XVII. priora Matthæi. 2) Comment. super Magnificat, e vernacula in latinum versus a Ioh. *Lonicero.* 3) Præfatio methodica totius Scripturæ in epistolam ad Romanos, in latinum versa per Iustum *Ionam.* 4) Exegesis in VIImum caput 1. epistolæ ad Corinthios: Sermo de matrimonio, & duorum thematum de matrimonio Analytica, (quorum primum est, parentes non habere ius cogendi liberos ad matrimonium; alterum, non licere liberis sine parentum consensu contrahere matrimonium) latine versa a Io. *Lonicero.* 5) Homiliæ sive Enarratio in 15tum caput 1. ad Corinth. de Resurrectione mortuorum, & in 17. caput Iohannis, a Vincentio *Obsopoeo* (cuius studium Lutherus probat & laudat in præfatione) latine reddita. Præmissa iis est epistola *Obsopoei* nuncupatoria ad Consules & Senatum hallensem in Sueuis, in qua ostendit, veram civitatis alicuius felicitatem consistere in doctrinæ salutaris notitia, & primum eorum doctorem evangelicum, Io. *Brentium* laudat. 6) Commentarius primus in epist. ad Galatas, ab ipso Luthero recognitus, cum præfat. Phil. *Melanchthonis*, in qua eum, cum & pietatem recte doceat, & Pauli sententiam simplicissime explicet, dignum esse pronunciat, qui manibus piorum teratur. 7) Commentarius II. (*) in epistolam ad Gal. ex prælectionibus Lutheri collectus a Georg. *Rorario* A. 1536. cum præfatione *Lutheri*, in qua miratur verbositatem istius Commentarii, eumque propterea tamen patitur edi, ut excitentur fratres ad defendendam

(*) Vide Cat. *Arnd* Contin. Biblioth. Mayer. 134.

dam doctrinam de iustitia fidei. 8) Enarrationes in II. epistolas Petri, & unam Iudæ, A. 1525. 9) Comment. in prophetam Zachariam, e germanico in latinum versus a M. Laurentio *Span*, & Phil. *Melanchthonis* Comment. in eundem, A. 1553. in schola wittenbergensi dictatus. 10) Libellus de bonis operibus, A. 1520. latine redditus. In quo iuxta decalogi præcepta docet, quænam sint, vel non sint bona opera. 11) *Lutheri* (a quo denominatio sumitur respectu ministerialis restaurationis) Catechismus maior, cum Præfatione, quæ huic Maiori catechismo præponenda erat, atque in Formula Concordiæ etiam præposita est. 12) Eiusd. Catechismus minor, sic dictus non tantum in sese, quia perbreve est scriptum, sed etiam respectu Maioris, utpote prolixioris. Minor scriptus est A. 1529. m. Ian. Maior mense octobri eiusd. anni.

Tomo VI. (cui *Lutheri* Præfatio est adiecta, in qua ait, lectiones suas in hunc Mosis librum se non in hoc instituisse, ut cogitaret aliquando edendas esse; quoniam tamen Casp. *Cruciger*, G. *Rorarius* & Vitus *Theodorus* eas edendas esse iudicarint, sinere se eos abundare sensu suo, & vulgari hos pilos exiguos caprarum suarum) Enarrationes in Genesin. Wittebergæ 1556. Quæ prodierunt etiam Noribergæ 1550. & cum annotat. ac triplici Indice M. G. C. *Burcklini* 1712. 4. Exorsus est eas Lutherus A. 1535. & absolvit A. 1545. die Novembris 17mo tribus ante obitum suum mensibus. Ita factum, uti prædixerat in præfatione: *Huius libri enarrationi immorabor & immoriar.* Richardus *Simon* Hist. crit. V. T. l. 3. c. 14. durum & acerbum fert iudicium de Lutheri Commentariis, scribens, eum Commentaria sua quæstionibus theologicis, innumerisque aliis a scopo alienis perspergere, ita ut illa sint potius lectiones theologicæ vel dispp. quam genuina commentaria: id in Geneseos expositione cernere esse, in qua digressionum ingens numerus deprehendatur, quæ iudicium solidum parum redoleant. Sed benignius iudicant alii, & inter eos *Chytraeus* in epist. nuncupatoria Enarrationis in Genesin, p. 205. *Mörlinus* de lect. scriptor. Luth. 38. Theologi *Lipsienses* & *wittenb.* im Endl. Bericht D iiij. *Kirchner* ap. Io. Olear. in Gymnasio pat. 269. *Grenius* de libris scriptor. opt. 20. *Carpzovius* in Theol. exeg. 45. H. *Weller* in Olearii Scrin. antiq. 101. Non tamen in hoc Commentario correxit Lutherus duriores locutiones, in libro de Servo

arbitr.

arbitr. usurpatas, ceu observant *Rintelenses* in Epist. apol. p. 30. Dimidiam huius commentarii partem, notante *Dionysio* werlensi in Cathol. Ehrenrett. p. 671. vertit in german. linguam Basil. *Faber*, & alteram partem Io. *Gudenius* senior. Liceat & hoc addere, Philippum Melanchthonem Commentarium hunc in Genesin abavo meo, Ioanni *Fabricio*, pastori laurentiano in urbe Noriberg. cum effigie & sua & Lutheri, Lucæ *Kranachii* manu artificiosissime picta dono misisse, atque hæc sequentia inscripsisse:

De dicto: *Non potest sibi homo sumere quidquam, nisi datum sit ei a Deo.*

Nullius est fælix conatus & utilis unquam,
Consilium si non detque iuvetque Deus.
Tunc iuvat ille autem, cum mens sibi conscia recti,
Mandati officii munera iusta facit,
Et simul auxilium præsenti a Numine Christi
Poscit, & expectat non dubitante fide.
Sic procedet opus faustum populisque tibique,
Diriget & cursus aura secunda tuos,
Invictamque Dei dextram vis nulla repellet,
Omnia coguntur cedere prona Deo.
Ipsa etiam, quamvis adamanti incisa feruntur,
Cum petimus, cedunt fata severa Deo.
Nec Deus est numen Parcarum carcere clausum,
Quale putabatur stoicus esse deus:
Ipse potest solis currus inhibere volantes,
Ipse velut scopulos flumina stare iubet.

1554. *script. manu Philippi.*

Tomo VII. (præfatio est iterum Phil. *Melanchthonis*, in qua imaginem duarum gentium in genere humano, credentis videl. & incredulæ ac perversæ, in latronibus, inter quos pependit Christus, agnoscit, & de vera scripturæ S. interpretatione agit, atque dictum *Epiphanii* hoc: *Speculatione & sensu opus est, ut intelligatur cuiusque argumenti propositum,* explicat, per *sensum* intelligens speculationem vocabulorum, quam Grammatica præstat, per *speculationem* autem investigationem rerum, earumque connexionis, & argumentorum seu rationum, quibus aliquid probatur vel reiici-

rur, suadetur aut dissuadetur: quod officium est Dialecticæ) enarrationes in capita quædam *Matthai*, in *Orationem dominicam*, *Decalogum*, *Symbolum*, videlicet 1) Enarratio 5. 6. & 7mi capitis Matthæi, pro concionibus pronunciata & excepta, cum præfatione Lutheri, in qua testatur, Conciones istas se non invito in lucem prodiisse, & porro contra Pontificios, XII. consiliorum euangelicorum figulos, nec non Anabaptistas disputat. 2) Explanatio dominicæ orationis, a Luthero pro simplicioribus in vernacula composita, & edita A. 1520. 3) Enchiridion piarum precationum, in quo Decalogus, Symbolum apostolicum & Oratio dominica (in quibus tribus, ut *Lutherus* in præfatione loquitur, omnium, quæ tradunt SS. litteræ, quæque doceri possunt, & quorum cognitio christiano necessaria est, certa ac plena ratio continetur, & horum trium cognitio ad æternam vitam est necessaria) explicatur. Sequuntur tria Symbola, videl. *Apostolicum*, (quod, ut Lutherus ait p. 138, brevissime, & quodam quasi compendio, omnes christianæ fidei articulos complectitur, & talis est confessio, in qua iactum fundamentum christianæ fidei) *Athanasii*, & S. *Ambrosii*, ac *Augustini*, sive quisquis eius est auctor, quod incipit: *Te Deum laudamus*: & porro tractatulus de Notis veræ ecclesiæ, ac precatio contra Turcam. A. 1523.) 4 Libellus de Iesu Christo, vero iudæo & semine Abrahæ, e germanico versus per Iustum *Ionam*. 5) Liber de Iudæis & eorum mendaciis, itidem a I. *Iona* versus latine, cum eiusdem epistola dedicatoria, in qua de Luthero ait, eum tanta dexteritate tractare promissiones & prophetias de Messia, & mittendo Filio Dei in mundum, ut nihil unquam viderit eruditius. 6) Epistola ad quendam amicum contra *Sabbatarios* i. e. iudæos, in qua eorum dogmata ex Scriptura refutantur, latine reddita a I. *Iona*, qui & præfationem addidit, ubi ostendit præstantiam populi iudaici, eiusque doctorum, quales erant Patriarchæ & Prophetæ, ac librum præsentem ipsi *Georgio*, Duci Saxoniæ, alias minime faventi scriptis Lutheri eiusve personæ, valde placuisse narrat. 7) De missa privata & unctione sacerdotum libellus, a I. *Iona* translatus in latinum: in quo p. 228. recitatur historia de colloquio Lutheri cum satana de Missa. Videatur autem Casp. *Sagittarii* Dissert. pro doctrina Lutheri de missa. 8) Conciunculæ quædam, cum præfatione *Lutheri*, in qua eas ieiuna & egena [illegible] fragmen-

fragmenta vocat, ac effudisse se amici cuiusdam gratia sub prandiis & cœnis, non ut in publicum ederentur, sed ut haberet ille, quo se se exerceret. Pertinent autem illæ ad primam Adventus, *Esa.* 9, 6. 7. primam post Epiphaniam, Quinquagesimam, Reminiscere, Oculi, Lætare, diem Annunciationis Mariæ, Passionem Christi, dominicam Quasimodogeniti, Misericordias Domini, Iubilate, Cantate, diem Ascensionis Domini, dominicam Trinitatis, nec non dominicam 2dam, 4. 13. 19. 20. & 24tam post Trinitatis. 9) Sermones aliquot pii, 1. de epulone & Lazaro, *Luc.* 16. 2. de excidio Hierosolymæ, *Luc.* 19. 3. quid christiano præstandum sit. 4. de tollendis abusibus ecclesiæ. 5. de rebus mediis & simulacris. 6. de simulacris & ciborum delectu. 7. de fide. 8. de pastore bono, *Io.* 10. 9. de VII. panibus, *Mar.* 8. 10. de robore & incremento fidei, *Eph.* 3. 11. de X. leprosis, *Luc.* 17. 12. in *Ps.* 10. 13. de summa christianæ vitæ, 1. *Tim.* 1, 5. 14. de signis adventum Christi præcedentibus, *Luc.* 21. 15. de ove perdita, *Luc.* 15. 16. de sacramento eucharistiæ. 10) Homiliæ de baptismo, versæ in latinam linguam a M. Io. *Fredero.* 11) Defensio τȣ ῥητȣ verborum cœnæ, contra fanaticos Sacramentariorum spiritus, latine versa a Matthæo *Iudice.* 12) De usuris taxandis Commonefactio ad Pastores ecclesiarum, latine versa a I. *Fredero.* 13) De constituendis scholis, & instituendis pueris Commonefactio, cum præfat. *Melanchthonis*, brevi quidem, sed gravi, in qua litterarum & humanitatis studium commendat: *Est vero*, inquiens, *omnino vis maior literarum, quam vulgo existimant: neque enim religionis ornamentum aliud splendidius est, & civilis rerum status prorsus e literis pendet.* 14) Adversus papatum, Romæ a satana fundatum. A. 1545. 15) Farrago epistolarum. Eas sparsim collegit, & latinitate donavit Vincentius *Obsopoeus*, excepta illa ad Sabaudiæ Ducem, quam ipse Lutherus latinam fecit: suntque numero XX. in quibus & continetur enarratio psalmi 129. 10. 126. (cum Phil. *Melanchthonis* paraphrasi metrica) & 36ti. 16) Commentarius in *Psalmum* 118. cum præfatione & Casp. *Crucigeri*, in qua de dignitate & doctrina huius psalmi agit, & *Lutheri*, in qua eum suum appellat psalmum, eo quod eum unice amaret. 17) Supputatio annorum mundi, sive Chronicon a M. C. usque ad obitum Lutheri, paratum ad suum ipsius usum, deinde vero rogatu aliorum editum. Vnum ausus est in historia Ioram, regis Iuda, sub

Elia & Elifæo, in qua 20. annos plus numeravit, quam habent omnes alii chronologi. Adiectus etiam eft tractatulus de LXX. hebdomadibus *Danielis*, & fcheda problematis de Iorami chronologia. Denique de fcriptis Lutheri vid. *Forfteri* Confilium, quod exftat in Hulfemanni Meth. concion. p. 424. *Hutter.* ib. 412. *Gerhard.* Meth. ftud. theol. fect. V. cap. 2. p. 237. & El. *Frick* in Append. Lutheran. Seckendorf. 2713. Neque vero aliter illa a nobis recipiuntur, quam in quantum concordant cum S. litteris. Io. *Gerhard* Difp. academ. T. II. 1049. & Mart. *Beerius* in Fortpflanz. euang. wahrh. p. 107.

T. II. in *Affert.* articulor. per Bullam LEONIS X. damnat. p. 18. Nam & mala opera in impiis Deus *regit.*

Al. *Operatur.* Herm. *Hugo* de Vera fide capeff. 340.

T. VI. ad cap. Gen. III, 1. p. 37. Fuit ferpens, qui Evam feduxit, *beftiola pulcherrima*; alioqui non fic fecure cum eo effet collocuta Heva. Poft peccatum autem illa ferpentis pulchritudo immutata eft: minatur enim Deus, futurum, ut repat humi, qui *ante erectus inceffit, ficut gallus.*

Hæc a vero aliena videntur Rich. *Simonio* Hift. crit. V. T. l. 3. c. 14. p. 432.

Ad cap. IX, 13. p. 118. *Iris ante diluvium non fuit.* Sentio, *iridem fuiffe novam creaturam*, hactenus mundo non vifam.

Etiam hafce affertiones probatione deftitui, autumat prædictus auctor l. c.

Ad cap. XXIV, 18. p. 340. Itali dicunt, *mifer fi*, Mein Herr, ja.

Potius, *Meffer si.* Meffere, quafi Mio Sire. *Il Vocabolar. della Crufca* 514.

Ad cap. XXIV, 36. p. 344. Sed & Sara uxor domini mei, peperit filium domino meo, poftquam *ipfa* confenuit.

Non diffimulavit B. Lutherus, verfionem fuam germanicam, in *feinem* Alter, cum fonte non convenire: nam in Comment. fuo in Gen. hanc affert: poftquam *ipfa* confenuit. I. *Sanberti.* Opp. pofthum. p. 117.

Ad cap.

Ad cap. XLII, 33. p. 628. Sciamus, hebræam linguam plurale nomen (ut ארונים אלהים) iungere solere verbo singulari. Cum de uno Potiphare domino Iosephi loquatur Moses, tamen singulare pronomen iungitur cum nomine plurali. Non est satis concinna locutio, sed habet suum modum hebræa lingua, *cuius non potest reddi ratio.*

Ad eiusd. cap. ♈. 38. p. 630. 631. De voce *Scheolah* — Aliud esse kever, aliud *Scheolah.*

Fit ex lingua usu & proprietate, ut nomina domini בעל אלהים ארון efferantur numero plurali cum antecedente singulari, *ad summam dignitatem & honorem excellentissimum personæ indicandum*, ut Hebræorum interpretes tradunt. Est ergo *enallage pluralis* pro singulari. Io. *Buxtorf.* in Synt. Thesauri grammat. c. 2. p. 341. & c. 9. p. 421.

Scheol, seu mavis, *Schol* intelligit, h. e. locum seu statum, quem Latini infernum vel inferos vocant, quo animas hominum a corporibus separatas descendere docet. *Grabe* Annot. ad Vrb. Regii Form. caute loq. 189. 202. 206. *Busmann* disp. de vocabulo Scheol. *Pearson* Exposit. Symb. apostol. 414.

LXXXII.

D. Martini LVTHERI Operum ienensium latinorum Tomi IV. A. 1579-1583. His tomis comprehenduntur ea, quæ Lutherus latine scripsit. Primo in Tomo præter Nicol. *Amsdorfii* præfationem (in qua narrat, vivo Luthero duos Operum ipsius latinorum tomos Wittebergæ impressos, & deinde quidem reliquos etiam subsecutos esse; sed tamen Electorem Saxoniæ graves habuisse causas, ut de nova hac editione Operum Lutheri cogitaret, videl. in wittebergensi illa multa esse mutata, quædam omissa aut deleta, aliorum doctorum scripta admixta, versiones non satis commodas intertextas, & scripta Lutheri absque singulari cura ordinis collecta ac disposita: eumque in finem, ut videl. meliorem editionem curaret. e Dania ab Electore evocatum G. *Rorarium*, cui Lutherus

ipſe hoc negocii dederat, & inſtitutam Ienæ typographiam; unde & *Franzius* de Interpr. ſcripturæ S. p. 693. editionem iſtam ienenſem pro meliori agnoſcit; præterea etiam differit de diſcrimine librorum Lutheri, & utilitate lectionis illorum) continentur ea ſcripta, quæ concinnata ſunt ab anno 1516. uſque ad viceſimi partem aliquam, nimirum A. 1516. Quæſtio de viribus & voluntate hominis ſine gratia, contra doctrinam Papæ & Sophiſtarum. A. 1517. Epiſtola ad Albertum, magdeburg. & mogunt. Archiepiſcopum. Diſputatio de Pœnitentia & Indulgentiis. Proteſtatio de libertate ſentiendi. Et nota, Proteſtationem huc pertinentem extare p. 76, adeoque inde huc eſſe referendam. Duæ *Tezelii* Diſputationes, oppoſitæ Lutheri ſententiæ de Indulgentiis. Diſputatio Lutheri contra ſcholaſticam theologiam. A. 1518. Conciones II. una quidem de Indulgentiis, altera de Pœnitentia. Dialogus Sylveſtri *Prieriatis* de Poteſtate Papæ &c. contra Lutheri concluſiones cum epiſtola ad Leonem X. & alia ad Lutherum. Diſputatio *Lutheri* de Remiſſione pœnæ & culpæ. Alia de Circumciſione. Alia de Lege, Operibus, Libero arbitrio, Heidelbergæ diſputata. *Aſteriſci* adverſus obeliſcos Eccii. Reſponſio ad Dialogum Sylveſtri Prieriatis, cum epiſtola ad eundem. Replica Sylv. *Prieriatis.* Epitome Reſponſionis Sylv. *Prieriatis* cum *Lutheri* annotationibus, & epiſtola ad Lectorem, in qua pronunciat, Curiam romanam eſſe ſynagogam ſatanæ. Io. *Nannii* viterb. Diſputatio, ſcripta A. 1481. de Monarchia Papæ, cum poſtfatione Lutheri, contra primatum Pontificis. Epiſtola Lutheri ad Hieronymum, brandenburgenſis eccleſiæ epiſcopum. Alia ad Ioh. Staupitium. Alia ad Leonem X. Rom. Pont. Reſolutiones diſputationum de Indulgentiarum virtute, ad Leonem X. Epiſtola ad pium lectorem contra Iac. *Hochſtraten*, qui Pontificem excitaverat ad perimendum Lutherum, eo quod ex ipſius poſitione 13. ſequatur, Pontifices eſſe hæreticos. X. Præcepta wittebergenſi populo prædicata. Iudicium de aſtrologia. IV. Conciones, videl. 1. de virtute excommunicationis, cum epiſtola. 2. de digna præparatione cordis pro ſuſcipiendo ſacramento, cum Appendice, quomodo Chriſti paſſio ſit meditanda. 3. de triplici iuſtitia, & 4. de duplici iuſtitia. Explicatio loci *Eccleſiaſtæ* 7, 20. *Non eſt iuſtus in terra, qui non peccet*, contra Scholaſticos. Inſtructio pro confeſſione peccatorum abbre-

abbrevianda fecundum Decalogum. Cafp. *Crucigeri* & G. *Rorarii* Adhortatio ad pium lectorem, ut ecclefiæ hiftoriam & doctrinam diligenter cognofcat. Epiftola MAXIMILIANI Imp. e conventu auguftano miffa ad Leonem X. Refponfio FRIDERICI El. Sax. ad epiftolam Card. Raphäelis. Breve LEONIS X. ad Fridericum. Aliud ad Thomam Caietanum Cardinalem. Poftilla feu Annotationes fuper Breve præcedens. *Academia vvitteb.* duæ epiftolæ, altera ad Carolum *Miltiz*, altera ad Leonem X. *Lutheri* epiftola ad Phil. Melanchthonem. Brevis commemoratio rerum, quæ Auguftæ A. 1518. peractis comitiis cum Luthero de Indulgentiis geftæ. Acta *Lutheri* ap. Legatum apoftolicum, Thomam (*de Vio*) *Caietanum*, Auguftæ, menfe Octobri. IV. epiftolæ, videl. 3. ad Caietanum, & una ad pium lectorem. Appellatio prima, a Caietano ad Papam. Epiftola *Caietani* ad Fridericum de Lutheri cauffa. FRIDERICI Refponfio ad præcedentem epiftolam. *Lutheri* epiftola ad Fridericum, qua *Caietani* criminationes adverfus fe refutat. *Academia vvitte'ergenfis* epiftola ad Electorem Fridericum. Nova decretalis LEONIS X. de Indulgentiis. Appellatio *Lutheri* fecunda, a Papa ad Concilium. Brevis enarratio dicti ex *Ioh.* 6, 37. *Omnes quod dat mihi Pater* &c. primum iam edita. A. 1519. Vnum & idem Breve LEONIS X. ad Deginhardum Pfeffingerum & Cafp. Spalatinum, mutatis tantum titulis. Epiftola *Vicecancellarii* rom. Pontificis ad eundem Pfeffingerum. Epiftola Cardin. Laurentii *de Medicis* ad G. Spalatinum. Brevis hiftoria de Legato Carolo *de Miltiz*, a Leone X. ad Fridericum miffo cum aurea rofa, eum in finem, ut *Luthero* refifteret. *Lutheri* epiftola ad Leonem X. Epiftola *Erafmi* Roter. ad Fridericum. FRIDERICI refponfio. *Lutheri* epiftola ad Monachorum iutterboccenfium conventum. Articuli XV. a Fratribus minorit. iutterboc. Luthero adfcripti. Proteftatio *Lutheri* brevis. Defenfio contra malignum Eccii iudicium. Articuli hæretici Ioh. *Eccii* & quorundam fratrum, ex illorum affertis & negatis deducti. Difputatio & Excufatio adverfus criminationes Io. Eccii. Contrariæ pofitiones M. *Lutheri* & Io. *Eccii* Lipfiæ difputatæ. *Difputatio Lipfiæ habita* d. 4. Iulii inter Lutherum & Eccium, cum epiftola ad lectorem de editione huius difputationis. Sermo *Lutheri* Lipfiæ in arce prædicatus in feriis Petri & Pauli A. 1519. Refolutiones fuper pro-

propositionibus suis, Lipsiæ disputatis, emendatæ. Resolutio super propositione XIII. de Potestate Papæ, per autorem locupletata, cum epistola ad pium lectorem. VI. Conciones, 1. de sacramento baptismi. 2. quomodo Christi passio sit meditanda. 3. de confessione & sacramento eucharistiæ. 4. quomodo sit orandum. 5. de matrimonio. 6. quomodo sit parandus animus ad mortem. Epistola Ioh. *Eccii* ad Iac. Hochstraten de lipsiensi disputatione. Phil. *Melanchthonis* epistola de lipsica disputatione ad amicum quendam. Excusatio Io. *Eccii* ad ea, quæ false sibi Phil. Melanchthon super theologica disputatione lipsica adscripsit. Defensio Phil. *Melanchthonis* contra Io. Eccium. *Emseri* epistola de lipsica disputatione. Ad Ægocerotem emseranum Lutheri Additio. Ad Ioh. Eccium epistola super expurgatione ecciana. *Canonicorum indoctorum lutheranorum* ad Io. Eccium responsio. VII. epistolæ præstantium & magni nominis virorum, iam primum impressæ, in quibus mentio fit negotii Lutheri & disputationis lipsicæ, videl. 1. *Staupitii* ad G. Spalatinum, 2. *Rectoris academiæ lipsiensis* ad Lutherum. 3. *Lutheri* ad Carolstadium. 4. *Eccii* ad Lutherum. 5. Wenceslai *Rosdialovini*, præpositi pragensis, ad Lutherum, 6. Io. *Poduska*, presbyteri curati pragensis ecclesiæ, ad Lutherum. 7. Io. *Frobenii* ad eundem. Lutheri in epistolam ad *Galatas* Commentarius, illo, qui in V. Tomo Operum lat. witteb. exstat, & primus dicitur, auctior, cum præfatione, in qua Erasmum appellat virum in theologia summum, & invidiæ quoque victorem. A. 1520. Libellus de libertate christiana, cum epistola ad Leonem X. Tessaradecas consolatoria pro laborantibus & oneratis, cum epistola ad Fridericum Electorem, quippe in cuius ægrotantis gratiam, suadente G. Spalatino, liber ille fuit conscriptus. Confitendi ratio. Ad schedulam inhibitionis sub nomine Episcopi misnensis editam, super sermone de sacramento eucharistiæ, Responsio. Acta *Academiæ lovaniensis* contra Lutherum. Condemnatio doctrinalis librorum Mart. Lutheri per quosdam *Magistros nostros lovanienses* & *colonienses* facta. Responsio ad illos articulos. Epistola Io. *Eccii*, Sedis papisticæ nuncii. Bulla LEONIS X. contra errores Lutheri & sequacium. Lutheri Disp. de præcipuis christianæ doctrinæ articulis ab initio causæ suæ usque ad A. 1545. in schola propositæ, cum duabus epistolis, altera Phil. *Melanchthonis*, altera *Lutheri*.

Vati-

Vaticinium Lutheri, quod poſt obitum ipſius in bibliotheca eius repertum eſt.

Tomo II. Scripta ab anni viceſimi parte aliqua uſque ad annum 24. videlicet, Operationes in pſalmos XXII. priores, cum digreſſionibus de Spe & deſperatione, nomine tetragrammato, expoſitione duorum verſuum: *Gloria Patri & Filio* &c. ſuperſtitione & libertate chriſtiana, fide & bonis operibus, confeſſione Lutheri, ſummis deſperationum gradibus, & 4. modis bene & male utentium paſſione Chriſti. Cœpit autem eos enarrare A. 1519. deſiit A. 21. Wormatiam profectus, & complevit eodem anno in pathmo. Ad A. 1520. pertinent etiam ſeqq. ſcripta: Oblatio ſiue Proteſtatio Lutheri, qua teſtatur, ſe nihil aliud adhuc ſcripſiſſe & docuiſſe, quam quod chriſtianæ doctrinæ conſentaneum eſſe viſum ſit, ac paratum eſſe ad meliorem informationem, ſi qua ipſi e verbo Dei afferri poſſit. Reſponſio FRIDERICI El. ad Valentinum a Deutleben, Romæ tunc agentem. Breve LEONIS X. ad Fridericum. Appellatio Lutheri a Papa ad Concilium, ex Tomo I. repetita, & h. l. appendice aucta. Præludium de Captivitate babylonica, in qua præcipue de numero ſacramentorum agitur, & oſtenditur, caput VI. Ioh. loqui de ſpirituali, non ſacramentali manducatione. Adverſus execrabilem antichriſti Bullam. Aſſertio omnium articulorum, per Bullam Leonis damnatorum, cum epiſtola ad Fabianum Felicem (von Feilitz. Vide Tom. V. opp. ien. germ. p. 180. & T. III. p. 517.) Axiomata *Eraſmi* pro cauſa Mart. Lutheri, Coloniæ ex tempore ſcripta. Brevis commemoratio rerum, Coloniæ Agrippinæ in Vbiis geſtarum, in cauſa Lutheri. Reſponſum FRIDERICI El. datum Marino Caracciolo & Hieronymo Aleandro, Legatis rom. Pontificis. Quare Pontificis rom. & diſcipulorum eius libri a Luthero combuſti ſint. Exuſtionis antichriſtian. Decretalium acta. A. 1521. Enarrationes Epiſtolar. & Euangelior. (quas *Poſtillas* vocant) cum epiſtola ad Fridericum Elect. In quibus etiam agitur de myſteriis baptiſtæ & Chriſti. Reſponſio ad librum Ambroſii *Catharini*, cum expoſita viſione *Dan.* 8. de antichriſto, iuxta primam editionem. Confutatio Rationis latomianæ pro incendiariis, lovanienſis ſcholæ Sophiſtis redditæ. CAROLI V. epiſtola ad Lutherum, qua ad Comitia wormatienſia vocatus eſt. Acta Lutheri coram S. Cæſ. Mai.

Mai. & Imperii Ordinibus in Comitiis wormatiensibus. Lutheri Responsio extemporaria ad articulos, ex Captivitate babylonica a Sophistis excerptos & damnatos. Determinatio *theologicæ Facultatis parisiensis* super doctrina lutherana. Phil. *Melanchthonis Apologia* pro Luthero adversus furiosum Decretum parisiensium theologastrorum. Ludus Lutheri, a stolida & sacrilega *Sorbona* damnati. Apologia Barthol. *Bernardi*, pastoris kembergensis, contra papisticas leges, sacerdotibus prohibentes matrimonium. Eiusdem Defensio ad Fridericum, El. Saxoniæ. Lutheri Sententia de abroganda missa priuata. Epistola Io. *Eccii* ad Iac. Hochstraten. Insinuatio Bullæ pontificiæ per *Eccium* ad Scholam wittebergensem. Eiusdem Bullæ publicatio per episcopum frisingensem. A. 1522. Synodi Augustinianorum de libertate monachorum Sententia. Deliberatio habita de abrogatione missarum inter Fridericum & Academiam wittebergensem. Instructio, quid Christianus Beier ad Theologos witteb. deferre ac commemorare debeat. Informatio & Deliberatio delectorum ab Vniuersitate wittebergensi. Iudicium Lutheri de Votis monasticis. Epistola ad Fridericum El. in qua reditum suum ex pathmo excusat. Contra Henricum, Regem Angliæ. Sermo de S. *Antonio* eremita. Ad pium lectorem de selectu & ordine Scriptorum Lutheri. ADRIANI VI. P. R. Brevia IV. videl. ad Fridericum El. (quod quidem in tabulario vinariensi non reperitur, putatque *Pallavicinus*, esse idem cum Brevi Clementis VII. quod in ultimo huius Tomi fol. legitur. Vide *Seckendorf.* Hist. lutheran. 551.) ad Ordines Imperii, ad Senatum bambergensem, cum annotationibus Lutheri, & rursus ad Fridericum Electorem. A. 1523. Ad omnes christianos lectores. In quo scripto Lutherus iis permittit iudicium, an ipse, vel Papa contra verbum Dei aliquid doceat. Liber de ratione vocandi & instituendi ministri Ecclesiæ, cum epistola ad Senatum pragensem. Formula missæ & communionis pro Ecclesia wittembergensi. Exemplum theologiæ & doctrinæ papisticæ. Adversus armatum virum *Cochleum*. Breve CLEMENTIS VII. ad Fridericum Electorem.

Tomo III. Scripta ab A. 1524. usque ad annum 38. videlicet Commentarius in epistolam ad *Galatas*, ab auctore recognitus. Car. *Arnd* Contin. Biblioth. bibl. Mayer. 134. II. episcopales Bullæ, prior pii, posterior papistici Pontificis, super doctrina lutherana & romana

romana, cum epiſtola Lutheri ad lectorem. Præfatio in V. Trum, quomodo & quo fructu libri Moſis chriſtianis ſint legendi. *Deuteronomium Moſis* ex ebræo caſtigatum, cum annotationibus Lutheri, eiusque epiſtola ad epiſcopum ſambienſis eccleſiæ. A. 1525. De ſervo arbitrio. A. 1532. Annotationes *in Eccleſiaſten*, cum præfatione. A. 1534. Breves enarrationes *Eſaiæ*, cum 2. præfationibus. Enarratio *Pſalmi* 45. ubi p. 444. elegans eſt adhortatio ad ſtudioſos theologiæ pro addiſcenda ebræa lingua. Convocatio concilii liberi chriſtiani, continens graviſſimam Pontificum accuſationem cum de doctrina, moribus & dominatu in eccleſia ſceleratiſſimis, tum de publica veritatis cognitione denegata, & immani piorum perſecutione. Hic iam poni deberet ſecundus Commentarius in epiſtolam *ad Galatas*, quippe editus A. 1535. ſed relatus eſt certa de cauſa in Tomum IV. A. 1536. Enarratio in prophetam *Ioëlem*, ex prælectionibus eius collecta, cum præfatione. In *Amos*. In *Abdiam*, iterum ex prælectionibus eius collecta. A. 1537. Conciunculæ quædam amico cuidam præſcriptæ, cum præfatione ad lectorem.

Tomo IV. eoque ultimo Scripta ab anno 1538. uſque ad 48. edita, & quidem A. 1538. Commentarius in epiſtolam *ad Galatas*, ex eius prælectionibus collectus, ac denuo recognitus & caſtigatus, cum duabus præfationibus, altera longa, altera brevi, & argumento : isque ad annum 35. referendus erat; ſed ne illius Tomi menſura nimis excreſceret, huc reſervatus eſt. Confeſſio fidei, exhibita Imperatori in Comitiis auguſtanis, Apologia confeſſionis cum præfatione Phil. *Melanchthonis*. Enaratio Lutheri in *Canticum canticorum*, cum præfatione. Annotationes in aliquot capita *Matthæi*, cum præfatione. Enarratio in *Pſalmum* 51. cum præfatione. Præfatio in epiſtolam S. *Hieronymi* ad Euagrium de poteſtate Papæ. A. 1540. Enarratio in pſalmos graduum, h. e. in 120um uſque ad 134tum incluſive. A. 1541. Enarratio *pſalmi* 90. cum præfatiuncula. A. 1542. Commentarius in *Micham*, cum præfatione. Principales loci & ſententiæ concionum prophetæ *Michæ*. Cur & quomodo chriſtianum Concilium debeat eſſe liberum. De coniuratione Papiſtarum. A. 1543. Duæ epiſtolæ de controuerſia ſuper reliquiis Sacramenti altaris. A. 1545. Enarratio in *Hoſeam* prophetam, cum præfatione. Principales loci & præcipuæ ſententiæ concionum *Hoſeæ*. Additio in *Hoſ*. 13, 14. *Ero mors tua, o mors*. Sup-

 puta-

Tomo III. (cui præmittitur *Melanchthonis* Præfatio de utilitate commentariorum & interpretationum, de nonnullorum interpretum erroribus, de interpretis requisitis, ac utilitate commentariorum Lutheri) continentur Enarrationes Deuteronomii, ultimorum verborum Davidis & multorum psalmorum, speciatim 1) Præfatio in V. T. 2) Quomodo & quo fructu libri Mosis a christianis legendi sint. 3) Enarratio precationis, qua benedicitur populo ex *Num.* 6, 24. 25. 26. 4) Deuteronomium Mosis ex ebræo castigatum, cum annotationibus Lutheri. 5) Enarratio ultimorum verborum Davidis 2. *Sam.* 23, 1-7. interprete Casp. *Crucigero.* Scriptum hoc ultimum fuit inter Lutheri didactica, quippe triennio ante ipsius mortem compositum: eiusque interpretatio fuit ultimus Crucigeri labor, indicante *Rorario*, p. 130. 6) Epistola nuncupatoria, Operationibus in psalmos aliquot præfixa. 7) Operationes in Psalmos priores XXII. prælectæ A. 1519. 20. 21. cum epistola Phil. *Melanchthonis* ad studiosos theol. in qua illis auctas, si non renatas bonas litteras gratulatur, ac laudatis ex merito *Erasmo*, *Capnione*, Wolfg. *Fabricio*, & Io. *Oecolampadio*, Lutheri Commentarium in Psalmos aliquot commendat. 8) Epistola ad amicum quendam, in qua scriptum præcedens agnoscit pro tumultuario, & quasi furto temporis. 9) Argumenta Psalmorum omnium, versa in latinam linguam a D. Iusto *Iona*, cum præfatione *Lutheri* de encomio & utilitate psalmorum. 10) Enarrationes seu commentarius in Ps. 2.45.51.82. & 90. a Vito Theodoro seu Theodorico editæ, ab autore vero recognitæ, cum *Theodori* epistola dedicatoria. 11) Commentarius seu Enarrationes in Psalmos graduum, ex prælectionibus Lutheri collectæ & editæ a Vito *Theodoro*, in psalmum 120. usque ad 134 tum inclusive, cum præfatione & *Theodori* & Lutheri.

Tomo IV. (cui præfigitur Præfatio sive epistola dedicat. *Melanchthonis*, in qua agitur de 7. gradibus testimoniorum pro veritate doctrinæ a Deo patefactæ, & in scriptis propheticis ac apostolicis comprehensæ) Annotationes 1) in Ecclesiasten. 2) in Canticum Salomonis. 3) Scholia in Esaiam. 4) Argumentum in Ezechielem 5) aliud copiosius. 6. Comment. in Danielem. 7) in prophetas minores, exceptis Haggæo & Zacharia. Et quidem in illum hic argumentum tantum reperitur, in hunc nihil. 8) Phil. *Melanchthonis* Explicatio Proverbiorum, Ecclesiastæ, Cantici cantico-

rum,

rum, Argumentum in Esaiam, inque 4. priora Esaiæ capita, in Ieremiam, in Threnos, & Commentarius in Danielem.

Tomo V. (cui præmissa est Præfatio sive epistola dedicatoria Phil. *Melanchthonis*, in qua de antiquitate & celebritate familiæ Anhaltinæ, atque inprimis de *Georgio* duce, Lutheri eiusque doctrinæ magno fautore, agit, & quasi in transitu ait, sese ideo præfationes (operum Lutheri) ad Principes & ad viros præstantes scribere, ut sciat posteritas, doctrinam saxonicarum ecclesiarum non tantum populi studiis, sed gravissimis iudiciis sapientum & bonorum Principum & eruditorum virorum receptam esse) Annotationes in aliquot capita Matthæi, Iohannis euangelistæ, & Epistolæ prioris ad Corinthios, Commentarius in ep. ad Galat. in duas petri, in Iudæ unam, in prophetam Zachariam, nempe 1) in XVII. priora Matthæi. 2) Comment. super Magnificat, e vernacula in latinum versus a Ioh. *Lonicero*. 3) Præfatio methodica totius Scripturæ in epistolam ad Romanos, in latinum versa per Iustum *Ionam*. 4) Exegesis in VIImum caput 1. epistolæ ad Corinthios: Sermo de matrimonio, & duorum thematum de matrimonio Analytica, (quorum primum est, parentes non habere ius cogendi liberos ad matrimonium; alterum, non licere liberis sine parentum consensu contrahere matrimonium) latine versa a Io. *Lonicero*. 5) Homiliæ sive Enarratio in 15tum caput 1. ad Corinth. de Resurrectione mortuorum, & in 17. caput Iohannis, a Vincentio *Obsopoeo* (cuius studium Lutherus probat & laudat in præfatione) latine reddita. Præmissa iis est epistola *Obsopoei* nuncupatoria ad Consules & Senatum hallensem in Sueuis, in qua ostendit, veram civitatis alicuius felicitatem consistere in doctrinæ salutaris notitia, & primum eorum doctorem evangelicum, Io. *Brentium* laudat. 6) Commentarius primus in epist. ad Galatas, ab ipso Luthero recognitus, cum præfat. Phil. *Melanchthonis*, in qua eum, cum & pietatem recte doceat, & Pauli sententiam simplicissime explicet, dignum esse pronunciat, qui manibus piorum teratur. 7) Commentarius II. (*) in epistolam ad Gal. ex prælectionibus Lutheri collectus a Georg. *Rorario* A. 1536. cum præfatione *Lutheri*, in qua miratur verbositatem istius Commentarii, eumque propterea tamen patitur edi, ut excitentur fratres ad defendendam

(*) Vide Cat. *Arnd* Contin. Biblioth. Mayer. 134.

dam doctrinam de iustitia fidei. 8) Enarrationes in II. epistolas Petri, & unam Iudæ, A. 1525. 9) Comment. in prophetam Zachariam, e germanico in latinum versus a M. Laurentio *Span*, & Phil. *Melanchthonis* Comment. in eundem, A. 1553. in schola wittenbergensi dictatus. 10) Libellus de bonis operibus, A. 1520. latine redditus. In quo iuxta decalogi præcepta docet, quænam sint, vel non sint bona opera. 11) *Lutheri* (a quo denominatio sumitur respectu ministerialis restaurationis) Catechismus maior, cum Præfatione, quæ huic Maiori catechismo præponenda erat, atque in Formula Concordiæ etiam præposita est. 12) Eiusd. Catechismus minor, sic dictus non tantum in sese, quia perbreve est scriptum, sed etiam respectu Maioris, utpote prolixioris. Minor scriptus est A. 1529. m. Ian. Maior mense octobri eiusd. anni.

Tomo VI. (cui *Lutheri* Præfatio est adiecta, in qua ait, lectiones suas in hunc Mosis librum se non in hoc instituisse, ut cogitaret aliquando edendas esse; quoniam tamen Casp. *Cruciger*, G. *Rorarius* & Vitus *Theodorus* eas edendas esse iudicarint, sinere se eos abundare sensu suo, & vulgari hos pilos exiguos caprarum suarum) Enarrationes in Genesin. Wittebergæ 1556. Quæ prodierunt etiam Noribergæ 1550. & cum annotat. ac triplici Indice M. G. C. *Burcklini* 1712. 4. Exorsus est eas Lutherus A. 1535. & absolvit A. 1545. die Novembris 17mo tribus ante obitum suum mensibus. Ita factum, uti prædixerat in præfatione: *Huius libri enarrationi immorabor & immoriar.* Richardus *Simon* Hist. crit. V. T. l. 3. c. 14. durum & acerbum fert iudicium de Lutheri Commentariis, scribens, eum Commentaria sua quæstionibus theologicis, innumerisque aliis a scopo alienis perspergere, ita ut illa sint potius lectiones theologicæ vel dispp. quam genuina commentaria: id in Geneseos expositione cernere esse, in qua digressionum ingens numerus deprehendatur, quæ iudicium solidum parum redoleant. Sed benignius iudicant alii, & inter eos *Chytraus* in epist. nuncupatoria Enarrationis in Genesin, p. 205. *Morlinus* de lect. scriptor. Luth. 38. Theologi *lipsienses* & *wittenb.* im Endl. Bericht D iiij. *Kirchner* ap. Io. Olear. in Gymnasio pat. 269. *Grenius* de libris scriptor. opt. 20. *Carpzovius* in Theol. exeg. 45. H. *Weller* in Olearii Scrin. antiq. 101. Non tamen in hoc Commentario correxit Lutherus duriores locutiones, in libro de Servo

arbitr.

arbitr. usurpatas, ceu observant *Rintelenses* in Epist. apol. p. 30. Dimidiam huius commentarii partem, notante *Dionysio* werlensi in Cathol. Ehrenrett. p. 671. vertit in german. linguam Basil. *Faber*, & alteram partem Io. *Gudenius* senior. Liceat & hoc addere, Philippum Melanchthonem Commentarium hunc in Genesin abavo meo, Ioanni *Fabricio*, pastori laurentiano in urbe Noriberg. cum effigie & sua & Lutheri, Lucæ *Kranachii* manu artificiosissime picta dono misisse, atque hæc sequentia inscripsisse:

De dicto: *Non potest sibi homo sumere quidquam, nisi datum sit ei a Deo.*

Nullius est fœlix conatus & utilis unquam,
Consilium si non detque iuvetque Deus.
Tunc iuvat ille autem, cum mens sibi conscia recti,
Mandati officii munera iusta facit,
Et simul auxilium præsenti a Numine Christi
Poscit, & expectat non dubitante fide.
Sic procedet opus faustum populisque tibique,
Diriget & cursus aura secunda tuos,
Invictamque Dei dextram vis nulla repellet,
Omnia coguntur cedere prona Deo.
Ipsa etiam, quamvis adamanti incisa feruntur,
Cum petimus, cedunt fata severa Deo.
Nec Deus est numen Parcarum carcere clausum,
Quale putabatur stoicus esse deus:
Ipse potest solis currus inhibere volantes,
Ipse velut scopulos flumina stare iubet.

1554. *script. manu Philippi.*

Tomo VII. (præfatio est iterum Phil. *Melanchthonis*, in qua imaginem duarum gentium in genere humano, credentis videl. & incredulæ ac perversæ, in latronibus, inter quos pependit Christus, agnoscit, & de vera scripturæ S. interpretatione agit, atque dictum *Epiphanii* hoc: *Speculatione & sensu opus est, ut intelligatur cuiusque argumenti propositum*, explicat, per *sensum* intelligens speculationem vocabulorum, quam Grammatica præstat, per *speculationem* autem investigationem rerum, earumque connexionis, & argumentorum seu rationum, quibus aliquid probatur vel reiici-

rur, suadetur aut dissuadetur: quod officium est Dialecticæ) enarrationes in capita quædam *Matthai*, in *Orationem dominicam*, *Decalogum*, *Symbolum*, videlicet 1) Enarratio 5. 6. & 7mi capitis Matthæi, pro concionibus pronunciata & excepta, cum præfatione Lutheri, in qua testatur, Conciones istas se non invito in lucem prodiisse, & porro contra Pontificios, XII. consiliorum euangelicorum figulos, nec non Anabaptistas disputat. 2) Explanatio dominicæ orationis, a Luthero pro simplicioribus in vernacula composita, & edita A. 1520. 3) Enchiridion piarum precationum, in quo Decalogus, Symbolum apostolicum & Oratio dominica (in quibus tribus, ut *Lutherus* in præfatione loquitur, omnium, quæ tradunt SS. litteræ, quæque doceri possunt, & quorum cognitio christiano necessaria est, certa ac plena ratio continetur, & horum trium cognitio ad æternam vitam est necessaria) explicatur. Sequuntur tria Symbola, videl. *Apostolicum*, (quod, ut Lutherus ait p. 138, brevissime, & quodam quasi compendio, omnes christianæ fidei articulos complectitur, & talis est confessio, in qua iactum fundamentum christianæ fidei) *Athanasii*, & S. *Ambrosii*, ac *Augustini*, sive quisquis eius est auctor, quod incipit: *Te Deum laudamus*: & porro tractatulus de Notis veræ ecclesiæ, ac precatio contra Turcam. A. 1523.) 4 Libellus de Iesu Christo, vero iudæo & semine Abrahæ, e germanico versus per Iustum *Ionam*. 5) Liber de Iudæis & eorum mendaciis, itidem a I. *Iona* versus latine, cum eiusdem epistola dedicatoria, in qua de Luthero ait, eum tanta dexteritate tractare promissiones & prophetias de Messia, & mittendo Filio Dei in mundum, ut nihil unquam viderit eruditius. 6) Epistola ad quendam amicum contra *Sabbatarios* i. e. iudæos, in qua eorum dogmata ex Scriptura refutantur, latine reddita a I. *Iona*, qui & præfationem addidit, ubi ostendit præstantiam populi iudaici, eiusque doctorum, quales erant Patriarchæ & Prophetæ, ac librum præsentem ipsi *Georgio*, Duci Saxoniæ, alias minime faventi scriptis Lutheri eiusve personæ, valde placuisse narrat. 7) De missa privata & unctione sacerdotum libellus, a I. *Iona* translatus in latinum: in quo p. 218. recitatur historia de colloquio Lutheri cum satana de Missa. Videatur autem Casp. *Sagittarii* Differt. pro doctrina Lutheri de missa. 8) Conciunculæ quædam, cum præfatione *Lutheri*, in qua eas ieiuna & egenas [illegible] fragmen-

fragmenta vocat, ac effudiſſe ſe amici cuiusdam gratia ſub prandiis & cœnis, non ut in publicum ederentur, ſed ut haberet ille, quo ſe ſe exerceret. Pertinent autem illæ ad primam Adventus, *Eſa.* 9, 6. 7. primam poſt Epiphaniam, Quinquageſimam, Reminiſcere, Oculi, Lætare, diem Annunciationis Mariæ, Paſſionem Chriſti, dominicam Quaſimodogeniti, Miſericordias Domini, Iubilate, Cantate, diem Aſcenſionis Domini, dominicam Trinitatis, nec non dominicam 2dam, 4. 13. 19. 20. & 24tam poſt Trinitatis. 9) Sermones aliquot pii, 1. de epulone & Lazaro, *Luc.* 16. 2. de excidio Hieroſolymæ, *Luc.* 19. 3. quid chriſtiano præſtandum ſit. 4. de tollendis abuſibus eccleſiæ. 5. de rebus mediis & ſimulacris. 6. de ſimulacris & ciborum delectu. 7. de fide. 8. de paſtore bono, *Io.* 10. 9. de VII. panibus, *Mar.* 8. 10. de robore & incremento fidei, *Eph.* 3. 11. de X. leproſis, *Luc.* 17. 12. in *Pſ.* 10. 13. de ſumma chriſtianæ vitæ, 1. *Tim.* 1, 5. 14. de ſignis adventum Chriſti præcedentibus, *Luc.* 21. 15. de ove perdita, *Luc.* 15. 16. de ſacramento euchariſtiæ. 10) Homiliæ de baptiſmo, verſæ in latinam linguam a M. Io. *Fredero.* 11) Defenſio τȣ ῥητȣ verborum cœnæ, contra fanaticos Sacramentariorum ſpiritus, latine verſa a Matthæo *Iudice.* 12) De uſuris taxandis Commonefactio ad Paſtores eccleſiarum, latine verſa a I. *Fredero.* 13) De conſtituendis ſcholis, & inſtituendis pueris Commonefactio, cum præfat. *Melanchthonis*, brevi quidem, ſed gravi, in qua litterarum & humanitatis ſtudium commendat: *Eſt vero*, inquiens, *omnino vis maior literarum, quam vulgo exiſtimant: neque enim religionis ornamentum aliud ſplendidius eſt, & civilis rerum ſtatus prorſus e literis pendet.* 14) Adverſus papatum, Romæ a ſatana fundatum. A. 1545. 15) Farrago epiſtolarum. Eas ſparſim collegit, & latinitate donavit Vincentius *Obſopoeus*, excepta illa ad Sabaudiæ Ducem, quam ipſe Lutherus latinam fecit: ſuntque numero XX. in quibus & continetur enarratio pſalmi 129. 10. 126. (cum Phil. *Melanchthonis* paraphraſi metrica) & 36ti. 16) Commentarius in *Pſalmum* 118. cum præfatione & Caſp. *Crucigeri*, in qua de dignitate & doctrina huius pſalmi agit, & *Lutheri*, in qua eum ſuum appellat pſalmum, eo quod eum unice amaret. 17) Supputatio annorum mundi, ſive Chronicon a M. C. uſque ad obitum Lutheri, paratum ad ſuum ipſius uſum, deinde vero rogatu aliorum editum. Vnum auſus eſt in hiſtoria Ioram, regis Iuda, ſub

Elia & Elisæo, in qua 20. annos plus numeravit, quam habent omnes alii chronologi. Adiectus etiam est tractatulus de LXX. hebdomadibus *Danielis*, & scheda problematis de Iorami chronologia. Denique de scriptis Lutheri vid. *Forsteri* Consilium, quod exstat in Hülsemanni Meth. concion. p. 424. *Hutter.* ib. 412. *Gerhard.* Meth. stud. theol. sect. V. cap. 2. p. 237. & El. *Frick* in Append. Lutheran. Seckendorf. 2713. Neque vero aliter illa a nobis recipiuntur, quam in quantum concordant cum S. litteris. Io. *Gerhard* Disp. academ. T. II. 1049. & Mart. *Beerius* in Fortpflanz. euang. wahrh. p. 107.

T. II. in *Assert.* articulor. per Bullam LEONIS X. damnat. p. 18. Nam & mala opera in impiis Deus *regit.*	Al. *Operatur.* Herm. *Hugo* de Vera fide capess. 340.
T. VI. ad cap. Gen. III, 1. p. 37. Fuit serpens, qui Evam seduxit, *bestiola pulcherrima*; alioqui non sic secure cum eo esset collocuta Heva. Post peccatum autem illa serpentis pulchritudo immutata est: minatur enim Deus, futurum, ut repat humi, qui *ante erectus incessit, sicut gallus.*	Hæc a vero aliena videntur Rich. *Simonio* Hist. crit. V. T. l. 3. c. 14. p. 432.
Ad cap. IX, 13. p. 118. *Iris ante diluvium non fuit.* Sentio, *iridem fuisse novam creaturam*, hactenus mundo non visam.	Etiam hasce assertiones probatione destitui, autumat prædictus auctor l. c.
Ad cap. XXIV, 18. p. 340. Itali dicunt, *misser si*, Mein Herr, ja.	Potius, *Messer si*. Messere, quasi Mio Sire. *Il Vocabolar. della Crusca* 514.
Ad cap. XXIV, 36. p. 344. Sed & Sara uxor domini mei, peperit filium domino meo, postquam *ipsa* consenuit.	Non dissimulavit B. Lutherus, versionem suam germanicam, in *seinem* Alter, cum fonte non convenire: nam in Comment. suo in Gen. hanc affert: postquam *ipsa* consenuit. I. *Saubert.* Opp. posthum. p. 117.

Ad cap.

Ad cap. XLII, 33. p. 628. Sciamus, hebræam linguam plurale nomen (ut ארונים אלהים) iungere solere verbo singulari. Cum de uno Potiphare domino Iosephi loquatur Moses, tamen singulare pronomen iungitur cum nomine plurali. Non est satis concinna locutio, sed habet suum modum hebræa lingua, *cuius non potest reddi ratio.*

Ad eiusd. cap. ꝟ. 38. p. 630. 631. De voce *Scheolah* — Aliud esse kever, aliud *Scheolah.*

Fit ex lingua usu & proprietate, ut nomina domini בעל אלהים ארון efferantur numero plurali cum antecedente singulari, *ad summam dignitatem & honorem excellentissimum personæ indicandum*, ut Hebræorum interpretes tradunt. Est ergo *enallage pluralis* pro singulari. Io. *Buxtorf.* in Synt. Thesauri grammat. c. 2. p. 341. & c. 9. p. 421.

Scheol, seu mavis, *Schol* intelligit, h. e. locum seu statum, quem Latini infernum vel inferos vocant, quo animas hominum a corporibus separatas descendere docet. *Grabe* Annot. ad Vrb. Regii Form. caute loq. 189. 202. 206. *Busmann* disp. de vocabulo Scheol. *Pearson* Exposit. Symb. apostol. 414.

LXXXII.

D. Martini LVTHERI Operum ienensium latinorum Tomi IV. A. 1579-1583. His tomis comprehenduntur ea, quæ Lutherus latine scripsit. Primo in Tomo præter Nicol. *Amsdorfii* præfationem (in qua narrat, vivo Luthero duos Operum ipsius latinorum tomos Wittebergæ impressos, & deinde quidem reliquos etiam subsecutos esse; sed tamen Electorem Saxoniæ graves habuisse causas, ut de nova hac editione Operum Lutheri cogitaret, videl. in wittebergensi illa multa esse mutata, quædam omissa aut deleta, aliorum doctorum scripta admixta, versiones non satis commodas intertextas, & scripta Lutheri absque singulari cura ordinis collecta ac disposita: eumque in finem, ut videl. meliorem editionem curaret. e Dania ab Electore evocatum G. *Rorarium*, cui Lutherus

ipſe hoc negocii dederat, & inſtitutam lenæ typographiam; unde & *Franzius* de Interpr. ſcripturæ S. p. 693. editionem iſtam ienenſem pro meliori agnoſcit; præterea etiam differit de diſcrimine librorum Lutheri, & utilitate lectionis illorum) continentur ea ſcripta, quæ concinnata ſunt ab anno 1516. uſque ad viceſimi partem aliquam, nimirum A. 1516. Quæſtio de viribus & voluntate hominis ſine gratia, contra doctrinam Papæ & Sophiſtarum. A. 1517. Epiſtola ad Albertum, magdeburg. & mogunt. Archiepiſcopum. Diſputatio de Pœnitentia & Indulgentiis. Proteſtatio de libertate ſentiendi. Et nota, Proteſtationem huc pertinentem extare p. 76. adeoque inde huc eſſe referendam. Duæ *Tezelii* Diſputationes, oppoſitæ Lutheri ſententiæ de Indulgentiis. Diſputatio Lutheri contra ſcholaſticam theologiam. A. 1518. Conciones II. una quidem de Indulgentiis, altera de Pœnitentia. Dialogus Sylveſtri *Prieriatis* de Poteſtate Papæ &c. contra Lutheri concluſiones cum epiſtola ad Leonem X. & alia ad Lutherum. Diſputatio *Lutheri* de Remiſſione pœnæ & culpæ. Alia de Circumciſione. Alia de Lege, Operibus, Libero arbitrio, Heidelbergæ diſputata. *Aſteriſci* adverſus obeliſcos Eccii. Reſponſio ad Dialogum Sylveſtri Prieriatis, cum epiſtola ad eundem. Replica Sylv. *Prieriatis*. Epitome Reſponſionis Sylv. *Prieriatis* cum *Lutheri* annotationibus, & epiſtola ad Lectorem, in qua pronunciat, Curiam romanam eſſe ſynagogam ſatanæ. Io. *Nannii* viterb. Diſputatio, ſcripta A. 1481. de Monarchia Papæ, cum poſtfatione Lutheri, contra primatum Pontificis. Epiſtola Lutheri ad Hieronymum, brandenburgenſis eccleſiæ epiſcopum. Alia ad Ioh. Staupitium. Alia ad Leonem X. Rom. Pont. Reſolutiones diſputationum de Indulgentiarum virtute, ad Leonem X. Epiſtola ad pium lectorem contra Iac. *Hochſtraten*, qui Pontificem excitaverat ad perimendum Lutherum, eo quod ex ipſius poſitione 13. ſequatur, Pontifices eſſe hæreticos. X. Præcepta wittebergenſi populo prædicata. Iudicium de aſtrologia. IV. Conciones, videl. 1. de virtute excommunicationis, cum epiſtola. 2. de digna præparatione cordis pro ſuſcipiendo ſacramento, cum Appendice, quomodo Chriſti paſſio ſit meditanda. 3. de triplici iuſtitia, & 4. de duplici iuſtitia. Explicatio loci *Eccleſiaſtæ* 7, 20. *Non eſt iuſtus in terra, qui non peccet*, contra Scholaſticos. Inſtructio pro confeſſione peccatorum abbre-

abbrevianda secundum Decalogum. Casp. *Crucigeri* & G. *Rorarii* Adhortatio ad pium lectorem, ut ecclesiæ historiam & doctrinam diligenter cognoscat. Epistola MAXIMILIANI Imp. e conventu augustano missa ad Leonem X. Responsio FRIDERICI El. Sax. ad epistolam Card. Raphäelis. Breve LEONIS X. ad Fridericum. Aliud ad Thomam Caietanum Cardinalem. Postilla seu Annotationes super Breve præcedens. *Academiæ vvitteb.* duæ epistolæ, altera ad Carolum *Miltiz*, altera ad Leonem X. *Lutheri* epistola ad Phil. Melanchthonem. Brevis commemoratio rerum, quæ Augustæ A. 1518. peractis comitiis cum Luthero de Indulgentiis gestæ. Acta *Lutheri* ap. Legatum apostolicum, Thomam (*de Vio*) *Caietanum*, Augustæ, mense Octobri. IV. epistolæ, videl. 3. ad Caietanum, & una ad pium lectorem. Appellatio prima, a Caietano ad Papam. Epistola *Caietani* ad Fridericum de Lutheri caussa. FRIDERICI Responsio ad præcedentem epistolam. *Lutheri* epistola ad Fridericum, qua *Caietani* criminationes adversus se refutat. *Academiæ vvittebergensis* epistola ad Electorem Fridericum. Nova decretalis LEONIS X. de Indulgentiis. Appellatio *Lutheri* secunda, a Papa ad Concilium. Brevis enarratio dicti ex *Ioh.* 6, 37. *Omne, quod dat mihi Pater* &c. primum iam edita. A. 1519. Vnum & idem Breve LEONIS X. ad Deginhardum Pfeffingerum & Casp. Spalatinum, mutatis tantum titulis. Epistola *Vicecancellarii* rom. Pontificis ad eundem Pfeffingerum. Epistola Cardin. Laurentii *de Medicis* ad G. Spalatinum. Brevis historia de Legato Carolo *de Miltiz*, a Leone X. ad Fridericum misso cum aurea rosa, cum in finem, ut *Luthero* resisteret. *Lutheri* epistola ad Leonem X. Epistola *Erasmi* Roter. ad Fridericum. FRIDERICI responsio. *Lutheri* epistola ad Monachorum iutterboccensium conventum. Articuli XV. a Fratribus minorit. iutterboc. Luthero adscripti. Protestatio *Lutheri* brevis. Defensio contra malignum Eccii iudicium. Articuli hæretici Ioh. *Eccii* & quorundam fratrum, ex illorum assertis & negatis deducti. Disputatio & Excusatio adversus criminationes Io. Eccii. Contrariæ positiones M. *Lutheri* & Io. *Eccii* Lipsiæ disputatæ. *Disputatio Lipsiæ habita* d. 4. Iulii inter Lutherum & Eccium, cum epistola ad lectorem de editione huius disputationis. Sermo *Lutheri* Lipsiæ in arce prædicatus in feriis Petri & Pauli A. 1519. Resolutiones super pro-

propositionibus suis, Lipsiæ disputatis, emendatæ. Resolutio super propositione XIII. de Potestate Papæ, per autorem locupletata, cum epistola ad pium lectorem. VI. Conciones, 1. de sacramento baptismi. 2. quomodo Christi passio sit meditanda. 3. de confessione & sacramento eucharistiæ. 4. quomodo sit orandum. 5. de matrimonio. 6. quomodo sit parandus animus ad mortem. Epistola Ioh. *Eccii* ad Iac. Hochstraten de lipsiensi disputatione. Phil. *Melanchthonis* epistola de lipsica disputatione ad amicum quendam. Excusatio Io. *Eccii* ad ea, quæ falsè sibi Phil. Melanchthon super theologica disputatione lipsica adscripsit. Defensio Phil. *Melanchthonis* contra Io. Eccium. *Emseri* epistola de lipsica disputatione. Ad Ægocerotem emseranum Lutheri Additio. Ad Ioh. Eccium epistola super expurgatione ecciana. *Canonicorum indoctorum lutheranorum* ad Io. Eccium responsio. VII. epistolæ præstantium & magni nominis virorum, iam primum impressæ, in quibus mentio fit negotii Lutheri & disputationis lipsicæ, videl. 1. *Staupitii* ad G. Spalatinum, 2. *Rectoris academiæ lipsiensis* ad Lutherum. 3. *Lutheri* ad Carolstadium. 4. *Eccii* ad Lutherum. 5. Wenceslai *Rosdialovini*, præpositi pragensis, ad Lutherum, 6. Io. *Poduska*, presbyteri curati pragensis ecclesiæ, ad Lutherum. 7. Io. *Frobenii* ad eundem. Lutheri in epistolam ad *Galatas* Commentarius, illo, qui in V. Tomo Operum lat. witteb. exstat, & primus dicitur, auctior, cum præfatione, in qua Erasmum appellat virum in theologia summum, & invidiæ quoque victorem. A. 1520. Libellus de libertate christiana, cum epistola ad Leonem X. Tessaradecas consolatoria pro laborantibus & oneratis, cum epistola ad Fridericum Electorem, quippe in cuius ægrotantis gratiam, suadente G. Spalatino, liber ille fuit conscriptus. Confitendi ratio. Ad schedulam inhibitionis sub nomine Episcopi misnensis editam, super sermone de sacramento eucharistiæ, Responsio. Acta *Academiæ lovaniensis* contra Lutherum. Condemnatio doctrinalis librorum Mart. Lutheri per quosdam *Magistros nostros lovanienses* & *colonienses* facta. Responsio ad illos articulos. Epistola Io. *Eccii*, Sedis papisticæ nuncii. Bulla LEONIS X. contra errores Lutheri & sequacium. Lutheri Disp. de præcipuis christianæ doctrinæ articulis ab initio causæ suæ usque ad A. 1545. in schola propositæ, cum duabus epistolis, altera Phil. *Melanchthonis*, altera *Lutheri*.

Vati-

Vaticinium Lutheri, quod post obitum ipsius in bibliotheca eius repertum est.

Tomo II. Scripta ab anni vicesimi parte aliqua usque ad annum 24. videlicet, Operationes in psalmos XXII. priores, cum digressionibus de Spe & desperatione, nomine tetragrammato, expositione duorum versuum: *Gloria Patri & Filio* &c. superstitione & libertate christiana, fide & bonis operibus, confessione Lutheri, summis desperationum gradibus, & 4. modis bene & male utentium passione Christi. Cœpit autem eos enarrare A. 1519. desiit A. 21. Wormatiam profectus, & complevit eodem anno in pathmo. Ad A. 1520. pertinent etiam seqq. scripta: Oblatio siue Protestatio Lutheri, qua testatur, se nihil aliud adhuc scripsisse & docuisse, quam quod christianæ doctrinæ consentaneum esse visum sit, ac paratum esse ad meliorem informationem, si qua ipsi e verbo Dei afferri possit. Responsio FRIDERICI El. ad Valentinum a Deutleben, Romæ tunc agentem. Breve LEONIS X. ad Fridericum. Appellatio Lutheri a Papa ad Concilium, ex Tomo I. repetita, & h. l. appendice aucta. Præludium de Captivitate babylonica, in qua præcipue de numero sacramentorum agitur, & ostenditur, caput VI. Ioh. loqui de spirituali, non sacramentali manducatione. Adversus execrabilem antichristi Bullam. Assertio omnium articulorum, per Bullam Leonis damnatorum, cum epistola ad Fabianum Felicem (von Feilitz. Vide Tom. V. opp. ien. germ. p. 180. & T. III. p. 517.) Axiomata *Erasmi* pro causa Mart. Lutheri, Coloniæ ex tempore scripta. Brevis commemoratio rerum, Coloniæ Agrippinæ in Vbiis gestarum, in causa Lutheri. Responsum FRIDERICI El. datum Marino Caracciolo & Hieronymo Aleandro, Legatis rom. Pontificis. Quare Pontificis rom. & discipulorum eius libri a Luthero combusti sint. Exustionis antichristian. Decretalium acta. A. 1521. Enarrationes Epistolar. & Euangelior. (quas *Postillas* vocant) cum epistola ad Fridericum Elect. In quibus etiam agitur de mysteriis baptistæ & Christi. Responsio ad librum Ambrosii *Catharini*, cum exposita visione *Dan.* 8. de antichristo, iuxta primam editionem. Confutatio Rationis latomianæ pro incendiariis, lovaniensis scholæ Sophistis redditæ. CAROLI V. epistola ad Lutherum, qua ad Comitia wormatiensia vocatus est. Acta Lutheri coram S. Cæs.

Mai. & Imperii Ordinibus in Comitiis wormatiensibus. Lutheri Responsio extemporaria ad articulos, ex Captivitate babylonica a Sophistis excerptos & damnatos. Determinatio *theologicae Facultatis parisiensis* super doctrina lutherana. Phil. *Melanchthonis Apologia* pro Luthero adversus furiosum Decretum parisiensium theologastrorum. Ludus Lutheri, a stolida & sacrilega *Sorbona* damnati. Apologia Barthol. *Bernardi*, pastoris kembergensis, contra papisticas leges, sacerdotibus prohibentes matrimonium. Eiusdem Defensio ad Fridericum, El. Saxoniae. Lutheri Sententia de abroganda missa priuata. Epistola Io. *Eccii* ad Iac. Hochstraten. Insinuatio Bullae pontificiae per *Eccium* ad Scholam wittebergensem. Eiusdem Bullae publicatio per episcopum frisingensem. A. 1522. Synodi Augustinianorum de libertate monachorum Sententia. Deliberatio habita de abrogatione missarum inter Fridericum & Academiam wittebergensem. Instructio, quid Christianus Beier ad Theologos witteb. deferre ac commemorare debeat. Informatio & Deliberatio delectorum ab Vniuersitate wittebergensi. Iudicium Lutheri de Votis monasticis. Epistola ad Fridericum El. in qua reditum suum ex pathmo excusat. Contra Henricum, Regem Angliae. Sermo de S. *Antonio* eremita. Ad pium lectorem de selectu & ordine Scriptorum Lutheri. ADRIANI VI. P. R. Brevia IV. videl. ad Fridericum El. (quod quidem in tabulario vinariensi non reperitur, putatque *Pallavicinus*, esse idem cum Brevi Clementis VII. quod in ultimo huius Tomi fol. legitur. Vide *Seckendorf.* Hist. lutheran. 551.) ad Ordines Imperii, ad Senatum bambergensem, cum annotationibus Lutheri, & rursus ad Fridericum Electorem. A. 1523. Ad omnes christianos lectores. In quo scripto Lutherus iis permittit iudicium, an ipse, vel Papa contra verbum Dei aliquid doceat. Liber de ratione vocandi & instituendi ministri Ecclesiae, cum epistola ad Senatum pragensem. Formula missae & communionis pro Ecclesia wittembergensi. Exemplum theologiae & doctrinae papisticae. Adversus armatum virum *Cochleum.* Breve CLEMENTIS VII. ad Fridericum Electorem.

Tomo III. Scripta ab A. 1524. usque ad annum 38. videlicet Commentarius in epistolam ad *Galatas*, ab auctore recognitus. Car. *Arnd* Contin. Biblioth. bibl. Mayer. 134. II. episcopales Bullae, prior pii, posterior papistici Pontificis, super doctrina lutherana & romana

romana, cum epiſtola Lutheri ad lectorem. Præfatio in V. Ttum, quomodo & quo fructu libri Moſis chriſtianis ſint legendi. *Deuteronomium Moſis* ex ebræo caſtigatum, cum annotationibus Lutheri, eiusque epiſtola ad epiſcopum ſambienſis eccleſiæ. A. 1525. De ſervo arbitrio. A. 1532. Annotationes *in Eccleſiaſten*, cum præfatione. A. 1534. Breves enarrationes *Eſaiæ*, cum 2. præfationibus. Enarratio *Pſalmi* 45. ubi p. 444. elegans eſt adhortatio ad ſtudioſos theologiæ pro addiſcenda ebræa lingua. Convocatio concilii liberi chriſtiani, continens graviſſimam Pontificum accuſationem cum de doctrina, moribus & dominatu in eccleſia ſceleratiſſimis, tum de publica veritatis cognitione denegata, & immani piorum perſecutione. Hic iam poni deberet ſecundus Commentarius in epiſtolam *ad Galatas*, quippe editus A. 1535. ſed relatus eſt certa de cauſa in Tomum IV. A. 1536. Enarratio in prophetam *Ioëlem*, ex prælectionibus eius collecta, cum præfatione. In *Amos*. In *Abdiam*, iterum ex prælectionibus eius collecta. A. 1537. Conciunculæ quædam amico cuidam præſcriptæ, cum præfatione ad lectorem.

Tomo IV. eoque ultimo Scripta ab anno 1538. uſque ad 48. edita, & quidem A. 1538. Commentarius in epiſtolam *ad Galatas*, ex eius prælectionibus collectus, ac denuo recognitus & caſtigatus, cum duabus præfationibus, altera longa, altera brevi, & argumento: isque ad annum 35. referendus erat; ſed ne illius Tomi menſura nimis excreſceret, huc reſervatus eſt. Confeſſio fidei, exhibita Imperatori in Comitiis auguſtanis, Apologia confeſſionis cum præfatione Phil. *Melanchthonis*. Enaratio Lutheri in *Canticum canticorum*, cum præfatione. Annotationes in aliquot capita *Matthæi*, cum præfatione. Enarratio in *Pſalmum* 51. cum præfatione. Præfatio in epiſtolam S. *Hieronymi* ad Euagrium de poteſtate Papæ. A. 1540. Enarratio in pſalmos graduum, h. e. in 120um uſque ad 134tum incluſive. A. 1541. Enarratio *pſalmi* 90. cum præfatiuncula. A. 1542. Commentarius in *Micham*, cum præfatione. Principales loci & ſententiæ concionum prophetæ *Michæ*. Cur & quomodo chriſtianum Concilium debeat eſſe liberum. De coniuratione Papiſtarum. A. 1543. Duæ epiſtolæ de controuerſia ſuper reliquiis Sacramenti altaris. A. 1545. Enarratio in *Hoſeam* prophetam, cum præfatione. Principales loci & præcipuæ ſententiæ concionum *Hoſeæ*. Additio in *Hoſ.* 13, 14. *Ero mors tua, o mors*. Sup-

 puta-

putatio annorum mundi, cum præfatione. A. 1546. Enarratio in *Psalmum* II. cum præfatione. Præfatio in Declamationes iuniorum Principum Saxoniæ. A. 1547. Commentarius in *Ioëlem*. Insigniores sententiæ ex concionibus *Ioëlis*.

LXXXIII.

Operum LVTHERI germanicorum Tomi IIX. Ienæ 1575-1580. Quarta hæc est editio, laudata a *Franzio* de Interpretat. Scr. S. 693. eaque iuxta primam & secundam facta, pura & incorrupta, ita ut nihil ei additum sit, nihil detractum; sed omnia integra relicta, prout ipse ea germanice scripsit Lutherus. Cuius stilum germanicum pro heroico agnoscit laudatque *Praschius* in Præcept. stili lat. 101. Et quidem T. I. continentur scripta ab A. 1517. usque ad annum 1522. II. ab A. 1522. ad 1525. III. ab A. 1525. ad 1528. IV. ab A. 1528. ad 1530. V. ab A. 1530. ad 1533. VI. ab A. 1533. ad 1538. VII. ab A. 1538. ad 1542. IIX. ab A. 1542. ad 1546. Iam vero singuli nobis inspiciendi ac perlustrandi sunt tomi. Enim vero

Tomo I.

Præmittitur 1. Nic. *Amsdorfii* præfatio de defectibus & erroribus editionis wittebergensis, de diversitate scriptorum Lutheri priorum & posteriorum, de illorum præstantia: (quamvis ipse illa interire optauerit) nam in iis extare egregias refutationes, & solidas explicationes. Vide etiam *Kortholtum* prodr. ingen. theol. cultor. 86. 2. *Lutheri* Præfatio de virtute & contemtu suorum scriptorum, de libris multorum Patrum & Conciliorum, non esse peccatum, quod perierint & euanuerint, deque modo discendi theologiam, videlicet per orationem, meditationem & tentationem. 3. IV. Præfationes & Instructiones de scriptis Lutheri, quid de illis, maxime prioribus, sit iudicandum, eæque sunt α Casp. *Crucigeri* & Georg. *Rorarii*, β Excerptum e *Lutheri* præfatione in I. Tomum scriptorum latinorum, γ Excerptum ex *eiusdem* præfatione in Catalogum omnium Lutheri librorum & scriptorum, δ *eiusdem* in disputationes contra indulgentias, paparum &c. Sequuntur iam ipsa scripta.

A. C. 1517. 1) Epistola *Lutheri* ad Card. & Archiegiscopum mogunt. de disputatione sua de Indulgentiis. p. 6. 2) Sententiæ de Indulgentiis. 7. 3) Protestatio. 12. 4) Io. *Tezelii* Refutationes seu

ſeu contradictiones, pro indulgentiis. 12. 5) Aliæ *eiusdem.* 16 6) Explicatio VII. *pſalmorum pœnitentialium.* 19. 7) Sermo de Indulgentiis & gratia. 46. 8) Apologia ſermonis præcedentis. 47.

A. 1518. 1) Ad *Hieronymum*, epiſcopum brandenburg. de eius diſputatione de indulgentiis. 52. 2) Ad *Staupitium* de vocabulo *Pœnitentia.* 54. 3) Ad Leonem X. quid ipſum ad diſputationem de Indulgentiis impulerit. 56. 4) Duo acerba & ſeuera ſcripta contra Sylv. *Prieriatem.* 58. 5) Contra Iac. *Hochſtraten.* 61. 6) Explicatio orationis dominicæ. 67. 7) Explicatio *pſalmi* CX. de regno & ſacerdotio Chriſti. 89. 9) Epiſtola Imp. MAXIMILIANI ad papam Leonem X. de cauſſa Lutheri. 99. 9) FRIDERICI Electoris Saxon. Reſponſio ad epiſtolam Raphaëlis Card. S. Georgii. 100. 10) Breve LEONIS X. ad Electorem Fridericum, ut Lutherum iubeat ſe ſiſtere inquiſitioni Card. Caietani. 11) Breve *eiusdem* ad Thomam Caietanum, quomodo cum Luthero agere debeat. 102. 12) *Lutheri* Gloſſa in Breue Pontificis ad Card. Caietanum. 114. 13) Epiſtola *Vniverſitatis vvittebergenſis* ad Car. de Miltiz, ut examen Lutheri curet fieri in Germania. 105. 14) *Eiusdem* Epiſtola ad LEONEM X. in cauſſa Lutheri. 106. 15) Epiſtola *Lutheri* ad Phil. Melanchthonem, ſcripta Auguſtæ Vindelicorum, malle ſe mori, quam ueram reuocare doctrinam. 107. 16) Deprecatio pro M. Luthero ad Io. Rennerum, ne cogatur excurrere Romam, ſed in Germaniæ quodam loco audiatur. 107. 17) Narratio breuis Actorum cum Luthero Auguſtæ Vindel. coram Card. Caietano. 108. 18) Prolixior narratio eorundem, auctore G. *Spalatino.* 108. 19) Proteſtatio & Reſponſio ad duos articulos a Card. Caietano improbatos. 113. 20) Reſponſio ad I. articulum de Indulgentiis. 114. 21) Reſponſio ad II. articulum de fide. 116. 22) Epiſtola ad G. Spalatinum de ſui examine coram Legato. 118. 23) Alia ad Carolſtadium, eiusdem fere materiæ. 119. 24) II. Epiſtolæ ad Card. Thomam caietanum. 122. Quarum priore promittit ſilentium de indulgentiis, ſi & aduerſariis ſuis ſilentium imponatur; poſteriore declarat, ſe iam abire velle, atque a Cardinali appellaturum ad Papam. 25) Epiſtola Conr. *Adelmanni* ad Spalatinum. 123. In qua mentio fit cauſæ Lutheri. 26) Lutheri Appellatio a Card. Caietano ad Papam. 124. 27) Thomæ Card. *Caietani* Epiſtola ad Fridericum Electorem Saxoniæ de cauſſa Lutheri. 124.

 28)

28) Responsio Lutheri ad istam Caietani accusationem. 126. 29) FRIDERICI El. Saxon. epistola ad Degenh. Pfeffingerum, ut deprecetur apud Cæs. Maiest. in caussa Lutheri. 134. 30) *Vniversitatis vvittebergensis* epistola ad Fridericum Electorem, in caussa Lutheri. 135. Qua rogant, efficiat apud Pontificem, ut Luthero, si errauerit, lux ostendatur e Scripturis & SS. Patribus. 31) FRIDERICI Electoris Responsoria ad Cardinalis S. Sixti (Caietani) scriptum p. 124. extans 136. Qua petit, ut Luthero defensio permittatur, eique errores sui in scripto monstrentur e SS. litteris, nec inauditus declaretur hæreticus.

A. 1519. 1) Breue LEONIS X. ad Degenh. Pfeffingerum, ut excitet Electorem Fridericum contra Lutherum. 137. 2) Vicecancellarii pontificii epistola ad eundem contra Lutherum. 3) Cardinalis de Medicis ad Spalatinum. 138. Vt Miltizio apud Electorem opem ferat. 4) Designatio eorum, quæ scribenda sunt ad Papam de actis cum Luthero. 138. 5) Epistolæ III. FRIDERICI Elect. una ad Papam, altera ad Fab. de Feilitzsch, tertia ad Carolum de Miltiz. 139. 6) Acta cum Miltizio Altenburgi. 141. 7) Breuis Relatio M. *Lutheri* ad Electorem, quo modo transegerit cum Miltizio. 143. 8) Epistola ad Pontificem, se non posse reuocare. 9) Relatio de disputatione lipsiensi, (A. 1519. a 27. Iunii usque ad 14. Iulii) inter *Lutherum* & *Eckium*, ad Georg. Spalatinum. 144. 10) *Eckii* epistola ad Fridericum Electorem de disputatione lipsiaca. 147. 11) FRIDERICI Electoris responsoria. 148. 12) *Carolstadii* Apologia contra accusationem Eckii. 13) Nic. *de Amsdorf* ad Spalatinum de prædicta disputatione. 149. 14) *Lutheri* & *Carolstadii* responsoriæ ad litteras Eckii ad Fridericum Electorem. 150. 16) Declaratio *Lutheri* ad aliquot articulos ipsi ab aduersariis suis imputatos. 165. 17) Sermo de meditatione passionis Christi. 167. 18) de statu coniugii. 169. Qui quidem est emendatus & correctus. 19) de precibus & processione in septimana sancta. 172. 20) In festo Petri & Pauli, dictus in arce lipsiensi. 174. 21) de præparatione ad mortem. 177. 22) de sacramento baptismi. 183. 23) de usuris, maior & minor. 188. 24) de sacramento altaris, & fraternitatibus. 201.

A. 1520. 1) *Georgii* Ducis Sax. ad Fridericum Electorem. 209. 2) Responsoria FRIDERICI. 3) *Lutheri* Declaratio

tio aliquot articulorum in ſermone ſuo de ſacramento altaris. 210. 4) Epiſtola ad Imperat. Carolum, ne ſe patiatur condemnari inauditum. 212. 5) *Ioannis*, Epiſcopi miſnenſis Edictum contra Lutheri ſermonem de ſacramento altaris. 214. Reiicitur in eo ſententia Lutheri de communione ſub utraque introducenda. 6) *Lutheri* epiſtola ad Electorem moguntinum, Albertum, ne credat calumniatoribus ſuis. 214. 7) Epiſtola ad *Adolfum* epiſcopum merſeburgenſem, eadem fere de materia. 216. 8) Reſponſio ad ſchedam, quæ ſub nomine Officialis ſtolpenſis ſparſa eſt. 218. 9) Electoris moguntini ALBERTI Reſponſio ad epiſtolam Lutheri. 220. 10) Reſponſio epiſcopi merſeb. *Adolphi* ad epiſtolam Lutheri. 221. 11) Apographum epiſtolæ FRIDERICI Electoris ad Valentinum Deitleben. 222. 12) *Eckii* epiſtola ad Vicarium de ablegatione ſua Romam. 223. 13) *Lutheri* Sermo de bonis operibus, cum præfatione ad Ioannem Ducem Saxoniæ. 224. 14) Bulla LEONIS X. contra Lutherum. 256. 15) *Luther* de papatu romano, contra capucinum quendam lipſienſem, negans, hæreticos eſſe, qui paſtores non petunt a Papa romano, etiamſi eum in honore habeant. 262. 16) Breue LEONIS X. ad Fridericum Electorem. 279. In quo laudatur, quod Luthero in nullo nouorum articulorum aſſenſum præbuerit, rogaturque, ut elapſo pœnitentiæ termino eum, tanquam hæreticum, curet in carcerem coniici, Romamque mitti. 17) *Lutheri* Reſponſio ad litteras Cardinalis S. Georgii & Deitlebenii. 280. Vbi rurſus ſe offert ad tacendum, modo & aduerſarii idem faciant, immo & ad deponendum paſtoris & profeſſoris munus, ſi ab eo remoueatur. 18) Sermo de excommunicatione. 282. Vbi docet, excommunicationem non eſſe traditionem alicuius in poteſtatem ſatanæ, eumque priuare deprecatione & omnibus aliis bonis eccleſiæ, ſed priuationem externi ſacramenti & externæ conuerſationis, atque in papatu magnam dari corruptelam excommunicationis. 19) Ad chriſtianam Nobilitatem Nationis germanicæ, de eius ſtatus emendatione. 288. 20) *Eckii* Epiſtola ad Academiam wittebergenſem. 315. Is mittit Bullam papalem contra Lutherum, petitque, ut propoſitiones Lutheri reiiciant atque condemnent, niſi priuilegiis papalibus priuari uelint. 21) *Eiusdem* epiſtola ad Ioannem, Ducem Saxoniæ. 316. Cui & ipſi Bullam mittit condemnatoriam. 22) Gabrielis

ab Eib,

ab Eib, episcopi eistettensis Mandatum ad clericos suos, ut Bullæ pontificiæ contra Lutherum obedientiam præstent. 316. 23) Breuis narratio de actis coloniensibus. 317. E quibus constat, Legatos Pontificis, Marinum *Caracciolum* & Hieron. *Aleandrum* petiuisse ab Electore Friderico, ut Bullam papalem dignaretur in effectum deducere, scripta Lutheri concremare, eumque siue punire, siue carceri mancipare, siue Romam transmittere. Sed Elector respondit, Lutherum audiendum esse, nec eius scripta ante, quam conuictus sit, igne absumenda. Prædictis etiam oratoribus, Erasmo primum uacantem episcopatum, si Papam defenderet, & Lutherum calamo oppugnaret, promittentibus, Erasmus respondit, Lutherum apud se maiorem habere auctoritatem, quam ut arma contra eum ferret, librosque eius munitos esse uerbo diuino, & ex uno eorum folio se se plus discere, quam ex toto *Thoma*. 24) Breuis modus considerandi Decalogum, & Symbolum apostolicum, recitandique Orationem dominicam. 319. Vbi hæc doctrinæ capita breuiter explicantur. 25) Sermo de N. T. seu de S. missa. 329. In quo corruptiones Missæ taxantur. 26) Protestatio siue Oblatio. 339. Videlicet ad sui defensionem. 27) De nouis Bullis & mendaciis eckianis. 340. Quibus *Eckius* Lutherum onerabat. 28) Contra Bullam antichristi. Qua Lutheri propositiones condemnatæ, ab ipsomet uindicantur. 29) Appellatio repetita a Leone P. R. ad liberum & christianum Concilium. 351. 30) FRIDERICI Electoris Saxon. responsio ad Vniuersitatis wittebergensis Rectorem. 353. De Luthero, cuius damnationem, & librorum deletionem urgebat Pontifex. 31) Breuis narratio de modo & caussa incendii Decretalium a Luthero facti. 32) Breuis & bona explicatio Orationis dominicæ, a capite ad calcem, i. e. quo modo intelligenda sit; & a calce ad caput, i. e. quomodo illa ab impiis uel negligitur, uel praue inuertitur. 358.

A. 1521. 1) *Philippi*, Com. palat. ad Rhenum, episcopi frisingensis, Mandatum contra Lutherum. 359. De obedientia Bullæ papali præstanda, & cauendis Lutheri erroneis dogmatibus. 2) Epistola ad hircum lipsiensem, 360. i. e. Hieron. *Emserum*. Quem tertia, ut ait, contra se uice scribentem exagitat. Vide tamen, quæ infra notamus in erratis. 3) Replica ad Emseri Responsionem, qua eius mendacia discutiuntur. 4) Responsio ad Emseri librum. 361.

In qua differit de sacerdotio omnium christianorum, auctoritate Patrum ecclesiæ, at multo maiore S. Scripturæ, littera & spiritu, papatu, apostolo Petro, quod Romæ non federit episcopus annos 25. coniugio clericorum, & contra Thom. *Murnarum*. 5) Refutatio Emseri. 356. In qua Lutherus uindicat explicationem suam dicti *petrini* 1. ep. 2, 5. *Vos estis sacerdotium sanctum*; videlicet ita omnes christianos esse sacerdotes, ut tamen singuli ab episcopis non sint inaugurati, nec teneantur concionari, missam celebrare, aliaque munera peragere ecclesiastica, nisi ad ea uocati & ordinati sint. 6) Epistola ad Fridericum, Electorem Saxon. 396. Qua promittit, se compariturum in Comitiis wormatiensibus, ac lubentem quidem. 7) Informatio confitentium super prohibitis Lutheri libris. Vbi docet, non competere sacerdoti, confessionem alterius audienti, perscrutari, sed absolutionem debere impertire petenti; quodsi autem ille absolutionem denegauerit, humiliter eam iterum petendam, &, si contumax sit, nec a duritie sua recedat, usum S. cœnæ intermittendum esse. 8) Fundamentum & rationes omnium Lutheri articulorum, per romanam Bullam iniuste condemnatorum. 400. Scripsit ille hunc librum latine, cum dedicatione ad *Felicem*, id est, Fabianum de Feilitsch, quæ hic omissa est, deinde autem in germanicam, & quidem satis libere, traduxit linguam. *Seckendorf* Lutheran. 285. ipseque fatetur *Maimbourgius* l. 1. f. 31. Lutherum in eo elegantem ostendisse eruditionem. 9) Pontificiorum Consilium, quomodo cum Luthero in Comitiis wormatiensibus sit procedendum. 432. Videlicet, audiendum eum, si reuocauerit; sin, omnes Imperii Status cum sacratissimo Imperatore in auita permansuros fide, Cæsaremque necessario Edicta & mandata ad uiuersum Imperium promulgaturum. 10) Responsio ad Friderici Electoris Mandatum. 432. Quod quidem interiit. Eo autem ille ex mandato Imperatoris Luthero iniungit reuocationem aliquot articulorum. Vbi hic ita se explicat, se se pariturum & reuocaturum, ubicunque sibi error monstratus fuerit. 11) CAROLI V. Imp. Citatio & litteræ salvi conductus ad Lutherum. 433. 12) *Georgii* Ducis Saxon. litteræ salui conductus. 434. 13) FRIDERICI Electoris, & IOANNIS Ducis Saxoniæ, fratrum, litteræ salui conductus, pro eodem. 14) Epistola ad G. *Spalatinum*. 435. In qua ait,

se rescripturum ad Cæsarem, stare sibi sententiam ueniendi Wormatiam, si debeat occidi, tanquam hostis Imperii; non autem ueniendi, si uelint, ut doctrinam recantet suam. 15) Sermo de salutari acceptione corporis & sanguinis Christi. Vbi docet, homines notoriis in peccatis viuentes non esse admittendos ad sacram cœnam; nefas esse, homines ad illius usum cogere: neminem fiducia propriæ dignitatis illuc se conferre debere: eleuationem benedicti panis & vini, cum sono campanulæ, præsentibus in memoriam reuocare sanctissimam Christi institutionem, & quidem verba secreto dicta, *Accipite, & edite, Accipite & bibite, Hoc est corpus meum, quod pro vobis traditur, Hic est sanguis meus, qui pro vobis effunditur:* atque ita credentibus, deuotis & humilibus dandum esse cibum & potum hunc tremendum ac venerabilem. 16) Catalogus Electorum, Principum, Episcoporum, Comitum, aliarumque personarum illustrium, & Legatorum in Comitiis wormatiensibus. 437. 17) Actus coram S. Cæs. Maiest. Electoribus, Principibus & Statibus Imp. in Comitiis wormat. 440. Vbi Lutherus libros a se scriptos & emissos pro suis agnouit, sed reuocationem contentorum, in doctrina de fide & operibus, denegauit, nisi errores sibi clare ostendantur, & ipse conuincatur. 18) PHILIPPI, Landgrauii Hassiæ, litteræ salui conductus pro Luthero. 449. 19) Litteræ ad S. Cæs. Mai. postquam Wormatia abierat. 452. In quibus gratias agit humillimas, saluum sibi datum fuisse conductum, iterumque se offert ad comparendum, si qui forent, qui libros suos iuxta normam verbi diuini iudicare velint. 20) Litteræ ad Electores, Principes & Status Imperii, eodem tempore scriptæ, eiusdem argumenti. 21) Epistola ad L. *Cranachium* 454. de examine suo wormatiensi. 22) Relatio de eodem examine, ad *Albertum* Comitem mansfeldicum. 455. 23) S. Cæs. Maiest. Edictum contra Lutherum. 456. Quo ob hæreticas, ut credebantur, doctrinas, earumque pertinacem, ut iudicabatur, amplexionem proscribitur, librorumque eius venditio ac lectio prohibetur. 24) Expositio psalmi 68. de paschate, ascensione Christi, & pentecoste. 463. 25) Cantici Mariæ, quod dicitur *Magnificat.* 476. 26) Orationis regis SALOMONIS 1. *Reg.* 3. p. 500. 27) De confessione (peccatorum priuata & anxia.) 501. An Papa potestatem habeat eam imponendi. 28) Psalmus 119. utilis oratu aduersus Papam &

& doctrinas hominum. 520. Cum glossulis breviculis. 29) Expositio psalmi 37. p. 527. 30) Iudicium *theologorum Parisiensium* de Lutheri doctrina. 539. 31) Præfatio in Explicationem euangelii de X. leprosis, *Luc.* 17, 12. p. 549. Qua sententiam de confessione suam iterum proponit, non ipsam damnans confessionem, sed coactionem ad eam faciendam; dicitque, si res inuertatur, & sacerdotes ac clerici a nobis debeant audiri confitentes, tunc vero illos a rigore suo de necessitate confessionis nimium quantum remissuros esse. 32) Explicatio euangelii Luc. 17, 14. p. 551. Vbi verbis, *Abite & ostendite vos sacerdotibus*, negat indicari necessitatem confessionis. 33) Mandatum S. Cæs. Maiest. ad Vniuersitatem viennennensem de cremandis Lutheri scriptis. 555. 34) Epistola ad Albertum, Electorem, Cardinalem & archiepiscopum magdeburgensem & moguntinum, de indulgentiis, quas ille post Tezelii obitum reduxit Halam Saxoniæ. 556. Rogat igitur eum Lutherus, ut ocyus desistat ab hoc proposito, nec clericos coniugium ineuntes affligi permittat, alioqui se editurum, quem in parato habeat, libellum contra Idolum halense. Est hoc scriptum paulo durius atque acerbius, at tamen christianum, atque e pio profectum Zelo. 35) Responsio illius *Electoris*. 557. Pia, ut videtur, & modesta, qua non ingratam sibi fuisse admonitionem testatur; sed simulata, sicut sequente in scripto interpretatus est Lutherus. 36) Epistola ad Wolfg. Fabricium Capitonem. 558. eo tempore Cardinalis & Archiepiscopi ecclesiasten & consiliarium: qua testatur, tantum sibi dolorem attulisse eius litteras, quantam lætitiam Responsum Electoris, nec licere adulari Magnatibus in rebus fidei & conscientiæ, pessimoque exemplo dirumpi coniugium clerici, neutiquam prohibitum in verbo diuino. Hoc scriptum pertinet ad annum 1522. sed huc relatum est, quia respectum habet ad duo scripta proxime præcedentia. Et quæ sunt Lutheri a numero 24. ea ab ipso litteris mandata sunt in pathmo.

Tomo II.

In cuius fronte ponitur præfationis loco Dehortatio a contemtu verbi diuini, cum admonitione ad eius æstimationem & obsequium, A. 1522. 1) Augustinianorum wittebergens. Conclusiones, de votis, mendicatione, aliisque ordinis sui traditionibus, quas

partim abolitas, partim temperatas volunt. p. 1. 2) Iudicium aliquot Doctorum wittebergensium de missa priuata ad Electorem Fridericum. p. ead. Quem rogant, ut aboleat Missae corruptelas. 3) Instructio D. Christiani *Bayeri* ad Iustum *Ionam*, Andr. *Carolstadium*, Phil. *Melanchthonem*, & Io. *Dolscium* (Dölzk) 3. Qua illi iniungitur perscrutari, cur Augustiniani diebus praeteritis missas dixerint nullas. Eam ad rem adhibiti sunt delecti quidam ex ordine Doctorum, qui postea litteris humillimis rogarunt Electorem, ut vitia missae tollat atque aboleat. 4) Ipsae modo dictae litterae *Delectorum*. 5. 5) De abusu missarum. 7. 6) Bulla coenae Domini, sub LEONE X. germanice versa a *Luthero*, cumque eius glossis. 44. 7) *Henrici* iunioris, Ducis brunsvic. ac luneb. Mandatum de cauenda Lutheri doctrina, ubicunque illa deroget christianae fidei & traditionibus. 58. 8) Fidelis admonitio ad omnes christianos, ut sibi caueant a seditione, quam fortasse coecus aduersus papatum zelus suadere posset. 58. 9) Christiana admonitio ad IV. Mendicantium ordines, ut agnoscant euangelii restitutionem pro magno Dei beneficio, neque Lutherum vel extollant supra modum, vel haereseos temere accusent. 93. 10) *Georgii* Ducis Sax. edictum contra Lutherum. 65. Quo subditi eius iubentur capere seminatores doctrinae lutheranae, & reuocare filios suos Witteberga, aliisque locis, ubi illa doctrina traditur. 11) *Philippi*, Episcopi freysingensis, Administratoris naumburgensis, Comitis palat. ad Rhenum & Ducis Bauariae, Mandatum contra Lutherum, seu contra nouitates & abusus, ut vocant, a quibusdam introductos, dum missas recitant in vestitu civili, lingua germanica, sine praeuia confessione, sine satisfactione, vinum benedictum porrigentes alio in vasculo, quam calice, etiam infantibus seu pueris, & clerici coniugium ineunt. 66. 12) Contra nouitates a *Carolstadio*, absente Luthero, Wittebergam introductas. 68. Hoc scriptum non est integrum. 13) Epistola ad Fridericum Elect. Saxon. 69. In qua liberrimo utitur stilo, aitque, tantum abesse, ut Wittebergam veniat tutelae ab Electore habendae causa, ut potius ipse eius Electorem (puta, precibus) sit redditurus participem; cauere illum debere, ne Caesaris mandato manus sibimet inferat violentas; debere etiam portas urbis relinquere apertas, usque dum a Caesareanis vi abripiatur; sed

ſed eam ſe ſe non metuere. 14) Epiſtola ad G. Spalatinum. 71. Qua improbat nonnullorum facta, qui, ſe abſente, abuti cœperunt chriſtiana libertate, & res quasdam funditus abolere conati ſunt, cum debuiſſent verbo eas oppugnare diuino; ſe quidem improbare papiſticam miſſam, ut ſacrificium & bonum opus, imagines, quibus cultus defertur, leges de confeſſione priuata ſcrupuloſa, de certis uſus S. cœnæ temporibus, deque inuocatione ſanctorum; ſed ea omnia a ſe non abrogari, verum redargui duntaxat & errorum conuinci ex SS. litteris. 15) FRIDERICI Elect. Sax. Mandatum ad Hier. *Schurffium*, ut Lutherum litteris ad ipſum Electorem ſcriptis cauſſas exponere iubeat, ob quas Wittebergam e pathmo redierit, eumque moneat abſtinere a concionibus in arcis æde ſacra habendis. 72. 16) Epiſtola, qua *Lutherus* cauſſas acceſſus ſui Electori exponit; quarum prima, eſt vocatio Wittebergenſium; ſecunda, abuſus & tumultus ſe abſente facti, quos ſedare non potuerit, niſi ipſe eſſet præſens, auresque & linguam adhiberet: tertia, metus ſeditionis in Germania. 72. Sed forma huius Epiſtolæ fuit a G. Spalatino paululum immutata ac temperata. 17) Hier. *Schurffii* Reſponſio ad Electorem. 74. Qua dicit, ſe ſe eius mandato paruiſſe, Sereniſſimique mentem Luthero expoſuiſſe. Addit etiam, quosdam in Saxonia ſine vocatione eccleſiaſtarum munus uſurpaſſe, & talia effutiiſe, ut ciues & ſtudioſi credant, eum denique eſſe verum chriſtianum, qui intermittat confeſſionem, ſacerdotes perſequatur, die ieiunii ouis & carne veſcatur, imagines deiiciat &c. 18) FRIDERICI Electoris nouum ad Schurffium mandatum, correctas iam litteras Luthero reddat deſcribendas. 75. 19) Ipſæ hæ Lutheri litteræ correctæ. 76. 20) Hier. *Schurffii* Reſponſio ad alterum Electoris mandatum. 77. In qua teſtatur, magnam Wittebergenſibus, tam eruditis quam rudibus, lætitiam natam eſſe ex Lutheri aduentu & concionibus. 21) Epiſtola ad Hartmutum a Cronberg. 78. Plena ſolatio pro iis, qui Chriſti, eiusque euangelii cauſſa perſecutionem patiuntur, aut cuiuscunque generis tentationibus expoſiti ſunt. 22) De ſacramento altaris. 82. Id eſſe ſub utraque ſumendum ſpecie. 23) *Ioannis*, Epiſcopi miſnenſis, Mandatum ad paſtores & clericos ſuos. 93. Vt caueant ſibi a nouitatibus; ſe enim in eo verſari, ut ſtatuat ordinetque, quidquid ad diſciplinam & concordiam facere queat.

24) FRIDERICI Responsoria ad illum episcopum. 93. Qua adprobat eius propositum, optatque aboleri abusus contra verbum Dei, blasphemias, & prohibitionem coniugii clericorum. 25) Ad Fridericum elect. de oratore sacro (*Gabriele*) Altenburgum mittendo. 94. Cui Lutherus iniunxit, ne quid nouaret, fideliter autem doceret fidem & caritatem. 26) De traditionibus hominum. 95. Eas esse vitandas. 27) Epistola siue Instructio ad ecclesiam erfurtensem de sanctis. 104. Quæstiones de sanctis cœlestibus & mortuis esse omittendas, fiduciam autem ponendam in Christo, nihilque occipiendum sine præuiis humillimis precibus. 28) Contra falso dictum Statum Pontificis & episcoporum sacrum & clericalem. 106. In quo agit de partibus muneris pastoralis siue episcopalis, cum refutatione abusuum eius & corruptionum. 29) Epistola ad Cl. *Stormium*. 127. Qua dictionem suam, qua Magnates & Prælatos, stultos & asinos vocauit, defendere nititur. 30) *Caroli* Ducis munsterbergici Epistola ad Lutherum. 127. Qua scripti de S. cœna sub utraque sumenda petit correctionem & emendationem. Responsio autem *Lutheri*, quæ in Casp. Guttelii bibliotheca extabat, euanuit. 31) Epistola ad Bohemos calixtinos, seu waldenses, in Comitiis pragensibus congregatos. 128. Qua eos hortatur ad perseuerandum in articulis de communione sub utraque, & iniusto Hussi & Hieronymi pragensis supplicio. 32) Responsio ad Henrici IIX. Regis Brit. librum. 130. 33) Ad amicum, cur acerbius scripserit contra Regem Henricum. 145. Id quidem fecit consilio, quia 1. nec Christus, Petrus & Paulus semper fuerint molliores ac mitiores. 2. aduersarii eius pluribus maioribusque contra ipsum usi sint conuiciis. 34) Libellus de vita coniugali. 146. Qui constat 3. partibus: in I. agitur de personis, quæ inter se possunt contrahere matrimonium: in II. de personis, quæ possunt separari: in III. de modo pie & laudabiliter agendi vitam coniugalem. 35) Breue ADRIANI VI. P. R. ad Fridericum. Elect. Saxon. perlatum ab Hieron. Rorario, Pontificis a cubiculo. 158. Quo ei commendat Sedem apostolicam, & commodum ecclesiæ. 36) Declaratio S. Cæs. Mai. super Articulis Statuum Imp. de dandis hoc tempore [A. 1522.] annatis, pensionibus, decimo nummo omnium monasteriorum, ecclesiarumque cathedralium, & censu ordinum mendicantium. 158. Eos sibi maxime probari ait, modo consen-

tiat P. R. quem eo nomine se rogaturum promittit. 37) CAROLI Imp. litteræ ad Pontificem de prædicta materia. 159. 38) *Georgii* Ducis Sax. Mandatum ad subditos de tradendo Lutheri N. Tto. 160. 39) ADRIANI VI. Breue ad Electores, Principes & Status Imp. Noribergæ congregatos, de studio suo procurandi pacem inter Principes christianos, de suppetiis Equitibus rhodiensibus latis, deque lutherana doctrina & secta eradicanda. 161. 40) Instructio prædicti Pontificis pro *Chieregato*, Nuncio apostolico ad Imperatorem & Status Imperii, comitia agentes Noribergæ. 163. Qua causæ adferuntur, quæ mouere deberent Status ad resistendum sectæ lutheranæ. Et querelæ Lutheri, *ipsum condemnari inauditum*, hoc modo occurri posse autumat Pontifex, si dicatur, res fidei credendas esse, non vero demonstrandas. 41) ADRIANI VI. Breue ad Consules & Senatum urbis bambergensis, contra Lutherum eiusque libros, 167. Vt eum habeant pro hæretico, nec eius libros vel vendi, vel imprimi permittant. 42) Refutatio præcedentis Breuis. 169. 43) Breuis explicatio oratiunculæ *Aue Maria.* 170.

A. 1523. 1) Epistola *Georgii*, Ducis Sax. ad Lutherum. 171. Qua vult, ut profiteatur, num ipse ediderit scriptum ad Hartmutum de Cronberg: in eo enim conuiciis & iniuriis, quas statim ad animum reuocauerit, se peti. 2) De magistratu politico, in quantum ei debeatur obedientia. 172. 3) Responsio ad superiorem Ducis Georgii epistolam. 187. Qua ita se declarat, sibi perinde esse, siue pro confesso vel sito, aut sesso cursoue accipiatur: se enim litem condicere, si putet sibi factam esse iniuriam. 4) Io. *de Plauniz* Equitis epistola ad Fridericum Electorem de Nuncii apostolici Instructione, eiusque petitione, ut Noribergensis Senatus in carcerem compingat pastores ad S. Sebaldi, S. Laurentii, Spiritus S. Augustinianorum, & monachos, qui e claustris & Carthusia elapsi sunt, opificia didicere, & ciuili utuntur vestitu. Sed addit, metuendum esse, ne, id si fiat, seditio oriatur in populo. 187. 5) Epistola ad Io. de Plauniz. 188. In qua dicit, se non ita duriter tractasse Ducem Georgium ac Papam, Episcopos & Regem Britanniæ; & quamuis aliquando sit durior in scriptis suis, tamen verum profiteri. 6) HENRICI IIX. Regis Brit. litteræ ad Fridericum Elector. Sax. & Ducem Ioannem, eius fratrem, 189.

1. contra Lutherum, qui primum cœperit diſputare, deinde iraſci, porro inflammari, inde tumultuari, & denique in libro contra ſe Regem conuiciis & calumniis ipſam ſuperare inſaniam; 2. contra ſectam lutheranam, quam ait omnium eſſe peſſimam ac perniciofiſſimam, cui reſiſtere debeant Principes Germaniæ. 7) Ad Equites ordinis teutonici. 192. Vt falſam fugientes caſtitatem, caſtitati ſe ſe conſecrent matrimoniali. 8) FRIDERICI Elect. & IOANNIS Ducis Reſponſio ad Henricum IIX. Gall. Regem. 198. Qua negant, ſe unquam conatos eſſe Lutheri doctrinam, ſcripta & conciones defendere, ſed omnia illa ipſi reliquiſſe defendenda; addunt etiam, eum ſine ipſorum præſcitu & conſenſu rediiſſe Wittebergam; Statusque Imperii, ad petitionem Pontificis per Nuncium factam, nullum aliud remedium, nullamque aliam viam componendi diſcordias & tumultus noſſe, quam liberum & chriſtianum Concilium. 9) De Adoratione ſacramenti corporis Domini. 200. Quam reiicit & condemnat. 10) De deſerendis clauſtris monialium. 210. In hoc ſcripto cauſſæ proferuntur, ob quas iſta deſertio ſit facienda. 11) Contra corruptores Mandati cæſarei. 214. Sunt IV. illius articuli; primus de prædicatione euangelii: ſecundus de obſervandis concionatoribus, exorbitatibusque puniendis: de impedienda librorum, niſi cenſuræ ſubiecti fuerint, impreſſione: & quartus de clericis matrimonium contrahentibus eccleſiaſtica cenſura coërcendis. Atque his IV. articulis ſuas Lutherus gloſſas addidit. 12) De IESV Chriſto, quod natus ſit iudæus. 216. 13) Libellus baptiſmi, germanice redditus a *Luthero*. 227. idemque renouatus 230. 14) Fundamenta & cauſſæ e Scriptura ſacra, eccleſiæ competere ius & facultatem diiudicandi doctrinam, & vocandi paſtores. 231. 15) Conſtitutio eccleſiaſtica. 235. 16) Conſtitutio ærarii pauperum. 236. 16) Alia pro eccleſia liſnicienſi. 236. 17) FRIDERICI El. & *Ioannis* Ducis Reſponſio ad Ludovicum Regem Hungariæ & Bohemiæ. 245. Qua deprecantur culpam, quaſi Lutherus ſub ipſorum clypeo errores & hæreſin introducat, diſciplinam eccleſiaſticam conculcet, Regesque & Principes petulanter atque impie conuicietur. 18) Conſilium de componenda cauſſa Lutheri. 246. In hoc conſiſtens: Diem eſſe conſtituendum, quo ſiue Serueſtæ ſiue Naumburgi, ſiue alibi, præſentibus duobus eccleſiaſticis & duobus ſæcularibus Principibus, audiatur Lutherus;

inter-

interea autem iubendum esse abstinere ab acerbis scriptis, præcipue contra magistratus. 19) Iudicium de *Erasmo*. 246. Eum ait minorem de prouidentia diuina habere notitiam, quam omnes in scholis sophistæ docuerint. Sese occasionem contradicendi non quidem daturum Erasmo, neque tamen etiam metuere eius scripta, si placeat illis operam dare. Inferius Erasmum vocat hostem omnium religionum, singularem Christi inimicum, & Epicuri Lucianique perfectum exemplar & ideam. 20) Responsio & promissio ad mandatum Electoris de omittendis scriptis acerbioribus. 247. Dicit igitur Lutherus, nunquam sibi mentem fuisse quemquam, siue illustris siue inferioris conditionis, conviciis lacessendi, aut eiusmodi quid scibendi, docendi, prædicandi, quod inobedientiam, discordiam & rebellionem in S. Imperio excitare queat; quod autem præterito tempore tam duriter & severe scripserit contra varios homines & Status, id quidem sine odio, non tamen sine causa factum esse. 21) Epistola ad Io. *a Rechenberg*, An quis sine fide demortuus, possit saluari? 248. Quod negat, quia dicitur: *Qui non crediderit, condemnabitur*, *Mar.* 16, 16. *Qui non credit, iam condemnatus est*, *Io.* 3, 18. *Sine fide impossibile est placere Deo*, *Ebr.* 11, 16. Aliam autem quæstionem esse, An Deus nonnullis in confinio mortis, aut post mortem possit dare fidem, atque ita per fidem ad salutem perducere? De hac potentia non esse dubium, sed factum non posse probari. 22) Epistola ad Io. *a Schleiniz* in caussa sponsaliorum viri iuuenis cum illius vidua, qui eius frontem in confirmatione fascia cinxit. 251. Episcopus misnensis negauit se illa concedere posse sine Pontificis dispensatione: Pontifex autem decreuit, tali in casu rusticum 100. nobilem 200. comitem 400. aureos Sedi romanæ pro dispensatione soluere oportere. Sed quid Lutherus? Hic eiusmodi sponsalia pro licitis agnoscit, quia Deus non prohibuit. 23) Epistola ad 3. virgines nobiles, quæ propter lectionem librorum Lutheri eiectæ fuerant e gynæceo freibergensi. 251. Eas rogat Lutherus, ne hostibus suis mala precentur, sed Deo rem committant, qui vindicaturus sit, immo iam vindicauerit, permittendo eos labi, & iniuriam ipsis inferre. 24) Articuli, propter quos duo pii homines, ordinis S. Augustini, *Henricus* & *Ioannes*, Bruxellis, instigante *Hochstrato*, vivi combusti sunt. 252. Neque tamen, quod alias ibi solebat fieri, capita criminis publice fuerunt

prælecta. Subiungitur Epiſtola ad fratres chriſtianos in Hollandia, Brabantia & Flandria: quos conſolatur propter crudele ſupplicium *Henrici* & *Ioannis*, Bruxellis combuſtorum, & iubet eſſe lætos propter conſtantiam & ſpem, qua illos muniuit Chriſtus. 25) Epiſtola ad Eccleſiam eslingenſem. 253. Qua VI. articuli paſtoris illius primi, ac ceterorum papizantium refutantur. 26) Epiſtola ad G. *Spalatinum* de Electoris periculo, & cærimoniis in æde primaria Wittebergæ. 255. Vbi *Lutherus* ſcribit, Electorem ſatis ſecurum fore, & extra periculum poſitum, quam diu non aperte cauſſam Lutheranam fecerit ſuam; ſibique perinde eſſe, ſiue miſſa & aliæ cærimoniæ more papali fiant, ſiue non; interim ſe, ratione muneris ſui, illas taxare, populumque melius erudire debere, Electoris autem conſilium & iudicium eſſe timidi indicium animi. 27) Iudicium ad D. Gregor. *Brückium* de fœnore. 256. Quod ait quidem abrogandum eſſe, interim dari poſſe, dum tempora veniant meliora. 28) Conſolatoria ad chriſtianos auguſtanos. 256. Apud quos nonnulli propter nuptias alicuius paſtoris aduerſa & ignominias paſſi ſunt. Solatium itaque illis, eorumque in fide ſociis, porrigit ex natura euangelii, quod, qui cum Chriſto volunt regnare, cum eodem etiam prius debeant pati. 29) Epiſtola ad Leonh. *Puchlerum*, magiſtrum artis palæſtricæ, de adoratione ſacramenti. 258. Liberum eſſe, Chriſtum adorare, vel non adorare in ſacramento, excedere autem libellum ad Waldenſes ſcriptum, quando omiſſionem huius adorationis ſtatuit neceſſariam eſſe. 30) II. Epp. ad Canonicos wittebergenſes. 258. Vt miſſas faciant corruptelas & cærimonias euangelio aduerſas, alias ſe & alios cum ipſis non habituros amplius communionem. 31) Io. a *Planitz* Epiſtola ad Electorem (pertinens ad initium huius anni) de quadam deliberatione contra Lutherum in Comitiis noribergenſibus, cui ille interceſſit, aſſerens, rem hanc non poſſe vi tolli, ſed placidis mediis. 260. 32) Breue ADRIANI VI ad Electorem Fridericum. 261. Qua eum tam acerbe hortatur, quam ſuauiter rogat, Lutherum ut miſſum faciat, niſi utrumque gladium, papalem & cæſareum, velit experiri. 33) Explicatio duarum horribilium figurarum. 266. Videlicet monſtri aſinini romani de A. 1496. & vitulini freibergenſis de A. 1523. Illud Phil. *Melanchthon* interpretatur de Papa romano; cui *Lutherus* ſuum addit Amen ſiue

fiue adprobationem, quæ etiam repetitur in Tomo III. p. 532. atque hoc, quod tamen non a muliere, sed a vacca exclusum fuit, iuxta Lutheri opinionem portendebat tragicum casum miramque rerum mutationem. Vide etiam *Burchardum* in ep. ad Erndl p.61. 34) Enarratio capitis septimi 1. ad *Corinth.* p. 272. 35) Enarratio 1. epist. S. *Petri.* p. 293. 36) Deprecatio ad Electorem pro paupere quodam viro. 354.

A. 1524. 1) Explicatio verborum *Io.* 1, 29. *Postero die cernit Ioannes Iesum venientem ad se.* 355. 2) Narratio de moniali *Florentina*, quæ anno ætatis XImo vitæ monasticæ mancipata votoque constricta, post sævissimas, quod Luthero & cuidam suorum consanguineorum scripsisset, & ustiones perferre non posset, pœnas, e monasterio euasit. 356. 3) Epistola consolatoria ad Miltenbergenses, qui euangelii caussa persecutionem passi erant. 360. 4) Explicatio *psalmi* 120. *psalmi* 127. epistolæ II. *Petri*, epistolæ *Iudæ*. 362. 5) Duo contraria *Imperatoris* edicta, alterum de A. 1521. alterum de A. 1524. In illo Lutherus condemnatur, & ex Imperio proscribitur: in hoc spes fit Concilii, in quo Lutheri doctrina cognoscatur & iudicetur. Lutherus iis addidit glossas marginales, & præfationem ac clausulam. 398. 6) Contra cœcam & insanam XVII. articulorum, ab Arsacio *Seehofero* assertorum, quem ideo postea in carcerem compegerunt, per Academiæ ingolstadiensis theologos condemnationem. 421. Vbi *Ingolstadienses* suas proferunt rationes, Lutherus autem ad eas respondet. 7) Nec parentes liberos suos ad coniugium cogere, idve impedire, nec liberos sine parentum consensu sponsalia contrahere debere. 428. 8) Contra nouum idolum, Misenæ erigendum. 431. id est, contra canonizationem *Bennonis*, episcopi misnensis, ab ADRIANO VI. factam. 9) Quid sentiendum sit de lege & bonis operibus. 438. Legem esse docendam, ut indicet & arguat peccatum, atque ut homines, pacis ciuilis gratia, in officio & sub disciplina contineantur. Si qui autem sunt, qui ex eo, quod nullum in operibus est meritum, velint pro lubitu viuere, illis sciendum, omnino præcepta esse bona opera. 10) Iterum de lege. 439. Legem iuxta cum euangelio proponendam, & quemvis aut obseruare legem debere, aut confiteri suam transgressionem. 11) Dehortatio ad Senatum & populum mylhusanum. 449. Vt sibi caueant a Th. *Münzero*. 12) Epistola

ad Fridericum Elector. & Ioannem, Ducem Sax. de spiritu seditioso. 441. 13) De usu & confessione libertatis christianæ. 444. 14) Colloquium *Carolstadii* cum Luthero Ienæ habitum. 446. In quo Andr. Bodenstein de Carolstadio conquestus est, se ab illo numerari inter spiritus seditiosos: nam sibi nihil commercii esse cum illis, sed tantummodo dissentire a Luthero in doctrina de sacramento altaris. Ac tandem prouocat hic illum, dato arrhæ loco ducato aureo, ad duellum calamarium. 15) Actus cum Senatu populoque orlamundano. 450. Vbi disputarunt cum Luthero de imaginibus tollendis, quia Deus in lege Mosis eas absolute prohibuerit. 16) Epistola ad Barthol. *a Starenberg*, qui demortuæ coniugis suæ salutem vigiliis, missis, & orationibus promotum ibat. 453. Hunc igitur monet, ut abstineat a vigiliis & missis pro defuncta: nam Deum hæc media non præscripsisse, ac sufficere, si semel atque iterum orauerit pro illa; perpetuas autem orationes signum esse paruæ fidei. 17) Ad Magistratus ciuitatum Germaniæ, ut christianas erigant & alant scholas. 454. Atque in illis docendas esse linguas, artes & disciplinas, sine quibus solida Scripturæ interpretatio non possit fieri. 18) Iudicium de legibus mosaicis & cæsareis. 464. Cum receptæ sint leges cæsareæ, nefas esse, illis resistere, quam diu non iubent quid verbo diuino contrarium. 19) De mercatura. 465. Agitur hic de peccatis per mercaturam commissis, vadimonium & monopolia improbantur, & mutuum sine fœnore dandum suadetur. 20) De summa præceptorum Dei, deque abusu, & vero usu legis, 1. *Tim.* 1, 3-11. p. 475. 21) de Dei voluntate servandi omnes homines. 1. *Tim.* 2, 4. p. 485. 22) de canone missæ. 488. Eum esse abominabilem, quia sacrificium panis & vini opponat sacrificio corporis. 23) Vniuersitatis, Senatus, populique wittebergensis Requisitio ad Canonicos istius urbis, ut cærimonias superstitiosas & missas pontificias abrogent. 506. Atque ideo breviter repetuntur rationes præcedentis scripti.

A. 1525. 1) FRIDERICI Electoris 3. epistolæ ad Ioannem fratrem de seditione rusticorum. 509. Fortasse datam miseris hominibus fuisse caussam seditionis per prohibitionem verbi diuini & graues exactiones: remittendum illis esse aliquid, remque Deo committendam, & in eo ponendam fiduciam, qui Magistratus, quos instituit, certo tertius sit conseruaturus, ac defensurus. 2)

G. Spa-

G. *Spalatini* Consolatoria ad Fridericum Electorem, mortaliter decumbentem. 511. Ne turbetur ulla re, sed adhæreat Christo, eiusque verbum teneat firma fide ac spe immobili. 3) Duæ conciones, in funere prædicti Electoris habitæ, ex 1. *Theſſ.* 4, 13-18. p. 513. 4) Consolatoria ad Ducem Ioannem, defuncti Electoris fratrem. 521. 5) Epistola ad D. Io. Rühelium de obitu Electoris, & seditione rusticorum. 522. In illius pulmonibus, & vesica fellis inuentos fuisse calculos, sed nullum in vesica urinaria; eumque suasisse fratri, ne vi utatur aduersus rusticos, sed mitioribus eos mediis pacare studeat. 6) Epistola ad Christianos rigenses, revelenses & tarbtheanos in Liuonia. 522. Quos monet, ut in fide, quam assumserunt, sint constantes, eamque caritate proximi demonstrent, præparantes se ad crucem, tanquam fidei comitem.

Index in IIX. tomos Lutheri, auctore Timoth. KIRCHNERO. Ienæ 1583. Eiusdem est Præfatio, ubi indicat, IV. esse huius Indicis partes, ac primam quidem continere res seu materias theologicas; secundam historica; tertiam voces & phrases ebraicas, græcas, latinas, & quasdam Scripturæ S. peculiares; quartam dicta Scripturæ passim explicata. Sed non satis curate omnia recenset: certe ea, in quibus Lutherus adhuc sentiebat cum Pontificiis, aut moderatius de iis iudicat, sicco pede præterit. Et in folio Hiiij notat ex T. I. f. 400. aut nouæ editionis f. 431. Lutherum credere, nullum esse purgatorium, cum ille tamen contrarium ibi dicat, hoc tantum addens, dicta Scripturæ, quæ vulgo adhibentur, non esse probantia.

Tomo III.

Rursum A. 1525. 1) Explicatio VII. psalmorum pœnitentialium, eaque emendata. p. 1. 2) Historia de fratre *Henrico* zutphaniensi: cum explicatione psalmi XI. p. 27. 3) Contra prophetas cœlestes, Partes II. quarum prior tractat de imaginibus & missa, posterior de sacramento. 35. 4) Epistola ad Albertum, Comitem Mansfeldiæ. 90. Vbi docet, vi rapientibus ædem cathedralem non esse resistendum, neminem cogendum ad fidem, aut in erronea conservandum, nec etiam concedendum, ut a vera deficiat; fœdera quidem iniri posse, etiam specie tenus, sed minime contra legitimum magistratum. 5) CLEMENTIS VII. Bullæ duæ de

anno iobelæo. 91. Cum gloſſis Lutheri. 6) Fidelis adhortatio ad omnes, Chriſtum eiusque verbum amantes. 97. Ne aures præbeant iſtis Bullis, & doctrinæ pontificiæ. 7) Epiſtola ad Wolfg. *Reiſſenbuſch*, Iur. doctorem & præceptorem lichtenbergenſem, ordinis S. Antonii. 98. Vota non obſtare, quo minus vitam ingredi poſſis coniugalem. 8) Epiſtola ad chriſtianos antuerpienſes. 100. In qua eos hortatur, ut ſibi caueant a ſpiritibus fanaticis. 9) Dehortatio ad chriſtianos argentinenſes, ne *Carolſtadii* fanaticiſmo de ſacramento, imaginibus & baptiſmo locum præbeant. 102. Sequuntur iam aliquot tractatus de ruſticorum ſeditione. 10) Contractus inter fœderatos ſueuos & duo ruſticorum agmina ad locum brigantinum & in Algouia. 105. Cum præfatione & adhortatione Lutheri. 11) Scriptum ad omnes chriſtianos, propter excuſationem rebellionis *Carolſtadianam*. 108. In quo dicit, non tantum ruſticos, ſed etiam inſanos Principes, & ſtolidos Epiſcopos, qui euangelicos paſtores tolerare nolebant, ſed vi expellebant, in culpa eſſe rebellionis. 12) Thomæ *Münzeri* epiſtola ad ciuem quendam islebienſem. 110. Agit de ſua cauſſa, & doctrina, negans ſe ſuadere ſeditionem. 13) XII. Articuli ruſticorum. 111. De conſtituendis paſtoribus, decimis, propriis hominibus, feris, auibus & piſcibus, lignatione, ſervitiis, danda frumenti quantitate, noua impoſitione, pratis & agris Eccleſiæ reddendis, & caſu mortis. 14) Adhortatio ad pacem. 113. Eſt reſponſio ad XII. articulos ruricolarum ſuevicorum, in qua tam Magiſtratus, quam eis ſubiecti officii ſui commonefiunt, videlicet illos debere recedere a rigore & tyrannide ſua, hos autem remittere in Articulis ea, quæ ſunt iuſto duriora. 15) Contra latrocinia & homicidia ruſticorum. 123. 16) Phil. *Melanchthonis* Hiſtoria Thomæ Münzeri, coryphæi ſeditionis thuringicæ. 125. 16) Horribile factum & iudicium Dei ſuper Thom. Munzerum. 131. Quo exhibentur horribiles & ſeditioſæ Th. *Munzeri* epiſtolæ, duæ quidem ad Comitem mansfeldenſem, & una ad ruſticos. 17) Th. *Munzeri*, poſtquam captus fuerat, confeſſio. 135. 18) *Eiusdem* ep. ad Senatum populumque mühlhuſanum, ut vitent ſeditionem, ſibique commendatos habeant uxorem & liberos ſuos. 19) Epiſtola *Lutheri* ad D. Io. Rühel. 137. Ne rationem habeat conuiciorum, quibus & ipſe (Lutherus,) laceſſitur: ut qui vocetur *hypocrita*. 20) Epiſtola ad Cardinalem & [illegible] archi-

archiepiſcopum moguntinum. 138. Vt coniugium ineat. 21) Epiſtola ad *Rubelium*. 140. De coniugio, quod Cardinali & archiepiſcopo ſuaſerat: Si ſuo illud exemplo poſſit ab eo obtinere, ocyus ducturum uxorem, tanquam rem, quæ a Deo poſtulatur. 22) Alia. ibid. Eodem de argumento. 23) Duæ epiſtolæ de inito a ſe coniugio. ibid. 24) Epiſtola de libello contra ruſticos. 141. Quem defendit ab imputatione, eſſe nimis durum. 25) IV. Epiſtolæ ad amicos, quibus ſignificat, ſe patris ſui ſuaſu uxorem duxiſſe, cumque ea concubuiſſe, & poſt octo dies & amplius conuiuiolo eos excepturum, non ut hoſpites dona adferant nuptialia, ſed ut Deum pro felici matrimonii ſtatu ſecum implorent. Io. Phil. *Odelem* Apolog. 52. 26) Adhortatio ad chriſtianos liuonos. 152. De ſacris externis & cancordia cum ſacerdotibus & eccleſiaſticis. ibid. 27) Aliud ſcriptum, *Carolſtadium* ſpectans. 154. Carolſtadium ait ſententiam ſuam proponere aſſertiue, ſed dubitatiue: ipſum autem, Lutherum, putaſſe, veram eſſe eius ſententiam; attamen in articulis fidei non habere locum dubitationem. 28) Epiſtola ad Cardinalem & archiepiſcopum mogunt. & magdeb. 155. In qua deprecatur pro islebienſi quodam, cui imputatur crimen fractæ in via pacis & ſecuritatis. 29) Conſtitutio & informatio, quid deinceps agendum ſit cum illis, qui ſacramentum altaris accipere cupiunt. 156. Examen cum illis inſtituendum eſſe, fidem verbis chriſti habendam, nec admittendos, niſi qui ſint pœnitentes. 30) Sermo in ſecundam feriam paſchæ, *Luc.* 24. 30. p. 161. De digna ſacramenti acceptione. 31) Informatio, quomodo chriſtiani Moſen debeant intelligere. 155. Vbi de diſcrimine legis & euangelii; illam a nobis exigere opera, hoc vice verſa nulla poſtulare opera, ſed iubere ſinum expandere, & Dei beneficia in Filio propoſita accipere. 32) Epiſtola ad Ioannem Electorem Saxon. 170. De viſitatione eccleſiarum in eius terris, & prouidendis paſtorum ſalariis. 33) Ad Georgium, Ducem Sax. 171. Quem rogat, ne pergat doctrinam ſuam perſequi: eam enim eſſe diuinam, nec poſſe impediri aut tolli.

A. 1526. 1) Sermo in vigilia nativitatis Chriſti, *Eſa.* 9, 1-7. p. 173. 2) *Georgii* Ducis Reſponſio ad præcedentem Lutheri epiſtolam. 189. Qua ei varia exprobrat vitia, quod ſe vocauerit Dominum minime faventem, & mendacem, Imperatorem romanum con-

conuiciis laceffiuerit, atque e Witteberga afylum fecerit improborum & vota fua frangentium: malos fructus teftari de eius doctrina, itaque reverti debere ad ecclefiam romanam. 3) Epiftola ad Nicol. *Haufmannum*. 192. Qua mentionem facit refponfionis, a *Georgio* Duce datæ, eumque accufat conuiciorum & mendaciorum, negans, fe ei refponfurum. Meminit quoque libelli fui de feruo arbitrio, atque *Erafmum* vocat venenofum vermem, & inftrumentum diaboli. 4) Iudicium de fedanda iam feditione. 193. Scriptum hoc repertum fuit in bibliotheca Spalatini, ab eoque in germanicam translatum linguam, fed non totum, præcipue in fine. Putat autem, reformandam effe miffam, & quidem eam, quæ nunc viget, quæque pro bono opere & facrificio venditatur, abolendam; deinde vero ecclefias & fcholas per dignos viros bene conftituendas. 5) Explicatio prophetæ *Ionæ*. 195. 6) Et *Habacuci*. 228. 7) Duo fermones in caput 15. & 16. *Actorum apoftolicorum*. 259. 8) Modus celebrandi chriftianam miffam, & ad facram eundi menfam. 269. Libellus hic latine a Luthero fcriptus, editusque fuit A. 1573. a Paulo autem *Sperato* in germanicam translatus linguam; atque hic exhibetur, prout de nouo reuifus eft & correctus. Multa in eo retinet de miffa, quæ a Romano-Catholicis dicitur, excepto canone, & iis, quæ inferunt facrificium. Eos autem, qui facra uti volunt fynaxi, prius nomina fua profiteri debere apud paftorem, & interrogatos rationem reddere de fide fua, alios femper, alios femel, alios nunquam, prout vel rudes funt, vel eruditiores, vel eruditiffimi; debere etiam, quando peragitur S. fynaxis, feorfum ftare in ecclefia, & utraque uti fpecie, quia Chriftus fic mandauit; confeffionem auricularem nec neceffariam, nec inutilem effe, liberumque relinqui accedentibus, fe fe præparare ieiunio & orationibus. 9) Miffa germanica & ordinatio cultus diuini. 277. Non eum in finem fcripta, ut fit inftar legis, & obliget aliorum confcientias; neque etiam germanica hac miffa abrogatam vult latinam. Ceterum hic agit de modo catechifandi, & tradit brevem orationis dominicæ explicationem, retinet elevationem facramenti, poftque panis confecrationem panem benedictum vult fumi, ficut poft vini confecrationem vinum benedictum. 10) Præfatio in Syngramma fueuicum, e latino in german. verfum. 284. Sed hæc verfio nufquam potuit inueniri. In qua refutat *Carolftadii* & *Zvinglii* expofitionem verborum, *Hoc eft corpus meum*

meum, atque hac occasione diversas aliorum expositiones recenset: aduersariorum, præsentiam corporis & sanguinis substantialem negantium, fundamenta esse hæc dua, Absurditatem, Nullamque necessitatem. 11) Supplex epistola ad Henricum IIX. Regem Brit. qua veniam petit scripti contra ipsum, malorum instinctu, & sine consensu suo editi libri: dicit etiam, se paratum esse ad editionem alicuius libri in honorem Regiæ ipsius Maiestatis, modo sciat, id non ingratum esse, rogatque, ne credat conuiciis hostium suorum, quibus sit & vocetur hæreticus: suam enim hæresin nihil aliud esse, quam doctrinam de fide in Christum, qua salui debeamus fieri, & taxationem corruptionis & tyrannidis, ab Episcopis usurpatæ; & denique rogat, ut Rex ad suas se partes conuertat, indicatque, libellum sub Regis nomine contra se scriptum non esse ab eo ipso profectum. 12) Explicatio IV. psalmorum consolatoriorum, ad Mariam, Reginam Hungariæ, cuius maritus Ludovicus in acie a Turcis fuerat occisus. 288. Videlicet psalmi 37. 62. 93.

A. 1527. 1) An milites etiam in beato sint statu. 315. Adfirmat, docens, distinguendum esse inter personam & officium; inter rem eiusque abusum seu deprauationem, gladium magistratui commendatum esse, in nouo etiam Testamento. In quibusdam scripti huius exemplaribus sublata fuere nomina *Lutheri* & *Wittebergæ*, ubi erat excusum. Et tale exemplum nactus *Georgius*, Dux Saxon. mire eo delectatus est, monstratoque & ad legendum communicato cum Luca *Kranachio* pictore, dixit: *En autorem, qui tam bene, quam Lutherus tuus, quem laudare soles; immo melius scribit, quam Lutherus.* Sed cum Lucas aliud exemplar cum nomine Lutheri & Wittebergæ, quod penes se habebat, exhiberet, & Ser. Dux unum cum altero conferret, indignabundus in hæc erupit verba: *Certe peccatum est, tum perversum monachum fecisse librum tam bonum*; Vincent. *Placcius* de Anon. 435. 2) Responsio ad Reg. Britann. libellum conuiciis repletum, editumque cum *Lutheri* ad eum literis valde humilibus. 330. Vbi profitetur, se humilitate sua neutiquam detrahere quid doctrinæ suæ voluisse, aut potuisse, sed humilius se scripsisse tam ad ipsum, quam ad *Georgium* Ducem, quod diceretur, eos incipere fauere euangelio. Se duplicis generis hostes habere, Papistas & Sacramentarios. 3) Epistola ad

Ioannem Elector. Saxon. de pastore waltershusano, cui rustici recusant dare, quod ipsi competit, suadetque visitationem ecclesiarum. 4) Quod verba Christi, *Hoc est corpus meum* &c. adhuc stent firmiter. 336. In quo substantialem corporis & sanguinis Christi in S. cœna præsentiam asserit. 5) Consolatoria ad christianos halenses de cæde Georg. *Winckleri*, ipsorum pastoris: cum breui Informatione de communione sub utraque. 383. Is episcopalibus, sed fraudulentis litteris vocatus Ascarioburgum, indeque dimissus cum monstratore viæ, secundo a dicto loco lapide in silua a sicariis, fortasse a canonicis quibusdam conductis, transfixus & occisus fuit, potissimum ob communionem sub utraque. 6) Epistola ad Ioannem Elector. Sax. 391. Qua petit, ut Serenitas eius ex monasterio discalceatorum faciat procheum. 7) An fugere liceat metu mortis, seu tempore pestis. 391. Adfirmat; ita tamen, ut licentiam hanc deneget propter veritatem verbi diuini captiuis, pastoribus ecclesiarum, Magistratibus, eorumque officialibus & ministris. Subiungit p. 397. Breuem instructionem, quomodo tempore pestis curanda sit anima. Vbi suadet, ut cœmeteria extra urbes constituantur, & preces fiant contra Sacramentarios. 8) Responsio & informatio ad quæstionem, An iuxta puram euangelii prædicationem, usus duplicis in sacramento speciei, metu tyrannorum, possit omitti. 399. Respondet autem negando: quia doctrina a Christo tradita, confitenda est coram hominibus, citra metum pœnæ. 9) Io. *Bugenhagii* & I. *Ionæ* Breuis historia de resignatione Lutheri in Dei voluntatem, in tentationibus tam spiritual. quam corporal. siue ad vitam siue ad mortem. 401. Iudicium de Io. *Lichtenbergeri* Vatic. Ea non esse ex verbo Dei seu Spiritu S. sed ex astrologia, quæ incerta. 10) Narratio de supplicio Leonh. *Keiseri*. 409. Qui in Bauaria propter euangelii confessionem exustus est. 11) Extractum ex literis Lutheri ad aliquem amicum. 428. In quo de grauibus suis tentationibus spiritualibus conqueritur. 12) Explicatio *Ierem.* 23, 5-8. p. 425. De Christi regno, & christiana libertate. 13) Iudicium de sponsalibus filiæ, in quæ pater non vult consentire. 435. Duo esse media, euangelium, & leges cæsareas. Si filia sponsum amat, patrem rigore euangelii obligatum esse ad consensum; si vero pater sit pertinax, filiam debere patientia uti aduersus illius tyrannidem. Sed & altero medio uti licere: nimirum præ-

fractum

fractum parentem amandandum esse ad forum ciuile, ut inde sententiam audiat suam. 14) Deprecatio ad Ioannem Elect. Sax. pro paupere pastore. 436. Qui in caussa matrimoniali imprudens tulit iudicium, iam vero suum errorem agnoscit, & gratiam implorat. 15) Dehortatio a falsis prophetis, & Adhortatio ad amorem & æstimationem verorum pastorum, ad christianos erfurtenses. 436. 16) Confessio de S. cœna. 438. Constans tribus partibus, videlicet dehortatione a Sacramentariis, expositione locorum SS. litterarum de S. cœna, & traditione articulorum fidei Lutheri, contra istam & alias hæreses. 17) Consolatoria ad christianos halenses in Saxonia. 513. Cum iis præciperetur, S. cœnam sub una sumere specie: falsum enim esse, quod prætenditur, ecclesiam habere potestatem mutandi ordinem Christi. 18) Instructio ad amicum de duplici sacramenti specie, ad mandatum episcopi misnensis. 514. In qua p. 520. inquit: Si Papa nobis saluum relinqueret hunc articulum, *Nos gratia Dei per fidem sine operibus saluari*, neque conscientias gravaret *legibus*, nos lubentes toleraturos id, quod caritati imponeret. 19) Amen, ad significationem Papasini. 532. Equidem hoc scriptum iam adfuit in Tomo II. horum operum, p. 268. Sed illic erat versio, hic autographum, 20) Dehortatio a doctrina Sacramentariorum. 533.

Tomo IV.

A. 1728. 1) Conciones in Genesin. p. 3. Et quidem in historiam creationis, Abrahami, Isaaci, Iacobi, & Iosephi. 2) In Zachariam. 233. 3) V. Iudicia quibusdam ex nobilibus data. 313. Cum a *Georgio* Duce Sax. religionis caussa premerentur. 4) Epistola ad 2. Pastores de anabaptismo. 319. Tumultuarie, ut ipse ait Lutherus, scripta; sed in qua tamen negat, se ei fauere: ubi etiam profitetur, in papatu multum esse boni christiani, immo universum bonum christianum, atque inde ad nos derivatum. 5) Informatio visitatorum, ad pastores Electoratus saxonici. 333. De Decalogo, Oratione dominica, calamitatibus, sacramento baptismi, sacramento cœnæ, pœnitentia, confessione peccatorum, satisfactione pro peccatis, humanis de Constitutionib. ecclesiasticis, re matrimoniali, libero arbitrio, christiana libertate, Turco, quotidianis exercitiis in æde sacra, excommunicatione, constitutione superin-

 ten-

tendentium, & scholis, primæ, secundæ, & tertiæ classis. 6) Epistola ad Io. *Rübelium*. 351. Eos, qui sciunt, Christum S. cœnam instituisse sub utraque, non debere eam; in gratiam dominorum suorum, sumere sub una. 7) Epistola ad Io. Fridericum primum, Ducem Sax. 355. De visitatione ecclesiarum, ad quam necessaria videbatur præsentia Io. *Metzschii*, strategi. 352. 8) Præfatio in visionem Fr. Claudii a Petra (*von Felsen*) eremitæ, helvetii. 352. de capite hominis barbati, cum triplici Pontificis corona, & 6. gladiis sine manubriis, quorum unus ex frontep rodit, & duo ex naribus, reliquorum vero cuspides oculos tangunt & os. Hæc Claudius dicitur vidisse noctu, cum oraret, in cœlo. Accedit duplex interpretatio, una Nic. *Horii* ad Car. Bavillum, de magno Principe ecclesiastico, altera *Lutheri*, de Papa romano. 9) Admonitio ad amicum. 355. Non esse indulgendum uxori, sed dominio adversus illam utendum, ita tamen, ut distinguatur inter infirmitatem & malitiam: illam tolerandam esse, hanc autem coërcendam. 10) Præfatio in libellum *Ursulæ*, Principis Mönsterbergensis, in qua illa causas indicat deserti monasterii freibergensis. 356. Lutherus autem libellum piæ Principis edidit in gloriam sancti & diuini verbi, ad convincendos aduersarios, qui miracula iactitant, atque huius in memoriam miraculi, quo monialis tam illustris ex monasterio bene munito feliciter euasit. Vt adeo euangelium nostrum etiam faciat miracula, sed quæ impii & occœcati nolint cernere. 11) Andr. *Carolstadii* epistola ad Gregor. *Brückium*. 367. In qua narrat, quomodo mentem suam de sacramento cœnæ Luthero tam ore quam scripto exposuerit, contendens, se se insistere verbis Scripturæ, Lutherum suæ expositioni; iuxta *Marcum* omnes discipulo e poculo bibisse, antequam Christus verba hæc protulerit, *Hoc est sanguis meus*: Christum dicere, Calicem & N. T. esse *in effuso suo sanguine*, Lutherum, *in non effuso*: Christum dicere, *In sanguine calicem esse N. T.* Lutherum autem, non in sanguine, sed *sanguinem in calice*: Christum dicere de sanguine, eum pro multis, id est, discipulis, *effundi* in remissionem peccatorum; Lutherum, *bibi*: eundem etiam prætendere, Matthæum & Marcum loqui de effusione sanguinis in cruce, Lucam & Paulum de corporali distributione sanguinis ad mensam sacram. 12) *Lutheri* epistola ad Lazar. *Spenglerum*, syndicum noribergensem, quid agendum sit cum missis, &

& in quonam consistat ministrorum coactio & habilitas. 372. Videlicet, missas sine communicantibus esse abolendas, diebus sacris unam aut duas missas in duabus præcipuis ecclesiis celebrandas, per hebdomadem vero quouis die, quo communicantes adsint; neque hic audiendas esse pastorum contradictiones, vel etiam in missæ reformatione populi murmurationes, sed eum docendum, multas corruptelas in sacra ecclesiastica irrepsisse, quietos igitur eos esse oportere, si quarum partium mutatio fiat, nec suis indulgere cogitationibus, quasi optimis, sed devotis Deum inuocare precibus, qui ritus in ecclesia non iuxta hominum placita, sed ad verbi sui normam institui velit. 13) Deprecatio pro paupere orphano, ad Wilh. *Reissensteinium*. 373. Vt pergat benefacere misero illi, Deique officium & encomium, quo esse studet & vocatur *pater orphanorum*; Deo fauente ac remunerante, ad se rapiat. 14) Epistola ad Greg. Brückium. 373. Qua se purgat contra Carolstadii imputationes, rogans, ut hominem deuitet. 15) Andr. *Carolstadii* epistola ad Krautwaldium & Schwenckfeldium. 375. In qua indignatur, *Lutherum* scripsisse: *In cœna remissionem peccatorum ex calice bibimus.* 16) *Lutheri* Responsio & refutatio non nullorum argumentorum Carolstadii. 376. Quibus hic contra ipsum pugnauit, in primis de verbo *Dedit*. Enim vero Lutherus ostendit, 1. Regulam hanc, *Vnus locus Scripturæ explicandus est per alterum*, non esse uniuersalem, sed valere tantum de obscuris; sed nondum probatum esse, verba institutionis S. cœnæ esse obscura. 2. In capite VI. *Ioannis* dici quidem, carnem Christi spiritualiter manducari, minime vero, tantum spiritualiter. 3. Non ponendum esse spatium temporis inter verba euangelistæ, & verba Christi, *Accipite, edite, hoc est corpus meum*; sed euangelistam iudicare, quid Christus illa proferens fecerit, videlicet, quod benedictum eis porrexerit panem. 4. Obscurum esse quam maxime, quod prætendat, verbum *Dedit* aliud, & verbum *Est* aliud denotare; seque negare, in S. cœna esse dationem figuratam, quamuis corporalis in ea datio significet spiritualem. 17) Præfatio in libellum de falsorum mendicantium fraudibus & nequitiis. 381. Quamvis urbem & pagum suos debere alere pauperes, peregrinos autem non admittendos sine veris testimoniis. 18) Præfatio in libellum Steph. *Klingenbeilli* de coniugio clericorum. 381. Iam ut hic illud adprobat

& propugnat, ita Lutherus in præfat. idem agit negotium, & gloriatur, se reformatione sua Pontificios in libros propulisse, maxime in sacros seu biblicos, *Aristotelem* vero, *Summistas*, & *Sophistas* cum *Sententiarum magistro* deturbasse, doctrinam de indulgentiis tolerabiliorem reddidisse, peregrinationibus & cœnobiis modum posuisse, & catechismi exercitium reduxisse: quæ omnia, ait, non præstitisset Concilium. Annectitur etiam Responsio ad quæstionem: Copulatus cum virgine, ante concubitum cognovit, eam esse corruptam, quid ergo faciendum? nimirum hoc: Si testes in iudicio audent stare contra sponsam, eamque possunt convincere, diuortium est faciendum: sin vero illi non audent, habendi sunt pro mendacibus, duplicisque generis occisoribus, & sponsa pro virgine agnoscenda. 19) Consolatoria ad viduam aliquam. 384. Cuius maritus desperato similis, sibimet ipse violentas intulit manus, deinde autem resipuit, atque in vita christiana obdormivit.

A. 1529. 1) Explicatio catechismi, siue Catechismus maior. 385. Cum 2. præfationibus. Explicatio ista sunt conciones in catechismum. 2) De bello contra Turcas. 431. Ostendit, duos esse viros, qui contra Turcas pugnare debeant, christianum & Cæsarem. Nimirum hortandos esse nostros ad pœnitentiam & preces, & Imperatorem ac Principes ad præstationem officii sui, quæ consistit in defensione subditorum. Sic feliciter processurum bellum, neque Turcas prævalituros. Vnde patet, cum grano salis accipiendam esse propositionem Lutheri, a Pontifice tamen damnatam: *Pugnare contra Turcas idem est, ac Deo resistere:* eam enim protulit respectu illius temporis, quo non recte docebatur de officio magistratuum, ipsique Principes de suo non satis recte instructi erant officio, & veris contra Turcas ferendis armis, sed ipsis suadebantur Cruciatæ, Indulgentiæ, Processiones, Peregrinationes, & Imperator sub specioso titulo *Capitis christianorum*, ac *Defensoris fidei*, ad expeditionem invitabatur. 3) III. Sermones: 1. de peccato in Spiritum S. *Matth.* 12, 31. 32. p. 447. Intelligit autem per hoc peccatum eiusmodi actum, quo quis confessionem peccati, quam Deus omnino postulat, peruertit, atque e peccato bonum sibi fingit formatque opus, nec propterea vult puniri, sed laudari ac celebrari. 2. de Christi fratribus ac sororibus, *Matth*, 12, 46. 49. p. 451. 3. de

 pro-

propria iustitia seu sanctitate, in *Gen.* 9. p. 455. Qualem venditavit pharisæus ille, orans in templo, & publicanum præ se contemnens: 4) Præfatio in Iusti *Menii* libellum de christiana œconomia. 462. In quo simpliciter & perspicue status coniugii laudatur. In Præfatione autem oppugnat auctor eos, qui putant, coniugium non esse necessarium, nec satis iustam curam adhibent pie & recte educandi liberos. 5) Responsio & Consilium de Abbate aliquo Principe, qui monasterium deserere, habitumque monachalem deponere vellet; ad *Ioannem*, Electorem Saxoniæ. 464. Non esse in cuiusquam hominis potestate, alteri suadere, ut vitam monasticam & religionem permutet, sed illum ipsum, qui ei mancipatus, suam debere conscientiam experiri, an veritatis & cultus diuini caussa hoc habeat propositum, nec ne: videri autem, satius esse, ut celsissimus Abbas executionem propositi sui differat in aliud tempus, studeatque prodesse monasterio abusuum & corruptelarum abrogatione, &, si non se possit continere, clam ducat uxorem, quoad alia veniant tempora, quibus publice liceat profiteri matrimonium. Sic eum non redditum iri mendicum, & tamen suæ consulere posse conscientiæ, ac monasterii saluti. 6) Responsio ad *Philippum*, Landgrauium Hassiæ de colloquio marpurgensi cum Sacramentariis. 465. Se ad id venturum, si pars aduersa sit parata ad cedendum aliquantisper; ipsum vero nec posse, nec velle tantillum indulgere. 7) Gratiarum actoria ad Ioannem, Electorem Saxon. pro donatis vestibus. 466. Vbi pariter precatur, velit alio tempore Seren. sua elector. eo usque differre donum suum, donec ipse fiat supplex. 8) Summa Disputationis marpurgensis, perscripta a Phil. *Melanchthone*. 467. Colloquio huic interfuere & subscripsere M. *Luther*, Phil. *Melanchthon*, Iust. *Ionas*, Andr. *Osiander*, Io. *Brentius*, Steph. *Agricola*, Io. *Oecolampadius*, Vlr. *Zvvinglius*, Matt. *Bucerus*, & Casp. *Hedio*. 9) Adhortatio ad Ioachimum, Elector. Brandenburg. in caussa Wolfg. *Horningii*. 470. In qua hortatur rogatque eum, ut ne amplius deneget Horningio uxorem & facultates eius, alias se preces contra ipsum concepturum, & quotidie dicturum. 10) Sermo bellicus contra Turcas. 472. In quo excitat Germanos ad fortiter pugnandum, & consolatur eos, qui ab hostibus capiuntur, atque mancipiis adscribuntur. 11) Explicatio Decalogi, *Exod.* 19. & 20. facta

pro

pro concione.486.12) De secretis surreptis litteris, ad *Georgium*, Ducem Sax. 532. Duci petenti, ut vel affirmaret vel negaret, litteras ad Wencesl. *Linckium* simul missas, esse suas, respondit, eum de veritate earum debere interrogare illos, qui tradiderant; cumque Dux hac responsione non esset contentus, atque interea litteras publicaret, respondit Lutherus, se illas, quæ in Ducis manus pervenerunt, non sua scriptæ manu, neque pro suis agnoscere, neque tamen posse abnegare, ignarum, an non cum genuinis conueniant. Interim iuxta Ducis opinionem se illas pro suis agnoscere velle, eumque male fecisse, eas, ut alienum bonum, retinendo & publicando. Sanctum etiam *Hieronymum* pronunciare, secretas litteras, ab alio interceptas, esse vanas, etiamsi in iis essent convicia, nec esse aliud, quam nudas cogitationes, de quibus non sit reddenda ratio. Si igitur litteræ non sint suæ, pro fictis & falsis habendas; si vero sint suæ, Ducem obligatum esse ad eas, cum apographis earum & impressis exemplaribus, tanquam alterius bonum, sine mora reddendas. Quod nisi fiat, se recitaturum contra eum & reliquos suos hostes psalmum VII. cuius etiam dat explicationem. 13) *Georgii* Ducis Præfatio in N. T. Emseri. 542. Qua Lutheri interpretatio, tanquam scandalosa & hæretica, proscribitur & condemnatur. 14) Consolatorium scriptum in grauibus tentationibus. 546. Tentatum non debere de se iudicare iuxta sensus suos, nec cogitare, se solum esse, qui habeat tentationes salutis æternæ caussa, nec petere liberationem; sed Deo gratias agere pro honore huius visitationis, & cum Davide precari ex *psalmo* 18. Huc etiam facere *psalmum* 142.

Tomo V.

A. 1530. 1) Præfatio in proph. *Danielem*. p. 1. In qua dicit auctor, omnia terrena, in SS. litteris prædicta, esse iam impleta; postque annum 1530. omnia meliorem in statum commutatum iri. 2) *Ezechielis* caput 38. & 39. in germanicam translatum linguam, cum glossis. 3. 3) Elegantia & selecta Scripturæ dicta, quibus solatii loco usus est in magnis tentationibus. 6. 4) Theses de christiana ecclesia. 9. Quas contra totam diaboli synagogam atque inferni portas tuendas in se recepit. 5) Breue exerptum ex libro de Votis monasticis. 11. Vt ostendat, vitam monasticam esse perniciosam mini-

minimeque christianam. 6) Consolatoria ad patrem Io. *Lutherum.* 12. Scripta paulo ante illius obitum, in qua eum iubet Deo gratias agere pro salutari notitia I. Christi, eaque per patientiam in variis aduersis confirmata, ac spem ponere in meliori quae ipsum exspectet vita. Huc pertinet scriptum de vis repulsione, quod extat T. VI. p.31. 7) Confessio christianae doctrinae & fidei XVII. articulis comprehensa. 14. Vnde postea formati fuerunt articuli Aug. Confessionis. 8) Conr. *Wimpinae*, Io. *Mensingii*, Wolfg. *Redörfferi*, Doctorum, & Ruperti *Elgersma* Licentiati, Iudicium de illis articulis. 16. In quo illi refutantur. 9) Scriptum ludicrum de Comitiis monedularum & cornicum. 20. Quo perstringere voluit Sophistas & Papistas cum ipsorum concionibus & scriptis. 10) *Ioannis* Elect. Sax. epistola ad Lutherum. 21. Vt revideat formatos a Philippo ex ipsius praedictis articulos, moneatque, si quid corrigendum; item ut sententiam dicat de prohibitione concionum, Lutheranis, ut aiunt, facienda. 11) Lutheri Responsio. 22. Qua scriptum Melanchthonis adprobat; de concionibus autem sic sentit, humiliter quidem petendum esse a Caesare, ut illas, in quibus verbum Dei docetur, permittat; si vero nolit, obediendum esse, quia, sicut Elector Torgae, ita Imperator Augustae Vindel. pro lubitu possit praecipere. 12) Epistola ad *Philippum* Landgrav. Hass. 22. Quem rogat & hortatur, ne aures praebeat Sacramentariis, atque in sententiam eorum concedat, sed antiquae fidei inhaereat. 13) Epist. ad Ioannem El. Saxon. in Comitiis august. praesentem. 23. Quem solatur contra labores, pericula, sumtus, conuicia, argumento ab innocentia ac Dei voluntate, & euangelii in ipsius terris foecunditate petito. 14) *Electoris* ad Lutherum epistola. 25. Qua significat, se in Caesaris edictum de intermittendis concionibus non potuisse consentire. 15) Relatio de pomposo introitu S. Caes. Maiest. in urbem Augustam. 25. Vbi inter alia refertur, Electorem brandenb. pro Episcopis, & Principibus ecclesiasticis, quia nemo illorum ore latine loquendi pollebat, Legatum apostolicum latinis excepisse verbis. 16) Relatio augustana. 27. Vbi agitur de ingressu Imperatoris, quidque ille primum Protestantibus, deinde toti Imperio proposuerit. Dicitur etiam, Imperatorem petiisse articulos a *Philippo* formatos, ut uideret, eosque misisse ad Legatum pontificium, maximaeque difficultatis il-

lum de missa visum fuisse. 17) Electoris Sax. *Ioannis* ad Lutherum Epistola de abrogatis a Cæsare concionatoribus, quodque ille promiserit, se oratores daturum, qui euangelium pure & clare prædicarent. 28. 18) Breuis recensio præcipuorum articulorum christianæ confessionis, quam Protestantes ediderunt A. 1530. d. 25. Iun. qui erat post festum S. *Ioannis baptistæ*. 29. Recitata autem fuit Confessio germanice, quamvis & latine concepta esset, a meridie, per Christianum *Beierum*, Electoris Sax. Cancellarium, in palatio, ubi tunc Cæsar degebat, episcopali, non tantum coram Statibus Imperii, sed etiam coram Imperatore ipso, Carolo V. & rege Ferdinando, Cæs. Maiest. fratre. Ipsa vero confessio sequetur infra, Tomo VI. p. 387. 20) Constans christiana doctrina & Confessio fidei eiusd. *Ioannis*, Elect. Sax. 31. Qua se offert ad amicabilem controuersiarum compositionem, vel ad Concilium liberum & christianum, atque ad obedientiam erga Cæsarem, ut caput christianitatis, in omnibus, quæ non sunt contra Deum, aut conscientiam. 21) Aliquot notabiles historiæ, quæ in hisce Comitiis acciderunt. 33. 22) Aliquot Epp. ad theologos & politicum aliquem, tempore Comitiorum augustanorum scriptæ, atque in germanicum idioma conuersæ. 39. Sunt autem theologi illi, *Melanchthon*, *Brentius*, *Spalatinus*, *Ionas*, *Ruhel*, politicus, Laz. *Spengler*. 23) Explicatio psalmi 118. p. 45. 24) Casp. *Crucigeri* Præfatio in *Ps.* 118. p. 70. 25) *Lutheri* Epistola ad Archiep. mogunt. cum explicatione psalmi II. p. 72. 26) Admonitio ad omnes theologos in Comitiis augustanis congregatos. 76. Vbi corruptiones ecclesiæ romanæ recensentur, diciturque, si Lutherus nihil aliud boni fecisset, id tamen maximum esse, quod inciuilibus finem attulerit indulgentiis. 27) Altera responsio ad Elect. Sax. de prohibitione concionum. 94. Quæ quidem spectat ad p. 22. & soluit obiectiones, 1. Iudicium his in rebus Cæsari relinquendum. 2. non esse suspicandum, Cæsarem iudicaturum contra Deum eiusque verbum. Nam ad 1. respondet: Cæsarem in litteris vocatoriis promisisse clementem rerum cognitionem; si autem velit esse iudex, admittendum omnino esse, dummodo non iudicet contra clarum Dei uerbum. ad 2. Deum vehementer prohibuisse, ne confidamus Principibus. 28) Excerpta ex Confutatione aug. conf. p. 95. 29) Propositio *Cæsaris* ad Status Imperii de articulis controuersis. 92.

Vt utraque pars suas afferat sententias, quomodo illi possint componi. Vbi Romano-Catholici inter alia proponunt, S. cœnam posse, ut olim, sub utraque distribui, & laicis quidem vinum benedictum per fistulam calicis, modo communicantes prius ediderint peccatorum confessionem: sed & illis, qui unam desiderent, eandem esse porrigendam, cum utrobique integer sit Christus. 30) *Lutheri* Iudicium de aliquibus articulis controuersis. 111. Responsio ad duas Qq. 1. an recte fecerint Principes, non permittendo amplius vitam monasticam & missam? 2. An non præstet reducere externa quædam in ecclesiam, ut sit paritas rituum, ne Protestantes nomen sortiantur Schismaticorum? 114. Respondet ad 1. affirmando, quia persuasi fuerunt, illa esse contra euangelium. Ad 2. Quid iuuet consensus in accidentibus, si in substantia rei est dissensus? Alioquin sane recipi posse externas cærimonias & ritus, pacis & concordiæ caussa, dummodo non gravetur conscientia. 31) Epistola ad Gregorium *Brückium*. 119. Qua in præsentibus angustiis fiduciam in Deo ponendam esse docet, similitudine petita a machina cœli, quæ stat firmiter, sine columnis; atque a densis copiaque aquarum repletis nubibus, quæ tamen non habent pavimentum, in quo subsistant, quoue fulciantur. Hæc duo miracula se nuper considerasse, quum nocturno tempore, quo cœlum erat serenum, prospiceret e fenestra. 32. 32) Epistolæ 2. ad Phil. *Melanchthonem*. 120. Vbi dicit, pure iudicare de traditionibus, esse apostolicum quid: communionem sub utraque non esse adiaphoram, interim excusandam esse ecclesiam, cui altera species fuerit subtracta: cauendum, ne quid nimis fiat in concedenda iurisdictione ecclesiastica: de concordia doctrinæ non posse agi, ubi papatus adhuc viget. 33) Epistola ad *Ioannem*, Elect. Sax. 122. Media ab adversariis proposita, in primis communionem sub una, missas solitarias, & canonem non posse acceptari. 34) Explicatio *psalmi* 117. p. 123. 35) Epistola de Interpret. seu versione Bibliorum, & invocatione sanctorum. 140. Ait, se vertisse N. T. quia nemo Pontificiorum hunc in se recipere laborem sustinuerit, & addidisse *Rom*. 3, 28. voculam *solum* allein, quia & germanica lingua, & verborum series sic postulabat. Ducem Sax. *Georgium* damnasse quidem & prohibuisse N. suum T. commendasse autem Emserianum: hoc vero non aliud esse a suo, immo idem illud, demptis

duntaxat Lutheri nomine, præfatione & gloſſis. Sic idiotiſmum linguæ vernaculæ exprimendi gratia ſe reddidiſſe verba archangeli ad Mariam, *gratia plena*, du holdſelige, & *vir deſideriorum* Dan. 10, 11. lieber. Sanctos autem non eſſe iuuocandos, quia nullum de eo habeamus præceptum; quia periculoſum, ita, ut facile nos a Deo avertamus: denique quia ex illis quaſi facti ſint dii, & ſingulis peculiares adſcriptæ vires. 36) Explicatio *pſalmi* 82. p. 147. cum præfatione de reducta per euangelium auctoritate & poteſtate Magiſtratus ciuilis. 37) Recantatio de purgatorio. 160. Vbi dicta Scripturæ, quæ Pontificii pro purgatorio ex 2. *Maccab.* 12, 43-46. *Pſ.* 66, 12. *Apoc.* 14, 13. 1. *Cor.* 3, 15. adferunt, rectius exponuntur, & commenta Pontificiorum refutantur. 37) Concio de mittendis in ſcholam liberis. p. 171. cum dedicatione ad Laz. *Spenglerum*, in qua laudibus effert Scholam noribergenſem, ne ipſi quidem Academiæ pariſienſi poſtponendam; ac præfatione ad paſtores, quorum officium eſt, ſcholas civibus commendare. 38) Admonitio ad ſacramentum corporis & ſanguinis Chriſti. 186. Vbi famem quidem tanti epuli poſtulat, & dignam præparationem, ſed neutiquam vim ſive coactionem eo utendi certis temporibus. 39) Explicatio pſalmi 111. p. 202. 40) de clavibus. p. 217. Vbi refutat diſtinctiones clavis errantis & non errantis, clavis ſcientiæ & poteſtatis, atque oſtendit, Ligare & Solvere *Matth.* 16, 19. & c. 18, 18. non eſſe Præcipere, & leges ferre, ſed idem, ac Retinere, vel remittere peccata. 41) de rebus matrimonialibus. 237. Vbi agitur de ſponſalibus clandeſtinis & coactis, concubitu adulterino poſt ſponſalia publica cum alia femina, & divortiis. 42) III. Præfationes. p. 257. Prima in Brevem extractum e iure pontificio de rebus cum verbo Dei convenientibus; ſecunda, in libellum de religione Turcarum; tertia in libellum Iuſti *Menii* de Anabaptiſtarum doctrina & myſterio. 43) Informatio & reſponſio ad V. Qq. de ſacramento altaris. 262. 1. an ſufficiat ſumere ſub una ſpecie. 2. an liceat, ſi calix denegatur. 3. an intra privatos parietes. 4. an liceat, in honorem magiſtratus, calicis benedicti porrectionem ſevere prohibentis. 5. an ſufficiat ſumtio ſub una, ſi quis non tantopere deſideret alteram. Reſpondet ad omnes negando. 44) Conſilium de baptizanda virgine iudæa. 263. In lacu aquis repleto ſedere eam debere, capiteque in aquas intingi, cum pro-

pronunciatione verborum: *Ego baptizo te in nomine P. F. ac Sp. S.* deinde albo indusio tegendam, atque ante omnia tentandam, num sincere baptismum desideret. 45) Consilium de fuga: an pastor ecclesiam suam deserere, eamque hosti euangelii, qui tamen amicitiam simulat, cedere debeat. 264. Respondet negando: omnia autem patienter ferenda esse, donec vi deponaris, aut mando Magistratus expellaris. 46) Piæ cognitiones *Patrum* & doctorum ecclesiæ de cruce patienter ferenda. 264. 47) Aliquot Epp. ad Ioachimum, Elect. brandenb. Episcopos brandenburg. havelburg. & lebusensem, item ad Equites Electoratus brandenburgici. 265. In causa Wolfg. *Hornungi*, ut ei restituantur uxor & liberi, cum domo & aliis bonis. 48) Epistolium ad filiolum *Ioannem*. 298. Hortatur eum, ut bene discat, & assidue precetur; idque ut obtineat, fingit se fuisse in pomario quodam, ubi delicatissimi nascantur fructus, & pueri ac puellæ ludant suaviter, quicunque reperiantur in classe discentium atque orantium. 49) Aliquot fabulæ *Æsopi*, versæ in vernaculam a Luthero, cum eius præfatione de vero huius libri usu. 268.

A. 1531. 1) Dehortatio ad dilectos Germanos. 273. Ne bellum occipiant euangelii causa: bello autem lacessitos, armis se posse defendere: Cæsari quoque debere obedientiam, sed usque ad aram. 2) Glossa ad Edictum cæsareum. 289. In quo dicitur, Augustanam confessionem SS. euangeliis confutatam esse, & christianam ecclesiam, ex inspiratione Spiritus sancti sufficientes habuisse rationes communionem sub una introducendi; sed utrumque negatur. 3) Contra famosum libellum, qui prodiit Lipsiæ. 302. In quo Luthero, sed falso, imputatur, eum docere, non esse obediendum Imperatori, & Lutheranos se parare ad bellum. 4) Admonitio pro Pastoribus ad populum, ante sumtionem S. cœnæ facienda. 310. Vt firma fide memoriam passionis Christi pro nobis factæ recolant. 5) Admonitio ad eos, qui acceperunt sub utraque. 310. Vt ita pergant, nec dubitent hoc profiteri, si fuerint interrogati. 6) Sermo de cruce & calamitatibus, & quomodo sint subeundæ. 7) Concio in euangelium de Maria Magdalena. *Io.* 20, 11-18. p. 316. 8) IV. Præfationes. 321. prima in Alexii *Krosneri* concionem de sacram. corp. & sangu. Domini, sub utraque sumendo; secunda in eiusd. concionem de S. christiana ecclesia; tertia in *B... *libel-

libellum de coniugio; quarta in Ægidii *Fabri* Explicationem psalmi LI. 9) Adhortatio ad pastorem aliquem. 327. Ne taceat ad iniquam remotionem ministri euangelii, neque consentiat alteri in eius locum se se intrudenti. 10) Consolatoria ad matrem ipsius Margaretham Lutheram, paulo ante eius obitum. 328. 11) Consilium ad fideles christianos, quorum pastores contemnuntur & expelluntur inter falsos fratres. 330. Ipsos debere constanter adhaerere doctrinae euangelii, & pati persecutionem suorum. 12) Adhortatio ad christianos freibergenses, qui communionem accipiunt sub utraque. 330. Christo confidendum, eamque doctrinam libere confitendam. 13) De taxatione peccatorum. 331. Eam omnibus fidelibus pastoribus, ratione muneris, incumbere. 14) Epistola ad *Ioannem* Elect. Sax. in caussa acerbi ad Ducem *Georgium* scripti. 352. Promittit, se lenius in posterum scripturum, dummodo Dux ille ipsum non lacessat. 15) Consilium ad pastorem, cuius officium spernitur, quemque omnibus modis persequuntur. 332. Ei suadet discessum; quem tamen ita faciat, ut benedictionem impertiat contemtoribus & persecutoribus, caussamque Deo commendet. 16) Consolatoria ad Principem, contra tentationes de rebus externis. 332. Iubet bono esse animo, sibique gratulari de pace conscientiae, cum qua bona fortunae nullo sint modo comparanda. 17) Concio de SS. angelis, in *Matth.* 18, 10. p. 333. 18) Concio nuptialis in *Hebr.* 13, 4. p. 338.

A. 1532. 1) Explicatio capitis V. VI. & VII. S. *Matthaei.* 343. cum praefatione contra Canonistas. 2) Explicatio *psalmi* 147. p. 461. 3) Sermo in *Gal.* 3, 23. 24. de discrimine legis & euangelii. 472. 4) Alius in *Mich.* 5, 1. de regno Christi. 477. 5) Alius in benedictionem, quae in dimissione populi christiani pronunciatur ex *Numer.* 6, 24-26. p. 481. 6) Epistola ad *Io. Fridericum*, Elect. Sax. 483. Pacem ab Imperatore oblatam, non esse recusandam. 7) Litterae commendatitiae. 484. Pro Io. *Rischmanno*, Lutheri adhuc famulo. 8) Consolatoria ad *Ioannem* Elect. Sax. Vt Deus morbum, quem immisit, per gratiam suam regere & moderari velit. 9) II. Epistolae ad Georg. *Mohrium*, pastorem bornensem. 485. De susceptione muneris ecclesiastici alio in loco. Sed Lutherus hanc mutationem nec suadere vult, nec dissuadere. 10) Consolatoria ad eum, cui filius praemature ereptus est. 486. 11) Alia

pro eo, qui tentationes ſentit ob prædeſtinationem. Hiſce autem opponenda eſt fides in Chriſtum: quam ſi habes, tu quoque es in numero prædeſtinatorum. 12) Scriptum contra fanaticos. 488. Quo dicitur, Chriſtum *Io.* 6. non loqui de S. cœna; & ſi *Zvinglius* eiusque aſſeclæ ſeruati ſunt, martyres tamen inde non eſſe faciendos. 13) Epiſtola contra doctores clandeſtinos. 491. Quales erant anabaptiſtæ. 14) II. Epiſtolæ ad *Ioannem*, Elector. Sax. de pacificatione ſupra dicta. 495. 15) II. Conciones in funere *Ioannis*, Elect. Sax. in 1. *Theſſ.* 4, 13. 18. 16) II. Epp. ad non neminem, verum amatorem verbi diuini. 506. Cui precatur confortationem ſpiritus, & augmentum fidei. 17) Conſolatoria ad virum nobilem, triſtitia & melancholia vexatum, propter obitum Principis. 507. Argumenta eius ſunt: 1. nondum omnium dierum ſolem occidiſſe. 2. ferendum eſſe aliquid, diſcendamque patientiam. 3. nec dum cauſſam adeſſe triſtitiæ. 4. neque lætitiam faciendam inimicis. 18) Epiſtola ad Senatum alicuius urbis de vocando alterius loci paſtore. 508. Paſtori illi non audet auctor eſſe, ut eccleſiam ſuam deſerat, quæ ipſo opus habet: ſi autem ipſe velit mutare ſtationem ſuam, non vult repugnare. 19) Conſolatoria ad chriſtianos, euangelii cauſſa Lipſia eiectos. 508. Eos ad Principem infenſum bonis uti debere verbis, de veritate nihil cedere, & patientiam exercere: poſt nubila orturum Phoebum. 20) Epiſtola ad *Schlickios* in Valle S. Ioachimi. 509. Quos rogat, ne clandeſtinis & fanaticis doctoribus locum ſuis in terris concedant. 21) Aliquot conciones in *Eph.* 6, 14-17. p. 509. De armis chriſtianorum. 22) Conſolatoria ad eum, qui vitæ ſuæ faſtidio tenetur. 527. Cogitandum 1. Deo obediendum eſſe, vitamque, quam ille concedit, pie acceptandam. 2. reſpiciendum Chriſti exemplum, qui duriſſimam nactus vitam, tamen eam non depoſuit ſine cœleſtis Patris voluntate. 3. diabolum, qui violentum vitæ finem ſuadere laborat, ſpernendum, & contumelioſe abigendum. 23) Alia conſolatoria, ad Laur. *Zoch.* 524. Deum ſæpe nobis eripere conſolationes rerum, ut Scripturarum conſolatio locum in nobis reperiat: faciem nos debere vertere ad inviſibilia gratiæ, & non apparentia ſolatii, dorſum vero obuertere viſibilibus. 24) Concio in *Luca* 21, 25-33. p. 529. De beato Chriſti aduentu ultimo, ſignisque diei extremi præcedentibus. 525.

Tomo

Tomo VI.

A. 1533. 1) Responsio ad christianos lipsienses, an salva conscientia possint accipere unam sacramenti speciem, sub forma accepta utriusque, ut Magistratui suo satisfaciant. p. 1. Respondet negando, si in conscientia sua convicti sint, utramque speciem a Christo esse institutam & mandatam. 2) Wolfg. *Widemanni*, consulis lipf. epistola ad Lutherum, qua interrogat, num sit auctor illius ad cives lipf. scriptæ epistolæ. 3) Responsoria ad præcedentem. 2. In qua Lutherus vicissim quærit, quis eum ad scribendum mouerit aut impulerit. 4) Formula iurisiurandi, quam Dux *Georgius* subditis suis, qui retrocedunt a confessione aug. confessionis, præscripsit. 5) Iudicium de *Georgio* Duce. Eum non tantum spiritualiter, sed corporaliter a diabolo obsessum esse, quia tyrannice audeat dominari conscientiis. 6) Apologia Lutheri, contra imputatam a Duce *Georgio* seditionem, cum solatio ad christianos, ab eo iniuste Lipsia expulsos. 3. In qua negat, se excitasse rebellionem ac seditionem: nihil enim aliud continere illam epistolam, quam informationem dubiorum, & consolationem afflictorum. 7) Responsio ad Ducis *Georgii* nuperum libellum. 17. Vbi negat, se esse mendacem, periurum, & fugitivum monachum, multaque monachatus abominabilia rececenset. 8) Epistola ad *Ioannem*, Elect. Sax. de usu armorum contra Cæsarem. 31. Negat, eum esse licitum, quia Cæsar est magistratus noster; neque hic valere dictum: *Vim vi repellere licet*. Si vero Cæsar iubeat Electorem subditos suos euangelii caussa aggredi, persequi, eiicere, occidere, non ei parendum, sed rem Deo committendam esse. Simile scriptum extat p. 325. 9) Concio in 1. *Tim.* 1, 5. 6. 7. p. 33. Qua summa vitæ christianæ traditur. 10) Aliquot conciones in 1. *Io.* 4, 16-21. p. 46. De caritate Dei & proximi. 11) Secundus articulus fidei de I. Christo. 66. Aliquot concionibus Torgavii habitis expositus. 12) De missis solitariis, & consecratione sacerdotum. 86. Vbi commemorat disputationem diaboli secum, cum expergefactus esset e somno, institutam. Vide Tomum VII. witteberg. lat. 228. & C. *Sagittarii* dissert. pro doctr. Lutheri de missa. 13) Epistola ad Sen. populumque francofurt. ad Moenum, de doctoribus zvinglianis. 110. Eos esse vitandos. 14) III. Præfationes. 117. Vna in

Ægid.

Ægid. *Fabri* libellum de falſo ſanguine & idolo in eccleſia cathedrali ſchweinenſi. 2. in Balthaſ. *Raida* Reſponſionem contra libellum Agricolæ *Phagi*, i. e. Georgii *Wicelii* calumnioſum. 3. In Fratrum Bohemiæ, Moraviæ &c. Confeſſionem fidei, cultus divini, & cærimoniarum. Quam quidem commendat, fateturque, eos nobiscum convenire in doctrina de S. cœna, videlicet corpus & ſanguinem Chriſti accipi, atque immerito accenſeri hæreticis. 15) Conſolatoria ad eos, qui euangelii cauſſa a Duce Georgio ex oppido oſchatzienſi fuerant eiecti. 121. Fugam eorum placere Deo, qui collecturus ſit eorum lacrimas, & tyranno retributurus ſecundum eius opera. 16) Commendatitia pro M. Georg. *Schnellio*, ad Senatum rotenburgenſem. 122. Vt eius, unius civium ſuorum, ſtudia iuvent aliquo ſtipendio. 17) Conſolatoria ad eum, qui metu receſſit ab uſu S. cœnæ ſub utraque, iam vero pœnitentia ducitur. 123. Adprobat eius pœnitentiam, ſuadetque, ut potius exilium arripiat, quam ut contra conſcientiam unius uſum ſpeciei repetat.

A. 1534. 1) Homiliæ in *pſalmum* LXV. dictæ Deſſaviæ coram Principe. 123. 2) Explicatio *pſalmi* CI. p. 137. 3) Epiſtolium ad Io. *Ruelium*. 171. De Phil. *Melanchthone*, & Miſſis ſolitariis. Eum cum *Herzheimero* nolle ſcripto agere, ſe autem illas amplius perſecuturum. 4) Epiſtola de libro ſuo, qui agit de Miſſis ſolitariis. 171. Qua repetit & confirmat Confeſſionem ſuam contra fanaticos, pariterque fatetur, etiam apud Pontificos, ubi Chriſti inſtitutio obſervatur, verum Chriſti corpus accipi, licet ſacramentum ſub una duntaxat detur. 5) Conſolatoria ad Balthaſ. *Iöppelium*, olim Ducis *Georgii* organiſtam. 177. Quem confortat amore Dei patris, cuius filium Iöppelius cœpit diligere: eum quoque calamitates verſurum in gaudia. 6) IV. Conſolatoriæ ad Principem aliquem, tentationibus ſpiritualibus & corporalibus obnoxium. 178. 7) Conciones in *Io.* caput XVII. p. 181. 8) Conſolatoria ad Io. *Rühelium*, morbo vehemente conflictantem. 219. Quem cogitare iubet, ſe ab eo probari, a quo vocatus ſit ad communionem verbi, quod baptiſmo & ſacramento ipſi aſſignatum, ſique conducat, eum quoque ſanitatem redditurum. 9) Alia ad Autorem *Broizen*, civem brunſvicenſem, cuius uxor ex hac diſceſſit vita. 219. Chriſtum pro nobis paſſum eſſe: congruum igitur eſſe, ut & nos patiamur ad-

adversa a Deo immissa: hoc etiam solatii esse argumentum, quod illa pie ac placide obierit. 10) Alia ad quempiam, tristitia & melancholia oppressum. 220. Resistendum esse cogitationibus tristibus, lætandum in Christo, tanquam benigno redemtore & domino, eique confidendum. 11) Conciones in caput XV. 1. *ad Corinth.* p. 221. De resurrectione mortuorum, editæ a Casp. *Crucigero.* 12) Consolatoria ad Casp. *Mollerum*, cancellarium mansfeldicum. 291. Deo gratias agendas, quod ipsum ad cognitionem verbi sui vocaverit, & patienter ferendum morbum, præsertim cum iugum nostrum leve sit. 13) Consilium ad læsum quempiam. 293. Vt caveat sibi a vindicta privata. 14) Iudicium de solitudine vitanda: quia 1. homines, si soli sunt, gravius peccare solent, quam cum aliis conversantes. 2. Deus hominem creavit ad societatem, non ad solitudinem. 3. solitudo parit curas & tristitiam.

A. 1535. 1) Conciones in *Matth.* 3, 13-17. p. 295. De baptismo. 2) Concio in Matth. 8, 1-13. De centurione capernaumitico. 3) Epistola ad *Ioannem* Elect. Sax. de non ineundo contra Cæsarem fœdere, aut ferendis contra eum armis. 325. Nam 1. id esse periculosum. 2. euangelicæ doctrinæ neutiquam congruum. 3. Christum adesse, qui possit eripere e periculo. 4. Deum calamitatibus tentare fidem & constantiam nostram. 5. patientia & precibus nos plus effecturos, quam hostes minis & machinationibus suis; & si Cæsar irruat, seque & socios suos postulet, se coram eo promte compariturum, ut Elector a periculo liberetur. Pertinet autem hoc scriptum ad annum 1529. 4) Increpatoria seu correctoria, ad Marchionem brandenburgensem *Albertum*, Cardinalem & Archiep. mogunt. magdeburg. & halberstad. 326. Qua ei exprobrat iniustum Io. *Schanzii* suspendium, ac defendit Ludov. *Rabium* a detractionibus, quæ ei imputantur. 5) Præfatio in Confessionem Laz. *Spengleri.* 328. Quam edidit in solatium & confortationem infirmiorum, qui ob talem confessionem persecutiones patiuntur. Dicit autem in Præfatione, se optare, ut quis repurget Legendas sanctorum a fabulis; ceterum librum istum post S. scripturam omnium esse utilissimum christianis. 6) Simplex modus precandi. 329. Vbi docet, quid in singulis orationis dominicæ, decalogi & symboli apostolici partibus cogitandum & considerandum sit. 7) Præfatio in Vrb. *Regii* Refutationem novorum

Valentinianorum & Donatistarum monasteriensium. 337. Non sequi, Ex Lutheri doctrina orti sunt fanatici, ergo doctrinam illam esse diabolicam: nam ex apostolis produisse Iudam, e christiana ecclesia hæreticos, ideoque ipsa sacra biblia vocata fuisse *librum hæreticorum*, quia hæreses illi suas inde volebant probare. 8) An christianus, qui rectius e verbo Dei informatus est, cultui idololatrico sine læsione conscientiæ interesse possit. 339. Negat, quia interrogans eo conscientiam suam gravari sentit, ac fatetur. 9) Solutio quæstionis, an patri familias, ubi sacramentum S. cœnæ non porrigitur secundum Christi institutionem, sacrum illud epulum domi suæ administrare, eoque se & domesticos suos reficere liceat? 339. Respondet negando, quia ipsius officium non est, id peragere; neque etiam necesse esse, quoniam sine usu S. cœnæ, per fidem salvari possit. 10) Præfatio in Nova monasteriensia. 340. Qua contra Anabaptistas disputat, qui priores nuptias dissoluunt, baptismum condemnant, negantque Christum esse ex semine Mariæ, e qua tamen natus est. 11) De communione sub utraque: An liceat eam sumere domi, intra privatos parietes. 342. Hoc quidem, ne malum aliis exemplum detur, & tandem deseratur cœtus publicus, non vult adprobare; interim non repugnat, si quis aliunde petat SS. symbola, ex mero eorum & in conscientia radicato desiderio. 12) An christianus, salva conscientia, pontificii episcopi consecrationi adesse possit? Respondet, interrogantem suam de eo conscientiam explorare debere. 13) Aliquot dicta seu positiones contra *Concilium constantiense*. 343. Potius dicendum *Obstantiense*, quia in eo, *Non obstante Christi mandato, & Ecclesiæ exemplo*, mutationem fecerunt f. cœnæ. 14) Consolatoria pro christianis witweydensibus, qui euangelii caussa persecutionibus vexantur. 349. Dolet eorum sortem, iisdemque adprecatur fidei constantiam, Deique solatium; sed litteras cum iis suas non vult communicari, ne inde, ut Lipsienses, maioribus incommodis exponantur. 15) Consolatoria ad eum, cui Deus dedit filium, sed mox eundem abstulit. 350. Sic enim 1. voluisse Deum. 2. sub cruce multiplicem latere gratiam. 16) Historia, quæ contigit Stasfurti A. 1534. in vigilia nativitatis Christi, ubi quidam, qui simulabat confessionem peccatorum, varias sacerdoti quæstiones proposuit de Christo, negans, eum natum esse ex virgine Maria,

& pro peccatis nostris passum ac mortuum. Qui videtur fuisse malus dæmon. Præmissa est Lutheri præfatio. 17) Aliquot articuli, a Papistis nuper falsati, & malitiose laudati contra Lutheranos. Cum Epistola *Lutheri* ad pastores susatenses (zu Söst) 354. Fatetur, se & suos complices in Comitiis augustanis sese largius explicasse, ac quædam concessisse Pontificiis; sed illos ab ullo recedere puncto noluisse, seque constanter huius esse sententiæ: Si Papa sibi ac suis euangelium velit pemittere liberum atque sincerum, agnituros eius auctoritatem ac iurisdictionem. 18) SPIRITVS S. Indictio Concilii universalis, liberi & christiani, ad omnes christianos, contra Papæ rom. tyrannidem. 356.

A. 1536. 1) Explicatio *psalmi* XXXIII. 359. Ad mensam facta. 2) Consolatoria ad Io. *Reineck*, cuius uxor decessit. 374. Quia Deus hanc vitam sic ordinet ac moderetur, ut discamus & exerceamus cognitionem optimæ suæ voluntatis; atque hæc ex eius verbo nobis innotescit. 3) Præfatio in Ambrosii *Maubani* Explicationem *psalmi* XXIX. 375. Deum non tantum miracula fecisse in creatione rerum, sed hodieque facere, quamvis non observentur. 4) De distinctione spiritualis & civilis regiminis. 376. Eam esse plane necessariam, & neutri parti competere, sese in alterius in gerere negotia. 5) Concio nuptialis in *Eph.* 5, 25-33. p. 377. 6) Epistola ad Laur. *Castnerum* 382. De cauendis, nec audiendis fanaticis & clandestinis doctoribus, nisi probaverint, se a Deo esse missos. 7) Præfatio in Ant. *Corvini* Brevem expositionem euangeliorum dominicalium. 383. Qua conservationem puræ euangelii doctrinæ pronunciat necessariam, conciones *Corvini* ob brevitatem & simplicitatem ac sinceritatem commendat, immo dignas esse ait, quæ populo publice prælegantur, ac denique optat, ut quis eodem modo explicet pericopas epistolicas. Sed hæc Præfatio per errorem huc translata est, cum pertineat ad annum XXXVtum. 8) Epistola ad Greg. *Brückium*, qui Electoris Saxon. nomine interrogaverat, quo se modo res habeat cum scriptis ad Cardinalem & Electorem moguntinum litteris: videri enim illis contumeliam factam Ser. Domui brandenburgicæ. 384. Respondet, Electorem Saxon. potius debere auctorem esse Cardinali, ut ad frugem redeat; nec contumelia affici familiam aliquam, si nefarius in ea homo corrigatur & increpetur. Sic fecisse *Esaiam* adversus regem

 Acha-

Achasum, & plures *prophetas* apud alios reges. Reges & Principes sub Dei potestate esse, eumque velle, ut illi verbis reprehendantur, nisi pœnam irati Numinis velint incurrere. 9) Duriuscula increpatoria & dehortatoria ad *Albertum*, Cardinalem, & Archiep. mogunt. magdeburg. & halberstad. 385. In caussa Io. *Schanzii*, quem ait iniuste & inauditum ab eo ad laqueum condemnatum fuisse. 10) Confessio augustana 387. Quæ quidem pertinet ad annum 1530. adeoque ad Tomum V. p. 31. 11) Apologia Confessionis, germanice reddita a Iusto *Iona*. 12) Epistola ad Senatum augustanum. 508. Dicit, lætari se, quod consensus inter pastores augustanos sit de sacramento cœnæ, seque laborasse, ut Vrbanus *Regius* istuc redeat, sed piissimum Principem nolle eum dimittere.

A. 1537. 1) II. Conciones in Matth. 4, 1-11. de tentationibus Christi. 509. 2) Donatio CONSTANTINI M. 520. Germanice reddita a Luthero, qui conqueritur de pessima illius scripti latinitate, & glossulas atque annotationes addidit. 3) Præfatio in Concilium gangrense, germanice versum a Io. *Kymeo*. 528. Concilium illud, quamvis non generale, sed nationale, unum esse ex optimis, multisque papatus corruptelis adversari. 4) Consolatoria ad mulierem, quæ superato morbo timidi, fracti & parvi est animi. 529. Cogitandum, Christum ei esse vicinum, & onus sublevare, longeque plus passum esse, quam ipsam: atque hunc piis esse precibus, ut iuvet amplius & liberet, invocandum. 5) Præfatio in aliquot Epistolas Io. *Hussi*, in carcere scriptas A. 1416. p. 530. Edidit illas eum in finem, ut in Concilio futuro congregati sibi caverent ab exemplo Constantiensium, ubi veritas vi fuerit impugnata & oppressa. 6) Epistola ad *Iefelium*, iudæum rosheimensem. 533. Cui denegat intercessionales ad Electorem Sax. quia iudæi eiusmodi favore abusi sint, atque ea cœperint agere, quæ christianis minime sunt toleranda. Se quidem sensisse, atque iam sentire, iudæos humaniter esse tractandos, si forte Dei gratia ad pœnitentiam se convertant, Iesumque pro Messia agnoscant. Tempus a Daniele præfixum dudum effluxisse, nec finem esse ipsorum exilii. Cur? quia non recipiant eum, qui inter ipsos natus ac passus est. Ipsos quidem identidem dicere, Iesum nostrum fuisse condemnatum & cruciferum; sed cogitare debere,

nullum ex prophetis iudaicis fuisse, qui non fuerit reprobatus maleque tractatus. 7) Lugenda seu Legenda mendax de *Ioanne* chrysostomo ad SS. Patres in concilio mantuano. 534. Vbi in præfat. dicit, se quidem ipsum ad Concilium properasse, huic autem cum non possit adesse corpore, ob infirmitatem, & pecuniæ inopiam, tamen scripto præsentem esse velle. 8) Deprecatio pro paupere pastore, ad Prælatum aliquem. 540. Rogat, ut ei subveniat, & loco 20. florenorum, quos in salarium constituit, 100. ut olim, solvat, & famæ suæ consulat. 9) Præfatio in Ambrosii *Moibani* Explicationem *Marci* 16, 15. 16. p. 541. De prædicando ubivis euangelio. Dolet autem in illa, tam Lutheranos, quam Pontificios plurimos impie vivere, & fidem abiicere. 10) Epistola ad Heluetios de concordia wittebergensi. 542. Qua testatur, eos recte sentire de verbo externo, baptismo, & clave ligante. Quodque attinet ad S. cœnam, nos nec descensum aut ascensionem Christi docere, ubi illa peragitur, nec modum definire, quo sit præsens corpus & sanguis eius, sed simpliciter inhærere verbis institutionis: & si quid adhuc dubii restet inter utramque partem, exercendam utrinque esse humanitatem, & suspiciones missas faciendas. Ad hanc epistolam responderunt Helvetii Tiguro d. 4. Maii A. 1538. eorumque verba adducit G. *Calixtus* de Toler. Reformator. n. LXXIII.

A. 1538. 1) Articuli christianæ doctrinæ, qui Concilio mantuano erat offerendi, auctore *Luthero*. Cum Præfatione. 544. 2) De potestate Papæ & Episcoporum. 558. Quod scriptum non est Lutheri, sed *theologorum* Smalcaldiæ, post Lutheri discessum, adhuc congregatorum, in eoque reiiciuntur hæc tria: 1. Papam romanum iure divino omnium episcoporum & pastorum esse primum. 2. eundem iure humano duplicem gerere gladium, ita ut Reges ac Principes constituere & deponere, ac mundana regna ordinare possit pro lubitu. 3. & hoc credendum esse sub periculo salutis. 3) Præfatio in Galeatii *Capellæ* Historiam. 566. Quem laudat, ut genuinum historicum. Ceterum ait optimum informandi modum fieri per exempla, ea autem tradi in Historiis, atque ex his fluxisse omnia iura, artes, consilia, dehortationes, minas, terrores, sapientiam, prudentiam, cum omnibus virtutibus; ideoque & historicos mortalium utilissimos esse, optimosque doctores:

Monar-

Monarchas & Principes curare debere, ut res sui temporis in litteras redigantur, atque in tabulariis asserventur; sed, qui historicorum munere funguntur, debere esse veraces, magnanimos, integros, atque extra invidiam & adulationem positos. 4) Severum & iratum scriptum contra M. Sim. *Lemnii* Epigrammata. 568. Libellum istum habet pro famoso, non tantum quia marium & feminarum honestarum famam impie violat, sed & episcopum halensem *Albertum*, hominem mendacem, laudibus effert. Ceterum petit, ut, quisquis turpissimum libellum possidet, Vulcano eum consecret. 5) Præfatio in Consilium delectorum Cardinalium & Prælatorum, iussu PAVLI III. P. R. de Reformatione ecclesiæ. 569. Id hac fini scriptum esse credit; ne opus videatur esse Concilio; eandemque ob caussam editam fuisse Reformationem Curiæ romanæ. 6) Consilium ad virum probum, cuius uxor ab alio fuit compressa. 570. Monstrat difficultates, iuxta Ius canonicum, & Iudicium Protestantium, suadetque, ut eam, si veniam petierit, cum melioris promissione vitæ, retineat, eique ignoscat. 7) Præfatio in libellum, quid Papa in comitiis noriberg. a Cæs. Maiest. & Statibus Imperii, caussæ lutheranæ ergo, desideraverit & expetiverit. 571. Papistas ait se ornare nostris plumis, atque ex libris nostris mutuari, quæ ad rem suam colorandam faciant; præ se etiam ferre reformationem Curiæ & Ecclesiæ romanæ, atque annatas nomen ferre thesauri contra Turcas colligendi; sed hisce omnibus subesse fraudes. 8) Præfatio in III. Symbola. 572. Apostolicum videl. Athanasianum, & Ambrosio-Augustinianum. Sic testari voluit Lutherus, se facere cum orthodoxa ecclesia, non vero cum falsa & gloriabunda, quæ multum idololatriæ, iuxta præclaras hasce confessiones, subintroduxit. Vide *Lutheri* præfat. germ. in prophetas.

Tomo VII.

Adhuc A. 1538. 1) Instructio Visitatorum ecclesiæ ad pastores in Electoratu saxonico. p. 1. Cum præfatione *Lutheri*, in qua monstrat utilitatem eiusmodi visitationum. Ipse etiam est auctor huius Instructionis, dum ea, quæ visitatores IV. Ioannes *von der Planniz*, Hieron. *Schurf*, Asmus *von Haubiz*, & Phil. *Melanchthon* observarunt, & vel abroganda, vel ad usum transferenda iudicarunt,

runt, collegit, & in usum pastorum edidit. Tractantur autem sequentia capita: de doctrina, X. præceptis, vera christiana oratione, calamitatibus, sacramento baptismi, sacramento corp. & sanguinis Christi, vera christiana confessione peccatorum, de humana constitutione ecclesiastica; re matrimoniali, libero arbitrio, christiana libertate, Turcorum gente, quotidianis in ecclesia exercitiis, vera christiana excommunicatione, constitutione superintendentium, & scholis primæ, secundæ, & tertiæ classis. 2) Commendatio alicuius æthiopis. 21. Vt locupletiores ei succurrant manu liberali: nam Deum nos tentare eiusmodi exteris, & interdum non nullos eorum meliores fieri iis, qui sibi orthodoxi videntur, sicut habemus exempla in decimo leprosorum, & centurione capernaumitico. 3) Explicatio dicti *Gal.* 1, 4. p. 22. 4) Præfatio in Iusti *Menii* librum, quomodo singuli christiani erga doctrinam, sive bona sive mala sit, se gerere debeant. 30. In illa autem docetur, nunquam in christianitate esse quietem a sectis, hæresibus, falsis fratribus, aliaque diaboli progenie: & talia Deum permittere, ut respiciamus & honoremus verbum suum, non homines, aut humana. 5) Epistola contra Sabbatarios. 31. Qui contendebant, circumcisionem esse continuandam, Messiam nondum venisse, iudaicam legem durare æternum debere, atque ab omnibus gentibus recipiendam. 6) Explicatio capitis XIV. XV. & XVI. *Ioannis.* 42. Pro concione facta.

A. 1539. 1) Consolatoria ad virum nobilem de morte uxoris. 217. Deum non odisse eum, quia ipse Deum non oderit: debere igitur sic admittere virgam Dei, ut tamen de paterno eius amore nullus dubitet, mediisque in doloribus paci Dei, quæ omnem superat rationem, concedat locum. 2) De conciliis & ecclesia. 218. Ait, Papam huc usque fucum fecisse Imperatori promissione concilii: neque enim serio id velle dare, & liberum quidem, sed tale, in quo ne hilum quidem recedat a receptis dogmatibus & ritibus. Et sic porro agit de auctoritate scriptorum, a Patribus ecclesiæ profectorum, de traditione Concilii apostolici *Act.* 15, 28. 29. de IV. conciliis oecumenicis, de *Nestorii* & *Eutychis* sententia, & de eo, quid sit Concilium. 3) *Lutheri* & aliquot *theologorum vvitteberg.* Iudicia de defensione, si euangelici Principes ab aliis Imperii Principibus, aut ipso etiam Imperatore, euangelii

caussa,

caussa, armis lacesserentur. 276. Resistendum esse Principibus, ut latronibus & homicidis, Imperatori autem, non ut tali, sed ut instrumento, quo Papa abutitur. 4) Contra *Antinomos*. 286. Qui cum Io. *Agricola*, suo capite, legem Decalogi ex Ecclesia in Curiam relegatum ibant. *Lutherus* negat se cum illis facere, & Agricolæ, ad ipsius desiderium, præscribit formulam recantationis. 5) Positiones *alicuius antimoni*, cum earum refutatione, sive VI. dispp. *Lutheri*. 290. Ad hunc relatæ annum, quia sectæ huius in præsente Tomo, atque hoc tempore, primum facta est mentio. 6) Relatio de Io. Islebii [sive Agricolæ] falsa doctrina & turpi facto cum responsione ad vanas eius querelas. 299. Per turpe autem factum intelligitur eius dolus, quo Io. Lustium induxit ad imprimendum Postillam suam, mentiens, Lutherum eam censuisse, & adprobasse. 7) Præfatio in Io. *Sutelii* Explicationem euangelii *Luc*. 19, 41-48. de Ierusalemi eversione. 304. Mundum adeo perversum esse, & in dies fieri peiorem, ut plane necessarium sit, divinæ exempla ultionis hominibus proponere & inculcare, si forte eorum intuitu perterriti ad pœnitentiam se velint convertere. Quod nisi fiat, vereri se, ne Germaniæ aliquando idem eveniat, quod Ierusalemo. 8) Explicatio *psalmi* CX. de regno Christi, facta pro concione, & excepta editaque a Casp. *Crucigero*, 305. 9) Consilium ad *Henricum*, Ducem Sax. de Missis privatis. 354. Eas, quia sunt idololatricæ, esse abolendas; monachis autem tantisper permitti posse, ut horas cantent, sibique ipsis sermones habeant. 10) Contra Cardinalem ALBERTVM, episcopum magdeburgensem. 354. Quo scripto defendit Io. *Schenizium*, quem Cardinalis inauditum, tanquam furem, condemnavit ad supplicium patibuli, atque ita se ipsum reddidit iudicem iniustum & homicidam. 11) *Lutheri* ceterorumque *theologorum vvitteberg*. Consilium ad Senatum noriberg. de communi & privata absolutione. 369. In dissidio Andr. *Osiandri* & aliorum pastorum noribergensium. Vtramque partem piam habere intentionem; & privatam quidem absolutionem esse christianam & cum solatio coniunctam, non tamen ita necessariam, quasi non possit sine illa obtineri remissio peccatorum: promissiones gratiæ esse universales, a quibus nemo se debeat excludere: distinguendum inter prædicationem & iurisdictionem, & publica quidem peccata coërceri

 iuris-

iurisdictione, reliqua omnia per ministerium verbi, & quamvis absolutionem fieri, saltem tacite, sub conditione fidei: & quia Osiander ad communem nauseat absolutionem, eum ad illam non esse cogendum, sed & eundem a condemnatione alterius partis, quæ communi absolutione utitur, abstinere debere, ceterum bonum & christianum de clave ligante iudicium insignem virum illum tulisse. 12) Consolatoria ad Io. *Mantelium* contra tentationem mortis. 371. Christum pro nobis passum & mortuum esse, ut morte sua mortem nostram absorberet, & nos, sicut ille, resurgeremus aliquando ad vitam æternam. 13) Admonitio ad consulem alicuius urbis. 372. Vt aboleat corruptelam coemeterii, atque ita tandem honos adhibeatur piis in eo dormientibus.

A. 1540. 1) Ad pastores, ut declament contra usuras. 372. Quidquid enim ultra sortem vel summam exigitur, illud usuram esse, & quidem illicitam ac perniciosam, nisi eluas pœnitentia. 2) Epistola ad Io. *Fridericum*, Elect. Sax. ut mandato instruat legatos Hagenoviam. 390. Huius videlicet tenoris, ne possint aut debeant recedere ab eo, quod nuper Smalcaldiæ fuit conclusum. 3) Præfatio in Confessionem Roberti *Barnesii*, angli, quam edidit, cum ad rogum duceretur. 391. Ad hoc autem supplicium condemnatus fuit ab *Henrico* IIX. Rege Britann. quia noluit consentire in eius repudium: quæ caussa etiam Thomæ *Moro*, & Io. *Fischero*, episcopo roffensi, capitalis fuit. 4) Extractum e scripto *Lutheri* ad Principem aliquem. 392. Quem rogat, ut ecclesiæ & scholarum curam gerat, quo euangelium sine impedimento propagari possit.

A. 1541. 1) Consolatoria ad Frid. *Myconium*, qui diu laboraverat phthisi. 392. Mortem piorum non esse mortem, sed dulcem somnum; interim se optare, ut Deus Myconium servet, se autem, tanquam enervatum & inutilem, hinc migrare iubeat. Qua epistola Myconius adeo fuit erectus & confortatus, ut post eam sexennium viveret, atque ecclesiæ Christi seruiret. 2) Alia ad Pastorem, multis calamitatibus expositum. 393. Mendaces æque ac hæreticos, vitandos: Iudas ac Demades aliquandiu propter paucos, qui in magno cœtu convertendi ac salvandi sunt, tolerandos: si vero populus impium imitatur pastorem, pulverem a pedibus excutiendum, solumque vertendum esse. 3) II. Concio-

nes

nes in baptismum infantis Bernhardi, Principis anhaltini *Ioannis* filii, *Matth.* 3, 13-17. 4) Contra *Henricum*, Ducem Brunsvic. quem *Hans Worst* vocat. 406. Opponit hoc scriptum alii Henrici Ducis, in quo ille Electorem Saxonicum, Lutherum, eiusque socios convicio hæreticorum & seditiosorum oneravit, & doctrinam euangelicam evertere laboravit. Agitur hic inter alia de ecclesia, atque initio motuum lutheranorum: quod quidem adscribendum *Alberto* Card. & Elect. moguntino, qui, ut pallium redimere posset, Tetzelium ablegavit ad prædicandum & vendendum indulgentias pro pecunia. 5) Præfatio in Casp. *Guttelii* concionem. 431. Iubet nomen suum, ceu exosum & invisum, deleri, sicubi illo in libello appareat, docens præterea, Conciliorum traditiones non esse verbo Dei æquiparandas, multo minus præferendas. 6) Præfatio in Vrbani *Regii* Explicationem *psalmi* LII. contra sanguinolentos Saulitas & Doëgitas. 432. Fatetur, Regium non opus habere sua præfatione, nam per se esse & doctissimum & celeberrimum; se autem ita tantum confirmare voluisse eius dicta, quibus magnum euangelii hostem, igne, laqueo, & gladio sævientem, graphice describit. 7) Adhortatio ad orationem contra Turcam. 433. Hanc pœnam nos commeruisse peccatis nostris: multos enim, immo plurimos euangelicorum non se gratos exhibere propter euangelii lucem, sed ita vivere, quasi verbum Dei ipsis eum in finem sit datum, ut liberi sint ab observatione præceptorum divinorum; passim grassari sectas, avaritiam, usuras, iniustitiam, oppressionem tenuiorum; orandum autem esse sine dubitatione, & sine præscriptione temporis, modi ac mensuræ. 8) Epistola ad Principem aliquem de transsubstantiatione. 441. Ait, se audivisse, de ea actum esse Ratisbonæ: esse autem merum Papæ commentum, nec inde faciendum articulum fidei; neque etiam ex circumgestatione, reservatione in ciborio, & eleuatione; adorationem autem in sumendo per sese accidere, cum genibus flexis verum corpus & verus sanguis sumitur sine disputatione. 9) Principum aliquot Protestantium Petitio ad Lutherum. 442. Vt media proponat, quibus concordia posset fieri inter Romano-catholicos & Protestantes, postquam iam actum sit de præcipuis articulis, videl. iustificatione, (cuius doctrinam puram ipse primus reduxerit) eique annexis aliis: Cæsarem enim quam

 maxi-

maxime desiderare concordiam, eamque Germaniæ in perturbato hoc rerum statu, & ingruente a Turcis periculo, oppido fore utilem, præsertim cum ipse ita se declarasset *Lutherus*, si doctrina relinqueretur pura & libera, & communio sub utraque populo redderetur, tolerantiam in reliquis articulis fieri posse. Ad hanc petitionem respondet *Lutherus*, vix sibi videri conciliatos esse IV. articulos, quia in iis adversa pars mentionem faciat liberi arbitrii, atque in doctrina de iustificatione adducat, tanquam dictum probans illud *Gal.* 5, 6. *Fides per caritatem efficax est:* cumque retineat adhuc X. articulos, qui illos IV. evertunt, clare patere, adversarios non habere serium concordiæ studium: si tamen IV. illi articuli pure prædicandi permittantur, Imperatoriam Maiestatem in Edicto suo posse hoc addere, quamvis X. articuli nec dum potuerint ad consensum reduci, sperandum tamen, fore, ut illi ex pura IV. præcipuorum prædicatione elucidari & conciliari queant. 10) III. Epp. ad Io. *Fridericum*, Elect. Sax. in quarum prima 1. improbat conciliationem, quam cum nostratibus pars tentavit adversa in articulo de iustificatione, nam dictum *Gal.* 5, 6. non loqui de iustum fieri, sed de vita iustorum; diversa autem esse, *Fieri* & *Agere*, *Esse* & *Facere:* adversarios enim usu illius dicti hoc intendere, hominem iustificari non fide tantum, sed etiam per opera; hoc autem esse falsum, nec concedi unquam posse. 2. dissuadet iter Electoris ad Comitia ratisbonensia: in secunda librum de Reformatione ait esse Sax. Ducis, *Georgii*, sibique valde placere, quod Philippus (*Melanchthon*) falsitates satisfactionis & Missæ tam bene ostenderit: in tertia, religionum conciliationem esse fraudem moguntinam & papisticam, nec credendum, adversarios serio rem agere, nisi aperte confiteantur, sese enormiter excessisse, Papamque, qui inde a XX. annis multos pios homines ob euangelii confessionem suppliciis affecit, aut affici permisit, graviter peccasse; Confessionem cum Apologia mittendas esse Ratisbonam, & per legatos offerendas Cæsari, hac cum declaratione, non posse nos salva inde recedere conscientia. 11) Epistola ad oratorem aliquem aulicum, de ministris ecclesiæ contributione ad bellum turcicum minime gravandis. 448. Idem enim esse, ac si contributio exigeretur ab ipsis bonis ecclesiasticis; ministros quippe ecclesiarum nihil habere proprii.

Tomo

Tomo IIX.

A. 1542. 1) Exemplum consecrationis veri christiani episcopi. p. 1. In episcopo naumburgensi, quem, Capitulo electionem euangelici recusante, ecclesia illius loci elegit, & Protestantibus antistitibus consecrandum dedit. Vbi pariter ad tres hasce obiectiones respondet: 1. esse contra liberam Capituli electionem. 2. membra Capituli, sine laesione iuris iurandi conscientiaeque suae alii, quam ab ipsis electo, fidem polliceri non posse. 3. nefas esse consecrari ab haereticis. 2) Fr. *Richardi*, dominicani, Confutatio Alcorani, in germanicum translata a Luthero. 11. Alicubi autem observante G. *Calixto*, idque in Bibliandrina Collectione scriptor. alcoranicor. P. II. p. 83. quam ex eius bibliotheca accepi, sua manu adnotante, tantum in epitomen contraxit Lutherus. 3) Praefatio in Franciscanorum Eulenspiegel & Alcoranum 38. Quem librum vocat *Librum conformitatum*, eoque comprehenduntur Legendae *Francisci*, (quales etiam dantur *Benedicti*) quarum tenebris & fabulis olim obscuratae & deceptae fuerunt mentes hominum. Improbat autem, illos tantopere commendari & inculcari non tantum populo, sed etiam clericis & monachis, addens, si *Franciscus* & *Benedictus* salvi facti sunt, de quo quidem nolit dubitare, nec nobis desperandum esse; Papam autem cum verbo Dei tam aegre posse conciliari, quam Christum cum Beliale. 4) Admonitio ad pacem, tempore tumultus wurzeniani, ad *Io. Fridericum* Electorem, & *Mauricium* Ducem Saxoniae. 40. Beatos esse pacificos, damnandos autem vindictae & belli cupidos; se ad illius concessurum partes, qui invasionem patitur ab altero, eique, qui patitur, eiusque militibus absolutionem peccatorum inpertiturum; quicunque autem sub truculento Martis mancipio militant, aufugere debere, animamque servare suam, & implacabilem atque insanum Principem relinquere solum. 5) Praefatio in Io. *Spangenbergii* Postillam. 43. Christum dominum nostrum, esse mysterium; non omnes, qui hodie scribunt, esse puros; Scripturam S. praecipue pastoribus & doctoribus, diligenter esse legendam, meditandam, docendam, & vita exprimendam. 6) Iudicia de mulieribus in puerperio morientibus, baptismo infantum ab alia persona, quam ordinario ministro ecclesiae peracto, & infantibus expositiis, de

quibus non constat, sintne baptizati, nec ne. 44. Mulieres illas mori in vocatione sua, adeoque beatis adscribendas, si in fide moriantur: infantem, cuius membrum aliquod ex utero prominet, nedum integrum adhuc in utero hærentem, non esse baptizandum: in casu necessitatis licitum esse baptismum, etiam a muliere factum, modo testes aliqui adsint; deinde autem infantem, si supervivit, in ædem sacram perferendum, atque a ministro ecclesiæ, confirmationis ergo, consecrandum, sed sine usu exorcismi: expositum infantem, de cuius baptismo non liqueat, baptizandum, etiam illum, qui a matre, omni hominum consortio in & post partum destituta, baptizatus est. 7) Consolatio mulierum, infantes mortuos enixarum. 46. Dei voluntatem nostra longe meliorem esse, earumque vota ac desideria pro infantum baptismo a Deo recipi piarum instar precum; nec dubium, eos ad salutem pervenire: multa enim Deum facere intuitu fidei & voti seu deprecationis alienæ, sicut doceat exemplum viduæ nainiticæ, *Luc.* 7, 13. & regii illius ministri *Io.* 4, 50. 8) Consolatoria ad Io. *Cellarii* viduam. 48. Eius malum non esse omnium maximum, &, si vel maxime cunctorum hominum mala in unum possent conferri cumulum, illa tamen longissime superari a passione Christi, pro nobis facta: hinc igitur petendum solatium, Christum enim infinitis modis præstare maritis, coniug bus, liberis, & quibus aliis cunque, quæ nobis cara & iucunda sint. 9) Consolatoria pro eo, cui facultates suæ sunt ablatæ. 48. Patientem non esse solum, qui affligitur: respiciendum esse *Iobum*, qui omnibus fuit privatus bonis, & bonum tamen vidit exitum: debere eum curas suas reiicere in Dominum, cui ipse sit curæ cordique: omnes nostras calamitates nihil esse respectu passionis Christi, easque leviores fore, si nos fide & patientia essemus fortiores.

A. 1543. 1) De iudæis, eorumque mendaciis. 49. Scriptus est hic tractatus propterea, quod iudæi non cessarent allicere christianos ad suam religionem; hortatur igitur auctor, ut hi ab illis sibi caueant. Habetque IV. libros sive partes: prima continet iudæorum gloriationes, se esse semen Abrahæ. 2. sibi a Deo commendatam circumcisionem. 3. datamque legem. 4. se possedisse terram Canaan, ac tenuisse urbem Ierusalem cum templo: in secunda probatur, Messiam venisse, ex *Gen.* 49, 10. 2. *Sam.* (*Reg.*) 23, 1. & seqq.

seqq. *Ier.* 33, 14. & seqq. *Hagg.* 2, 7-10. *Dan.* 9, 24-26. tertia compescit eorum convicia & blasphemias contra Christum, appellando eum magum & diaboli instrumentum, Iesu, id est, ter centum & sedecim, spurium, conceptum fuisse in matris impuritate, matrem vero eius *Hariam*, id est, sterquilinum: in quarta agitur de discrimine Messiæ christiani & iudaici, & quid utraque gens a suo exspectet petatque Messia. Refutantur autem eorum & gloriationes, & convicia, & falsæ dictorum sacrorum interpretationes. 2) Consolatoria ad uxorem aliquam, cui ex impatientia & ira malum excidit verbum, seu dira imprecatio, cuius caussa nunc tentatur, metuitque, ne diaboli, quem aliis imprecata fuerat, mancipium esse debeat. 106. Diaboli inspirationi non esse credendum, quippe qui sit mendacissimus, sed verbo Dei, quod docet, Christum propterea esse mortuum, ut omnes eos, qui sub potestate diaboli sunt, liberaret, atque hoc verbum per absolutionem annunciare ministros ecclesiæ: hisce igitur credendum esse, diabolum vero eum suis suggestionibus propellendum. 3) Dehortatoria ad nobiles quosdam, ne pastorem suum, quem ob vitiorum taxationem odio prosequuntur, virum alioqui pure docentem, pieque viventem, a munere suo dimittant. 106. Munus enim hoc non esse hominum, sed Christi; Christum igitur persequi, qui persequatur eius ministrum, eumque bene meritum, nec tantum facere iniuriam homini innocenti, sed maximum etiam inferre damnum ecclesiæ, privando eam fideli doctore, in cuius locum non facile quispiam sit concessurus: se se nolle eos impii huius propositi caussa excommunicare, at ipsosmet se iam excommunicasse; resipiscere igitur debere, pastorem sibi reconciliare, eidemque libertatem relinquere docendi, redarguendi, consolandi, sicut ipsum decet ratione muneris. 4) De Schem hamphoras, & genealogia Christi, *Matth.* 1, 1-17. p. 108. Illud esse lusum ex meris litteris; hanc autem ostendere, Iesum nostrum fuisse e familia Davidis, quia mater eius ex eadem prouenerit. 5) Præfatio in Wencesl. *Linckii* Annotationes in V. libros Mosis. 135. Mosen esse abyssum omnis sapientiæ: non esse modum librorum, nec bonorum tamen librorum dari superabundantiam; atque his annumerandas *Linckii* Annotationes. 6) De ultimis verbis Davidis. *2. Sam.* (*Reg.*) 23, 1-7. p. 157. Quibus articulus de S. Trinitate,

& differentia trium perſonarum, item de divinitate & humanitate Chriſti præclare exponitur. Lutherus autem verba illa interpretatur non ſecundum verſionem iam datam, ſed ſuo in præſenti iudicio; ſic enim profitetur p. 138. 157. & 170. 7) Epiſtola ad omnes paſtores ephoriæ wittebergenſis. 170. Vt populum hortarentur ad pœnitentiam & preces, Turcis ingruentibus. Etiamſi non ſit finis vitiorum, ne inter ipſos quidem euangelicos, paſtores tamen non deſiſtere debere a prædicatione pœnitentiæ, & adhortatione advitam ſanctam Deoque placentem. Zelo ardens, in hæc tandem erumpit verba: *Qui non vult reſipiſcere ac fieri melior in Dei nomine, is fiat, ſi ita vult, peior in nomine diaboli.* 8) Iudicium de cærimoniis & excommunicatione. 171. Illarum renovatio improbatur, huius autem reductio, ſi fieri poſſet, probatur, & utilis cenſetur, oppreſſio autem & excoriatio miſerorum ſubditorum omnibus damnatur modis, & liberatio a Deo expetitur. 9) Dehortatio ad ſtudioſos wittebergenſes. 172. Vt ſibi caueant a meretricibus infectis & inficientibus: diabolum eas ablegaſſe Wittebergam, ut ſtudioſam corrumperent inventutem: hic autem eſſe eccleſiam & ſcholam chriſtianam, ubi diſcendum verbum Dei, virtutes, & caſtitas: ſtultos iuvenes nihil velle pati, ſed quamvis uſtionem meretricia conſuetudine curare velle, cum potius deberent obviam ire deſideriis carnis, iisque reſiſtere: ſingulos vitare debere turpiſſimas iſtas veneres, Deumque ut probam ſibi det uxorem rogare; nihilominus ſatis fore negotii. 10) Deprecatoria ad miniſtrum aulicum pro paupere vidua & orphanis defuncti alicuius ſacerdotis. 172. Vt commendet eam ſuo Principi, tantisper alendam, donec tranſire poſſit ad ſecundas nuptias. Viduabus paſtorum egenis iure meritoque tertiam aut quartam redituum, quibus viri fruebantur, dandam eſſe partem; ſed mundum tam eſſe pravum, ut eos malit ad ſe rapere. 11) Conſolatoria ad Wolfg. *Heinzium*, quem uxor fecit viduum. 146. Vitam hanc miſeriis eſſe mancipatam, ut diſcamus, quam parvæ ſint omnes illæ reſpectu miſeriæ & damnationis æternæ, a qua liberati ſumus per Chriſtum; hunc fore & manſurum noſtrum, ſi omnia prætereant, nosque hinc migrare oporteat. 12) Iudicium & brevis reſponſio ad Caſp. *Schwenckfeldii* litteras cum libello aliquo. 146. Ipſum in Sileſia incendium excitaſſe contra ſacramentum, mox faviſſe eutychiſmo, nihilque in-

intelligere, sed insanum esse stultum, atque a diabolo obsessum, eundemque cacodæmonem libellos ex eo eructare & evomere, tandemque vovet, ut Dominus eum, satanam, increpet, eiusque, & Sacramentariorum, atque Eutychianorum spiritus sit in perditionem.

A. 1544. 1) Brevis confessio de s. cœna. 147. Qua se declarat, tantum abesse, ut faciat cum Sacramentariis, quorum nomine comprehendit *Carolstadium*, *Zvinglium*, *Oecolampadium*, *Schvvenckfeldium*, ut eos, tanquam sectarios, sacramenti hostes, & hæreticos condemnet, deque salute *Zvinglii*, ut sacramenti hostis, ethnicorumque aliquot servatoris, fere dubitet. Recenset etiam varias verborum Christi, *Hoc est corpus meum*, expositiones, videlicet 1. *Carolstadii*, Hic *sedet* corpus meum; 2. *Zuinglii*, Hoc *significat* corpus meum; 3. *Oecolampadii*, Hoc est *signum corporis mei*; 4. *Schvvenckfeldii*, Corpus meum, quod pro vobis traditur, *est hoc*, puta, cibus spiritualis; Io. *Campani*, Hic panis est *corpus per se*, sive corpus ex pane; aliorum, Id, *quod pro vobis traditur*, *est corpus* meum; aliorum, Hoc est *memoriale corporis mei*; & rursus aliorum, Nulla hic opus est disputatione, *Cuivis liberum est ea de re statuere, quidquid libuerit*; non enim hic tradi aiunt caput aliquod fidei. 2) Consolatoria ad Hieron. Paumgartneri, carceri inclusi, uxorem. 183. Deum suos, inter quos omnino sit eius maritus, vir præstans fide Christi, quam & confessione & operibus expresserit, non deserere; tristitiam in gaudium conversum iri; nostram passionem longe minorem esse passione Christi, quæ nobis in omni calamitate possit esse solatio. 3) Concio in epistolam festi SS. angelorum, *Apocal.* 12, 7-12. p. 184. De SS. angelis. 4) Præfatio in librum Iusti *Menii* de spiritu Anabaptistarum. 190. Atque hunc tam potenter refutasse hæresin Anabaptistarum, ut, si vacca rationem haberet, fateri cogeretur, omnia esse vera, & nihil subesse falsi. 5) Consolatoria ad Georg. *Spalatinum*, tristitia & mœrore spiritus oppressum. 191. Eo, quod pastori alicui matrimonium concessisset cum defunctæ suæ uxoris nouerca. Dicit igitur scriptor, si vel maxime sit in culpa *Spalatinus*, eum tamen non propterea eo usque mœrori indulgere debere, ut sibi mortem attrahat; Christum non esse fictum & pictum, exiguum & puerilem servatorem, qui tollat minora tantum peccata, sed magnum, excellen-

tem ac potentiſſimum ſervatorem, qui ſumma, maxima & damnabiliſſima peccata condonare & auferre valeat, dum eorum modo te pœniteat: eumque veniſſe in mundum, ut opera diaboli, ad quæ pertinet animi triſtitia, diſſolvat ac deſtruat. 6) Conſolatoria ad paſtorem aliquem, infirmitate corporis laborantem, atque a malis & improbis hominibus vexatum. 193. Malorum perſecutiones eſſe mercedem fidelitatis ac diligentiæ in munere eccleſiaſtico præſtitæ: tranſeundum eſſe per gloriam & dedecus, per convicia & laudes, per odium & amorem, per amicos & inimicos, uſque dum veniamus in cæleſte illud regnum, paratum nobis ab initio mundi. 7) Concio in *Luc.* 14, 1-11. p. 194. Cum præfatione Caſp. *Crucigeri*, qui concionem hanc edididit. Habita autem fuit in æde nova, quæ ad ſacra inibi peragenda debebat conſecrari. 8) Conſolatoria ad viduam aliquam, ſuper mariti obitu. 203. Eam ſe ſolari debere, 1. quod ille pie obiverit, atque in numero ſit beatorum. 2. voluntatem Dei, iuxta quam ille deceſſerit, omnium eſſe optimam. 9) Alia ad pios parentes, quorum filius ſtudiis addictus in academia obiit. 204. Eos, poſtquam modice doluerint & ploraverint, erigere ſe debere gaudio, Deoque gratias agere, qui tam pium, tamque beatum filio indulſerit exitum: eum iam bene ſtare, & adeptum eſſe, quod nos inter tot ac tantas ærumnas atque afflictiones ſectamur: ipſos impenſas ſuas optime collocaſſe, mittentes eum in ſcholam cæleſtem, omnique felicitate repletam.

A. 1545. 1) Alia ad Principem, ob M. Georg. *Heltl*, miniſtri, conſiliarii & olim præceptoris ſui ex hac vita diſceſſum. 204. Acceptandam eſſe Dei voluntatem, qua ille abductus ſit ex his terris, ut probaretur fides, ſpes & caritas noſtra, atque ut in virtutibus iſtis magis magisque proficeremus: Deum maiora poſſe dare, quam quæ auferat. 2) Italicum ſcriptum mendax de morte Lutheri. 206. 3) Præfatio in librum, cui titulus, Papæ fides erga FRIDERICVM Barbaroſſam. 207. Videlicet HADRIANI IV. & ALEXANDRI III. qui peſſime tractarint laudatiſſimum Imperatorem illum; & quidem contra ALEXANDRVM III. quem credit pedem impoſuiſſe cervici auguſtiſſimi, eamque compreſſiſſe, magnas iras gerit, dirumque facinus acerbiſſimis perſtringit verbis. 4) Contra papatum, a diabolo inſtitutum. 208.

Hoc

Hoc scriptum formatum fuit contra duo PAVLI III. ad Imp. CAROLVM V. Brevia, quibus Imperatori ius indicendi vel nationale concilium competere negat pernegatque; hoc enim esse præcipuum Pontificis romani. Contrarium igitur adfirmat *Lutherus*, docens pariter, Concilium esse supra Pontificem: quid sit *liberum*, *christianum*, & *germanicum Concilium*: Papas sæpe insultasse Imperatoribus: hisce omnino ius esse, non nullos eligere ac denominare ad concilium: Papam non esse caput christianitatis, nec supra Concilia, Imperatores & Angelos; nec habere immunitatem, ut nequeat a Concilio iudicari & deponi; nec Imperium romanum ad Germanos transtulisse, sed id eos accepisse a Carolo M. atque Imperatoribus CPtanis. 5) Epistola ad *Io. Fridericum* Elect. Sax. & *Philippum* Landgrav. Hass. 248. Ne captum *Henricum* Ducem Brunsv. ac Luneb. dimittant: spem enim decollasse, ad frugem ut redeat. 6) Præfatio in Io. *Frederi* Dialogum, in honorem coniugum, contra Sebast. *Franckium* scriptum. 255. Se Sebast. Franckium indignum iudicasse, contra quem scriberet; scripsisse autem hanc præfationem in adversarii honorem libelli: illum esse fanaticum, spiritatum, sacramentarium, & muneris ecclesiastici osorem. 7) Concio in *Io.* 5, 39. *Scrutamini scripturas.* 258. Habita Halæ Saxonum. 8) Consolatoria ad tentatum de prædestinatione. 263. Hanc scrutationem esse illicitam & prohibitam, intuendum autem Christum, eumque amandum, venerandum, imitandum; nam extra eum omnia esse terribilia, in ipso autem summam pacem & lætitiam, quæ mœrorem prædestinationis facile dispellat. 9) Concio in *Luc.* 19, 41. 48. p. 264. De summa coecitate & ingrato animo pravi mundi, qui clementissimam Dei visitationem non-agnoscit, sed in peccatis suis æternum vult perire.

A. 1546. 1) II. conciones, una de Christi baptismo, *Matth.* 3, 13-17. altera de conversione Sauli, contra monachos, *Act.* 9, 1-19. Habitæ Halæ Saxonum, paullo ante eius obitum. 2) Concio in *Rom.* 12, 3-6. p. 281. Wittebergæ in secunda post Epiphaniam dominica habita, eaque ultima. 3) IV. Conciones, recitatæ Islebiæ, paullo ante eius mortem. 285. videlicet 1. in dominica IV. post Epiphaniam, *Matth.* 8, 23-27. 2. in festo oblationis Iesu in templo, *Luc.* 2, 22-32. 3. in dominica V. post Epiphaniam,

Matth. 13, 24-30. & 4. in feria S. Matthiæ, *Matth.* 11, 25-30. 4) Explicatio multorum insignium dictorum scripturæ S. 309. A Luthero Bibliis patronorum & amicorum inscripta. 5) Enchiridion, sive Catechismus parvus. 345. 6) Conciones sacræ, collectæ a *Luthero*. 355. 7) Aliquot iudicia & consolatoriæ, quæ sine die repertæ sunt: 1. Magistratum non habere potestatem, falsos doctores & hæreticos, nisi seditiosi sint, gladio alioue supsupplicio percutiendi. 2. amentes & phreneticos a diabolo quidem vexari, sed propterea non esse damnationis reos. 3. eos, qui expositi sunt incredulitati ac desperationi, non debere solos manere, sed consortium hominum quærere, deque psalmis & dictis consolatoriis loqui; debere etiam esse certos, graves istas & tristes cogitationes non esse ipsorum proprias, sed inspiratas a satana; non debere illis inhærere, sed missas facere; debere credere, quodvis verbum solatii, quod audiant a viro pio ac probo, esse Dei verbum, cui firmiter credi possit; debere rogare alios, ut pro se orent Deum optimum maximum, ac credere, per preces auxilium se impetraturos; denique, si non tam facile recedit tentatio, debere eam patienter ferre, & magis magisque resistere insultibus satanæ, donec ex *ps.* 129, 2. possint cantare: *Multum me affecerunt angustiis, at tamen non prævaluerunt mibi.* 4. Concordatum Stetinensium cum Canonicis sese non improbare, Canonicos tamen teneri cum reliquis civibus onera ferre communia; neque Cæsarem eos eximere posse, cum Deus velit dari Magistratui, quod eius est; itaque Canonicos primum amice monendos esse, debitum suum ut præstent; sin, auctoritate Magistratus adigendos ad officium subditorum. 5. Viros nobiles debere contentos esse eiusmodi pastoribus, qui verbum Dei pure docent, & legitime administrant sacramenta, etiamsi non sint exquisita eruditione præditi: si velint habere meros *Augustinos* & *Ambrosios*, ipsos sibi eos comparare debere, cogitantes, etiam Principem contentum esse oportere, si in tota nobilitate sua tres sint, quibus eximia concredi possint munera. 6. Valde ingratos ubivis esse homines pro divini dono verbi, eiusque ministros contemnere. 7. Sponsalia liberorum, sub potestate patria hærentium, clandestina, minime esse probanda cum ICtis sive Consistorio wittebergensi, sed omnino damnanda, tanquam opera diaboli, turpissimamque erga Deum & parentes inobedientiam, e

papatu,

papatu originem habentem. 8) Propositiones contra theologos lovanienses. 380. In germanicum idioma translatæ a Casp. *Crucigero.* Vide *Apolog.* libri Concord. p. 281. 9) Iusti *Iona* & Mich. *Celii* Relatio de obitu D. Mart. Lutheri. 383. Qui contigit Islebiæ d. 18. Febr. sive nocte hanc diem præcedente, circa horam quartam. Islebiam autem hoc tempore venerat, invitatus a Comitibus mansfeldensibus, ut discordias inter ipsos componeret. Vide *Seckendorf.* Lutheran. l. 4. p. 2598. 10) Epitaphium Lutheri. 388. Rhytmice. Atque ita iam absolvimus prolixam & laboriosam IIX. istorum ienensium Tomorum recensionem, quæ tamen lectoribus ut utilis, ita & grata, spero, futura est, quoniam in epitome hic traditur, quidquid in vastis illis Tomis, singulisque eorum partibus comprehensum, & latius propositum est.

Tomo I. ad hircum lipsiensem, id est, *Emserum.* p. 360. b. Tu præter multas improbas epistolas, tertium contra me librum *scripsisti*, Thomæ Rhadini; & ne quis venenosum cor tuum cognosceret, *Romæ imprimendum curasti.*	At ipse Thomas *Rhadinus* illius auctor erat orationis, eamque idem Romæ publicavit. *Seckendorf.* Lutheran. 283.
T. II. 151. b. Etiam hodie Magistratum oportet *adulteros supplicio mortis afficere.*	Adulteria puniri, Ius ipsum naturæ præcipit; *an* autem *mortis*, aliave pœna afficiendi sint delinquentes, *id vero dependet a determinatione legislatorum in qualibet Rep.* Vt adeo *a legibus pœnalibus mosaicis* ad omnium aliarum Rerumpubl. leges pœnales apodictice concludi non possit. Hier. *Brückner* Decis. iur. matrimon. T. II. 270.
Pag. 152. *Si non vult uxor, veniat ancilla.*	Non hic loquitur de adulterii aut fornicationis crimine, quasi illud sit permissum, sed de legitima caussa divortii. Io.

 Iod.

Iod. *Beck* disp. de Coniugal. debiti præstat. p. 14.

P. 230. b. in Rituali baptismi: Quidquid ei ab Adamo annatum, *atque ipse addidit.*

Hæc verba, *atque etiam ipse addidit*, includenda erant *parenthesi*, quia non nisi ad adultos pertinent. Christian. *Chemnitius* in Brevi instruct. fut. ministri eccl. 215. Melch. *Zeidler* disp. de Peccato actuali infantum p. 72.

Ibid. Auf daß er mit allen glaubigen *deiner* verheissung ewiges *lebens* zu erlangen würdig werde.

Verba illa vel sic pronuncianda: *Deine* verheissung ewiges *lebens* zu erlangen würdig werde; vel sequente modo: Auf daß er mit allen glaubigen *deiner* verheissung, ewiges leben zu erlangen, würdig werde. *Zeidler* l. c. p. 76.

T. V. 160. b. *Recantatio purgatorii*, per D. M. L.

Io. Wilh. *Peterfen* Aet. euangel. p. 27. putat, *titulum ipsum non esse factum a Luthero*, sed ab editore.

T. VI. 532. b. *Scriptor ille*, qui Acta concilii (constantiensis) germanice descripsit, additis multorum insignium figuris, *cuique libido fuisset male scribendi de Husso.*

Est ille Vlricus *de Reichenthal*, eiusque liber in publicum prodiit A. 1483. An autem ab historici officio recedere maluerit, quam vera narrare, *non liquet.*

Ibid. Sacerdos aliquis *sese obtrusit* Husso, quærens, an vellet peccatorum facere confessionem.

Ille *vocatus fuit* ad hoc officium, & quidem ab ipso Reichenthalio, iussu & auctoritate superioris alicuius, fortasse *Ludovici*, Comitis palatini ad Rhenum. p. 247.

T. IIX.

T. IIX. 340. b. *De ubiquitate sive omnipraesentia Christi non est disputandum.* Aliter hic se res habet; neque etiam Scholastici hic loquuntur de ubiquitate, sed simplicem de corporali Christi praesentia sensum retinent.

Nimirum *in doctrina de veritate praesentia Christi in S. Coena*, ubi potissimum respicienda & consideranda est Domini institutio. *Calovius* Harmon. p. 17.

Timoth. *Kirchner*, thuringus, distinguendus a Conr. *Kirchero*, Concordant. biblicar. auctore, mira habuit fata, sedemque saepius mutavit, & mutare coactus fuit: primum enim ludi dachwichiensis fuit moderator, deinde pastor modo Magnae Furrae, modo dachwichiensis, modo herbslebiensis in Thuringia, modo amfortensis in archiepiscopatu magdeburgensi, modo ienensis. Paulo post, accepta Ienae laurea doctorali, constitutus ibidem fuit professor theologiae: inde autem pulsus, accepit ephoriam generalem wolffenbuttelensem, floruitque quam maxima sapientissimi Principis IVLII gratia, sed ea, ob tractatum de Disciplina editum, amissa, gandersheimensi inspectione & lectionibus in paedagogio contentum esse oportuit. Reverso autem serenissimi Ducis favore, paedogogii illius Helmstadium translati director & professor, transmutatoque paedogogio in academiam, primus eius vicerector & theologiae professor declaratus fuit. Reperiuntur etiam litterae, a laudatissimo illo Principe A. 1576. Gandersheimii scriptae, in quibus eum vocat consiliarium suum ecclesiasticum, & superintendentem generalissimum, sicut in patentibus, sub initium muneris wolffenbuttelani, appellaverat theologum excellentem celeberrimumque, & *Selneccero* parem. Quantacunque vero haec erat gratia, ea tamen denuo excidit, cum liberius adversus tonsuram Principis alicuius, in monasterio huysburgensi factam, locutus esset: dimissus autem ab hero suo, cum familia Erfurtum migravit, indeque post aliquod temporis spatium Heidelbergam vocatus fuit ad professionem theologiae primariam obeundam, quam etiam ornavit, donec post obitum LVDOVICI Electoris deponeretur. Post tot mutationes, vocatus concessit Vinariam, ibique administravit munus superintendentis generalis, inconstantis vitae finem expertus A. 1587. aet. 54. ex negotio Formulae concordiae, Colloquio

qued.

quedlinburgensi, Enchiridio theologico, & Thesauro explicationum ex operibus Lutheri, ut Gebh. Theodor. *Meier* Monument. Iul. p. 4. scribit, notissimus. Vide I. G. *Leuckfeld.* in Antiqq. gandersheim. p. 324. & seqq. & *Lex. univ. histor.* T. III. 256.

LXXXIV.

Tomi II. Operum LVTHERI germanicorum impressi Islebiæ A. 1564. 1565. recusi Lipsiæ A. 1603. Contineri in hisce scripta, quæ neque in wittebergensibus, neque in ienensibus tomis repeririuntur, titulus quidem adfirmat, sed præter veritatem: multa enim in illis reperies. El. *Frick* in Narrat. de Lutheri scriptis p. 2738. In Bibliotheca Schraderiana P. I. A à 4. non nemo refert, quædam illata esse, quæ non sint Lutheri, & nostrorum quosdam tangi & perstringi, saltem tecte. Et I. quidem Tomo, cui præmissa est epistola dedicatoria Io. *Aurifabri*, & præfatio, in quarum utraque dicitur, scripta Lutheri posteriora præstare prioribus, atque adeo inter tomos hosce posteriorem priori, continentur scripta ab A. 1516. usque ad A. 1530. Nimirum

A. 1516. 1) Præfatio in librum, qui inscribitur *Theologia teutonica.* 2) Alia in librum, *Quid sit vetus homo.*

A. 1518. 1) Brevis narratio, quid contigerit doctrinæ Lutheri hoc ipso anno. 2) Relatio de eo, quod ipsi contigit hoc anno in comitiis augustanis.

A. 1519. 1) Sermo de digna præparatione ad S. cœnam. 2) Admonitio, quomodo passio Christi sit meditanda. 3) Historia de disputatione lipsica.

A. 1520. 1) De libertate christiana. 2) Epistola ad FRIDERICVM Electorem. 3) Sermo de duplici iustitia, in *Phil.* 2, 5. 6. 4) Explicatio *Decalogi.* 5) Quid contigerit Lutheri doctrinæ hoc anno. 6) Historia de structo vitæ Lutheri periculo. 7) De patrocinio, Luthero a nobilibus lato. 8) Silvestri *de Schaumberg* epistola ad Lutherum. 9) Fran. *de Sickingen* epistola ad eundem.

A. 1521. 1) *Sermo* in Epiphania Domini habitus. 2) Quomodo homino rite in fidem christianam sit baptizandus. 3) Solatium & Consilium, pastori alicui datum, quomodo is se in officio suo gerere debeat. 4) Sermo habitus Erffurti, in itinere wor-

wormatiensi. 5) Explicatio pericopes euangel. de X. leprosis, Luc. 17,11-19. 6) Historia de eo, quod contigit Luthero Wormatiae. 7) Seria precatio, fusa Wormatiae. 8) Quid Luthero eiusque doctrinae contigerit. A. 1521. 9) Passionale Christi & antichristi, cum figuris ligno incisis a Luca *Cranach*, seniore.

A. 1522. 1) Explicatio 2. *Tim.* 3, 1-9. de papatu. 2) Iudicium de monasteriis & votis monasticis. 3) Contra furiosum decretum theologorum paris. 4) Apologia Phil. *Melanchthonis*, ab ipso Luthero traducta in linguam teutonicam. 5) VIII. sermones, habiti post reditum ex pathmo. 6) Explicatio spiritualis numerorum VII. XII. & LXXXIV. 7) Sermo de cruce & calamitate. 8) Sermo de peccato, iustitia & iudicio, in *Ioh.* 16, 8. 9) Deprecatio pro piscatore quodam. 10) Sermo de potest ate Petri, in *Matth.* 16, 18. 11) Praefatio in epist. ad *Rom.* primam Phil. *Melanchthonis* explicationem. 12) Deprecatio pro M. Wolfg. Stein. 13) Praefatio in libros *Wesseli* groningensis. 14) Sermo in dominica XIII. post Trinit. de s. cruce & reliquiis. 15) Sermo de praestantia doctrinae *Ioannis* baptistae. 16) Alius de Mariae & omnium sanctorum cultu. 17) Epistola ad Ioannem Baronem de Schwarzenberg. 18) Articuli praecipui, per quos hactenus christiani fuere seducti. 19) Sermo in dominica post ascensionis festum. 20) Alius in festo ascensionis. 21) Alius in feria Pentecostes.

A. 1523. 1) Epistola ad Comitem mansfeldensem, *Albertum*. 2) Sermo in dominica post Epiphaniam. 3) Caesarum decretum de negotio lutherano, promulgatum Noribergae. 4) Actus degradationis & combustionis trium equitum & martyrum ordinis S. Augustini, factus Bruxellis. 5) Christi Indulgentia. 6) Sermones aliquot, in dominica Miseric. Domini, in domin. Cantate, in festo Ascensionis, de duplicis generis hominibus, in 4. & 5. dominica post Trinitatis, & in 8. post Trin. de potestate, quam SS. euangelia habent super concilia. 7) Epistola ad Canonicos wittebergenses. 8) Alia ad omnes christianos, qui sunt Wormatiae. 9) Alia ad Carolum, Ducem Sabaudiae. 10) Testimonium Gregorio *Morgenstern* dresdensi datum de natalibus legitimis. 11) Alia ad Michaelem de Born de pastore seditioso. 12) Alia ad Senatum olsnitiensem de eodem. 13) Alia ad monialem nobilem, quae fidem matrimonialem dedit filio alicuius ci-

vis. 14) Scriptum ad Canonicos wittebergenses, quomodo cultum diuinum in ecclesia sua cathedrali instituere debeant. 15) Quid Luthero eiusque doctrinae contigerit A. 1522. & 1523.

A. 1524. 1) Sermo in dominica Invocavit. 2) Quinam veri & nobilissimi sint libri N. T. 3) Epistola consolatoria ad Lambertum Thorn, qui propter euangelium in carcerem erat coniectus. 4) Epistola ad Ioh. de Schwarzenberg. 5) Praefatio in explicationem Psalterii per Ioh. *Bugenhagium.* 6) Alia in aliquot psalmorum latinam explicationem, germanice versa a M. Steph. *Rodt.* 7) Alia in Ioh. *Walteri* Cantiones sacras quatuor vocum. 8) *Io. Friderici*, Ducis Saxoniae, epistola ad Lutherum de foenore, vom Zinsgeld. 9) Iudicium Lutheri & Phil. *Mel.* quid de foenore non ex Mose, sed e legibus civilibus sit iudicandum. 10) Sermo in XI. domin. post Trinit. de hypocrita, & peccatore poenitente. 11) Iudicium de coacto matrimonio. 12) Sermo in 22. domin. post Trinit. de Regno Dei. 13) Epistola ad Catharinam Schüziam. 14) Iudicium de abstinentia a coniugio in favorem familiae suae pauperis. 15) Testimonium de matrimonio Ioh. Aurei. 16) Historia de Luthero eiusque doctrina hoc anno.

A. 1525. 1) Praefatio in explicationem pericoparum epistolicarum & euangelicarum. 2) Sermo in dictum Gen. 3, 15. 3) Sermo in Gen. 22, 18. 4) Alius de coniugio. 5) Epistola ad Io. Rüel, cancellarium mansfeldicum. 6) Alia ad Leon. Koppium, civem torgensem. 7) Alia ad Senatum & pastorem domitzschensem. 8) Sermo in dom. XIX. post Trinit. in Matth. 9, 1-8.

A. 1526. 1) Sermo in *Ps.* 112. de divitiis, honore & voluptate, quomodo iusti hisce utantur, impii abutantur. 2) Alius de sacramento eucharistiae, contra Sacramentarios. 3) Delineatio papatus, eiusque membrorum. In qua agitur de variis ordinibus sacris, eorumque figurae pariter repraesentantur. 4) Epistola ad Io. Fridericum Ducem Sax. de votis monasticis. 5) Sermo in festo Trinitatis, *Ioh.* 3, 1-15. 6) Iudicium de casu quodam matrimoniali. Qui tamen non exprimitur. 7) Epistola ad Io. Ruel. 8) Alia ad Georg. Mohr, pastorem in Born. 9) Alia ad Phil. Gluenspies de christiana libertate. 10) Praefatio legenda ante celebrationem s. coenae. 11) Epistola ad Thomam Neubagen. 12) Iudicium de abductione uxoris alicuius. 13) Aliud de spon-

salibus

falibus sine consensu matris initis. 14) De moguntina confœderatione circa debellandum Electorem Saxoniæ & extirpandam religionem lutheranam. 15) Titulus libelli contra fœdus sive propositum illud moguntinum. 16) Iudicium de eo, quod agendum est Electori Saxon. circa illam moguntinam confœderationem. 17) Aliud. 18) *Lutheri*, *Melanchthonis* & Iohannis *Pomerani* de Landgravii Replica circa moguntinam confœderationem Iudicium. 18) Historia de Luthero eiusque doctrina A. 1525. & 1526. 19) Sermones in capita 18. Exodi. Explicatio autem capitis 19. & 20. exstat in Tomo IV. operum ienens. germ. Ceterorum quoque capitum explicationem habebat Georg. *Bucholzer*, præpositus berolinensis, in sua bibliotheca, sed A. 1564. ipso ægrotante, furto subrepta fuit. 20) Epistola ad IOANNEM El. Sax. de pœna adulteri. 21) Alia ad eund. de constituendo novo pastore in ecclesia schweinizensi, sed & ab ipsis illis alendo. 22) Alia ad christianos reutlingenses. 23) Lectio aut sermo contra fanaticos, & de officio magistratus politici, ex 1. Tim. 1, 18. 19. 20.

A. 1527. 1) FERDINANDI, Regis Hung. & Boh. Mandatum contra Lutherum. 2) Sermo Lutheri in dom. I. post Epiphan. 3) Alius de fructu & virtute ascensionis Christi, in *Ps.* 68, 19. 4) Præfatio in explicationem Ecclesiastæ Io. *Brentii*. 5) Alia in suam ipsius Postillam. 6) Epistola consolatoria ad Elisabetam Agricolæ. 7) Iudicium de secundis nuptiis deserti. 8) Epistola ad D. Ioh. Rüel. 9) Historia de Luthero eiusque doctrina hoc anno.

A. 1528. 1) Præfatio in libellum Iusti Menii, quo doctrina D. Conr. Klingii de missa refutatur. 2) Iudicium de sponsalibus contractis citra consensum parentis. 3) Aliud de sponsalibus in tertio gradu. 4) Epistola consolatoria de prædestinatione. 5) Nova fabula Æsopi de leone & asino. 6) Ducis Saxoniæ Apologia de confœderatione moguntina. 7) Lutheri epistola ad Wenceslaum Linck. 8) *Georgii* D. S. ad Lutherum epistola. 9) Huius Responsoria. 10) Historia de Luthero eiusque doctrina hoc anno.

A. 1529. 1) Sermones in caput 18. & 19. ac partem capitis 20. *Joannis* de passione Domini. 2) Præfatio in explicationem epistolæ ad Coloss. autore Phil. *Mel.* 3) Alia in librum Casp.

Huberini de Ira Dei. 4) Alia in moribundi informationem per Thomam *Venatorium*. 5) Epistola ad Ioseph. Levinum Metzsch in Mila de duplici religione sub uno eodemque Magistratu. 6) Epistola ad Nicol. Hausmannum, pastorem zwickauiensem. 7) 2. epistolæ ad Albertum, Comitem mansfeldicum. 8) Sermones in aliquot capita Deuteronomii, nempe 1. 4. 5. 6. 7. 8. 9. Vbi in explicatione VII. capitis p. 529. exstat relatio Lutheri de itinere ipsius marpurgensi & colloquio ibi habito, facta pro suggestu. 9) Explicatio *cantici* Mosis, *Deut.* 32. 10) Historia de Luthero eiusque doctrina hoc anno.

Tomo II. ab A. 1530. usque ad 38. exclusive. Et quidem

A. 1530. 1) Epistola ad Ioh. Levinum Metzsch. 2) Consolatoria ad Iusti Ionæ uxorem. 3) Epistolæ ad Wolfg. Wibelium. 4) Intercessio pro quodam paupere. 5) Epistola ad Catharinam de Bora, uxorem suam. 6) Præfatio in explicationem Amosi Brentianam. 6) Epistola ad Lazarum Spenglerum, syndicum noribergensem. 7) Alia ad IOANNEM, El. Sax. 8) Brevis explicatio aliquot *psalmorum*, videl. primi & seqq. usque ad 25tum inclusive. 9) Brevis explicatio aliorum *psalmorum* a M. Vito *Dieterico* collecta, nimirum 29. 42. 45. 51. 56. 81. 128. 132. 137. 147. 148. 10. Explicatio *psalmi* 23. 24. & 25ti. 11) Sermo in *ps.* 26. post obitum FRIDERICI, El. Sax. 12) Iudicium de Missa privata. 13) Epistola ad IOANNEM El. Saxon. de electione Regis Romanorum. 14) De electione Regis Rom. quod & olim illa usitatata fuerit, Scriptum Phil. *Melanchthonis*. 15) Historia de electione Regis Rom. facta Coloniæ. 16) Historia de Luthero eiusque doctrina hoc anno.

A. 1531. 1) Epistola ad uxorem Matthæi Zellii. 2) Alia ad civem quend. noribergensem. 3) Alia ad IOHANNEM, El. Saxon. 4) Citatio in causa matrimoniali. 5) Sermo in *Tit.* 2, 13. 6) Sermones in caput 6. 7. & 8. *Ioannis*.

A. 1532. 1) Præfatio in XXII. sermones Brentii, cum Turca vellet irruere in Germaniam. 2) Epistola ad Valentinum Hausmannum. 3) Alia ad eund. 4) Electorum moguntini & palatini Tentatio pacis inter Protestantes & Catholicos in conventu schwinfurtensi: & alia huc pertinentia. 5) Similis pacificatio tentata Noribergæ. 6) Cæsareum mandatum de pace religiosa, san-

citum

citum Ratisbonæ. 7) Iudicium Lutheri de bonis ecclesiasticis. 8) Aliud de sequestratione. 9) Epistola ad Valentinum Hausmannum. 10) Alia ad IO. FRIDERICVM El. Sax. de mitiganda executione in causa matrimoniali. 11) Alia ad nobilem quendam, qui amiserat gratiam Principis. 12) Vaticinium post obitum Electoris Sax. IOANNIS. 13) Historia de Luthero eiusque doctrina hoc anno, & superiore.

A. 1533. 1) Epistola ad Senatum bremensem. 2) Scripta varia, cum *Papæ* & *Imperatoris*, tum *Electoris Saxoniæ*, *Lutheri* & *theologorum vvitteberg.* de futuro concilio. 3) Historia de Luthero eiusque doctrina hoc anno.

A. 1534. 1) Epistola ad D. Ioh. Rüel. 2) Alia ad Gabriel. Zwilling. 3) Iudicium de recipiendis euangelii causa subditis aliorum Magistratuum, & in quantum IO. FRIDERICVS, El. Sax. eiusque Confœderati facere possint fœdus cum Civitatibus imperialibus. 4) Consilium & iudicium de colloquio hassiaco, (marpurgensi) quo mittendus erat Phil. *Melanchthon*. 5) Scriptum contra Sacramentarios. 6) Aliud contra Wolfg. *Siberger*, famulum Lutheri, sub nomine avium, quibus ille captandis erat deditus, formatum. 7) Informatio de remediis contra timiditatem & alias tentationes in corporis infirmitate. 8) Solatium in agone mortis. 9) Epistola ad nobilem quendam, qui Principis sui gratia excidit. 10) Historia de Luthero eiusque doctrina hoc anno.

A. 1535. 1) Explicatio capitis 36. & 37. prophetæ *Esaiæ*. 2) Iusti *Ionæ* & *Lutheri* Iudicium de coniugio cum defunctæ uxoris sorore, eaque iam stuprata. 3) Epistola ad Gabr. Zwilling. 4) *Theologorum vvittebergensium* iudicium de casu desertionis. 5) Aliud *Lutheri* & Phil. *Melanchthonis* in simili casu. 6) Epistola ad IO. FRIDERICVM El. Sax. 1. postq. FRANCISCVS Rex Gall. Phil. Melanchthonem ad se vocaverat. 7) Alia ad eund. de Concilio. 8) Consolatoria ad amicum, filio privatum. 9) Actio inter Electorem Sax. IO. FRIDERICVM, & Legatum pontificis Pet. Paul. *Vergerium*, circa concilium. Et alia huc pertinentia. 10) Historia de Luthero eiusque doctrina hoc anno.

A. 1536. 1) Deliberatio siue Iudicium *Theologor. vvitteberg.* de peccatis electorum. 2) Theses Lutheri de potestate Concilii 3)

Epiſtola ad Anton. Rudolfum Weinmeiſter, in qua rogat, ut conſenſum ſuum filii propoſito matrimoniali præbere velit. 4) Concordia *theologorum vvitteberg.* & *paſtorum civitatum ſuperioris Germaniæ* de cœna Domini, & aliis articulis. 5) Articuli huius Concordiæ. 6) Lutheri epiſtola ad Senatum ratisbonenſem. 7) Alia ad Albertum, Comitem mansfeldicum. 8) Hiſtoria de Luthero eiusque doctrina hoc anno.

A. 1537. 1) Epiſtola ad Senatum iſnenſem. 2) *Theologorum, qui Smalcaldiæ convenerant,* epiſtola ad Status Imperii ibidem collectos, de conſtituendis & alendis miniſtris eccleſiæ & præceptoribus ſcholaſticis. 3) *Lutheri* ſermo in Symbolum apoſtolicum. 4) Epiſtola ad uxorem ſuam de morbo ſuo in urbe Smalcaldiæ. 5) Chartis ludentium Quæſtiones ad Concilium mantuanum. Scriptum hoc eſt ſatiricum. 6) Epiſtola ad paſtorem grimenſem. 7) Hiſtoria de Luthero eiusque doctrina hoc anno. 8) Imperatoris CAROLI V. & papæ PAVLI III. nec non *Statuum proteſtantium* negotiationes de Concilio, cum Excerpto Receſſus Imperii norimbergenſis de A. 1534. circa idem. 9) *Lutheri* ſermones in caput 1. & 2. *Ioannis* euangeliſtæ. 10) Præfatio in Apologiam Iuſti Menii contra Conr. Kling. 11) Epiſtola ad *Ioachimum*, Princip. anhalt. qua ipſum in fide confirmat. 12) Alia ad nobilem, cuius filius aut ſtupratam, cui fidem coniugalem dedit, debet ducere, aut, ipſa abſoluta, per omnem vitam cœlebs manere. 13) Deſcriptio vitæ aulicæ, carminice. Huic tomo itidem præmiſſa eſt Ioannis *Aurifabri* præfatio, ſiue epiſtola ad Imp. MAXIMILIANVM dedicatoria, in qua agit de officio chriſtiani magiſtratus circa ſacra, conſtantia Electoris Saxoniæ, & multiplici fructu pietatis magiſtratus politici. Extant etiam ſub initium huiusdem tomi aliquot ſcripta, in priorem referenda, & quidem ad annum 1523. Lutheri ſermo in Pentecoſte: ad annum 1528. epiſtola ad amicum, & Nova lipſienſia contra M. *Haſenberg* & *Mirttanum*, adverſarios coniugii Lutheri: ad annum 1529. Confeſſio fidei Lutheri, Præfatio in librum, qui inſcribitur Enchiridion pro informatione adoleſcentum, & IOANNIS, Elect. Sax. proteſtatio, cur non potuerit conſentire Receſſui Imperii ſpirenſi. Et hæc de Lutheri operibus ſufficiant: ubi hoc notandum, omnia Lutheri opera german. recuſa fuiſſe Altenburgi A. 1661. cura D. Io. Chriſtfriedi *Sagittarii*, volum. VII. in fol.

In quibus nihil defideratur eorum, quæ vel in ienenfibus, vel wittebergenfibus, vel islebien. habentur. Vide tamen El. *Frickium* de Lutheri fcriptis p. 2738. Laudantur ob utiliff. indices, productionem fcriptorum Lutheri haud paucorum, antea nunquam excuforum, & feriem annorum, iuxta quam omnes Lutheri libri funt difpofiti. Altenburgenfes tomos excepit unus *halenfis*, a I. G. Zeidlero A. 1702. in fol. editus, cum præfatione I. F. *Buddei*. Atque hic tomus germanica quædam continet antea non impreffa, inter quæ etiam funt Epiftolæ quædam. Præterea notandum, editum effe a Sigism. *Sueuo* freiftadienfi Elenchum feu Catalogum fcriptorum Lutheri omnium, in quo indicatur, quo tomo & folio fingula cum germanica, tum latina reperiantur. De variis tomorum Lutheri wittebergenfium & ienenfium editionibus vide Seb. *Niemanni* fcriptum germanicum, cui titulus, *Iud. Keddens Verlegene alte Lumpen.*

LXXXV.

D. Mart. LVTHERI Colloquia menfalia, oder Tifchreden. Lipfiæ 1700. Collecta primum a M. Anton. *Lauterbach*, poftea in locos communes digefta, & ex aliorum doctorum virorum collectaneis aucta per Io. *Aurifabrum*. Noftra hæc ultima editio cum prioribus melioribus collata eft. De variis editionibus huius libri informabit te Ad. *Rechenberg* difp. de Colloq. menfal. Lutheri, §. 8. Præmittuntur Præfationes *Stangvvaldi* & *Aurifabri*, cum *Lutheri* contra primam editionem proteftatione, & iudiciis ac teftimoniis *theologorum* quorundam de iftis Colloquiis. Inter alia narrat Aurifaber, Lauterbachium, feque ipfum multa ex ore Lutheri dicta annotaffe, reliqua vero haufta effe ex collectaneis Viti *Dieterici*, Hier. *Befoldi*, Io. *Schlaginhauffii*, Io. *Matthefii*, G. *Röreri*, Io. *Stolfii*, & Iac. *Weberi*. Quamvis autem non inutilis fit hic liber, & de multis articulis fidei aliisque rebus informatio inde peti queat, obfervandum tamen, id quod annotat. I. Ern. *Gerhardus* in dedicat. Patrologiæ paternæ a. 4. & *Morhof* in Polyh. l. 1. c. 16. n. 64. multa in fympofiacis colloquiis ioco fuiffe prolata, minime propalanda, neque hunc librum a Luthero vel editum, vel approbatum fuiffe. Ceterum de eo confulendi funt *Porta* in Erinner. an fromme Prediger, quæ Paftorali præfigitur, D. Io.

Gerhard dispp. acad. T. II. 1049. *Kesler* Meth. disp. 112. Mart. *Beer* in Fortpflanz. euangel. wahrh. 107. auctor *Append.* ad Epist. Lutheri ad Theol. noriberg. B 2, *Hackspan* in 1. Reg. XI, 1. p. 701. *Rechenberg* disp. de Colloq. mensal. Lutheri, *Spener* Gewiss. ruge über Schelguigii Itinerar. antipietist. 5. *Wolf.* præfat. in Casauboniana §. 6. El. *Frick* in Append. Lutheran. Seckendorf. 2732. & *Polanus* Syntagm. theol. T. I. 292.

Pag. 45. b. Liber Iobi est quasi argumentum *fabula*, sicut comœdia agitur, qua personæ invicem colloquentes introducuntur.

Nimirum *fabula* interdum historiæ notionem gerit. Atque ita etiam hic sumitur; siquidem Lutherus mox subiungit: Existimare se, librum Iobi esse *veram historiam*. Phil. *Caroli* Animadvers. in Gellium 465.

Ibid. Possibile est, *Salomonem* composuisse librum Iobi.

Alii *Mosi* tribuunt, alii *propheta cuidam* in captivitate babylonica, ut huius miseriam Iobi calamitatibus describeret. *Placc.* de pseudon. 382. *Raupipius* prolegom. in Iobum §. 2. H. *Von der Hardt* program. in Aben Esra, A. 1712. p. 64.

P. 47. De libro Salomonis, *Ecclesiastes* dicto, aiebat Lutherus: Hic liber deberet esse plenior, multa desunt, nimis leviter equitat, sicut egomet, cum adhuc essem in monasterio.

Sed hæc verba non esse intelligenda de Ecclesiaste Salomonis, verum *de libro Sapientia* & *Siracidis*, patet ex sequentibus, ubi ait: librum istum esse scriptum, Regum, Principum & Magistratuum perterrefaciendorum caussa, esseque bonum & utilem librum eo, quod præclaras contineat doctrinas, qui regimen domesticum geri debeat. Quorum prius sane libro Sapientiæ, posterius Ecclesiastico seu

seu Siracidis libro competit. Vt adeo *observator verborum erraverit*, hos libros cum Ecclesiaste confundens, non autem Lutherus. El. *Frick* in Append. Lutheran. Seckendorf. p. 2733.

LXXXVI.

Oper. Phil. MELANCHTHONIS Partes seu T. IV. A. 1562-1577. Wittebergæ editi cura & studio Casp. *Penceri*, qui & singulis Tomis Præfationes seu epistolas dedicatorias præfixit, in quarum prima agit de varia Ecclesiæ fortuna & facie inde ab initio mundi usque ad sua tempora, deque caussis edendi iunctim scripta Melanchthonis; in secunda de necessaria mutatione dogmatum falsorum, quæ fuerant in papatu, deque fine recudendi scripta Philippi. *Non autem*, inquit, *recudimus universa. Nam & quæ ante tricesimum annum scripsit, ipse supprimi atque aboleri voluit, quod iuvenilia essent & inelaborata, & in iis, quæ post annum tricesimum ex intervallo sæpe repetivit; delectum adhiberi voluit, non quod aliqua inesset posterioribus dissimilitudo rerum, cum ubique recitet eandem doctrinam verbis pæne iisdem, sed quod alia aliis maturiora esse iudicaret*; in tertia de norma iudicii, qua diiudicandæ sint controversiæ dogmatum, & de iudiciorum auctoritate, valeant'ne sententiæ propter auctoritatem vel potentiam pronunciantium, aut numerum suffragantium, an vero propter testimonia prophetica & apostolica; in quarta de iis, quæ in Comitiis Imperii decreto consensuque Ordinum a theologis quodam quasi conflictu disputationum agitata fuerunt atque tractata, ad controversias religionis vel componendas, vel leniendas publicæ pacis caussa, donec de iisdem legitima Synodus, ex auctoritate verbi divini, decerneret.

In Prima vero Parte continetur 1) Catechesis. Quam *Philippus* in Præfatiuncula tenue scriptum appellat. 2) Augustanæ confessionis editio prima, quæ exhibita est CAROLO V. Imp. A. 1530. Refertur autem hæc inter opera æque Philippi ac Luthe-

ri, quia Philippus eam ex Lutheri Art. XVII. concinnavit. *Place.* de Anon. p.15. 3) Aug. conf. editio postrema, quæ repetita est A.1538. ante Colloquia wormatiense & ratisbonense, h. e. Apologia aug. confessionis. De qua *Luther.* in Colloq. mensal. 475. 4) Confessio doctrinæ saxonicarum ecclesiarum, scripta A. 1551. ut exhiberetur Synodo tridentinæ. 5) Locorum communium seu Hypotyposium theologicarum postrema editio, absoluta A. 1545. Prima est de anno 1521. secunda de A. 1522. tertia de A. 1523. *Lutherus* in ep. ad Erasmum T. II. opp. lat. p. 457. libellum hunc vocat invictum, suoque iudicio non solum immortalitate, sed canone quoque ecclesiastico dignum. Vide etiam *eiusdem* Colloq. mensal. p. 37. & 712. *Philippi* præfat. in Tom. III. operum, *Hutter.* LL. theol. p.9. eiusdemque Concord. concordem 95. *Die Hauptvertheidigung* 264. 266. *König.* Cas. conscient. 581. Quid autem sint *Loci communes*, docet *Sixtus* senensis Biblioth. S. p. 191. Atque hi Loci Phil. Melanchthonis in italicam translati linguam sub nomine di Messer Filippo *di Terra nera*, Romamque missi, per annum integrum emebantur & legebantur magno cum adplausu, pluraque eorum exempla petebantur Venetiis; sed postquam innotuit esse Melanchthonis, suppressa & combusta fuerunt, velut memoratur in *Scaligeranis* p. 342. Quibus adde *Placc.* de pseudon. 58. & *Morhof.* Polyh. T. I. 87. Eandem fortunam expertus est etiam *Lutheri* Catechismus: nam cum sine eius nomine in Italiam delatus esset, pro libro valde pio habitus fuit, teste *Baxtero* in Abnegat. sui c. 50. Vide *Placc.* de Anon 89. 6) Examen theologicum, traditum Wittebergæ A. 1554. De quo iterum vide *Hutter.* Concord. concord. 95. & Io. Conr. *Dürrium* Isag. in LL. normal. noriberg. 119. 7) De controversia *Stancari.* A. 1553. *Dürr.* 154. 8) Definitiones appellationum, in doctrina Ecclesiæ usitatarum. *Dürr.* 134. 9) Responsiones ad articulos Inquisitionis bavaricæ. *Dürr.* 139. Et hæ fuerunt cygnea quasi cantio Philippi, quas etiam vocavit Testamentum suum, quippe scriptæ A. 1559. 10) Enarratio Symboli nicæni prior, edita A. 1550.

In Secunda 1) Epitome renovatæ ecclesiasticæ doctrinæ A. 1523. 2) Ratio brevis sacrarum concionum tractandarum. 3) De

De officiis concionatoris. 4) Brevis ratio discendæ theologiæ. 5) *Didymi Faventini* adversus *Thomam Placentinum* oratio pro Luthero. A. 1521. Quæ quidem a non nullis Erasmo, ipsomet teste in Epp. p. 507. fuit tributa, cum tamen sit *Melanchthonis*: Placentinus vero est Thomas *Rhadinus*, ord. Prædicatorum, auctor orationis ad populum & Principes, Romæ contra Lutherum habitæ, ut refert *Seckendorf*. in Histor. lutheran. germanica p. 283. Qui Rhadinus istam Philippi declamationem, stili elegantia in primis commendabilem, alia excepit simili, sed sine responsione sive Lutheri, sive Philippi dimissus. 6) Adversus parisiensium theologastrorum decretum Apologia pro Luthero. A. 1521. 7) Responsio ad scriptum quorundam delectorum a clero secundario Coloniæ Agrippinæ, scripta Bonnæ. A. 1543. 8) De ecclesia, & auctoritate verbi Dei. 9) Doctrina de pœnitentia, repetita. A. 1549. 10) Defensio coniugii sacerdotum, missa ad Regem Angliæ. Rationibus hisce utitur, quia 1. oportet episcopum unius uxoris maritum esse. 1. *Tim* 3, 2. *Tit*. 1, 7. 2. vitandæ scortationis causa, suam unusquisque habeat uxorem, 1. *Cor*. 7, 2. 3. prohibitio coniugii est doctrina dæmoniorum, 1. *Tim*. 4, 3. 4. apostolorum tempore, & diu post, in græca & latina ecclesia fuerunt sacerdotes mariti. 5. naturalia, in quibus etiam est appetitio maris ad feminam, sunt immutabilia, nec prohiberi legibus humanis possunt. 11) Scripta quædam de usu integri sacramenti, & missa theatrica, de potestate Pontificis & Episcoporum, & aliis controversiis, Collecta opera & studio Casp. *Crucigeri*, partim A. 1540. in conventu smalcaldiensi, partim anno sequente in conventu ratisbonensi. 12) Scriptum contra *Schvvenckfeldium*, propositum a theologis in conventu smalcaldiensi A. 1537. 13) Testimonia de eucharistia non administranda, nisi adsint, quibus ea distribuatur. Ratisbonæ A. 1541. 14) Annotata Casp. *Crucigeri*, Ratisbonæ anno prædicto, ad refutandas præstigias sophismatum *Eccii*. 15) Enarratio Symboli nicæni postrema, absoluta A. 1557. 16) Commentarius in Genesin. Est inter prima auctoris scripta, coeptus videlicet anno 1523. Vide *Philippi* præfat. Tomo III. præmissam. 17) Argumentum in *Esaiam* prophetam. 18) In *Ieremiam*. 19) In *Thre-*

nos Ieremiæ. 20) Commentarius in *Danielem.* A. 1543. 21) Argumentum concionum *Haggai.* 22) Commentarius in *Zachariam*, dictatus. A. 1553. 23) Explicationes in initium *Malachiæ*, traditæ A. 1553. 24) Commentarii in *psalmos*, scripti A. 1553. 54. & 55. 25) Enarratio *psalmi* 51. *& aliorum*, coepta A. 1552. 26) Enarratio *psalmi* 110-116. nec non 118. scripta A. 1542. & sequente, publiceque proposita a Casp. *Crucigero.* 27) Explicatio *Proverbiorum Salom*, dictata A. 1555. 28) Enarratio *Ecclesiastæ.* 29) Argumentum eiusd. libri repetitur Wittebergæ A. 1534.

In Tertia, post epistolam Philippi de suis studiis; consiliis & affectione erga Ecclesiam & Remp. in qua censuram instituit scriptorum suorum, 1) Enarratio euangeliorum dominicalium. 2) Breves commentarii in *Matthaeum*, scripti A. 1540. in gratiam Sebast. *Froschelii*, quos hic postea invito Melanchthone edidit. 3) Casp. *Crucigeri* Enarratio in euangelium *Ioannis.* A. 1546. In idem & Philippus orsus est lucubrationem, sed, ut ipse fatetur in præfat. huius Tomi, valde tenuem. 4) In epist. Pauli *ad Rom.* A. 1520. Atque hunc laborem recognovit A. 1524. & sequente, immo & anno 1532. In huius enarratione, ut & in LL. theologicis collegit doctrinam ecclesiarum nostrarum. Vide ipsummet in epistola modo allegata, A iiij.

In Quarta, (cui præmittitur dedicatio Casp. *Peuceri*, complectens historiam Augustanæ confessionis, & inde secutorum colloquiorum) 1) Dispositio orationis in epistola Pauli ad *Romanos*, cum epistola dedicatoria ad Hermannum Comitem Novæ Aquilæ, in qua de oratione & stilo S. Pauli disserit. A. 1530. 2) Enarratio *epistolæ ad Rom.* edita A. 1556. cum epistola dedicatoria ad Vlr. *Mordisinum*, in qua testatur, sæpe se epistolam isthanc auditoribus suis proposuisse, quia notum sit, eam continere præcipuam partem sapientiæ, quæ propria est ecclesiæ. 3) Comment. in 1. *epistolam ad Corinth. & posterioris capita tria* priora. Mutilus hic labor redditus fuit per luem pestiferam, quæ anno 1552. auctorem coëgit Torgam secedere. Et conscripsit eum Philippus pro Paulo *Ebero*, ut hic eum privatim auditoribus dictaret suis: sicut

ficut hic ipfe refert in ep. didicat. Commentario præmiffa, in qua inter alia dicit, *Melanchthonem* fecreto rogatum confilium a Principe Electore, fub cuius ditione natus erat, paucula fcripfiffe de cœna Domini, magis ut rixas fuaderet quoquo modo fopiri & dirimi, quam ut de ipfa controverfia pronunciaret. In illa pagella ad unum fcripta, fecreto fcripta, non in hoc fcripta, ut vulgaretur, & tamen contra voluntatem auctoris publicata, factam effe mentionem *Hubusii*, ita ut fummis in ecclefia & antiquiffimis fcriptoribus poftponeretur. In fine eiusd. commentarii exhibetur epitaphium Philippi, conditum a D. Io. *Maiore.* 4) Enarratio *epiftolæ ad Coloffenfes*, prælecta A. 1556. 5) Item epiftolæ 1. *ad Timoth.* & 2. *capitum fecundæ*; fcripta & dictata A. 1550. & 51. 6) Propofitiones & difpp. cum epiftola Iac. *Eifenbergii*, & Mart. *Lutheri.* 7) *Acta vvormatienfia.* 8) *Ratisbonenfia.* 9) *Smalcaldienfia.* 10) *Apologia Proteftantium*, feu caufæ, quare & amplexi fint, & retinendam ducant doctrinam Aug. confeff. & quare iniquis iudicibus, collectis in Synodo tridentina, non fit affentiendum. 11) Scripta exhibita in colloquio wormatienfi. 12) Refponfio ad criminationem *Staphyli*, A. 1558. & nota, fcripti contra Ofiandrifmum mentionem fieri a *Camerario* in Vita Melanchthon. p. 354. non vero hic. 13) Confilium de moderanda controverfia in articulis religionis præcipuis, fcriptum ad FRANCISCVM Gall. Regem A. 1536. cum *Regis* epiftola, qua invitat Philippum, ut ocyus in Galliam veniat, & de unione doctrinarum cum fe-lectis aliquot doctoribus apud fe coram differat. Subiuncta etiam eft refponforia Philippi, qua fe excufat, quod hoc tempore venire non poffit. Hoc confilium extat etiam in Confiliis Philippi theologicis P. I. 218. Sed Elector Sax. noluit concedere, ut Philippus iret in Galliam: eiusque rationes commemorat *Seckendorf* in Hift. luther. 1456. Et forbonici doctores diffuadebant regi actionem cum hæreticis. *Id.* 1459. & *Salvjore* Biblioth. crit. P. I. 448. Vbi notandum, Regis Galliarum legatum, qui cum Philippo locutus eft, literasque ab eo retulit, non vocari *Voceum*, uti p. 823. extat, fed *Voraum.* 14) Epiftola ad Senatum venetum, quem rogat & obteftatur, operam det, quo cives fui, apud quos Serveti libellus circumfertur, fugiant, abiiciant, exe-

erentur impium illius errorem. 15) Epiſtola ad Henricum VIII. Angliæ Regem", ſcripta A. 1539. in qua deprecatur aſperitatem Decreti regii, quod ſupplicia minatur profitentibus doctrinam Proteſtantium,

Philippus, cognomine *Schuvarzerde*, quod ipſe poſtea mutavit in græcam vocem *Melanchthon*, natus Brettæ in Palatinatu ad Rhenum, elegantiores litteras, philoſophiam & theologiam Wittebergæ per plures annos cum omnium admiratione & inſigni fructu docuit, & apud exteros, etiam religionis adverſarios, propter ſingularem eruditionem, moderationem, inque rebus agendis dexteritatem bene audiit, ſtilo uſus plano, liquido, nec ſuis deſtituto elegantiis, tandemque obiit A. 1560. æt. 63. Prodiit liber Gorlicii A. 1580. 4. cui titulus: Teſtimonia a Luthero aliisque Philippo data. Talia quoque extant apud *Magirum*. p. 581. & *Blount*. 615. Ceterum de Philippo eiusque ſcriptis vide *Hutteri* Prologomena in LL. theol. c. 2. *Selneccer*. apud Pipping. in Arcanis biblioth. thom. lipſ. 323. *Meyfart*. de Academ. III. *Dürr*, Iſag. in libb. normal. norib. 31. 63. 92. *Fecht* Supplem. hiſt. eccl. ſec. XVI. 54. *Hopp*. program. ad orat. Schelguigii p. 4. *Caſel*. apud Rollium Dec. I. Memor. philoſ. 457. *Furſtener*. de Iure ſuprem. Princip. 140. *Morhof*. Polyhiſt. T. I. 196. 243. *Schurzfleiſch*. de Merit. German. circa lit. gr. §. 7. *Wicel*. in Via reg. 299. *Sadolet*. in Branti Epp. p. 290. *Bembum* apud Cren. Anamadverſ. P. VI. 218. quid? ipſum Philippum, qui in præfat. Partis III. Opp. ſic loquitur: *Meas ſententias fuiſſe moderatas & conſilia συμβιβαστικὰ ad communem concordiam accommodata, multi norunt. Sed tamen idem nolim ambiguis & fucoſis moderationibus reſtitui errores & confirmari ſævitiam noſtra ſuffragatione. Quæratur concordia ſalutaris Eccleſiæ, non ut ille, qui conditiones flexiloquas* Antiocho *ſcripſerat, ut dimidium navium ei relinqueretur, poſtea diſſectis navibus acervum dimidiatum reliquit*. Ioſ. *Hallus* refert in Duræi prodromo p. 275. Lutheri lari inſcriptum fuiſſe: Res & verba *Philippus*; Res ſine verbis *Lutherus*; Verba ſine re *Eraſmus*. Imago Philippi ſingulis eius tomis præmiſſa eſt, ſicut Lutheri operibus ipſius ienenſibus latinis. Vtramque ego poſſideo artificioſiſſima Lucæ Kranachii manu in tabulis

tabulis cretatis pictam, abavoque meo ab ipso Philippo donatam. Verba, quæ *Melanchthon* sua manu de sacramento corporis & sanguinis Christi in libellum D. Io. Maioris dominica palmarum A. 1560. paulo ante mortem scripsit, hæc dicuntur esse: *Verum corpus & verus sanguis Christi exhibentur, in pane & poculo. Quæstio iam oritur, quo modo Christus possit esse corporaliter in sacramento, cum idem corpus non possit esse simul in diversis locis? Resp. Christus dixit se affuturum. Ergo vere adest in sacramento, & corporaliter. Nec quærenda est alia ratio. Verbum ita sonat. Ergo necesse est ita fieri. Quod vero ad corpus attinet, Christus, quando vult, potest esse ubicunque vult. Quare alia iam ratio sui corporis, & nostri. De ubiquetate non est disputandum in hac controversia; nec Scholastici dicunt de hac ubiquetate, sed recitant simplicem sententiam de corporali præsentia Christi. Deitas neque corpus neque sanguinem habet, & est coniuncta humanitati Christi, & hæc coniunctissima divinitati: & sunt deitas & humanitas in Christo inseparabiles. Ergo Christi corpus & sanguis in sacramento eiusque actione sunt ubique, iuxta hac verba:* Hoc est corpus meum, Hic est sanguis meus. *&:* Est nobiscum usque ad consummationem sæculi.

MENDA SIC TOLLANTVR.

Pag.	lin.	
12	12	*Cranmero*
25	21	dederit
36	26	*Teckmannus*
91	2	*Montfauconio*
132	19	Episcopi antiocheni
161	7	usque ad lineam 21. deleantur omnia.
301	20	Liueleii
321	2	*Simonio*
330	10	subleſtam
	15	lusitanus
360	22	*Robortellus*

Cetera Lectoris humanitati relinquuntur.

INDEX

INDEX AVCTORVM

Quorum ſcripta hic recenſentur, quive operam in iis adhibuerunt ſuam.

Beurer

INDEX.

Rober.

Tibe.

INDEX.

INDEX

Anonymorum & pseudonymorum.

FINIS.

